

Sic itur ad astra

Ünnepi kötet
a 70 éves Blaskó Béla
tiszteletére

Szerkesztette:
Madai Sándor
Pallagi Anikó
Polt Péter

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Sic itur ad astra

Ünnepi kötet a 70 éves
Blaskó Béla tiszteletére

Sic itur ad astra

Ünnepi kötet a 70 éves
Blaskó Béla tiszteletére

Szerkesztette

Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2020

A kötet szerzői

Amberg Erzsébet	Lajtár István
Balla Lajos	Madai Sándor
Balla Zoltán	Major Róbert
Barabás Andrea Tünde	Mészáros Bence
Berei Róbert	Molnár Gábor
Boda József	Nagy Judit
Budaházi Árpád	Nagy Zoltán András
Christián László	Németh Zsolt
Czenczer Orsolya	Pallagi Anikó
Czine Ágnes	Pallo József
Domokos Andrea	Pápai-Tarr Ágnes
Elek Balázs	Polt Péter
Fantoly Zsanett	Ruzsonyi Péter
Fenyvesi Csaba	Sallai János
Finszter Géza	Sárkány István
Gál István László	Schubauer László
Hautzinger Zoltán	Sipos Ferenc
Herke Csongor	Sivadó Máté
Hollán Miklós	Szabó Andrea
Horgos Livia	Szendrei Ferenc
Irk Ferenc	Szomora Zsolt
Karsai Krisztina	Tóth Mihály
Kerezsi Klára	Vári Vince
Kiss Tibor	Vida József
Kovács Gábor	Vigh András
Kovács Gábor	Vókó György
Kőhalmi László	

© A szerzők, 2020

Szerkesztés © Madai Sándor, Pallagi Anikó, Polt Péter, 2020

© Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó | 11

Laudációk

Köszöntő (*Pintér Sándor*) | 15

Gépkocsizó rendőrfőosztály jogászprofesszor,
avagy Blaskó Béla r. vezérőrnagy köszöntése
(*Koltay András*) | 17

Laudáció Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy úrnak
(*Balogh János*) | 21

Blaskó Béla professor emeritus köszöntése
(*Zsinka András*) | 25

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm
a 70 éves Blaskó Béla vezérőrnagy urat
(*Janza Frigyes*) | 29

Méltató sorok

Blaskó Béla ny. rendőr vezérőrnagy úr
70. születésnapja tiszteletére
(*Bolcsik Zoltán*) | 33

Laudatio a Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy úr
70. születésnapját ünneplő tanulmánykötethez
(*Tóth Tamás*) | 35

A szigorú, de igazságos tanár úr
Levél a 70 éves Blaskó Béla professzorhoz
(*Dános Valér*) | 39

Visszatekintés egy kiváló személy
rendkívül tartalmas életútja 30 évére
(*Tóth Éva*) | 43

Tanulmányok

Amberg Erzsébet

Konszonancia a büntetőjog alapelveinek rendszerében | 47

Balla Lajos

A fogyasztóvédelem és a versenyjog kapcsolata
a büntetőjogász szemszögéből | 55

Balla Zoltán

Az igazgatásrendészet a rendészet pszeudo ága | 65

Barabás Andrea Tünde

Nagyvárosi bűnmegelőzés | 73

Berei Róbert

A zuglói „plakátrendőr” kezdeményezéstől
a „szomszédom a rendőr” program sikeréig | 81

Boda József

A nemzetbiztonság területén folytatott
tudományos kutatások jellemzői | 91

Budabázi Árpád

A bizonyítási kísérlet múltja és jelene
a jogi szabályozás tükrében | 105

Christián László

Rendészet, közigazgatás, büntetőjog | 113

Czenczer Orsolya

Őrizzük is meg nem is...

A reintegrációs őrizet jogintézményének hazai aspektusai | 121

Czine Ágnes

A fegyvermester esete, akit a bíróság jogerősen mentesített, de fegyvert mégsem szerezhett
– avagy az előzetes mentesítést követő hátrányos jogkövetkezmények | 129

Domokos Andrea

Református jogtudósok a bűnelkövetők neveléséről, valláserkölcsei tanításáról | 141

Elek Balázs

A cselekményegység egyes kérdései | 151

Fantoly Zsanett

A terhelti figyelmeztetések rendszere a magyar és az amerikai büntetőeljárásban | 161

Fenyvesi Csaba

Büntetőjogi kihívások a világban – pápai felhívásként | 169

Finszter Géza

Valóságghű tényállás,
avagy az anyagi igazság megállapítása | 179

Gál István László

Egy elfeledett bűncselekmény
társadalomra veszélyességének feléléde 2020-ban | 191

Hautzinger Zoltán

Speciális alanyok a büntetőjogban | 201

Herke Csongor

Kinek is kell aláírnia a vádindítványt? | 213

Hollán Miklós

Más jogágakra történő hivatkozások
a büntető tényállásokban | 223

Horgos Livia

Gondolatok a jogállami büntetőhatalom
és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról | 233

Irk Ferenc

A munkavégzők kizsákmányolása
és az európai értékek védelme | 241

Karsai Krisztina

Inkriminált algoritmusok a büntető igazságszolgáltatásban | 251

Kerecsi Klára

Korrupció és integritás – koncepcionális alapvetés | 261

Kiss Tibor

Az eBizalom szerepe
az illegális szerek online kereskedelmében | 275

Kovács Gábor

Az ítéletalkotás csapdái | 285

Kovács Gábor

Az idő sodrában –
a hatékony vezetői időgazdálkodás jó gyakorlatai | 295

Kőhalmi László

A jogállami büntetőjog
és büntetőeljárás rögzös útjai | 305

Lajtár István

A feltételes szabadságra bocsátásról | 315

Madai Sándor

Foglalkozási szabály vagy közlekedési szabály?
A közlekedési veszélyeztető bűncselekmények
és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés elhatárolási kérdéséhez | 325

Major Róbert

A közlekedés biztonsága elleni bűncselekményhez
kapcsolódó egyes elhatárolási kérdések | 333

Mészáros Bence

A magánlakás fogalma és a tiltott adatszerzés | 341

Molnár Gábor Miklós

A jogtudós jogalkalmazó
(Finkey Ferenc 1870–1949) | 351

Nagy Judit

Rendőri és igazságügyi együttműködés
az EU és az Egyesült Királyság között a brexit után | 363

Nagy Zoltán András

A mesterséges intelligencia és a jogi felelősség kérdése –
2010–2020-as évek fordulóján de lege ferenda | 375

Németh Zsolt

Rendőrség és cigányság:
esélyek, lehetőségek és veszélyek | 383

Pallagi Anikó

A szexuális cselekmény születése a magyar büntetőjogban | 393

Pallo József

A büntetőjogi intézkedésekről való hazai tudományos gondolkodás
a 20. század első felében | 405

Pápai-Tarr Ágnes

Büntetéskiszabási kérdések,
avagy néhány gondolat a visszaeső bűnelkövetőkről | 421

Polt Péter

Az egyezség | 431

Ruzsonyi Péter

Egy kriminálpedagógiai kutatás margójára | 439

Sallai János

Györök Ferenc és a rendőrtisztképzés | 449

Sárkány István

Demográfiai robbanás | 459

Schubauer László

A tőkepiac tisztességes működését biztosító
közigazgatási és büntetőjogi szabályok változásai a 2008. évi
pénzügyi válságot követően Európában és Magyarországon | 467

Sipos Ferenc

A szegénység toposza a büntetőjogban | 475

Sivadó Máté

Frontok és hidak a kábítószer-politikában | 483

Szabó Andrea

A jövedéki büntetőjog fejlődése
1867 és 1928 között | 491

Szendrei Ferenc

A rendészeti célú titkos információgyűjtés | 499

Szomora Zsolt

Jogtárgyi abszurditások a Btk. méltóság- és alapjogvédelmi fejezetében,
avagy hogyan (nem) lesz az individuális jogi tárgyból kollektív jogi tárgy | 507

Tóth Mihály

A precedensek csapdái | 515

Vári Vince

A nyomozási szak egyszerűsítésének kérdései | 523

Vida József

A sértett fogalma az új büntetőeljárási törvényben | 533

Vigh András

Egy szakma életrajzi vázlata | 541

Vókó György

Nyugat-európai kutatások a rövid tartamú szabadságvesztés büntetések
és az elektronikus felügyelet alkalmazásáról | 549

Előszó

„Sic itur ad astra” – „Így jutunk a csillagokig”. Blaskó Béla ny. rendőr vezérőrnagy, egyetemi tanár életműve több értelemben is a csillagokig ível, s olyan életpályát jelent, amely bizonyítja, hogy a tehetség, a kitartás és a szorgalom meghozza gyümölcsét.

Talán közismert az Ünnepelet repülés iránti szenvedélye, amellyel ha nem is jutott a csillagokig, de sokunknál bizonyosan közelebb került a csillagokhoz. Bár az élet végül másfelé sodorta, de e szenvedélye életének meghatározó részévé vált. Olykor a repülés magányában elmélkedik, olykor barátai társaságában kapcsolódik ki. Bármelyik is legyen soron, soha nem teher számára a repülés.

Az 1960-as évek végén még ő sem sejtette, hogy hamarosan olyan útra lép, amelyen a csillagok későbbi pályafutását végigkövetik. Egy kis kerülővel ugyan, de 1973-ban rátalált arra a hivatásra, amelyet ma is szenvedélyének tekint: ekkor nevezték ki rendőr őrmesterré. Első szolgálati helyén, a Mosonyi utcában, még nem tudhatta, hogy a ranglétrát végigjárva – ez alól csupán a hadnagyi rendfokozat kivétel, hiszen a Rendőrtiszti Főiskola kitüntetéses minősítésű diplomájával együtt járt a főhadnagyi előléptetés –, 1999-ben dandártábornokká, 2003-ban vezérőrnaggyá nevezi ki hazánk köztársasági elnöke. A rómaiak egyik mondása volt: „integer ex integris”, azaz jeles ember jelesen cselekszik. A kitartó szorgalom mellett a hivatás szolgálatának tapasztalata, a szakmaszeretet és a tudomány formálta és formálja tevékenységét.

Az ifjú őrmesterből tiszt lett, s első tiszti rendfokozatba kinevezésével élete is megváltozott: a kevesek számára kínálkozó lehetőséget megragadva, alma materében, a Rendőrtiszti Főiskolán kezdte meg oktatói pályafutását. Itt is eljutott a csillagokig: 2009-ben egyetemi tanári kinevezést kapott.

Az „utcán” eltöltött évek is közrejátszhattak abban, hogy az Ünnepelet a büntetőjog iránt kezdett el érdeklődni, amelyet máig szívügyének tekint. Tanított akkor is, amikor a Rendőrtiszti Főiskola vezetőjeként kellett megküzdenni a folyamatosan változó világ számos kihívásával. Hallgatók ezreit oktatta, nevelte büntetőjogra, etikára, a rendészet alapjaira, s teszi ezt ma is. Számos tankönyv szerzője és szerkesztője, amelyek a tudomány és a gyakorlat számára egyaránt utat mutatnak. A büntetőjog iránti szeretete vezette Debrecenbe is, amikor az akkor még Jog- és Államtudományi Intézet – ma már Állam- és Jogtudományi Kar – igazgatója invitálásának engedve elvállalta a Büntetőjogi és Kriminológiai Tan-

szék vezetését, amelyet közel 10 éven keresztül irányítva stabilitást hozott az akkor még csak formálódó intézmény büntetőjogi képzésébe. Gregoriusi mondás, hogy „a jó élet tudomány nélkül tetszésre talál, de az élet tudomány nélkül nem teljes”. (Vita bona sine doctrina gratiam habet, doctrina sine vita integritatem non habet.) Ez nem zárja ki az egymásra utaltságukat, az együttgondolkodásukat, egymás segítségét, ami nélkül nem látszik lehetőség az előrelépésre, és amiért az Ünnepelet oly sokat tett és tesz, szélesíti az elmélet és a gyakorlat közötti hidat.

„Lentről” indult és „magasra” jutott élete több területén. A rendőri hivatástól soha nem szakadt el, miként az oktatói pályától sem. Egykori hallgatói közül sokan szintén csúcsra értek, mások az élet távoli területeire vetődtek, de Tábornok Úr személye mindvégig összeköti őket. A hallgatók, a kollégák iránti szeretetét sokan láthattuk és tiszteljük. Antoine de Saint-Exupéry – aki szintén repülő is volt – 1936-ban írta, hogy „amit másokért alkottunk, tettünk, az megmarad”. Másik közismert művében pedig úgy fogalmazott, hogy „jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.”

„Per aspera ad astra” – „Göröngyös az út a csillagokig”. Keveseknek adatik meg, hogy életükben nehézségek nélkül jussanak a csúcsra. Az Ünnepelet sem tartozott e kevesek közé. A csillagokig tartó útra olykor árnyék vetült, s az élet megmutatta számára mogorva arcát is...

A tudomány sohasem a könnyebb élet választása. A tudomány embere a szellemi világ gazdagságát választotta hivatásul, számára a megértés bizonyosságát keresni belső késztetéssé vált. Így soha nem vesztette el reményét és kitartását, amelyek végül utat nyitottak számára a megbecsüléshez, a tisztelethez és az elismeréshez. Ezek hol hallgatói, munkatársai tisztelgésében, hol előljárói döntéseiben, hol családja, barátai mosolyában öltöttek, öltének testet. Humorát – bármilyen beosztásban is dolgozott – mindig „magánál tartotta”, s hozott oly sokszor jókedvet napjainkba. Gyakran jelenik meg egy-egy történetben is derűje, amelyből sokat megtudhatunk a negyvenéves pályafutásáról: a büntetőjog és a rendészeti felsőoktatás örök változásáról éppúgy, mint a mindennapok küzdelmeiről.

Tisztelt Tábornok Úr! Tisztelt Professzor Úr!

Mi mást kívánhatnánk: erőt, egészséget!

A szerkesztők

Laudációk

Köszöntő

Tisztelt Tábornok Úr! Tisztelt Professzor Úr!

Több évtizedes főiskolai és egyetemi, tanári pályáút, a repülés szeretete, a zene iránti vonzódás, sikeres ügyvédi pálya – valószínűleg így összegezhető az az életút, amelyet a barátaid és egyetemi kollégáid e kötetben megpróbálnak felidézni, közelgő 70. születésnapod alkalmából.

Országos rendőrfőkapitányként és belügyminiszterként közvetlenül is lehetőségem volt figyelemmel kísérni oktatói, vezetői munkád. Elmondható, hogy szinte teljes életpályád a Belügyminisztériumhoz, a Rendőrtiszti Főiskolához (RTF), majd megalakulása után a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészet-tudományi Karához (NKE RTK) kötődik.

Több mint negyven éve oktatsz a büntetőjogot, amelynek során rendőri vezetők generációi tanulták meg tőled a legfontosabbakat, amit a büntetőjog gyakorlati alkalmazásáról tudniuk kell. Több mint 150 publikációd fémjelzi széleskörű tudományos tevékenységedet. Egyetemi tanárként segíted a Belügyi Tudományos Tanács munkáját.

A társadalmi szervezetekben is példamutatóan aktív szerepet töltesz be, külön kiemelve a Magyar Rendészet-tudományi Társaság elnökhelyettesi (2004–) vagy a Magyar Büntetőjogi Társaság főtítkári (2006–) beosztásodat.

Nagy örömmel értesültem róla, hogy a felsőoktatás területén végzett kiemelkedő oktatási, kutatási és nevelési munkádért, illetve iskolateremtő tevékenységedért 2018-ban Szent-Györgyi Albert-díjban részesültél.

Erre a gazdag oktatói és tudományos életútra visszatekintve, a köszönet szavai mellett, azt kérem tőled, hogy továbbra is elkötelezett tanár legyél, add át a megszerzett tudást, és mutass példát a tanuló tisztjelölteknek, a rendvédelmi szervek leendő vezetőinek!

További sikerekben gazdag éveket és boldog születésnapot kívánok!

Dr. Pintér Sándor
belügyminiszter

Gépkocsizó rendőrjárőről jogászprofesszor, avagy Blaskó Béla r. vezérőrnagy köszöntése

Tábornok úr neve, a jelenlegi és volt hallgatók között is, egyaránt fogalom. A nála teljesített szemeszter, az eredményesen abszolvált vizsga mérőföldkőként vésődött az egyéni és a kollektív hallgatói legendáriumok körébe. Merészen állíthatom, hogy hazánkban nincs olyan rendészeti tiszt, akinek ne lenne legalább egy „kalandos” története róla vagy vele.

Az 1970-es évek elején egy ifjú légiközlekedés-gépészeti technikus jelentkezett szolgálatra a Budapesti Rendőr-főkapitányság Mosonyi utcai laktanyájában. Gépkocsizó rendőrjárőrként, a számtalan rablás, verekedés, erőszakos bűncselekmény helyszínén, első kézből szerzett személyes tapasztalatai alapozták meg a büntetőjog iránti őszinte elkötelezettségét.

Bátorságával, szolgálati feladatai határozott és fegyelmezett ellátásával, jogilag megalapozott intézkedéseivel, kivételes szóbeli és írásbeli kifejezőképességével, szakma iránti alázatával rövid idő alatt elnyerte társai és előljárói megbecsülését. Példamutató rendőri tevékenységére, érdemeire alapozva hamarosan parancsnoki beosztásba tervezték, majd előljárói támogatásával egyenes útja vezetett a Rendőrtiszti Főiskolára.

Másodéves tiszti főiskolai hallgatóként tanúsított helytállása, tanulmányi eredményei, erkölcsi szilárdsága okán figyelt fel rá Györök Ferenc r. vezérőrnagy, a főiskola történetének máig leghosszabb ideig regnáló parancsnoka, aki – kivételes módon – hallgatóként bízta meg a fegyelmi tiszti munkakör ellátásával. A feladat magas szintű objektivitást, emberi és szakmai tapasztalatot igényelt. Hatásköre – hallgatótársain túl – a főiskola valamennyi hivatásos állományú tagjára, így annak oktatóira is kiterjedt.

Első tiszti rendfokozatba kinevezésével, további előmenetelének megalapozását egykori alma matere, a Rendőrtiszti Főiskola oktatójaként kezdhette meg. Fiatal tanársegédként kitűzött és máig tartó céljainak egyike a büntetőjog mint tantárgy gyakorlatorientált oktatása, az elmélet és a valóság hiteles szintetizálása, amelyhez kiváló táptalajt szolgáltatottak a „mosonyis” emlékek.

Küldetésének, hitvallásának tekinti a rendvédelmi tisztek megfelelő szintű felkészítését. Míg a bírók és az ügyészek hosszú évek tanulását, az eredményes szakvizsgát követően válhatnak a büntetőeljárások szereplőivé, addig tisztjeink – felavatásukat követően – egyből a bűnözés frontvonalába kerülnek. Egyedülálló

szigora, tudásalapú követelményrendszere korántsem öncélú. Tiszthelyettesként határozott fellépésével, a kényszerítő eszközök jog- és szakszerű alkalmazásával szerzett, oktatóként pedig a jog fegyverével szerez érvényt az állam büntetőjogi hatalmának. Kutatási területévé vált a büntetőjogi bűnösség és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények kérdésköre, valamint azok rendészettudománnyal kapcsolatos összefüggéseinek vizsgálata.

A Debreceni Egyetem Állam-, és Jogtudományi Kar oktatójaként, valamint az Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Karán és a jogelőd Rendőrtiszti Főiskolán majd fél évszázada tanítja szenvedélyét, a büntetőjogot. Az RTF-et a hazai büntetőjogi oktatás fellegvárává tette, ahol bírók és ügyészek szakmacentrikus továbbképzési rendszerét alakította ki. Oktatóként maga is részesévé vált országunk jogi egyetemi képzéseinek, a jogi szakvizsga bizottság cenzoraként is tevékenykedik.

Főigazgatói beosztása során is szem előtt tartotta tanítómesterének intelmeit: „Soha ne felejtse el, bármilyen vezetői posztot töltesz be, Te csak egy eltávozáson lévő oktató vagy.” Ezért a katedrától soha nem szakadt el, oktatói kötelességét, évfolyamszintű előadásait kiemelt jelentőséggel kezelte, ujjait mindvégig rajta tartotta a büntetőjogi oktatás ütőerén.

A Magyar Tudományos Akadémia Rendészeti Albizottságának tagja, a Magyar Büntetőjogi Társaság főtíkára, a Magyar Rendészettudományi Társaság alapító tagja és elnökhelyettese, aki szíven viseli a fiatal hallgatók tehetséggondozását. Nevéhez fűződik a Szent György Szakkollégium megalapítása, egyetemünk tudományos diákköri tevékenységének magas szintű elismertetése. Személyes példája alapján kínál alternatívát az arra érdemesek kreativitásának kiteljesedéséhez, szakmai érvényesüléséhez a jog területén. Egyetemünk kari tanácsa – titkos szavazással – kiváló októnak választotta.

Pályázat útján, több jelölt közül, meggyőző többségű titkos szavazással nyerte el a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatói beosztását. A vezetése alatt lett akkreditált a magyar rendészeti tisztképzés, és vált a honi felsőoktatás szerves részévé. Irányítása alatt folyamatosan emelkedett a tudományos fokozattal rendelkező, általa is témavezetett oktatók száma. Olyan oktatói törzsgárdát hozott létre, amely méltó részévé lehetett jogutód intézménye, a Rendészettudományi Kar megalapításának. Az NKE oktatási dékánhelyetteseként egyetemünk szenátusának több esetben újraválasztott tagja lett.

Az NKE Doktori és Habilitációs Tanácsának tagja, akinek tudományos tevékenységét, szakmai tudását elismerve, az új büntetőeljárási törvényt létrehozó kodifikációs bizottság meghatározó jelentőségű tagjaként járult hozzá az elkövetkező évtizedek hazai büntetőeljárait meghatározó jogszabály elkészítéséhez.

A büntetőjog a hivatása, a repülés pedig a szerelme. Rendőr tábornok, jogtudós professzor, gyakorlott pilóta, az EU által előírt legmagasabb szintű

légiközlekedés-védelmi tisztai képzettség hazai meghonosításának újraálmódója. Személyes érdemei közé tartozik – az EÜ-elnökségünkre való felkészülés idején – a Ferihegyi repülőtér biztonságossá minősítésének visszaszerzése.

A gyakran elhangzó kérdésre, hogy milyen is a jó tanár, mindig azt válaszolja: „A hallgató a jó tanártól mindig kérdezhet. Még akkor is, ha ő nem tudja azonnal megadni a kérdésre a választ.”

Tábornok Úr, szeretnénk még Neked sok-sok kérdést feltenni. Isten éltesen erőben, egészségben, a teljes egyetemi közösség nevében is nagyon boldog születésnapot kívánok!

Dr. Koltay András
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektora

Laudáció Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy úrnak

E laudáció Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy életútját kívánja bemutatni, azonban a 10 ezer karakteres korlát szabta határ sajnos nem tud teljes körű betekintést adni professzor úr egész munkásságába, ezért most annak csak néhány jelentős momentuma emelhető ki.

Ma Magyarországon nincs olyan rendőr, aki ne ismerné Blaskó professzor úr nevét, és alig akad olyan rendőrtiszt vagy rendőr tábornok, akit ne tanított volna büntetőjogból a tanár úr. A büntetőjog fogalma és Blaskó professzor úr neve rendőr és jogász körökben egyaránt szinonimává váltak.

Középiskolai végzettségét az Eötvös Loránd Gépipari Technikum Repülőgépész szakán szerezte meg 1968-ban. Ugyanebben az évben a Szerszámgépipari Művek gyárában kezdett dolgozni technológus munkakörben. Ezt követően 1969-ben sorkatonai szolgálatot teljesített Budaörsön, ahol rádiótávírász kiképzésben részesült, ahonnan tizedesi rendfokozattal szerelt le 1971-ben. Ugyanebben az évben az Élelmiszeripari Gépgyár és Szerelő Vállalat Gyártmánytervezési Osztályán helyezkedett el szerkesztői beosztásban.

1973-ban a Belügyminisztériumnál kezdte meg szolgálatát járőrként, később járőrvezetővé léptették elő. 1976-ban végzett a Belügyminisztérium Tiszthelyettes-Képző Iskolán, majd 1981-ben – *kitüntetéses minősítéssel* – szerzett diplomát a Rendőrtiszti Főiskolán. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Karán szerzett – *summa cum laude minősítéssel* – jogász diplomát 1987-ben. Három évre rá, 1990-ben tett jogi szakvizsgát. 1996-ban megvédte a *Jogállamiság – büntetőjog – bűnösség* című kandidátusi értekezését a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa Állam- és Jogtudományi Szakbizottság által kiküldött Bíráló Bizottság előtt, így a szakbizottság még ebben az évben kandidátusi címet ítelt meg részére.

1997-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett PhD-fokozatot állam- és jogtudomány területen. 2008-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Habilitációs Tanácsa jogtudományok területén habilitált doktori címet adományozott részére. 2009-ben a Magyar Köztársaság elnöke egyetemi tanárrá nevezte ki. Orosz, angol és cseh nyelveken beszél.

Rendfokozati előmenetele az alábbiak szerint alakult:

- 1973-ban kinevezték őrmesterré;
- 1975-ben előléptették törzsőrmesterré;
- 1976-ban előléptették főtörzsőrmesterré;

- 1979-ben előléptették zászlóssá;
- 1980-ban előléptették törzszászlóssá;
- 1981-ben előléptették főhadnaggyá;
- 1985-ben előléptették századossá;
- 1988-ban előléptették őrnaggyá;
- 1992-ben előléptették alezredessé;
- 1996-ban kinevezték ezredessé;
- 1999-ben a Magyar Köztársaság elnöke kinevezte rendőr dandártábornokká;
- 2003-ban a Magyar Köztársaság elnöke kinevezte rendőr vezérőrnaggyá.

Vezérőrnagy úr 1980 óta egyaránt foglalkozik rendőr és nem rendőr hallgatók oktatásával. Oktatói tevékenysége példaértékű minden tudománnyal foglalkozó szakember számára. Oktatott és jelenleg is oktat többek között a Rendőrtiszti Főiskolán, annak Büntetőjogi Tanszékén vezető volt, emellett a főiskola főigazgatói feladatait is ellátta hosszú éveken keresztül. Tudományos tevékenységét jelenleg is folytatja a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen. A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán betöltötte a Bünygyi Tudományok Intézetének intézetvezetői, tanszékvezetői, valamint oktatási dékánhelyettesi beosztását is. Oktat és oktatott a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a Szent István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán egyaránt. Rendszeres előadója a Széchenyi István Egyetemnek, a Gábor Dénes Főiskolának, valamint vendégoktatója a Közép-európai Rendőrákadémiának, ezenkívül bármikor szívesen fellép az egyetemek által szervezett tudományos konferenciákon is. Oktatói beosztásai és címei az alábbiak szerint alakultak:

- 1981-ben kinevezték tanársegéddé;
- 1988-ban főiskolai adjunktussá;
- 1990-ben főiskolai docenssé;
- 1996-ban főiskolai tanár címet kapott;
- 2009-ben a Magyar Köztársaság elnöke egyetemi tanári címet adományozott részére.

Hosszú pályafutása során számos jutalomban részesült, mindegyiket felsorolni hosszas lenne, azonban néhányat érdemes kiemelni:

- a Magyar Köztársaság belügyminisztere 2000. június 1-jei hatállyal rendőrségi főtanácsosi címet adományozott számára;
- a Magyar Köztársaság miniszterelnöke 2002. február 15-ei hatállyal központi tiszti címet adományozott professzor úrnak;
- a Magyar Köztársaság elnöke 2005. augusztus 20-án a Magyar Köztársaság Érdemrend tisztikeresztje kitüntetését adományozta részére.

Tanár úr érdeklődési köre sokrétű, rendelkezik A, B, C és D kategóriás jogosítvánnyal, azaz ha valaki fel szeretné kérni buszvezetésre, csak professzor úr akarata szabhat határt eme kérésnek. Nem sokan tudják róla, de repülőgép-vezetésben is tud segídeni, hiszen a repülőgép-vezető jogosítványt is megszerezte, s úgy tudni, hogy a gyakorlatban is megállja a helyét.

Blaskó professzor úr tudományos teljesítménye a számok tekintetében is magáért beszél. A Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisa alapján jelenleg 153 tudományos mű – ideértve könyv, publikáció, cikk, folyóirat – jegyzi a nevét.

Ma már természetes, hogy a rendőrtudományokat a tudós társadalom ismeri, és azonos szinten kezeli a többi tudományterülettel, azonban nem mindig volt ez így. Sajnálatos módon korábban a rendőrséggel foglalkozó kutatók mindig csak valamely más tudományterület árnyékában tevékenykedhettek, jellemzően a hadtudományéban.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának 2003. szeptemberi ülésén – *hosszas egyeztetések és viták után* – befogadták az úgynevezett rendőrtudományokat. Az erről szóló örömhírt 2003. október 17-én Szabó András akadémikus, nyugállományú alkotmánybíró faxon közölte Vezérőrnagy úrral. Ennek megfelelően 2004. május 24-én létrehozták a Magyar Rendészettudományi Társaságot, amelyben Blaskó professzor úrnak szintén nagy szerepe volt. A társaság megalakulását követően a tudománnyá váláshoz, a tudományterület fejlesztéséhez elengedhetetlen volt az alapkutatások elvégzése. Ezt a feladatot a Rendőrtiszti Főiskola vállalta magára, amely helyt adott különféle rendezvényeknek, tudományos konferenciáknak, és publikációkat jelentetett meg. Ezen feladatok magas színvonalú végrehajtása Vezérőrnagy úr nélkül nem valósulhatott volna meg.

A Magyar Rendészettudományi Tudományos Társaság megalakulását követően, rövid időn belül 2004. november 24-én megalakult annak bünyügyi tagozata, amelynek 2006-ban Blaskó vezérőrnagy úr lett az elnöke.

A Rendőrtiszti Főiskolán kezdeményezésére alakult meg 2008-ban a Szent György Szakkollégium, amelyet a főiskola szenátusa megtárgyalta és egyhangúan elfogadott. Még ugyanezen év december 1-jén megalakult a szakkollégium. A kezdeményezés létjogosultságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a megalapítás után több mint 11 évvel a mai napig is működik a Rendőrtiszti Főiskola jogutódján, a Nemzeti Közszerológiai Egyetemen, és a vezetőkkel együtt több mint 40 aktív tagot számlál jelenleg is.

2012. augusztus 30-án professzor úr hivatásos szerológiai jogviszonya megszűnt, nyugdíjba vonult, azonban oktatói tevékenységét azóta sem szünetelteti.

2012. január 1-jén több felsőfokú intézmény összevonásával és átszervezésével megalakult a Nemzeti Közszerológiai Egyetem. Ezt követően elindultak az előkészületek egy olyan doktori iskola megalapítására, amely rendszertudományokkal foglalkozik. 2015. november 30-án megtörtént a doktori iskola

végleges akkreditációja, így megalakulhatott a Rendészettudományi Doktori Iskola, amelynek professzor úr jelenleg is aktív tagja.

Blaskó Béla professzor úr az alábbi szervezetekben a következő tisztségeket töltötte és tölti be a mai napig:

- a Magyar Büntetőjogi Társaság főtárgya;
- a Magyar Rendészettudományi Társaság elnökhelyettese, a Bűnügyi Tagozat elnöke;
- a Szervezett Gazdasági Bűnözés Elleni Társaság tagja;
- a Jogi Informatikai Társaság tagja;
- a Magyar Tudományos Akadémia Rendészettudományi Bizottság tagja;
- a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja;
- a *Magyar Rendészet* tudományos-szakmai folyóirat alapító szerkesztőbizottsági elnöke;
- a *Magyar Bűnüldöző* tudományos-szakmai folyóirat szerkesztőbizottsági tagja;
- a Belügyminisztérium Tudományos Tanácsának állandó tagja;
- a Magyar Akkreditációs Bizottság állandó szakértője.

Szakmaiságát mind a kollégái, mind a hallgatói elismerik. Érdemes a Markmy-professor internetes oldalt is felkeresni. Ezen az oldalon az főiskolai és egyetemi hallgatók értékelik saját oktatóikat.

A hozzászólásokban dicsérik és elismerik Blaskó urat, példának okáért érdemes idézni az egyik hozzászólást: „Nagyon jó előadó, szellemes. A vizsgán korrekt. A könyve zseniális.”

Szakmaiságának – többek között – egyik elismerése, hogy felkérték a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény – ismertebb nevén új Be. – kodifikációjában való részvételre.

Blaskó Béla r. vezérőrnagy úr életútja mindenki számára példaértékű és motiváló. Munkássága megmutatja, hogy kitartással, szorgalommal, tanulással és a haza szolgálatával az ember a szakma csúcsát elérheti, olyan képességekre tehet szert, amely kivívja a témában jártas szakemberek elismerését és személyiségét pótolhatatlanná teszi a szakmájában.

*Dr. Balogh János r. altábornagy
országos rendőrfőkapitány*

Blaskó Béla professor emeritus köszöntése

A Rendőrtiszti Főiskola létrehozása jelentős és minőségi változást hozott az 1970-es évek elején a belügyi tiszti utánpótlás biztosítása terén. A főiskolai szintű rendőrtisztképzés beilleszkedett a magyar felsőoktatás rendszerébe, néhány évvel követve az 1960-as évek közepén létrehozott katonai felsőoktatási intézményeket. A határőr tisztképzést leszámítva kizárólagos szerepet kapott a belügyi tiszti állomány utánpótlásában, még azok vonatkozásában is, akik egyéb felsőfokú végzettségük alapján kerültek hivatásos állományba, előírva számukra egy másoddiplomás utóképzést, amellyel a rendőri képzettséget is megszerezhették. A tiszti képesítési követelményrendszer középpontjába a Rendőrtiszti Főiskolán szerzett végzettség került, amellyel további képzettség megszerzése nélkül az akkori nomenklatúra szerint alezredesi rendfokozatot lehetett elérni, és akár kapitányságvezetői beosztást is be lehetett tölteni. Megteremtődött egy új karrierút lehetősége is a fiatalabb korosztályú tehetséges és ambiciózus tiszt-helyettesek előtt is. A Rendőrtiszti Főiskola rövid időn belül a belügyi képzési és továbbképzési rendszer zászlóshajója lett. Bátran kijelenthetjük, hogy dicsőség volt oda hallgatóként bekerülni és – végzettként – a szolgálatba már tisztként visszatérni. Az ott megszerzett tudás, szemlélet és készségek sokuk számára a további tanuláshoz, a szakmai és szolgálati előmenetelhez is kellő alapokat és motivációt nyújtott. Az elmúlt közel 50 évben 10 ezret meghaladó számban szereztek itt a hallgatók felsőfokú képzésben diplomát, és lettek a rendőrség, a határőrség, a büntetés-végrehajtás és néhány éve már a katasztrófavédelem tiszti állományának tagjai, vezetői.

A főiskola létrehozásakor az volt a cél, hogy a magyar felsőoktatás szintjére emelkedjen a rendészeti tisztképzés, a Rendőrtiszti Főiskola diplomája egyenrangú elismerést kapjon bármely más főiskolaéval, amely egyfelől minőségi oktatói állományt, másfelől kvalifikáltabb, képzésre alkalmas hallgatói állományt igényelt. Emlékeztetnem kell az olvasót arra, hogy a főiskola hallgatóit az 1990-es évek elejéig kizárólag a belügyi szervek és a büntetés-végrehajtás, később csatlakozva a Vám- és Pénzügyőrség hivatásos állományából, belső pályázattal választották ki, és ennek döntő többsége a szervek tiszthelyettes állományából, kisebb részt a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező, jellemzően a BM Tartalékos Tiszti Iskolát végzettek közül érkezett. Az 1970-es és 1980-as évek fordulóján

a tiszthelyettesi állomány kevesebb mint a fele rendelkezett érettségivel, és azok között is kisebb számban voltak olyanok, akik képességeik és tanulmányi eredményeik alapján alkalmasak lehettek a főiskola elvégzésére. A rendszerváltást követően végrehajtott, a felvételi rendszert és a képzési struktúrát is érintő változások a rendészeti felsőoktatásban a hallgatói minőség további javulását hozták magukkal. Ma már elmondhatjuk, hogy az elmúlt évtizedek fejlődésének eredményeként a rendészeti tisztképzés vonzereje, a képzés tartalma és színvonala alapján a magyar felsőoktatás mezőnyében előkelő helyet foglal el. Az alapképzésben szakonként, szakirányonként ugyan eltérő mértékben, de a felvételre jelentkezők pontátlagát és a túljelentkezések arányát tekintve az élmezőnyhöz tartozik. Nemzetközi szinten sincs szégyellnivalónk az európai társintézményekkel történő egybevetések során.

A rendészeti felsőoktatásunk, a rendészeti tisztképzésünk hallgatói minősége a nem kedvező demográfiai folyamatok és munkaerőpiaci környezet ellenére ma még biztosított. A tisztí utánpótlás tervezése és a hivatásos állomány számára elérhető karrierutak megteremtése – különösen a rendőrség tekintetében – ismét időszűrűvé teszi a tehetséges és a tudás iránt elkötelezett tiszthelyettesek számára a tisztí életpálya elérhetőségéhez a nappali munkarendű alapképzésben való részvételt. Emellett az egyetemi képzés szintjére emelt rendészeti felsőoktatásunk leginkább fejlesztésre hivatott eleme a rendészeti mesterképzés, amelyre nemcsak lehetőségként kell tekintenünk, hanem a rendészeti tisztí és vezetői karrier szerves részévé is kell tennünk. A változás igénye továbbra is mozgatni fogja a rendvédelmi humánigazgatási rendszert, így vele együtt a rendészeti felsőoktatást is.

A magas színvonalú rendészeti felsőoktatás másik kulcskérdése az oktatói kar minősége. Visszatekintve a közel öt évtizedes múltra, megállapítható, hogy az oktatói minőségre való törekvés folyamatosan nyomon követhető volt, bár ez nyilvánvalóan mást jelentett az indulás éveiben a Rendőrtisztí Főiskolán és mást jelent manapság a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán. A főiskola első parancsnoka, Györök Ferenc jó érzékkel és kellő bátorsággal támogatott fiatal tehetségeket az oktatói és tudományos pályán való elindulásban, akikből később néhányan utódai is lettek, vagy éppen a főiskola vezetésében töltöttek be meghatározó szerepet. Dános Valér, Sárkány István vagy az éppen e kötettel megtisztelt Blaskó Béla tábornok urak egyaránt Györök Ferenc „szárnyai” alatt indították el oktatói, tudományos és majdan vezetői karrierjüket.

A rendészeti felsőoktatás szükségsszerű velejárója, hogy az oktatók jelentős része valamely rendvédelmi szervtől érkezik, és tölt el hosszabb-rövidebb időt a rendészeti felsőoktatásban. Néhányan a nyugdíjazásukig, vagy azon túl is. Az előzetesen megszerzett szolgálati tapasztalat nem vitásan számos előnyt jelent a képzés során a tudás átadásában, annak hitelességében. Nem helyettesítheti azonban a pedagógia és a tudományosság követelményét, amely ugyancsak

a minőségi felsőoktatás jellemzője. A szakmai tapasztalat, a pedagógiai készség és a széles alapokon nyugvó, magas szintű tudomány együttes képviselése nagy és nehezen megszerezhető érték. Erős személyiséget, szorgalmat és kitartást kíván. Számomra nagy tiszteletet vált ki azoknak az oktatóknak az életútja, akik előbb bizonyították képességeiket és tehetségüket a rendvédelmi szerveknél betöltött szolgálati beosztásukban, majd az oktatás és a tudomány felé fordulva vesznek részt a jövő nemzedék felkészítésében és a rendészettudomány fejlesztésében, eljutva akár a legmagasabb tudományos fokozatokig is. Esetükben elválaszthatatlan a szakmai és az oktatói, tudományos karrier. Tudósként, oktatóként megmaradnak a választott hivatás képviselőjének és hivatásosként is képesek a tudomány emberének értékrendjét képviselni.

Természetesen a rendészeti felsőoktatás sem nélkülözheti a más pályáról érkező tudós oktatók közreműködését. Ez – eltérő hangsúlyokkal, de – mindig jellemezte a főiskola, majd a Rendészettudományi Kar képzési portfólióját, személyi összetételét. Számos korábbi és jelenlegi példát lehetne hozni erre. Talán csak egyet említenék: Kratochvill Ferencet, a tudóst és iskolateremtőt, aki rövid ideig a Rendőrtiszti Főiskolát is vezette. A rendészeti felsőoktatás támogatásáért és felügyeletéért felelős minisztériumi vezetőként számára megadatott, hogy szinte a kezdetektől figyelemmel kísérje a felsőfokú tisztképzés fejlődését, egyben oktatóként, illetve oktatóként maga is részt vett a rendvédelmi állomány képzésében.

Számomra ilyen ikonikus és tiszteletre méltó személyiség Blaskó Béla is, aki hivatásos életpályáját rendőr őrmesterként kezdte még 1973-ban a BRFK GÖP állományában, és rendőr vezérőrnagyként fejezte be a Rendőrtiszti Főiskola állományában 2012-ben. Oktatói és tudományos pályája a Rendőrtiszti Főiskola elvégzését követően 1981-ben kezdődött a Rendőrtiszti Főiskola Büntetőjogi és Kriminalisztikai Tanszék tanársegédjeként, és amely oktatói és tudományos pálya a főiskola főigazgatói tisztségének sok évet átfogó betöltésében és az egyetemi tanári kinevezésében csúcsosodott ki. Neve és személyisége, munkássága elválaszthatatlan a rendőrtisztképzéstől, a Rendőrtiszti Főiskolától és a jogutód Rendészettudományi Kartól. Ezt egyelőre csak kevesen mondhatják el magukról, de bízunk kell abban, hogy lesznek követői. Azt gondolom, az ő életútja sokak számára adhat követendő példát a rendvédelmi szervek hivatásos állományából, és nem feltétlenül csak a tudományos és oktatói karrierre gondolva. Ahogy régen szokták mondani, a marsallbot minden tiszthelyettes és pályakezdő tiszt tarisznyájában ott van. Út az őrmestertől a tábornokig, a tanársegédől az egyetemi tanárig. A lehetőségekkel élni kell, amelyhez az utat elsősorban a tudás, a tehetség és a szorgalom teremtheti meg.

Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy közel négy évtizede folyamatosan szolgálja a rendészeti felsőoktatást oktatói és vezetői minőségben, emellett a hazai

büntetőjog-tudomány és a tudományos élet elismert szereplőjévé is vált. Az általa elvégzett munkára, tudományos teljesítményre jogos büszkeséggel tekinthet vissza, ahogy mi is, a belügyi vezetés, büszkéek vagyunk rá. Feltételezem, hogy a most megkapott professor emeritus cím is ennek elismeréséről és arról is szól, hogy ezt a hivatást tovább kell vinnie, szolgálnia a rendészeti felsőoktatást.

Kedves Béla! A születésnap köszöntésed fő mondanivalója, üzenete a rendvédelmi képzésünk múltjának és jelenének bemutatása. Ebben a fejlődési, fejlesztési folyamatban elvülhetetlen érdemeid vannak! Az őrmestertől a tábornokig személyes példaadásodra, tetteidre büszke az egyetem, a Belügyminisztérium, a rendészettudomány és a közszolgálat egésze.

Kedves Béla, 70. születésnapod alkalmából szeretettel köszöntelek, kívánom, hogy a szakmai lendületed jó egészségben vigyen tovább a több mint 40 éve kitaposott úton...

Barátsággal:

*Zsinka András ny. r. vezérőrnagy
személyügyi helyettes államtitkár Belügyminisztérium*

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm a 70 éves Blaskó Béla vezérőrnagy urat

Tisztelt Professor Úr! Kedves Béla!

Közel 40 éves ismeretségünk feljogosít arra, hogy ne egy tanulmánnyal, hanem valódi személyes hangvétellű köszöntéssel csatlakozzak ünneplőid népes táborához.

Mint későn érkezett „bűnügyi átképzős” az 1980-as évek derekán voltam a hallgatód a Rendőrtiszti Főiskolán, majd tanintézeti parancsnokként gyakran futottunk össze különböző értekezleteken. Az 1990-es évek második felében iskolaigazgatói értekezleteken találkozhattunk. Sajátos kapcsolatot jelentett közös szereplésünk az úgynevezett „tábornoki kórusban”. 1998-tól mint a BM oktatási főosztályvezetője, majd mint a BM Oktatási Főigazgatóság vezetője mellérendelt viszonyba kerültem Veled és az általad főigazgatóként irányított Rendőrtiszti Főiskolával. 2010-től miniszteri megbízottként vettem részt az NKE megalapításában és beműködtetésében. E munkámhoz sokszor kaptam segítséget Tőled – mint a jogelőd főiskola főigazgatójától, kvázi prorektorától.

Hallgatóként társaimmal együtt élvezhettük kiváló előadásaidat, meg tapasztalhattuk rendkívül széleskörű és kíméletlenül precíz tárgyi tudásodat, majd izgulhattunk a vizsgánk előtt. Szigorú vizsgáztató voltál, és ahogy a mostani hallgatók mondják, ez az igényesség az évek múltával sem kopott. Nagyon ritka az a professzor, akitől a hallgatók „félnek” ugyan, de tisztelik is azért a szigorú, következetes, de mégis szerethető követelménytámasztásért, amellyel az általa oktatott diszciplínához viszonyul. Te mai napig ezeknek a tanároknak az élenjáró szimbóluma, hallgatóidnak példaképe vagy.

Ezeket a dicsérő szavakat most én írom le, de a tapasztalataim mögött számos mai rendőrségi vezető megerősítő véleménye áll. Rendőri vezetők sokaságát oktattad és neveltél. Szakértelmeddel, tudásoddal, viselkedéseddel, öltözködéseddel, vezetői stílusoddal, oldott közösségi megnyilvánulásaiddal rendőri generációknak adtál mintát.

Vezetőtársadként megtapasztalhattam azt a minden intézkedésedet átható szeretetteljes aggodalmat, amelyet a főiskola és a főiskolai közösség iránti elkötelezettség motivált. Ennél erősebb elkötelezettséget csak az általad oktatott bűnügyi tudományok, szorosabban a büntetőjog irányába mutattál. Ezt a több évtizedes elkötelezettségedet méltó módon tanúsítják publikációid, jegyzeteid, könyveid.

Vezetői, parancsnoki stílusodat az körültekintés, a kooperatív szellem és a közvetlenség jellemezte. Amíg alaposan nem készültél fel egy témából, nem nyilvánítottad ki a vezetői elhatározásodat, legkevésbé a döntésedet. Amikor a kórus próbáin számot kellett adnunk az otthoni felkészülésünkről, Te mindig hibátlanul mondtad fel a „leckét”. Ebben persze – a kötelességtudaton és szorgalmadon túl – szerepet játszott zenei műveltséged is. Amatőr hobbizénusként, jókedvűen, tudásod korlátait nem leplezve, de nem is feszegetve, számos alkalommal örvendeztettél meg minket, rögtönzött billentyűs vagy pengetős produkcióiddal.

Persze az igazi hobbid ifjú korod óta a repülés. E kettős viszonyt, a büntetőjogot és a repülést a pontosság, a precíz, minden részletre kiterjedő tudás, a feszes alakosság és a szigorú fegyelmezettség köti össze. Miként repülés közben, a büntetőjogi vizsgán sem lehet hibázni.

Tudásodra számítnak más felsőoktatási intézmények is. Ez az elfoglaltságod néha megfoszt minket a mindennapi anyaintézeti találkozások lehetőségétől. Tudom, a felkérések Neked szólnak és nem a rendőr tábornoknak, de engedd meg, hogy a rendvédelmi állomány büszke lehessen arra, hogy az „ő tanárukra” igényt tartanak más egyetemek is.

A rendészettudomány művelése mindig is célja és feladata volt a néhai főiskolának. Ez a törekvés erőteljes lendületet kapott a Te főigazgatói működésed alatt. Így megtiszteltetésnek tekintettem, hogy 2004-ben, a Magyar Rendészettudományi Társaság megalakulásakor, elvállaltad, és a mai napig betöltöd az elnökhelyettesi pozíciót. Emellett vállaltad a Bűnügyi Tagozatunk elnöki tisztét is. Ez a társadalmi szerepvállalásod akkor és most is, nemkülönben az NKE létrehozásakor, pozitív példát sugárzott az állomány irányába, és tekintélyeddel azóta is számos nehézségen átsegítettél minket.

Kedves Béla!

Mi mindketten több mint négy évtizede, lényegében első munkahelyesként szolgáljuk a rendőrséget, a Belügyminisztériumot, szűkebb és tágabb közösségeinket, a hazánkat. Tudod Te is, hogy honnan indult a képzési rendszerünk, és hol tart ma. Mi még mártogatós tollal tanultunk meg írni, aztán töltőtollal, majd golyóstollal jegyzeteltünk. Tanárként krétával és diavetítővel kezdtük, még stencileztük a tansegédleteket, ma pedig digitálisan, akár online folyik az oktatás.

Hosszú utat jártunk be. Te aktív alakítója voltál a főiskola oktatási profiljának. Folyamatosan átalakult a tantárgyi szerkezet. Új rendészeti diszciplínák születtek, ezeket szervezeti értelemben is rögzíteni kellett. Új szakirányok indultak, egyre gazdagodott az egykori főiskola képzési repertoárja. Az NKE létrehozásával egyetemi rangra emelkedett az egykori főiskola. A rendvédelmi

területen kialakult egy olyan oktatási, képzési rendszer, amely a testületbe történő belépéstől a doktori fokozatszerzési lehetőségig, lényegében zárt és egymásra épülő rendszerben biztosítja a rendvédelmi szervek hivatásos és az egyéb rendészeti tevékenységet végző állomány tagjainak tudásalapú előmenetelét.

Minden más egyetemtől eltérően az NKE Rendészettudományi Karnak öt alapfeladata van. A kutatás és az oktatás mellett szigorú követelmény a képzés, a szakképzés és mindenekelőtt a nevelés. Mi nem a szabad munkaerőpiacnak képezzük a hallgatóinkat, hanem konkrét szakbeosztások közép- és beosztott vezető szintű ellátására. Ahhoz, hogy pályakezdő tisztjeink megfeleljenek ennek az elvárásnak, mindenekelőtt nevelnünk kell őket, felvételük pillanatától kezdve. Ki kell alakítanunk a hivatástudatukat, a közösség szolgálatának elsődlegességét, a hazájuk, a testületük és bajtársaik iránti lojalitásukat és megbecsülésüket. Ha nem változott semmi a kréta és a mártogatós toll óta, ez éppen a hallgatók erkölcsi felkészítése jövőbeli hivatásukra.

Fiatal tisztjeink megállják a helyüket a szolgálatban. Megtanulták a leckét. Persze, kiképzésük a helyi viszonyokhoz még az avatásukat követően is hónapokat vesz igénybe – de a hazai bűnügyi statisztikai mutatók imponáló javulása lehetséges lett volna elhivatott és jól képzett tisztek nélkül? Ebben az eredményben a kar és a Te szereped nem elhanyagolható tényező.

Sokszorosan igaz a régi mondás: tanítani szóval is lehet, de nevelni csak példamutatással. Te ezt az igazságot egész eddigi pályafutásod alatt érvényesítetted. A karon minden a hallgatókról szól. Nevelésükhöz minden kari dolgozó hozzájárul. Van, aki csak az áttételesen ható fizikai vagy adminisztratív munkájával, van, aki személyes példamutatással, van, aki az általa oktatott tananyagok etikai értelmezésével, van, aki konkrét törődéssel, van, aki előadásaival és van, aki mentorálással, tutorálással vagy közösségi szerepvállalással. Te ebben a nevelő munkában tanárként, hivatásos tisztként és tábournokként, intézményi vezetőként mindig élenjáró szerepet vállaltál, és kimagaslóan teljesítettél.

Tisztelt Tanár Úr! Kedves Béla!

Nem kellemes érzés 65 évesen megválni a vezetői beosztásoktól, 70 évesen professor emeritus címet viselni, de ez az élet rendje. Mint korban előttem járok, biztosíthatlak, semmi lényeges változást nem fogsz tapasztalni 70 éves és egy naposan. Munkatársaid, tisztelőid, barátaid, hallgatóid semmit sem fognak rajtad észrevenni. Továbbra is az maradsz, mint voltál egy nappal a 70. születésnapod előtt, a fiatalos, jó kedélyű, tiszteletre méltó Professor.

Kívánom, hogy frissességedet továbbra is őrizd, nevelj, taníts, élj sokáig jó erőben és egészséggel! Ha visszanézel az életedre, légy büszke a teljesítményedre. Keveseknek adatik meg, hogy egy mindenkit érintő ismeret oktatásával

és gazdagításával, egy nemzetstratégiai jelentőségű intézmény vezetésével hozzájárulhat generációk neveléséhez, oktatásához, épüléséhez, történelmi közösségünk szolgálatához.

Soraimat olvasva talán csodálkozol, hogy tőlem szokatlan módon nem hívtam klasszikusokra, nem hívtam segítségül versrészleteket, nagy emberek idézeteit, mondásait. A hiányuk szándékos. Csak olyat akartam írni, ami egyszer használatos, csak Neked és Rólad szól.

Dixi. Sapienti sat. Isten éltesen!

Barátsággal:

*Dr. Janza Frigyes ny. r. vezérőrnagy
c. egyetemi tanár
BM oktatási főszemlélő*

Méltató sorok

Blaskó Béla ny. rendőr vezérőrnagy úr 70. születésnapja tiszteletére

Tisztelt Professzor Úr! Kedves Béla!

Tisztelettel köszöntelek 70. születésnapod ünnepén, gazdag életutad ezen jeles állomásán. Fogadd tőlem szeretettel az alábbi gondolatokat.

A rendőri pályát az alapoktól kezdted őrmesterként, majd bejárva ezen szép hivatás lépcsőfokait, a gyakorlati munkát, majd az oktatást is magas szinten művelve, elérted a vezérőrnagy rendfokozatot.

A magyar rendészeti oktatásban fogalom a neved. Pályád során mindvégig kitartottál azon elved mellett, hogy a rendészeti képzési rendszernek biztosítania kell a polgárbarát – lakosságot szolgáló – rendvédelmi szakemberré nevelést, az egyetemes és szakmai kultúra elsajátítását, az értelmiségi létre való felkészítést, a szakmai munka tudományos, elméleti alapjainak megismerését.

Vezetésseddel a hallgatók elsajátíthatták a pályakezdéshez szükséges elméleti és gyakorlati jártasságokat, készségeket, és olyan szemléletmódot kaptak, amellyel a 20. és 21. század rendvédelmi tisztjeinek rendelkeznie kell.

Első találkozásunk akkor történt, amikor a Rendőrtiszt Főiskolán tanultam, ahol Te tanársegéd voltál. Az előadásaid élményszámba mentek, a mások által „szárazon” elmondott törvényi tényállások életre keltek, színes példákkal teltek meg, és a sokszor humorral fűszerezett szemináriumok után a könyv és a jegyzet meg tanulása már nem okozott gondot. Aki Hozzád járt órákra, majd Nálad vizsgázott, olyan alapokat kapott, hogy még később, a főiskolás évek múltával is, „álmából fölkeltve is” fel tudta idézni az általános törvényi tényállás alanyi és tárgyi oldalát.

A főiskolás évek alatt a hallgatók nehezen hitték el, de utóbb örültek annak, hogy nem akartál belőlük „kis” jogászokat, „kis” doktorokat csinálni, szem előtt tartottad, hogy a gyakorló rendőrnek más a feladata, mint a jogi egyetemről kikerülő jogászoknak. Azonban nem engedted meg, hogy a rendőr felkészültsége hiányos legyen, mert átlátva az igazságszolgáltatás egészét, jól tudtad, hogy ha az első intézkedések, nyomozati cselekmények hibásak, az egész büntetőeljárás sikere meghiúsulhat, és az arra érdemtelenek kerülnek szabadlábra.

Jómagam és a kollégáim között is szép számmal voltak/vannak, akik a főiskola után a jogi egyetemet is elvégezték. Ott szembesültem azzal, hogy akik

a Rendőrtiszti Főiskolán Nálád és csapatodnál végeztek, azoknak az egyetemen a büntetőjogi, büntető eljárásjogi vizsgák nem jelentettek túl nagy problémát. A jogi gondolkodásmódról, az elméleti megközelítésről sokakat már az egyetemi tanárok is felismertek, és tudták, hogy „a Blaskó tanítványai”, ami jó ajánlólevélnek számított.

Már irányításod idejében megkezdődtek a Rendőrtiszti Főiskola akkreditációjával kapcsolatos munkálatok, és tudom, hogy egy ilyen hatalmas változás megindítása, az irányvonalak meghatározása az egyik legnehezebb feladat. A történelem beigazolta, hogy helyes volt az az irány, amelybe elindultatok, mert 2012-ben megalakult a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, így a rendészettudomány is elfoglalta a tudományos életben őt megillető legmagasabb helyet.

Jó érzékel felismerted, hogy a főiskolai oktatás határt szab az elméleti képzésnek, így a hallgatók számára, akik mélyebben, részletesebben kívántak foglalkozni a jogtudománnyal, megalakítottad a Szent György Szakkollégiumot.

Mint gyakorló parancsok elmondhatom, hogy azon kollégáim, akik Nálád tanultak, a mindennapokban is megállják a helyüket. Tudományos munkásságodat számtalan tankönyv és jegyzet is őrzi. Az általad írt tanulmányok, könyvek nem csak a főiskolán voltak hasznosak. A nyomozói-vizsgálói pálya elején sokszor volt szükség a tényállások értelmezéséhez, az elhatárolásokhoz elméleti segítséghez fordulni, és ebben haszonnal forgattuk az általad írt műveket. Pályafutásod ma is hozzájárul ahhoz, hogy kollégáink a megfelelő tudással, ismeretekkel végezhesék munkájukat.

Örülök, hogy pályatársként találkozhattam Veled, életutunk többször keresztezte egymást. Vizsgaelnökként, meghívott előadóként én is részt veszek az oktatásban, ennek során, ha Tőled kaptam felkérést, annak szívesen tettem eleget, mert mindig felkészült hallgatókkal találkoztam, és ez meggyőzőtt arról, hogy következetességed nem változott.

Álmaink, terveink azóta is töretlenül erőt és lendületet adnak, ezek megvalósításáért küzdöttünk régen, és küzdünk ma is.

A repülés egy olyan szenvedély, amely ha megvan az emberben, akkor az egész életét elkíséri, ezért kívánom Neked, hogy szárnyalj tovább oktatói pályádon is, ehhez kívánok jó egészséget és erőt! Isten éltesen sokáig!

Baráti tisztelettel és üdvözléssel:

*Dr. Bolcsik Zoltán r. vezérőrnagy
a Nemzeti Védelmi Szolgálat főigazgatója*

Laudatio a Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy úr 70. születésnapját ünneplő tanulmánykötethez

A magyarországi rendvédelmi tisztképzés meghatározó főigazgatója volt 1997. augusztus 1-je óta Blaskó Béla rendőr ezredes, főiskolai tanár, az állam- és jogtudományok kandidátusa. Parancsnok úr 47 évesen, 18 éves oktatási múltjával kiemelkedő alakja volt a Rendőrtiszti Főiskolának, ahol a büntetőjogot oktatta.

Tiszteelve elődöt, tanítva utódot. Az ország egyetlen rendészeti főiskolájára ebben az időben 14-szeres volt a túljelentkezés, ahol rendőri, büntetés-végrehajtási, határrendész, valamint vám- és pénzügyőr szakokon folyt a képzés – nappali, levelező és esti tagozaton. A rendvédelem minden fontosabb területére kiterjesztett képzési tevékenységét a gyakorlatcentrikus és európai szinten is elismert alapképzések, valamint az ezzel párhuzamosan folyó posztgraduális képzések biztosították. A Rendőrtiszti Főiskola egykori főigazgatója majd két emberöltőnyi időszakon át volt foglalkoztatottja annak a főiskolának, ahol 1981-ben kitüntetéses oklevéllel végzett. Életében meghatározó pont volt, hogy 1981-től a Rendőrtiszti Főiskola Büntetőjogi és Kriminálisztikai Tanszékén kezdhette meg oktatói pályafutását tanársegédként. 1986-ban *summa cum laude* minősítéssel végzett az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. 1988-ban főiskolai adjunktusi kinevezést kapott, valamint megbízást, hogy a büntetőjogi szakcsoport vezetője legyen. Az évek során büntető eljárásjogot, krimináltaktikát, kriminológiát oktató munkatársként, 1990-ben pedig már főiskolai docensként, oktatói és kutatói tevékenységével ért el kiemelkedő szakmai sikereket. Az MTA Doktori Tanácsa *Jog-állam – Büntetőjog – Bűnösség* című disszertációjának nyilvános védését követően, 1996-ban az állam- és jogtudomány kandidátusának nyilvánította. Ugyanebben az évben nevezték ki főiskolai tanárrá, és kapott kinevezést a Rendőrtiszti Főiskola parancsnokának oktatási helyettesi posztjára. Professzor úr 1997. augusztus 1-jétől a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatójaként végezte munkáját. Szakmai tevékenységének elismeréseként, a belügyminiszter javaslatára 1999-ben Göncz Árpád köztársasági elnök úr rendőr dandártábornokká nevezte ki. A szakmai sikerek és az állhatatos munka eredményeként 2001-ben, első főigazgatói ciklusának lejártakor, sikeres pályázatot nyújtott be a 2005-ig tartó második ciklusra is, így a Rendőrtiszti Főiskola vezetésében és szakmai munkájában biztosított volt a töretlenség. A 2003. év pedagógusnapján Mádl Ferenc köztársasági elnök úr vezérőrnaggyá léptette elő professzor urat, aki a második főigazgatói ciklus

lejárata követően a Rendészeti Vezetőképző és Kutatóintézet igazgatói feladatait látta el, majd ezt követően tanszékvezetőként irányította a Rendőrtiszti Főiskola Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszékét.

Professzor úr kiemelkedő szakmai és tudományos pályafutásának elismeréseként 2008-ban habilitált doktori címet kapott, 2009. szeptember 1-jén pedig Sólyom László köztársasági elnök úr egyetemi tanárrá nevezte ki. Az oktatói pályafutását olyan jelentős egyetemi kinevezések minősítik, mint az, hogy 2002-től 2011-ig volt a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszékének vezetője, miközben 2008-tól 2011-ig az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának külső oktatójaként is tevékenykedett, részfoglalkozású tanára volt továbbá a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának, valamint meghívott oktató a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán.

2012. január 16-tól, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem munkatársaként elvállalta a Rendészettudományi Kar dékánhelyettesi pozícióját, 2015. augusztus 30-ig irányította a kar oktatási tevékenységét, és egyben vezette a Bűnügyi Tudományok Intézetét, valamint a Büntetőjogi Tanszékét.

„Ubi homo, ibi societas; ubi societas, ibi ius.” – Ahol az ember, ott a társadalom; ahol a társadalom, ott a jog (Cicero). Professzor úr tudományos tevékenysége körében alapító szerkesztőbizottsági elnöke volt a *Magyar Rendészet* című szakmai-tudományos periodikának. 1997-től tagja az IM jogi szakvizsgabizottságának, 1999-től 2002-ig töltötte be az Európai Jogakadémia Rendészeti tagozatának elnöki tisztjét. 2000-től a Pécsi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Tanácsának külső tagjaként látott el szakmai feladatokat, 2004-től elnökhelyettese a Magyar Rendészettudományi Társaságnak, ezen belül a Bűnügyi Tagozat elnöke, 2006-tól alapítója és főtítkára a Magyar Büntetőjogi Társaságnak, 2007-től tagja a Magyar Tudományos Akadémia Rendészettudományi Bizottságának, köztestületi tagként pedig az MTA köztestületi tagsággal összefüggő feladatait látja el.

Professzor úr oktatói és kutatói tevékenysége során több mint 150 tudományos közleményt publikált. 1987-től napjainkig megjelentetett tankönyveit, monográfiáit, szakkönyveit, tanulmányait, tansegédleteit, a Büntetőjogi Jogeset-tárat, jogszabálygyűjteményeit egyetemi hallgatók, doktoranduszok és kutatók használják fel tudományos tevékenységük során. Legjelentősebb munkáit angol és német nyelvre is lefordították, és idegen nyelvű tudományos közleményeit külföldön is megjelentették. Nemzetközi és hazai szakmai tudományos konferenciák meghívott előadójaként több 100 előadást tartott, amelyek jelentős része a szakmai periodikák meghatározó publikációjának számít.

Tudományos tevékenysége homlokterében az elmúlt években a büntetőjog-elmélet egyik alapvető problémakörének, a büntetőjogi bűnösségnek a vizsgálata állt.

„Artificem commendat opus.” – Az alkotót műve dicséri (Horatius). A Professzor úr által vezetett szakmai és oktatói tudományos műhelyek talán legismeretebb publikációi közé tartozik a *Magyar büntetőjog: Általános rész* című tankönyv, amely a kor legkiválóbb büntetőjog-tudósai által jegyzett tananyagnak számít. A Professzor úr és a Rendőrtiszti Főiskola Bűnügyi Tudományok Tanszékének szerzői kollektívája által közösen írt *Büntetőjog: Különös rész I–II.* tankönyv több egyetem jogi karán is tananyagként számontartott mű. Számos egyetemi jegyzet és oktatási anyag szerzőjeként, a jogi szakvizsgaanyag fejlesztőjeként kiemelkedő érdemeket szerzett a nemzetközi mércével mérhető tudásanyag fejlesztésében is. A 2013-ban megjelent Új Btk. kommentárnak és a 2019-ben kiadott büntető-eljárási törvény kommentárjának társszerzőjeként az elkövetkezendő években is meghatározó módon járul hozzá ezen jogterületek oktatásához.

Tudományszervező tevékenységéért és az általa irányított és vezetett szervezetek eredményes működtetéséért többször részesült elismerésben, amelyek közül kiemelkedik: Közbiztonsági Érem ezüst fokozata kitüntetés, Közbiztonsági Érem arany fokozata kitüntetés, Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt katonai tagozata kitüntetés, Magyar Köztársaság Tisztikereszt katonai tagozata kitüntetés, Kratochwill Ferenc emlékérem, Közép-Európai Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Akadémia Magyar Súlyom Érdemérem, NKE Kiváló Oktatója, Szent-Györgyi Albert Díj.

„A repülő feltalálása semmiség. A felépítése már valami. A repülés: az minden” (Otto Lilienthal). Egy személyes hangvétellű köszöntés a 70 éves Blaskó Béla nyá. r. vezérőrnagy úrnak, az aktív repülőpilótának.

Professzor úr életét végigkíséri a büntetőjog oktatása, a szakmai és tudományos kutatás, jogi szakkönyvek, monográfiák írása, konferencia-előadások tartása. A Professzor urat ismerők tudják, hogy légiközlekedés-gépészeti szakon szerzte technikus oklevelét, és 16 éves korától – kezdetben vitorlázó repülőgépekkel, később pedig motoros gépekkel – kezdett el repülni. Több mint 50 repüléssel töltött év után ugyanolyan izgalommal várja a felszállási engedélyt, hogy barátaival, ismerőseivel szállhasson fel, minden pillanatát élvezve a kismotoros repülés nyújtotta örömeknek.

Kívánom Professzor úr 70. születésnapján, hogy még sok évet töltsön el professor emeritusként a katedrán, képezze és bátorítsa a fiatal kutatókat, doktoranduszokat, szakmai tanácsaival segítse, irányítsa a büntetőjogi kutatókat és mind több időt töltsön családjá és barátai körében, és élvezze a repülés örömeit, a végtelen szárnyalást a kék égen, mert „a felhők fölött mindig kék az ég”.

*Dr. Tóth Tamás bv. vezérőrnagy
a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka*

A szigorú, de igazságos tanár úr Levél a 70 éves Blaskó Béla professzorhoz

Tisztelt Professzor Úr, kedves Barátom!

A megszólítás duplázása nem véletlen. Hiszem, hogy a tisztelet és a barátság e helyen nem csupán megfér egymás mellett, hanem kifejezi azt az érzésemet, amit már elég régóta hordozok magamban veled kapcsolatban. Mindig és mindenütt óriási tisztelettel szólok rólad, mert az a pálya, amit te befutottál az elmúlt 70 esztendőben, az tiszteletet követel mindenkitől, aki igazán ismer téged. Én pedig bátran kijelenthetem, jól ismerlek téged. A barátsághoz, mint tudjuk, mindenféleképpen legalább két ember kell. Jelen esetben te és én, amely két szó grammatikailag a „mi” személyes névmással is helyettesíthető. Bizonyos vagyok benne, hogy te sem tiltakozol az ellen, hogy ha kijelentem, mi barátok vagyunk. És talán azt sem túlzás részemről kimondani, hogy mi jó barátok vagyunk.

Én nem hiszek a spontán és véletlen barátságban. Viszont elfogadom a pszichológiának azt a tézisé, hogy a barátság létrejöttének okai igencsak mélyen gyökereznek, valahol az emberi belsőben keresendők. Az azonos hullámhossz nem jelent ugyan kizárólagosságot, de az feltétlenül szükséges, hogy némely dologban hasonlítsunk egymáshoz. Ide idézhetném akár Mérő László egyik könyvének címét is, hogy miről szól e levél: *Mindenki másképp egyforma.*

Miben is hasonlítunk mi egymáshoz? Az első, és ami kronológiailag is meghatározó, hogy mi a hivatásunkban is sok egyezőséget és hasonlóságot mutatunk. Igen, valóban a hivatásunk hozott össze minket, a főiskola elvégzését követően te és én is az oktatást választottuk hivatásunknak. Sőt, mind a ketten a bűnügyi tudományok rejtelmait kutattuk, és amikor már egy szemerkényi mértékben meg is tanultuk és elsajátítottuk e tudományterület ismeretanyagát, elkezdtünk tanítani a Rendőrtiszti Főiskolán.

A második, amiben ugyancsak kisebb-nagyobb hasonlóságot mutatunk, az a vidámság, a derű és a móka. Mint azt mindketten jól tudjuk, a vidámság, a móka az komoly dolog. Kevés ilyen emberrel találkoztam életem során, aki olyan komolyan veszi a tréfát, a vidámságot, a mókát, mint te. Ma már azt is tudom, hogy nálad nem csupán a személyes kapcsolataidban van jelen a tréfa, hanem a hivatásodban, a nevelő-oktató munkádban is. A katedrán nálad

a tréfa, a vidámság nem cél, hanem eszköz, mégpedig a hallgatói figyelem folyamatos fenntartásának eszköze. Ez csak a mesterprofesszorok sajátja. És te birtoklod ezt mesterfogást.

Ahhoz azonban, hogy a szakmai barátságunk mellett a személyes barátságunk keletkezésének okát megtaláljuk, sokkal mélyebbre kellene ásunk. Tényként szögezhetem le, hogy már megismerkedésünk pillanatában is valamiféle haverság jeleit vettem észre a kommunikációnk során. Talán ennek tulajdonítható, hogy nem sokkal később már a házad pincéjében sörözgettünk, és a pingpongasztal mellett kötöttünk ki. Nagyon csúnyán elvertél az első szettben. A másodikban már engedté egy kicsit engem is „játszani”. Mint amikor a tanár a diáknak megsimogatja a buksiját: nem is vagy te olyan buta gyerek. A botlásaimon igencsak jót nevetgélünk, a humor majdnem kidöntötte a pince falát. Ezt követően többször volt szerencsém zeneszereteted mértékét is megtapasztalni otthonodban, a szintetizátor mellett ülve egyik ámulatból a másikba estem. E beszélgetéseink során ismerhettem meg, hogy a repülés is legalább olyan szenvedélyed, mint a zenélés vagy a pingpongozás. Azt azonban a mai napig sem tudom megfejtetni, hogy miként lakozhat egy emberben ennyiféle tehetség, és azok ilyen szintű gyakorlása.

Visszatérve a megszólításban említett tiszteletre. A fentiekén túl már csak azért is megillet téged a tisztelet, mert a főiskolai, illetve az egyetemi tanárok közül igencsak keveseknek van olyan tekintélyen alapuló tisztelete a hallgatók előtt, mint neked. Nekem szegezhető okszerűen a kérdés, hogy ezt honnan veszem. Egyszerű lenne a kérdésre azzal válaszolni, hogy ezt mindenki tudja rólad. De honnan tudom én? Azon túl, hogy közvetlen kollégáid, ismerőseid is ezt állítják, én a volt tanítványaidtól hallottam és hallom nap mint nap. A vezetőképzés tréningjein részt vevő vezetők és leendő vezetők, amikor a tekintély kerül terítékre, szinte valamennyien a te nevedet említik arra a kérdésre válaszul, hogy a jelenlévők életében ki az, akinek előttük nagy tekintélye van. Okszerűen következik e fejtegetésből a kérdés, hogy miből ered ez a tekintélyen alapuló tisztelet. A tanítványidtól kapott érvek mellett én azt hiszem, hogy e kérdésre talán Antoine de Saint-Exupéry egyik mondatával lehet a legjobban megfelelni. „A tekintély legelső alapja az értelem – mondta a király... Azért van jogom engedelmisséget követelni, mert észszerűek a parancsaim.”

A tréningeken és a továbbképzéseken részt vevők szinte minden alkalommal elmondták rólad, hogy azért is nagyon tiszteltek, mert bár soha nem tapasztalt szigorral kérted tőlük számon a büntetőjog anyagát, de következetesen igazságosan osztottad az elégtelen osztályzatokat. Ez volt az a momentum, hogy olyannyira megtanulták az anyagi büntetőjogot, hogy évekig, évtizedekig a gyakorlatban ebből táplálkoztak. Kegyetlenül szigorú volt Blaskó tanár úr a tantárgyi követelményeiben, de mindenkit és mindenkor rászorított a folyamatos, komoly

tanulásra – mondták a volt tanítványaid. Úgy gondolom, egy tanárembernek ez a legnagyobb elismerés, amit kaphat az életében. És ez azért alakulhatott így, mert érezted, és napjainkban is érzed, hogy felelősséggel tartozol a hallgatóknak, sőt tudtad, hogyha nincs tekintélyed a hallgatók előtt, akkor nem figyelnek rád, nem fogadnak el. E tekintély és tisztelet csak akkor van meg, ha jelen van a tanárnál a szakmai tudás, a felkészültség, a kiváló előadókészség, a következetesség és az igazságosság. E kompetenciák megléte miatt válhattál a legrespektábilisabb személlyé tanítványaid körében.

Kedves Béla!

Köszönöm neked, hogy közel 40 esztendőn keresztül barátodnak hívtál, és még ma is az lehetek. Köszönöm azt is, hogy amikor a Rendőrtiszti Főiskola vezetésénél rám bízta, te rögtön megértetted és támogattad a praxisorientált képzés fontosságát, segítettél a négyéves képzés tantervének elkészítésében, az értelmiségi létre történő felkészítő program kimunkálásában. Ezért a mindkettőnket jellemző vidámsággal és örömmel gondolok vissza az elmúlt 40 év közös pillanataira, óráira, éveire. Ezért is hálás maradok neked érte egész életemben.

Tisztelt Tábornok Úr, kedves Béla!

Hetvenedik születésnapod alkalmából kívánok neked hosszú, boldog, egészségben eltöltendő éveket, alkotókedvet, és mindezek előtt további sok-sok mosolyt, derűt és vidámságot!

*Dr. Dános Valér ny. r. vezérőrnagy
egyetemi magántanár
Belügyi Szemle – főszerkesztő*

Visszatekintés egy kiváló személy rendkívül tartalmas életútja 30 évére

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar dékánja és a Bűntető-jogi Tanszék vezetője megtisztelő felkérésének örömmel teszek eleget, amikor Blaskó Béla ny. vezérőrnagy egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére készülő köszöntőkötet elkészítésének részese lehetek.

Professzor úrral ismeretségem az 1980-as évek második felében kezdődött, amikor a Rendőrtiszti Főiskola Bűntetőeljárásjogi Tanszékén mint Legfelsőbb Bírósági bíró, külső előadóként bűntetőeljárást oktattam. Professzor úr ekkor tanársegédként vett részt az oktatásban, a Bűntetőjogi és Kriminálisztikai Tanszéken. Értékes oktatói és vezetői tevékenységének elismeréseként rövid idő múlva – adjunktusi kinevezésével egyidőben – a bűntetőjogi szakcsoport vezetője lett.

Számomra is emlékezetes az 1990-es év, mivel a főiskola parancsnoka segítséget kért a Legfelsőbb Bíróság elnökétől a bűntető eljárásjogi – három-kötetes – jegyzet elkészítéséhez, mivel az egyik szerző akadályoztatása miatt nem teljesítette a vállalt feladatát. Elnök úr engem jelölt ki azzal, hogy én tanítok a főiskolán, és sürgős a feladat. Örömmel készítettem el a háromkötetes jegyzet utolsó kötetét, a vádemelés és a bírósági eljárás témakörében. Ebben az időben többször találkoztam Blaskó tanár úrral a főiskolán, és megismertem az emberi oldalát is. A munkatársai, a hallgatók és jómagam is tiszteltük megalapozott tudásáért, közvetlen magatartásáért és kellemes humoráért.

1997-től 2005-ig két ciklusban elnyert pályázat alapján a miniszterelnök kinevezte a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatójának. Professzor Úr kiemelkedő szakmai, oktatói, tudományos és vezetői munkáját fémjelzi az az elismerés, hogy mintegy hét év alatt rendőr ezredeből dandártábornokká, majd vezérőrnaggyá léptette elő a köztársasági elnök.

A Rendőrtiszti Főiskola Tanácsának 2004. április 27. napján kelt 1/2004. számú határozata alapján 2004. április 28-án Professzor Úr mint főigazgató adta át részemre a Tanács Megbízólevelét, amelyben az intézményi Társadalmi Tanács tagjává választottak.

2002 és 2011 között professzor úr a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűntetőjogi és Kriminológiai Tanszékének vezetője volt, és e minőségében többször kért fel a nappali tagozatos hallgatók államvizsgaelnökének.

Gyakran vizsgáztattam együtt Blaskó Professzor Úrral, mivel mindketten tagjai vagyunk az Igazságügyi Minisztérium keretében működő Jogi Szakvizsga Bizottságnak.

Blaskó Professzor Úr hosszú évek óta tagja az általam 1998-ban alapított, „A Szervezett Gazdasági Bűnözés Elleni Hatékonyabb Fellépésért” egyesületnek. A zártkörű civilszervezet az ország különböző megyéiből a három jogrend – bíróság, ügyészség, rendőrség – tagjaiból áll, akik tudományos igényességgel jogértelmező munkát végeznek. Professzor úr gyorsan beilleszkedett a társaságba, kellemes egyéniségét, jó humorát és emberi magatartását, valamint szakmai tudását elismerték a tagok, és rövid idő alatt egyesületünk életének egyik színes egyénisége lett. Aktívan részt vesz az aktuális témák vitáiban, értékes hozzászólással segíti a téma helyes, megalapozott állásfoglalásának kialakítását.

Visszatérve a közös munkánkra, végül a 2018/2019. évadban kezdeményezésemre a Nemzeti Közszerületi Egyetemen 20 bíró, 20 ügyész, 20 rendőr részvételével meghirdette a „Szervezett bűnözés elleni küzdelem elmélete és gyakorlata” című szakirányú, két féléves képzést, amelynek Tábornok Úr a szakfelelőse.

Blaskó Béla egyetemi tanár az ország különböző egyetemein is vizsgáztat, hosszasan sorolhatnánk kiemelkedő munkássága különböző állomásait, a tudományos társaságokat, amelyekben elnöki, elnökhelyettesi, illetve főtitkári stb. pozíciókat tölt be. Több nemzetközi szakmai tudományos konferencián szerepelt előadóként, több mint 150 tudományos írása jelent meg, egyetemi tankönyveket, kommentárokat szerkesztett.

Rendőrfővezérőrnagy úr vezetői, kutatói oktatói tevékenységének elismeréseként többször részesült különböző magas állami kitüntetésben (a teljesség igénye nélkül: a Magyar Köztársaság Tisztikereszt katonai tagozat, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt katonai tagozat)

Blaskó Béla ny. r. fővezérőrnagy úr életútja, munkássága a következő generációknak példaértékű. Kívánom, hogy jó erőben, egészségben sokáig folytassa értékes, sokoldalú munkáját, családjá, barátai, munkatársai, tanítványai és az egyesületünk tagsága körében.

A hosszú, értékes emberi kapcsolatunkra tekintettel úgy érzem, megengedhetem magamnak, hogy Professzor úr méltatását közvetlenebb hangnemre váltva fejezzem be:

Kedves Béla! Az Isten éltesse sokáig!

*Dr. Tóth Éva
ny. kúriai bíró,
a Fővárosi Ítéltábla tanácselnöke,
a PPKE c. egyetemi tanára,
egyesületi elnök*

Tanulmányok

Amberg Erzsébet¹

Konszonancia a büntetőjog alapelveinek rendszerében

A jubiláns Blaskó Professor Urat oktatómként 20 esztendeje ismerve, munkatársamként és témavezetőmként 10 éve tisztelve kívánok neki további erőt, jó egészséget 70. születésnapja alkalmából, egyben gratulálok professor emeritus címéhez!

A jogelméleti témakörök Professor Ur kedvére valók. Úgy tartja, a büntetőjog tudományával egyidősnek mondható társadalompolitikai, filozófiai probléma a bűncselekmény elkövetéséért való felelősség kérdése, azaz hogy a bűncselekmény elkövetője miért, milyen mértékben tartozik felelősséggel annak a társadalomnak, amelyben él. A kérdés a büntetőjogi rendszerek felépítésének egyik alapjaként fogható fel (BLASKÓ 1995, 90.).

Úgy vélem, Professor Ur a zene világában jártas emberként kedveli a konszonanciát. Ez a „kellemes együtthangzás” olyan fontos a hangzatok között, mint a büntetőjog rendszerében a koherencia. A fenti gondolatok inspirálták ezt az írást, amelynek közép-pontjában a büntetőjogi alapelvek változékony és sokszínű rendszerének áttekintése áll.

Bevezetés

A jogági jogelvek egy-egy jogág dogmatikai modelljeinek elvekké formált alakját jelentik, illetve a jogág rendszerszerű összefüggéseit mutatják (CSERNY 2014, 15.). A büntetőjogi jogág körülrajzolja az állampolgárok szabadságjogait, és korlátot szab az állam bűnüldöző és igazságszolgáltató szervei számára. A büntetőjog eme garanciális jellege biztosítja a törvényességet (KOVÁCS et al. 1989, 12.). Vitathatatlan jelentősége van tehát a büntetőjog kialakítását és működését meghatározó elveknek.

Professor Ur témavezetői támogatása mellett folytatott kutatásaim során vizsgáltam a büntetőjog mint *ultima ratio* elképzelést különféle aspektusokból. Áttekintettem többek között, hogy az ultima ratio elve jelen van-e az egyes büntetőjogi műhelyek alapelv-katalógusában, és ha igen, milyen megfogalmazás-

¹ Nemzeti Községi Egetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, tanársegéd; r. őrnagy.

ban. Miután az alapvető megközelítési módokat bemutatom, törekszem választ adni arra a kérdésre, hogy *miként illeszthető legszerencsésebben a büntetőjog ultima ratio jellege a büntetőjog alapelvi rendszerébe*. Mely felfogás támogatja leginkább a büntetőjog társadalmi rendeltetésének megfelelő működés lehetőségét, a jogrendszer szankciós záróköve szerep betöltését?

A büntetőjog alapelvrendszerének felépüléséről

A magyar büntetőjog-tudományban eleinte a tényállás fogalma állt a vizsgáldóságok középpontjában, később a bűncselekmény tudományos definiálási kísérletei jelentkeztek. A büntetőjog alapelveinek történeti kialakulása nem annyira a büntetőjogi szakirodalomhoz kötődött, mert a büntetőjoghoz (vagy ahhoz is) kapcsoló elvek legelső megjelenési formájukban filozófiai, társadalmi, illetve politikai töltésűek voltak (BELOVICS et al. 2014, 63.). Az 1920–1950 közötti korszakban a büntetőjog-tudomány nem a büntetőjog társadalomelméleteként fejlődött, hanem elsősorban és döntően jogdogmatikai összefüggéseiben (BLASKÓ 2016, 87.).

Az alapelvek tankönyvi szintű megfogalmazása a 20. század második felétől vált tendenciózássá, a tudományos szabadság jegyében eltéréseket mutatva. Békés Imre és Szalma László az Eötvös Loránd Tudományegyetem műhelyében a törvényesség, a társadalom védelme, a bűnösségen alapuló felelősség, a proportionalitás (tettarányosság) és a büntetőjogi felelősség differenciálásának elveit különböztette meg (BÉKÉS–SZALMA 1973, 48–54.; BÉKÉS et al. 1980, 9–10.). Földvári József a törvényesség, a humanizmus, a bűnfelelősség és a büntetőjogi felelősség differenciálásának elveit hangsúlyozta a büntetőjog felfogását meghatározó koncepciókként (FÖLDVÁRI 1990, 20–22.).

Az alapelvek tekintetében is korszakváltó jelentőségű a rendszerváltozás, pontosabban az *Alkotmánybíróság büntetőjogi normakontroll-tevékenysége során megfogalmazott alkotmányos büntetőjog kritériumrendszere*. A testület 30/1992. (V. 26.) számú – a közösség elleni izgatás tényállás alkotmányosságával foglalkozó – döntésében megjelentek „a büntetőjog ultima ratio jellege”, illetve „a büntetőjog mint végső eszköz” szókapcsolatok, valamint a büntetőhatalom feltétlenül szükséges és arányos mértékű igénybevételenek követelménye hamarosan visszaköszönt a büntetőjogi tankönyvek oldalain.²

² „A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meghatározásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell

Földvári József a büntetőhatalom garanciális jellegének hangsúlyozását az alapelvrendszer bővítésével valósította meg, három új alapelvet, az ártatlanság véelmét, a bizonyítottság követelményét és a szubszidiaritást megjelenítve (FÖLDVÁRI 1997, 33.). A szerző a *szubszidiaritást* szinonimaként kezelte az *ultima ratio* elvével, amelyek értelmében a büntetőjogi beavatkozás elengedhetetlenségének feltétele más jogági szabályozás elégtelensége, a kérdéses magatartás súlyossága és a társadalomban keletkezett kár együttállása esetén áll fenn. A szubszidiaritás elve a felelősségi formák közötti választáson túl, tágabb értelemben a büntetőjogi felelősségrendszeren belül is alkalmazandó, a rendelkezésre álló büntetőjogi eszközök közül a legenyhébb alkalmazására irányuló felhívás formájában (FÖLDVÁRI 1997, 36–37.).

Az ELTE tankönyvszerzői egy időben a három *nullum crimen* elvnek, az *in peius* visszaható hatály tilalmának, az Alkotmánybíróság szemléletéhez hasonlóan az *ultima ratio*, *szükségesség*, *arányosság* *elvek triászának*, az analógia tilalmának és a büntetőeljárás garanciáknak tulajdonítottak alapvető jelentőséget (BELOVICS et al. 2009, 55.). Újabban a *legalitást gyűjtőelvként* alkalmazva, annak anyagi összetevőjeként tárgyalják a szükségesség és az arányosság alkotmánybírói gyakorlatban meghonosodott követelményrendszerét (GELLÉR–AMBRUS 2017, 69–116.).

A Nagy Ferenc és Tokaji Géza által jegyzett szegedi tankönyvben a büntetőjog alapelvrendszerében a jogrendszer egészét átható elvekként elkülönül a jogállamiság és a humanitás elve, a speciális büntetőjogi elvek körébe pedig a törvényesség (anyagi jogi legalitás), a tettfelelősség, a bűnösségen alapuló felelősség, az arányosság, a kétszeres értékelés tilalma (*ne bis idem*), valamint a büntetőjog *ultima ratio* jellege/szubszidiaritása tartozik (NAGY–TOKAJI 1998, 44–45.).

Az *ultima ratio/szubszidiaritás elve értelmében* a büntetőjog csak a legsúlyosabb jogsértésekre legutolsó eszközként legitim a társadalmi kontrollszervek rendszerében, amely intenció büntetőjogon belüli és azon kívüli eszközök viszonylatában is értendő. A szerzők az *arányosság elvében* szintű büntetőjogon belüli és kívüli viszonyítási pontot látnak. Az arányosság büntetőjogon kívüli értelemben az állampolgári szabadságjogok korlátozásának és a büntetőjoggal védendő közérdeknek a viszonyítását segíti, míg büntetőjogon belüli vonatkozásban a bűncselekmény és a szankció kapcsolatát jellemzi (NAGY–TOKAJI 1998, 57–60.). A szegedi büntetőjogi tankönyv megközelítését árnyalja, hogy az alapjogkorlátozás szükségességéhez kötöttségét a jogállamiság elvének részeként kezeli, amelynek büntetőjogi vetülete az *ultima ratio* (szubszidiaritás elve) és az arányosság követelménye (NAGY 2010, 46.).

megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges” [30/1992. (V. 26.) ABh, Indokolás IV. 4.].

Blaskó Béla álláspontja szerint a büntetőjog alapelvei a törvényesség elve, a társadalom védelmének elve, a bűnfelelősség elve, a büntetőjogi felelősség differenciálásának elve és a korlátlan büntetőjogi beavatkozás tilalmának elve (BLASKÓ 2002, 67–73.), amely később a *ne bis in idem* elvével egészült ki (BLASKÓ 2016, 67.). Professzor úr a jogág ultima ratio jellegét a büntetőjog feladatáról írottak körében hangsúlyozza (BLASKÓ 2002, 63.).

A miskolci büntetőjogi tankönyv a büntetőjog alapelveként ismeri el a törvényesség, a humanizmus, a tettfelelősség, a bűnfelelősség, az *arányosság*, a *szubszidiaritás* és a kétszeres értékelés tilalmának elveit. A szubszidiaritás értelmezésénél a szerzők az állami beavatkozás eszközének arányosságát az adott jelenség társadalomra veszélyességével állítják szembe, ezen keresztül hangsúlyozva a büntetőjog kisegítő szerepét. Az arányosság elve alatt magának a büntetendővé nyilvánításnak, valamint a szankció meghatározásának arányosságát különítik el (GÖRGÉNYI et al. 2007, 69–70.).

Belovics Ervin, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tankönyvszerzője a büntetőjog alapelveiként megkülönbözteti a jogbiztonság követelményét, a törvényesség (*nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege*) elvét, a *nullum crimen sine culpa* elvét, a visszaható hatály tilalmának elvét, a *büntetőjog ultima ratio jellegét*, a büntetés törvényi meghatározottságának követelményét, az elkövetőt terhelő analógia tilalmának elvét, illetve a *ne bis in idem* elvét (BELOVICS 2017, 59–81.). Az ultima ratio elve a jogalkotót kötő elvként azt juttatja kifejezésre, hogy a büntetőjogi védelem megteremtésére csupán akkor kerülhet sor, *ha más jogági eszközök nem alkalmasak egy adott konfliktus kezelésére. A büntetőjogon belüli viszonyokon belül értendő arányosság követelménye* kifejezi, hogy a büntetőjogi jogalkotás elengedhetetlen szükségessége esetén a jelenség tárgyi súlyára tekintettel kell meghatározni a büntetőjog-ellenes magatartás büntetését (BELOVICS 2017, 77–78.). A fentebb felvázolt hazai megközelítések között ez az alapelv rendszer biztosítja leginkább az ultima ratio jellegű büntetőhatalmi beavatkozás követelményének hangsúlyozását.

Az ultima ratióval némely felfogásokban szinonimként kezelt szubszidiaritás koncepciója hol általános princípiumként, hol az arányosság büntetőjogi változataként, hol pedig a büntetőjogi szankciók ökonómiájával összefüggésben jelenik meg. Hivatkozzák átfedésben a büntetőjog fragmentáris, illetve akcesszórius karakterével, valamint a jogág szekunder jellegével. A fenti koncepciók kavalkádjára a szegedi tankönyv már az 1990-es években rámutatott (NAGY–TOKAJI 1998, 59–60.).

Külföldi kitekintés

A büntetőjog alapelvrendszerének témakörét a nemzetközi szakirodalomban vizsgálva hasonlóan színes tendenciát fedezhetünk fel, láthatóvá válik, hogy az ultima ratiót a tettarányosság és a szubszidiaritás koncepciókhoz hasonlóan

alkalmazzák (YOON 2001, 7.). A különféle alapelvrendszer-felfogások közül a Prittwitznél, Kaiafa-Gbandinál és Yoonnál olvasható gondolatokra kívánom irányítani a figyelmet, amelyek más megközelítésbe helyezhetik a vizsgált alapelv-párhuzamok „versengését”.

Prittwitz az arányosság és az ultima ratio elveinek különbségét abban ragadja meg, hogy az arányosság elve előre feltételez egy adott célt, amely fényében eldöntjük, hogy a választott eszköz ezzel arányos-e, azaz tulajdonképpen végső érv-e. Az ultima ratio alapelve magát a célt is megfogalmazza, mondhatni minősíti, tehát értelmében *a cél kiválasztásának értékelésére, illetve behatárolására is szolgál*, a büntetőjogot kvalitatív és kvantitatív irányban is korlátozó elv (KAIAFA-GBANDI 2011, 7.). Ez a szemlélet fejeződik ki Yoonnál is, aki szerint az ultima ratio elve kvantitatív szempontból *a büntetést érdemlő magatartások* körét korlátozza, emellett kvalitatív korlátként áll fenn a *szankcióval fenyegetés mértéke* vonatkozásában (YOON 2001, 22–43.).

A büntetőjogi alapelvek körét az európai büntetőjog dimenziójában vizsgálva látható az ultima ratio jellegű büntetőjogi beavatkozás hangsúlyozása. Az elv megjelenik az *európai kriminálpolitika manifesztumában* az uniós büntetőpolitika fundamentális elvei között: a büntetőjogi beavatkozás legitim célkitűzése, az ultima ratio, a bűnösség, a törvényesség, a szubszidiaritás és a koherencia. Szintúgy megtalálható az *Európai Bizottság* által legfontosabbnak ítélt büntetőjogi alapelvek körében – az ultima ratio és a szubszidiaritás elvei, az alapvető jogok tiszteletben tartása, a büntetőjogi normák következetessége és koherenciájának szükségessége. Az *Európai Unió Tanácsa* az ultima ratio, az arányosság és a szubszidiaritás elveit is mozgósítja, amikor meghatározza iránymutatásait a büntetőjogi jogalkotással kapcsolatban. A fentiekből látható, hogy a büntetőhatalom hazánkban is konkuráló elveinek párhuzama a közösségi büntetőjog-alkotást is kíséri, az ultima ratio elvét a fórumok az európai büntetőjog felépítményének vezérelveként illesztik az arányosság és a szubszidiaritás mellé.

Összefoglalásként

A büntetőjog alapelvrendszerének felfogásait az egyes büntetőjogi iskolák mentén, illetve kronológiai rendezés mellett áttekintve – figyelemmel a kritikus hangokra, a külföldi javaslatokra és az EU-ban kialakult álláspontokra – *vitán felül áll, hogy szükség van az ultima ratio elvének hangsúlyos megjelenítésére a büntetőjogban.*

Mivel ez a koncepció alapvetően az *Alkotmánybíróság gyakorlatából* került át a büntetőjogi szakirodalomba, *autentikus értelmezése* jól hasznosulhat a büntetőjogi alapelvrendszerbe illesztés vizsgálatánál. Súlyom László rámutat, hogy a büntetőjog mint ultima ratio hivatkozást a 30/1992. (V. 26.) döntésben

tette egyértelmű technikai szabállyá az Alkotmánybíróság, amelyet azt követően a *szükségesség és arányosság fokozott, a szokásosnál szigorúbb követelményeinek érzékeltetésére* alkalmazott a büntetőjog alkotmányos kontrolljának módszerei körében (SÓLYOM 2001, 571.).

Az állampolgárok szabadságát a legintenzívebben korlátozni képes büntetőjog alapelvrendszere nem nélkülözheti annak megjelenítését, hogy a büntetőhatalmi beavatkozás határait a fent jelzett szigorú követelményeknek megfelelően alakították ki a jogalkotás során, illetve ezen határok tiszteletben tartása a jogalkalmazásban is meg kell hogy történjen.

A büntető anyagi jog és a büntető eljárási jog szabályai nemzetközi tendenciákat követve alternatív szankciók bevezetésével, illetve a klasszikus büntető útról elterelő eljárási megoldásokkal szélesítik a büntető-igazságszolgáltatás mozgásterét (VÁRI 2019, 54.), amelynek jól hasznosítható vezérelve lehet az ultima ratio elve, azaz a koncepció a jogalkalmazásban is érvényesítendő követelmény.

Az *arányosság és az ultima ratio viszonyával kapcsolatban* nem látom akadályát annak, hogy a szükségesség, valamint a büntetőjogon kívüli és belüli arányosság követelményegyüttese az *ultima ratio gyűjtőelv* alatt legyenek megjelenítve és értelmezve. A büntetőrendelkezések, különösen pedig a büntetések alapvető jogokat érintenek, a fokozott szükségességi/arányossági alkotmányos küszöb azáltal biztosítható, ha a kriminalizáció (kvázi büntetőjogon kívüli vetület, érték-választás, eszközválasztás) és a szankció meghatározása (büntetőjogon belüli vetület) terén egyaránt irányadó követelményként tekintünk az ultima ratióra.

Az ultima ratio másik „konkurens” elve a *szubszidiaritás*. Az ultima ratio üzenete (legvégső eszköz a legvégső esetben) a fenti alapjogi szemléletet is tükrözve a büntetőjog társadalmi szerepének erőteljesebb kifejezésére alkalmas, mint a büntetőjog kiegészítő, szekunder jellegét hangsúlyozó szubszidiaritás, ami alapján a szubszidiaritás elvének mellőzését javaslom.

Remélem, a fentiekben sikerült Blaskó Professor Úr, Tábornok Úr szívének kedves, szellemiségének tetsző olvasmánnyal kifejeznem a tiszteletemet a munkássága előtt!

Irodalomjegyzék

- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának* (2011). [COM(2011) 573., 2011. 09. 20.]
- A Tanács következtetései a Tanács büntetőjogi tanácskozásait irányító mintarendelkezőkről* (2009). (16542/2/09., REV 2, 2009. 11. 27.) (A letöltés dátuma: 2020. 03. 12.)
- BÉKÉS Imre – FÖLDVÁRI József – GÁSPÁR Gyula – TOKAJI Géza (1980): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, BM.
- BÉKÉS Imre – SZALMA László (1973): *A büntetőjog általános része*. Budapest, BM.

- BELOVICS Ervin – BÉKÉS Imre – BUSCH Béla – DOMOKOS Andrea – GELLÉR Balázs – MARGITÁN Éva – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál (2009): *Büntetőjog I. Általános rész.* (Negyedik, hatályosított kiadás.) Budapest, HVG-Orac.
- BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály (2014): *Büntetőjog I. Általános rész. A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, HVG-Orac.
- BELOVICS Ervin (2017): *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, HVG-Orac.
- BLASKÓ Béla (1995): A büntetőjogi felelősség filozófiai alapjáról. *Jogtudományi Közöny, 50. évf. 2. sz.* 90–93.
- BLASKÓ Béla (2002): *Magyar Büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Rejtjel.
- BLASKÓ Béla (2016): *Magyar Büntetőjog. Általános rész.* Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- CSENY Ákos – TÉGLÁSI András (2014): *Jogszabálytan és jogértelmezés.* Budapest, NKE.
- FÖLDVÁRI József (1990): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* (Második, javított kiadás.) Budapest, Tankönyvkiadó.
- FÖLDVÁRI József (1997): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* (Negyedik, átdolgozott kiadás.) Budapest, Osiris.
- GELLÉR Balázs – AMBRUS István (2017): *A magyar büntetőjog általános tanai I.* Budapest, ELTE Eötvös.
- GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADY Erika (2007): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, CompLex.
- KAIATA-GBANDI, Maria (2011): The Importance of Core Principles of Substantive Criminal Law for a European Criminal Policy Respecting Fundamental Rights and the Rule of Law. *European Criminal Law Review*, Vol. 1, No. 1. 6–33. DOI: <https://doi.org/10.5235/219174411798862640>
- KOVÁCS Lajos – LÁNYI Tamás – MIKLÓS Irén – VASS Éva – VÖRÖS Edit (1989): *Büntetőjog. Általános rész.* (Jegyzet a Rendőrtiszti Főiskolán szervezett tanfolyamok hallgatói részére.) Budapest, RTF.
- NAGY Ferenc – TOKAJI Géza (1998): *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, Korona.
- NAGY Ferenc (2010): *A magyar büntetőjog általános része.* (Második, átdolgozott kiadás.) Budapest, HVG-Orac.
- SÓLYOM László (2001): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon.* Budapest, Osiris.
- The Manifesto on European Criminal Policy* (2009). Elérhető: www.crimpol.eu/manifesto (A letöltés dátuma: 2019. 03. 08.)
- VÁRI Vince (2019): *Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban.* Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz.
- YOON, Young-Cheol (2001): *Strafrecht als ultima ratio und Bestrafung von Unternehmen.* Bern, Peter Lang.

Balla Lajos¹

A fogyasztóvédelem és a versenyjog kapcsolata a büntetőjogász szemszögéből

Bevezetés

A piac hatékony működésének sarokköve, hogy a fogyasztók vásárlási döntésüket korrekt információk alapján hozhassák meg. A különféle tájékoztatók, reklámok, termékismertetőik és minden más, új és régi marketingeszközök elhallgatásokkal, hamis információkkal nem csupán közvetlenül az egyéni fogyasztónak okoznak kárt, de a versenytársaknak is (NAGY 2004, 65.).

Bár a fogyasztóvédelem alapvetően a 20. század terméke, a fogyasztóvédelem szellemisége, igaz más köntösben, már jóval korábban megjelent az egyes jogrendszerek jogi normáiban. A 19. században – a szabadpiaci verseny megteremtése idején – meghatározó volt az a tétel, hogy önmagában a piaci verseny kedvező hatással van a fogyasztók érdekeire, ezért külön fogyasztóvédelmi beavatkozás nem indokolt. Az állam abból a feltevésből indult ki, hogy a felek szabad akaratát és érdekegyensúlyát kifejező, az egyes individuális szerződéskötéseket meghatározó alku egyben a szerződési igazságosságot is megteremti, így külön beavatkozás nem indokolt (VARGA 2013, 140.).

Dolgozatomban azt szeretném bemutatni, hogy a fogyasztók védelmével kapcsolatos jogi szabályozás valójában nemcsak a termékeket vásárló fogyasztók érdekeit jeleníti meg, hanem a tisztességes piaci magatartást, ezzel együtt garatálja a konkurens piaci szereplők védelmét, és optimális esetben olyan helyzetet teremt, amely biztosítja a hatékony piacgazdaság működését. A fogyasztóvédelemmel kapcsolatos kérdések az előbb vázoltak szerint is igen széleskörűek.

Intézménytörténeti sajátosságok

A fogyasztóvédelem és a versenyjog önálló intézménytörténettel rendelkezik. Fontosnak tartom az előbbieket bemutatását. Nélkülözhetetlen annak körvona-

¹ A Debreceni Ítéltábla elnöke; Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, címzetes egyetemi docens.

lazása, hogy a versenyjog általános elméletében a versenynek többféle funkciója van: a fogyasztók védelme, a versenytársak védelme, valamint az újraelosztás biztosítása (FRIDÉLY 2004, 282.).

Versenyjogi kérdéseket vet fel például az a piaci magatartás is, amikor a gyártó a termék eladását csak későbbi szervizszolgáltatások igénybevételéhez kapcsolja (FRIDÉLY 2004, 283.). Megjegyzendő, hogy a szerző szerint a történeti összefüggésekhez hozzátartoznak az ágazaton belüli és az ágazatok közötti versenyre gyakorolt hatások is, például az előbbiekkel összefüggésben. A verseny a fogyasztók számára is szélesebb körű termék- és szolgáltatásválasztékot biztosít. A hatékony verseny javítja a fogyasztók életminőségét (FRIDÉLY 2004, 295.).

A magyar versenyjog rövid történeti összefoglalója

Az 1923. évi V. törvénycikk. A jogszabály létrehozására a washingtoni egyezmény becikkelyezését követően került sor. A törvénycikk a tisztességtelen versenyről címmel jelent meg, s szerkezetében, fogalmazásában egy rendre visszatérő kategóriát jelenített meg az előbb említett washingtoni egyezmény alapján (BOYTHA 2010, 37.).

A II. fejezet az alábbi tisztességtelen magatartásfajtákat ismeri:

- szédelőgő feldicsérés (reklámszédelőgés);
- bitorlás és utánzás;
- hírnévrontás és hitelrontás;
- hólabda szerződés;
- az üzleti vagy üzemi titok elárulása vagy jogosulatlan felhasználása.

Az előbbi magatartásokhoz a törvény II. fejezete kifejezetten deliktuális büntetőjogi következményeket rendel.²

A deliktuális felelősség mellett a törvény későbbi rendelkezései kihágásként írnak le bizonyos, az üzleti forgalomban, az üzleti életben nem kívánt magatartást. Szabálysértésként minősít különböző magatartási formákat, amelyek csekély súlyúak, veszélyességük nem éri el az előbb felsorolt deliktuális felelősségi küszöböt.³

Álláspontom szerint a jogszabály jelentősége abban áll, hogy felismer és leír bizonyos, az üzleti tisztességet sértő magatartásokat. Más kérdés az, hogy a következményeket kifejezetten deliktuális környezetbe helyezi, nem is utalva adott esetben a polgári jogi felelősség egyes kérdéseire.

² 1923. évi V. törvénycikk 16–26. §.

³ 1923. évi V. törvénycikk 27–29. §.

A folyamat következő állomása az 1931. évi XX. törvénycikk, amely a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról rendelkezik. A jogszabály célja egyébiránt a gazdasági versenyt korlátozó magatartások kiszűrése és az ezzel kapcsolatos eljárási rend kialakítása, továbbá célul tűzi ki a kartellbizottság megalakítását.⁴

Nem csodálkozhatunk azon, hogy az 1931. évi XX. törvényt követően jelentős versenyjogi jogszabály – részint a második világháború okozta gazdasági helyzetben, részint az azt követő kommunista diktatúrában – nem keletkezett.

A rendszerváltás időszaka volt az, amely újabb kodifikációs próbálkozásokhoz vezetett. Ilyen volt az 1984. évi IV. törvény, illetve a máig ható, korszakos jelentőségű 1990. évi LXXXVI. törvény, amely a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról tartalmazott rendelkezéseket. A magyar kodifikáció tehát visszatért arra az útra, amelyet az 1923. évi V. törvénycikk, majd az 1931. évi X. törvénycikk szabályainak megjelenése fémjelzett.

A tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló törvény preambuluma szerint a gazdasági hatékonyságot kikényszerítő piaci verseny alapvető feltétele a gazdasági verseny szabadsága és tisztasága. Ezek védelme érdekében tiltani kell a tisztességes piaci magatartással ellentétes viselkedésformákat, és be kell vezetni a vállalkozók szervezeti egyesülésének ellenőrzését, illetve az ehhez szükséges szervezeti formákat is. Ennek megfelelően a törvény védi a gazdasági versenyhez fűződő közérdeket, a versenytársak érdekeit és – a tisztességes magatartáshoz kapcsolódóan – a fogyasztók érdekeit.

A törvény a 2. §-ban meghatározza a vállalkozó, a gazdasági tevékenység, a versenytárs, valamint a fogyasztó fogalmát.⁵

A jogszabály II. fejezete a fogyasztók megtévesztésének tilalmával kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazza.⁶ A törvény részletesen foglalkozik a gazdasági versenyt korlátozó megállapodás tilalmával kapcsolatos kérdésekkel, továbbá a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmával.

E rövid összefoglaló zárásaként az 1996. évi LVII. törvény egyes rendelkezéseire kívánok utalni. E törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a verseny-

⁴ 1931. évi XX. törvénycikk 5. §.

⁵ A 2. § e törvény alkalmazásában:

- a) vállalkozó: a gazdasági tevékenységet folytató jogi személy, jogi személyiség nélküli gazdasági társaság és az egyéb társaságok, továbbá a természetes személy;
- b) gazdasági tevékenység: nyereség és vagyonszerzés céljából üzletszerűen, ellenérték fejében történő termelő vagy szolgáltató tevékenység folytatása;
- c) versenytárs: a gazdasági versenyben érdekelt vállalkozó;
- d) fogyasztó: a megrendelő, a vevő és a felhasználó.

⁶ 11. §, 12. §, 13. §.

korlátozás tilalmáról szóló törvény. Tanulságos idézni ismételten a jogszabály preambulumaának egyes részeit. Ezek a következőket tartalmazzák:

- a gazdasági hatékonyságot és a társadalmi felemelkedést szolgáló piaci verseny fenntartásához fűződő közérdek;
- az üzleti tisztesség követelményeit betartó vállalkozások és a fogyasztók érdeke megköveteli, hogy az állam jogi szabályozással biztosítsa a gazdasági verseny tisztaságát és szabadságát.

A jogszabály a tisztességtelen piaci magatartással összefüggésben a II. fejezetben a következő rendelkezést tartalmazza: „tilos valamely forgalomképes ingó dolgot (a továbbiakban termék) vagy szolgáltatást a versenytárs hozzájárulása nélkül olyan jellegzetes külsővel, csomagolással, megjelöléssel – ideértve az eredet megjelölést is – vagy elnevezéssel előállítani, forgalmazni vagy reklámozni, továbbá olyat nevet, árujelzőt vagy egyéb megjelölést használni, amelyről a versenytársat, illetőleg annak termékét, szolgáltatását szokták felismerni.”⁷

E rendelkezésekkel összefüggésben megállapítható, hogy a jogszabály a versenytárs érdekeinek csorbítását megelőzendő, több esetben utal a fogyasztók érdekeit sértő tisztességtelen magatartásokra is.

A magyar fogyasztóvédelmi szabályok rövid történeti összefoglalója

Magyarországon is megfigyelhető a fogyasztóvédelmi szabályozás kettőssége: egyfelől a hagyományos fogyasztókra is kedvező hatása, másfelől a kifejezett fogyasztó-célú intézmények megjelenése (MISKOLCZI BODNÁR – SÁNDOR 2010, 18.).

A fogyasztóvédelmi szabályok magyarországi megjelenése az 1880-as évekre tehető. Ebben az időszakban a polgárosodás oldalán jelentős ipari fejlődés indult meg. Az ipari fejlődés, a vállalkozások számának ugrásszerű növekedése megteremtette az igényt a fogyasztóvédelmi tételes szabályozásra. A jogszabály az Ipartörvény néven vált ismertté, kihirdetésére 1884. május 21. napján került sor.

A törvény 1. §-a szerint „a magyar korona országai területén minden nagykorú, vagy nagykorúnak nyilvánított egyén, nemre való tekintet nélkül ezen törvény korlátai közt bármely iparágat, ideértve a kereskedést is, bárhol, önállóan és szabadon gyakorolhat”. A fogyasztóvédelmi és versenyjogi szabályok sajátos elegye jelenik meg az 58. §-ban. Eszerint: „egy iparos vagy kereskedő sem használhat czégén, nyomtatványain vagy hirdetéseiben oly jelzőket, jelvényeket vagy adatokat, melyek a tényleges üzleti viszonyoknak vagy a valóságnak meg nem felelnek.” A fogyasztóvédelmi szabályok

⁷ 1996. évi LVII. törvény 6. §.

fejlődésével kapcsolatosan egyébiránt azt tapasztaljuk, hogy a versenyjog áttekintésekor már megjelölt szabályok egyes rendelkezései a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos szabályozás fejlődése során is megjelennek, ilyen például az 1923. évi V. törvényben, a versenytörvényben megfogalmazott szabályozás, továbbá az 1931. évi XX. törvényben, a kartelltörvényben rögzített rendelkezések, amelyek felváltva tartalmaznak versenyjogi tartalmú, valamint fogyasztóvédelmi szabályokat.

A tisztességtelen gazdasági tevékenységek tilalmáról szóló 1984. évi IV. törvény a fogyasztók megtévesztésével szembeni fellépésnek egy fejezetet szentelt, először használva a „fogyasztó” kifejezést, még ha ez az eredeti fogalom a mainál szélesebb alanyi kört fedett is le (MISKOLCZI BODNÁR – SÁNDOR, 2010, 19.).

Az előbbi utalás alapján megjegyzendő, hogy a fogyasztó fogalmának a Ptk.-ban történő elhelyezésére az 1997. évi CXLIX. törvény 10. § (2) bekezdése alapján került sor, e szerint a fogyasztó meghatározása a Ptk. 685. § d) pontjában történt meg, s előírja, hogy „a fogyasztó a 387–388. § alkalmazása kivételével a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül szerződés kötő személy”.

A fogyasztóvédelmi jogszabályok intézménytörténetével kapcsolatosan – az említettek mellett – jelentősége van az 1993. évi X. törvénynek, a termékfelelősségről, illetőleg az előbbieket mellett az 1978. évi I. számú törvénynek, amely a belkereskedelmi törvény néven vált közismertté, s szintén olyan szabályokat tartalmaz, amelyek a fogyasztóvédelem szempontjából alapvető jelentőségűek, míg az előbbieket mellett ismételten utalni kell az 1990. évi LXXXVI., továbbá az 1996. évi LVII. számú törvényre, amelyről már korábban volt szó.

Korszakos jelentőségűnek tekintendő az 1997. évi CLV. törvény (Fgytv.), amely a fogyasztóvédelemről tartalmaz alapvető, máig hatályos rendelkezéseket.⁸

A törvény felhatalmazása alapján hoztak meg számos kormányrendeletet. Emellett fontos kiemelni az egyéb törvényi szintű, a fogyasztóvédelmi jog területét érintő más törvények előírásait, amelyek a Fgytv. rendelkezéseit egészítik ki, illetőleg amelyek a törvényhez kapcsolódnak (MISKOLCZI BODNÁR – SÁNDOR 2010, 29.).

Az intézménytörténettel kapcsolatosan nem hagyhatók figyelmen kívül azok a szabályok, amelyek a fogyasztó védelmét tartják szem előtt a versenyjogi szabályozásban. Ebben a körben megjegyzendők az alábbiak: tilos a gazdasági versenyben a fogyasztókat megtéveszteni, a fogyasztók megtévesztésének minősül különösen, ha az áru ára, lényeges tulajdonsága, összetétele, használata egészségre és környezetre gyakorolt hatása, illetőleg az áru eredete, származási helye, beszerzése, forrásai módja tekintetében valótlan tény vagy valós tény megtévesztésre alkalmas módon állítanak, továbbá elhallgatják azt, hogy az áru nem felel meg a jogszabályi előírásoknak, illetőleg az áru értékesítésével, forgalmazásával összefüggően a fogyasztó döntését befolyásoló körülményekről megtévesztésre alkalmas módon

⁸ 1997. évi CLV. törvény 2. §-a.

adnak tájékoztatást, továbbá a fogyasztó megtévesztésének minősül, ha különösen előnyös vásárlás hamis látszatát keltik, illetőleg a fogyasztó választási szabadságát indokolatlanul korlátozó üzleti módszereket alkalmaznak (SÁNDOR 2003, 806.).

A fogyasztóvédelem és a versenytársak védelmének büntetőjogi aspektusai a hatályos büntetőjogi szabályokban

A fogyasztóvédelem és a versenytársak védelmével kapcsolatos szabályok intézménytörténeti fejlődéséről az előbbieken már volt szó. Ebben a fejezetben szeretném felvillantani azokat az összefüggéseket, amelyek arról szólnak, hogy néhány esetben a büntetőjogi szabályok is átfedéssel rendelkeznek olyan tényállásokról, amelyek a fogyasztók, illetőleg a versenytársak érdekeit védik. A vizsgálódást a jelenleg hatályos a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény vonatkozó rendelkezésein keresztül fogom bemutatni.

Az 1978. évi IV. törvény különös részi szabályaiban – a XVII. fejezetben – önállóan tárgyalta a Btk. a gazdasági bűncselekményeket. E tényállások között több olyan tényállás szerepelt, amely a fogyasztók, illetőleg a versenytársak vonatkozásában tartalmazott rendelkezéseket. A hatályos Btk. XXXXII. fejezetében a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények körében tárgyalja azokat a tényállásokat, amelyek a fogyasztók, illetőleg a versenytársak védelmével kapcsolatosak.

A hatályos szabályozással összefüggésben meg kell említenünk, hogy a piac szereplőinek védelmét szolgáló tényállások többnyire a fogyasztók büntetőjogi védelmét szolgálták. A versenytársak védelme kizárólag a versenytárs utánzása tényállásában jelenik meg. A jogelőd tényállás az 1978. évi IV. törvényben az áru hamis megjelölése tényállás volt.

Az említett tényállásokkal összefüggésben jelentőséget kap a fogyasztó fogalma (BELOVICS–MOLNÁR–SINKU 2012, 806.).

A Molnár Gábor Miklós által leírt fogyasztófogalom arra utal, hogy 2008. augusztus 31. napjáig a fogyasztóvédelmi törvény úgy rendelkezett, hogy a törvény alkalmazásában a fogyasztó az a személy, aki gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül árut vesz, rendel, kap, használ, illetve akinek a részére a szolgáltatást végzik, továbbá aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás vagy ajánlat címzettje.

A szerző álláspontja szerint a fogyasztó fogalma 2008. szeptember 1-jétől lényegesen módosult, a fogyasztó innentől kezdve – a fogyasztóvédelmi törvény rendelkezése szerint – az önálló foglalkozási és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.

Tehát az említettek alapján helyes az a megállapítás, hogy a Btk. nem határozza meg a fogyasztó fogalmát, a fogyasztófogalommal összefüggésben az érintett tényállások keretdiszpozícióként jelennek meg. Kérdés az, hogy a keretdiszpozícióban lévő meghatározás esetleges későbbi változásával összefüggésben alkalmazható-e az 1/1999. BJE döntésben foglalt iránymutatás.

A fogyasztó büntetőjogi fogalmával kapcsolatosan – álláspontom szerint – szükséges megemlíteni Madai Sándor megállapítását. Eszerint közös vonása a tényállásoknak az, hogy csupán elnevezésükben található meg a fogyasztó kifejezés, az a tényállások szövegében nem szerepel. Ez azért tekinthető szerencsés jogalkotói megoldásnak, mert így elkerülhető az a jogalkalmazói dilemma, hogy kit nevezünk fogyasztónak, illetve melyik jogszabályt kell figyelembe venni a büntetőjogi fogyasztó meghatározásához (MADAI 2008, 107.).

A hatályos Btk. tehát az említett körben a rossz minőségű forgalomba hozatal (415. §.), valamint a megfelelőség hamis tanúsítása (416. §.), a fogyasztók megtévesztése (417. §.) tényállások keretében tartalmaz közvetlenül a fogyasztók érdekeit védő tényállásokat, ír le a fogyasztókat ért elkövetési magatartásokat.

A jogszabályi környezet alakulása szempontjából szükséges megjegyezni azt, hogy a hatályos Btk.-ban meglévő tényállásokhoz nagymértékben hasonló tényállásokat írt le az 1978. évi IV. törvény is. Ebben a körben közvetlenül a fogyasztókat védő tényállásként jelentkezett a rossz minőségű termék forgalomba hozatala, továbbá szintén a fogyasztók védelmét szolgálta a minőség hamis tanúsítása, valamint a fogyasztó megtévesztése tényállás (296/A. §.).

Kifejezetten és elsődlegesen a versenytársak védelmére szolgált az áru hamis megjelölése tényállás (296. §.).

A felsorolt tényállásokkal kapcsolatosan megállapítható, hogy bár a tényállások jó része – az áru hamis megjelölése kivételével – a fogyasztókat károsító elkövetési magatartásokat pönalizál, valamennyi tényállás nemcsak a fogyasztó érdekvédelmével vagy védelmével, hanem a versenytársak védelmével és a verseny tisztaságához kapcsolódó szabályokkal kapcsolatban is tartalmaz útbaigazítást.

A hatályos Büntető Törvénykönyvben sajátos tényállásként jelenik meg az üzleti titok megsértése tényállása.

A szabályozás szükségességével, annak alakulásával kapcsolatosan utalni kell arra, hogy szabályosan működő piaci viszonyok között az 1978. évi IV. törvény egyes gazdasági tényállásai – így a rossz minőségű termék forgalomba hozatala – valószínűleg feleslegesek lennének. Ugyanis a verseny résztvevőinek informáltsága és érdekeltisége általában elegendő szelektív hatást gyakorol például a rossz minőségű áruk kiszűrésére. Nem véletlen, hogy a polgári fejlődés talaján keletkezett gazdasági jogszabályaink a kérdést csak elvétve érintették, és hasonló szabályozás a Csemegi-kódex egyes novelláiban sem szerepelt (TÓTH 2002, 194.).

E tényállás kétségtelenül nem a fogyasztók védelmét szolgáló Btk.-beli tényállás. Az üzleti titok jogosulatlan megszerzése, felhasználása, más személy részére történő hozzáférhetővé tétele vagy nyilvánosságra hozatala kifejezetten a versenytársak gazdasági érdekeit sértő, tisztességtelen piaci magatartás.

Az a kérdés egyébként, hogy a jelzett szabályozás egyes elemeinek van-e kapcsolata, illetőleg az egyes elemekhez kapcsolható-e történeti összefüggés – feltétlenül utalni kell az 1923. évi V. törvénycikkben foglaltakra, ahol is a bimbózó versenyjog keretében deliktualis szabályozást ad a jogalkotó.

Az említettekhez kapcsolódik az a megállapítás, hogy az információdeficitre visszavezethető védelmi igény másként érvényesül a fogyasztóvédelmi jogszabályokban és másként a tisztán versenyjogi szabályokban. Amíg a fogyasztókat a Tptvt. is védelmezte a megtévesztő magatartásokkal szemben, ha a fogyasztói döntést befolyásoló információkkal kapcsolatos deficit az információ hiányában testesült meg, akkor tipikusan a fogyasztóvédelmi normák voltak alkalmazandók, ha azonban az információ tartalma volt kérdéses, akkor a versenyjog normarendszere volt az irányadó (KARSAI 2011, 156.).

Szükséges az említettek mellett utalni arra, hogy a büntető tényállásokban úgy az 1978. évi IV. törvényben, mind pedig a hatályos 2012. évi C. törvénnyel is összefüggésben azonos fogalmak jelennek meg. Ha versenyjogi szempontból közelítjük meg ezt a kérdést, akkor megállapítható, hogy a versenynek három szereplője van: a vállalkozás, az üzletfél és a fogyasztó. Az üzletfél nem versenytárs, és nem is tekinthető fogyasztónak (PRIBULA 2009, 229–233.).

A büntetőjogi szabályozást illetően megállapítható, hogy a versenyjogi, illetőleg fogyasztóvédelmi szabályok büntetőjogi aspektusait illetően új elemeket a hatályos Btk. nem hozott az 1978. évi IV. törvény tényállásaihoz képest, bár kétségtelen, hogy az új tényállásokban, részint uniós hatásra, a korábbihoz képest eltérő elemek jelennek meg, a cél azonban a hatályos szabályozást illetően is elsődlegesen a közvetlen fogyasztóvédelmi szabályok érvényesítése. Közvetetten természetesen a szabályok nagy hatással vannak a versenytársak tevékenységére is.

Zárógondolatok

A dolgozat bevezetőjében az volt a feltevés, hogy a fogyasztókat, a fogyasztói magatartást meghatározó szabályok túlmutatnak a fogyasztók magatartásának irányításán. E szabályok befolyással vannak a piacon megjelenő versenytársak magatartására, illetőleg ezek már mint a fogyasztói és a versenytársi magatartások szoros összefüggésben állnak. A bevezetőben azt is megfogalmaztam, hogy nemcsak az említett versenytársi és piaci magatartások állnak egymással szoros kapcsolatban, hanem a jogi szabályozás is szoros kölcsönhatásban jelenik meg.

E témakörhöz, úgy gondolom, szorosan hozzátartoznak a fogyasztóvédelem és a versenytársak védelmének büntetőjogi aspektusai – a hatályos büntetőjogi szabályok tükrében.

Szükségesnek tartom megjegyezni azt, hogy a hatályos szabályozást és a jelenlegi piaci magatartásokat figyelembe véve a fogyasztóvédelmi, illetőleg versenyjogi szabályok egymással szoros összefüggésben és szoros kapcsolatban állnak. Fogyasztóvédelmi szabályok nem léteznek versenyjogi meghatározások nélkül, és a tétel fordítva is igaz. A versenyjogi szabályok közvetlenül vagy közvetetten nyilvánvalóan meghatározzák a fogyasztói magatartásokat. Igaznak tartom azt a tézist, hogy a piac hatékony működésének sarokköve, hogy a fogyasztók vásárlási döntésüket korrekt információk alapján hozhassák meg. A különféle tájékoztatók, reklámok, termékismertetőik és minden más új és régi marketingeszköz – az elhallgatásokkal, hamis információkkal – nem csupán közvetlenül az egyéni fogyasztóknak okoznak kárt, de a versenytársaknak is (NAGY 2004, 65.).

Akkor, amikor a versenyjog oltalmazza a versenyben lévő feleket, ez a szabályozás végső soron a fogyasztókat szolgálja. Visszajutottunk a kiindulási pontra, amely szerint a fogyasztó alapvető érdeke a korszerű versenyjogi szabályok megléte, s hogy hatékony fogyasztóvédelem nincs megfelelő versenyjogi szabályok nélkül, illetőleg a versenytársak hatékony védelme sem valósulhat meg korszerű fogyasztóvédelmi rendelkezések hiányában (MISKOLCZI BODNÁR – SÁNDOR 2010, 85.).

Irodalomjegyzék

- BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál (2012): *Büntetőjog II.* Budapest, HVG-Orac.
- BOYTHA Györgyné szerk. (2008): *Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények.* Budapest, HVG-Orac.
- FRIDÉLY Ágnes (2004): *A fogyasztóvédelem és a versenypolitika összefüggései a főbb nemzetközi szerződésekben különös tekintettel az Európai Közösség jogára.* Miskolc, Novotni.
- KARSAI Krisztina (2011): *Fogyasztóvédelem és büntetőjog.* Budapest, HVG-Orac.
- MADAI Sándor (2008): Fogyasztóvédelmi büntetőjog? Megjegyzések a fogyasztók érdekeit sértő, megtévesztő típusú bűncselekmények szabályozásához. In SZIKORA Veronika szerk.: *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és gyakorlatban.* Debrecen, DE ÁJK. 105–112.
- MISKOLCZI BODNÁR Péter – SÁNDOR István (2010): *Fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása.* Budapest, Patrocinium.
- NAGY Márta (2004): Versenyjog és fogyasztóvédelem. *Fogyasztóvédelmi Szemle*, 1. évf. 2. sz. 65–70.
- PRIBULA László (2009): A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat és reklám – a szabályozási koncepció megváltozása. *Gazdaság és Jog*, 17. évf. 4. sz. 7–11.
- SÁNDOR István (2003): *A magyar fogyasztóvédelmi jog.* Budapest, Unió.
- TÓTH Mihály (2002): *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények.* Budapest, KJK-Kerszöv.
- VARGA Nelli (2013): Gondolatok a fogyasztói szerződési jog kialakulásáról és fejlődéséről. *Debreceni Jogi Műhely*, 10. évf. 3. sz. 138–157. DOI: <https://doi.org/10.24169/DJM/2013/3/9>

Balla Zoltán¹

Az igazgatásrendészet a rendészet pseudo ága

Az állítások

Megerősítve a címben tett állítást kijelenthető: a rendőrség szolgálati ágai közül az igazgatásrendészet – a többivel ellentétben – csak látszólagos, nem igazi rendészeti tevékenységeket valósít meg. Sokkal inkább igazgatásit, adminisztratív, vagyis irodai ügyintézését, amely tartalmában azonosságot mutat a közigazgatás társadalmi rendeltetését betöltő többi bürokratikus, hivatalnoki területtel. Ez a tevékenység pontosan olyan, mint amelyet például a járási hivatalban látnak el. Döntően ügyfeleket kiszolgáló, igazolványt kiállító, regisztratív jellegű, illetve a szabályokat kisebb mértékben megsértőkkel szembeni szankcionáló. A rendőrségnek ez a területe nem érintkezik a biztonság megőrzésével, a veszélyhelyzetek megelőzésével, kezelésével, a közösség rendjének fenntartásával. Az igazgatásrendészeti hatáskörök gyakorlásához nincs szükség legalizált erőszak alkalmazására, egyenruhás állományra. Nincs szükség továbbá kényszerintézkedések bevetésére, rendőri intézkedésekre, titkos eszközök alkalmazására.

Az igazgatásrendészeti szolgálati ágnak nincs helye a rendőrség szervezetében. Jogköreit minden nehézség nélkül elláthatja a civil szféra, akár a közigazgatás intézményrendszere államigazgatási alrendszerének területi szerveibe integrálódva, akár attól elkülönülve. A jelenlegi igazgatásrendészeti jogköröket ugyanolyan hatékonysággal el tudná látni a közszféra köztisztviselői kara, mint a jelenlegi hivatásos állomány. Vagyis semmi szükség az igazgatásrendészeti hatósági jogkörök realizálásához hivatásos rendőrré.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Közjogi és Rendészeti Jogi Tanszék, egyetemi docens.

A bizonyítás

A fenti állításokat két oldalról lehet bizonyítani, nevezetesen:

- a rendészet tartalmának, fogalmának helyes megközelítése, megragadása felől;
- a rendőrség normatív szabályozásának elemzése útján.

Mindkét megközelítés önmagában is elegendő lehet az alaptézis alátámasztására.

A rendészet tartalma

A 20. század végéig a rendészetről, annak törvényszerűségeiről, belső adekvációiról, egészen Szamel Lajos, Szikinger István és Finszter Géza megjelenéséig, átfogó, a tárgyat hosszmeteszében bemutató tudományos mű nem jelent meg. A rendészetről – főleg mint ágazati igazgatásról – a közigazgatás jeles tudósai adtak többnyire ugyanolyan meghatározást, amelynek alapját az 1794-es porosz törvénykönyv, az Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten (ALR) 17. cím I. rész 10. szakasza képezte. Az ALR szövege szerint: „A rendészet feladata a köznyugalom, a közbiztonság és a közrend biztosítása, továbbá a közösséget és annak egyes tagjait fenyegető veszélyek elhárítása érdekében a szükséges intézkedések megtétele” (idézi: SALLAI [é. n.]). Ezt a meghatározást használta a 19. század közepén Zsoldos Imre, majd később Kmety Károly, Concha Győző, Tomcsányi Móric, a 20. században Magyary Zoltán, Berényi Sándor, Ficzer Lajos és mások is. Majd ugyanúgy 1990-ben Szamel Lajos, aki elsőként dolgozta fel monografikus alapon a rendészetet. Tanulmányában – a lényegyet tekintve – az ALR meghatározását vette alapul: „A rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul” (SZAMEL 1990, 27.). Elemzésének centrális pontja a közrend és a jogrend összekötése, a közrend sérelme lefedi – ha nem is teljesen – a jogrend sérelmét, ennek közvetítő eleme a közbiztonság. Vagyis Szamel rendészetfelfogása a majd 200 éves porosz alapokon nyugvó közrend/közbiztonság duális megközelítést tükrözte. A rendészet tudományos rendszerré fejlődésben elévülhetetlen érdeme a közrend privilegizálása, illetve a tárgykör kérdéseinek sokoldalú egységbe foglalása. A rendészet veszélyelhárító funkciójának szameli megközelítése egyértelműen előremutató volt.

A szameli megközelítés egyik legkarakteresebb cáfolatát Szikinger István adta egy 1998-as publikációjában: „[a] Szamel Lajos és más szerzők közrendnek nevezett kategóriája lényegében a közbiztonsággal azonos, amennyiben jogilag szabályozott magatartásokra korlátozzák a védelmi célú hatalmi beavatkozás lehetőségét” (SZIKINGER 1998, 88.). Szikinger nem ad rendészeti fogalmat,

annak lényegét inkább alkotmányos megközelítésben elemzi. És pontosan ez az, ami új az addigi rendészetfelfogásban. Másrészt ő volt az első tudós, aki elhatárolódott az 1991–1992-ben (Parádi Józseftől és Opál Sándortól) megjelent, és az addigi „rendészet” kifejezést felváltani kívánó „rendvédelem” kifejezéstől. Levezette, hogy a rendvédelem „a hatályos jog alapján és azzal összhangban nem alkalmazható az állami tevékenység valamely részének tartalmi megragadására” (SZIKINGER 1998, 96.). (Jelen tanulmánynak nem célja a rendészet/rendvédelem kifejezések dogmatikai elemzése, annyit azonban szükséges rögzíteni, hogy a rendésztudomány mai művelői között talán egyetlen más kérdésben sem volt olyan mértékű azonosság, mint a rendvédelem szóhasználat elvetésében.)

Finszter Géza – aki szintén elutasította a rendvédelem kifejezést (FINSZTER 2003, 61.) – a rendészet alatt az állam szerveinek azon hatósági tevékenységét érti, amely a közrend, a közbiztonság megóvására szolgál azokkal szemben, akik azt veszélyeztetik (FINSZTER 2013, 15.). A meghatározás eddig harmonizál az ALR-rel, illetve a szameli tézissel. Rendésztudományi szempontból a fejlődésnek jelentős lendületet adó újdonság a fenti fogalom magyarázatában rejlik. Finszter kifejti, hogy a rendészet működésének három konjunktív feltétele van:

- jogrend;
- állami erőszak;
- a veszélyek elhárítása hatósági monopóliuma (FINSZTER 2013, 15.).

Summázva: a rendészet nem létezhet jogállami keretek között érvényesíthető erőszakmonopólium nélkül.

Mint látható tehát, a rendészet által védett jogi tárgy az ALR-től kezdődően (a lekopott „köznyugalom” után) a közrend és a közbiztonság. Nélkülözhetetlen kulcsfogalomként (FINSZTER 2018, 51.) használják a tárgykör kutatói, mivel „a társadalmak közösségi szükségleteinek leírására alkalmasak” (FINSZTER 2018, 51.). A probléma az, hogy egyik kifejezésnek sincs egyetlen korábbi vagy hatályos jogszabályban sem értelmezése, sem törvényi magyarázata.² A közrend és közbiztonság egyéni magyarázatát tisztán elméleti, elvont megközelítésben tulajdonképpen főleg és elsősorban Szamel adta meg, amit aztán mások vagy kritika nélkül átvettek vagy csupán idézték. Ez természetesen semmit nem von le a neves professzor szellemi termékének értékéből, és a további tudományos jellegű gondolkodáshoz is alapul szolgált. Az egyes kifejezések – 226 éve történő – használata azonban talán felvetheti az egzaktabb,

² Az Alkotmánybíróság a 13/2001. (V. 14.) AB határozatában kifejti, hogy a közbiztonság a közrendhez képest tartalmilag többértelműbb kategória, a jogállamiság nélkülözhetetlen eleme és inkább alkotmányos cél és érdek, alkotmányos értéktartalommal rendelkezik. Vagyis az AB a közbiztonság kifejezést preferálta.

egyértelműbb rendészeti jogi tárgyköri meghatározást, a közrenddel és közbiztonsággal szinkronban levő, de világosabb szóhasználatot. Jelen tanulmány szerzője ezt a kifejezést a *biztonság* szóban látja.

A rendészet művelői között általános konszenzus övezi azt a tényállítást, amely szerint a rendészet a közigazgatás része. A társadalmat átfogó és működtető közigazgatás számos igazgatási ágazatra osztható. Ezek az ágazatok tárgyuk és az azt realizáló eszközrendszerünkben különböztethetők meg egymástól. Ahány igazgatás, annyi igazgatási tárgy és az annak megfelelő eszközrendszer. Így például az építési igazgatás tárgya többek között a településrendezés és -fejlesztés, az építési tevékenység előírásainak kialakítása, az építmények kivitelezése. Eszköze például az építésügyi hatósági tevékenység, az építkezések terv szerinti ellenőrzése, a szakmai kamarák működtetése. Az egészségügyi igazgatás tárgya többek között a járványmegelőzés, a betegellátás, a gyógyítás, gyógyszerellátás, eszköze például a kórházak és más egészségügyi intézmények működtetése, járvány esetén a karantén elrendelése, a lakosság ellátása védőoltással.

Ebben a logikában a rendészet tárgya a biztonság, a társadalom biztonságának fenntartása, míg a tárgyhoz rendelt eszközrendszere:

- a rendészeti intézkedések;
- kényszerintézkedések;
- titkos eszközök alkalmazása.

Egyetlen más közigazgatási ágazat sem jellemezhető ezzel a tárggyal és ezekkel az eszközökkel, vagyis a rendészetet a többi igazgatási területtől ezek különböztetik meg.

A rendészet tárgyának, a biztonságnak az elemzése nem tűnik bonyolult feladatnak. Természetesen a köz, az emberi közösség biztonságáról van szó. A (köz)biztonságot nem lehet – főleg napjainkban – egyetlen, akár többszörösen összetett mondattal sem körülírni. Ugyanakkor meglehetősen széles sávban értelmezhető, egyebek mellett a következő szavakhoz kapcsolható: katonai, közlekedési, élelmiszer-, informatikai, szociális, környezeti, energetikai, ökológiai, lét- stb. A mi értelmezésünkben a (köz)biztonság egy olyan relatíve stabil állapot, amelynek társadalmi viszonylagos statikusságát a veszélyhelyzetek elhárításának, megelőzésének rendészeti eszközrendszere (annak dinamizmusa) garantálja.

A (köz)biztonság fenntartását, a veszélyhelyzetek megelőzését, elhárítását azok a rendészeti intézkedések (például: igazoltatás, elfogás, előállítás, elővezetés) és kényszerintézkedések (például: őrizetbe vétel, testi erő alkalmazása, lőfegyverhasználat), illetve titkos eszközök (például: telefonlehallgatás, titkos kutatás) jogszerű használata biztosítja a rendészeti szervek számára, amelyeket egyetlen más igazgatási ágazatban sem lehet így, ebben a hármas alrendszerben használni.

A tárgy és az eszközök triászának együttes, konjunktív rendszere adja meg a rendészet tartalmát, társadalmi rendeltetését.

Ha a fenti dogmatikai megközelítést elfogadjuk, akkor a rendészet olyan közigazgatási tevékenység, amely az erőszak-monopólium birtokában a társadalom biztonsági igazgatását látja el – sajátos intézkedések, kényszerintézkedések és titkos eszközök alkalmazásával.

Ehhez még annyi megjegyzés tehető, hogy a rendészet által alkalmazható intézkedések, kényszerintézkedések, titkos eszközök az erőszak monopóliumának birtokában csak szigorú jogi keretek között alkalmazhatók. „A rendészet de facto működése akkor lesz alkotmányosan elfogadható, ha cselekvése is megfelel az alapjog-korlátozási teszt kritériumainak, vagyis kizárólag akkor alkalmazhat jogkorlátozó intézkedést, ha az a közbiztonság megóvását vagy helyreállítását szolgálja. Kizárólag az az intézkedés fogadható el, amely az előbbi követelménynek megfelel” (TIHANYI 2019, 108.).

A fentiekhez kiegészítő gondolatként hozzátehető, hogy a rendkívüli jogi rendben erősen rendészetközeli tevékenységet lát el a katonai rendészet is. „Ilyen, amikor a katonai szerv nemzetvédelmi érdekből helyszínt biztosít, [...] lezár közterületet” (EPERJES–HAUTZINGER 2008, 157.) Ezzel együtt mégsem mondható a katonai igazgatás alapvetően rendészetinek. A fenti abnormal jogi rend kifejezésre tekintettel „normál viszonyok között a fegyveres erők nem végeznek rendészeti tevékenységet” (BUZÁS 2018, 32.).

Az igazgatásrendészet normatív szabályozása

Az igazgatásrendészet normatív szabályozása a rendészet tárgyához – a (köz)biztonság védelméhez – közvetlenül egyetlen hatáskört sem csatol. Az állítás levezetéséhez az Alaptörvényből kell kiindulni, amely a 46. cikkében az igazgatásrendészetet magában foglaló rendőrségnek alapfeladatává teszi a bűnüldözést és a közrend, közbiztonság, valamint az államhatár védelmét. Megjegyzendő, hogy az Alaptörvény nevezett cikkének megfogalmazója hűen követte az ALR több mint 200 éves rendészeti megközelítését a „közrend, közbiztonság” védelme tekintetében. Arra nincs különösebb magyarázat, hogy a közrend, közbiztonsághoz képest, amely kifejezések tartalmukban magukban foglalják a bűncselekmények megakadályozását, felderítését, a határvédelmet, miért kellett ez utóbbiakat külön is nevesíteni. De ha már a rendőrség alapvető feladatává tette a bűnüldözést, határrendészetet, akkor miért nem nevesíti ugyanígy alapfeladatként a rendőrség egyébként leginkább az előzőekhez hasonló jelentős feladatát, a közlekedésrendészetet vagy a terrorelhárítást? De az Alaptörvény adós maradt a közrend, közbiztonság tartalmi meghatározásaival, értelmezésével, a két

kategória egymáshoz való viszonyának magyarázatával. Az elmélet számára így egyetlen igazodási pont marad, mégpedig a 2. lábjegyzetben körülírt 13/2001. (V. 14.) AB határozat „közbiztonság” kifejezésének indokolhatóbb használata, a „közrend” szóhasználat háttérbe helyezése mellett.

Az Alaptörvény rendőrségi részvételt ír elő a jogellenes bevándorlás megakadályozása tárgyában is. Míg a fent nevesített jogkörök „alapvető feladat”-okat képeznek, addig a tiltott bevándorlás elleni fellépésben a rendőrséget csak részvételi kötelezettség terheli. Nehéz kritika nélkül értelmezni ezt a megközelítést, főleg annak tükrében, hogy a jogellenes bevándorlás elleni fellépés, az idegenrendészeti és a menekültügyi hatáskörök gyakorlása 2020. július 1-jétől alapvető rendőri feladat.

Az Alaptörvény rendelkezéseinek kissé zavaros rendészeti/rendőrségi feladatmeghatározását folytatja a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény. Az 1. § (1) bekezdése szerint a rendőrség alaptörvényi feladatai mellett további feladata:

- a határforgalom ellenőrzése;
- a terrorizmus elleni fellépés;
- a rendőrségi törvény szerinti meghatározásban a bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzés;
- a bűncselekményekből származó vagyon visszaszerzése;
- és az idegenjogi, menekültügyi rendészet.

Nehezen értelmezhető a jogalkotói akarat „a határforgalom ellenőrzése” feladat külön kiemelésékor arra tekintettel, hogy az Alaptörvényben nevezett „államhatár rendjének védelme” rendőri alapfeladat logikailag magában foglalja a határforgalom ellenőrzését is. Az államhatár rendjét nem lehet ugyanis védeni a határon bonyolódó forgalom ellenőrzése nélkül...

Ugyanígy fölöslegesnek tűnik „a bűncselekményekből származó vagyon visszaszerzése” feladatkijelölés is. Természetesen velejárója ugyanis a bűnfelderítésnek mondjuk az elsikkasztott pénz visszaszerzése (ha ennek hatékonysága egyébként rendkívül szerény is), az ellopott értékek lefoglalása és a károsulthoz történő visszajuttatása. Másrészt kérdés, hogy ha már a törvény szövegezője ezt kiemelt feladatnak nevesítette, vajon miért nem tette ezt például a fiatalok sérelmére elkövetett bűnözés visszaszorítása tárgyában. De lehetne még számos példát sorolni.

A feladat Alap- és Rendőrségi törvényi meghatározásai kissé furcsa képét viszonylag egyszerűen lehetne rendbe tenni. Például úgy, hogy az Alaptörvény 46. cikke a rendőrség alapfeladatául a közbiztonság védelmét határozná meg, amit aztán a Rendőrségi törvény – a feladat alaptörvényi utalása után – az egyes tételes hatáskörök, jogkörök felsorolásával töltene ki tartalommal.

Ennek a tételes felsorolásnak az alapját a jelenleg hatályos rendőrségi törvény 2. §-ának 20 konkrét hatásköri listája adhatná. Ebben viszont – a rendészet

tárgya ([köz]biztonság) és a rendészet eszközrendszere (az erőszak-monopólium birtokában az intézkedések, kényszerintézkedések, titkos eszközök alkalmazása) tekintetében – egyetlen igazgatásrendészeti jogkör sincs! A rendőrségi szolgálati szabályzatról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 3. § (2) bekezdése 10 szolgálati ágat nevesít, amelyből kettőnek közvetlenül semmi köze a rendészet fenti tartalmához. Nevezetesen a kommunikációs és az igazgatásrendészeti ágaknak.

A hatásköri felhatalmazás tételes rendészeti hatáskört ad a többi szolgálati ágaknak, míg a fenti kettőnek egyet sem. Így például a bünyügyi és a belső bűnmegelőzési, illetve a terrorelhárítási ágak titkos eszközökkel, intézkedésekkel, kényszerintézkedések alkalmazásával derítik fel a bűnt, a közrendvédelmi, közlekedésrendészeti, határrendészeti, objektumvédelmi és az idegenrendészeti szolgálati ágak az intézkedések, kényszerintézkedések gazdag tárházával rendelkeznek ágazati feladataik ellátása során.

Nem így az igazgatásrendészet (a tanulmány célja szempontjából irreleváns a kommunikációs terület). Az igazgatásrendészetet a rendőrségi törvény alapján két alrendszerre oszthatjuk:

- szabálysértésre és
- általános közigazgatási hatósági jogalkalmazására.

A szabálysértési alrendszer általános szabálysértési hatóságként jár el a 2012. évi II. törvény szerint. 2020. március 1-től az eddig meglévő rendőrségi elbírálási szabálysértésekhez átkerült a kormányhivatalok által eddig kezelt harmincegy-néhány tényállás. Vagyis eddig a rendőrségen kívül láttak el, méghozzá társadalmi problémák nélkül, kellő szakszerűséggel, számos szabálysértést. Kérdés, hogy mi volt az oka ennek az átszervezésnek, másrészt miért nem az eddigi rendőrségi szabálysértéseket integrálták a civil szférába... Kellő bizonyossággal kijelenthető, hogy a rendőrségi szabálysértési jogkör bővítésének nem a közbiztonság rossz állapota vagy a civil szféra nem kellő szakértelme volt az oka. Sokkal inkább kormányzati humánpolitikai célok teljesítése, esetleg szervezeti racionalizálás.

Az igazgatásrendészet másik alrendszere az általános közigazgatási hatósági jogalkalmazási terület. Ennek elemei:

- a közbiztonságra veszélyes egyes eszközök és anyagok előállításával, forgalmazásával és felhasználásával kapcsolatos hatósági feladatok (idetartozik jellemzően például a vadászfegyver megszerzési, tartási engedélyezési, a szilveszteri pirotechnikai termékek forgalmazásának engedélyezési, az atomenergiái szakhatósági engedélyezési, a megkülönböztető és figyelmeztető jelzések engedélyezési közigazgatási hatósági eljárások);
- eljár a személyi és vagyonvédelmi hatósági igazolványok kiállításában;
- részfeladatot lát el a pszichotróp termékek felhasználásának eljárásában.

Ezek a fent sorolt hatáskörök kivétel nélkül gyakorolhatók lennének a rendőrségen kívüli hatóságoknál. A nevezett jogkörök nem kapcsolódnak a (köz)biztonság fenntartásához, a jogkörök gyakorlása során nincs szükség intézkedésre, kényszerintézkedésre, titkos eszközök alkalmazására.

Összegzésül megállapítható, hogy újraszabályozást kíván a rendőrség feladata, a szolgálati ágak meghatározása, amelyek között nincs helye az igazgatásrendészetnek. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nincs szükség ezen hatáskörök gyakorlására, de ennek terepe a rendőrségen kívül keresendő.

Irodalomjegyzék

- BUZÁS Gábor (2018): Rendészet – katonai rendészet. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 6. évf. 2. sz. 25–50.
- EPERJES Krisztián – HAUTZINGER Zoltán (2008): A katonai rendészet. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 9. köt. (Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” c. tudományos konferenciáról.) 155–163.
- FINSZTER Géza (2003): *A rendészet elmélete*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- FINSZTER Géza (2013): *A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer*. Budapest, NKE.
- FINSZTER Géza (2018): *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus.
- SALLAI János (é. n.): *A magyar rendészet története*. (Kézirat.)
- SZAMEL Lajos (1990): *A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai*. Budapest, MTA Államtudományi Kutatások Programirodája.
- SZIKINGER István (1998): *Rendőrség a demokratikus jogállamban*. Budapest, Sík.
- TIHANYI Miklós (2019): Hajléktalanság az alkotmányos rendészet tükrében. *Belügyi Szemle*, 67. évf. 6. sz. 100–112. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.6.7>

Barabás Andrea Tünde¹

Nagyvárosi bűnmegelőzés

Az alábbi tanulmány témáját azért választottam Blaskó professzor köszöntéséül, mert a Bűnügyi Tudományok Intézetében együtt munkálkodva, a szakmai viták során az egyes jelenségeket illető álláspontunk különbözőségének magyarázataként gyakran jutottunk arra, hogy ez a büntetőjogi és a kriminológiai szemlélet eltérő megközelítésmódjából adódik.

Remélem, hogy az alábbiak Professzor úr egyetértésével találkoznak, nem felbőszítvén őt születésnapja alkalmából.

A világ nagyvárosaiban követik el a bűncselekmények közel háromnegyedét. Ez nem véletlen, hiszen itt koncentrálódik a lakosság a leginkább, miközben itt valósul meg a legkevésbé a közösségi kohézió, az egy lakókörnyezetben élők támogató magatartása, odafigyelése egymásra. Az OECD jelentése² szerint tagországaiban a lakosság kétharmada él városokban, sőt metropoliszokban. Ez az arány folyamatosan növekszik, hiszen a nagyobb városok kínálnak jobb munkalehetőségeket és megélhetést.

A városok naponta szembesülnek a lakosságnövekedés miatti növekvő környezeti terheléssel, infrastrukturális szükségletekkel annak érdekében, hogy jobb életminőséget biztosítsanak elfogadható költséggel, és eközben folyamatosan küzdenek olyan jelenségekkel, mint a slumosodás vagy a bűnözés (WOETZEL et al. 2018).

Magyarországon is a városi bűnözés a jellemző. A bűncselekmények nagyjából 80%-át a városokban, és azokon belül is elsősorban a sűrűbben lakott városrészekben követik el. Ez nyilvánvalóan szoros összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a lakosság is a városokban tömörül. A lakásállomány 21%-a Budapesten, 52%-a más városokban található, míg viszonylag kisebb arányban, 27%-ban községekben (*Mikrocenzus 2016* [2017]).

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

² Elérhető: www.oecd.org/cfe/regional-policy/urbanmetroreviews.htm (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

A nagyvárosi bűnözés megelőzésében jelentős szerepet játszik a tudatos tervezést és gondolkodást igénylő szituációs bűnmegelőzés, amely *a prevenciót mindenekelőtt a bűnalkalmak csökkentésére és megváltoztatására koncentrálja*, nem pedig a tettes motivációit akarja megváltoztatni. Vagyis a figyelem központjába az a *szituáció* kerül, amelyben a cselekményt elkövetik. Az épített és szociális környezet megváltozásával csökken a bűnelkövetői magatartás bekövetkezésének valószínűsége is. Ez egyrészt a felderítési kockázat megnövelésével, másrészt a tettes lehetséges hasznának csökkentésével érhető el. A mintázatok alakítja a jog, az elkövetői motívum és cél (BRANTINGHAM–BRANTINGHAM 1993). Ez a megoldás, nem lebecsülve a szociatív prevenció kiemelkedő fontosságát, ahhoz képest viszonylag gyors és biztos eredményekkel kecsegtet a világ nagyvárosaiban.

Mind a szituációs bűnmegelőzés, mind pedig az épített környezet által megvalósított bűnmegelőzés fogalma a környezeti kriminológia vizsgálódási körébe tartozik, és az úgynevezett *lehetőségelméletek* alkotják alapjait, amelyek szerint a bűnözés bizonyos fajtái a mindennapok során adódó lehetőségeket használják ki. Ez természetesen nem az összes bűncselekménytípusra, hanem elsősorban a vagyoni elleni cselekmények többségére jellemző. Kiindulópontjuk, hogy a bűnöző rendszerint akkor követi el a bűncselekményét, ha arra alkalma adódik. Ha egy adott területen a lehetőségek megnövekednek, akkor várhatóan a bűncselekmények is megsokszorozódnak. A bűnelkövető motivációja nem elegendő a bűncselekményhez, megfelelő alkalomra is szükség van. Ezek az elméletek (lásd a rutintevékenység modellje, a bűnözésimintázat-vizsgálatok és a racionális választás elmélete) a társadalmi dezorganizáció gondolatához kapcsolódóan az egyéni devianciákat a bűnözés elkövetésével kapcsolatos gondolkodási folyamatokkal összefüggésben magyarázzák. Egyben arra is rámutatnak, hogy a bűnözés kialakulása és a bűn elkövetése nem kizárólag a bűnözők életéből vezethető le. Eszerint amennyiben az elkövetők motivációja és választása értelmezhető, azok ismeretében a bűnmegelőzés megfelelő módjait is ki lehet alakítani.

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere/fajtája van, hiszen gyakorlatilag az összes, a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika ide tartozik. Így például az ENSZ értelmezésében az áldozatok informálása és segítése is a szituációs prevenció része (GÖRGÉNYI 2008). Gyakran hangoztatott vélemény ennél a megelőzési formánál, hogy a bűnelkövetés okait nem a gyökerénél fogja meg (neveléssel, támogatással, társadalmi változásokkal, hosszú távú stratégiákkal), így nem is képes megszüntetni a bűnözést, valójában pusztán csak áthelyezi más területekre (CLARKE 1992).

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere van, hiszen minden a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika ide tartozik. Ezek között kiemelt szerepe van az épített környezet átalakításának és a környezeti tervezésnek (angolul *Crime Prevention through Environmental Design*,

CPTED), amely a bűnözői magatartás környezet átalakítása által történő, multidiszciplináris szemléletű megközelítést és az ennek megfelelő megelőzési módszerek összességét foglalja magában. Kiemelt célterületei a nagyvárosok, ahol a bűncselekmények túlnyomó része megtörténik.

Előnye, hogy – miként a szituációs megelőzés általában – nem igényel elkövetői prognózist vagy az egyéni veszélyességre alapozó elképzelést, hanem a közvetlen szituációra fókuszál. További előny, hogy a szituációs komponensek stabilabbak és egyszerűbbek a megelőzés számára, mint a személy és annak viselkedése (IRK 2008).

Az építészeti bűnmegelőzés a szituációs bűnmegelőzés fogalmi körébe tartozó bűnmegelőzési módszer és eszköz, amely az 1970–80-as években indult hódító útjára, és a bűnmegelőzésnek mindinkább előtérbe kerülő ága. Jelentősége abban rejlik, hogy számtalan lehetőséget nyújt az adott területen a bűnözés egy adott fajtájának visszaszorítására. Lehetőség van építészeti megoldásokkal küzdeni a vagyon elleni, az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények ellen is. Ezek a megoldások egyetlen alapelv köré csoportosulnak, mégpedig megszüntetni a bűnalkalmat. Miként a szituációs megelőzést, úgy az építészeti megelőzést is gyakran éri kritika, amely szerint a védett területekről a szomszédos területekre helyeződik át a bűnözés. Önmagában azonban ez nem okozhatja a bűnözés áttevődését, hiszen ahhoz szükséges a bűnalkalom, vagyis az új helyszín kedvező körülményei. Az elkövetők jelentős része (elsősorban a vagyon elleni cselekmények körében) a megfelelő lehetőséget keresi, és akkor cselekszik, ha azt megtalálja (DALLOS 2008).

A mindennapokban ez olyan technikák összességét jelenti, amelyek képesek befolyásolni a bűnelkövetők döntését, és ezzel megelőzik a bűncselekmények elkövetését. Az elnevezés Ray Jeffery 1977-ben publikált tanulmányából ered (JEFFERY 1977), elméleti alapjait Oscar Newman dolgozta ki (NEWMAN 1973; NEWMAN 1996). Ő munkálta ki az úgynevezett *defensible space* (védhető tér) fogalmát, ami a mai napig meghatározza az építészeti bűnmegelőzés elveit. Newman szerint a *defensible space* egy olyan lakókörnyezeti modell, amely képes meggátolni a bűnelkövetést külső beavatkozás nélkül. A védhető tér mechanizmusok láncolatának az összessége, olyan tényleges vagy szimbolikus akadályok rendszere, amelyek a térre erős hatást gyakorolnak, megteremtik a felügyelet és az áttekinthetőség lehetőségét, és ezzel az adott terület kontroll alatt tartását. Ezt a helyi lakosok alkalmazhatják életük, családjuk, szomszédjaik és barátaik biztonsága érdekében.

Newman vizsgálataival arra keresett választ, hogy van-e összefüggés a lakóházak és lakóterületek – a lakókörnyezet – kialakítása és a bűncselekmények között. Az 1970-ben kezdett kutatásában New York 150 ezer városi tulajdonban lévő lakását figyelte meg, amelyekben összesen 528 ezer ember lakott. New York-

ban a városi lakásigazgatás részletes jelentéseket készített a házakban és az előttük előforduló bűncselekményekről, rongálásokról. Ezeket az adatokat dolgozta fel Newman a háztípus, a házmagasság és a környezet szerint. Megfigyelte, hogy a New York-i túlnépesedés annak a következménye, hogy vidékről és a világ más területeiről alacsony jövedelmű tömegek áramlottak be a városba, valamint, hogy ennek a tömegnek az elhelyezésére az Amerikai Egyesült Államokban gyakori földszintes vagy csak néhány emeletes házak helyett pontszerűen kialakított toronyházakat építettek, amelyeket minden oldalról közterület határol, illetve hogy főként ott emelkedett nagyon a bűnözés, ahol alacsony jövedelmű családok magas házakban laknak (NEWMAN 1973).

Az Egyesült Királyságban például Terence Morris végzett kutatásokat, és ennek során vizsgálta a bűncselekmény színhelyét és a tettes lakhelyét (MORRIS 1985), és kiderült, hogy – bár a lopásokat leginkább az üzleti negyedben követik el – a tettesek a *slumból*, a „szociális” lakások negyedéből jönnek. Ez volt az alapja annak a kriminológiai tételnek, amely megkülönböztette az elkövetés szempontjából vonzó területeket (*attracting areas*), ahol – a bűnöző szempontjából – érdemes bűncselekményeket elkövetni, és azokat a területeket, ahonnan a bűnelkövetők származnak (*breeding areas*).

Míg korábban az egyes városrészek eltérő bűnözési statisztikáját a nagyobb népsűrűséggel, valamint az alacsonyabb anyagi és műveltségi szinttel magyarázták, az 1960-as évek felismerték, hogy az egyes városrészek építészeti megoldásai is hatással lehetnek a bűncselekmények arányára.

A városrészek építészeti megoldásai ugyanis maguk is elősegíthetik a bűncselekményi helyzet kialakulását. Az utcák és egyéb közterületek, az épületek külső és belső kiképzése kiváló alkalmat kínálhat bizonyos bűncselekmények elkövetésére; a bűnözők rejtőzködése és menekülése szempontjából rendkívül előnyös lehet. Az egyre kisebb területegységekre koncentráló kutatások körülbelül az 1970-es évek felé jutottak el a háztömbök, a házak bűnözési szempontú vizsgálatához, és a bűnözési helyzetet állították a vizsgálat homlokterébe (DALLOS 2008).

A CPTED a bűnalkalmak csökkentésének építészeti és tervezési megoldásait helyezte előtérbe. A lehetőségelméletekben megfogalmazottakat figyelembe véve abból indul ki, hogy a bűnelkövetők többsége logikus döntés eredményeként követi el bűncselekményét. A cél kiválasztása során az összes körülményt figyelembe veszi (elhelyezkedés, megközelíthetőség, felügyelet, kamera stb.), és összeveti a lehetséges előnnyel, amellyel a bűncselekmény elkövetése kecsegtet. Ennek alapján dönti el, hogy arányban van-e az esetleges nem várt következményekkel (például a lebukás esélye, az esetleges büntetés). Olyan megoldások és eljárások gyűjteményét tartalmazza, amely a közterületek (parkok, járókelők mozgásterei, tömegközlekedési megállóhelyek stb.) tervezésének vagy a meglévő struktúrák átalakításának a bűnelkövetés lehetőségét csökkentő módjait foglalja

össze. Alkalmazása elősegítheti a közterületek biztonságát és növelheti az e területeket használók biztonságérzetét.

Az úgynevezett második generációs CPTED a fizikai tér vizsgálata mellett az egyént és a közösséget állítja a középpontba. Az épített fizikai környezet megváltoztatása hatással van az ott élők viselkedésére, ezért fontos, hogy mindez az adott közösség bevonásával történjen meg. Ezáltal érvényesülhetnek a második generációs alapelvek: a szociális kohézió, amely biztosítja a közösség együttműködését, egymásra figyelését; létrejönnek az urbanizált térben oly sokszor hiányolt társadalmi kapcsolatok, amelyek olyan közösségi kultúrát keletkeztetnek, amelyben közös érték a biztonság, a környezetért és a másokért való felelősségvállalás; valamint az élettér vonatkozásában érvényesülő alapelv, az úgynevezett *kapacitásküszöb*, amely arra vonatkozik, hogy az egyes területek lakosságának növelése kapcsán az emberi lépték nem haladható meg (MOLNÁR 2019).

A biztonság megteremtéséhez szükséges összefüggérendszerben a rendőrség szerepe is többrétű, feladata nem pusztán a hagyományos bűnmegelőzési eszköztár alkalmazása, hanem aktív részvétel olyan új feladatokban, mint például a tervezési folyamatok vagy akár a bűnözéstől való félelem csökkentése.

Az építészeti bűnmegelőzésben játszott rendőrségi felelősségvállalásra jó példákat láthatunk például Hollandiában, ahol a rendőrség 1994 óta alkalmazza az úgynevezett *biztonságos ház* (*Secure Housing*) módszert, igen sikeresen. A Biztonságos Ház Tanúsítványt (*Label Secure Housing – Politiekeurmerk Veilig Wonen*) a rendőrség állítja ki a biztonsági szempontoknak megfelelő házak számára. Célja, hogy aktívan ösztönözze és segítse az építészeti megelőzési módszerek alkalmazását. 1996-tól ennek érdekében építési tervtanácsadókat képeznek a holland rendőrség számára.

Az 1990-es évek végén a Secure Housing mozgalom annyira sikeresnek bizonyult, hogy a helyi hatóságok elfogadták, és beledolgozták tervezési irányelveikbe. 2004-ben az iránymutatásokat elfogadva létrejött a holland építési szabályzat, ennek alapján kell tervezni és fejleszteni minden újonnan épülő lakást, ingatlant. A módszer célja nemcsak a bűnözés (főleg betörés, autóval kapcsolatos bűncselekmények, lopás, vandalizmus, kisebb jogsértések), hanem a bűnözéstől való félelem csökkentése a környezettervezés segítségével. A holland rendőrség Secure Housing programja látványosan csökkentette a bűnözést a CPTED alkalmazásával, és azzal, hogy a lakások fizikai biztonsága megerősödött. A betörések kockázata jelentősen csökkent: 95%-kal az új épületekben és 80%-kal a környezetükben (JONGEJAN–WOLDENDORP 2013).

Az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, az Egyesült Királyságban és a skandináv országokban szintén évtizedek óta alkalmazzák a CPTED-elveket a városépítésben, -tervezésben, amelyek a közterületen, lakótelepen, aluljárókban, parkokban vagy az épített környezet egyéb jellegzetes helyein megelőzhetik, illetve csökkenthetik a bűnelkövetéseket, javíthatják a lakosság köz- és biztonságérzetét.

Az Egyesült Királyságban már mintegy 40 éve foglalkoznak az építészek, a várostervezők és a rendőrség azzal, miként lehet város- és épülettervezéssel bűncselekményeket megelőzni. A már említett *Secured by Design* program alapján épült ki a rendőrség speciális tevékenysége, amelynek keretében lakások, lakóházak vagy egész városnegyedek vonatkozásában adnak a biztonságosság elérésének kérdésében tanácsot.

Svédországban a betörések elleni nemzeti programot az igazságügyi minisztérium irányítja, és az építészeti hatóságokkal a főhatóság tartja a kapcsolatot annak érdekében, hogy az építkezések közben érvényre jussanak a biztonsági szempontok. Finnországban szintén a rendőrséggel szoros együttműködésben tervezik a lakónegyedeket, figyelembe véve egyrészt a köz- és közlekedésbiztonsági szempontokat, másrészt azt, hogy a fiatalok lakókörzetükben találhassanak szabadidőközpontokat (IRK 2008). A rendőrségnek a külföldi tapasztalatok szerint kiemelkedő szerepet kell vállalnia az elvek kidolgozásában, a megfelelő szakemberképzésben, valamint az úgynevezett *hot spotok* (forró pontok) azonosításában, és a megoldások kidolgozásában, ideértve a lakossági közreműködés kieszközlését is (WEICHT 2014).

Napjainkban a városokat világszerte erő újabb és újabb kihívásokra új eszközrendszert kínálnak a smartcity-elméletek, amelyek nem tesznek mást, mint a jelen kor kihívásaira a jelen kor rendelkezésre álló eszközrendszerével, főként az infokommunikációs technológiák (ICT) igénybevételével, keresnek megoldást. A *smart city* komplex fogalma integrált megközelítést igényel annak érdekében, hogy a városok üzemeltetése valóban hatékonyabb legyen, illetve hogy egy élhetőbb és fenntarthatóbb lakókörnyezetet kapjunk, és nem csak azért, mert tiszta a levegője és sok tömegközlekedési lehetőség áll a lakosság rendelkezésére. Az élhető- vagy okosváros-konceptióhoz hozzátartozik az is, hogy az összegyűjtött adatokat a különböző bűncselekmények – rablás, betörés, közúti baleset stb. – megelőzésére használják fel a hatóságok, illetve arra, hogy minél gyorsabban kiérjenek egy incidenshez (SZENDREI 2014).

A külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a bűnözéssel szembeni fellépés hatásossága sokféleképpen növelhető. Ezek egyike, hogy nemcsak a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekmények ellen lépnek fel, hanem azokkal a széles értelemben vett közrendet sértő jelenségekkel szemben is, amelyek riasztják a normakövető és vonzzák a normasértő állampolgárokat (IRK 2008). Ez egyaránt segíti a félelem csökkentését és a bűnözés szélesebb spektrumú megelőzését. Ahogy Beccaria megállapította a kriminológia máig érvényes alaptételét a 18. században: jobb a bűnt megelőzni, mint büntetni (BECCARIA 1967, 138.). A büntetőjogi gondolkodást meghatározó Beccaria munkásságához köthető a büntető joggyakorlat humanizálódása is – írja Blaskó Béla (BLASKÓ 2010, 35.). Így találkozott tehát a kriminológiai és büntetőjogi szemléletű megközelítés a korábbi évszázadokban, és erre alapozva gondolkodnak együtt büntetőjogászok és kriminológusok napjainkban is.

Irodalomjegyzék

- BECCARIA, Cesare (1967): *Büntetés és büntetés*. Budapest, Akadémiai.
- BLASKÓ Béla (2010): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Debrecen, Rejtjel.
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (1993): Environment, Routine, and Situation: Toward a Pattern Theory of Crime. In CLARKE, Ronald V. – FELSON, Marcus eds.: *Routine Activity and Rational Choice: Advances in Criminological Theory. Vol. 5*. New Brunswick (US-NJ) – London, Transaction.
- CLARKE, Ronald V. (1992): Introduction. In CLARKE, Ronald V. ed.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York (US-NY), Harrow and Heston.
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 107–126.
- GÖRGÉNYI Ilona (2008): Az áldozattá válás megelőzése. *Ügyészek Lapja*, 15. évf. 6. sz. 59–70.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 78–107.
- JEFFERY, Ray C. (1977): *Crime Prevention Through Environmental Design*. Thousand Oaks (US-CA), SAGE.
- JONGEJAN, Armando – WOLDENDORP, Tobias (2013): A Successful CPTED Approach: The Dutch ‘Police Label Secure Housing’. *Built Environment*, Vol. 39, No. 1. 31–48. DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.39.1.31>
- Mikrocenzus 2016* (2017). Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- MOLNÁR István Jenő (2019): A tudatos építészeti és környezeti tervezés újradefiniált szerepe a bűnmegelőzésben. In TÓTH Eszter szerk.: *Biztonság. Város. Közösség. A SafeCity konferencia-sorozat előadásainak válogatott gyűjteménye*. Pécs, KulturAktív Egyesület. 27–34. Elérhető: <https://bit.ly/33SzBww> (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)
- MORRIS, Terence (1985): *The Criminal Area: A Study in Social Ecology*. Westport (US-CT), Greenwood Press.
- NEWMAN, Oscar (1973): *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York (US-NY), Macmillan.
- NEWMAN, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington D. C., U.S. Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- SZENDREI Zsolt (2014): *Smart City, a jövő városa*. Elérhető: <https://bit.ly/3gL9Fqm> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 11.)
- WEICHT, Christian (2014): Der Weg zur sicheren Stadt führt über den Hot Spot. Überlegungen zur städtebaulichen Kriminalprävention. *Forum Kriminalprävention*, No. 4. 32–36.
- WOETZEL, Jonathan – REMES, Jaana – BOLAND, Brodie – LV, Katrina – SINHA, Suveer – STRUBE, Gernot – MEANS, John – LAW, Jonathan – CADENA, Andrés – TANN, Valerie von der (2018): *Smart Cities: Digital Solutions for a More Livable Future*. New York (US-NY), McKinsey Global Institute.

Berei Róbert³

A zuglói „plakátrendőr” kezdeményezéstől a „szomszédom a rendőr” program sikeréig

Bevezető

„2018. december 6-án a »Szomszédom a rendőr!« program képviselte Magyarországot Bécsben az Európai Bűnmegelőzési Hálózat (EUCPN) Legjobb Gyakorlatok Konferenciáján, melyen a nemzetközi zsűri döntése alapján a legkiválóbb európai közösségi rendészeti projektek között az Európai Bűnmegelőzési Díj (ECPA) 3. helyezését érte el.” Az idézett közlemény a pályázatot benyújtó Zuglói Közbiztonsági Nonprofit Kft. (ZKNP) 2018. évi szakmai beszámolójában szerepel, amely szervezet kulcsfontosságú szerepet tölt be a program működtetésében (ZKNP, 2018. évi Szakmai Beszámoló, 44.).

Jelen esettanulmányban azt a folyamatot kívánom felvázolni, amely a sikerhez vezetett. A történetnek számos szereplője van, akiknek elhivatottsága, mindennapokban végzett áldozatos munkája, együttműködése, lelkesedése és hite nélkül aligha lehetett volna elnyerni ezt a rangos díjat az erős nemzetközi mezőnyben. Egy szereplőt azonban feltétlenül ki kell emelni, hiszen a folyamatok figyelemmel kísérése alapján világosan látszik, hogy nélküle nem lenne idehaza ez a díj. Tomis Károly r. főtörzsszáslós, zuglói körzeti megbízott (kmb) személyes indíttatású – 2010-es – „plakátolós” kezdeményezése, és további ténykedése, katalizátora volt az elemzés tárgyát képező eseményeknek. A felhasználható forrásokat illetően széles körből meríthetünk, hiszen a „plakátolás” hírét kezdetektől felkapta a média. Az esetről számtalan híradás jelent meg a nyomtatott és az elektronikus sajtóban. A téma feldolgozását elsősorban nem a különféle sajtómegjelenések, dokumentumok tartalomelemzésén keresztül végzem, bár ezeket hosszú ideje figyelemmel kísérem (BEREI 2012). Ehelyett inkább a vele, munkatársaival és a civilekkel folytatott beszélgetéseimre, több éve fennálló szakmai kapcsolatunkra, illetve az oktatói szakmai napok keretében eltöltött közös szolgálatok során szerzett megfigyeléseimre,

³ Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék, tanársegéd; r. alezredes.

benyomásaimra, tapasztalataimra támaszkodom – minthogy ez a módszer visz legközelebb minket a valóság megismeréséhez.

Zugló közbiztonsági rendszere

Zugló közbiztonsági rendszerének több összetevője van, amelyek között példaértékű az együttműködés. A rendőrség mellett idetartozik a Zuglói Önkormányzati Rendészet,⁴ a Zuglói Polgárőr és Önkéntes Tűzoltó Egyesület,⁵ a Zuglói Közbiztonsági Non-profit Kft. (ZKNP),⁶ valamint más intézmények és különféle társadalmi szervezetek. A ZKNP széles körű tevékenységi körének bemutatása és értékelése önálló tanulmány témája is lehetne. A ZKNP rendkívül informatív honlapot üzemeltet, továbbá évenkénti szakmai beszámoló is fellelhető Zugló önkormányzatának honlapján. A ZKNP-t 2010-ben azzal a céllal hozta létre Zugló Önkormányzata, hogy a zuglói hivatásos rendvédelmi szervezetekkel és civil egyesületekkel együttműködve hatékonyabbá tegye a közrend védelmét, elősegítse a bűnmegelőzési és áldozatvédelmi feladatok végrehajtását. A célnak minden bizonnyal eleget is tesz, minthogy a különféle értékelések szerint feladataikat magas színvonalon látják el. Tevékenységi köréből csak néhányat említve: gondoskodik a Zuglói Rendészeti Központ működtetéséről és fejlesztéséről, a nap 24 órájában üzemelteti a Rendészeti Ügyletet, a Zuglói Térfigyelő Rendszert, a lakossági és az önkormányzati intézmények vagyónvédelmi és tűzjelző távfelügyeleti rendszerét, a házi segítségnyújtás hálózatába csatolt, úgynevezett segítségkérő (S.O.S.) készülékek jelzéseit koordináló központi ügyeleti rendszerét.

A ZKNP több bűnmegelőzési és korosztály-specifikus programot is lebonyolít. Többek között ilyen a „Tied a döntés”, a „Békés Iskolák”, a „Nyugi Ovi” foglalkozások, a Zuglói Pedagógus Műhely. A ZKNP – Adler Katalin személyében – évek óta főállású szociális szakembert foglalkoztat prevenciós koordinátorként. Konkrét iskolai, intézményi konfliktushelyzetek kezelésében hozzá fordulhatnak segítségért az oktatási és nevelési intézmények szakemberei. Megemlítendő még a rendőrkapitányság által kezdeményezett Zuglói Áldozatsegítő Szakmai Együttműködési Rendszer (ZÁSZER), amelyben a ZKNP is részt vesz. A sokszereplős együttműködés a lokális közbiztonsági jelzőrendszer támogatásának céljából jött létre. Végül, de nem utolsósorban a „Szomszédom a rendőr” program, amelyet 2015 elején indítottak el azzal a céllal, hogy a kerületi kmb-sek munkáját támogassák, illetve tevékenységüket elismerjék.⁷

⁴ Lásd: www.felugyelet.zugloirendeszeti.hu (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

⁵ Lásd: <http://zugloipolgarorseg.hu> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

⁶ Lásd: www.zknp.hu (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

⁷ Lásd: www.zknp.hu/szomszedom-a-rendor-program (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

Zugló közbiztonsági helyzetének részletes értékelésére – komplex kutatás hiányában – jelen tanulmány keretében nem megvalósítható. Bizonyos képet nyerhetünk a helyzetről az Rtv. 8. § (4) bekezdése szerinti rendőrkapitányi beszámolókból. A törvényi előírás szerint a rendőrkapitánynak évente be kell számolnia – az illetékességi területén működő települési önkormányzat képviselő-testületének – a település közbiztonságának helyzetéről, a közbiztonság érdekében tett intézkedésekről és az azzal kapcsolatos feladatokról. A regisztrált kiemelten kezelt bűncselekmények tekintetében – a legtöbb típusnál – csökkenő tendencia figyelhető meg, a nyomozáseredményességi mutató javul. A közlekedésbiztonsági helyzetben szintén pozitív változások figyelhetők meg a számadatok alapján. A közrendvédelmi szolgálatellátás adatait nézve a foganatosított intézkedések némelyikében növekedés, illetve csökkenés is látható. A közterületi szolgálati óraszám 2018. évben a 2017. évben teljesítetthez képest 3823 órával csökkent, amely nem tekinthető kiugróan nagy visszaesésnek, viszont a rendőri állomány fluktuációjával hozható összefüggésbe a rendőrkapitányi beszámoló szerint. A fluktuáció leginkább a járőrállományt érinti, és úgy tűnik, hogy eltérő mértékben, de a főváros egészére jellemző folyamat. A kmb-állomány viszont stabilnak mondható. A rendőrkapitányság hangsúlyt fektet a bűn- és balesetmegelőzésre, bár ebben nyilvánvalóan nem egyedüli szereplő. A számadatok részletekbe menő elemzésénél beszédesebb azonban, hogy a 2018-as beszámoló a képviselő-testület – tekintet nélkül a képviselők párttagságára – egyhangúan fogadta el, így azt kell feltételeznünk, hogy a testület döntése visszatükrözi Zugló lakosságának rendőrség tevékenységéről, illetve a közbiztonságról alkotott véleményét. Az utóbbi természetesen nem csak a rendőrségi működésnek tudható be, hiszen a közbiztonság kollektív társadalmi termék. A közbiztonsági rendszernek szélesebb értelemben részesei maguk a polgárok is.

A körzeti megbízotti szolgálat Zuglóban

Zuglóban a kmb-szolgálatnak jelentős múltja és hagyománya van. Barta Sándor *Körzeti megbízottak Zuglóban* címmel írt tanulmánya 1991-ben jelent meg a *Rendészeti Szemlé*ben. A cikkben fontos megállapításokat találunk, amelyek az elmúlt évtizedekben sem veszítettek jelentőségükből, sőt nagyon is aktuálisan hangzanak. Ezek közé tartozik például a következő: „A körzeti megbízottal szemben követelmény, hogy jó kommunikációs és kapcsolatteremtő képességgel rendelkezzen. A merev »bürokratikus zsarú« eleve nem alkalmas erre a beosztásra, bármennyire képzett és sarkos is. Lehetnek látványos fellépései, szerencsés eredményei, amelyekről néha előjárói is »meghatódnak«, de ez nem vezet messzire. A bűnmegelőzés és -üldözés eredményeit tartósan csak a becsületes emberekkel

való korrekt kapcsolat eredményezheti számára. Ha ennek kialakítására és ápolására nincs idő, akkor a közbiztonság látja kárát. Az lényegtelen, hogy a lakosság támogatását, illetve ezzel kapcsolatos készségét milyen szervezeti formákban teremtik meg. A segítség tartalma és célzatossága a döntő és ennek kialakításában a fő szerep nem a kapitányé és helyetteseié, hanem a körzeti megbízotté meg a közrendőré” (BARTA 1991, 73.).

A Rendőrkapitányság 2018. évi tevékenységről és eredményekről szóló beszámoló szerint a Rendészeti Osztályon 35 kmb-státusz van rendszeresítve, amelyből 33 státusz volt betöltött, illetve 2 státuszra a kiválasztás folyamatban volt. A XIV. kerület lakosainak száma 123 ezer fő, az 1 kmb-re eső lakosság létszáma 3727 fő. A kerületben 8 kmb-körzet található, körzetenként 15 375 fő a lakosság átlagos létszáma.

Zugló a fővárosi kerületek közül kiemelkedően nagy létszámú kmb-állománnyal rendelkezik. A mennyiség önmagában nem jelent minőséget, azonban a kerületben kiválóan felkészült kmb-k dolgoznak, akiket a legtapasztaltabb rendőrök közül választanak ki. Közülük többen a kerületben laknak, így nemcsak a saját körzetüket, de az egész kerületet ismerik, annak problémáit magukénak érzik. Érdekes, hogy a kerületi kmb-körzetek, valamint a kmb-k neve és mobiltelefonszáma – az országban egyedülálló módon – egy külön weboldalon volt megtalálható.⁸ Jelenleg a ZKNP weboldalán egy „kmb-kereső” aloldal működik, amelyen keresztül az utca és házszám beírása után egy kattintással rákereshetünk az adott körzet rendőrére. A keresés eredményeként megjelenik a kmb neve, rendfokozata, szolgálati mobiltelefonjának száma. Ezenfelül megjelenik a rendőrkapitányság e-mail címe is, tehát nem az adott kmb saját nevére kiadott szolgálati e-mail címe, részére közvetlenül nem lehet levelet küldeni.⁹ Az online keresőt 2017-ben – a Nemzeti Bünmegelőzési Tanács által kiírt bünmegelőzési pályázaton elnyert támogatás segítségével – fejlesztették.¹⁰

A „plakátrendőr jelenség” nyomában

A következőkben a Budapesti Rendőr-főkapitányság XIV. kerületi Rendőrkapitányság Rendészeti Osztály Körzeti Megbízotti Alosztályán – a 2015-ben végzett terepmunka során – szerzett tapasztalataimról nyújtok rövid áttekintést. A 2014/15. tanév végén teljesített egyhetes oktatói szakmai gyakorlatomra 2015.

⁸ Lásd: www.korzetimegbizott.hu (A letöltés dátuma: 2016. 01. 24)

⁹ Lásd: www.zkn.hu/kereso/kmb-s-kereso (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15)

¹⁰ Lásd: <https://bunmegelozes.info/hu/cikk/dobogon-vegzett-magyar-projekt-becsben> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

június 29-e és július 3-a között került sor. A rendőrkapitányság akkori vezetésének köszönhetően kiváló lehetőség nyílt arra, hogy a Tomis személyéhez kapcsolódó „plakátrendőr jelenséget”, valamint többi zuglói kmb tevékenységét közelebbről is megismerjem.

Tomissal a szolgálatellátás közben bejártuk a körzetét, ezalatt tájékoztattott a terület jellemzőiről, lakosságának összetételéről, a közbiztonsági helyzetről. A területén otthonosan mozog, hiszen helyben lakik. A körzetéhez tartozik az Adria lakótelep, ahol a plakátok kihelyezését 2010-ben megkezdte. A közösségi rendszert kifejezéssel voltaképpen még nem találkozott abban az időszakban. A lakótelepen található kmb-irodában ücsörögve ráébredt, hogy ha nem nyit a lakosság felé, akkor nem vagy csak nagyon nehezen tud kapcsolatot teremteni az ott élő polgárokkal. A kmb-irodába ugyanis csak ritkán tévedt be valaki. Az alapötletet egy brit háborús toborzóplakát adta, amelyen Lord Kitchener a nézőjére szegeződő ujjal deklarálta: „A hazának szüksége van RÁD”. Első lépésként elintéztette, hogy egy szolgálati mobiltelefont kapjon, majd a rendőrkapitány hozzájárulásával és az önkormányzat támogatásával sokszorosította a saját magáról készített plakátját. A plakáton az „Ön körzeti megbízottja” szólt a lakossághoz, és a közvetlen elérhetőség érdekében a szolgálati mobiltelefon száma is szerepelt rajta. A plakátokat első körben az Adria sétány 4-5 emeletes társasházainak lépcsőházába juttatta el. A „közbiztonsági marketing” bevált, mivel rövidesen egyre több bejelentés, észrevétel jutott el hozzá, illetve sokan fordultak hozzá különféle problémákkal. Kezdeményezését felkapta a sajtó, ami nemcsak helyben, hanem országosan ismerté tette. Az utóbbira nem vágyott, de az országos hírverés segítségére volt a helyi ismertség növelésében is. Ezt követően a körzetében található más társasházakba is eljuttatta a plakátját, a családi házak lakói részére pedig egy A5-ös méretre kicsinyített változatot készített, amelyet több hónapos munkával, személyesen helyezett el a házak postaládáiban.

A reklámnak meglett a hatása, mivel rengeteg olyan jelzést kapott, amelyek végül bűnelkövetők elfogásához vezettek. Ennél is fontosabb, hogy sok olyan bejelentés érkezett a telefonjára, amelyek alapján bűncselekmények elkövetését sikerült megakadályozni. Arra is büszke, hogy közreműködésével sikerült elérni a térfigyelőrendszer bővítését az Adria lakótelepen. A kamerák kihelyezése szakmai szempontok szerint történt, amelynek hatására nagymértékben csökkent a bűncselekmények (például a gépjárműlopások) száma. Alsórákos nagy része családi házas övezetbe tartozik, ahol a kamerás védekezést a növényzet miatt nem érdemes alkalmazni. Ezeken a területeken nyilván a szomszédságban élők odafigyelése, a gyanús személyek felbukkanása esetén vagy a gyanús gépjárműmozgások észlelésekor a rendőr értesítése nyújthat megoldást. A helyi rendőr helyzeti előnyben van a nem helyiekhez képest. Tomis jó gazda módjára odafigyel arra is, hogy a növényzet elburjánzása ne gátolja az utcák beláthatóságát,

illetve a növényzet ne rontsa a közvilágítás hatékonyságát, és ennek megelőzése érdekében értesíti az illetékeseket, hogy a növényzet visszavágására intézkedjenek. Az iskolai tanítási időszakban iskolarendőri feladatokat is ellát. Szolgálat közben – megfigyelésem szerint is – többen hívják mobilon. Tomis maximálisan ki tudja használni a kapcsolatrendszeréből származó lehetőségeket, és azonnal hívja a probléma megoldásában érintett szervezet képviselőjét, ha a kérés nem a rendőrség tevékenységi körébe tartozik. A közösségi kapcsolattartás érdekében létrehozott egy Facebook-profil¹¹ is, amely igen nagy látogatottságot ért el. Az új szolgálati törvény és végrehajtási rendeletei 2015. július 1-jei hatálybalépése óta azonban a rendőri mivoltára utaló képeket, bejegyzéseket nem helyezhet el, így a kommunikáció ezen formájától szakmai ügyekben el kell tekintenie.

A szakmai látogatásom időtartama alatt – 2015. július 3-án – Tóth Csaba országgyűlési képviselő és Karácsony Gergely polgármester az önkormányzat által vásárolt szolgálati kerékpárokat adott át a kerület kmb-inek és a polgárőröknek. A 8 darab, „rendőrségi jelleggel” és a 2 darab, „polgárőr jelleggel” felirattal ellátott kerékpár a közterületi szolgálatellátást segíti. A várakozások szerint a kerékpárok használatával aktívabbá válhat a rendőrök közterületi jelenléte, és ez fokozhatja a lakosság biztonságérzetét. Emellett a kerékpáros rendőrt könnyebb megszólítani, mint egy gépkocsival közlekedő járőrt.

A kerületben szolgálatot teljesítő kmb-sekkel folytatott beszélgetések során azt tapasztaltam, hogy Tomist a munkatársai tisztelik, de a példáját nem követik egyöntetűen. Az alosztály eltérő hozzáállású rendőrökből áll, de ettől ez még egy összetartó csapat. Szép számban vannak közöttük olyanok, akik szintén a kerületben élnek, és hasonló szemlélettel viszonyulnak a lakossághoz, illetve a rendőri hivatáshoz. A „Szomszédom a rendőr” programba – a kerület 8 kmb-területe mindegyikébe – önkéntes kmb-ket vontak be.

A program keretében az elmúlt években – az említett kerékpárokon kívül – átadtak 2 darab szolgálati személygépkocsit, valamint 18 darab térfelügyelő kamera-képeket megjeleníteni képes mobiltelefont a kmb-seknek. A lakossággal való közvetlen kapcsolattartás elősegítése érdekében elkészítették a kmb-k fényképével és körzeti térképével ellátott szórólapját, plakátját, névjegykártyáját, amelyeket körzetekre bontva átadtak a programban részt vevő rendőröknek. Az elmúlt években rendszeresen megjelentették a program arcúlatával a kmb-sek elérhetőségét a helyi média különböző felületein, amelynek köszönhetően a zuglóiak könnyebben beazonosíthatták a lakóhelyük rendőreit. A reklám és a technikai eszközök kétségtelenül sokat hozzattek a rendőrök mindennapi munkájának sikeréhez, a megadott szolgálati mobilszámokon sokan keresték, illetve keresik az adott körzet rendőreit (ZKNP, 2018. évi Szakmai Beszámoló, 43.).

¹¹ Lásd: www.facebook.com/azonkorzetimegbizottja (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

Az elmúlt évek során számos rendezvény és programelem valósult meg a program keretében. Feltétlenül ki kell emelni a helyi közbiztonság megteremtésében érintettek közötti kommunikáció és bizalomépítés hatékony fórumát biztosító Police Café rendezvénysorozatot, amelynek létrehozásában és lebonyolításában jelentős érdemei vannak Molnár Katalin egyetemi docensnek, aki egyúttal kommunikációs tréner is (MOLNÁR 2019). A Police Café a Word Café közösségfejlesztő módszeren alapul, és 2014 óta sikeresen működtetik az ország különféle helyszínein (GAÁL–MOLNÁR 2015).

A program az Európai Bűnmegelőzési Díjért folyó versenyben

Az Európai Unió Tanácsának osztrák elnöksége a közösségekkel való együttműködésre fókuszált, ezért 2018-ban a „közösségi rendészet” témájába illeszkedő jó gyakorlatokat vártak a bécsi konferenciára. A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács Titkársága a „Szomszédom a rendőr” programot nevezte a rangos versenyre. A jelentkezési lapon a ZKNP a program céljaként azt jelölte meg, hogy újszerű kommunikációs csatornákon keresztül segítse a kmb-k lakossággal és a szakmai szervezetekkel történő kapcsolattartását. Ennek a célnak kétségtelenül eleget tett a program. A kriminológia számára a nagy kérdés a programnak a – hagyományos – bűnelkövetés csökkentésére és a biztonság növelésére gyakorolt hatása, amely központi fontosságú volt az EUCPN által meghatározott bírálati szempontok között. A pályázaton feltüntették, hogy Zuglóban a regisztrált bűncselekmények száma az első évben 15%-kal, a második évben 27,5%-kal, a kiemelten kezelt bűncselekmények száma pedig mindkét évben 19%-kal csökkent. Hozzá tették azonban, hogy a regisztrált bűncselekmények számadataiban bekövetkezett csökkenés nem kizárólag a program működésének következménye.¹² A lakossági biztonságérzet növekedése a mérésére irányuló kutatás hiányában szintén csak becsülhető. Miben rejlik a program értéke? A 3. helyezés odaítélése során figyelembe vett szempontokkal kapcsolatban érdemes idézni az Európai Bűnmegelőzési Hálózat által kiadott, *Közösségorientált rendészet a mai Európai Unióban* című tanulmányból, amelyben országonként szedték össze a legjobb gyakorlatokat a témában (EUCPN – Community-Oriented Policing in the European Union Today, Toolbox Series No. 14.). Az alábbi idézet a zuglói programmal kapcsolatban megfogalmazott szakértői véleményből származik:

„A bizalom kiépítése rendkívül fontos alappillére a közösségorientált rendészetnek, és a »Szomszédom a rendőr!« program nagyban növeli a bizalom mértékét a közösségen belül.

¹² Lásd: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/HU_ECPA_2018.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

Maga a projekt rendkívül érdekesnek bizonyult az adott probléma érthető és széles körű megfogalmazása miatt. Annak érdekében, hogy csökkentsék a bűnözést és az attól való félelmet, a projekt részeként mind a rendőrség, mind pedig a közösség számára elengedhetetlenné vált, hogy minél többször lépjenek kapcsolatba egymással. A rendőrség komoly partnerként tekintett a közösségre, akivel együtt kell működni, és akivel együtt kell beazonosítani a megoldandó problémákat. Elképzelésük szerint ily módon nőhet a bizalom a rendőrség iránt, ezzel is fokozva az együttműködés mértékét számos kérdésben.”¹³

Rendkívül érdekes az a folyamat, ahogy az egyéni rendőri kezdeményezésből Zuglóban egy jóval összetettebb „közbiztonsági hálózat” épült ki a Police Café módszerének alkalmazásával, és eljutottak a specializált problémák megoldásához is. Ehhez a résztvevők elszántságán kívül kellett a rendőri vezetők, az önkormányzat és különösen a ZKNP, illetve vezetőjének folyamatos, hathatós támogatása. Ez utóbbi folyamatosan rendelkezésre áll, a kérdés az, hogy a rendőrség mennyire képes befogadni ezt a segítséget. A pályázati lehetőségek és ez elnyert források okos felhasználása szintén fontos tényezője volt sikernek. A 3. díjért elnyert összeget is hasznos célra fordították, hiszen Zuglóban adták át a főváros első „okoszebráját” egy iskola mellett. Zuglóban komolyan veszik a biztonságot, és költenek is rá.¹⁴

Mindez erősíti azt az érvelést, hogy Magyarországon is van realitása a közösségi rendőrségi gondolkodásnak megfelelő rendőri működésnek. A jelek szerint Zugló megfelelő terepet biztosít erre. Ez azonban nem érvényesül általánosan, hiszen még a kmb-k közül sem mindenki vallja magának ezt a fajta gondolkodásmódot, illetve nem követik ezt a gyakorlatot egyöntetűen. A járőrszolgálat pedig más elveken nyugszik. Kérdés az is, hogy kiterjeszthető lenne-e ez a modell az ország más városaira. Lehetne ez egy mintaprojekt Magyarországon is, ha lenne rá igény. Jelenleg nem látok erre utaló szándékot a kriminálpolitika, illetve az annak részét képező rendészeti politika döntéshozóinak részéről. Ez a kérdés nyilvánvalóan összefüggésben van a rendőrség modernizációjának problémáival (BEREI 2019). A Zuglóban látott pozitív példák előmozdíthatják ezt a folyamatot is.

¹³ Lásd: www.zknp.hu/nemzetkozi-szakmai-kiadvanyban-jelent-meg-ertekeles-a-szomszedom-a-rendor-programrol (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

¹⁴ Lásd: www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsar-u-magazin/okoszebra-zugloban-is#1 (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)

Zárásgondolatok

Ezen rövid áttekintésből is látható, hogy Zuglóban valóban közös ügynek tekintik a közbiztonság védelmét, amely tevékenységben sokan részt vesznek. Az egyes szereplők között az együttműködés példaértékűnek tekinthető. A drága technikai fejlesztések mellett építenek a kmb-szolgálatra, valamint a kerületi rendőrök tapasztalataira, elhivatottságára. A kerületben folyó kmb-tevékenység megfigyelése alapján elmondható, hogy a közösségi rendészet gondolatosságát nem fogadták be egységesen a kmb-sek, azonban lakosság problémáira érzékeny kollégák tevékenységének köszönhetően a gyakorlatban sok tekintetben megvalósulhat. A megállapítást annak ellenére is fenntartom, hogy a rendőrök nem kaptak külön képzést a közösségi rendészet ismeretanyagából. Az ilyenfajta „ösztönös” közösségi rendészeti tevékenység hátterében az adott rendőrök személyes motivációi húzódnak meg.

A kmb szolgálati forma lehetőséget ad az efféle lakosságorientált, lokálpatriótának is minősíthető működésre. A rendőrség szolgálati szabályzata többek között kimondja, hogy a kmb alapvető feladata az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv és a lakosság kapcsolatának fenntartása, valamint a bűnmegelőzési tevékenység ellátása. Természetesen a tevékenység megvalósításának mikéntje sokban függ az adott rendőri szerv vezetőinek hozzáállásától, abban a tekintetben, hogyan tekintenek a kmb-sekre, milyen feladatokkal bízzák meg őket, mennyire támogatják a munkájukat, mennyire ismerik el őket. Ebben a tekintetben Zugló élenjár, hiszen a kerületi lapok szerint a kerületben szolgálatot teljesítő rendőrök – nem csak a kmb-k – közül sokan részesülnek elismerésben, jutalmazásban az önkormányzat részéről. Egy fecske nem csinál nyarat, de megalapozottnak tűnik az a feltételezés, hogy Tomisnak a kerületben folyó különféle közbiztonsági fejlesztésekhez kisebb-nagyobb mértékben köze van, vagyis hatással van a környezetére. Nem ő az egyedüli katalizátor, de ha kivennénk a képletből, akkor nem ugyanazt a terméket kapnánk.

Ő a közösségi rendészeti munka egyik legfontosabb összetevőjeként az állandóságot és időbeli tartósságot nevezte meg. Ugyanis több éves munkába telik, amíg egy rendőrnek sikerül megismertetnie és elismertetnie magát a lakossággal, illetve elnyerni a bizalmát. Ez a munka nem működik másként, csak ha távlatokban gondolkodva végzik, mivel a rendőrök cserélődése esetén az egész folyamatot újra kellene kezdeni. Szerencsére a kmb-sek nem cserélődnek olyan gyakran, mint a rendőri vezetők, rendszerint ők maradnak helyben. Természetesen nem mindegy, hogy milyen az aktuális vezetőség hozzáállása. Kellő szakmai felvilágosultság megléte esetén a vezetők belátják, hogy a kmb-szolgálat a rendőrség működésének kulcsfontosságú eleme, így optimális esetben támogatják őket a munkájukban, és előmozdítják a szolgálat fejlődését. Civil oldalról évek óta erős támogatás érzékelhető, amely jelentős részben betudható a ZKNP ügyvezetője, Kovács-Csincsák László elkötelezettségének.

A Körzeti Megbízotti Alosztály állománya, illetve a Rendőrkapitányság vezetése segítőkész módon állt hozzá „tanulmányútjaim” eltöltéséhez, amelynek során értékes tapasztalatokat szereztem a közbiztonság védelme érdekében folytatott munkáról, valamint az együttműködés helyzetéről. „Kívülállóként” érdekes belelátni egy adott közösség szervezeti kultúrájába. Sok helyen zárttságot tapasztalunk, Zuglóban viszont a civilek és a rendőrök részéről is nyitottság fogadott. A közösségi rendőrségi működésének sok feltétele van, de nyitottság nélkül bizonyosan nem beszélhetünk róla.

Irodalomjegyzék

- BARTA Sándor (1991): Körzeti megbízottak Zuglóban. *Rendészeti Szemle*, 29. évf. 8. sz. 72–74.
- BEREI Róbert (2012): *A körzeti megbízott a jövő közösségi rendőre? A community policing gondolkodásmód alkalmazásának lehetőségei Magyarországon*. (A XXXI. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciója Kriminológia tagozatában II. helyezést elért pályamunka, kézirat.)
- BEREI Róbert (2019): A magyar rendőrség modernizációjának problémái – A közösségi rendőrségi modell alkalmazásának egyes kísérletei a 2000-es években Magyarországon. In BÁRD Petra – BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin szerk.: *Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában. Tanulmányok Lévy Miklós tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös. 243–252.
- GAÁL Gyula – MOLNÁR Katalin (2015): A World Café rendészeti alkalmazásának kezdeti tapasztalatai. *Magyar Rendészet*, 15. évf. 5. sz. 11–19.
- MOLNÁR Katalin (2019): A Police Café hatása a rendőrség és a közösségek kapcsolatára – 2. rész, interjúelemzés. *Magyar Rendészet*, 19. évf. 2–3. sz. 163–205.

Boda József¹

A nemzetbiztonság területén folytatott tudományos kutatások jellemzői

A tanulmánnyal a 70 éves Blaskó Béla professzor úr, a pilóta, tanár, tudós és tábornok munkássága előtt kívánok tisztelegni. Köszönettel tartozom Neki, azért a segítségért, támogatásért, amelyet az NKE Rendészettudományi Kar dékánjaként, a pályázatom elkészítésétől nyugdíjba vonulásomig kaptam tőle.

Tudományos munka

A nemzetbiztonság területén folytatott tudományos munka feltételei. Maga a „nemzetbiztonság” kifejezés a rendszerváltoztatással egy időben terjedt el hazánkban. Véleményem szerint a nemzetbiztonság fogalma alatt ma egy állam függetlenségének és alkotmányos rendjének fenntartását értjük. A nemzetbiztonság szó olyan összetett fogalmat takar, amely magában foglalja a politikai, társadalmi, gazdasági, katonai, emberi jogi, környezeti, informatikai és közbiztonságot. Napjainkban a biztonság garantálása elképzelhetetlen a törvényesen és hatékonyan működő nemzetbiztonsági szolgálatok nélkül!

A nemzetbiztonsági szolgálatok megnevezéséről a 3039/1990. számú kormányhatározat úgy rendelkezett, hogy: „a Minisztertanács a 26/1990. (II. 14.) MT rendelet hatálybalépésének napjával létrehozza a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalát (AH) és Információs Hivatalát (IH), továbbá a Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatalát (KBH). A Magyar Honvédség katonai felderítő szerve – Katonai Felderítő Hivatal (KFH) elnevezéssel – nemzetbiztonsági szolgálatként működik.” Majd, öt évvel később, 1995. december 19-én fogadta el az Országgyűlés a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényt. Ez a jogszabály leválasztotta a Nemzetbiztonsági Hivatalról a titkos információgyűjtéshez technikai háttérrel biztosító Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot (NBSZ), amely így önálló nemzetbiztonsági szolgálattá vált.

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék, egyetemi docens; nyá. nb. vezérőrnagy.

Hazánkban a nemzetbiztonság nem számít önálló kutatási területnek, ahogy ezt majd a későbbiek folyamán láthatjuk, több más tudományág (hadtudomány, rendészettudomány, társadalomtudomány stb.) keretein belül folyik ilyen jellegű kutatás és tudományos munka.

A nemzetbiztonsággal kapcsolatos képzés és kutatás alapvetően a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen (ZMNE) indult el, elsősorban a katonai nemzetbiztonsági szakemberek számára.

A ZMNE Hadtudományi Doktori Iskolát 1996-ban hozták létre, amelynek keretein belül 2003-tól 2016-ig létezett a „nemzetbiztonság és rendvédelem” mint kutatási terület. 2016-tól pedig mint „nemzetbiztonság” kutatási terület működik tovább.

További előrelépést jelentett, hogy a Nemzeti Közszerológati Egyetem (NKE) 2012-es megalakulásával létrejött a Nemzetbiztonsági Intézet (NBI) – mint karok közötti önálló szervezet –, amelynek feladatai között – a nemzetbiztonsági alap- és mesterszakon folyó oktatáson túl – megjelent a doktori képzésben és a nemzetbiztonsági tárgyú kutatásban és fejlesztésben való részvétel is.

A tudományos kutatómunka támogatására, a doktoranduszok és a szakterület kutatói számára az NBI 2013. szeptember 1-jével egy elektronikus folyóiratot alapított, *Nemzetbiztonsági Szemle* címen. Szintén 2013-ban kezdte meg munkáját a Nemzetbiztonsági Szakkollégium, amely az NBI támogatásával működik, és olyan tehetséges fiatalokat foglal magában, akik majd a védelmi szférában és a közszerológatban kívánnak elhelyezkedni. Fő kutatási irányát a nemzetbiztonsági és a stratégiai tanulmányokból, illetve a hadtudományból álló multidiszciplináris ismeretek képezik.² A Kollégiumon belül működik a Nemzetbiztonsági Kutatósejt, amely azért jött létre, hogy egyrészt keretet adjon mindazon gondolatoknak, összegzéseknek, elemzéseknek, vizsgálatoknak, amelyeket a szakkollégium hallgatói a nemzetbiztonság területével összefüggésben megfogalmaznak, illetve elvégeznének, másrészt, hogy a mentori tevékenység eredményeként megkönnyítse, eredményesebbé tegye a hallgatók ilyen irányú erőfeszítéseit, ezzel is elősegítve tudományos és szakmai fejlődésüket.³

2016. február 1-jével hivatalosan is megalakult az NKE Rendészettudományi Doktori Iskolája. Vezetője Kerezi Klára, az MTA doktora. A nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai számára így megnyílt a lehetőség, hogy az NKE Rendészettudományi Doktori Iskoláján szerezzék meg tudományos címeiket.

² Lásd: <https://nbi.uni-nke.hu/szakkollegium/kuldetes> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 23.)

³ Lásd: <https://nbi.uni-nke.hu/szakkollegium/kutatosejte/nemzetbiztonsagi-kutatosejt> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 23.)

Tudományos munka a rendszerváltoztatás előtt

A Belügyminisztériumban (BM) már az 1950-es évek elején igény jelentkezett a titkosszolgálatok által megszerzett tapasztalatok közreadására, tudományos igényű művek készítésére. Ennek irányítója és összefogója a BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya volt, fóruma pedig az 1953-ban alapított *Rendőrségi Szemle* című folyóirat, amely 1962-től *Belügyi Szemle* néven működött.

Megjelentek az állambiztonsági területen is hasonló tudományos periodikák, mint például az *Államvédelmi Szemle*, amely 1955. augusztus elsején mutatkozott be, valamint az *Elhárítás*, amelyet az 1956-os forradalom után adtak ki (JOBST 2012, 425–427.).

Az 1970. május 8-i ülésén döntött a BM kollégiuma a Rendőrtiszti Főiskola (RTF) létrehozásáról, valamint a belügyi tudományos munka központi szervezéséről és irányításáról. Az RTF-en a bűnügyi, közbiztonsági, igazgatásrendészeti, büntetés-végrehajtási képzés mellett megszervezték az állambiztonsági tisztek egységes képzését is. Az állambiztonsági tanszék feladata olyan állambiztonsági operatív tisztek felsőfokú képzése lett, akik a végzés után bármely állambiztonsági/elhárító tiszti munkakörben alkalmazhatóak voltak.

A tanszék munkatársainak köszönhetően az 1980-as évek közepére összeállt az állambiztonsági tanszék dokumentumtára, amely az állambiztonsági tanulmányok, külföldi anyagok fordításai mellett a tanszéki szakdolgozatokat is tartalmazta, valamint összeállították a főiskola nyílt könyvtárában található állambiztonsági vonatkozású irodalmi művek bibliográfiáját is (Révész 2007).

A *Belügyi Szemle* 1973/1. száma foglalkozott a BM-szerveknél folyó tudományos munka értékelésével: „A Belügyminisztérium különféle szervei hosszabb, rövidebb ideje folytatnak tudományos vagy ilyen igényű kutató, elemző munkát, amit – eredményekben is kifejezésre jutó – fokozatos fejlődés jellemez. Eredményeket elsősorban a műszaki-technikai és a természettudományi területeken értünk el. Nem véletlenül, mert e tudományterületek kutatását, fejlesztését részben vagy egészében intézményesített (főhivatású) szervek végezték. Ezeken a bázisokon jelenleg is tervszerű munka folyik.

Lassúbb ütemben haladt – a belügyi munkával közvetlenül összefüggő – társadalomtudományok művelése, bár e vonatkozásban is vannak eredményeink.”⁴

Szintén 1973-ban értékelte a III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség a tudományos kutatás helyzetét: „Az utóbbi időben észrevehetően fejlődött a belügyi állomány publikációs tevékenysége. Mintegy 300 főre tehető azok száma,

⁴ A Belügyminisztérium tudománypolitikájának kérdései Szalma László r. alezredes az állam- és jogtudományok kandidátusa Társadalom és tudomány rovat, 18. Deák József doktorandusz levéltári munkája alapján.

akik az utóbbi 10 évben 5 vagy ennél több esetben jelentkeztek önálló tanulmánnyal, cikkel, vagy társszerzőként írtak tan- vagy kézikönyvet.”⁵

Az állambiztonsági területen rendszeres és következetes tudományos munkáról, kutatásról a fentiek ellenére sem beszélhetünk egészen az 1980-as évekig, bár néhányan szereztek tudományos fokozatot a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (Nagy József – 1968,⁶ Hári Károly – 1975⁷).

A tudományos munkában a legaktívabbak elsősorban a III/II –es (Kémelhárító) és a III/IV-es (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség tisztjei voltak. Többen szereztek tudományos fokozatot a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság Dzerzsinszkij Főiskoláján:

- Stefán Géza – 1986,
- Peredi Rezső – 1988,
- a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Főiskoláján Dankó László – 1983.

Álljon itt néhány példa az állambiztonsági területen készült tudományos munkák közül:

- ALEVA György (1986): *A hírszerző hálózat szervezésének és foglalkoztatásának kérdései a magyar külpolitikai újságírók körében*. Kandidátusi értekezés.
- JÓNÁS Endre (1987): *Az állam biztonságának elvi kérdései, összefüggése a bűnmegelőzés integrált rendszerével*. Doktori disszertáció.
- FINSZTER Géza (1983): *Az állam elleni bűncselekmények kriminológiája. (Összeesküvések és kémkedések 1949–1983.)* Kandidátusi értekezés.
- KÖSZEGVÁRI Tibor (1988): *Az ellenség diverziós erői és az általuk szervezett ellenforradalmi gerilla-bandák elleni fegyveres harc problémái a hadműveleti területen és a háterszágban*. Doktori értekezés.
- MATUS János (1981): *Az USA speciális szolgálatai és külföldi felforgató központok ideológiai diverziója a MNK ellen és az ÁB szervek ideológiai diverzió elleni harcának néhány kérdése*. Kandidátusi értekezés.
- OPÁL Sándor (1980): *Az USA II. vh. utáni antikommunista lélektani hadviselése módszertani törvényszerűségeinek hasznosítása az ÁB-szolgálatok módszereinek fejlesztésében*. Kandidátusi disszertáció.

⁵ Matuska Béla r. ezredes (a Csoportfőnökség 1973. október 18-i taggyűlésén elmondott előadása a BM III/IV Csoportfőnökségnél folyó tudományos kutatás helyzetéről, 15. (61-247/75) (ÁBTL 4.1. A-3448) Deák József doktorandusz levéltári munkája alapján.

⁶ Lásd: www.utolag.com/Ilkei/Ugynok/BM_III_II_csoporthonokseg_kemelharitas.htm#nagy_j (A letöltés dátuma: 2014. 04. 05.)

⁷ Lásd: www.utolag.com/Ilkei/Ugynok/BM_III_II_csoporthonokseg_kemelharitas.htm#hari (A letöltés dátuma: 2014. 04. 05.)

- TÓTH Judit (1988): *A BM-ben folyó agitációs és propagandamunka főbb elvi, politikai kérdései 1944 decemberétől 1962-ig*. Doktori disszertáció (Révész 2004).

Az 1980-as évek közepére a BM vezetése is érzékelte a lemaradást a tudományos kutatás területén, ezért intézkedett annak korszerűsítésére:

„4. A belügyi oktatás tartalmának korszerűsítését a tudományos és technikai fejlődés követelményeivel összhangban, a belügyi szolgálati és szakszolgálati ágak aktív, felelős részvételével, az államigazgatási szervek a bíróságok, az ügyészségek segítségét igényelve kell végrehajtani. Az általános szolgálati ismeretek magas színvonalú oktatása mellett növelni kell az egyes beosztások ellátásához elengedhetetlen speciális ismeretek arányát.”⁸

Még ugyanazon a napon (1986. november 19.) a belügyminiszter-helyettes kiadta intézkedését a BM-parancs végrehajtására:

„15. A Minisztertanácsnál kezdeményezni kell a Rendőrtiszti Főiskola egyetemi (akadémiai) szintre történő fejlesztését.

16. A Rendőrtiszti Főiskola a felsőfokú szakmai végzettségen túl, felsőfokú politikai végzettséget, valamint angol, német, orosz nyelvek egyikéből a középfokú nyelvvizsga letételének lehetőségét biztosítsa. A képzés időtartama nappali és levelező tagozaton egyaránt négy év legyen.

17. Az egyetemi szintű rendőrtisztképző intézményekbe a jelentkezés és a felvétel rendszerét ki kell dolgozni. A felvételi vizsgák követelményrendszere egyezzen meg az egyetemi állam- és jogtudományi karon alkalmazottakkal, és foglalja magába a pályaalakmassági követelményeket is. A szolgálati területek (különösen az állambiztonsági szolgálat) érdekeit és igényeit a felvételi feltételek kiírásánál figyelembe kell venni.”⁹

A nemzetbiztonsági szolgálatok és a tudomány

Ahogy azt a bevezetőben már említettem, a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskolájában (HDI) először 2002-ben jelent meg „a felderítés és a nemzetbiztonság elmélete” címmel egy, a területhez kapcsolódó tudományszak. 2008-ban a HDI átalakította, csökkentette a tudományszakokat, így a nemzetbiztonsági terület is új elnevezést kapott, és „A nemzetbiztonság elmélete” címmel folytatódott

⁸ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 29/1986. számú parancsa, Budapest, 1986. évi november hó 19-én, 1. (ÁBTL 4.2.(1. sor) 10-22/29/1986).

⁹ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 11/1986. számú intézkedése a Belügyminisztérium szervei hivatásos állománya oktatásának korszerűsítéséről szóló 29/1986. számú belügyminiszteri parancs végrehajtásáról, 7–8. Budapest, 1986. évi november hó 19-én.

a munka. 2010–2016 között a *Hadtudományi Doktori Iskolában* a 7. (Nemzetbiztonság és Rendvédelem) kutatási terület keretében folyt nemzetbiztonsági tudományos képzés. A kutatási terület alapító vezetője Héjja István ezredes volt (2002) (Vida 2014, 47–48.).

Ebben az időszakban a katonai és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai számára elsősorban a ZMNE, későbbiekben pedig az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájában volt lehetőség nemzetbiztonsági kutatásokat végezni és tudományos fokozatot szerezni.

Nemzetbiztonsági kutatások az NKE Hadtudományi Doktori Iskoláján

A Hadtudományi Doktori Iskola vezetője: Padányi József mérnök vezérőrnagy.

A HDI jelenleg az alábbi kutatási területen biztosít lehetőséget a tudományos fokozat megszerzése iránt érdeklődők számára.

A 2020/2021-es évre a Hadtudományi Doktori Iskola kutatási témái között a 6. kutatási terület foglalkozik nemzetbiztonsági témákkal.

6. Nemzetbiztonság kutatási terület (vezető: Resperger István egyetemi tanár)
 - 6.1. A kihívások, kockázatok és fenyegetések nemzetbiztonsági kérdései a 21. században (témavezető: Resperger István egyetemi tanár)
 - 6.2. Korszerű hírszerző elemző-értékelő módszerek rendszere (témavezetők: Kaiser Ferenc egyetemi docens, Vida Csaba egyetemi adjunktus)
 - 6.3. A nemzetbiztonsági szolgálatok és egyéb titkos információgyűjtő szervek sajátos tevékenysége (témavezetők: Vida Csaba alezredes egyetemi adjunktus és Kaiser Ferenc egyetemi docens)
 - 6.4. Az információgyűjtés területeinek evolúciója, változásai a 21. században (témavezető: Dobák Imre egyetemi docens)
 - 6.5. Közel-keleti és észak-afrikai országokban történt változások hatásai az európai nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerére (témavezető: Kis-Benedek József c. egyetemi tanár)
 - 6.6. A biztonságpolitikai, katonai szövetségi rendszerek változásai (témavezető: Kis-Benedek József c. egyetemi tanár)

Nemzetbiztonsági kutatások
az NKE Rendészettudományi Doktori Iskoláján

A Rendészettudományi Doktori Iskola vezetője Kerezsi Klára egyetemi tanár,
az MTA doktora.

1. Általános rendészetelmélet, rendészettörténet nemzetbiztonság és rendészet
kutatási terület (vezető: Papp András László egyetemi tanár)

- 1.2. A rendészeti tevékenység elsődleges és másodlagos megnyilvánulásai,
különös tekintettel a rendőri és a nemzetbiztonsági feladatokra (téma-
vezető: Balla Zoltán egyetemi docens)
- 1.7. A nemzetbiztonsági szolgálatok története, tevékenysége itthon és kül-
földön (témavezető: Boda József egyetemi docens)

2. Szakrendszetek, a rendészet európai uniós és nemzetközi vonatkozási kutatási
terület (vezető: Sallai János, egyetemi tanár)

- 2.2. A nemzetbiztonsági rendészet (témavezető: Balla Zoltán egyetemi
docens)
- 2.7. A titkos információgyűjtés kriminalisztikája (témavezető: Finszter
Géza egyetemi tanár)

Nemzetbiztonsági kutatások
az NKE Nemzetbiztonsági Intézetében

A Nemzetbiztonsági Intézet három tanszékének (Katonai, Polgári és Terror-
elhárítási) munkatársai az NBI megalakítása óta számos tudományos igényű
tananyag elkészítésével járultak hozzá – az alap- és mesterképzésen túl – a doktori
képzés hatékonnyá tételéhez.

Itt szeretném – a teljesség igénye nélkül – ezeket bemutatni:

- BODA József – REGÉNYI Kund szerk. (2019): *A hírszerzés története az ókortól
napjainkig*. Budapest, Dialóg Campus.
- DRUSZA Tamás szerk. (2019): *A magyar elhárítás fejlődése. Tanulmányok
a katonai és a polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövő-
jéről*. Budapest, Dialóg Campus.
- JAGADICS Péter – RAJOS Sándor – SIMON László – SZABÓ Károly (2018):
*A magyar katonai elhárítás története 1918–2018. Az Evidenzbürotól
a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatig*. Budapest, Univerzum Könyvek –
KNBSZ – Metropolis Media.

- RESPERGER István szerk. (2018): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest, Dialóg Campus.
- BODA József (2016): „Szigorúan titkos!”? *Nemzetbiztonsági almanach*. Budapest, Zrínyi.
- BODA József – DOBÁK Imre szerk. (2015): *A nemzetbiztonság technikai kihívásai a 21. században*. Budapest, NKE.
- DOBÁK Imre szerk. (2014): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest, NKE.
- DOBÁK Imre – REGÉNYI Kund (2014): *Szakmatörténeti Szemelvények*. Budapest, NBSZ.

Kutatás és fejlesztés

A Belügyminisztérium Tudományos Tanácsa: a belügyminiszter irányítása alatt álló szerveknél folyó tudományos kutatói és tudományos-szervezői tevékenységet a 6/2006. (BK 4.) BM utasítás szabályozza. Központi tudományos szervezete a Belügyi Tudományos Tanács, amelynek vezetője a BM közigazgatási államtitkára.

Tudományos tanácsok működnek az Országos Rendőr-főkapitányságnál, a Terrorelhárítási Központnál, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságánál, az Alkotmányvédelmi Hivatalnál, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál, a Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságánál, az Országos Idegenrendészeti Főigazgatóságánál, az Országos Vízügyi Főigazgatóságánál, a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központnál, valamint a Nemzeti Védelmi Szolgálatnál.¹⁰

A titkosszolgálatok/nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének tudományos kutatása

Az állambiztonsági szervezetek történetek kutatása a rendszerváltoztatás után kezdődött meg. Az Országgyűlés az 1994. évi XXIII. törvény módosításával 1996-ban hozta létre a Történeti Hivalt (TH). Első igazgatója Markó György, a Hadtörténeti Levéltár korábbi igazgatója lett. A TH fő feladatai a következők voltak:

- biztosítani az érintettek számára a róluk nyilvántartott adatok megismeréséhez való jog gyakorlását;
- gondoskodni az egyes fontos tisztségeket ellenőrző bizottság eljárása lefolytatásához szükséges adatok és iratok szolgáltatásáról;

¹⁰ Lásd: www.bm-tt.hu/assets/letolt/bmutas/bmutas19.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 02. 23.)

- biztosítani a kutatási tevékenység folytatását, illetve a tudományos munkamegosztás keretében részt vállalni az iratanyag publikálásában (MARKÓ 1999, 11.).

A 2003. évi III. számú törvény – a jogutódlás rögzítése mellett – módosította a TH nevét, és 2003 áprilisától Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) néven – mint szaklevéltár – működik tovább (GYARMATI 2003, 7.). Az ÁBTL munkatársainak köszönhetően számos tanulmány, könyv látott napvilágot, amelyek részletesen bemutatják az állambiztonsági szolgálatok tevékenységét.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetén kívül is található néhány olyan felsőfokú intézmény, ahol a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági szolgálati tevékenységgel kapcsolatos kutatások folynak. Ezek a tudományos műhelyek egy-egy elhivatott kutató, egyetemi oktató vezetésével működnek.

Ilyen kutatásokat folytat például Révész Béla egyetemi docens, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék munkatársa. Érdeklődésének középpontjában az állambiztonsági szervek politológiai kutatása áll. A diktatúra állambiztonsági szerveinek belső kutatásaival foglalkozik. Véleménye szerint az államvédelmi szolgálatok tevékenysége minden politikai rendszerben a „szigorúan titkos” tevékenységek körébe tartozik. Ha nem tartanák őket titokban, nem is lenne értelme a szolgálatoknak. Így hosszú időn keresztül „sikeresen megúszták”, hogy tudományos kutatás tárgyai legyenek (RÉVÉSZ 2005).

Kurtán Sándor, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Politikatudományi Intézetének munkatársa, a titkosszolgálatok kutatásával, azok tevékenységével is foglalkozik. Véleménye szerint a titkosszolgálatok tudományos kutatásának számos nehézséggel kell szembenéznie, mindenekelőtt a források nagyfokú hiányával. A felvetés, hogy a tudomány eszközeivel közelítsünk ehhez a szervezettípushoz, nem tekint vissza hosszú történetre, még azokban az országokban, ahol ennek már hagyománya van – itt mindenekelőtt az USA-ra és Nagy-Britanniára kell gondolnunk –, is igazából csak az 1970-es években indult meg ilyen jellegű munka. A kérdéskör két területre osztható, a történeti, illetve a kortörténeti és politikatudományi kutatásra. Különösen ez utóbbinak kell szembenéznie a hozzáférhető források hiányával, illetve hiányosságával.

1990 előtt a titkosszolgálatok kutatására nem volt mód, legfeljebb az 1945 előtti szolgálatok esetében, de számos esetben ezeket is ideológiai gátak és szűrők nehezítették. A rendszerváltást követően, az 1990-es évtized második felében indultak meg a történészek kutatásai az államszocialista rendszer titkosszolgálateival kapcsolatban – a kutatások aránylag késedelmes

beindulása nem elsősorban a kutatók hibája. Az 1990 utáni szolgálatokra vonatkozóan szinte alig rendelkezünk tudományos igényű munkákkal – igaz, ez a probléma nem magyar sajátosság, az európai kontinens számos országában ugyanezt tapasztaljuk. A közvélemény számára fontos, a titkosszolgálatokra vonatkozó információk másik jelentős forrása a „rég” demokráciákban az oknyomozó újságírás, de itthon ezen a területen is sovány eredmények születtek (KURTÁN 2009).

A nemzetbiztonsági szolgálatoknál, amellet, hogy a kutatás és a tudományos munka elősegítése érdekében létrehozták a tudományos tanácsokat, a tudományos közlésekhez elengedhetetlen kiadványok is megjelentek, úgymint a korábban önálló Katonai Felderítő Hivatal (KFH) által 2002-ben alapított *Felderítő Szemle*, vagy a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) által létesített *Szakmai Szemle*, amelyek a két szolgálat összevonása után is alapvető színterei a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál folyó kutatási eredmények publikálásának.

A honvédelmi miniszter a KBH-t 1999-ben, a KFH-t 2002. november 1-jével (tudományos) kutatóhellyé nyilvánította.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Tudományos Tanácsa 2010 decemberében jött létre azzal a céllal, hogy egyrészt megpróbálja a tudomány eredményeit közel hozni a napi élet szükségleteihez, másrészt a gyakorlatban megszerzett tudást a tudományos kutatók számára elérhetővé tenni. Az NBSZ 2011-től egy tudományos folyóiratot is elindított, *Tudományos Szemle* címmel. Az NBSZ TT megalakulása óta évente egy-két nemzetközi és hazai szakmai konferenciát szervezett, és egy tucatnyi szakmatörténeti, szakmai kiadványt adott ki.

Az Alkotmányvédelmi Hivatal Tudományos Tanácsa 2012-ben alakult meg, és még abban az évben – pszichológiai témában – egy sikeres konferenciát szerveztek (REGÉNYI 2013, 91.).

A tudományos munkával hivatalból foglalkozó szervezetek mellett léteznek olyan társadalmi szervezetek, amelyek abból a célból jöttek létre, hogy az adott szakma tudományos művelői számára nyújtsanak szervezeti és pénzügyi támogatást. Közöttük akad néhány olyan is, amely a nemzetbiztonsági kutatásokat is támogatja.

Talán a legrégebbi hagyományokkal a Magyar Hadtudományi Társaság rendelkezik. „A Magyar Hadtudományi Társaságot (MHTT) a hadtudomány művelésében élenjáró és iránta érdeklődő személyek 1990-ben alapították azzal a céllal, hogy összefogja e tudományterület szakembereinek tevékenységét. Az MHTT célja a magyar hadtudomány fejlődésének elősegítése, tagjainak érdekképviselése, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia által 1883-ban létrehozott Hadtudományi Bizottság szellemi örökségének a felvállalása. A Társaság egy, a tudományos kutatók körében elismert és népszerű folyóiratot is

működtet »Hadtudomány« néven. A MHTT-n belül működik egy Nemzetbiztonsági Szakosztály is.”¹¹

A másik társadalmi szervezet, a Magyar Rendészettudományi Társaság, amely 2004. május 24-én alakult meg, és tagjai között szép számmal akadnak a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokhoz tartozó hivatásosok és nyugdíjasok.

A következő szervezet, amelyről mindenképpen említést kell tenni, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, amely többek között foglalkozik a titkosszolgálatok/nemzetbiztonsági szolgálatok történetével kapcsolatos kutatásokkal, konferenciák szervezésével és a tudományos eredmények közzétételével.

A nemzetbiztonsági szolgálatok felismerték, hogy akkor tudják munkájukat eredményesebben és hatékonyabban végezni, ha tehetséges munkatársaik számára támogatást nyújtanak a tudományos munkához és kutatáshoz. Az eltelt 15 év során számos doktori értekezés született, amelyek jól hasznosítható gyakorlati eredményekkel is jártak.

A közelmúltban készült tudományos munkákból az alábbiakban szeretnék néhányat kiemelni:

- ÁRVAI Zoltán – GYARAKI Károly (2019): *100 éves az önálló magyar katonai felderítés, hírszerzés és elhárítás, 1918–2019*. Budapest, Zrínyi.
- BÉRES János szerk. (2018): *Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok*. Budapest, Zrínyi.
- JENSEN, J. Carl – McELREATH, H. David – GRAVES, Melissa (2017): *Bevezetés a hírszerzésbe*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- UNGVÁRY Krisztián (2017): *A szembenézés hiánya. Felelősségre vonás, iratnyilvánosság és átvilágítás Magyarországon 1990–2017*. Budapest, Jaffa.
- SZAKÁLY Sándor (2015): *A 2. vkf. Osztály*. Budapest, Magyar Napló.
- KÁNTOR Lajos szerk. (2014): *Titkosan – nyíltan. Korunk-történetek a titkosszolgálatok működéséről. Emlékezések, tanulmányok, dokumentumok*. Kolozsvár, Korunk – Komp Press.
- GYARMATI György (2013): *Másfél évtized, Beszámoló az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára tizenöt éves, illetve 2012. évi működéséről*. Budapest, magánkiadás.
- BODA József szerk. (2013): *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei. XXVII. Magyar rendvédelem-történeti tudományos konferencia*. Budapest, NBSZ.

¹¹ Lásd: <http://mhtt.eu/index.php?page=bemutakozas> (A letöltés dátuma: 2014. 04. 06.)

- CSÓKA Ferenc szerk. (2012): *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából, 1785–2011.* Budapest, NBSZ.
- VASS Jenő Sándor (2010): *Hazánk biztonsági helyzete a kihívások, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység tükrében.* Budapest, FTKE.
- RÉVÉSZ Béla (2010): *Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához.* Szeged, JATE Press.

Lássunk néhány példát a közelmúltban készült PhD-dolgozatokból:

- ZALAI Noémi (2013): *A humánerőforrás kérdéseinek vizsgálata a nemzetbiztonsági szolgálatoknál.*
- KOVÁCS Zoltán ddtbk. (2016): *Az infokommunikációs rendszerek nemzetbiztonsági kihívásai.*
- NAGY Ákos (2016): *Az őrzők őrzői szervezetének kialakulása és történeti változásai a II. világháborút követő szovjetizálástól az európai integrációt követő jogállamiság megteremtéséig.*
- BENEDEK Márta (2016): *A nemzetbiztonsági szféra stratégiai kérdései a XXI. század kül- és biztonságpolitikai kihívásainak tükrében.*
- NYESTE Péter (2017): *A bűnüldözési és a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei.*
- SOLT I István (2017): *A titkos információgyűjtés elvei, eszközei és módszerei, alkalmazásának lehetőségei a nemzetbiztonsági munkában.*
- HORVÁTH Ferenc (2018): *A közszolgálati etika elméleti és gyakorlati kérdései a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál.*

Összegzés

Megállapíthatjuk tehát, hogy a *Nemzeti Közszerológati Egyetem* tekinthető a nemzetbiztonsági tudományos kutatás és képzés hazai központjának. Jelenleg nemzetbiztonsági tudományos képzés alapvetően a hadtudományhoz és a rendszertudományhoz kötődik. A nemzetbiztonság tudományos képzésében jelentős előrelépésnek tekinthető a Nemzeti Közszerológati Egyetemen a Nemzetbiztonsági Intézet létrehozása, amely hosszú távon biztosítani tudja a tudományos képzés központját. Összegzésként elmondhatjuk azt is, hogy folyamatos fejlődés látszik a kutatás és a tudományos munka területén – mind az állambiztonsági időszakot, mind pedig a rendszerváltás óta eltelt 30 évet tekintve.

Irodalomjegyzék

- GYARMATI György (2003): A Történeti Levéltár az információs kárpótlás folyamatában. In GYARMATI György szerk.: *Az átmenet évkönyve*. (Trezor 3.) Budapest, ÁBSZTL. 7–22.
- JOBST Ágnes (2012): A titkosszolgálatok tudománya az oktatás és a tananyagok tükrében – 1945 után. In CSÓKA Ferenc szerk.: *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és a titkos adatgyűjtés világából (1785–2011)*. Budapest, NBSZ. 419–435.
- KURTÁN Sándor (2009): *Titkosszolgálatok Magyarországon, 1988–2008*. Elérhető: www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-13_kurtan.html (A letöltés dátuma: 2020. 02. 23.)
- MARKÓ György (1999): A Történeti Hivatal 1997–1998. évi tevékenységéről. In GYARMATI György szerk.: *A Történeti Hivatal évkönyve*. (Trezor 1.) Budapest, ÁBSZTL. 11–23.
- REGÉNYI Kund (2013): Tudományosság mint új kihívás az Alkotmányvédelmi Hivatal számára (szubjektív szakértői vélemény). *Hadtudomány*, 23. évf. 1–2. sz. 91–93.
- RÉVÉSZ Béla (2004): *Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseire*. Elérhető: <https://bit.ly/33QAoyf> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 23.)
- RÉVÉSZ Béla (2005): Állambiztonság és pszichológia. *Beszélő*, 10. évf. 5. sz. 48–62. Elérhető: <https://bit.ly/2DXA6ui> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 23.)
- RÉVÉSZ Béla (2007): *A titok, mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei*. PhD-értekezés. Szeged, SZTE ÁJK. Elérhető: <https://bit.ly/31HK4Ix> (A letöltés dátuma: 2014. 05. 05.)
- VIDA Csaba (2014): A tudományos képzés rendszere a nemzetbiztonság területén. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. évf. ksz. 40–57.

Budaházi Árpád¹

A bizonyítási kísérlet múltja és jelene a jogi szabályozás tükrében

2005-ben kezdtem el dolgozni a Rendőrtiszti Főiskolán, amelynek akkoriban főigazgatója volt a 70. születésnapját ünneplő Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy. Néhány évvel később tanszékvezetőm, majd intézetvezetőm lett. Jó kedélyű, a beosztottjaira odafigyelő, segítőkész, mindig rendelkezésre álló vezetőnek ismertem meg, aki bármilyen felmerülő probléma esetén tudja a gyors és legjobb megoldást. Tábornok Úr példát mutat nekünk, fiatal oktatóknak abban, hogyan lehet úgy kiállni a hallgatók elé, hogy az előadásokra még évek múlva is emlékezzenek. Nemcsak kiváló oktató, hanem olyan tudós, aki tapasztalataival, jó meglátásaival is folyamatosan segíti kutatómunkánkat. Köszönjük Tábornok Úr a ránk figyelmet, a segítséget, a példamutatást, amit kaptunk az elmúlt évek alatt. Ezúton kívánok még sok aktív évet és jó egészséget!

A bizonyítási kísérlet szabályozásának hazai története

A születésnapi kötet megtisztelő lehetőséget ad arra, hogy bemutassam a bizonyítási kísérlet jogi környezetével összefüggő kutatási eredményeimet. A kutatási témául választott bizonyítási kísérlet fogalmát jól határozza meg a 2018-ban hatályba lépett IV. Be.,² amelynek 209. § (1) bekezdése szerint: „A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság bizonyítási kísérletet rendel el és tart, ha azt kell megállapítani vagy ellenőrizni, hogy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetve körülmények között megtörténhetett-e.” A bizonyítási kísérlet egyrészt vallomásellenőrzésre szolgál, megerősíti vagy cáfolja a tanú vagy a terhelt vallomásaiban elhangzott állításokat, másrészt arra is alkalmas, hogy ellenőrizhetővé tegye a hatósági feltételezések helyénvalóságát.

Már a 19. században erre használták a bizonyítási kísérletet, amikor még nem volt önálló jogintézményként része a magyar büntetőügyeknek, hanem a szemle

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék, egyetemi docens; r. őrnagy.

² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

(erről lásd részletesebben: GÁRDONYI 2017) során végezhették el, a szemlére vonatkozó jogszabályi rendelkezések szerint. Bizonyítási kísérletet tartottak például, amikor tanúk érzékelését, illetve észlelőképességét kellett ellenőrizni: „A’ tapasztalás arra tanít, így szól a’ theoria, hogy az egészséges szemmel bíró ember észreveheti a’ némi távolságban ’s a’ t. mutakozó tárgyakat, hogy az egészséges fül hallhatja bizonyos távolságban a’ bizonyos erővel ejtett hangokat” (SZALAY 1990, 101.). A bírói ellenőrzés eszköze volt a bizonyítási kísérlet, a bíró még a szemle előtt megvizsgálhatta, lehetséges-e a bűncselekményt úgy elkövetni, ahogy azt a sértett vagy gyanúsított elmondta (SZOKOLAY 1845, 369.). Arra is alkalmas volt a bizonyítási kísérlet, hogy választ kapjon arra a hatóság, hogy a tanú valóban látta-e a kérdéses tárgyat a megjelölt helyszínről (KATONA 1977, 253.).

Az I. Bp.³ rendelkezése szerint: „Ha a bűnvádi ügyre nézve fontos tény-körülmények megállapítására vagy felderítésére személyes megfigyelés szükséges: bírói szemlét kell tartani” (I. Bp. 225. §). Az I. Bp. a szemlénél alkalmazott szakértőre is kitért: „A mennyiben a szemlével megállapítandó tények felismeréséhez és megítéléséhez külön szakértelem szükséges: szakértők alkalmazandók” (I. Bp. 225. §). Az I. Bp.-t magyarázó kommentár szerint különös szakértelem akkor szükséges, ha olyan tények merülnek fel, amelyek megítéléséhez a bíró személyes megfigyelése nem elegendő. Gyakran a „leegyszerűbb műveltségű ember is szakértő lehet, a kitől a bíró csupán felvilágosítást kér, a nélkül, hogy őt bizonyításra hívná fel. Így pld., néha egy fegyver hordását kell kipróbálni, vagy meg kell határozni, hogy lóháton, sebesen vágatva, egyik hely milyen messze van a másiktól, vagy a lakatostól meg kell kérdezni, hogy miként lehet a lakatot valamely eszközzel kinyitni stb. A ki ezekre különös szakismereténél fogva felvilágosítást ad: az is szakértő, a kit a bíró a szemlénél alkalmazhat” (BALOGH – EDVI ILLÉS – VARGHA 1909, 107.). A kommentárban felhozott példák a bizonyítási kísérlet alkalmazására utalnak.

Az I. Bp.-hez hasonlóan a II. Bp.⁴ sem tekintett önálló intézményként a bizonyítási kísérletre, arra továbbra is a szemle szabályait kellett alkalmazni, viszont elindult az önállósodás útján, meghonosodott a nyomozási kísérlet elnevezés a nyomozási gyakorlatban. Pusztai szerint a II. Bp.-ben a bizonyítási eszközök felsorolása nem volt megfelelő, mivel például a nyomozási kísérlet a felsorolásból indokolatlanul kimaradt (PUSZTAI 1970, 351.). Ezt a problémát az I. Be.⁵ oldotta meg, amely nevesítette a nyomozási kísérletet. Az I. Be. 143. § (1) bekezdése alapján: „A nyomozó hatóság az ügy eldöntéséhez szükséges adatok ellenőrzésére és pontosabb meghatározására nyomozási kísérletet végezhet. Ennek során a nyomozó hatóság szükség esetén méréseket végez, továbbá fényképfelvételeket, helyszínrajzokat

³ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról.

⁴ Büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény.

⁵ 1962. évi 8. törvényerejű rendelet a büntető eljárásról.

és vázlatokat stb. készít.” A megfelelő dokumentálás garanciájaként a törvény két hatósági tanút rendelt a nyomozási kísérlet tartásához [I. Be. 143. § (2) bekezdés].

Az I. Be. által szabályozott nyomozási kísérletet legfőbb ügyészi utasítás részletezte, amely tartalmilag azonos a II. Be.,⁶ a III. Be.⁷ és a IV. Be. bizonyítási kísérlet fogalmával: „Ha a nyomozás teljesítése során az ügy eldöntése szempontjából lényeges ténykörülmeny, esemény, jelenség megállapítása, illetve ellenőrzése annak érdekében szükséges, hogy ezek a körülmények, események, jelenségek valamely meghatározott módon, helyen, időben, illetőleg körülmények között létrejöhetnek-e, nyomozási kísérletnek [Be. 143. § (1) bekezdés] van helye. A nyomozási kísérletet a nyomozó hatóság lehetőleg olyan adottságok és körülmények között foganatosítsa, amelyek között a kérdéses események, jelenségek keletkezhetnek” (7/1964. Legf. Ü. sz. ut. 28. pont).

A szakirodalom ismerte a bírósági kísérletet is, amelyet viszont nem nevesített az I. Be. Nagy Lajos monográfiájában utal a bírósági kísérletre, amely ugyanúgy része volt ekkor a gyakorlatnak, mint a nyomozási kísérlet: „A tanúkihallgatás során a bírósági kísérletnek az a gyakorlati jelentősége, hogy a vallomásban foglalt egyes adatokat, illetőleg a jelenség megtörténtét vagy azzal összefüggésben a tanú észlelésének lehetőségeit és körülményeit – azonos feltételek megteremtése, illetőleg a cselekménynek a bíróság előtt történt lejátszása mellett – konkrét tények alapján ellenőrizze a bíróság” (NAGY 1966, 363.).

Az I. Be.-ben nevesített nyomozási kísérletre és a gyakorlatban már alkalmazott bírósági kísérletre is figyelemmel volt a jogalkotó, amikor is a bizonyítási kísérletet szabályozta a II. Be.-ben. Szintén a II. Be. újításai közé tartozik, hogy a bizonyítás eszközei közé került a bizonyítási kísérletet: „A bizonyítás eszközei különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás és a terhelt vallomása” [II. Be. 61. § (1) bekezdés]. A bizonyítási kísérlet nevesített bizonyítási eszközzé válásával a jogalkotó kifejezte, hogy jelentősége van a bizonyításban, amellet, hogy orientálja a nyomozást, eredményére még a bíróság is támaszkodhat. A II. Be. 85. § (1) bekezdése alapján: „Bizonyítási kísérletet a hatóság akkor rendel el, ha azt kell megállapítani vagy ellenőrizni, hogy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetőleg körülmények között megtörténhetett-e.” Az I. Be.-hez hasonlóan a II. Be. is kötelezővé tette két hatósági tanú alkalmazását a bizonyítási kísérletnél [II. Be. 135. § (1) bekezdés], továbbá lehetővé tette a nyomozó hatóságnak, hogy vétségi eljárásban (fő szabály szerint a nyomozás során a vétségi eljárás szabályait kellett alkalmazni az olyan büntett miatt folytatott eljárásban, amelyre a törvény háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést rendelt) jegyzőkönyv helyett jelentést készítsen az eljárási cselekményről [II. Be. 150. § (1) bekezdés].

⁶ 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról.

⁷ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

A III. Be. nem változtatott a bizonyítási kísérlet szabályozásán. A III. Be. 121. § (1) bekezdése alapján: „A bíróság, illetőleg az ügyész bizonyítási kísérletet rendel el és tart, ha azt kell megállapítani vagy ellenőrizni, hogy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetőleg körülmények között megtörténhetett-e.” A törvény megtartotta a II. Be. további rendelkezését is: „A bizonyítási kísérletet lehetőleg ugyanolyan körülmények között kell lefolytatni, mint ahogyan a vizsgált esemény vagy jelenség megtörtént, illetőleg megtörténhetett” [III. Be. 121. § (2) bekezdés]. Változás viszont a korábbiakhoz képest, hogy a bizonyítási kísérlet kikerült a bizonyítási eszközök közül, és bizonyítási eljárássá vált a szemlével, a helyszíni kihallgatással, a felismerésre bemutatással, a szembesítéssel és a szakértők párhuzamos meghallgatásával együtt. A bizonyítási eljárás mint csoport létrehozását azzal indokolták, hogy a bizonyítási eljárástól bizonyítási eszközök beszerzése várható, amelyekből a bíróság bizonyítékot nyerhet. A bizonyítási kísérlet esetében a bizonyítási eszközt az eljárási cselekményről készített jegyzőkönyv vagy jelentés, esetleg a kép-, hang- vagy videofelvétel jelenti, amely okirati bizonyítékként vehető figyelembe a bírósági eljárásban.

Bizonyítási kísérlet a IV. Be.-ben

A bizonyítási kísérlet IV. Be.-beli szabályozása csupán abban különbözik a III. Be. rendelkezéseitől, hogy a bíróság és az ügyészség mellett a nyomozó hatóságot is nevesíti, amely elrendelheti és tarthatja a bizonyítási kísérletet: „a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság bizonyítási kísérletet rendel el és tart” [IV. Be. 209. § (1) bekezdés]. A III. Be. 123. § (3) bekezdése alapján a nyomozó hatóság akkor rendelhetett el és tarthatott bizonyítási kísérletet, „ha az ügyész másképp nem rendelkezik”. A „másképp nem rendelkezik” szóhasználat arra engedett következtetni – amit a gyakorlat is alátámasztott –, hogy a III. Be. alapján is főszabály volt, hogy a nyomozó hatóság elrendelhesse és tarthassa is a bizonyítási kísérletet, csak akkor nem, ha az ügyész rendelkezett arról, hogy ne történjen bizonyítási kísérlet, és arra is volt példa, hogy az ügyész utasította a nyomozó hatóságot a bizonyítási kísérlet elrendelésére. Újításnak tekinthető, hogy a IV. Be. a bizonyítási cselekmények között helyezi el a bizonyítási kísérletet: „bizonyítási cselekmény különösen a szemle, a helyszíni kihallgatás, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a szembesítés és a műszeres vallomásellenőrzés” [IV. Be. 206. §]. A III. Be. bizonyítási eljárásait a IV. Be. bizonyítási cselekményeknek nevezi, viszont a bizonyítási cselekmények köre nem zárt, a törvény a „különösen” szóval jelzi, hogy nem nevesített más eljárási cselekményekből is keletkezhetnek felhasználható bizonyítási eszközök. A törvény miniszteri indokolása a szolgálati kutya igénybevételével történő szagazonosítást hozza fel példaként, amely a IV. Be. garanciális rendelkezéseivel összeegyeztethető eljárási cselekmény, de nincs nevesítve.

A bizonyítási kísérlet és a Nyer.⁸

A 2018. július 1-jén hatályba lépett Nyer. a Nyor.-ral⁹ szemben nem szabályozza kifejezetten a bizonyítási kísérletet, hanem – leírása szerint – a bizonyítási cselekmények általános szabályait kell rá alkalmazni (Nyer. 68–71. §). Meglátásom szerint indokolatlanul maradt el a bizonyítási kísérlet önálló szabályozása, mert ugyanúgy, ahogy a szemlének, a helyszíni kihallgatásnak, a felismerésre bemutatásnak, a szembesítésnek, a műszeres vallomásellenőrzésnek és – a Nyer. bizonyítási cselekményeket szabályozó X. fejezetébe került – szagazonosításnak, a bizonyítási kísérletnek is vannak olyan specifikumai, amelyek miatt ott lenne a helye a Nyer. nevesített bizonyítási cselekményei között.

A Nyer. 68. § (1) bekezdése alapján, ha az a bizonyítási cselekmény jellegére tekintettel jelentőséggel bír, a bizonyítási cselekményről készült jegyzőkönyv az alábbiakat is tartalmazza:

- a) a bizonyítási cselekmény helyének megközelítési irányát és módját;
- b) a bizonyítási cselekmény helyszínének ismertetését;
- c) annak leírását, hogy a bizonyítási cselekménnyel érintett személyek, tárgyi bizonyítási eszközök hol, milyen körülmények között helyezkednek el, illetve azokat hol, milyen körülmények között találták meg.

A bizonyítási kísérlet szempontjából leginkább a *b)* és a *c)* pontnak van jelentősége, a bizonyítási cselekmény eredményének bíróság előtti felhasználhatósága (BLASKÓ 2018) miatt fontos aprólékosan dokumentálni azt a helyszínt, ahol sor kerül a bizonyítási cselekményre. Az alapos jegyzőkönyv segít abban, hogy összehasonlíthatóvá váljanak a bűncselekmény elkövetésekor fennálló körülmények a bizonyítási kísérlet végrehajtási körülményeivel. Ennek nemcsak bírósági, illetve bizonyítási szempontból van nagy jelentősége, hanem nyomozási szempontból is, mert a bizonyítási kísérlet eredménye valamelyest orientálja a nyomozó hatóságot már a felderítési szakaszban is, továbbá a vizsgálati szakaszban is segíti a nyomozást irányító ügyészséget, hogy milyen irányban folyjon a vizsgálat.

Ha biztosítható, hogy a bizonyítási cselekmény változatlan körülmények között folytatható, a bizonyítási cselekmény hosszabb időre is megszakítható. Ilyen esetben a bizonyítási cselekmény folytatásakor meg kell győződni a körülmények változatlanságáról, az esetleges változásokat jegyzőkönyvbe kell foglalni [Nyer. 68. § (2) bekezdés]. Megszakítják például a bizonyítási kísérletet, ha elered

⁸ 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól.

⁹ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól.

az eső, ami akadályozza a láthatósági próba elvégzését. Ez esetben a meg nem szakítás veszélyeztetné a bizonyítási kísérlet hitelességét.

Hasonlóan a Nyor.-hoz, a Nyer. is megfogalmaz iránymutatásokat a bizonyítási kísérlet alanyának kihallgatása szempontjából. A bizonyítási cselekmény megkezdése előtt annak jellegétől függően – indokolt esetben az érintett személy kihallgatásával – a szükséges mértékben tisztázni kell:

- a) a bizonyítási cselekmény lefolytatása szempontjából lényeges és a bizonyítási cselekmény elvégzésével felderítendő kérdéseket;
- b) a bizonyítási cselekménnyel érintett személy látó-, halló- és egyéb észlelő-képességét, állapotát, valamint az észlelés időpontjához képest ezekben bekövetkezett esetleges változásokat;
- c) a hallási, látási viszonyokat, illetve egyéb észlelési körülményeket, ha azoknak az észleléskor vagy az eljárás tárgyát képező cselekmény időpontjában jelentősége volt, vagy az eljárási cselekmény elvégzésének időpontjában jelentősége lesz;
- d) az észlelés körülményeit, az észlelt személy vagy tárgy ismertetőjegyeit, jellegzetességeit, azonosításra alkalmas ismérveit [Nyer. 69. § (1) bekezdés].

Ezekre az adatokra szüksége van a nyomozó hatóságnak az eljárási cselekmény megfelelő megtervezéséhez és előkészítéséhez. Az e körülményekre is kiterjedő első kihallgatásnak meg kell előznie a bizonyítási kísérletet, hogy jusson idő a felkészülésre, azonban arra is lehetőség nyílik, hogy a bizonyítási kísérlet helyszínén újra kihallgassák a gyanúsítottat, a sértettet vagy a tanút, hogy ugyanazt mondja-e, mint a korábbi alkalommal. Általában arra is megkérlik az alanyt, hogy mutassa meg, mi, hol és hogyan történt, ami az elvégzendő mozdulatsorok mellett az alany beszéltetését is jelenti, vagyis arra készíti a bizonyítási kísérlet az alanyt, hogy újra beszéljen a kérdéses esemény, jelenség, cselekmény körülményeiről. Ez egyrészt a hatóság előtt korábban ismeretlen adatok megszerzését jelentheti a bizonyítás szempontjából, másrészt arra is alkalmas, hogy a vallomástevő az első vallomásával ellentétes vallomást tegyen. A korrigálás közelebb vezethet az igazsághoz, másrészt az ellentmondásokra való hatósági rámutatás akár egy beismerő vallomást is eredményezhet, ha a tagadó gyanúsított vagy tanú nem érzi értelmét a további tagadásnak. Szintén fontos, hogy a hatóság tisztázza a tanú észlelőképességben bekövetkező változásokat, mert akár hallás- vagy látásromlás is bekövetkezhett a bűncselekmény észlelését követően. Ennek esélye annál nagyobb, minél távolabb van az eljárási cselekmény a bűncselekmény elkövetésétől (BUDAHÁZI [é. n.]).

A bizonyítási kísérlet során elhangzottakat jegyzőkönyv, illetve gyakran videófelvétel is rögzíti. Utóbbi növeli az eljárási cselekmény bizonyító erejét. A gyanúsított speciális helyzetben van a bizonyítási kísérletnél, mivel az általa elkövetett bűncselekmény helyszíni bemutatásával saját maga ellen szolgáltatathat

vagy erősíthet meg bizonyítékot. Erre tekintettel a terhelten e bizonyítási eljárás esetén is megilleti az önvádra kötelezés tilalma (HERKE–HAUTZINGER 2013, 56.).

Zárógondolatok

A bizonyítási kísérlet a 19. századi megjelenésével része lett a magyar büntetőeljárásnak. Évtizedeknek kellett eltelnie ahhoz, hogy önálló intézménnyé váljon, mivel kezdetben a szemle során kerülhetett rá sor, így megtartására a szemle szabályait kellett alkalmazni. A II. Bp. idején indult el az önállósodása azzal, hogy nyomozási kísérletnek nevezték a nyomozási gyakorlatban. Az I. Be. nevesítette a nyomozási kísérletet, és ekkortájt kezdték el a szakirodalomban bírósági kísérletnek nevezni a bírósági szakaszban elrendelt bizonyítási kísérletet. A II. Be. teremtette meg a bizonyítási kísérlet elnevezést, és a törvénybe foglalt fogalom is megmaradt a III. Be.-ben, majd a IV. Be.-ben is. Úgy vélem, a bizonyítási kísérlet jogi szabályozása megfelelő, nem látom szükségét a változtatásnak.

Irodalomjegyzék

- BLASKÓ Béla (2018): A bíróság. In POLT Péter szerk.: *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer.
- BUDAHÁZI Árpád (é. n.): *A bizonyítási kísérlet helye és szerepe a büntetőeljárásban*. Budapest, LEK. (Megjelenés előtt.)
- BALOGH Jenő – EDVI ILLÉS Károly – VARGHA Ferenc (1909): *A Bünvádi perrendtartás magyarázata*. II. Budapest, Grill.
- GÁRDONYI Gergely (2017): *A szemle szerepe a hazai büntetőeljárásban*. PhD-értekezés. Győr, SZIE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- HERKE Csongor – HAUTZINGER Zoltán (2013): *Büntető eljárásjogi alapkérdések*. Pécs, AndAnn.
- KATONA Géza (1977): *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei*. Budapest, KJK.
- NAGY Lajos (1966): *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Budapest, KJK.
- PUSZTAI László (1970): A szemle helye a bizonyítás tanában. *Jogtudományi Közlöny*, 25. évf. 7. sz. 346–353.
- SZALAY László (1990) [1841]: A beismerésről, a tanúvallomásról és az esküdszékről. In RÉVÉSZ T. Mihály szerk.: *Büntető eljárásjogtudományi szemelvénygyűjtemény I. 1819–1867*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SZOKOLAY István (1845): *Büntetőjogtan a' codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk 's ügyvédek számára*. Pest, Heckenast.

Christián László¹

Rendészet, közigazgatás, büntetőjog

Rövid tanulmányommal Blaskó Béla nyá. rendőr vezérőrnagy urat szeretném köszönten 70. születésnapja alkalmából. Kezdő tanársegéd koromban megközelíthetetlennek és félelmetes hírével megegyezően szigorú embernek tűnt. Ezek az érzéseim akkor oszlottak el, amikor egy-egy oktatói értekezlet előtt, közben és után rendkívül szellemes és humoros megjegyzéseivel a legfeszültebb hangulatot is képes volt oldani. Most, hogy állandóan nyitott ajtaján rendszerint betérek néhány jó szóra, már tudom, hogy a félelmetes tábornok egy mindig naprakész, felkészült, kivételesen jó humorú, őszinte, segítőkész Kolléga, aki a bizalmába fogadott, és akinek a tanácsait nagyra tartom és megfogadom. Rédey Miklós, rendőrtudós 1916-ban megjelent, A rendőri szolgálat vezérfonala című könyvében úgy vélte, a jó rendőrnek elsősorban kifogástalan embernek kell lennie. A hivatástudat belülről jön, lehet fejleszteni, de alapjaiban kialakítani szinte lehetetlen. A könyvét a jó rendőr 10 parancsolatával zárta, amelynek 10. pontja így szól: Légy talpig ember!

Blaskó Béla született rendőr, kiváló tanár, kiemelkedő tudós és talpig ember, mi több, szellemes úriember!

A rendészettudomány keresztbe fekvő jogág (BODA et al. 2016, 14.), ezért természetesen tekinthetjük, hogy a különböző jogágakkal közös metszéspontok alakultak ki. Jelen tanulmány néhány olyan metszéspontra fókuszál, amely – a szerző reményei szerint – az ünnepezt érdeklődési körébe tartozik. Ennek ékes bizonyítéka Blaskó tábornok gazdag munkásságának több kiváló és témába vágó tanulmánya. A metszéspont a büntetőjog, közigazgatási jog és a rendészet hármásának találkozása. Ez számos izgalmas kérdést, elméleti dilemmát is felvet az érdeklődő számára.

„A rendészettudományt nem lehet a közigazgatás és a bűnügyi tudományok, különösen a jogtudomány tárgyától való merev elhatárolással definiálni. A rendészettudományt transzdiszciplináris módon, a közigazgatás tudományra és bűnügyi tudományokra nyitottan kell kezelni” – állapítja meg találó

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, oktatási rektorhelyettes, Rendészettudományi Kar Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens; r. ezredes.

módon Kis Norbert. A transzdiszciplináris módszer újdonsága, hogy a komplex problémamegoldás érdekében átlép az adott diszciplína keretein, módszerein és az azok által generált korlátokon (Kis 2015, 85–87.).

A büntetőjog-tudomány a társadalomtudományok, ezen belül a bűnügyi tudományok közé tartozó önálló tudományág, hiszen rendelkezik az alapvető ismérvekkel, vagyis saját kutatási tárgya, területe és módszere van. A büntetőjog és a büntetőjog-tudomány közé nem tehetünk egyenlőségelet – előbbi a büntető jogszabályok összességét jelenti, utóbbi a büntetőjoggal kapcsolatos tudományosan igazolható elméleti, dogmatikai ismeretek, nézetek rendszere. A kettő között nyilvánvalóan szoros összefüggések vannak és kölcsönhatásban léteznek, hatással vannak egymásra. A büntetőjog szerepe nem a társadalmi életviszonyok szabályozása, elsődleges küldetése az ember közösségi együttélésének oltalma (BLASKÓ 2015, 37–38.).

Osztom azt a többségi álláspontot, hogy a rendészet a közigazgatás része, küldetése az állam belső rendjének, valamint a közrendnek és a közbiztonságnak a fenntartása, a társadalom tagjainak és alapvető értékeinek oltalmazása az ezeket sértő, veszélyeztető jogsértő cselekmények megelőzése, elhárítása, megszakítása révén, akár legitim fizikai erőszak alkalmazásával. Az állami erőszak-monopólium azonban a 21. században több okból kifolyólag is újraértelmezésre szorul. Ennek egyik kézenfekvő magyarázata, hogy a biztonság megteremtése egyre komplexebb feladat, amely csak társadalmi kooperáció és kollektív munka eredményeként teljesíthető. Ebben a küldetésben – a rendvédelmi szervek és a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek mellett – fontos szerepet kapnak az önkormányzatok, a magánbiztonsági vállalkozások és a civil önvédelmi szervezetek is (CHRISTIÁN 2018, 1.).

Az említett állami erőszak-monopólium alól a jogalkotó is számos kivételt felhatalmazást enged, így a rendőrség, a rendvédelmi szervek és a rendvédelmi feladatokat ellátók mellett sok egyéb rendészeti szervezet gyakorolhatja, szigorúan a jogszabályban meghatározott feltételek fennállása esetén. Ezen esetkörök kiváló gyűjteményét adja Blaskó professzor, kiemelve az egyes rendészeti feladatokat ellátók, fegyveres biztonsági őrök, polgárőrök, közterület-felügyelők egyedi jogosítványait (BLASKÓ 2015, 43–44.). Más megfogalmazásban az állam által gyakorolt legitim erőszak-monopólium eleve nem kizárólag a fegyveres rendvédelmi és honvédelmi szervek által gyakorolható, hanem az állami legitim erőszak-monopólium gyakorlója alatt egyformán kell érteni minden olyan szervezetet vagy személyt, akit a jogalkotó törvényben jogakarat kikényszerítésére felhatalmazott.

Itt kívánom megjegyezni, hogy az ünnepeelt munkásságának sokszínűségét és szakmai elhivatottságát jellemzi, hogy büntetőjogi kutatásai és írásai mellett számos, rendészethez kötődő szervezet tevékenységét felkarolva készített tansegédletet vagy éppen módszertani útmutatót, egyebek mellett vagyonőrök vagy éppen polgárőrök számára (BLASKÓ 1995 és BLASKÓ 1997). Erőfeszítései-

vel, meggyőződéseim szerint, érdemben hozzájárult az 1990-es években az útját kereső személy- és vagyonvédelmi ágazat, valamint az 1991-ben megalapított Polgárőrség megerősödéséhez.

A rendészet kölcsönhatása a büntetőjoggal kimutatható, világít rá Finszter Géza. Hiszen ha a jogalkotó szerint valamely emberi magatartás társadalomra veszélyességének súlya indokolja, akkor az állam büntetőpolitikai elveinek mentén a jogalkotás hozzálát az adott magatartás büntetendővé nyilvánításához szükséges intézkedésekhez (FINSZTER 2002, 14.).

Egy másik izgalmas metszéspontból, a magánbiztonság és a rendészettudomány találkozásáról is érdemes szót ejteni. Mészáros Bence arra hívja fel a figyelmet, hogy a rendőrség elsősorban *post factum* lép fel a közbiztonság érdekében, míg a magánbiztonság a megelőzésre helyezi a hangsúlyt (MÉSZÁROS 2017, 382.). A magánbiztonság tehermentesítő szerepére utal jelen tanulmány szerzője, amikor komplementer rendészetről ír hivatkozott tanulmányában (CHRISTIÁN 2018, 1.).

A társadalmi jelenségek törvényszerűségeinek feltárása, konkrétan a rendészeti igazgatás törvényszerűségeinek megismerése a közigazgatás vizsgálódási körébe tartozott az elmúlt két évszázadban. *A közigazgatás maga a végrehajtó hatalomnak az a tevékenysége, amelynek eredményeként a társadalom tagjai és szervezetei magatartását ténylegesen befolyásolja, mégpedig az állami közhatalom (imperium) birtokában végzett döntéselőkészítés, döntés, döntésvégrehajtás és ellenőrzés során, elkülönült állami szervezet által végzett jogalkalmazás (jogérvényesítés), szervezés és jogalkotásban való közreműködés által* (PATYI – VARGA Zs. 2012, 56.).

A közigazgatási jogalkalmazás egyik meghatározó vetülete a szankcionálás. Az önálló közigazgatási jogi szankciórendszer kialakulása a büntetőjog fejlődéséhez kapcsolható, és a büntetőjogból eredeztethető. Az önálló közigazgatási szankciórendszer a büntetőjogi szankciórendszerből vált le. A szétválás kezdete az 1878–1879-es büntetőjogi kodifikációhoz köthető, ugyanis az 1878. évi V. törvénycikk a Büntető Törvénykönyvről (Csemegi-kódex) és az 1879. évi XL. törvénycikk a kihágásokról (Kbtk.) megteremtette a trichotomikus büntetőjog dogmatikáját, és kijelölte annak határait. A kihágási büntetőjog területére eső tényállásokra az elmélet és a joggyakorlat is a „közigazgatási büntetőjog” *terminus technicus*t alkalmazta. A kihágási büntetőjog és a közigazgatási jogi szankciók egymás mellett élése jellemezte a közigazgatási jogérvényesítést 1953-ig, ekkor szovjet mintára bevezették a magyar jogba a szabálysértést mint önálló államigazgatási jogellenességi formát, majd 1955-ben minden kihágási tényállást szabálysértésnek vagy büntettnek minősítettek át, és ezzel megszűnt a közigazgatási büntetőjog a magyar jogban. Ezután az államigazgatási szankciók és a szabálysértés párhuzamossága volt megfigyelhető, majd a rendszerváltás után a szabálysértés súlytalanabbá válása mellett robbanásszerűen megsokszorozódtak, sőt előtérbe kerültek az objektív alapú bírságok (NAGY 2019, 1–2.). Rendszer-

tanilag egyre inkább elterjedt az a megközelítés, hogy a közigazgatás büntetőhatalma a közigazgatási jog érvényesítésének egy olyan nagy halmaza, amelyet az angolszász szóhasználat *law enforcement*-nek nevez. A komplex megközelítés alapján a közigazgatási jogérvényesítésnek három alkotórésze van a magyar rendszerben. Az egyik alkotórész az úgynevezett szabálysértési jog rendészeti/rendőrségi része. A másik elem a kormányhivatalok, amelyek magukba integrálva a szakigazgatási szerveket, összefogják a szabálysértési hatásköröket. (Meg kell jegyezni, hogy ez a 2020 márciusától hatályba lépett módosítások miatt már nem így van.) A harmadik, legnagyobb összetevő pedig az ágazati büntetések köre (FEJES 2014, 233. Kis Norbert – *A közigazgatási jog és a szabálysértési jog alapkérdései* című – előadása alapján).

A közigazgatási büntetőjogi iskola az 1980-as években jelent meg újra markánsan a magyar jogirodalomban, a szabálysértési jog elméletének és gyakorlatának kritikájaként. A kutatók arra kerestek választ, hogy ténylegesen mennyi a büntetőjogi elem a szabálysértési jogban (lásd: KIS 2006). A közigazgatási jogi szankciókat mint rendszert elemzi Nagy Marianna. Vizsgálatának fő iránya, hogy mi jellemzi a folyamatosan differenciálódó szankciótípusokat, és azok hogyan alkotnak rendszert, hogyan kapcsolódnak más jogágakhoz és milyen funkciókat töltenek be a közigazgatási jogérvényesítésben (lásd: NAGY 2000).

A közigazgatási jogi norma, úgy, mint a norma általában, az állam által alkotott, önmagában értelmes magatartási szabály, részei a tényállás és a jogkövetkezmény. Amennyiben a jogkövetkezmény hátrányt helyez kilátásba, akkor szankcióról beszélhetünk. A szankciójellegű jogkövetkezmény a közigazgatásban azonban nem tekinthető általánosnak, hiszen a közigazgatási jog egyes szabályozási területei nem igényelnek szankciót. A közigazgatási jogi szankció további jellemzője, hogy az mindig joghátrány, és feltétele a jogellenesség. A közigazgatási szankció a közigazgatás-ellenes, azaz a közigazgatás működését zavaró vagy akadályozó magatartással szembeni joghátrány. Két típusa: a közigazgatási anyagi jogi szankció (anyagi jogi jogsértéssel szemben, ügydöntő határozatban testesül meg) és az egyéb közigazgatási szankciók (eljárási kényszerintézkedés, helyszíni rendészeti típusú intézkedés, mulasztási bírság, rendbírság, késedelmi pótlék stb.). A közigazgatási büntetőjog tehát azon normák összessége, amelyek a közigazgatási szervek hatáskörébe adott büntető szankciók alkalmazásának feltételeit határozzák meg (KIS–NAGY 2007, 8–12.). A közigazgatási jogi szankciórendszer azonban rendkívül heterogén, sokrétű, ezért annak áttekintése is izgalmas kihívás lehetne.

Érdeemes megvizsgálni, hogy az önkormányzatok miként élnek a jogalkotó által számukra biztosított szankcionálási felhatalmazással. Az önkormányzatok kizárólag közigazgatási jogi szankciórendszer alkalmazásával jogosultak élni, amelynek alapját vagy az önkormányzatok még megmaradó hatósági eljárásaira

irányadó ágazati jogszabályok biztosítják, vagy a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény 142/C. §-a, amely lehetővé teszi diszkrecionális jogkörben történő jogalkotásukat a közösségi együttélés alapvető szabályait sértő magatartások és azok elmulasztása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények tárgyában, amelyhez szankciók is társulnak.

Ezen túl, az önkormányzatok által rendeletben szabályozott normatív előírások megsértése esetén, szankcionálásra az önkormányzatok által létrehozott és fenntartott rendészeti szervezetek és személyek útján van lehetőség.

Az önkormányzati rendészet jelenti egyrészt a közbiztonság helyi megteremtésében való közreműködés feladatait, kötelezettségeit, kapcsolódó cselekvési lehetőségeit, kereteit megjelenítő helyi önkormányzati tevékenységet. Másrészt jelenti a helyi önkormányzati alapítású, fenntartású szervezetet, a jogszabályban rögzített, a rendőrségénél korlátozottabb kényszeralkalmazási felhatalmazással (BODA 2019, 433.). Az egyes önkormányzati rendészeti feladatokat ellátó személyek által alkalmazható szankciórendszer kizárólag kétirányú, szabálysértési hatósági jogosítványok gyakorlásának lehetősége nélkül alkalmazható szóbeli figyelmeztetés, helyszíni bírság és feljelentés. Ezen intézkedések alkalmazhatók a szabálysértési törvény azon tényállásai esetében, ahol a közterület-felügyelő, az önkormányzati természetvédelmi őr vagy például a mezőőr helyszíni bírság kiszabására jogosult személyként nevesítve van. Érdekességgéppen az alábbiakban felsorolom, hogy a közterület-felügyelő a helyszínen mely szabálysértések esetében jogosult bírságot kiszabni: tulajdon elleni szabálysértés, polgári felhasználású robbanóanyaggal és pirotechnikai termékkel kapcsolatos szabálysértés; koldulás; tiltott szerezcejáték; közerkölcs megsértése; veszélyeztetés kutyával; csendháborítás; köztisztasági szabálysértés; veszélyeztetés tárgyak elhelyezésével, eldobásával; szeszecital-árusítás, -kiszolgálás és -fogyasztás tilalmának megszegése; jogosulatlan közterületi értékesítés; jégen tartózkodás szabályainak megszegése; tiltott fürdés; személyazonosság igazolásával kapcsolatos kötelességek megszegése; közúti közlekedési szabályok kisebb fokú megsértése. Közigazgatási jogi ágon hatósági jogosítványok gyakorlásának keretében alkalmazható figyelmeztetés, közigazgatási bírság vagy kezdeményezhető közigazgatási hatósági eljárás. Kivételes esetben közigazgatási hatósági eljárás lefolytatására is van jogszabályi felhatalmazás, amelynek eredményeként közigazgatási pénzbírság is kiszabható. Ez utóbbira példa a településképvédelmi törvényben foglalt településképi bírság kiszabási jogosultság, amely a közterület-felügyeletet jelöli ki eljáró hatóságként az engedély nélküli plakátkihelyezéssel kapcsolatos eljárás lefolytatására.

A szankcionálás terén persze számtalan gyakorlati anomália érhető tetten, amelyek egy része a decentralizált önkormányzati rendszer mellékhatásaként

is értelmezhető. Ilyen például a fővárosi kerületi önkormányzatok képviselő-testületeinek a közösségi együttélés alapvető szabályairól és ezek elmulasztásának jogkövetkezményeiről való rendeletalkotási jogosultsága, amelyet az Mötv. biztosít, és csak a kerületek egy része élt e lehetőséggel. A tényállások meghatározásának egy gátja volt: nem lehetett a helyi rendeleti szabályozás körébe vonni azon cselekményeket, amelyek szabálysértést vagy bűncselekményt valósítanak meg. Azok a nemkívánatos magatartások, amelyek nem estek ebbe a körbe, a fent említett jogalapon kriminalizálhatók voltak. Így valósulhatott meg egy olyan ellentmondásos helyzet, hogy amit Budapest egyik kerületében szabad, azt egy másik kerületében tilos. Szélsőségesebb esetben, amit az utca egyik oldalán megtehetünk, azt a másik oldalon vagy egy sarokkal odébb szankcionálja a közterület-felügyelő. Ez az állampolgároknak, akik jellemzően nem kizárólag egy kerületen belül fordulnak meg, okkal kelti a bizonytalanság érzését (KARDOS 2018, 111.). További példa az elmúlt években heves vitákat kiváltó, a közterület-felügyeletek körül a közigazgatási bírsággal sújtandó szabályszegések technikai eszköz igénybevételével történő szankcionálása. Nem is beszélve a főváros és a kerületek közötti illetékességi problémákból fakadó szankcionálási kérdésekről, amelyek említését fontosnak tartjuk, de kifejtésük terjedelmi okokból nem lehetséges (CHRISTIÁN–HERMANN 2018, 64–67.). Az önkormányzati rendészet megítélésének negatív attitűdje főként a kerékbilincselő, bírságoló tevékenységből eredeztethető. Ezzel függ össze az is, hogy média alapvetően negatív színben tünteti fel az önkormányzati rendészetet. Persze nehéz dolga van az önkormányzati rendészeteknek, amikor el akarják fogadtatni a társadalommal a tevékenységüket, hiszen számos olyan feladatot kell ellátniuk, amely az állampolgárokat korlátozza, szankcionálja (BACSÁRDI–CHRISTIÁN 2019, 68–70.).

A terjedelem adta lehetőségek között néhány általam érdekesnek ítélt metszéspontot villantottam fel, a teljesség messzemenő igénye nélkül, a rendészet, közigazgatás és büntetőjog háromszögéből. Öszintén kívánom, hogy az ünnepelt, Blaskó Professor ajtaja sokáig nyitva álljon, hogy oda betérve a tőle megszokott derűs hangulatban szót váltsunk a szakmáról, az egyetemről és az életéről.

Isten éltesse jó egészségben Tábornok Úr!

Irodalomjegyzék

- BACSÁRDI József – CHRISTIÁN László (2019): Az önkormányzati rendszet társadalmi megítélése a nyomtatott sajtóban. *Belügyi Szemle*, 67. évf. 5. sz. 50–70. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.5.4>
- BLASKÓ Béla (1995): *Mit kell tudni a személy- és vagyonőri vizsgán?* Budapest, RTF.
- BLASKÓ Béla (1997): *Módszertani kézikönyv polgárőrök számára*. Budapest, Országos Polgárőr Szövetség.
- BLASKÓ Béla (2015): Közigazgatás – rendészeti igazgatás – büntetőjog. *Magyar Rendészet*, 15. évf. 4. sz. 37–55.
- BLASKÓ Béla – FANTOLY Zsanett (2015): Rendészet a büntetőjog tükrében: Szamel Lajos munkássága alapján. *Belügyi Szemle*, 63. évf. 12. sz. 32–48.
- BODA József – FINSZTER Géza – IMRE Miklós – KEREZSI Klára – KOVÁCS Gábor – SALLAI János (2016): A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 1. évf. 17. sz. 1–24.
- CHRISTIÁN László – HERMANN Gábor (2018): Önkormányzati rendszet – közterület-felügyelet – gyakorlati problémái a főváros kétszintű igazgatásából adódóan, valamint az önkormányzati rendszet jövőjét meghatározó problémák tágabb aspektusai és azokra adott megoldási javaslatok. *Magyar Rendészet*, 18. évf. 4. sz. 61–90.
- CHRISTIÁN László (2018): Rendészeti szervek. In JAKAB András – FEKETE Balázs szerk.: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András) Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/rendeszeti-szervek> (A letöltés dátuma: 2020. 08. 12.)
- BODA József szerk. (2019): *Rendészettudományi Szaklexikon*. Budapest, Dialóg Campus.
- FINSZTER Géza (2002): A rendszet jogi természete, rendvédelem – honvédelem. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 1. köt. 13–26.
- FEJES Zsuzsanna (2014): Közigazgatás – büntetőjog – igazságszolgáltatás. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2. évf. 1. sz. 231–237.
- KARDOS Pál (2018): A főváros kétszintű önkormányzati rendszeréből eredő problémák az önkormányzati rendészeti feladatellátást érintően a kerületek szemszögéből, *Magyar Rendészet*, 18. évf. 4. sz. 105–125.
- KIS Norbert (2006): „Megérett az idő, arra, hogy a közigazgatási büntetőjogot megcsináljuk!” In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály szerk.: *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Gondolat.
- KIS Norbert – NAGY Marianna (2007): *Európai közigazgatási büntetőjog*. Budapest, HVG-Orac.
- KIS Norbert (2015): „Metszéspontok” – rendészettudomány, bűnügyi tudományok, közigazgatástudomány és transzdiszciplinaritás. *Magyar Rendészet*, 15. évf. 4. sz. 85–92.
- MÉSZÁROS Bence (2017): A magánbiztonság és a rendészettudomány kapcsolódási pontjai. In BODA József – FELKAI László – PATYI András szerk.: *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Dialóg Campus.
- NAGY Marianna (2000): *A közigazgatási jogi szankciórendszer*. Budapest, Osiris.
- NAGY Marianna (2019): „A közigazgatás szankciórendszere” In JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor szerk.: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Közigazgatási jog rovat, rovat szerkesztő: BALÁZS István) Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/a-kozigazgatás-szankciorendszere> (A letöltés dátuma: 2020. 08. 12.)
- PATYI András – VARGA Zs. András (2013): *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*. Budapest, Dialóg Campus.
- RÉDEY Miklós (1916): *A rendőrségi szolgálat vezérfonala*. Budapest, Pátria.

Czenczer Orsolya¹

Őrizzük is meg nem is...

A reintegrációs őrizet jogintézményének hazai aspektusai

A hazai büntetés-végrehajtás az elmúlt években minden lehetőséget megfontolt, ami szakmailag alkalmazható, eredményes és hatékony eszköz lehet az intézetek telítettségének szabályozására és a fogvatartottak hatékony reintegrálására. Minden új eszközt, programot a bevezetése előtt alaposan megvizsgálunk. Ha egy eszköz vagy program kétszeresen is hatékony – biztonsági szempontból is eredményes és a reintegrációt is elősegíti – akkor máris „két legyet ütöttünk egy csapással”. Így volt ez a 2015. április 1-jén bevezetett reintegrációs őrizet új jogintézményével is.

Bár a jogintézmény magyar alapjainak kidolgozása a büntetés-végrehajtási szervezet munkáját dicséri, maga az eszköz, amivel hatékonyan működtethető, nem új keletű. Az elektronikus nyomkövető (*electronic monitoring*) rendszer Robert Schwitzgebel professzor nevéhez köthető, aki – 1960-ban, a Harvard Egyetem kötelékében – úgy gondolta, hogy az elektronikus ellenőrzés humánus és költséghatékony alternatívája lehet a bebörtönzés intézményének. Meg is tervezte azt a karra vagy lábra rögzíthető nyomkövető eszközt, illetve azt a jeltovábbító eszközt, amely vezetékes telefonvonalat használt, vagy a helyi energiaellátásra volt rákapcsolva (NAGY 2018). Az Amerikai Egyesült Államok után az *electronic monitoring* Európában is megjelent. Az európai alkalmazás során a reintegrációs őrizet két részre bomlott: *frontdoor* és *backdoor* modellre. A két modell abban különbözik egymástól, hogy a *frontdoor* modellnél az elítélt be sem kerül a büntetés-végrehajtási intézetbe, míg a *backdoor* modell esetében az elítéltet egy ilyen eszköz felhelyezésével a büntetésének teljes leltöltése előtt kiengedik a büntetés-végrehajtási intézetből.

Az *electronic monitoring* célját és alkalmazásának lehetőségeit az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec(2014) 4. számú ajánlása részletesen tartalmazza. Az ajánlás azonban azt is meghatározza, hogy az elektronikus felügyelet alkalmazásának feltétele az etikai és szakmai szabályok megfogalmazása, amely a részes tagállamok feladata. Gyakorlatilag ennek köszönhető az, hogy minden országban más az *electronic monitoring* alkalmazására vonatkozó jogi szabályozás. Európában többek között

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszék, egyetemi docens; bv. őrnagy.

– hazánkon kívül – az Egyesült Királyság, Portugália, Észtország, Lengyelország, Spanyolország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Svájc, Németország, Ausztria, Luxemburg stb. is alkalmazza az electronic monitoring rendszerét az olyan tevékenységek felügyeletére, mint távfelügyeleti alkoholfogyasztás-ellenőrzés, távfelügyeleti jelenlét azonosítás beszédazonosítással, GPS jelenlét- és nyomkövetés, fogvatartotti jelenlét és mozgás követése, büntetés-végrehajtási intézetben kívüli őrzés (például polgári egészségügyi intézménybe kihelyezett fogvatartott), a büntetés-végrehajtási intézetben kívüli munkahelyen foglalkoztatás vagy a bv.-intézetből történő engedélyezett ideiglenes intézetelhagyás, távotartás betartásának ellenőrzésére vagy a bűnügyi felügyelet és számos egyéb tevékenység biztosítására (SZABÓ 2011).

Jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy az elektronikus felügyeleti rendszer fent említett helyzetekben való alkalmazhatóságát bemutassuk, ezért kizárólag a büntetés-végrehajtásban való szerepére, azon belül is a reintegrációs őrizet mint hatékony új jogi eszköz bemutatására szorítkozunk.

Reintegrációs őrizet a büntetés-végrehajtásban

A reintegrációs őrizet célja elsődlegesen az elítéltek társadalomba történő sikeres és eredményes visszailleszkedésének elősegítése. Ennek során gyakorlatilag egy átmeneti életszakaszt biztosítunk a fogvatartott részére. Ennek során a jogerősen kiszabott és végrehajtás alatt álló ítéletüket töltik, de a büntetés-végrehajtási intézet falain kívül, a családjaik, barátaik körében élhetnek, dolgozhatnak, esetleg tanulmányokat folytathatnak – de az elektronikus távfelügyeleti eszközzel és meghatározott magatartási szabályok betartása mellett. A reintegrációs őrizetnek azonban van egy nem titkolt másodlagos célja is, ez pedig nem más, mint a túlszűfolttság, a börtönök telítettségének és a szükségtelen szabadságkorlátozás visszaszorításának csökkentése (BOGOTYÁN 2015, 36–37.). A bv.-intézetek túlszűfolttságának megoldása elengedhetetlen (ÜRMÖSNÉ SIMON 2020).

Bogotyán Róbert megfogalmazása szerint: „A reintegrációs őrizet olyan alternatív büntetés-végrehajtási forma, amely nem a büntetéshez kötődő speciális és generális prevenciós célokat, mint inkább az elítélt sikeres társadalmi visszailleszkedését, ezen keresztül a visszaesési ráta csökkenését, tehát végeredményben a büntetés végrehajtási céljának elérését tartja szem előtt” (BOGOTYÁN 2015, 35–36.). A reintegrációs őrizet a Bv.-kódex² szerint: „az elítélt szabadságának teljes elvonását megszünteti, de mozgási szabadságát és a tartózkodási helye szabad megválasztásának jogát korlátozza.”³

² 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (a továbbiakban: Bv.-kódex).

³ Bv.-kódex 187/A § (3)

A Bv.-kódex szigorú feltételeket is támaszt a reintegrációs őrizet hatálya alá helyezésnek, ugyanis csakis akkor alkalmazható, ha a fogvatartottat elsősorban gondatlan bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el, azonban ha szándékosan elkövetett bűncselekmény miatt ítélték el, akkor viszont nem olyan személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt történt ez, amelyet a Btk. 459. § (1) bekezdés 26. pontja nevesít, továbbá először ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre (első bűntényes kell hogy legyen) vagy legfeljebb visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő, valamint a jogerősen kiszabott és töltött szabadságvesztés időtartama az 5 évet nem haladja meg. A fentiek alapján tehát csak a társadalomra kevésbé veszélyes elítéltek kerülhetnek reintegrációs őrizetbe, akiknél okkal feltételezhető az, hogy a társadalomba sikeresen vissza tudnak illeszkedni, és az előírt magatartási szabályokat betartják, így jogkövető magatartást fognak tanúsítani. Fiatalkorú elítéltek esetében, a felsoroltakon túl, további feltételeket is szab a Bv.-kódex. Fiatalkorú akkor helyezhető reintegrációs őrizetbe, ha a fenti feltételeknek megfelel és legalább egy alkalommal részt vett családi terápián vagy családi konzultáción a szabadságvesztés végrehajtása alatt, valamint a törvényes képviselője hozzájárul ahhoz, hogy az otthonában elektronikus távfelügyeleti eszközt telepítsenek, fogadónyilatkozatot tesz, hogy a fiatalkorú lakhatásáról gondoskodik, illetve nyilatkozik annak kíséréséről. A reintegrációs őrizetben töltött idő egyébként beleszámít a szabadságvesztésbe, és annak időtartama függ attól, hogy a bíróság szándékos vagy gondatlan elkövetést állapított meg az ítéletében. Amennyiben a bíróság gondatlanságot állapított meg a bűncselekmény elkövetésénél, akkor legfeljebb egy év, ha szándékosságot állapított meg, akkor legfeljebb 10 hónap lehet a reintegrációs őrizetben töltött idő. A Bv.-kódex továbbá explicit módon meghatározza azokat az eseteket is, amikor az elítélt nem helyezhető reintegrációs őrizetbe, bár az alapfeltételeknek megfelelne, de vele szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani, vagy olyan büntetőeljárása van folyamatban, amelynek letartóztatását megszakították arra az időre, amíg a jelenlegi szabadságvesztését tölti, illetve ha az elítélt olyan szabadságvesztést tölt, amely az egy évet nem haladja meg, és abból legalább három hónapot nem töltött le, illetve ha a szabadságvesztés tartama az 1 évet meghaladja, de abból legalább hat hónapot nem töltött le. Előfordulhat olyan eset is, amikor a már engedélyezett reintegrációs őrizetet olyan ok miatt szüntették meg, amiben az elítélt felelősségét állapították meg, ilyenkor is kizárt a második reintegrációs őrizet engedélyezése. Továbbá akkor sem alkalmazható, amennyiben a lakás, amelyben az elítélt a reintegrációs őrizetet töltene, nem alkalmas elektronikus távfelügyeleti eszköz telepítésére. Utolsó kizáró tényező a kiutasítás, a kódex ugyanis nem köti a reintegrációs őrizet engedélyezését magyar állampolgársághoz, csak bejelentett magyar lakcímhöz és ahhoz, hogy az elítéltet a bíróság nem utasította ki Magyarország területéről.

A reintegrációs őrizet alkalmazása iránti eljárás

A reintegrációs őrizetet az elítélt vagy védője kezdeményezheti, illetve a bv.-intézet is tehet előterjesztést hivatalból az eljárás megindítására a büntetés-végrehajtási bírónál. A reintegrációs őrizetre vonatkozó kérelmet a bv.-intézetnek 15 napon belül kell továbbítania a bv.-bírónak, valamint értékelő véleményt és javaslatot is készítenie kell. Ha hivatalból jár el az intézet, akkor a reintegrációs őrizet esedékessége előtt három hónappal megvizsgálja a reintegrációs őrizetbe helyezés jogszabályi lehetőségét és a fogvatartott végrehajtás alatti magatartását. Amennyiben a reintegrációs őrizetbe helyezésnek nincs akadálya, és a büntetés-végrehajtás előterjesztést kíván tenni ennek elrendelésére, akkor a reintegrációs tiszt tájékoztatja az elítéltet a reintegrációs őrizet feltételeiről és szabályairól, és egyben írásban nyilatkoztatja is őt, hogy vállalja-e a jogintézménybe helyezés feltételeit. Amennyiben az elítélt úgy dönt, hogy vállalja a feltételeket, akkor a javaslatétel előtt a büntetés-végrehajtási intézet Befogadási és Fogvatartási Bizottsága (a továbbiakban: BFB) meghallgatja őt. A meghallgatás során a BFB megkérdezi az elítéltet a szabadulást követő terveiről, illetve felhívja a figyelmét arra, hogy öt napon belül meg kell jelölnie azt a Magyarország területén található ingatlant, ahol a reintegrációs őrizet alatt fog tartózkodni, illetve annak a személynek a nevét, elérhetőségét és címét, aki kapcsolatot fog tartani a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelővel. A BFB tájékoztatja az elítéltet, hogy amennyiben a megjelölt ingatlan vagy lakás nem saját tulajdona, akkor 30 napja van arra, hogy a tulajdonos vagy a lakás használatára jogosult személytől írásos befogadónyilatkozatot szerezzen. Ha az elítélt a meghatározott időn belül nem jelöli meg a lakást vagy ingatlant, akkor a bv.-intézet mellőzi az előterjesztést. Amint az elítélt megjelölte a lakást, a bv.-intézet megkeresi a területileg illetékes büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelőt. Ezt követően a pártfogó felügyelő megvizsgálja a megjelölt ingatlant abból a szempontból, hogy az elektronikus távfelügyeleti eszköz telepítésére alkalmas-e. Amennyiben a megjelölt lakásról a bv. pártfogó felügyelő megállapítja, hogy az a reintegrációs őrizet végrehajtására alkalmatlan, mert oda elektronikus távfelügyeleti eszközt nem lehet telepíteni vagy a befogadó nyilatkozatot tevő személy a nyilatkozatát visszavonja, akkor az elítélt megjelölhet egy másik ingatlant vagy lakást. Azonban amennyiben az elítélt másik lakást nem jelölt meg vagy az is alkalmatlan a reintegrációs őrizet végrehajtására, a bv.-intézet szintén mellőzi az előterjesztését. A bv.-pártfogó a reintegrációs őrizetre vonatkozó kérelem eldöntésének megalapozása érdekében egy környezettanulmányt is készít, amelyben bemutatja, hogy a befogadó környezet, tehát az a hely, ahol az elítélt a reintegrációs őrizet hatálya alatt tartózkodna, alkalmas-e a hatékony reintegrációra. A pártfogó tehát gyakorlatilag kockázateértékelést és -elemzést végez, hogy adott esetben és helyen mekkora a bűnismétlés kockázata, szakmai

ténymegállapításokat tesz többek között az elítélt családi körülményeire, baráti és családi kapcsolataira, az elítélt által elkövetett bűncselekmény társadalmi megítélésére, valamint arra is, hogy a lakásban lakók hogyan viszonyulnak az elítélthez. A szakmai alapú kockázatértékelés az elítélt kriminológiai háttéréből, a feltárt és megvizsgált életkörülményekből, a rendelkezésre álló dokumentumokból, valamint a személyes interjúból áll, amelynek során a kockázatelemzésnél megvizsgálják a magatartási szabályok előírásának indokoltságát, azt, hogy a kitűzött reintegrációs célok megvalósíthatók-e, illetve megállapítják a kriminológiai veszélyeztetettség mértékét is.

Mindezen alapos előkészületek után továbbítják az előterjesztést a bv.-bírónak, aki dönt. A jogintézménynek ez a legfőbb garanciális eleme, hiszen ez biztosítja azt, hogy a személyi szabadság részbeni visszaállításáról csak és kizárólag bíró dönthet (BOGOTYÁN 2015, 36.). A bv.-bíró kétféleképpen dönthet: elrendeli a reintegrációs őrizetet vagy elutasítja a kérelmet és az előterjesztést. A reintegrációs őrizet elrendeléséről szóló végzésben meghatározza, hogy a kijelölt lakást és az ahhoz tartozó bekerített helyet az elítélt milyen módon és időközönként hagyhatja el, elsősorban munkavégzés, gyógykezelés vagy a mindennapi élet szükségleteinek biztosítása érdekében. Az elítélt vagy a védője kérelmére azonban a bv.-bíró megváltoztathatja az imént említettekre vonatkozó feltételeket, vagy eseti jelleggel engedélyezheti azt, hogy az elítélt egy meghatározott cél miatt a kijelölt lakást elhagyja. Az ilyen irányú kérelemről a bv.-bíró öt napon belül vagy sürgős és halaszthatatlan esetben soron kívül dönt a rendelkezésre álló iratok alapján.

A reintegrációs őrizet alkalmazása

A bv.-bíró pozitív döntését követően a büntetés-végrehajtási intézet előkészíti az elítélt szabadítását a végzésben megjelölt napon. Amennyiben a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt lakás vagy ingatlan nem a fogvatartó intézet illetékesi területén van, akkor az elítéltet átszállítják a kijelölt lakás helye szerinti illetékes bv.-intézetbe, és ott szabadítják. Az elítélt az elektronikus távfelügyeleti eszköz felhelyezése és beüzemelése előtt tájékoztatást kap annak használati szabályairól, együttműködési kötelezettségének tartalmáról, azokról a feladatokról, amelyeket végre kell hajtania az elektronikus távfelügyeleti eszköz működőképességének fenntartása érdekében, illetve a bv.-intézettel vagy a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelővel való kapcsolatfelvétel módjáról és a kártérítési felelősségről.

Eszköztechnikailag az elektronikus távfelügyeleti rendszer több elemből áll: a jeladó eszköz, amellyel az elítélt pontos tartózkodását, mozgását követhetjük nyomon, a központi infrastruktúra és a távfelügyeleti szoftver (VESZELI 2015, 90–91.).

A teljesség igénye nélkül, a jeladó eszköz tulajdonképpen egy egyrésztes nyomkövető, amelyet műanyag szíjjal erősítenek az elítélt végtagjára. Ez az eszköz a felhelyezést és az aktiválást követően a jeladó helyzetéről és állapotáról ad tájékoztatást. A helymeghatározás műholdas navigációval, tehát GPS-szel működik, így az eszköz folyamatosan kapcsolatban van a helymeghatározó hálózat műholdjával, és ha a jelerősség megfelelő, akkor pár méteres pontossággal képes megadni az elítélt pozícióját. Abban az esetben, ha a jel megszűnik vagy annak erőssége nem megfelelő, akkor az eszköz arra is képes, hogy a mobilhálózat adótornyaitól mért távolság alapján is meghatározza a helyet (LBS). Az eszköz a helyadatokon kívül még állapotadatokat is közvetít, amelyek a működés és az ellenőrzés szempontjából elengedhetetlenek (VESZELI 2015, 91–92.).

A rendszer másik fontos eleme a távfelügyeleti szoftver, amely olyan informatikai program, amely szükséges a jeladók beállításához, a mozgási és tartózkodási adatok nyomon követéséhez és az esetek kezeléséhez. A programban rögzítik a reintegrációs őrizetes adatait, az őrizet kezdő és utolsó napját, óra és perc pontossággal, majd hozzárendelnek egy nyomkövetőt. Ezután szintén a programban hozzák létre a zónákat: az integrációs zónát, ebben kell az őrizetesnek tartózkodnia, és a kizárási zónát, ahol nem tartózkodhat. Egy reintegrációs őrizetesre több zónát is be lehet állítani, eltérő szabályokkal. A program képes úgynevezett napirend vagy ütemterv kezelésére is. Minden reintegrációs őrizetben lévőknek saját napirendje vagy ütemterve van a bv.-bíró által megszabott rendelkezéseknek megfelelően.

A szoftver arra is képes, hogy a reintegrációs őrizetben lévők mozgását külön is megfigyelje, így az összes őrizetben lévő ember közül bármely személyt ki lehet választani és ellenőrizni, hogy a magatartási szabályokat betartja-e (VESZELI 2015, 95.).

A program erőssége mégis az események kezelése. Az események kezelését az adott jelzések alapján 4 csoportba lehet beosztani. Az első csoportba tartoznak a normál működéssel kapcsolatos jelzések, amelyeket a felügyeletet ellátónak csak nyugtáznia kell, és nem igényel semmilyen további intézkedést. A második csoportba tartoznak azon jelzések, amelyek a technikai eszközökkel kapcsolatosak, és amelyek adott esetben igényelhetnek intézkedést a felügyeletet ellátók részéről. A harmadik csoportba pedig a napirendekkel és a zónákkal kapcsolatos jelzések tartoznak, amelyek a felügyeletet ellátók részéről már azonnali vizsgálatot igényelnek, ilyen például a zónasértés. A negyedik csoportba pedig azon jelzések tartoznak, amelyek a legfontosabbak, és amelyekre a felügyeletet ellátóknak már azonnal intézkednie kell, ezek az úgynevezett szabotázsjelzések, mint a szíjrongálás vagy a jeladó burkolatának rongálása. Minden egyes riasztást a szoftver külön jelenít meg, így mindegyiket külön-külön kell indokolni (VESZELI 2015, 95.).

A reintegrációs őrizet megszűnése és megszüntetése között mindenképpen különbséget kell tenni. A reintegrációs őrizet alapesetben akkor szűnik meg, amikor annak a bv.-bíró által meghatározott utolsó napja elérkezik, tehát nem történt semmi olyan körülmény, amely indokolta volna azt, hogy ennek megszüntetésére intézkedni kelljen. Az elítélt a reintegrációs őrizet utolsó napján köteles abban a bv.-intézetben megjelenni, ahonnan őrizetre bocsátották, és leadni az elektronikus távfelügyeleti eszközöket. A bv.-intézet ezt követően intézkedik az elítélt szabadításáról. Abban az esetben viszont, ha az elítélt a meghatározott napon a jelentkezési kötelezettségének nem tesz eleget, akkor a bv.-intézet megkeresi a területileg illetékes bv.-pártfogó felügyelőt, hogy az elítéltet keresse fel, és az elektronikus távfelügyeleti eszközt távolítsa el róla. Ha ez sem vezet eredményre, akkor a kijelölt lakás illetékességi területén található megyei rendőrfőkapitányság segítségét kéri az elektronikus távfelügyeleti eszköz eltávolításának és visszaszerzésének érdekében.

A reintegrációs őrizet megszüntetése ezzel szemben összetettebb eljárás.⁴

A bv.-szerv vezetője, tehát annak az intézetnek a parancsnoka, amely az elítéltet reintegrációs őrizetbe helyezte és az elektronikus távfelügyeletet ellenőrzi, haladéktalanul előterjesztést tesz a területileg illetékes bv.-bírónak a megszüntetésre, ha arról szerez tudomást, hogy az elítéltnak további végrehajtandó szabadságvesztése érkezik, új folyamatban lévő büntetőügyről érkezik értesítés, az elítélt az előírt magatartási szabályokat megszegte vagy az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálta és egyben használhatatlanná tette, vagy olyan objektív körülmény következett be, amely nem a fogvatartottnak róható fel. Ilyen objektív körülménynek minősül, ha a kijelölt lakásban a további elektronikus távfelügyelet nem megoldható, hiszen annak végrehajtására alkalmatlanná vált, vagy a tulajdonos a korábbi befogadó nyilatkozatát visszavonta, és az elítélt nem tud megjelölni másik lakást a végrehajtás érdekében. Amennyiben az elítélt ismeretlen helyre távozott és felkutatása nem járt eredménnyel, akkor a parancsnok kezdeményezi elfogatóparancs kibocsátását a területileg illetékes bv.-bírónál és a szabadságvesztés ideiglenes fogamatba vételét az ügyészségnél. A bv.-bíró a megszüntetésre vonatkozó előterjesztés beérkezésekor a rendelkezésre álló információk és iratok alapján a reintegrációs őrizetet megszünteti vagy a bv.-intézet parancsnokának előterjesztését elutasítja. Mind a két döntés esetében van jogorvoslati lehetőség, így a fellebbezés joga biztosított.

⁴ Vannak olyan különleges esetek is, amikor az elítélt a bv.-bíró által előírt magatartási szabályokat betartja, de mégis olyan életvitelt folytat, ami nem szolgálja és nem segíti a társadalomba történő sikeres visszailleszkedést (például tartózkodik a bűnözői életvitelt folytató személyektől, az alkoholtól és kábítószerektől). Szintén nem elfogadható magatartás, ha az elítélt a reintegrációs őrizet alatt szándékos önkárosítást vagy egyéb más szuicid cselekményt követ el.

Számok, adatok

A jogintézmény bevezetése – tehát 2015. április 1-je – óta az összes benyújtott kérelem száma elérte az 5401-et, s 2019. december 31. napjáig 2857 esetben engedélyezték. Ez átlagosan évente 461,8 fogvatartott reintegrációját segítette elő, és járult hozzá a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságának és a fogvatartással összefüggő költségeknek a csökkentéséhez is, hiszen ez a közel 500 fő gyakorlatilag egy teljes bv.-intézet fogvatartotti létszámának felel meg. 2020. március 1-jén a reintegrációs őrizetben lévő elítéltek száma 395 fő volt, amelyből 288 fő munkaviszonyban állt, illetve valamilyen oktatásban vagy szakképzésben vett részt. A 395 főből 51 fő nő, a többi férfi elítélt, mind felnőttkorúak. Összességében elmondható, hogy a jogintézmény egy olyan alternatív büntetés-végrehajtási eszköz, amely eljárásrendileg megalapozott és jogilag kimunkált, illetve társadalmilag is eredményes, amely egyfelől megfelel a társadalom és a modern kor elvárásainak, másfelől a szabadságvesztés célja sem szenved hátrányt. Ezért fenntartása, rendszerben tartása és érdemi alkalmazása feltétlenül szükséges.

Irodalomjegyzék

- BOGOTYÁN Róbert (2015): A zsűfoltóság csökkentésének útjai a börtönépítésen túl. *Börtönügyi Szemle*, 34. évf. 1. sz. 26–41.
- NAGY Anita (2018): A reintegrációs őrizet magyarországi és európai fejlődési irányai. *Kúriai döntések*, 4. sz. 578–585.
- SZABÓ Ferenc (2011): Az elektronikus monitoring (EM) rendészeti alkalmazási lehetőségei. *Börtönügyi Szemle*, 30. évf. 1. sz. 20–36.
- ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella (2020): Amazing Penal Institutions and the Dwelling Circumstances of Inmates. *Internal Security*, Vol. 11, No. 2. 179–190. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.8303>
- VESZELI Dániel (2015): A reintegrációs őrizet bevezetése a büntetés-végrehajtás tevékenység-rendszerébe. *Börtönügyi Szemle*, 34. évf. 3. sz. 87–99.

Czine Ágnes¹

**A fegyvermester esete, akit a bíróság jogerősen mentesített,
de fegyvert mégsem szerezhett
– avagy az előzetes mentesítést követő
hátrányos jogkövetkezmények**

Az elítéléshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények

Az elítéléshez számos joghátrány fűződik, amelyek rendkívül szerteágazók, és a mindennapi élet számos területén jelentkeznek. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) az elítélés körébe vonja a büntetőjogi felelősség megállapítását, a büntetés kiszabását, illetve az intézkedés alkalmazását. A büntetőjogi felelősséget megállapító ítélet jogerőre emelkedésétől, vagyis az elítéléstől kezdve a büntetés végrehajtása, kitöltése alatt, sőt a büntetés kitöltése után is érvényesülnek a joghátrányok, kifejtik hatásukat attól függően, hogy pontosan milyen a kiszabott büntetés neme és mértéke (LUKÁCS–VIG 2019, 107.). Példaként hozható fel, hogy akit a bíróság jogerős határozatával közügyektől eltiltásra – mint mellékbüntetésre – ítélt, nem lehet civil szervezetnek, közalapítványnak, köztisztviselőnek a tisztségviselője sem.

A büntetőjogi felelősség megállapításához, valamint a büntetés kiszabásához vagy intézkedés alkalmazásához fűződő hátrányos jogkövetkezményt csak törvény állapíthat meg.² Az elítéléshez fűződő mindezen hátrányos jogkövetkezményeket két nagy csoportba sorolhatjuk. Az első csoportba a büntetőjogi joghátrányok tartoznak, míg a második csoportba azok a hátrányos jogkövetkezmények, amelyek a büntetőjogon kívül érvényesülnek. A büntetőjogi jogkövetkezményeket maga a büntető törvénykönyv határozza meg, és rögzíti továbbá azt is, hogy az egyéb jogkövetkezményekről is törvényben kell rendelkezni. A büntetőjogi elítélést követő ismételt bűnelkövetés büntetőjogi joghátrányként a törvényben rögzítettek szerint a visszaesői minőség megállapítását alapozza meg.

¹ Alkotmánybíró; Károli Gáspár Református Egyetem Bűnügyi Tudományok Intézete, oktatási rektorhelyettes, intézetvezető-helyettes, egyetemi docens.

² 2012. évi C. törvény 97. § (1).

A büntetőjogon kívüli hátrányos jogkövetkezmények számtalan jogterületen jelen vannak. Így például közigazgatási jog körébe eső szabály, hogy az Alkotmánybíróság tagjává csak büntetlen előéletű magyar állampolgár választható.³ Munkajogi korlátozásra példa továbbá a közoktatásban alkalmazás feltételei közül az, hogy az alkalmazott személy büntetlen előéletű legyen. A polgári jog körébe esik, hogy például hivatásos gondnok csak büntetlen előéletű személy lehet, míg a gazdasági jog területéről említhető, hogy a közbeszerzési eljárásban nem lehet ajánlattevő az, aki a büntetett előlethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól nem mentesült (BÉKÉS et al. 1980, 414.).

Az elítéléshez fűződő nem büntetőjogi jogkövetkezmény

Az elítéléshez fűződő nem büntetőjogi következmény közismert: az elkövető már nem minősül büntetlen előéletű személynek. A bűnügyi nyilvántartási rendszerrel, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény ennek megfelelően alapvetően négy nyilvántartást határoz meg:⁴ a büntettesek nyilvántartását; a hátrányos jogkövetkezmények alatt álló, büntetlen előéletű személyek nyilvántartását; a büntetőeljárás hatálya alatt állók nyilvántartását és a külföldre utazási korlátozás hatálya alatt állók nyilvántartását.

Az elítéléshez fűződő jogkövetkezmények vizsgálata szempontjából a büntettesek nyilvántartásának és a hátrányos jogkövetkezmények alatt álló, büntetlen előéletű személyek nyilvántartásának van jelentősége.

A büntettesek nyilvántartásában csak azoknak a személyeknek az adatai szerepelnek, akiket a büntetőeljárás eredményeként a bíróság jogerősen elítélt, vagyis az ügyükben bűnösséget megállapító jogerős ügydöntő határozat született, amennyiben az elítélt a határozat jogerőre emelkedésének napján a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény vagy a Btk. alapján nem mentesült. Ezek azok a személyek, akik nem kapnak a büntetlen előéletet igazoló hatósági erkölcsi bizonyítványt. A büntettesek nyilvántartásában szereplő adatok kezelésének célja sokrétű. Egyrészt arra szolgál, hogy elősegítse a büntető ügyben eljáró bíróság ügydöntő határozatában foglalt büntetések és intézkedések végrehajtását, a büntetett előélet tényének igazolását. Ezen túlmenően bűnmegelőzési, bűnűldözési, igazságszolgáltatási és nemzetbiztonsági érdekek védelmét is célként határozta meg a törvényalkotó. A büntettesek nyilvántartási rendszerébe való bejegyzés nem

³ 2011. évi CLI. törvény 6. § (1).

⁴ 2009. évi XLVII. törvény 7. §.

konstitutív hatályú, vagyis a büntetőjogi felelősségre, a kiszabott büntetésre vagy alkalmazott intézkedésre vonatkozó tényeket nem a nyilvántartásba való bejegyzés (vagy törlés), hanem a bíróság jogerős határozata keletkezteti.⁵

A hátrányos jogkövetkezmények alatt álló, büntetlen előéletű személyek nyilvántartásában annak az adatait kell nyilvántartani,

- akinek az adatait a büntetettek nyilvántartásából a mentesítés folytán törölték;
- akivel szemben a bíróság bűnösséget megállapító jogerős ügydöntő határozatot hozott, és annak jogerőre emelkedésének napján mentesült;
- akivel szemben a bíróság bűnösséget megállapító jogerős ügydöntő határozatot hozott, de büntetés kiszabását mellőzte;
- akivel szemben a bíróság megrovás, próbára bocsátás, jóvátételi munka vagy kényszergyógykezelési intézkedést, illetve akivel szemben a bíróság terheltként elközbzás, vagyonelkobzás vagy elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele intézkedést alkalmazott;
- akivel szemben az ügyészség megrovást alkalmazott.⁶

A hátrányos jogkövetkezmények alatt álló, büntetlen előéletű személyek nyilvántartása kapcsán a törvény egyértelműen a mentesítésnél húzza meg azt a határt, amely alapján az adatokat rendszerezni kell. A nyilvántartás célja, a büntetettek nyilvántartásához hasonlóan, a bírósági ítéletben foglalt büntetés és intézkedés végrehajtásának elősegítése. Ez akkor különös jelentőségű, ha a korábbi büntetőjogi szankció megismerésének alkotmányos indoka van. Valójában épp a visszaesés megállapítása miatt, illetőleg a bűnisméltés mérlegelése esetére, valamint az elítéléshez fűződő, a büntetlen előélethez képest szigorúbb követelményeket meghatározó foglalkoztatási, engedélyezési szabályok végrehajtása érdekében szükséges az adatok ezen körének nyilvántartási rögzítése. Léteznek például olyan, különösen bizalmas munkakörök, illetőleg közbiztonságra veszélyes tevékenységek, amelyek esetén felmerül, hogy alkotmányosan indokolható az olyan törvényi feltétel, amely – a büntetlen előéleten túl – meghatározott ideig, bizonyos bűncselekmények miatti marasztalás esetén kizárja a tevékenység végzésére való jogosultságot. Ebben az esetben különös jelentősége van az adatállományban lévő adatok ismeretének.

Mint ismeretes, az ítélet jogerőre emelkedését követően a bíróság meghatározott adatlapok kitöltése és elküldése révén értesíti a bűnügyi nyilvántartást végző központi szervet az adott személy jogerős elítéléséről. A bűnügyi nyilvántartó szerv pedig épp a bűnügyi nyilvántartási rendszerben kezelt adatok alapján

⁵ BH 2018. 303.

⁶ 2009. évi XLVII. törvény 7. §.

állítja ki az igazolás alanyának kérelmére a hatósági erkölcsi bizonyítványt. Ez a bizonyítvány jogviszony létesítésére, fenntartására vagy egyéb, törvényben meghatározott feltételnek való megfelelés igazolására szolgálhat. Példaként az ügyvédi hivatás, a személy- és vagyonőri tevékenység végzése érdekében kiállított hatósági erkölcsi bizonyítványt említeném. A közalkalmazottak, köztisztviselők, gazdasági társaságok vezető tisztségviselői, de akár kereskedelmi dolgozók esetében is szükséges a büntetlen előélet igazolása. Azonban nemcsak egy állás, tisztség betöltéséhez lehet ez feltétel. Ma már az egyetemek, a tudományos fokozatszerzési eljárás, például a habilitációs eljárás megindításánál is feltételként rögzítik a büntetlen előéletet tartalmazó erkölcsi bizonyítvány beszerzését, és így a büntetlen előélet igazolását.

A bűnügyi nyilvántartásokban kezelt adatok nyilvántartási ideje legalább a mentesítés beálltától számított három év, de nem lehet több mint a mentesítés beálltától számított 12 év. Az adatot ezután törölni kell a nyilvántartásból, ezt követően az adatok újabb bűncselekmény elkövetése esetén sem jutnak jelentőséghez. A mentesülés beálltát követő nyilvántartási időben az elítéléshez kapcsolódó adatok csak a hatóságok által kikért erkölcsi bizonyítványban jelennek meg, a nyilvántartási idő leteltét követően azonban már ott sem. A nyilvántartási időt nem az ítélet jogerőre emelkedésétől, hanem a mentesülés időpontjától számítják.

Az egyik büntetőjogi kommentár megállapításai szerint a mentesítés hatálya azt jelenti, hogy a mentesítés következtében az elítélt mentesül mind a büntetőjogi, mind az egyéb törvényekben meghatározott, a büntetett előlethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól. A mentesített személy büntetlen előéletűnek minősül, vagyis a mentesítés beálltával újból lehetősége nyílik mindazon jogok megszerzésére és gyakorlására, amelyekhez a büntetlen előéletű állampolgároknak joguk van. Ezért a mentesített személy mindig a jövőre nézve válik büntetlen előéletűvé, nem pedig az elítélésre visszamenő hatállyal. Ezen megállapítás nem teljesen pontos, és a következő eset reprezentálja, hogy – jelen esetben előzetes bírói – mentesítés esetén sem szerezhető meg például a korábbi elítélés okán a fegyvartartási engedély.

A rehabilitáció története

A rehabilitáció intézménye először a francia jogban jelent meg, amikor XIV. Lajos 1670-ben kiadott *ordonnance royale*-ja lehetővé tette, hogy a büntetés kiállása után alkalmazza a királyi kegyelemmel való rehabilitációt (*rehabilitation gracieuse*).

A francia forradalom később a királysággal együtt elsöpörte a királyi rehabilitációt is, és ennek helyébe a bírói rehabilitáció intézménye lépett (*rehabilitation judiciaire*). Az 1791. évi francia büntető törvénykönyv már tartalmazta a rehabi-

litációra vonatkozó szabályokat, és fő elvként rögzítette, hogy azt az elítélt a szabadságvesztés büntetés kiállítását követően 10 évvel kérhette. Ennek az volt a feltétele, hogy a korábbi elítélt két év óta ugyanabban a helységben lakott, és 10 éven keresztül kifogástalan magatartást tanúsított (KÁDÁR–KÁLMÁN 1966, 865.).

A magyar jogtörténet tanúsága szerint a magyar jogfejlődés nem követte a rehabilitáció európai fejlődését. Először a református egyház ismerte el az úgynevezett eklézsiamegkövetés intézményében. Ez azt jelentette, hogy az elítélt az egyházközség előtt a megbánásra vonatkozó nyilatkozatot tehetett, és amennyiben azt elfogadta a gyülekezet, büntetlennek tekintették. II. József 1787. évi büntető törvénykönyvében, annak 184. §-ában, az alábbiakat olvashatjuk. „Ha a vétek és a büntethetőség a büntetésnek kiállása vagy a kegyelmezés által eltöröltetett, akkor a valaha bűnös gonosztevőre úgy kell tekinteni, mint vétkétől tökéletesen megtisztult személyre.” A Csemegi-kódex nem tartalmazta a rehabilitáció intézményét, és abból indult ki, hogy az elítéléshez nem fűződik infámia, ezért nincs szükség a rehabilitációra sem. Jóllehet már ekkor is létezett az erkölcsi bizonyítvány. Csak az 1940. évi XXXVII. törvény⁷ vezette be a rehabilitációt. A 80 évvel ezelőtti jogszabály következetesen használta a mentesítés fogalmát. Rögzítette, hogy annak lényege az elítélt mentesítése azon hátrányos jogkövetkezmények alól, amelyeket a büntető törvényeken kívül fennálló jogszabályok a büntető ítélethez (elítéléshez), illetőleg a büntetés kiállításához fűznek.

A „mentesítési” törvény tehát azok alól a hátrányos jogkövetkezmények alól is mentesülést biztosított, amelyeket a büntetőjogon kívül, egyéb jogágak területén jelentkeztek. Az előzetes mentesítés intézményét is ismerte a törvény, amikor lehetővé tette a mentesítést akkor is, „ha a bíróság az ítéletben vagy a büntetőparancsban kimondja, hogy az elítélés, illetőleg a büntetés kiállása nem vonja maga után az említett hátrányos jogkövetkezményeket”. Amennyiben a bíróság egy újabb bűncselekmény esetén a foglalkozástól eltiltást alkalmazta, a konkrét eset körülményeit mérlegelve lehetővé tette a korábbi mentesítési szabályok féltételét is.

A rehabilitáció és a mentesítés fogalma

Földvári József a mentesítés és a rehabilitáció fogalmát szinonimaként használva rögzítette, hogy „szükség van egy olyan jogintézményre, amely biztosítja a büntetett előlélethez fűződő hátrányok alóli mentesítést. Ez az intézmény a rehabilitáció” (BÉKÉS et al. 1980, 414.). A mentesítés sajátos reszociatív intézmény:

⁷ 1940. évi XXXVII. törvénycikk a büntető ítélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények korlátozásáról és megszüntetéséről.

azt a célt szolgálja, hogy bizonyos idő eltelte után a bűnelkövetők ne szenvedjék tovább bűncselekményük következményeit, ne kelljen számot adniuk korábbi elítélésükről, büntetlen előéletűeknek lehessen őket tekinteni. Röviden: új életet kezdhessenek.

Tóth Mihály is hangsúlyozza (BELOVICS et al. 2012, 356.), hogy a „rehabilitáció” kifejezést – a korabeli magyar jogi irodalom nyomán – gyakran a mentesítés szinonimájaként kezeli, jöllehet a két fogalom nem azonos. A rehabilitáció ugyanis olyan helyzetet teremt, amely eltörli a korábbi (eredeti) elítélést, mintegy visszamenőleg próbál jóvátételt adni. Ilyen értelemben a korábban alaptalanul megvádolt személy számára utólagos jóvátételt, erkölcsi elégtételt jelent. Ezzel szemben a mentesítés nem a korábbi elítélést, csak annak bizonyos időn túl tovább gyűrűző következményeit igyekszik enyhíteni, illetve megszüntetni. Nem utólagos ártatlanságot állapít meg, hanem a társadalom „megbocsátását” fejezi ki jogi formában. A mentesített személy nem nyeri vissza az elítélése előtti helyzetét, beosztását, pozícióját, jogosítványait, munkahelyét. A mentesítés nem azt deklarálja, hogy mindig is ártatlan volt, hanem azt, hogy utóbb, vagyis hosszabb-rövidebb várakozási idő után ártatlannak kell őt tekinteni. Mindez természetesen arra az esetre is vonatkozik, ha a mentesítés közkegyelmen vagy egyéni kegyelmen alapul.⁸

A büntetőjogon kívül érvényesülő joghátrány

A konkrét esetben⁹ a vádlottat, aki fegyvermesterként dolgozott, az elsőfokú bíróság 2016. április 4. napján kelt és jogerős ítéletével lőfegyverrel visszaélés büntette miatt 1 év 6 hónapi szabadságvesztésre ítélte, amelynek végrehajtását 5 évi próbaidőre felfüggesztette. A bíróság egyben az elítéltet előzetes mentesítésben részesítette. Az ítéletben az előzetes mentesítés indokaként az eljáró bíróság azt hangsúlyozta, hogy arra azért érdemes a vádlott, mert évtizedek óta fegyvermesterként dolgozik, és e munkakörének ellátása csak akkor lehetséges, ha ismét fegyvertartási engedélyt kap. Az elsőfokú ítélet jogerőre emelkedett, és a mentesítés időpontja 2016. április 4. napja volt. A terhelt 2016. július 11. napján sörétes és golyós lőfegyver tartása iránti kérelmet nyújtott be az illetékes rendőrkapitányságon. Az első fokon eljáró hatóság a terhelt kérelmét azonban elutasította. Határozatában rögzítette, hogy az ügyben alkalmazandó, a lőfegyverekről és lőszerkekről szóló 2004. évi XXIV. törvény (a továbbiakban: Ftv.) 3/A. § (2) bekezdése alapján nem adható fegyvertartási engedély a szándékos

⁸ BH 1992. 743.

⁹ 3102/2018. (IV. 9.) AB határozat.

bűncselekmény miatti mentesítés beálltától számított 4. évig, ezért a felperes esetében ez a hátrányos jogkövetkezmény a 2016. április 4. napján bekövetkezett mentesítés időpontjától számítva 2020. április 4. napjáig fennáll.

Az indítványozó felperes (terhelt) fellebbezése folytán eljáró másodfokú hatóság helybenhagyta az elsőfokú hatóság határozatát. A másodfokú hatóság kiemelte, hogy a mentesítés következtében a felperes büntetlen előéletűnek minősül, de a bűnügyi nyilvántartásban az elítélés ténye továbbra is szerepel. Utalt arra, hogy vannak olyan foglalkozások és tevékenységek, és ilyen a fegyvertartás is, amelyek kapcsán a már mentesített, de a bűnügyi nyilvántartásban szereplő személyekre is hátrányos jogkövetkezményt kell alkalmazni. Megállapította, hogy az ügyben alkalmazandó jogszabályi rendelkezés alapján meghatározott ideig nem kaphat fegyvertartási engedélyt az, aki büntetlen előéletű, de büntetőjogi felelősségét megállapították. A másodfokú hatóság kiemelte, hogy ez a törvényi rendelkezés kötelezően alkalmazandó taxatív előírás, amely vonatkozásában nincs mérlegelési jogköre a hatóságnak, ezért a felperes esetében a fegyvertartási engedély megszerzésének legkorábbi időpontja 2020. április 4. napja.

Ezt követően a felperes terhelt a bírósághoz fordult, és kérte a hatósági határozatok megsemmisítését. A Székesfehérvári Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság bírójának felfüggesztette az előtte folyamatban lévő eljárást, és az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLII. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 25. §-a alapján bírói kezdeményezést terjesztett elő az Alkotmánybírósághoz. Indítványában az Ftv. 3/A. § (2) bekezdés b) pontja alaptörvény-ellenességét állította, és kérte a támasztott jogszabályi rendelkezés megsemmisítését.

Az indítvánnyal érintett – közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti – perben a bíróságnak abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy az eljáró hatóságok jogszerűen tagadták-e meg a felperes fegyvertartási engedélyének kiadását.

Az indítványozó bíró elsősorban az Alaptörvény XII. cikk (1) bekezdésében foglalt, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog sérelmét állította. Azzal összefüggésben hangsúlyozta, hogy a felperes fegyvermester, akinek foglalkozása ellátásához elengedhetetlenül szükséges a fegyver használata. Kiemelte az indítványozó, hogy a hatósági engedély kiadásának a várakozási időre hivatkozással való megtagadása a jelen ügyben azért sérti az Alaptörvény XII. cikkben foglalt alapjogot, mert ellehetetleníti a felperes által választott és tanult foglalkozás gyakorlását. Emellett az indítványozó álláspontja szerint nem állapítható meg, hogy az alapjog korlátozására egy másik alapjog védelme miatt lenne szükség. Megítélése szerint az Ftv.-ben szabályozott várakozási idővel gyakorlatilag kiüresedik a mentesítés büntetőjogi intézménye, mivel olyan hátrányos jogkövetkezményeket fűz az elítéléshez, amelyeket a konkrét esetben a büntető ügyben eljáró bíróság nem látott indokoltnak, továbbá elvonja a bírótól annak lehetőségét, hogy a szankció alkalmazását vagy mellőzését az ítéletalkotó munkájában szabadon mérlegelhesse.

Az Alkotmánybíróság az ügy érdemi vizsgálata során mindenekelőtt a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog alkotmányos tartalmából indult ki. Utalt rá az Alkotmánybíróság, hogy már több határozatban megerősítette: a „munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való alapjog [...] nem alanyi jogot garantál meghatározott foglalkozás folytatásához, tevékenység végzéséhez. [...] Másként megfogalmazva senkinek sincs abszolút joga a meghatározott foglalkozás, illetve valamely foglalkozásnak az általa kiválasztott formában történő gyakorlásához” {3134/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [13]; 3380/2012. (XII. 30.) AB határozat, Indokolás [19]; megerősítette: 3243/2014. (X. 3.) AB határozat, Indokolás [42]; 3050/2016. (III. 22.) AB határozat, Indokolás [8]; 3087/2016. (V. 2.) AB határozat, Indokolás [45]}. Az Alkotmánybíróság azt is kiemelte, hogy a foglalkozás szabad megválasztásához való jog az egyén autonómiájának kifejezésére, végső soron emberi méltóságának kiteljesítésére szolgáló eszköz. Már a 20/2013. (VII. 19.) AB határozat is rámutatott, hogy valamely foglalkozás megválasztásának a joga akkor teljes, ha magában foglalja a foglalkozás gyakorlásának a lehetőségét is (Indokolás [30]). A foglalkozás szabad gyakorlása – beleértve annak kezdetét és fenntartását egyaránt – a törvényhozás által kijelölt keretek között lehetséges. Kétségtelen ugyanakkor, hogy ez a védelem nem lehet korlátlan, annak mértékét illetően – más alapvető jogokra és értékekre figyelemmel – alkotmányos határokat kell szabni.

A határozat megállapítása szerint a jogalkotó számos esetben választotta valamely tevékenység gyakorlásának, hivatás megválasztásának, funkció ellátásának a korlátozásoként azt a megoldást, amelyet az Ftv. esetében is alkalmaz, nevezetesen, hogy a büntetőjogi felelősség alól való mentesülést követően meghatározott időn – jellemzően több éven – keresztül fennálló törvényi tilalmat állapít meg.

A foglalkozás szabad megválasztásához fűződő alapjog gyakorolhatósága függővé tehető objektív, vagyis tárgyi, illetőleg szubjektív, vagyis alanyi szempontoktól. Tárgyi feltételről akkor lehet szó, ha annak teljesíthetősége az egyén személyi tulajdonságaitól és körülményeitől teljesen független. Alanyi jellegűnek minősül a korlátozás akkor, ha a feltételek egyénileg teljesíthetők. Ez utóbbi esetben a lehetőség elvileg mindenki számára egyenlő feltételekkel nyitva áll (például ilyen a vizsgakötelezettség előírása), és a jogalkotó mozgástere is szélesebb, mint az objektív kritériumok meghatározása esetén {20/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [31]}.

A jogalkotó a tilalom felállításakor tulajdonképpen egyfajta „másodlagos büntetést”, az eredeti szankció mellé egy további, büntető jellegű jogkövetkezményt kapcsolt, amely a rehabilitáció fontos intézményét, a munka világába való belépést, az illető szakképzettségének megfelelő foglalkozás gyakorlása megkezdésének idejét hosszabbította meg. Az állami büntető hatalom gyakorlásának léteznek ugyanis a szűk értelemben vett büntetőjogon, büntető igazságszolgáltatáson kívüli eszközei is, ezek közé sorolhatók az elítéléshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények

és az azok alól való mentesítés, azaz a rehabilitáció intézménye is. A vizsgált rendelkezés is a szűk értelemben vett büntetőjogi felelősségi rendszeren kívüli joghátrányt kapcsol a büntetőjogi felelősségre vonáshoz: az elítéléshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alóli mentesülést követő várakozási idővel hosszabbítja meg a hatósági engedély kiadásának korlátozását. Ez az időtartam pedig a szándékos bűncselekmény miatt kiszabott, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától számított 4 év. Az Alkotmánybíróság jelen döntésében fontosnak tartotta ezért leszögezni, hogy az állami büntetőhatalom büntető igazságszolgáltatáson kívüli eszközeinek alkalmazása esetén is érvényesül az a követelmény, hogy ne lépjenek túl a büntetőjogi intézmények alkotmányos korlátait jelentő határokon (Indokolás [46]).

Mindezen szempontokra figyelemmel az Alkotmánybíróság az Alaptörvény XII. cikkében foglalt foglalkozás szabad megválasztásához való jog Ftv. által megvalósított korlátozását az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglalt követelmény, a szükségesség és arányosság általános tesztjét alkalmazva mérlegelte.

Az Alkotmánybíróság visszautalt saját gyakorlatára, amelyben a lőfegyvertartás kérdéskörét mindig is összekapcsolta az élethez és az egészséghez való jog, valamint a közbiztonság védelmével és általában azzal a veszélyhelyzettel, amit a lőfegyverek birtoklása szükségképpen eredményez. Éppen ebből fakadóan van különös jelentősége annak, hogy a lőfegyverek (lőszerek) tulajdonosi (birtoklási) azonosíthatósága és ellenőrizhetősége biztosított legyen, a fegyverek tartása állandó állami kontroll alatt álljon. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy szükségesnek tekinthető az a korlátozás, amely meghatározott bűncselekmények elkövetőit időlegesen kizárja a fegyverrel végezhető különböző tevékenységekhez szükséges hatósági engedélyek megszerzésére jogosultak köréből, még abban az esetben is, ha a korlátozás kihat az érintett foglalkozás szabad megválasztásához fűződő jogára azáltal, hogy annak következtében nem tudja tovább gyakorolni a hivatását.

A korlátozás szükségességének megállapítását követően az Alkotmánybíróság a korlátozás arányosságát vetette alá vizsgálatnak. Annak során kiemelt jelentőséget tulajdonított a következő körülménynek: az indítvány benyújtására okot adó peres eljárásban érintett felperest a bíróság a büntetőeljárásban a büntetőjogi felelősség megállapításával egy időben előzetes bírósági mentesítésben részesítette, amelynek következtében az ítélet jogerőre emelkedésének napján beállt a mentesítés. Az indítványozó mégsem volt jogosult az Ftv. szerinti hatósági engedélyre, az Ftv. kifogásolt rendelkezése értelmében az engedély kiadására további négy évet kellett várnia. Az Ftv. alkotmányjogi panasszal támadott rendelkezése így módon további négy évig korlátozta az indítványozó foglalkozásának gyakorlását. A korlátozás alkotmányosságát érintően az Alkotmánybíróság azt vizsgálta, hogy a jogalkotó által választott megoldás a legenyhébb eszköz-e az adott cél eléréséhez.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Ftv. 3/A. §-ának kifogásolt rendelkezése az eredeti szabályozási koncepció alapján valóban huzamosabb ideig elzárta az érintetteket attól, hogy fegyverrel végezhető különböző tevékenységekhez szükséges hatósági engedélyt szerezzenek. E szabály különösen azok vonatkozásában vetette fel az alapjogi jogsérelem lehetőségét, akinek az ilyen engedély megszerzése valamely foglalkozás gyakorlásához volt szükséges (például fegyvermester). Ugyanakkor az Alkotmánybíróság megítélése szerint nem hagyható figyelmen kívül, hogy a jogalkotó az eredeti szabályozási koncepción utóbb változtatott, és a hatósági engedély megszerzéséhez szükséges várakozási időt lerövidítette. A módosított szabályozás révén lényegében kifejezésre juttatta azokat az alkotmányossági szempontokat, amelyeket az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban megfogalmazott.

A szabályozás arányosságának értékelésekor az Alkotmánybíróság jelentőséget tulajdonított annak is, hogy a kifogásolt korlátozás már az eredeti szabályozási koncepció alapján sem a Btk. valamennyi törvényi tényállása vonatkozásában állt fenn, hanem csupán az Ftv. 3/A. § (2) bekezdés *b)* pontjában meghatározott bűncselekmények tekintetében. A bűncselekmények érintett körét ezenfelül a jogalkotó a rendelkezés módosításával időközben leszűkítette: egyes bűncselekményeket a továbbiakban már egyáltalán nem minősített relevánsnak, míg más bűncselekményeknél csupán a tényállás egy-egy elemét tartotta a várakozási idő megállapítása szempontjából mérvadónak.

Az Alkotmánybíróság a fentiek mellett figyelemmel volt arra is, hogy a löfegyverek megszerzésével és tartásával kapcsolatos szabályozás és az ennek részeként megjelenő korlátozások az államot terhelő alapjogvédelmi kötelezettségből fakadnak. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint az emberi élet védelmének biztosítása kiemelkedően fontos állami kötelesség, amelynek teljesítése megalapozza az életre, testi épségre és egészségre veszélyes tárgyak körében a szigorú jogszabályi korlátozásokat.

Mindezen szempontok alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy az indítvánnyal támadott törvényi rendelkezés nem korlátozza aránytalanul a foglalkozás szabad megválasztásához való jogot, ezért az nem alaptörvény-ellenes. Az Alkotmánybíróság ezért a bírói kezdeményezést elutasította.

Az eset konklúziójaként megállapítható, hogy az előzetes bírósági mentesítés alkalmazása a terheltet kedvezőbb helyzetbe hozta ahhoz képest, mintha az elítéléssel járó hátrányos jogkövetkezmények alól a törvény erejénél fogva mentesült volna. Abban az esetben ugyanis a mentesítésre is csak a próbaidő leteltének a napján, vagyis esetében további öt év elteltével került volna sor. Jóllehet, a foglalkozását az elítéléshez fűződő egyéb jogkövetkezmény miatt a bírósági előzetes mentesítése ellenére sem gyakorolhatta.

Irodalomjegyzék

- A Francia Büntető Törvénykönyv (Code Penal)* (1867). Sopron, Seyring Adolf Bizománya.
- ANGYAL Pál (1917): *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*. Budapest, Athenaeum.
- BÉKÉS Imre – FÖLDVÁRI József – GÁSPÁR Gyula – TOKAJI Géza (1980): *Magyar Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, BM.
- BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály (2012): *Büntetőjog I*. Budapest, HVG-Orac.
- BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál (2007): *Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, HVG-Orac.
- CZINE Ágnes (2018): A reformáció hatása a jogi gondolkodásra, különös figyelemmel Kálvin büntetőjogot érintő munkásságára. *Magyar Jog*, 65. évf. 1. sz. 9–15.
- CZINE Ágnes (2020): Fair Trial under Scrutiny. In SZABÓ Marcel – GYENEY Laura – LÁNCOS Petra Lea eds.: *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2019/1. DOI: <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012019007001023>
- DÁRDAY Sándor (1895): *Igazságügyi Törvénytár. Rendeletek- és döntvényekkel kiegészítve*. Budapest, Athenaeum.
- KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György (1966): *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, KJK.
- KASSAY Adolf (1878): *Új Magyar Büntető törvény magyarázata*. Budapest, Rautmann.
- LUKÁCS Krisztina – VIG Dávid (2019): The Detrimental Legal Consequences of a Conviction in Hungary. In MEIJER, Sonja – ANNISON, Harry – O'LOUGHLIN, Ailbhe eds.: *Fundamental Rights and Legal Consequences of Criminal Conviction*. Oxford, Hart. 107–127. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781509921003.ch-006>
- SCHULHOF Géza (1884): *A Magyar Büntető Törvények Gyűjteménye I*. Budapest, Athenaeum.

Domokos Andrea¹

Református jogtudósok a bűnelkövetők neveléséről, valláserkölcsei tanításáról

Blaskó Bélával összefonódott szakmai pályafutásunk. Kezdődött mindez 1987-ben, amikor mindketten átvettük az ELTE jogi karán a diplománkat. 1994-ben folytatódott, amikor megtisztelt azzal, hogy a Rendőrtiszti Főiskola Büntetőjogi Tanszékén nemcsak kriminológiát, hanem büntetőjogot is oktathattam. Emlékszem az 1990-es évekre, amikor Pallagi Anikóval együtt hospitáltunk a Farkasvölgyi úton, körterembeli óráin. Anikóval fel szoktuk idézni ezeknek az előadásoknak a felejthetetlen hangulatát.

2008-ban recenziót írtam Büntetőjogi tankönyvéről a Rendészeti Szemlében. 2011-ben megtisztelt azzal, hogy lektoráljam A büntetőjog előtörténete, eredete, kialakulása és fejlődéstörténeti vázlata az ókortól a 18. század végéig című áttekintő művét.

Ugyanazon a napon habilitáltunk a Károli Gáspár Református Egyetemen, habilitációs oklevelünket 2008-ban együtt vehettük át. 2010-ben kértem, hogy reformátusként csatlakozzon a Károli Gáspár Református Egyetem büntetőjogi oktató-gárdájához, és ő ezt megtette.

Nagyszámú közös hallgatónk közül Madai Sándor tanszékvezető urat emelem ki, akit Blaskó professzor választott maga mellé Debrecenben, és akinek nyilvános PhD-vitáján 2009-ben bizottsági tagként vettem részt. 2012-ben Bíró Gyula, Blaskó professzor témavezetettje, PhD-értekezésének nyilvános védésén opponensként jártam el.

Összintén kívánom, hogy szakmai kapcsolatunk folytatódjék még legalább annyi ideig, amióta tart (minimum 33 évig). Őt Magát pedig Isten éltesse 120 évig szerető családjá körében!

A református jogász elődök a 19–20. század fordulóján, a 20. század elején megfogalmazták a humánus büntetőjog, a valláserkölcsei nevelés, az utógondozás szükségességét. A rabsegregálás, a patronázs elsősorban a fiatalok bűnelkövetőkkel kapcsolatban merült fel. A gyermekvédelemben is fontos szerepet szántak ez idő tájt a patronázsnak, a veszélyeztetett gyermekek deviáncsá, bűnözővé válásának megelőzését várták tőle.

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, intézetvezető egyetemi tanár.

Tóth Lőrinc

Tóth Lőrinc kritizálta a kizárólag megtorlást, elrettentést tartalmazó büntetőjogi szankciót. „A középkori durvaság, egészségtelen, tisztátlan, nyirkos, és féreglepte földalatti üregekbe zárta a bűnöst, s ott hagyta nehéz lánczokban rothadni, senyvedni. Ezzel elég volt téve a visszatörlésnek, a társadalom bosszújának, de semmi magasabb s nemesebb cél el nem éretett” (TÓTH 1889, 43.). Úgy ítélte meg, hogy a szabadság elvesztése már magában elég súlyos büntetés, s a társadalom védelme is megvalósul az elzárás által. Az igazságszolgáltatás további feladatát is magára kell vállaljon, amelyet szerinte mind az emberi, mind a keresztyéni kötelesség parancsol: a raboknak nevelésben, oktatásban is kell részesülniük.

Mind az oktatás, mind a lelkesítő munka szerepét kiemelte. A lelkesítő működését, a vallásos-erkölcsi oktatást az elítéltek megjavításának egyik fő eszközének tartotta – a rabok által végzett munka mellett. A feltételes szabadságra bocsátottak esetében is kiemelkedő szerepet szánt a lelkesítőknek, akik felkészíthetik a szabadulót az érényes, jó magaviseletre.

„Az erkölcsjavítást kétségkívül előmozdítja a célszerűen berendezett fegyverkönyvtár is, melyet az olvasni tudók igénybe vesznek” (TÓTH 1885, 14.). Például hozza az illavai könyvtárat, ahol imakönyvek, ismeretterjesztő munkák és szórakoztató irodalom is az elítéltek rendelkezésére állt.

A közvetítő intézetekben eltöltött időt, majd a feltételes szabadságra bocsátás intézményét a legmodernebb és a leghathatósabb intézkedések között tartotta számon (TÓTH 1885, 51.).

Az 1885-ben Rómában megrendezett Nemzetközi Börtönügyi Kongresszusról az Akadémia számára szakmai beszámolót készített (TÓTH 1886). A koldusok, csavargók deviáns magatartása és egyértelmű kriminális veszélyeztetettsége nyilvánvaló volt a korabeli szakma számára. „A congressus óhaját fejti ki: hogy a közsegélyezés oly módon szabályoztassék, hogy minden szűkölködő egyén biztosítva legyen az elérhetősére szükséges eszközök megtalálására nézve, de csak testi erejéhez alkalmazott munkája jutalmául, hogy az oly szegény, aki az e szerint szabályozott segélyezés dacára is kóborlásnak adja magát, s ennél fogva a törvény súlya alá esik, szigorúan büntetessék a dologházakban teljesítendő, kötelezett munkára szorítás által” (TÓTH 1886, 67.).

A szabadult elítéltekről való gondoskodás megszervezése terén Tóth Lőrinc nemcsak az állam, hanem az egész társadalom, a civil szervezetek és az egyházak szerepét is hangsúlyozta. „A javítás s megmentés nemes, magas feladatát a büntető intézetek s az ezek eljárását szabályozó törvényhozás és kormány csak megkezdeni, előkészíteni tudja, de azt bevégezni, betetőzni főképp a felvilágosult s emberszerető társadalom feladata” (TÓTH 1886, 65.).

Igen előremutató gondolat, hogy nem kizárólag az elítéltekkel, hanem hozzátartozóikkal is kíván foglalkozni. „A fősúly mindig a polgárok önkéntes és szabad tevékenységére fektetendő. Főszerep jut ebben a különféle vallásfelekezetek lelkészeinek, tanítóinak (kik a magyar rabsegélyző egyesületeknél távollétük által tündöklenek), egyesülve a községi előjárókkal. Innét keletkeznek azután a menházak, javító intézetek, a koldulás, kóborlás s az alkoholizmus ellen működő egyesületek stb.” (TÓTH 1886, 67.).

A budapesti rabsegélyző-egylet által Kőbányán létrehozott menházat igen hasznos intézménynek tartja, mert „hidat képez a büntető intézetekből a becsületes életbe”, ahova az átjutás igen nehéz (TÓTH 1886, 75.).

Tóth Lőrinc szerint a legnagyobb baj az, hogy a társadalom nem igyekszik visszafogadni a börtönből szabadult foglyokat. „A legnagyobb akadályok a büntetések fő céljának elérése ellen abból a bizalmatlanságból s ellenséges érzelemből származnak, mellyel a polgárok magok a büntető intézetek s az azokból szabadult egyének iránt viseltetnek. Az annyi áldozattal fentartott, költséges intézeteket kárhozzatják, hogy nem képesek javítani, hivatkozva a visszaesések ijesztő nagy számára, s makacsul vonakodnak elhinni, hogy a volt rabok megjavulhattak” (TÓTH 1886, 77.).

Finkey Ferenc

Finkey a büntetés céljaként a megtorlást és a megelőzést egyenértékűként jelöli meg: „A büntetés célja eszerint általánosságban egyfelől az elkövetett büntetendő cselekmény jogi megtorlása, másfelől a jövőben várható hasonló tettektől úgy az egész közönségnek, mint a büntetéssel sujtottaknak visszatartása.” Egyetért a kor uralkodó vezéreszméivel, amelyek: „a megtorlás és a megelőzés, vagyis az egyéni felelősség és a társadalmi védekezés, az egyénítés és az emberiség” (FINKEY 1905, 395.). Már 1905-ben hangsúlyozta, hogy a büntetésnek mindig humánusnak kell lennie. A napjainkban meghirdetett differenciált büntetőpolitika kívánalma az ő munkáiban is megjelenik. Az első ízben a bűnözővel szemben enyhe szankciót kell alkalmazni, míg a többszörös visszaesők és a nagyobb súlyú bűncselekményeket megvalósítók esetében csak a szigorú büntetéseknek van fegyelmező és visszatartó hatása (FINKEY 1905, 393.).

Feladatként jelölte meg a súlyos bűncselekményt elkövető komoly büntetésekkal szemben a szigorítást. Másrészt pedig szükségesnek ítélte enyhébb büntetési nemek bevezetését a menthető indokból vétkezőkkel szemben. „A nagy büntetések, a ma úgynevezett közveszélyes büntettek elleni szigorú, kíméletlen fellépés, ezek lehetőleg ártalmatlanná tételére való törekvés, az emberiség elvének szem előtt tartásával – ellenben a kis büntetések, az alkalmi és erköl-

csileg romlott jelleműek enyhébb elbírálása s ezeknek a börtönbüntetéstől lehető megkímélése lesznek nézetem szerint is sokáig a jövő bűnügyi politikájának is a vezéreszméi” (FINKEY 1905, 468–488.).

Finkey is kiemeli, hogy a „legbölcsebb és leggyakorlatiasabb társadalomvédelem” az elhagyatott és erkölcsi romlásnak kitett gyermekek megmenntése, a bűnöző réteg utánpótlásának a megakadályozása (FINKEY 1905, 474.). A pártfogó felügyelet fontosságát hangsúlyozza, úgy látja, hogy a fiatalkorúak „pártfogó-gondozás” alá helyezése jelentős nevelési és társadalomvédelmi eredményekkel járhat (FINKEY 1911, 59.).

1911-ben az Egyesült Államokban tett tanulmányi útjáról és a washingtoni nemzetközi börtönügyi kongresszusról tartott beszámolót az Akadémián. A börtönügyi kongresszusok deklarált célja nem annyira elméleti, tudományos kérdések megvitatása, hanem elsősorban a „börtönügy” gyakorlati eszközeinek, módjainak megbeszélése, a különböző nemzetek szakemberei közötti tapasztalatcsere. Finkey tanulmányútja után úgy fogalmazott, hogy az észak-amerikai börtönügy és büntetőjog tanulmányozása szükséges és elengedhetetlen azok számára, akik a büntetőjog 20. század eleji fejlesztését, haladását munkálni kívánják. Az 1908-as Novella új intézményeinek megerősítését látja benne: „A próbára bocsátás, a fiatalok bírósága, a javító nevelőintézetek új szervezete, amelyeket részben egyenest Észak-Amerikából ültettünk át, részben az ottani minták figyelembevételével reformáltunk s melyek a magyar és az észak-amerikai büntetőjog rokonságát megteremtették, a mi új reformintézményeink helyessége és gyakorlatiassága még tisztábban és határozottabban áll előttem amerikai utam után, mint eddigelé” (FINKEY 1911, 274.).

A concordi Reformatoryban az etikai, politikai és szociológiai előadások után az intézetbe beutalt fiatalok megvitatták az előadások anyagát (FINKEY 1911, 268.). A *probation* rendszerrel kapcsolatban megjegyzi, hogy annak magyarországi megerősödése akkortól várható, amikor a pártfogó felügyelet „fizetési hivatallá” válik. A *juvenile court*, azaz a fiatalkorúak bírósága Finkey szemében rendkívül előremutató példa: „Legbecsebb és bizonyára sokáig maradandó érdeme lesz az északamerikai büntetőjognak, hogy a fiatalkorúakkal való büntetőjogi elbánást teljesen új alapokra fektette” (FINKEY 1911, 291.).

Rendes akadémiai tagsági székfoglalója A *börtönügy haladása az utolsó száz év alatt* címet viselte (FINKEY 1930.). A nevelést és a munkát tartotta a speciális prevenció legfontosabb feltételeinek, meggyőződése volt, hogy a rabnevelés és a rabmunka a büntetés-végrehajtás sikerének zálogai.

Finkey, a megelőzési eszközökkel és az intézkedésekkel is foglalkozva, igen fontos dologra mutat rá: a büntetőjogi tudomány akkor tudja bebizonyítani, hogy valóban társadalmi tudomány kíván lenni, ha a megelőzést intézményesen biztosítja. A másik tényező, amire felhívja a figyelmet, hogy a társadalom együtt-

működése nélkül nem létezik hatékony bűnmegelőzés. A büntetőjog tudománya „méltán hívja fel a társadalom figyelmét arra, hogy a bűnözés leküzdésében vegye ki a maga részét, vagyis a társadalom igyekezzék az önhibája által ejtett sebeket orvosolni s az államnak a bűnözés leküzdésére irányuló akciójában minden erejével segítségére siessen s azt anyagi erővel, és egyleti, testületi tevékenység útján támogassa e közérdekű s emberbaráti munkában” (FINKEY 1905, 469.).

Balogh Jenő

Balogh Jenő kezdeményezte a Csemegi-kódex első novelláris változtatását. A gyermek- és fiatalkorú bűnözők kezelése kapcsán írja, hogy „a társadalom altruisztikus érzésektől áthatott rétegeinek arra kell törekedniök, hogy az elhagyott, gyengébb, támaszra szoruló néposztályok és egyének ne hagyassanak magukra” (BALOGH 1909, 203.).

Társadalmi támogatás nélkül nem működik a fiatalkorúak bűnözésének megelőzése, szükséges a patronázs intézménye. A fiatalkorúak kriminalitásának növekedését nem deressel és nem bitófával kell visszaszorítani – mondja 1909-ben – hanem „a büntetést egészen mellőző nevelési eszközökre” van szükség. „A kolozsvári, elhagyott árva fiú [...] tudva és akarva lopott. [...] Enyhébb büntetést, néhány napi fogházat szabtak ki rá.” „A játszó gyermekek minek vitték el a gyárnak felügyelet nélkül hagyott raktárából a kereket (avégből, hogy azt az utcán gurítsák)? A kötelesség parancsának követésére kellett volna magukat határozni, nem pedig az erkölcstelen hatások sugallata szerinti cselekvésre” (BALOGH 1909, 143.). Akár egy napi fogház is örök bélyeg marad rajta, „kitaszítja őt a tisztességes társadalomból”. „A patronage-tevékenység körében száz számra észleljük, hogy társadalmunk a fogházból szabadult, különösen a többször büntetett fiatalkorúval szemben mekkora bizalmatlansággal viseltetik!” (BALOGH 1909, 144.). Szerinte a teológus és a morálpedagógus munkája sokkal többet ér, mint a legnagyobb gonddal keresztülvitt börtönrendszer. „A jogász csak hálával emlékezhetik meg az ő munkásságukról; nem hivatott azt sem bírálni, sem kicsinyelni” (BALOGH 1909, 228.).

A bűnözés megelőzésében az államnak és az akkori önkormányzatoknak is nagy szerepet szánt Balogh Jenő. „Ide tartozik [...] a közjótékonyasági és a szegényügy szabályozása, a betegsegélyezés, a munkásbiztosítás stb.” (BALOGH 1909, 184.).

Azon állami intézmények, amelyek a valláserkölcsei nevelést, a szélesebb néprétegek oktatását és termelő munkára való alapos kiképzését biztosítják, a legfontosabb megelőző tevékenységet végzik el egyúttal (BALOGH 1909, 183.). „[P]usztán a vallás vagy az elvont ethika tanításaival nem lehet az elhagyott fia-

talkorúak megélhetését biztosítani”, azonban úgy ítéli meg, hogy önmagában a munkára nevelés sem elégséges a valláserkölcsi nevelés és az „akarat acélozása” nélkül (BALOGH 1909, 228.).

A 21. századi magyarországi börtönmisszió

Napjaink büntetőpolitikájában komoly szerepe van a bűnelkövető ember segítésének, amely végeredményben össztársadalmi érdek is, hiszen a további bűnelkövetés megelőzése a társadalom védelmét szolgálja. A társadalomba való visszatérés útján a civil szervezetek, az egyházak komoly szerepet tudnak vállalni. A törvényhozás felismerte, hogy a reintegráció – a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig – komplex feladat, amelynek rendeltetése – a társadalom és annak tagjai védelme érdekében – a társadalommal összeütközésbe került személy társadalomba történő visszavezetése, elismerésének elősegítése (BELOVICS–VÓKÓ 2014, 274.). A büntetés végrehajtása alatt megkezdett reintegrációs tevékenység az utógondozás szakaszában folytatódik tovább.

Jelenleg hatályos törvényünkben a büntetésvégrehajtás központi eleme az elítéltek visszavezetése a társadalomba. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt gyengülnek a társadalmi kapcsolatok, ezért is fontos a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében a reintegráció. A reintegráció éppen olyan fontos, mint a megelőzés és a büntetés. Ruzsonyi szerint „a reintegráció olyan ernyőfogalom, amely tartalmában – a különböző szakterületek tevékenységekörének megfelelően – jelentős különbségeket jelenít meg, ugyanakkor lényegi jellemzője, a kiszorult vagy marginalizálódott egyén közösségbe történő visszakerülésének elősegítése, minden esetben dominánsan érvényesül” (RUZSONYI 2014, 181.).

Az egyházaknak már a szabadságvesztés végrehajtása alatt is fontos szerepük van. Ruzsonyi Péter így ír erről: az egyházaknak a társadalom visszaváró üzenetét kell közvetíteniük, és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni. Konkrét célként megfogalmazható az evangelizáció, amely nem vallásgyakorlás, lévén elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, konfliktuskezelés vagy akár a szuicid prevenció (TIHANYI 2016).

Vóko György álláspontja, hogy a letöltendő szabadságvesztés által a társadalom meggátolja a bűnelkövető további közösségellenes cselekedeteit. Az alapvető problémára azonban csak az funkcionálhat hosszú távú megoldásként, ha a büntetés-végrehajtás nem kizárólag az erőszak és az önkény eszközöként fejt ki hatását (VÓKÓ 2001, 102.). Frivaldszky szerint szükséges célkitűzéseként kell hogy szerepeljen a fogvatartott belső megváltoztatása, illetve megszabadítása a bűntől (FRIVALDSZKY 2013, 34.).

A reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt szembesüljön az általa elkövetett bűncselekmény káros voltával, valós veszélyességével, és hogy igyekezzék annak következményeit lehetőség szerint enyhíteni. A tanulás, önképzés, munkavégzés, családdal való kapcsolattartás, művelődés, sportolás, a vallásgyakorlás mind támogatandó hatályos büntetés-végrehajtási kódexünk szerint. Az elítéltek reintegrációjának elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási szervezet igénybe veszi a Börtönlelkészi Szolgálat tevékenységét.

Az elítélt a Bv.-kódex 126. § (1) bekezdése alapján jogosult arra, hogy „lelkismereti és vallási meggyőződését szabadon megválassa vagy megváltoztassa, vallását gyakorolhassa”. Ezen szabályzás hatályba lépésével a jogalkotó törvényi szintre emelte korábbiakban csak rendeleti szinten rögzített szabályokat, és fontos alapjogként deklarálta a fogvatartottak szabad vallásgyakorláshoz való jogát (ANTALÓCZY 2014, 21.).

A (2) bekezdés rögzíti, hogy „a bv. intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen”.²

A (3) bekezdés alapján „az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat. A kegytárgyak vallásgyakorláshoz való szükségességének megállapításához az adott egyházi személy és vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjának állásfoglalása kérhető”.³

Az idézett szabályzásból kitűnik, hogy mind a büntetés-végrehajtási intézetek életében, mind a fogvatartottak személyes szükségleteinek vonatkozásában elismerik a vallásos tanítás és a gyakorlat fontosságát (ANTALÓCZY 2014, 21.).

Az elítéltek vallásgyakorlására vonatkozóan speciális szabályokat a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírás helyébe lépő elzárás végrehajtásának szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet rögzíti.

E szerint a büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartott ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot egyházi személlyel, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával, valamint az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott személlyel. A kapcsolat felvételét bármely fél kezdeményezheti. Az elítélt vallásának gyakorlása kapcsán kérelmezheti, hogy vallásának megfelelő élelmzésben részesüljön. A rendelet rögzíti, hogy a vallás gyakorlásának módja nem sértheti a fogvatartás rendjét és biztonságát.⁴

² Bv.-kódex 126. § (2) bekezdés.

³ Bv.-kódex 126. § (3) bekezdés.

⁴ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 110. §.

A börtönlelkészi szolgálat feladatait a 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet⁵ szabályozza. A reintegráció vonatkozásában különös jelentőséggel bír a szabadságvesztésre ítélték segítése a szabadulás utáni beilleszkedéshez támogatást nyújtó vallási közösségekkel, és ezek intézményeivel való kapcsolatfelvétel, illetve közreműködés az utógondozásban.

Tihanyi szerint a sikeres reintegrációból az egész társadalom profitál. Az új Büntetés-végrehajtási Kódex a reintegráció szolgálatába rendeli a börtönlelkészeket. A börtönlelkészi szolgálat a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálat. Az egyházi szervezetek jelentősen támogatják a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs céljainak elérését. A hit, a vallás a szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak életében reményt és megnyugvást jelent. Egyúttal beemeli és lehetővé teszi a börtönlelkészek bevonását az utógondozásba (TIHANYI 2018, 217–232.).

A börtönlelkészek szerepfelfogását interjúkban kutatta Tihanyi, és közös álláspontjuk az volt, hogy a lelkészt nem lehet nevelőnek vagy pszichológusnak tekinteni, hanem olyan személynek, aki Isten szolgálatában állva az evangéliumot hirdeti. A lelkészek céljuk elérése érdekében alkalmazkodnak börtöngyülekezetük kulturális sajátosságaihoz, ezért a vallási üzenetet lefordítják a börtönkultúra nyelvére. Céljaik megegyeznek a Büntetés-végrehajtási Kódexben megfogalmazott reintegrációs célokkal, amennyiben a vallás tanításainak elfogadása egyben a fogvatartottak értékrendszerében beálló változást is jelent, és így elkerülik a visszaesővé válást (TIHANYI 2019, 27.).

L. Molnár István, az elhivatott lelkész, 2015-ben így nyilvánult meg a börtönben betöltött szerepéről: „Ma a lelkészt egy kicsit pszichológusnak tekintik és egy kicsit nevelőnek is, viszont ezekkel elveszíti a lelkészi hatását. Lehet, vannak olyan elképzelések, hogy segítsük a reintegrációt, de azt hiszem, hogy a bent lévők még a családba történő integrációt sem tanulták meg. Nem tudják, mit jelent családban élni. Először integrálni kell a családba, nem pedig reintegrálni.” Igen jól érzékeltette a valódi feladatot, amely nem lehet az állam által meghatározott reintegrációs tiszti szerepkörhöz hasonlatos, jóval több annál, örök szerep, amelyet a református lelkész helytől, időtől függetlenül betölt.⁶

⁵ 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet a börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről.

⁶ Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat. Kerekasztal-beszélgetés lelkészekkel a szolgálatukról (2015).

Irodalomjegyzék

- ANTALÓCZY Péter (2014): A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában. *Börtönügyi Szemle*, 33. évf. 4. sz. 19–27.
- BALOGH Jenő (1909): *Fiatalkorúak és büntetőjog*. Budapest, Athenaeum.
- BELOVICS Ervin – VÓKÓ György (2014): *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*. Budapest, HVG-Orac.
- FINKEY Ferenc (1905): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer.
- FINKEY Ferenc (1911): *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*. Budapest, MTA.
- FINKEY Ferenc (1930): *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*. (Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből.) Budapest, MTA.
- FRIVALDSZKY János szerk. (2013): *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest, Szent István Társulat.
- RUZSONYI Péter (2014): Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. In DEÁK Ferenc – PALLO József szerk.: *Börtönügyi kaleidoszkóp. Ünnepi Kötet Dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa.
- TIHANYI Miklós (2016): *A vallásszabadság különös alanyainak jogi lehetőségei*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola. Elérhető: <https://bit.ly/3aumkff> (A letöltés dátuma: 2019. 10. 01.)
- TIHANYI Miklós (2018): A börtönlelkészi szolgálat működése. A vallásszabadság jogának szervezeti keretei a büntetés-végrehajtási intézetekben. *Iustum Aequum Salutare*, 14. évf. 3. sz. 217–232.
- TIHANYI Miklós (2019): *Bűn – Hit – Szabadulás. A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, NKE. Elérhető: <https://bit.ly/2XWMfqO> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)
- Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat. Kerekasztal-beszélgetés lelkészekkel a szolgálatokról (2015). *Börtönügyi Szemle*, 34. évf. 3. sz. 70–86.
- TÓTH Lőrinc (1885): *Fegyházi tanulmányok I. Az Illavai Fegyház*. (Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből.) Budapest, MTA.
- TÓTH Lőrinc (1886): *Emlékezések a Nemzetközi Börtönügyi Kongresszusra Rómában 1885. (Nov. 16–24.)* (Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből.) Budapest, MTA.
- TÓTH Lőrinc (1889): *A visszaesés okairól s óvszereiről*. (Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből.) Budapest, MTA.
- VÓKÓ György (2001): A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései. *Jura*, 7. évf. 1. sz. 94–102.

Elek Balázs¹

A cselekményegység egyes kérdései

Bevezetés

A bűncselekményi egység kapcsán Blaskó Béla a jogtudomány képviselőinek régi adósságára hívja fel a figyelmet: „A bűncselekményi egység, valamint a bűnhalmazat (concurso criminum) témakörével való foglalkozás kapcsán a jogtudomány művelőinek minden bizonnyal vannak »adósságai« az idetartozó kérdések feldolgozása, jogirodalmi megjelenítése tekintetében. Már csak annál fogva is, hogy a törvényalkotó – a szükséztűnő Btk.-beli szabályozással – jelentős mozgásteret biztosít a jogalkalmazói gyakorlat számára. Számos olyan probléma vetődik fel a napi jogalkalmazás szintjén, amelyek tekintetében közel sem nevezhető a bírói gyakorlat állandósultnak, kiforrottnak” (BLASKÓ 2016, 67.).

Blaskó Béla felveti azt is, hogy milyen problémák adódhatnak azon – nem túl bonyolultnak tűnő – kérdés megválaszolásakor, hogy az elkövető felelősségét mikor kell egy és mikor kell több bűncselekmény elkövetéséért megállapítani (BLASKÓ 2016, 67.). Arra rögtön meg is kapjuk a választ, hogy erre a kérdésre mi nem a helyes válasz: „A fenti kérdésre a válasz – mint talán az eddigiekből is látható – nem az, hogy ha az elkövetőnek »egy cselekménye van«, akkor minden esetben egy bűncselekményért felel, illetve, ha »több cselekménye van«, akkor minden esetben több bűncselekményért tartozik felelősséggel. Amennyiben ez így lenne, a téma tárgyalásába bele sem kellene kezdeni, az egység, többség, halmazat problematikája fel sem vetődne. Azonban egyáltalán nem szükségszerű, hogy az elkövető fizikai értelemben vett cselekményeinek, cselekvéseinek a száma megegyezzen, egybeessen az általa megvalósított bűncselekmények számával” (BLASKÓ 2016, 67.).

A válasz kiindulópontja valóban a jogtudományban keresendő. Arra a kérdésre, hogy mikor tekinthetők elkövetettnek az olyan bűncselekmények, amelyek elkövetési magatartás részei nem egy alkalommal, hanem időben elhúzódva valósulnak meg. A jogirodalom e tekintetben alapvetően 3 fő elméletet fogalmazott meg (NAGY-TOKAJI 1993, 13–14.).

¹ Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

A magatartáselmélet szerint az elkövetési időt az az időpont jelenti, amikor az elkövetési magatartásnak az utolsó mozzanatát kifejtik, mulasztásos bűncselekménynél pedig, amikor a kötelezettnek cselekednie kellett volna.

Az eredményelméletben az elkövetési idő a törvényi tényállásban meghatározott eredmény bekövetkezésének időpontja. A cselekményegység elmélete szerint a bűncselekmény azon a helyen és időben van befejezve, ahol és amikor a törvényes fogalmához tartozó bármely eleme megvalósult. Büntetőjogunkban mindhárom elmélet megjelenik (GÁL 2015, 225–228.). Az eredmény-bűncselekményeknél az elévülési idő múlásának kezdőnapja az eredményelméleten alapszik. Több ország területén elkövetett bűncselekményeknél a területi hatály a cselekményegység elméletét követi. Nagy szerint az időbeli hatály tekintetében azonban a magatartáselmélet a leghelyesebb, mert az elkövető csakis ekkor képes felmérni a büntetőjog következményeit (NAGY 2001, 92–93.). Álláspontját osztom. E körben utalni lehet arra, hogy egyes eredmény-bűncselekményeknél akár hosszabb időtartamra is elválhat az elkövetési magatartás kifejtése és az eredmény bekövetkezése. Példaként hozható fel a Btk. 160. §-ában szabályozott nyitott törvényi tényállású eredmény-bűncselekmény, az emberölés, ahol akár hónapok is eltelhetnek, míg az elkövetési magatartással okozati összefüggésben, tehát tényállásszerűen, az eredmény beáll. Az időbeli hatály alkalmazásánál a jogállamiság elvének, valamint a legalitásnak, összhangban a *nullum crimen* és *nulla poena* elvével, nyilvánvaló, hogy a magatartáselmélet felel meg leginkább.

Az elkövetési idő kapcsán kell utalni rá, hogyha a természetes vagy törvényi egységként jelentkező bűncselekmény bármely részcselekményének az elkövetése a terheltre nézve akár a hátrányosabb, akár az előnyösebb törvényi rendelkezés hatályba lépése utáni időszakra esik, az újabb büntetőtörvény alkalmazásának van helye (HÁGER 2015, 68–75.).

A cselekményegységgel kapcsolatos kérdések kiemelt jelentőségét mutatja, hogy számos eljárásjogi kérdés kapcsolódhat a cselekményegységhez, így például cselekményegységnél nem mellőzhető a részcselekmények egy eljárásban történő elbírálása, ami szükségszerűen a külön eljárásban megindult ügyek kötelező egyesítését vonja maga után, a bármely részcselekményhez kapcsolódóan meghozott jogerős elbírálás kizárja az újabb ügyben az ítélet meghozatalának lehetőségét a *res iudicata* (jogerős elbíráltság) akadálya miatt, de jelentősége lehet az elévülés következményeinek megállapítása vagy az alkalmazandó büntető törvénykönyv szempontjából is.

A vád tárgyává tett bűncselekmény egységbe tartozó cselekmények jogerős elbírálása tehát *res iudicatát* eredményez. Mindebből az következik, hogy a törvényi egységet alkotó bűncselekmény egy bűncselekmény, függetlenül a részcselekmények számától, egy bűncselekmény pedig egy eljárásban, egységesen bírálendő el.²

² Kúria Bfv.III.1.160/2015/8. szám.

A folytatólágosság törvényi egységébe tartozó egyes (önmagukban is bűncselekményt megvalósító) részselekmények két vagy több ítélettel elbírálása esetén a második, illetve a későbbi ítéletek a *ne bis in idem* tilalma alá esnek.

Mindebből már következik az is, hogy abban az esetben, ha eltérő jogértelmezési lehetőségek vannak abban a kérdésben, hogy az egyes bűncselekmények esetében a cselekmény egységét mely időpont zárja le, arra a jogtudomány által kidolgozott dogmatikai elvek mentén a bírói gyakorlatnak reagálnia kell. Hangsúlyozandó azonban, hogy a törvényi, természetes, esetleg folytatólágos egység különböző eseteiben nem helyes az eltérő dogmatikai megközelítés. Így hasonló logikai alapon érdemes az egységet meghatározni például több emberen elkövetett emberölés, kapcsolati erőszak, tartás elmulasztása, zaklatás vagy költségvetési csalás esetén. A 6/2009. Büntető Jogegységi Határozatban a jogegységi tanács a határozat III/3. pontjában egyértelműen állást foglalt abban, hogy a jogértelmezését a bűncselekményegység valamennyi fajtájára kiterjesztette, azaz megfogalmazta azt az igényt, hogy az összefoglalt bűncselekmény, természetes egység, folytatólágos egység valamennyi eseténél hasonló elvek mentén zárja ki az újabb vádemelést a bármely részselekmény miatti jogerős elbírálás.

Itt jegyzem meg, hogy összefoglalt bűncselekmény esetén a jogalkotó egységet hoz létre olyan cselekményekből, amelyeket a törvényi rendelkezés hiányában egyébként halmazatként kellene értékelni. Ezekben az esetekben a törvényhozó a Btk. Különös Részi tényállásának szövegezésében egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az önállóan megvalósult cselekményeket a törvény rendelkezése alapján kell egységnek tekinteni. Összefoglalt bűncselekményt követ el például az, aki az emberölést több ember sérelmére követi el.³

Az összefoglalt bűncselekmény sajátos – az érték-egybefoglaláshoz közeleltő – esete a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése, amelyet az követ el, aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait vagyoni hátrányt okozva megsérti.⁴ Ebbe a körbe tartozik a bírói gyakorlat szerint a költségvetési csalás, amely akkor valósul meg, ha az elkövető a Btk. 396. § (1) bekezdés a)–c) pontjában írt módokon egy vagy több költségvetésnek vagyoni hátrányt okoz.⁵

³ Btk. 160. § (2) bekezdés f) pont.

⁴ Btk. 385. § (1) bekezdés.

⁵ Kúria Bfv.III.1.788/2017/13.

A bűncselekményegység záró időpontja

A bevezetés alapján látható, hogy a bűncselekményegység záró időpontja azért kiemelt jelentőségű, mert az egység minden részének egy eljárásba kell kerülnie, így nem csupán elméleti huncutságról, hanem a meginduló büntetőeljárások lefolytatását meghatározó kérdésről van szó. A bírói gyakorlat azonban nehezen tud válaszolni arra a kérdésre, hogy mely időpont teremti az egységet, azaz mely cselekményrészek esetén szükségeszerű az egy eljárásban történő elbírálás.

Több lehetséges megoldás mutatkozik az eddigi bírói gyakorlat alapján.

- A vádirat benyújtásának napja, a vádemelés időpontja.
- A vádirat tényállásában rögzített elkövetési időszak.
- A végindítványban fenntartott elkövetési időszak.
- Az ítélet jogerőre emelkedésének napja.
- A (kihirdetett nem jogerős) ítélet tényállásában foglalt elkövetési időszak.
- A jogerős ítélet tényállásában foglalt elkövetési időszak.

*A vádirat benyújtásának napja, a vádemelés időpontja,
esetleg a vádirat tényállásában rögzített elkövetési időszak
mint cselekményegység-teremtő*

A cselekményegység időpontjára nézve gyakran felbukkanó jogirodalmi nézet szerint „a vádemelés az a jogilag releváns időpont, ameddig történő teljesítés a büntethetőség megszűnését, illetve a büntetés korlátlan enyhítését vagy mellőzését eredményezheti. Végso soron költségvetési csalás esetén is a vádemelés időpontja zárja le a bűncselekményegységet” (MOLNÁR 2015, 1565.).

Ügyészi aktushoz, de nem a vádemeléshez, hanem a végindítványhoz kapcsolja a cselekményegységet Miskolczi Barna, aki már azon az állásponton van, hogy költségvetési csalás esetén „a cselekményegységet a végindítvány szerint fenntartott vádban megjelölt elkövetési időszak zárja le” (POLT 2013, 31.).

A Kúria által szerkesztett *Kúriai Döntések* című folyóiratban is közzétett döntés szerint „a költségvetési csalásnál a vádemelés időpontja zárja le a bűncselekmény-egységet, így valamennyi, az addig eltelt időszakban megvalósult tényállászerű rész-cselekmény a törvényi egység körébe tartozik függetlenül attól, hogy azt különböző adó- és járuléknemekre követték el, ahogy akkor is, ha azok külön-külön nem minősülnének bűncselekménynek”. A bűncselekmény minősítésénél a rész-cselekményekkel együttesen okozott vagyoni hátrányra kell tekintettel lenni.⁶

⁶BH 2018. 162. (Kúria Bfv.I.1.582/2017.), [2012. évi C. törvény 396. § (1)–(5)].

Ugyanerre a következtetésre jut az EBH 2019. B. 6. számon közzétett döntés is: „Abban az esetben, ha a terhelttel szemben utóbb emelt vád szerinti, az általa tettesként elkövetett költségvetési csalást megvalósító bűncselekmény elkövetési ideje megelőzi a bíróság által korábban jogerősen elbírált, és a terhelt által tettesként elkövetett költségvetési csalási cselekmény miatti vádemelést, azok törvényi egységbe tartozóként az elbírált bűncselekmény részecselekményei és ítélt dolognak tekintendők. [...]”

[46] Az ekként értékelendő költségvetési csalás tényállását a P-i Járásbíróság által elbírált vádirat benyújtásának időpontja, 2012. június 12. napja zárja le.

[47] Abban az esetben, ha az ítélelhozatalt követően derül ki, hogy a vádemelés előtt a terhelt további olyan bűncselekményt követett el, amely az elbírált cselekménnyel törvényi egységet alkot, az ítélt dolognak – res iudicatának – minősül.”⁷

Érdemes megjegyezni, hogy nem csupán a költségvetési csalás esetén, hanem az egységbe foglalt más bűncselekmények esetében is felbukkan a vádemelés időpontja, mint a cselekmény egységének lezárása. A zaklatás vétsége miatt folyamatban volt eljárásban jelenik meg az az okfejtés, hogy „a vádemelést követően esetlegesen folytatódó zaklatás miatt előterjesztett magánindítvány már más eljárásra tartozik”. „Ellenben a vádemelésig tartó időszakban a nyomozás során, a feljelentést követően is folyamatos zaklatás miatt további magánindítvány előterjeszthető.”⁸ Mindebből csak az a következtetés vonható le véleményem szerint, hogy a cselekményegységet nem a jogerő teremti ebben az esetben, hanem a vádemelés.

Ugyancsak a vád teremti a cselekményegységet a tartási kötelezettség elmulasztása bűncselekménynél.⁹ A vád tárgyát a tartási kötelezettség elmulasztásának bűncselekménye (Btk. 212. §) miatt indított eljárásban is kizárólag az ügyész által vád tárgyává tett cselekmény képezi. „Az eljárási feladatok megoszlásának alapelveire [a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 1. §] figyelemmel és a törvényes vádra vonatkozó – 2006. július 1-jén hatályba lépett – szabályozás folytán az a gyakorlat nem volt fenntartható már a Büntető Törvénykönyvről szóló 1998. évi IV. törvény (korábbi Btk.) hatálya alatt sem, miszerint a korábbi Btk. 196. §-ában meghatározott tartás elmulasztása esetében a bíróságoknak nem csupán a vádiratban szereplő, hanem azt meghaladóan, az elsőfokú ítélet meghozatalának időpontjáig történt összes mulasztást el kellett bírálnia.” Mindebből okszerűen következik, hogy a cselekményegységet is lezárja a vádemelés, hiszen az azt követő időszak cselekményegységre hivatkozással már nem vonható a jogerővel lezárt elkövetési időszakba.

⁷ EBH 2019. B. 6. (Kúria Bfv.I.454/2018.)

⁸ BH 2020. 3. (Kúria Bfv.III.1.538/2018.)

⁹ 101 Bkv.

A bíróság ítéletének jogereje mint cselekményegység-teremtő időpont

A több emberen elkövetett emberölés büntette miatt indult ügyekben kialakult gyakorlat lényege, hogy „amennyiben utóbb derül ki, hogy a terhelt az ítélethozatalt megelőzően további olyan cselekményt (emberölés) is elkövetett, amely a már elbírált bűncselekménnyel összefoglalt bűncselekmény törvényi egységébe tartozik, a többszöri eljárás tilalma miatt nem újabb vádemelésnek, hanem perújításnak van helye”.¹⁰ Mindebből az is következik, hogy a cselekményegységet a több emberen elkövetett emberölés esetén a (jogerős) ítélet zárja le.

A 6/2009. Büntető Jogegységi határozat a jogerő javára döntötte el a cselekményegység időpontját. A 6/2009. Büntető Jogegységi Határozat összesen 16 esetben utal arra, hogy „a jogerős határozat meghozatalát megelőzően” elkövetett részcselekményekre csak egy eljárásban kerülhet sor. Ezen felül a jogegységi határozat rendelkező része is ezt tartalmazza.¹¹

A jogegységi határozatban rögzített álláspontra utal a törvényi egység lezárásaként a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja. Eszerint „a töretlen gyakorlatnak megfelelően – az összefoglalt bűncselekmények esetében is a jogerős bírósági határozatnak van egység teremtő hatása” (POLT 2016, 1339.).

A Kúria több határozatából is arra következtethetünk, hogy a jogerőre emelkedésig elkövetett részcselekmények a cselekményegység részei. „A költségvetési csalás büntette (Btk. 396. §) – mivel törvényi tényállási eleme az »egy vagy több költségvetésnek okozott vagyoni hátrány« – az azzal érintett adónemek és bevallási időszakok számától függetlenül is törvényi egység, míg a hamis magánokirat felhasználását megalapozó elkövetési magatartások is – a Btk. 6. § (2) bekezdésében írt feltételek teljesülése esetén – ugyancsak alkothatnak törvényi egységet (folytatólagosság). A bűncselekményegység következménye pedig az, hogy nem csupán az azonos tények, de a már elbírált részcselekménnyel vagy részcselekményekkel egységet alkotó, ugyanakkor azokkal együtt el nem bírált, a korábbi ítélet jogerőre emelkedésének időpontjáig elkövetett további részcselekmények tekintetében is az időben első elítélés úgynevezett »res iudicatát« képez; ez pedig az azok miatti újabb vádemelést és büntetőeljárás lefolytatását a Be. 6. § (3) bekezdés *d)* pontja

¹⁰ Kúria Bkf.III.131/2005/2. sz. végzés

¹¹ 6/2009 Büntető Jogegységi Határozat. Bár a jogegységi határozat meghozatalának időpontjában a költségvetési csalás tényállása még nem szerepelt az akkor hatályos 1978. évi IV. törvényben, de érdemes kiemelni, hogy a jogegységi határozat, hogy az indítvánnyal érintett *Szegedi Írelőtábla Bpi.II.119/2009/2. számú* végzésében kifejtett jogi állásponttal értett egyet, amely ügyben az első vádemelést követő, de az első jogerős ítélet előtti időszakra állapította meg a cselekményegységet az adócsalás büntette miatt indult büntetőügyben.

értelmében kizárja. Ezt az elvet fejtette ki a 6/2009. BJE jogegységi határozat is, mely mind címében kifejezésre juttatta, mind pedig indokolásának III/1. pontjában kifejezetten rögzítette, hogy iránymutatásait nem csupán a folytatólágosságra, hanem a bűncselekményegység valamennyi esetére vonatkoztatja.” Ezen kúriai határozat egyértelműen rögzíti, hogy a költségvetési csalás tényállásával olyan egységet alkotott a jogalkotó, hogy minden, a költségvetés sérelmére elkövetett cselekmény egységbe kerül, még a bevallási időszakok számának sincs jelentősége, így akkor is egységet alkot, ha ezen bevallási időszakok egymástól távol esnek, hiszen az egység a „bevallási időszakok számától függetlenül” is egységet alkot.¹²

Mindezt egyértelművé is teszi a Kúria joggyakorlata, amikor rámutat arra, hogy: „Amennyiben a felrótt cselekmények egymással természetes (vagy törvényi) egységet képeznek, s azt a bíróság jogerős ügydöntő határozata elbírálta, a jogerős elbírálás hatása kiterjed az – utóbb esetlegesen rész-cselekményeknek bizonyuló – egységesen értékelt cselekmény elkövetésének időpontja előtt és (a jogerőre emelkedés napjával bezárólag) azután elkövetett rész-cselekményekre, függetlenül attól, hogy az ügyész utóbb a rész-cselekményt is csak részlegesen, valódi folyamatából kiragadva teszi a vád tárgyává.”¹³

„Az 1878. évi V. tc. (Csemegi Btk.) óta következetes a Kúria, majd a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata abban, hogy az olyan bűncselekmény tekintetében, amely időben egymástól elkülönülő rész-cselekményekkel valósul meg, a bíróság jogerős határozatának cselekményegységet teremtő hatása van. A jogerős határozat a megszületéséig terjedő időszak tekintetében a cselekményegységet behatárolja és lezárja. Az ezt követő (tehát a jogerőt követő) időszakban esetleg továbbra is megvalósuló újabb rész-cselekmények pedig már egy újabb rendbeli bűncselekmény megállapításának az alapjául szolgálhatnak.”¹⁴

A jogerős határozat cselekményegységet teremtő hatására történő hivatkozás egyébiránt is viszonylag gyakran jelenik meg a bírói gyakorlatban: „Egyébiránt helyesen a 6/2009. BJE. számú jogegységi határozattal összhangban utalt a felülvizsgálati indítvány arra, hogy a bíróság jogerős határozatának cselekményegységet teremtő hatása van, s a jogerős határozat annak megszületéséig terjedő időszak tekintetében a cselekményegységet lezárja.”¹⁵

¹² Kúria Bfv.III.1.476/2017/2.

¹³ Kúria Bhar.II.832/2015/6.szám [Be. 2. § (4) bekezdés, 1. BKv számú büntető kollégiumi vélemény A.I.3. pontja].

¹⁴ Kúria Bhar.II.832/2015/6.szám (hivatkozik a kúriai határozat a 6/2009. BJE számú büntető jogegységi határozat indokolásának III.2. pontjára) .

¹⁵ Bfv.III.1.160/2015/8.szám, BH 2017, 388 számon közzétett Kúria Bfv.II.372/2017 számú döntés (25) pontja.

*A (kihirdetett nem jogerős) ítélet tényállásában foglalt elkövetési időszak
vagy a jogerős ítélet tényállásában foglalt elkövetési időszak*

Harmadik lehetőségként felmerülhet, hogy a cselekményegységet az ítélet tényállásában rögzített elkövetési időszak zárja le. A jogerő keletkezteti a cselekményegységet, de nem a jogerőre emelkedés időpontjával zárul a cselekményegység, hanem a jogerős ítéletben foglalt történeti tényállás záró időpontjával.

Megítélésem szerint a tettazonosság fogalma a vád tárgyává tett tények alapulvétele nélkül nem értelmezhető. A vádemelés az egység valamennyi esetében (így a költségvetési csalásnál is) meghatározza a cselekményegységet. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a vád jogerős elbírálásának időpontjáig ne lehetne (illetve ne lenne kötelező) ezen cselekményegységbe tartozó tényekkel kiegészíteni a bíróságnak a tényállást.

Mindezen gondolatok a vádelv helyes értelmével lesznek alkalmazhatók. A vádelv nem követeli meg a vád és ítéleti tényállás közötti teljes történeti azonosságot, és nem jelenti törvényes vád hiányát, ha az ügyész a végindítványában egészíti ki a vád tényállását olyan tényekkel, amelyek további bűncselekmény tényállási elemeit tartalmazzák. Ehhez képest közömbös az is, ha az ügyész a végindítványban módosította a vádat, s ugyanazon bűncselekmény más elkövetési magatartásával vádolta a terheltet.¹⁶ Mindebből következik, hogy költségvetési csalás esetén is lehetőség van a végindítványban akár a jogerő napjáig terjedő időpontig kiegészíteni, módosítani a vádat. A vád cselekményegység-teremtő hatása nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy a cselekményegységbe tartozó körben a bíróság ne egészíthetné ki a tényállást akár további bevallási időszakokra nézve is. Mindez talán lehetővé tesz egy olyan értelmezést, hogy bár a vád meghatározza a cselekményegységet, azonban az ítélet jogerejének a kizáró hatása az, ami azt lezárja. Ellenkező értelmezés esetén a vádemelést követő idősakra újabb rendbeli bűncselekményt kellene megállapítani.

További szempont lehet az is, hogy: „A magyar jogrendszerben »res iudicata« hatás kiváltására az Alaptörvény rendelkezései szerint csak bírósági határozat képes, az ügyészség nyomozást megszüntető határozata nem.”¹⁷

Ebből nem csak az következik, hogy a nyomozás megszüntetése – megrovás alkalmazása esetén sem – eredményezi a cselekmény végleges elbírálását (Kúria Bfv.III.1.788/2017/13.). Nyilvánvalóan nem zárna le költségvetési csalás esetén sem a cselekményegységet az ügyészi nyomozást megszüntető határozat még megrovás alkalmazásával sem. Mindebből az is következik, hogy az ügyészi vádemelésnek sem lehet ilyen hatása, hiszen hasonlóan a nyomozás megszüntetéséhez

¹⁶ EBH 2005, 1199.; BH 2009, 74.; Kúria Bfv.III.1.158/2017/4.

¹⁷ Kúria Bfv.III.1.788/2017/13.

a vád sem tekinthető végleges döntésnek. Itt nem csupán a vádmódosításra kell gondolnunk, hanem az esetleges vádejtésre is.

Kérdésként merülhet fel az is, hogy abban az esetben, ha a vádemelés időpontja lenne a cselekményegységet teremtő időpont, akkor melyik időpont számít, ha a bíróság felhívja az ügyészt a vádirat hiányosságainak pótlására.¹⁸

Ugyancsak nem lehet eltekinteni attól, hogy a büntetőeljárás akadályát a Be. 2017. évi XC. törvény 4. § (3)–(4) bekezdése és a 456. § (1) bekezdése a jogerős elítéléshez köti. A jogerős döntésig nincs is döntés a vádbeli tényállásról.

A Kúria több határozatában rámutatott arra is, hogy a tettazonosságnak az eljárásjogi értelmében nem azonos az anyagi büntetőjogi egység fogalmával. Lehetnek cselekmények, amelyek anyagi jogi szemszögből nézve halmazati viszonyban állnak egymással, de azért az eset körülményei szerint mégis egy egységes történeti eseményhez tartoznak. A bírói gyakorlat lényegileg az egység és a többség közötti megkülönböztetés anyagi jogi kereteit használja fel a kizáró hatás terjedelmének megítélésénél. Amennyiben a jogerős ítélet meghozatala előtt véghezvitt, de utóbb ismertté vált cselekmény a már az ítéletben megvizsgált és elbírált cselekménnyel együtt belefér egy egységes bűncselekmény fogalmába, mint amilyen a természetes és a folytatólagos egység esete, akkor a jogerős ítélet általában ezt az újonnan felderített cselekvést is magában foglalja, és ez a terhelt másodszori elítélését megakadályozza.¹⁹

A jogerős határozat megszületése természetesen nem mindig esik egybe a határozat jogerőre emelkedésének napjával. A határozat megszületése nem más, mint a határozat meghozatala, amely időben akár távolabb is lehet a határozat jogerőre emelkedésétől. Ilyen esetben teljesen kizárt annak a lehetősége, hogy az ezen időszak alatt elkövetett „részcselekményeket” is elbírálja a bíróság, hisz arról sem neki, sem az ügyésznek nincs tudomása.

Megítélésem szerint legtisztább megoldás az lenne, ha a jogerős ítélet keletkeztetné a cselekményegységet, de kizárólag a jogerős ítélet tényállásában foglalt és elbíralt elkövetési időszakra nézve. Mindez nem zárna ki azt a lehetőséget, hogy a bíróság a határozata meghozatalának időpontjáig egyes részcselekményeket elbíráljon. Figyelemreméltó és követhető így a cselekményegység valamennyi esetében a BKv 101 véleményben kifejtett jogi álláspont is, amely tartás elmulasztása vétsége bűncselekménynél vizsgálta a tettazonosság kérdését. „Márpedig a bíróság túlterjeszkedik a vádon, ha olyan cselekményt vagy részcselekményt is elbírál, amelyet a vádló nem tett vád tárgyává. Nincs törvényes akadálya annak, hogy a vádló a vádat a történeti tényállásban leírt tényállással összefüggő, de

¹⁸ Be. 493. §.

¹⁹ Kúria Bfv.III.1.158/2017/4.; Bfv.III.1.173/2017/13.; Kúria Bpkf.III.169/2016/7.; Kúria Bfv.III.1.085/2015/18. szám.

vád tárgyává nem tett cselekmény(ek)re is kiterjessze. A vád tárgyát ezért a tartási kötelezettség elmulasztásának vétsége (büntette) miatt indított eljárásban is kizárólag az ügyész által – akár a vád kiterjesztése útján – vád tárgyává tett cselekmény képezi.” Az a gyakorlat nem fenntartható, miszerint a tartás elmulasztása esetében a bíróságoknak nem csupán a vádiratban szereplő, hanem azt meghaladóan, az elsőfokú ítélet meghozatalának időpontjáig történt összes mulasztást el kellett bírálnia.²⁰

A jogerős határozat cselekményegység-teremtő hatása így a jövőben is érvényesülhet, de nem a jogerő formális időpontjára kellene túlzott figyelmet fordítani, hanem az elbírált időszakra. A jogerő időpontja ugyanis olyan eljárási aktusok sikerességén is múlik, mint a határozat kézbesítésének sikeressége vagy az átvétel időpontja.

Irodalomjegyzék

- BLASKÓ Béla (2016): A bűncselekmény. In POLT Péter szerk.: *A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. Budapest, Opten. 67.
- GÁL István László (2010): A bűncselekményegység és a halmazat. In BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály szerk.: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, Osiris. 225–228.
- HÁGER Tamás (2015): A büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó rendelkezések mint alapvető alkotmányos, garanciális szabályok. *Büntetőjogi Szemle*, 3. sz. 68–75.
- MOLNÁR Gábor (2015): A költségvetési csalás. In KÓNYA István szerk.: *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac. 1565.
- NAGY Ferenc – TOKAJI Géza (1993): *A magyar büntetőjog általános része*. Szeged, JATE.
- NAGY Ferenc (2001): *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, Korona.
- POLT Péter szerk. (2013): *Új Btk. Kommentár*. 8. köt. Budapest, NKTK.
- POLT Péter szerk. (2016): *A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. Budapest, Opten.

²⁰ BKv 101.

Fantoly Zsanett¹

A terhelti figyelmeztetések rendszere a magyar és az amerikai büntetőeljárásban

A Miranda-figyelmeztetés elmélete és joggyakorlata

Az USA-ban a 14. alkotmánykiegészítésben foglalt tisztességes eljáráshoz való jogot és az 5. alkotmánykiegészítésben található önvádra kötelezés tilalmát megtestesítő garancia a Miranda-elvként vagy Miranda-figyelmeztetésként elhíresült doktrína (SCHULHOFER 2006, 156–157.). Lényege szerint leginkább a büntetőeljárások nyomozási szakaszában alkalmazzák, az őrizetbe vételt követően és a gyanúsított kihallgatást megelőzően (ISRAEL–LAFAYE 2014, 35.). A figyelmeztetés elmaradásával felvett vallomás fő szabály szerint jogellenesen megszerzett bizonyítékot eredményez, s mint ilyen, nem használható fel (MARCUS–WILSON, 2011, 79–80.).

Az 1867-ben született 14. alkotmánykiegészítés biztosította először a tisztességes eljárás követelményét az USA minden államában. A jogalkotó azonban nem töltötte ki konkrét tartalommal a garanciális elvet, és az esetjog is csak lassan haladt a jogértelmezési problémák megoldásával. Ez idő tájt az államok nem ritkán szabadon foganatosítottak hatósági engedély nélküli házkutatásokat, lefoglalásokat, és az így nyert bizonyítási eszközöket minden gond nélkül felhasználták a büntetőeljárásban. Szintén gyakori volt, hogy védő nélküli terhelteket súlyos bűncselekményekben (*felony*), esküdszéki döntés nélkül ítélték el, ahogy megengedett volt a terhelt önmagára nézve terhelő vallomása is előzetes figyelmeztetés nélkül (SCHULHOFER 2006, 156.).

Az 1950-es évek Amerikájában a rendőrségi kihallgatás során, ha elcsattant egy-két pofon vagy kisebb ütések alkalmaztak, még nem jelentett automatikusan kényszervallatást, és így nem eredményezett jogellenesen megszerzett bizonyítékot – mint ahogyan az órákig tartó, éjszakába nyúló folyamatos kihallgatás és a védői kapcsolatfelvétel igényének a hatóság általi elutasítása is elfogadott volt a kihallgatás során. Így például a *Spano v. New York* ügyben [360 U.S. 315

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék, tanácskezelő egyetemi tanár.

(1959)], ahol egy érzelmileg instabil, külföldön született fiatal felnőtt gyanúsítottat 8 órán át, késő éjszakától hajnalig vallattak védő nélkül. A kihallgatáson részt vett a férfi gyermekkori barátja is, aki – a nyomozó hatóság utasítására – folyamatosan próbálta őt rábeszélni a beismerő vallomás megtételére.

Ameddig a Legfelsőbb Bíróság nem látta sérülni az „önkéntesség teszt”-jét (Tóth 1995, 62.), vagyis azt, hogy a rendőrség által alkalmazott kihallgatási módszer, eseti krimináltaktika nem törte meg az elkövető szándékát, és nem ennek hatására került sor a vallomás megtételére (vagyis nem a kényszer vagy fenyegetés hatására lehetett következtetni a körülményekből), addig a megszerzett vallomás önkéntesnek és felhasználhatónak minősült (SCHULHOFER 2006, 156–157.).

Az első drasztikus változást 1961-ben a *Mapp v. Ohio* döntés [367 U.S. 643 (1961)] jelentette, amelyben az előzetes engedély nélkül foganatosított kutatás, illetve lefoglalás jogellenességét mondta ki a bíróság (KAMISAR 2006, 45–101.). Az ilyen módon megszerzett bizonyítékokat a kizáró szabály (*exclusionary rules*) alapján nem lehet felhasználni (GÁCSI 2006, 35.). 1963-ban a *Gideon v. Wainwright* döntésben [72 U.S. 335 (1963)] a Legfelsőbb Bíróság a védelem jogát erősítette meg, amikor kimondta, hogy a súlyosabb bűncselekmények (*felony*) miatt folytatott büntetőeljárásokban nem kerülhet sor vádemelésre védő bevonása nélkül. Amennyiben a vádlott anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy védőt hatalmazzon meg, a bíróság rendel ki számára hivatalból. A szabály állami és szövetségi büntetőeljárásokban egyaránt érvényes (COLE 2006, 101–129.). 1964-ben a *Malloy v. Hogan* ügyben [378 U.S. 1 (1964)] az önvádra kötelezés tilalmának elismerése általánossá vált abban az állásfoglalásban, hogy a büntetőügyben kötelező megjelenésre idézés nem vonja maga után automatikusan az érintett személy önmagára történő, akár diszkriminatív vallomástételének kötelezettségét is.

Az önvádra kötelezés tilalmának kiterjesztése a nyomozás szakaszára az 1966-os *Miranda v. Arizona* döntésben [384 U.S. 436 (1966)] történt meg, amely ténylegesen egy négylépcsős figyelmeztetési rendszert vezetett be. Alapvető kiindulópont, hogy a gyanúsítottnak joga van a hallgatáshoz (1), és bármi, amit mond, az felhasználható ellene (2). Joga van védő segítségét igénybe venni a védekezése során (3), ha pedig korlátozott anyagi lehetőségei miatt nem tudja megengedni magának a meghatalmazott védő közreműködését, kérésére a hatóság védőt rendel ki számára (4). Két évvel később, a *Duncan v. Louisiana* döntésben [391 U.S. 145 (1968)] minden államban kötelezővé vált az esküdtszéki rendszer alkalmazása súlyos bűncselekmények tárgyalása során (KING 2016, 261–295.).

De mi is a Miranda-ügy konkrét tényállása? Ernesto Mirandát 1963. március 13-án őrizetbe vette a phoenixi rendőrség, egy 18 éves nő sérelmére elkövetett emberrablás és erőszakos közöszlész gyanújával. Kétórás kihallgatást követően Miranda az erőszakos nemi deliktum vonatkozásában aláírt egy nyomtatott

nyilatkozatot, amely azt tartalmazta, hogy vallomását önkéntesen, szabad akaratból, kényszer, fenyegetés vagy bármely ígértől mentesen és jogainak teljes ismeretében tette meg, tudva azt is, hogy az felhasználható ellene. Mirandának azonban nem volt védője, és a kihallgatás során nem figyelmeztették a hallgatás jogára, illetve arra sem, hogy a szóban tett és aláírt vallomása később felhasználható ellene. A tárgyaláson ezekre az eljárásjogi szabálysértésekre hívta fel az eljáró bíró figyelmét az addigra kirendelt védő, de a bíró a jogellenesen felvett vallomás alapján mégis elítélte a vádlottat. A védői fellebbezést az Arizonai Legfelsőbb Bíróság bírálta el, amely helyt adott a védő azon érvelésének, hogy a vallomás nem volt teljesen önkéntes, és így fel sem lehetett volna használni bizonyítékként. A megismételt eljárásban Mirandát 1967-ben végül elítélték, de a bizonyítékok között nem szerepelt a korábbi vallomás. 1972-ben kegyelemmel szabadult, majd 1976-ban egy kocsmai verekedés során nyakon szúrták. Az ügy gyanúsítottja – a Miranda-figyelmeztetésekből megismert jogával élve – nem kívánt vallomást tenni. Mivel azonban más bizonyíték nem volt ellene, szabadon távozott a rendőrségtől, soha nem kellett a törvény előtt felelnie tettéért (MONTALDO 2019).

A Miranda-döntést megelőzően – ahogyan az korábban már említettük – az USA-ban mintegy három évtizedig az „önkéntességi teszt” volt meghatározó a kihallgatások jogellenességének vizsgálatakor. Ez a teszt azonban nem határozta meg a nyomozó hatóságok eljárási kötelezettségeit a kihallgatások során. S bár kétsésgkívül fontos előrelépést jelentett a terhelti jogok kiszélesítése során az *Escobado v. Illinois* döntés [378 U.S. 478 (1964)], amelyben a nyomozás szakaszára is kiterjesztették a terhelt védőhöz való jogát, de sem a *Gideon*-, sem pedig az *Escobado*-döntések nem kötelezik a nyomozó hatóságot a kihallgatás előtti figyelmeztetések megtételére (ISRAEL–LAFAVE 2014, 208–209.). A Miranda-elv lényege pontosan az, hogy a kihallgatás meg sem kezdődhet, ameddig a gyanúsított a figyelmeztetésekre nem reagál, illetve ha a gyanúsított a kihallgatás során bármikor élni kíván a hallgatás jogával, akkor a kihallgatást be kell fejezni (ISRAEL–LAFAVE 2014, 210.). Egyes szerzők szerint ez utóbbi úgynevezett „megszakító rendelkezés” adja a Miranda-szabály „lelkét”, mert a korábbi rendőrségi kihallgatási gyakorlathoz ez adja hozzá a legtöbbet (SCHULHOFER 2006, 163.).

Az 1968-as bűnüldözési törvény a szövetségi eljárásokban mintegy „hatályon kívül helyezte” a Miranda-szabályt, és a korábbi önkéntességi teszt szabályaihoz nyúlt vissza (ISRAEL–LAFAVE 2014, 210.). A későbbi joggyakorlat újra felelesztette a Miranda-elvet „Csipkerózsika álmából”, különösen azzal, hogy több döntés született a Miranda alóli kivételek vonatkozásában. Így például a *Harris v. New York* ügyben [401 U.S. 222 (1971)] a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a Miranda-szabályok sérelmével felvett vallomás is felhasználható a terhelt vallomásának megtámadására vagy megdöntésére, a terhelt szavahihetőségének megcáfolására (TÓTH 1995, 63.). Az ugyancsak a Miranda-kivételek sorát gazdagító *Rhode*

Island v. Innis döntésben [446 U.S. 291 (1980)] tisztázta a bíróság, hogy a terhelt vallomása és spontán megnyilatkozása nem azonos joghatállyal bír a Miranda-szabályok szempontjából. Ha a terhelt a rendőrségi autóban a bűncselekmény elkövetésének helyszínére történő szállítását kéri, és bűnösségét alátámasztó információkat közöl a jelen lévő rendőrökkel, függetlenül attól, hogy ott és akkor nem (csak korábban a rendőrrőrsön) került sor a Miranda-figyelmeztetésére, vallomása felhasználható. Szintén kivételszabályt alapoz meg a Miranda-elv alól a közbiztonság védelme, vagyis a „közbiztonságért való aggodalom” (Tóth 1995, 63.). A *New York v. Quales* ügyben [478 U.S. 649 (1984)] például egy felügyelet nélkül maradt fegyver fellelhetőségére nyilatkozott a terhelt a Miranda-figyelmeztetés elhangzása előtt, amely nyilatkozat által fellelt fegyvert nem minősítette jogellenesen megszerzett bizonyítéknak a bíróság. Arra vonatkozóan pedig, hogy a hallgatás jogáról történő lemondásnak a terhelt „tudatos, intelligens és önkéntes” (*knowling, intelligent, and voluntary*) elhatározásán kell alapulnia, a *United States v. Garibay* ügy [143 F. 3d 534 (1998)] az alapja, amelyben az angol nyelvet alig értő, alacsony IQ-szinttel rendelkező terheltnek a hallgatás jogáról történő joghatályos lemondását vizsgálta a bíróság. 2000-ben azonban a *Dickerson v. U.S.* ügyben [530 U.S. 428 (2000)] a Legfelsőbb Bíróság megerősítette a Miranda-szabályt, és az állami, illetőleg a szövetségi bíróságokra egyaránt kötelezővé tette annak alkalmazását.

A Miranda-szabály három kötelezettséget ró a rendőrségre: a kötelező figyelmeztetések megtételét (1); azt, hogy a kihallgatás elején félreérthetetlenül tisztázni kell, ha a terhelt lemond a hallgatás jogáról és vallomást kíván tenni (2); illetve ha a gyanúsított a kihallgatás közben dönt úgy, hogy az eljárás ezen szakaszától kezdve él a hallgatás jogával, a kihallgatást meg kell szakítani. Vajon ellensége lett a gyakorlatban a rendőrségnek a Miranda-elv? Tény, hogy bevezetése után – ha nem is szignifikánsan (3,8%-kal), de – visszaesett az élet elleni bűncselekmények vonatkozásában a beismerések száma. Napjainkban a terheltek 20–25%-a él az USA-ban a nyomozás során a hallgatás jogával, és az esetek 50–55%-ában beismerő vallomás születik már a rendőrségen (SCHULHOFER 2006, 177.). Az viszont kétségtelen előnye a Miranda-figyelmeztetés bevezetésének, hogy megerősítette a közvélemény előtt a rendőrség szakmai színvonalának elismerését. A hallgatás és a védőválasztás jogára történő figyelmeztetés a terhelt olvasatában ugyanis azt jelenti, hogy rendőrség ismeri és tiszteletben kívánja tartani az ő eljárási jogosítványait (SCHULHOFER 2006, 174.). A rendőrség tisztességes eljárása és a Mirandában foglalt figyelmeztetések tényleges elhangzása azonban nehezen bizonyítható tény, mivel a mai napig nem követelmény annak írásba (jegyzőkönyvbe) foglalása. A bíró elé került nyomozati vallomásból, nyilatkozatból nem derül ki, hogy a gyanúsított esetleg rendőri rábeszélésre vagy megtévesztésre mondott le a hallgatás jogáról, akár

még a védő kiérkezése előtt. Három évvel a Miranda-döntés után a *Frazier v. Cupp* ügyben [394, U.S. 731 (1969)] Marschall bíró álláspontja az volt, hogy a rendőri megtévesztési taktika alkalmazása nem teszi automatikusan „nem önkéntesen” megtetté a vallomást (SCHULHOFER 2006, 174.). Később, a 2010-es *Berghuis v. Thompkins* döntésben [560 U.S. 370 (2010)] a Miranda-elv teljes erodálását figyelhetjük meg, amikor a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy ha a gyanúsított ismeri a hallgatáshoz és védőhöz való jogát, de egyértelműen nem nyilatkozik arról, hogy kívánja-e azokat gyakorolni, korábbi nyilatkozatai fényében az azokról való lemondás vélelmezhető, és a bizonyíték felhasználható. (WEISSELBERG–BIBAS 2010). Mindezek fényében valóban elfogadhatónak látszik az az álláspont, hogy a Miranda-döntés valódi újítása és legfontosabb, lényegi jelentősége a „megszakító szabály” bevezetése (SCHULHOFER 2006, 163.), ám – ahogyan azt a *Berghuis v. Thompkins* ügyben [560. U.S. 370. (2010)] láthatjuk – a hallgatás jogáról való „hallgatólagos lemondás” sem ismeretlen már az USA joggyakorlatában.

A terhelti figyelmeztetés hazai szabályozása és gyakorlata

A magyar büntetőeljárási jogban 1990. január 1-től hatályos a terhelti figyelmeztetések rendszere. Az 1989. évi XXVI. törvény iktatta be az akkor hatályos 1973. évi I. törvény 87. § (2) bekezdésébe a hazai jogban is „Miranda-figyelmeztetésként” elhíresült klauzulát, amely szerint a terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, továbbá hogy amit mond, az bizonyítékként felhasználható. A figyelmeztetést és a terhelt válaszát jegyzőkönyvbe kell foglalni. A figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe [1973. évi I. törvény 89. § (2) bekezdés]. A vonatkozó joggyakorlat kezdetben rendkívül szigorúan értelmezte a hatóságokat terhelő figyelmeztetési kötelezettséget: eszerint a figyelmeztetésnek minden egyes kihallgatást megelőzően meg kellett történnie, különben az adott vallomás nem volt figyelembe vehető (BH 1991, 26.; BH 1991, 309.; BH 1991, 463.). 1994-től alakult akként a joggyakorlat (BH 1994, 177.), hogy eljárási szakaszonként egyszer (a legelső kihallgatás elején) elég elhangoznia a figyelmeztetésnek – ez időközben törvényi szabályozást is nyert [2017. évi XC. törvény 185. § (2) bekezdés].

Új büntetőeljárási törvényünk, a 2017. évi XC. törvény, részint kiszélesítette a Miranda-figyelmeztetések körét, amikor egy összetettebb, hat elemből álló figyelmeztetési rendszert vezetett be. Ugyanakkor a terhelti vallomás fogalmának rögzítésével [2017. évi XC. törvény 183. § (1) bekezdés], ha a terhelt figyelmez-

tetése egyszer már megtörtént, és ezt követően a terhelt írásban tesz nyilatkozatot (akár az eljáró bíróhoz címzett levél formájában), ez már nem okirati bizonyítékként, hanem terhelti vallomásként értékelhető. Amíg tehát korábbi eljárási törvényeink alapján csupán a terhelti kihallgatás során tett vallomás minősült a terhelt vallomásának, addig mára már jócskán kiszélesedett a vallomások felhasználási lehetősége. Az új Be. 187. § (2) bekezdése alapján ugyanis a terheltnek más ügyben tett vallomása is felhasználható bizonyítási eszközként, ha a vallomásról készült jegyzőkönyv a szükséges terhelti figyelmeztetéseket (és az azokra adott válaszokat) egyértelműen tartalmazza. A korábbi eljárási törvényeink a terheltnek más ügyben tett tanúvallomása felhasználhatóságát még nem szabályozták, így ez az új szabály mindenképpen jelentős előrelépésnek bizonyul a bizonyítékok minél szélesebb körű felhasználhatósága tekintetében. Ugyancsak a már megszerezett vallomás felhasználhatóságának kiterjesztését szolgálja az, hogy ha – például az előkészítő ülésen történt – elkülönítés után a korábbi terheltből tanú lesz a másik ügyben, akkor a korábbi ügyben terheltként tett vallomását az új Be. 177. § (5) bekezdése alapján fel lehet használni.

A Miranda-szabályok jelentőségét csökkenti az „ezüsttálca elve”-ként jelentkező azon törvényi rendelkezés, amely szerint a terhelti figyelmeztetés vagy a figyelmeztetésre adott válasz jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén is figyelembe vehető a terhelt közlése vallomásként, ha az eljárás során korábban már figyelmeztetésben részesült, és a folytatólagos kihallgatása során védővel rendelkezik, vagy a terhelti figyelmeztetés után a közlését fenntartja [2017. évi XC. törvény 185. § (4) bekezdés].

Még mindig töretlen viszont a szemlélet a helyszínen tett nyilatkozatok rendőri jelentésbe foglalt tartalmának bizonyítékok köréből történő kizárása tárgyában. A vonatkozó bírói gyakorlat nem engedi a rendőri jelentésbe foglalt vallomásjellegű bizonyíték felhasználását, függetlenül attól, hogy a későbbiekben a tanú vagy a terhelt él-e a vallomásmegtagadási jogával (BAKONYI 2019, 128.). A helyszínen tartózkodó bűnügyi technikus által folytatott magánbeszélgetés azonban már nem a hivatalos eljárás része, így a technikus kihallgatható ezen tényekre nézve (BAKONYI 2019, 129.), csakúgy, mint például a helyszínen tartózkodó mentős vagy tűzoltó. Szintén érdekes, hogy a pszichológus szakértői véleményben nyilatkozik arról, hogy életszerű-e, amit a terhelt neki – terhelti figyelmeztetés nélkül – elmondott, illetve hogy amit a terhelt korábbi nyomozati nyilatkozataiban tett, az miként támasztja alá a terheltnek a szakértő előtt tett nyilatkozata életszerűségét. Új büntetőeljárási törvényünk pedig már lehetővé teszi a műszeres vallomásellenőrzés (tipikusan poligráf) eredményének kiértékeléséhez kötelezően alkalmazandó szaktanácsadó tanúként történő kihallgatását, aki eljárásáról és megállapításairól tanúvallomást tesz [2017. évi XC. törvény 212. § (2) bekezdés].

Összevetve az amerikai Miranda-figyelmeztetések gyakorlati alkalmazását a magyar szabályozással, leginkább az szembetűnő, hogy a hazai büntetőeljárásban a megalapozott gyanú közlését követően kerül sor a figyelmeztetések megtételére, így addig nem is lehet a nyilatkozatokat figyelembe venni, amíg a gyanút nem közlik. Amerikában – gyakran már a helyszínen – rögtön elhangzik a nyomozó hatóság részéről az intézkedéssel érintett személy részére a Miranda-figyelmeztetés, így az érintett bármely – ezt követően tett – nyilatkozata felhasználhatóvá válik. Talán érdemes lenne a magyar jogi szabályozás keretei között is megfontolni egy olyan megoldást, amikor a megalapozott gyanú közlését, tehát még a terheltté nyilvánítást megelőzően megtörténne a figyelmeztetések, azaz akkor, amikor még nincs tiszta eljárási pozíciója a rendőri intézkedéssel érintett személynek. Az érintett nyilatkozatát tartalmazó rendőri feljegyzés hitelt érdemlőségét garanciális szempontból erősítené a személyi kamera alkalmazása a kezdeti, helyszínen végzett eljárási cselekmények során, ezek anyaga akár elektronikus adatként is felhasználhatóvá válik. Előfordulhat az is, hogy később mégsem lesz gyanúsított az érintett személyből, de ha mégis, akkor az érdemi eljárási cselekmények előtt ismételten elhangozhat, hogy „amit mond vagy rendelkezésre bocsát, az bizonyítékként felhasználható”. Amennyiben pedig az eljárás későbbi szakaszában „csak” tanú lesz az intézkedéssel érintett személyből, megkapja a szükséges figyelmeztetéseket, amely alapján megtagadhatja a vallomástételt.

Összegezve tehát az állapítható meg, hogy a magyar büntetőeljárásban a terhelti figyelmeztetések hangsúlyos szerepe egy ígéretes kezdeti szakasz után – amikor még minden kihallgatáskor kötelező volt megtenni a Miranda-figyelmeztetéseket – hanyatlani látszik. Pedig a terhelt beismerésén alapuló egyezségi eljárás az új büntetőeljárási törvény egyik legsarkalatosabb pontja, hiszen a nyomozásban vagy az előkészítő ülésen megtett beismerő vallomással lényegesen lerövidül a büntetőeljárás. Magán az előkészítő ülésen elvileg nincs ugyan bizonyításfelvétel, de a terhelt figyelmeztetése megtörténik, és az ott elhangzott figyelmeztetést később, tárgyaláson már nem kell megismételni. Úgy tűnik, a törvény más, a bizonyítást érintő újításai is abba az irányba haladnak, hogy a jogalkotó minél inkább könnyítse a bizonyítási szabályokat, ezáltal pedig minél több felhasználható bizonyítási eszközhöz jussanak a hatóságok. Erre utal – egyebek mellett – például, hogy a tanúnak a korábban vagy más ügyben tett tanúvallomása bizonyítási eszközként akkor is felhasználható, ha a tanú a vallomástételt a továbbiakban megtagadja [2017. évi XC. törvény 177. § (4) bekezdés első mondata]; vagy hogy nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben együttesen elfogadja [2017. évi XC. törvény 163. § (4) bekezdés c) pontja]. A bizonyítási szabályok átstrukturálódása az anyagi igazság kontra eljárási igazság kérdéséhez vezet, és megállapít-

ható, hogy az új büntetőeljárás törvény – annak ellenére, hogy preambulumban az anyagi igazságra való igényét fogalmazza meg célként – részletszabályaiiban lemondott az anyagi igazságról (MEZŐLAKI 2018, 3.). Ez azonban már egy másik tanulmány témája lehet...

Irodalomjegyzék

- BAKONYI Mária (2019): *A beismerő vallomás fonákja és színe – a beismerő vallomástól a konszenzusig*. PhD-értékezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola. Elérhető: <https://bit.ly/2XVS7R7> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 24.)
- COLE, David (2006): Gideon v. Wainwright and Strickland v. Washington: Broken Promises. In STEIKER, Carol S. ed.: *Criminal Procedure Stories. An In-Depth Look at Leading Criminal Procedure Cases*. New York (US-NY), Foundation Press.
- GÁCSI Anett Erzsébet (2006): *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány.
- ISRAEL, Jerold H. – LAFAYE, Wayne R. (2014): *Criminal Procedure Constitutional Limitations in a Nutshell*. St. Paul, West Academic Publishing.
- KAMISAR, Yale (2006): Mapp v. Ohio: The First Shot Fired in the Warren Court's Criminal Procedure. In STEIKER, Carol S. ed.: *Criminal Procedure Stories. An In-Depth Look at Leading Criminal Procedure Cases*. New York (US-NY), Foundation Press.
- KING, Nancy J. (2006): Duncan v. Louisiana: How Bigotry in the Bayou Led to the Federal Regulation of State Juries. In STEIKER, Carol S. ed.: *Criminal Procedure Stories. An In-Depth Look at Leading Criminal Procedure Cases*. New York (US-NY), Foundation Press.
- MARCUS, Paul – WILSON, Melanie D. (2011): *Criminal Procedure*. St. Paul (US-MN), West Academic.
- MEZŐLAKI Erik (2018): A bíró meg az árnyéka. Hogyan érvényesül a funkciómegosztás elve? *Ügyvédek Lapja*, 57. évf. 1. sz. 2–5.
- MONTALDO, Charles (2019): Miranda Rights and Warning: Landmark Case Evolved from 1963 Ernesto Miranda Arrest. *ThoughtCo*, 2019. 01. 30. Elérhető: www.thoughtco.com/miranda-rights-and-warning-972920 (A letöltés dátuma: 2020. 01. 06.)
- SCHULHOFER, Stephen (2006): Miranda v. Arizona: A Modest but Important Legacy. In STEIKER, Carol S. ed.: *Criminal Procedure Stories. An In-Depth Look at Leading Criminal Procedure Cases*. New York (US-NY), Foundation Press.
- TÓTH Mihály (1995): A „magyar Miranda” első néhány éve. In ERDEI Árpád szerk.: *Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Budapest, KJK.
- WEISSELBERG, Charles – BIBAS, Stephanos (2010): The Right to Remain Silent. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 159, No. 1. 69–93.

Fenyvesi Csaba¹

Büntetőjogi kihívások a világban – pápai felhívásként

Blaskó Béla professzor büntetőjogász. Így illendő ilyen témával köszönteni jeles ünnepén. Számomra a legjobbkor éli meg a 70. tavaszát, mert éppen beszámolhatok neki a vatikáni audienciám friss élményéről. Ferenc pápa ugyanis olasz nyelvű, széles horizontú beszédében morális iránytűt mutatott fel a világ büntetőjogászainak. Köztük az Ünnepeltnek és jelen sorok írójának, aki ezen gondolatok és tapasztalatok felidézésével, talán más büntető jogalkotóknak és jogalkalmazóknak sem haszontalan közvetítésével kíván a büntetőjog kutató tanárának tisztelegni szorgos, sokirányú, évtizedeket felölelő munkássága előtt.

Életem első pápája II. volt, éppen János Pál. 1991-ben azon kevesek – mások szerint sokak – közé tartozhattam, akik felügyelték a biztonságát Pécsen. Üvegkalitkás pápamobilján gördült végig az ünneplőkkel (és rendőrökkel, rendbiztosítókkal) telt mecsekaljai utcákon. Az Ifjúság útján pillanthattam meg. Közös teremben, testközelben nem találkoztunk. Később XVI. Benedek sem jött felém. Így aztán kellemes nyár eleji meglepetésként ért, hogy az egyik szakmai szervezet – amelynek magam is régóta tagja vagyok –, az AIDP (Association Internationale Droit Pénal – Nemzetközi Büntetőjogi Társaság) XX. világkongresszusa előzetes programjában felfedeztem a pápai audienciát. 2019. november 15-e, péntek, 11 óra. Már nyáron tudták előre a helyét, idejét. Az „örök város” szívében tartandó professzionális találkozó máris felértékelődött.

Az eső kopogtatta november 14-i csütörtökön a római LUISS egyetem jogi fakultásán (www.luiss.edu) okkersárga kapuoszlopok között lépkedtem pécsi jogász-közgazdász kollégáim társaságában, felfelé a hét domb egyikén. A Trevi-kútra emlékeztető pompázatos szökőkút ölelte a főépület előtti teret. Fölötte kétemeletes palota magasodott a dombtetőn. A konferencián részt vevők a mögötte lapuló modern blokkban vitáztak a jogi személyek, cégek büntető-

¹ Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék, egyetemi tanár.

jogi felelősségéről „Criminal Justice and Corporate Business” címmel. 40 ország 600 képviselője. Köztük voltak azért a pápa-kíváncsi kísérők is, nem csak a büntetőjogászok. November 15-én, pénteken beteljesült a vágyuk.

Rutinos olasz sofőrök vezetett buszokkal hatoltunk be a Szent Péter térre. Szemben velünk a Michelangelo tervezte kupola szúrta az eget. A világ egyes számú katolikus templomáé.

A Szent Péter-bazilika melletti árkádsornál biztonsági őrök ellenőrizték ruházatunkat, táskáinkat. Áthaladva a Bronzkapun számtalan meredek lépcsővel néztünk farkasszemet a világ legkisebb – 0,44 négyzetkilométeres, alig 1000 lakosú – államában. A folyosó belmagassága meghaladta a 10 métert, a márványoszlopokból áradt a Status Civitatis Vaticane (Stato della Città del Vaticano) semmihez sem hasonlítható patinája.

Az ódon falak mélyedéseinél – eső és hideg ellen hordott – fekete talárban őrök álltak. A lépcsőrengeteg tetején – újabb fordulattal jobbra – megint csak tömérdek meredek lépcsőt kellett leküzdenünk, míg végre eljutottunk az Apostolok Palotája Regia termébe. Három ember magasságú, barnára pácolt, kétszárnyas ajtón léptünk be. A paradicsomba. Legalábbis úgy tűnt a fali és mennyezeti festményekből, a káprázatos márványburkolatokból, cizellált szobrokból. A földi létre az élénk sárga-kék-piros ruhás svájci gárdisták emlékeztettek. Dárda nem volt náluk. Övük bal oldalán csillámló aranykard himbálózott. Egyéb fegyver nem bukkant elő. A koromszínű öltönyös, fülükben csavart zsinórt hordó testőrök is jól rejtgették, ha egyáltalán volt náluk valami elhárító eszköz. Az öles termetű, tüskehajú csapattagok németül kommunikáltak apró rádiójukon. Hogy kivel, nem tudjuk.

Sokáig mély csend, izgatott várakozás honolt a Sala Regiában. 12-kor tisztán hallottuk a Szent Péter templom felzsongó harangjátékát. Ferenc pápa még nem jött be. 12.30-kor sem. 13 órakor jelezte az egyik padlizsánfrakkos, fodros fehér ingben feszítő, buzgón segédkező úr, hogy 5 perc múlva érkezik Jézus földi helytartója. S valóban. A masszív tölgyajtók bezárultak, a zsanérok karcosan nyikordultak egyet. Kívülről duruzsolás, szaporodó, kövön kopogtató léptek hallatszottak. Éppen a bal középső ajtónál ültem 600 várakozó társammal együtt.

Az első, egyetlen nyitva maradt ajtón, a derengő homályból libbent be a hófehér reverendájú és pileólust (Soli Deót) viselő szentatya, nyakában fénylő ezüst kereszttel. A katedrára állított, törtfehér bőrrrel borított magas támlás trónon foglalt helyet. Fél órán keresztül hallgatta az olasz szervezők vezetője, Paola Severino jogásznő köszöntőjét. Arca fáradtnak tűnt, de kibírta a lendületes szónoklatot. Aztán következett Őszentsége. Szemüvegét komótosan feltette, és egy zizegő papírcsomót vett elő. Elnézést kért a késésért, majd rátért a tárgyra – egyre élénkebb olaszszággal.

Hogy mit mondott, annak – kollégáim és magam angol szövegből készítette – magyar fordítását (annak főbb pontjait) most ide idézem, mert úgy vélem, éles meglátásokat, markáns kéréseket, súlyos erkölcsi követelményeket közvetített (főleg) a büntető területeken dolgozóknak. Ám felfogásom szerint másoknak is, nem túlzok, az egész emberiségnek.

Az érdemi tartalmi mondanivaló visszaadására törekvő értelmezésünk alapján a *Szentatya beszéde* a következőket tartalmazta.

Szívélyesen köszöntöm Önöket, és az előző találkozáshoz hasonlóan köszönetet szeretnék mondani a társadalomnak nyújtott szolgálataikért és az igazságszolgáltatás fejlesztéséhez nyújtott hozzájárulásukért, az emberi méltóság és jogok tiszteletben tartásáért. Szeretnék megosztani néhány olyan gondolatot Önökkel, amelyek az egyházat is érintik az evangelizáció, az igazságosság és a béke szolgálata során.

A büntetőjog jelenlegi helyzetéről

A büntetőjog már évtizedek óta – elsősorban más tudományágak hozzájárulásával – különböző ismereteket tartalmaz a szankcionálási funkció gyakorlásával kapcsolatos problémákról. Néhányukra utaltam az előző ülésen.

Ezen episztemológiai nyitottság ellenére a büntetőjog nem volt képes megvédeni magát a fenyegetésektől, amelyek napjainkban a demokráciák és a jogállamiság felett tornyosulnak. Másrészt a büntetőjog gyakran elhanyagolja a valósággal kapcsolatos adatokat, és így feltételez egy pusztán spekulatív tudást.

Nézzük meg a jelenlegi helyzet két fontos szempontját!

A piac idealizálása (bálványozása)

A törékeny, kiszolgáltatott személy védtelennek találja magát a piac érdekeivel szemben, amelyek egyetlen szabállyá váltak. Manapság egyes gazdasági szektorok nagyobb hatalmat gyakorolnak, mint maguk az államok. A valóság még nyilvánvalóbb a spekulatív tőke globalizációja idején. A profit maximalizálásának elve, minden egyéb megfontolástól elkülönítve, a kizárás modelljéhez vezet. Ez hevesen sújtja azokat, akik a jelenlegi társadalmi és gazdasági terhek miatt szenvednek, miközben a jövő generációi viselik a környezeti költségeket.

A jogászoknak ma az az elsődleges kérdése, hogy mit tehetnek annak a jelenségnek a leküzdésére, amely veszélyezteti a demokratikus intézményeket és az emberiség fejlődését. Valójában minden büntetőjogász aktuális kihívása a büntető irracionális visszaszorítása, amely többek közt a börtönök zsúfolt-

ságában, a börtönbeli kínzásokban, az örök önkényességében és visszaéléseiben, a büntetés hatályának kiterjesztésében nyilvánul meg.

A büntetőjogi idealizmus kockázatai

Túl kell jutni a büntetőjog idealisztikus szemléletén, ugyanis a büntetés kiszabása nem igazolható morálisan a rendszabályokba vetett bizalom erősítésének képességével, sem azzal az elvárással, hogy minden személy kíváncsatos szerepet töltsön be a társadalomban, és úgy viselkedjen, ahogy azt tőle elvárják.

A büntetőjogot normatíváiban nem lehet elválasztani a valóság elemeitől, például azoktól, amelyek megmutatják a szankció valódi működését. A valóság minden gyengítése, amely messze nem technikai erény, hozzájárul a hatalom gyakorlásának elrejtéséhez.

A gazdasági bűncselekmények társadalmi kárt okoznak

A büntetőjog nem ad kellő védelmet korunk fenyegetéseivel szemben. Kevés figyelmet kapnak a legkomolyabb bűncselekmények, különösen a vállalatok makrobűncselekményei. Nem túlzok. Nagyra értékelem, hogy a kongresszus figyelembe vette ezt a kérdést.

A globális pénzügyi tőke nemcsak a vagyon, hanem az emberek és a környezet ellenében is súlyos bűncselekmények forrása. A szervezett bűnözés felelős többek közt az államok túlzott eladósodásáért és bolygónk természeti erőforrásainak megrongálódásáért. A büntetőjognak nem szabad segédkeznie ahhoz a magatartáshoz, amelyben az aszimmetrikus helyzetek kihasználásával az erőfölényt a kollektív jólét kárára használják fel. Ez a helyzet például abban az esetben, amikor az államkötvények értékét spekuláció révén csökkentjük, anélkül hogy aggódnánk, hogy ez befolyásolja vagy rontja az egész nemzet gazdasági helyzetét. Ezek olyan bűncselekmények, amelyek súlyossága az emberiség elleni bűncselekményekhez fogható, amik éhezéshez, nyomorúsághoz, kényszervándorláshoz, halálos környezeti katasztrófákhoz és az őslakosok (nép)irtáshoz vezetnek.

A környezet védelme a büntetőjog által

Igaz, hogy a büntetőjogi válasz a bűncselekmény elkövetésekor keletkezik, és nem hozza helyre a károkat, nem akadályozza meg az ismétlődést és rit-

kán van visszatartó ereje. Az is igaz, hogy egyfajta büntethetőségi szelektivitás érvényesül, ami miatt a szankcionálási funkció általában a legsebezhetőbbeket érinti. Tisztában vagyok azzal is, hogy van egy fenyítő (punitív) áramlat, amely azt vallja, hogy a legváltózatossabb társadalmi problémákat a büntetőrendszeren keresztül kell megoldani.

Ehelyett az igazságosság eleme értelme azt követelné meg, hogy bizonyos magatartások, amelyekért a vállalatok általában felelősek, ne maradjanak büntetlenül. Különösen mindazok, amelyeket „ökocidnak” („ökögyilkosság-nak”) lehet nevezni. A levegő, a talaj, a víz erőforrásainak súlyos szennyezése, a növény- és állatvilág nagymértékű megsemmisítése – és minden olyan cselekvés, amely ökológiai katasztrófához vezethet vagy egy ökoszisztémát tönkretethet. Be kell illesztenünk – úgy gondoljuk – a katolikus egyház katekizmusába az ökológia (környezet) elleni bűnt, mert ez a kötelességünk. Ebben az értelemben a pánamazóniai régióban az atyák azt javasolták, hogy az „ökológiai bűnt” úgy kell definiálni, hogy az az Isten, a szomszéd, a közösség és a környezet elleni cselekedetnek vagy mulasztásnak minősül. A környezetszennyezés bűn a jövő nemzedékeivel szemben, amely a környezet harmóniájának megsemmisítésében, a kölcsönös függőség elvének megsértésében és a teremtmények közti szolidaritás hálózatainak megszakításában mutatkozik meg.

Ahogy Ön a beszédében rámutatott, az „ökocidot” („ökögyilkosságot” vagy „ökobűnt”) úgy kell érteni, hogy egy adott terület ökoszisztémája elveszett, károsodott, megsemmisült, oly módon, hogy a lakosság általi felhasználásuk komoly veszélybe került. Ez az 5. bűncselekmény-kategória a béke ellen, amelyet a nemzetközi közösségnek ismernie kell.

Ezen alkalommal Önökön keresztül szeretném felhívni a terület összes vezetőjét és szereplőjét, hogy erőfeszítéseikkel járuljanak hozzá otthonunk megfelelő védelméhez.

A büntető hatalom bizonyos visszaéléseiről

Ezen rész befejezéséként szeretnék utalni néhány olyan problémára, amelyek az előző találkozásunk óta az elmúlt években még súlyosabbak lettek.

a) *Visszaélés az előzetes letartóztatással.* Aggódom az előzetes letartóztatás önkényes alkalmazása miatt. Sajnos a helyzet számos országban és régióban rosszabbodott, ahol az ítélet nélküli fogvatartottak száma már a börtön lakosságának 50%-át is meghaladja. Ez hozzájárul a börtönkörülmények romlásához és a rendőri, katonai erők ilyen célú alkalmazásához. Az előzetes letartóztatás alkalmazása speciális körülmények fennállása nélkül, illetve túlzott időtartamra, megsérti

az ártatlanság véelmének elvét, miszerint a terhelt ártatlan, amíg a bűnösségét nem bizonyítják.

b) *Az erőszak akaratlan ösztönzése.* A legitim védelem reformjait több országban is végrehajtották, és – állítólag – igazolja a biztonsági, rendfenntartói, jogalkalmazói erők által elkövetett bűncselekményeket. Fontos, hogy a jogászi közösség a tradicionális kritériumokat megvédje, azért hogy a büntető demagógia ne váljon az erőszak ösztönző részévé. Ez ugyanis elfogadhatatlan magatartás a jogállamiságban, és gyakran rasszista előítéllettel és a társadalmilag kirekesztett csoportok sérelmével jár.

c) *A kirekesztés és a gyűlölet kultúrája.* Az „egyszer használatosság” kultúrája, a jóléti társadalom egyéb pszichoszociális jelenségeivel kombinálva, olyan abnormális jeleket mutat, amelyek a gyűlölet kultúrájává fajulhatnak. Sajnos nem elszigetelt jelenségekről van szó. Természetesen szükséges lenne egy átfogó elemzés arról, hogyan kezelik a nehézségeket a fiatalok és a felnőttek. Nem véletlen tehát az, hogy újra megjelennek a jellemzően náci jelképek és magatartások. Bevallom Önöknek, hogy hallgatván egyes vezetőket, akik a rendért vagy éppen a kormányzásért felelősek, Hitler 1934-es, 1936-os beszédei jutnak eszembe. Most, 2019-ben. Olyan, jellemzően náci tevékenységek, mint a zsidók, cigányok, homoszexuálisok üldözése, amelyek a kirekesztés és gyűlölet kultúrájának lényegét képezik. Ez történt akkoriban és ma újra észlelhető. Ébernek kell lenni polgári és egyházi körökben egyaránt, hogy elkerülhessük e romlottság lehetséges veszélyét, amelyről feltételezzük, hogy nem szándékos.

d) *Jogi hadviselés (lawfare).* A média, az ellenfelek és az igazságügyi szervek időnként a politikai vezetőkkel szemben hamis vádakokat emelnek. Ilyen módon próbálnak fellépni a nem kívánt kormányok és a korrupció ellen, valamint így próbálják érvényesíteni politikájukat, ami előnyös azoknak, akik autoriter hatalmat szeretnének.

Ugyanakkor kíváncsi lennék arra, hogy az adóparadicsomokat, amelyek mindenféle bűncselekmény elrejtésére szolgálnak, miért nem tekintik korrupciós bűncselekményeknek. Vagy ehhez hasonlóan a közpénzek szétosztásait, amelyek egyre jobban minimalizálódnak. Ezen mindenkinek érdemes elgondolkodnia.

Felhívás a felelősségvállalásra

Szeretném felhívni mindazok figyelmét, akik büntetőjogi szakértők és akiket különféle szerepekben felkérnek arra, hogy büntető jogalkalmazási feladatot végezzenek, hogy – tekintettel arra, hogy a büntetőjog alapvető célja a közösség védelme – ezen a területen minden feladatnak és szerepnek hatása van

a közösségre. Ugyanakkor ez komoly felelősséggel jár, bármilyen szinten is legyen a személy az igazságszolgáltatásban. A bírótól az állami végrehajtó szervek bármely képviselőjéig.

Akiket felkérnek ezen a területen egy feladat elvégzésére, annak folyamatosan tiszteletben kell tartania egyrészt a törvényeket és annak rendelkezéseit, valamint lelkiismeretesen kell elvégeznie a feladatot. Másrészt nem szabad elfelejtenie, hogy a törvény önmagában nem valósítja meg a büntető funkció céljait, azt az érintett személyekre alkalmazni is kell. A törvényeknek az esetekhez és személyekhez való hozzáigazítása elengedhetetlen és nagyon nehéz feladat. Annak érdekében, hogy a büntető igazságszolgáltatás ne váljon cinikus és személytelen mechanizmussá, szükségünk van kiegyensúlyozott és felkészült, de mindenekelőtt szenvedélyes és igazságos emberekre, akik tisztában vannak kötelességükkel és az általuk viselt nagy felelősséggel. Így a törvény – mégpedig az összes törvény, nem csak a büntetőjogi – nem lesz öncélú. Az érintett személyek szolgálatában lesz, függetlenül attól, hogy terheltről vagy sértetttről van szó. Ugyanakkor a büntetőjog képes az igazságszolgáltatás eszközeként hatékony védelmet adni a közösség alapvető jogainak őrzésére.

Természetesen a helyreállító büntető igazságszolgáltatás felé kell haladnunk. Minden bűncselekményben van egy sérült fél és van két sérült kapcsolat: a bűncselekményért felelős személy és az áldozat között, valamint az elkövető és a társadalom között. Hangsúlyozom, hogy aszimmetria van a büntetés és a bűncselekmény között, és az egyik gonosz tette nem lehet válasz egy másik gonosz tett.

A keresztényi gondolkodásban az igazságosság modellje tökéletes megtestesülést talál Jézus életében, aki – miután megvetették és erőszakosan bántak vele, ami végül a halálához vezetett – feltámadásakor a béke és megbocsátás üzenetét hozta magával. Ezeket az értékeket nehéz elérni, de szükségesek mindenki jó életéhez. Visszatérek Paola Severino professzor börtönökre vonatkozó szavaihoz: a börtönökben mindig szükség van egy „ablakra”, amely a reintegráció (jövőtávlat) felé tekint. El kell gondolkodnunk a börtönök kezelésének módjáról, és azon, hogy a büntetés képes-e megváltoztatni a bebörtönzött elkövetőt.

A társadalmakat megkérjük arra, hogy haladjanak egy olyan igazságos modell felé, ahol van mód a bűncselekmény által szétszakított kötelékek helyrehozatalára (a párbeszédre) és a keletkezett károk megtérítésére. Ez egy nagy kihívás, de nem lehetetlen. Olyan kihívás, amelyben mindnyájunknak észszerűen, békésen és demokratikus módon kell kezelnünk a problémákat.

Kedves barátaim! Három dolgot szeretnék megköszönni: az egy órás várakozást, a hosszú beszéd meghallgatását és még egyszer a találkozót. Köszönöm! Biztosítom Önöket, hogy továbbra is azon leszek, hogy az emberek szolgálatában

állva az igazságosság szerint végezzem a munkám. Nem kétséges, hogy azoknak, akik megkeresztelkedtek és a keresztény hitvallás szerint élnek, ez a hely nagyon fontos. És még azoknak is, akik nem keresztények, Isten segítségére van szükségük minden ok és az igazságosság forrása miatt. Szívből áldalak meg titeket a Szűz Anya és a Szentlélek segítségével, és kérek titeket, hogy imádkozzatok értem. Köszönöm.

Szerzői zárógondolatok

A felolvasott szöveget és az áldást szabad beszéd követte. Öméltósága akkor volt a „legjobb formájában”. Aki látni és hallani is kívánja őt, nézze meg a *Vatican News* honlapján, ahová már aznap este felkerült az esemény. S ne csodálkozzunk ezen a gyorsaságon. A cseppet sem szegény, turisták lepte törpeállamban létezik vatikáni rádió, televízió, Angyalvár, újság (*L'Osservatore Romano*), bélyeg, posta (Post Vaticane), múzeum, könyvtár, kúria, titkos levéltár, alamizsnahivatal, csendőrség, börtön, heliport is.

Így aztán nagyon rövid időn belül megjelent a teljes pápai szöveg (videó) is olaszul, illetve angolul. Az alábbi webhelyeken megtekinthetők:

- www.youtube.com/watch?time_continue=648&v=z1FNx63no4s&feature=emb_logo
- www.vaticannews.va/en/pope/news/2019-11/pope-francis-penal-law-justice-environment.html

A Regia meseterem bordó üléses 30 sorából az elsőben ülő AIDP-főtisztviselők érintkezhetek, illetve kezet is foghattak Franciscus pápával – ha akartak, kezet is csókolhattak. A többieknek távolabbi búcsúintés jutott. És egy közös kép, középen a Jorge Mario Bergoglio néven született egyházi vezetővel. 83 évesen is rugalmasan foglalt helyet a két sorblokk között, és nézett a hivatásos fotós objektívébe.

A mementókép után ruganyosan kelt fel a *pontifex maximus* és két, gyertyaegyenes tartású bíborosa. Fekete öltönyös testőrök kíséretében ki-lebbent a teremből a vatikáni kertek szélfúttá fái alá. Fehér palástja utolsó villanását mindannyian láttuk, és őrizzük emléünkben. Valószínűleg egész életünkben.

Egyébiránt a Szentatyával jellemzően háromféle alkalommal és módon lehet találkozni:

- Minden vasárnap és jelesebb ünnepnapon déli 12.00-kor a Szent Péter téren tartott Űrangyala-imádság (Angelus) alkalmával. A térre szabad a belépés (biztonsági átvilágítással), belépőjegyek nem szükségesek.

- A szerda délelőtti általános kihallgatáson, amit 10.00 órai kezdettel a Szent Péter téren vagy a VI. Pál-teremben tartanak. Belépőjegy igénylése kötelező, ám ingyenes.
- A pápai szertartásokon, amelyek időpontjáról a Szentszék honlapján lehet tájékozódni. A belépőjegy igénylése kötelező, de szintén ingyenes.

A belépőjegyek igénylésének módja: a pápai kihallgatásokra és szertartásokra a belépőjegyeket a Pápai Ház Prefektúrájánál (Prefettura della Casa Pontificia) lehet előzetesen igényelni levélben vagy faxon: Prefettura della Casa Pontificia, 00120 Città del Vaticano; Fax: +39 06 6988 5863.

Ha sikerül a találkozójuk, hasonló élményben lehet részük, mint a tollforgatónak. Látható, hogy nem is kell ehhez feltétlenül büntetőjogásznak lenni – vagy végigülni egy világkonferenciát.

Finszter Géza¹

Valóság-hű tényállás, avagy az anyagi igazság megállapítása

A legjobb büntetőkódex is csak annyit ér, amennyit abból az igazságszolgáltatás képes megvalósítani. Ezért a büntetőjog professzora talán nem bánja, ha születésnapján eljárásjogi dolgozattal köszöntöm.

Az eljárásjogi bizonyításelmélet

„A processzualis irányzat a bizonyítást nem egyszerűen logikai műveletnek tartja, hanem jogilag szabályozott tevékenységnek, mindenekelőtt eljárási cselekménynek” (FARKAS–KENGyel 2005, 25.). A most idézett könyv úgy véli: „A logikai és a processzualis irányzatot egyaránt elvető felfogás a bizonyítás lényegét a megismerési tevékenységben határozza meg. Képviselőit elsősorban a büntetőeljárás-tudomány területén találjuk meg” (FARKAS–KENGyel 2005, 29.).

Erdei Árpád arra hívja fel a figyelmet, hogy a bűncselekmény bizonyításában a bizonyíték relevanciáját és igazságtartalmát külön kell választani (ERDEI 1987, 176.). Ez a distinkció azért tehető meg, mert a büntető anyagi jog útmutatást ad a relevancia vizsgálatához. Arról van szó, hogy nem azt kell bizonyítani, ami a rendelkezésre álló információk alapján lehetséges, hanem azt, ami a törvényi tényállás alapján szükséges.

Az Alkotmánybíróság a garanciák és az anyagi igazság összefüggéséről egy korábbi határozatában a következőket tartotta fontosnak:

„Az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradván valósulhat meg. Az anyagi igazság érvényesülésére éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvényt sértő. Ezek a jogállam céljai és feladatai, amelyek megvalósulása érdekében megfelelő – elsősorban eljárási garanciákat nyújtó – intézményeket kell létrehozni, és az érintett alanyi jogokat garantálni” [9/1992. (I. 30.) AB határozat].

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, professor emeritus; ny. r. ezredes.

Az intelmek egyaránt szólnak a büntető és a polgári igazságszolgáltatásnak. Amíg azonban a polgári perben az igazság megállapítása – csekély kivételtől eltekintve – a peres felek rendelkezési jogának a területe, addig a büntető igazságszolgáltatásban ez a bíróság kötelessége.

Ezt a kötelességet enyhíti a hatályos Be. azzal, hogy egyfelől – erősen vitatható módon – visszatér a szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás szemléletéhez, amikor nem tesz különbséget a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság döntései között, másfelől pedig megelégszik a „valósághű tényállás” követelményével, ami akár igen messze is állhat az anyagi igazság megállapításától. „A büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valósághű tényállásra alapozza” [Hatályos Be. törvény 163. § (2) bekezdés]. A büntetőeljárás kezdetén ez a követelmény elégségesnek bizonyul, az ügyési vádemelésnek is alapja lehet, amennyiben a nyomozás által feltárt tényállás valósághűsége az anyagi igazsággal azonosítható, és nem csupán ahhoz „hasonló”. A bírósági döntés esetében a marasztaló ítélet kivételt nem tűrő feltétele az anyagi igazság megállapítása. Az állam büntetőigényének érvényesítése nem valósághű, hanem igazságot tartalmazó tényállás megállapításával lehet sikeres.

A büntetőeljárási bizonyítás

Az eljárásjog tudománya a büntető igazságszolgáltatásban megvalósuló megismerés következő sajátosságaira fordít különös figyelmet:

- annak *összetettségére*,
- a megismerés *akadályaira*,
- a büntetőigény *hatalmi jellegére* és
- a bizonyítás *szabályozhatóságára*.

A következőkben ezeket a vonásokat egyenként tekintjük át.

A megismerés összetettsége

A büntetőjogi értelemben felfogott megismerés *összetettségén* azt értjük, hogy

- felhasználja a hétköznapi tapasztalásait (ezért lehet a laikus szemtanú vallomása fontos bizonyíték);
- épít a bűnüldözés szakmai felkészültségére, a nyomozástani ismeretek összességére (ezért követelmény, hogy működjön nyomozó hatóság mint a szakmai munkamegosztás egy elkülönült ága, a nyomozói szakismeretek

művelésére és gyarapítására alkalmas olyan szervezet, ahol ez a szaktudás a paranccsal szemben is érvényesíthető);

- igénybe vesz tudományos ismereteket (ezért jöttek létre a modern jogállami rendőrségek kriminalisztikai azonosító szolgálatai, valamint az igazságügyi szakértői rendszerek, és ennek köszönheti létét maga a kriminalisztika tudománya is).

A büntetőeljárás bizonyítás olyan határterület, amely szorosan kapcsolódik a hétköznapi megismeréshez, de egyaránt magán viseli a szakmai és a tudományos megismerés jellegzetességeit. Az egyszeri, egyedi és megismételhetetlen bűneset spontaneitása teszi rendkívül nehézé már a hatóság tudomására jutást is, de még inkább az elkövetők kézre kerítését és a teljes tényállás felderítését.

A mindennapi megismerés nem kíván meg különleges képességeket, gyakran még a megszerzett tudás igaz vagy hamis voltát sem szükséges tisztázni. A hétköznapi ismeretek megszerzésének nincs előzetes tematikája.

A szakmai megismerés tárgyai már előre kiválasztottak, ezért ez a tudás speciális tárgyismeretet követel, gyakorlása gondosan kimunkált szabályokat követ, de kevés kivételtől eltekintve ezek nem jogi normák, hanem szakmai technológiák. Megszerzésük oktatási keretekben történhet.

A tudományos megismerés vezérfonalát a feltárt törvényszerűségek és az azokra támaszkodó ellenőrzött és igazolt módszertan adja. Ezek az ismeretek tudományos tételekben jelennek meg. A jognak itt az a feladata, hogy biztosítsa a szakértelem megszerzésének lehetőségét, a szakértők rendelkezésre állását és a szakértői függetlenséget. A tudományos ismeretekhez az elméleti és gyakorlati kutatómunka vezethet el. A szakértői intézetek egyben tudományos műhelyek.

A megismerés akadályai

A büntetőeljárás megismerés *főbb akadályai* a következők:

- A bűncselekmény egyszeri, egyedi triviális tény, amely az esetek egy jelentős részében nem rekonstruálható a büntető igazságszolgáltatás számára (ismeretelméleti akadály).
- A bűn rejtőzködő természete (a felelősség elhárítása morális akadályt jelent, ami különösen akkor leküzdhetetlen nehézség, ha a társadalom egy része maga sem azonosul a jogi tilalmat megalapozó erkölcsiséggel).
- A jogi és az ismeretelméleti igazság eltérő természete, ami azt jelenti, hogy a jog által kínált eszközök nem mindig alkalmasak az ismeretelméleti igazság megismerésére (a jogi eszközökből következő akadályok).

Az utóbb jelzett probléma igen összetett. Felvetődik egyfelől a norma igazságossága, másfelől pedig a múltbeli tényekre vonatkozó kijelentések valósággal való megegyezése. A büntető jogalkalmazásnak is problémája, hogy abban együtt jelennek meg a múltra vonatkozó megállapítások (tényállás) és a jogi értékelés (minősítés). Király Tibor a téves ítéletekkel kapcsolatban figyelmeztet a következőkre: „A jogi igazság igazságot és hamisságot egyaránt takarhat. Veszélyes álláspont az, amely az állami vagy más tekintéllyel fedezett tévedést vagy hamisságot igazságnak, akár jogi igazságnak tünteti fel” (KIRÁLY 1972, 221.).

Az erkölcs és a jog kapcsolata ugyancsak fontos reláció, különösen akkor, ha elfogadjuk azt, hogy a büntetőjogi büntetésnek elsődleges társadalmi funkciója a bűnös magatartás erkölcsi elutasítása. Az elítélés „becsületfosztó” üzenet. A kérdés az, hogy „rendelkezik-e egy értékítélet igazságértékkel vagy sem, illetve eldönthető-e az igazságértékük vagy sem” (KIRÁLY 1972, 221.). Az erkölcsi norma értékét azon mérhetjük le, hogy az mennyiben felel meg a humánus követelményének és annak, hogy érvényesítése által társadalmi konfliktusok oldhatók meg. A jogi norma igazságértékét pedig úgy vizsgáljuk, hogy megkeressük annak erkölcsi fedezetét. Ha ezzel rendelkezik, akkor – amiként minden természetes bűncselekmény elutasításában fellehetjük ezt a morális hátteret – a jogi tilalomnak magas erkölcsi igazságértéke van. A tisztességes eljárás számára az a legfontosabb felismerés, hogy még az ilyen becses szabály érvényesítése sem történhet mindenáron. (Az igazsághoz nem „hazudhatjuk keresztül magunkat”). Azt is mondhatjuk, hogy a törvénysértő eljárás nem rúghatja fel azt az erkölcsi rendet, amelyet az anyagi jog tilalmai védenek.

A jogbiztonság felfogása messzemenően számol a büntetőjogi megismerésnek azokkal a nehézségeivel, amelyeket a processzuális bizonyításelmélet tárt fel. Hogy a jogszolgáltatás tévedéseivel szemben mégse maradjunk védtelenek, arról az eljárási garanciák gondoskodnak. Nem elegendő a bizonyítás útján megszerzett ismeretek egyezése a múlt valóságával, hanem az is szükséges, hogy ez az ismeretszerzés az eljárási szabályok rendjének megfelelően történjék.

Azt is mondhatjuk, hogy a büntetőeljárási jog egész garanciarendszere a megismerés nehézségeire adott válaszként alakult ki. Melyek ezek a nehézségek? A büntetőigény érvényesítése a következőkkel kénytelen szembenézni:

- Először is a múlt teljes egészében soha nem rekonstruálható.
- Továbbá a megismert tényállás helyességének ellenőrzése tisztán objektív módszerekkel nem lehetséges.
- Végül, az emberi ítélőerő, a szubjektum (annak korlátaival együtt) semmivel nem pótolható az igazság megállapításában.

Ami a múlt teljes megismerését illeti, mondhatjuk azt is, hogy ez nem is célja a büntetőjogi feltárásnak, hiszen a relevancia éppen arra ad választ, hogy melyek

a lezajlott eseménynek azon tényei, amelyek a büntető anyagi és eljárási szabályok szempontjából jelentősek, és ekként a bizonyítás tárgyát alkotják. Időnként viszont éppen ezeknek a releváns tényeknek az igazolása jelenti a legnagyobb problémát. A valóságnak a büntetőjog által elvégzett jogszempontú kimetszése sokszor megkönnyíti a múlt rekonstrukcióját, máskor viszont megnehezíti, mert az anyagi jog a törvényi tényállás elemeinek meghatározásánál csak a jogellenességre, a tényállásszerűségre és a bűnösségre lehet tekintettel, de nem arra, hogy valamely tényállási elem könnyebben vagy nehezebben bizonyítható.

A büntetőjogi felelősség szempontjából irányadó történeti tényállás megállapításának minden esetben az anyagi igazságot kell tartalmazni, a valószínűség nem elegendő. A tudománynak van még egy további figyelmeztetése is: „A büntetőeljárás feladata, hogy megállapítsa az igazságot, de ezt a feladatát nem teljesítheti bármi áron” (KIRÁLY 1972, 139.). Az eljárási garanciák akadálypályát emelnek az igazságszolgáltatás útjába. Ezeket a kontrollokat vállalni kell, kikerülésükre nem lehet megoldás az anyagi igazság „valósághű tényállással” szelídítése.

A kérdés így is feltehető: Megismerhető-e a büntetőjogilag releváns múlt törvényes eljárásban az igazságszolgáltatás számára? Erre sokáig Nietzsche pesszimista válasza volt érvényes: „A számtalan villódzó naprendszerbe szétporciózott Világmindenség egyik félreeső szegletében volt egyszer egy égitest, amelyen bizonyos okos állatok kitalálták a megismerést. Ez volt a legelbizakodottabb és leg-hazugabb pillanata a világtörténelemnek” (FOUCAULT 1998, 11.).

Sokkal derűlátóbb a következő vélekedés: „A kereszténység – számos más vallással és világnézettel együtt – hisz abban, hogy az objektív valóságot, a létező tárgyi világot a számunkra szükséges mértékben képesek vagyunk megismerni, és hogy ebből a valóságból követendő szabályok adódnak az emberi cselekvés számára. Így lehetséges jelentős egyetértés a társadalomban alapvető erkölcsi kérdések egész sorát illetően” (ERDŐ 2012, 12.).

Szemben a filozófiai és a teológiai gnoszeológiával, a természettudományos megismerés sajátja, hogy annak célja a fizikai valóság átalakítása, új érték létrehozásával. A megismerés helyességét fizikai tények és azok gyakorlati beválása igazolja. (Azt most zárójelbe tesszük, hogy az ismeretelmélet időnként ezektől a teljesítményektől is elvitatja, hogy valóban tudásunk helyességének a próbái lennének.) A büntetőeljárás célja a büntetőfelelősség megállapítása és büntetés vagy intézkedés alkalmazása. Önmagában az, hogy a bíróság törvényes eljárásban marasztaló döntést hozott, nem alkalmas annak igazolására, hogy a bizonyítás valóban helyes tényállást állapított meg. Azt is mondhatjuk, hogy a büntetőjogi bizonyítás helyességét magának a pernek a törvényes lefolytatása nagyban segíti, de nem garantálja. Ami az itt mutatkozó ellentmondást feloldhatja, az a belső meggyőződés lehet. De vajon ez a felettébb szubjektív mozzanat alkalmas erre a feladatra?

Ahhoz, hogy a belső meggyőződés feladatát betölthesse, legalább négy feltételnek kell teljesülnie.

Először szükség van szervezeti garanciákra, amelyek együttesen biztosítják a döntés szuverenitását. A korábbi Be., az 1998. évi XIX. törvény 78. § (3) bekezdése szerint: „A bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.” Úgy találjuk, hogy az igazságszolgáltatási reform során ennek a követelménynek a szervezeti feltételei a bíróságok tekintetében létrejöttek, noha a bíróságok belső önzagazgatási struktúrája maga is lehet akadály. „A tapasztalatok alapján ma már látszik, hogy nem igaz az a kiindulópont, hogy a politikai függetlenséget a minél elszigeteltebb struktúrával lehet biztosítani” (FLECK 2008, 156.).

Másodszor az ügyészségi szervezet hierarchiája ellentmond az ügyési belső meggyőződés korábbi törvényben helyesen leírt funkciójának. Az összhang megteremtéséhez vagy a törvénynek, vagy az ügyészségi szervezetnek kellene módosulnia. Ehhez képest nem a szervezetek követték a reform elképzeléseit, hanem a reformok adták fel tiszteletet érdemlő törekvéseiket. A hatályos Be. – a 2017. évi XC. törvény – már nem szól az ügyész, hanem az ügyészség meggyőződéséről, lényegében visszatérve az 1973. évi I. törvény szemléletéhez. A hatályos Be. 167. § (4) bekezdése szerint: „A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.” Arról már nem is beszélve, hogy meggyőződése nem szervezetnek, hanem csak személynek (vagy személyeknek) lehet. Mégpedig olyan személynek vagy személyeknek, akik döntésük meghozatalához autonómiával rendelkeznek. „A bíróság (és minden egyes bíró) csak saját, közvetlenül szerzett tapasztalataira építheti meggyőződését, és csak saját – személyes, bizonyosság erejű – meggyőződése szerint dönthet” (BÓCZ 2019, 247.).

Harmadszor a belső meggyőződés kivételesen magas szakmai felkészültséget és morális integritást követel, ami egyfelől az igazságszolgáltatás személyzetének kiválasztásával és minőséget biztosító karrierrendszerével érhető el, másfelől pedig azzal, hogy a morális integritást a döntéshozók függetlenségének jogi garanciái szavatolják. Nem működhet olyan mechanizmus, amelyben az autonómia megőrzése egzisztenciális kockázatokkal jár. (Ezért van, hogy az igazságszolgáltatási szervezetben az ügyek szignálása és a fegyelmi felelősség rendje jól megmutatja a jogállami erényeket vagy éppen azok fogyatékoságait.)

Negyedszer a szervezeti kultúra lehet kulcs az igazságszolgáltatás hibáinak feltárásához és a társadalom előtti felelősség viseléséhez. E felelősség nélkül a belső meggyőződés garanciából üres hivatali formává degradálódhat. „Aggodalmat kelthet, hogy a hagyományos külső ellenőrző rendszerek felszámolásával a bíró-

ságok példa nélküli és a visszaélés lehetőségét is magába foglaló szabadságot nyerne [...]” (HACK 2008, 83.). A most idézett szerző sokoldalúan igazolja, hogy az igazságszolgáltatás tévedéseinek és hibáinak elkerüléséért maga a bírói kar tehet a legtöbbet, de csak akkor, ha a társadalom előtti „számonkérhetősége” biztosított.

A belső meggyőződés tárgyalása során az előbbiekben mindvégig az igazságszolgáltatás szerveiről, az ügyészségről és a bíróságról szoltunk. Jeleztük azt is, hogy a hatályos Be. fogalmai visszatérést jelentenek nem csupán az 1973. évi Be. szóhasználatához, hanem annak szellemiségéhez is. Újra teret kap az igazságszolgáltatásnak egy szélesebb fogalma, amelyben a bűnüldözés egész apparátusa igazságszolgáltatási szerepet kap. „Az igazságszolgáltatás, vagyis a büntető igazságszolgáltatás tágabb értelemben magában foglalja az egész büntetőeljárást, valamennyi eljárásban közreműködő vagy részt vevő szerv és személy tevékenységét, és a közöttük keletkező és fennálló valamennyi eljárási jogi kapcsolatot, vagyis jogviszonyt” (RUDAS 1974, 12–13.). Nem állnak messze ettől a felfogástól az igazságügyi politikáról szóló 1710/2014. (XII. 5.) Korm. határozat 1. pontjának következő iránymutatásai:

„[...] a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatásba vetett közbizalom erősödjön,

[...] az Alaptörvényben meghatározott tisztességes eljárás követelménye ne csak az eljárás tisztességére, nyilvánosságára és ésszerű határidejére vonatkozzon, hanem abból a döntés tisztességére vonatkozó elvárás megkérdőjelezhetetlen legyen,

- e) szükséges a jogásképzés színvonalának emelése, a jogász hivatás védelme és a jogász identitástudat növelése,
- f) erősíteni kell az európai együttműködés keretén belül a nemzeti érdek hatékony képviseletét,
- g) elő kell segíteni az igazságügyi szervezetrendszerrel történő hatékony közreműködést és a velük történő kapcsolattartás folyamatos biztosítását.”

Az igazságügyi politikának helyes törekvése a döntések tisztességére vonatkozó elvárás megkérdőjelezhetetlensége, de ez a követelmény kizárólag a törvényesség maradéktalan betartása, a hatalmi ágak világos elválasztása, a bíróság függetlenségének érvényesítése mellett valósulhat meg, parancsba nem adható, meg kell érte dolgozni! Az alkotmányos jogállam alapértékei melletti elkötelezettség szolgálhatja a leghatékonyabban a jogász hivatás védelmét és a nemzeti érdek hatékony képviseletét is. Az nem derül ki, hogy a határozat mit ért a kapcsolattartás folyamatos biztosításán. Az így keletkezett homályt talán az oszthatja el a legjobban, ha a múltból (és nem a jogállami múltból) visszahozott szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás szemléletének veszélyeire hívjuk

fel a figyelmet. A hatalmi koncentráció a végrehajtó hatalmat kivételes helyzetbe hozza – hiszen a parancs hatálya alá vont teljes bűnüldözési apparátus a rendelkezésére áll –, ugyanakkor a bíróságot megfosztja attól a lehetőségtől, hogy ennek az előkészítő szakasznak hatékony kontrollját elvégezhesse.

Nem árt figyelmeztetni arra, hogy a koncepciós perek „forgatókönyvei” az előkészítő eljárásban íródtak. Az igazságszolgáltatási szervek semmiféle kontrollt nem gyakorolhattak az ilyen nyomozások felett. Joggal állapította meg egy, a korszakról szóló tanulmány: „[...] a tényállás koholtsága a jogi megítélésen kívül, a jog által ellenőrizhetetlen szférában áll össze” (SZABÓ 1975, 504.). A szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás ideológiája ezeket a veszélyeket hordozza. Erre figyelmeztet Bócz Endre tanulmánya:

„Igyekeztem kimutatni, hogy a »szűkebb« és »tágabb« értelemben vett igazságszolgáltatás – eredetileg néhai Barna Péter nevével fémjelvezhető – koncepciója, amely szerint a nyomozásban »a lényeg tekintve ugyanolyan bizonyítás folyik, mint a tárgyaláson«, s amely tudat alatt sok tekintetben még ma is meghatározza a jogalkalmazói szemléletet, nem állja meg a helyét. A bűnözés és – következeként – a bűnüldözés sokat változott, de nem annyit, hogy a büntető igazságszolgáltatás olyan kipróbált és bevált hagyományos elveit, mint a közvetlenség és a kontradiktórius tárgyalás, fel kellene adni” (BÓCZ 2019, 252.).

Alkotmányos jogállamban a kormányzat számára az igazságszolgáltatással való „kapcsolattartás folyamatos biztosításának” egyetlen járható útja az igazságszolgáltatás fogalmának a bírósági ítélkezésre szorítása és a bírói hatalmi ág függetlenségének megóvása.

„Pontosabban a hatalommegosztás célja és értelme az állampolgári szabadság biztosítása: a törvényhozás, a végrehajtás és az igazságszolgáltatás elválasztása ugyanis azt a célt szolgálja, hogy ne jöhessen létre zsarnokság és önkény. Másrészt a hatalommegosztásban az a fajta etikai-morális felfogás fejeződik ki, amit ugyancsak Harrington mutat be a két lánynak a példáján, akik úgy osztoznak egy kalácson, hogy az egyikük kettévágja azt, a másik pedig választ a két darab közül” (SÁRI 1995, 13.).

A hatalmi jelleg

A büntetőigény érvényesítésének *hatalmi jellege* kifejeződik abban, hogy:

- A bűnüldözés, a büntetőeljárás kényszerintézkedések és a büntető szankció alkalmazása állami monopólium. „Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult” [Alaptörvény, C) cikk].

- Az állam akkor is felelős a közbiztonságért és a bűnözés leküzdésért, amikor nem rendelkezik olyan ismeretekkel, amelyek a büntetőigény érvényesítéséhez szükségesek. Ez a felelősség azonban nem jelentheti a mindenáron való igazságszolgáltatást. A jogsértések ellen nem lehet jogsértő módon fellépni.
- A legitim fizikai erőszak monopóliuma magában hordozza azt a veszélyt, hogy az erőszak nem kizárólag a büntetőjogi igény érvényesítésére, hanem hatalmi érdek érvényesítésére is bevethető. A büntetőeljárás garanciáknak éppen az a hivatásuk, hogy a büntetőhatalmat ne lehessen önkényesen gyakorolni.

„Alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntetőhatalma. Mégpedig azért nem, mert maga a közhatalom sem korlátlan. Az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába” [11/1992. (III. 5.) AB határozat].

A hatalmi jellegből nem csupán jogosultságok, hanem köteleességek is levezethetők. A legalitás elvéből következik az állami büntetőigény érvényesítésének köteleessége a közvadás ügyekben, valamint a közvadásra nehezedő bizonyítási teher, ami az ártatlanság vélelmének folyománya. Az összehasonlítás a magánjogi konstrukcióval ebben az esetben is tanulságos. Ott ugyanis a per eldöntéséhez szükséges tényeket annak a félnek kell bizonyítani, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valóban fogadja el (probációs bizonyítás). Kivételesen (például a sajtó-helyreigazítási perekben) ez a teher megfordulhat, és akkor bizonyítania annak a félnek kell, aki a valóság feltárásával kimentheti magát (GÁSPÁRDY et al. 2004, 203.). Az utóbbi időben, különösen a pénzmosás büntetőjogi értékelése kapcsán, a kimentésen alapuló bizonyítás lehetősége a büntetőeljárás gondolkodásba is beszüremkedett.

A szabályozhatóság

A büntetőigény érvényesítésének *szabályozhatósága* azt jelenti, hogy:

- a büntető anyagi jog normái alkalmasak arra, hogy meghatározzák a bűncselekményeket és azok szankcióit;
- a büntetőeljárás jog alkalmas arra, hogy előírja a büntetőigény érvényesítésének formáját.

A szabályozhatóság biztosítja, hogy a bűnüldözés társadalomvédelmi és igazságszolgáltatást előkészítő rendeltetése, valamint a büntető igazságszolgáltatás bizonyítási és ítélkezési funkciói a joguralom kívánalmával összhangban, az önkényt kizárva érvényesülhetnek.

A büntetőeljárási jogtudomány feladata

A büntetőeljárási jog tudománya által feltárt processzuális bizonyításelméleten mindazon törvényszerűségek és fogalmak együttesét értjük, amelyek alkalmasak arra, *hogy megállapítsák a büntetőjogi megismerés sajátosságait, a büntetőeljárási szabályozás intézményeit és a szabályozás módját, értelmezzék a büntetőeljárási tételes jogot, és tegyenek ajánlásokat a jövőbeni szabályozásra.* A büntetőeljárási jog tudományának kompetenciáját a bizonyításelmélet kifejtésében a büntetőeljárási bizonyítás normatív jellege alapozza meg, az tudniillik, hogy ez a bizonyítás kizárólag eljárási jogszabályokkal létesített jogintézményben, a büntetőeljárásban valósulhat meg.

„A processzuális bizonyítás a jog által szabályozott tevékenység, amelyben csak meghatározott alanyok meghatározott bizonyítási eszközökkel vehetnek részt, és a tevékenység csak a törvényben meghatározott kérdések eldöntésére irányul. [...] Bizonyításon a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság és más alanyok cselekményeinek a sorát értjük, amelyek arra irányulnak, hogy ismereteket nyújtsanak, illetve szerezzenek arról, történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője” (KIRÁLY 2000, 217.).

„A szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valamit állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit, a bizonyítás bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik. A bizonyítás azonban – különböző jogi jelentőséget hordozva – megjelenik az eljárás más szakaszaiban is, különösen a nyomozásban” (KIRÁLY 2000, 217.). A szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás éppen azt a veszélyt hordozza, hogy nem érzékeny arra, hogy az egyes eljárási szakaszok bizonyítása „különböző jogi jelentőséget hordoz”.

A bizonyítás a büntetőeljárásban a múltbeli esemény megismerése, rekonstrukciós bizonyítás, amikor az okozatból következtetünk az okra. A rekonstrukcióra az ad lehetőséget, hogy a bűncselekmény nyomot hagy a környezetében a tárgyakon és az azt észlelő emberek tudatában egyaránt. Ez a megismerés az eljáró hatóságok és a bíróság számára mindig közvetett, mert aki a bizonyítás eredményeként határozatokat hoz, az maga soha nem rendelkezhet közvetlen ismeretekkel, minthogy azok a hatóságokat és a bíróságot kizárnák az eljárásból.

A bizonyítás logikai művelet, amelyben „valamely kijelentés igazságát más igaz kijelentésekkel igazoljuk, illetve kijelentésekből új igaz kijelentéseket vezetünk le”.

A problémamegoldó gondolkodás a valószínűségtől jut el a bizonyossághoz. A büntetőeljárási bizonyítás „mindig *ténybizonyítás*: amit bizonyítanak, az valamely érzékileg észlelhető egyedi esemény, tény, a bűncselekmény, amely meghatározott időben és helyen történt”.

A megismerés akadályai esetén „a nyomozást meg kell szüntetni, illetve felmentő ítéletet kell hozni”. Az *in dubio pro reo* szabálya szerint „a kétségek a terhelt javára értelmezendők”.

A processzuális bizonyításelmélet szűkebb értelemben annak meghatározása, hogy a bizonyításnak melyek azok a fundamentumai, amelyek eljárási szabályozást kívánnak.

Miközben a büntetőeljárás jog tudománya keveset mond a nyomozás teljesítésének tartalmáról, nagyon is részletesen szól a bizonyítás rendjéről. Meghatározza a bizonyítás alanyait, annak tárgyát és eszközeit. Továbbá bizonyítási tilalmakat állapít meg, és rendelkezik azokra az esetekre, amikor a bizonyítás nem járt sikerrel. Mindezeket azért tanulmányozza a maga kutatási eszközeivel, hogy annak eredményeként a hatályos eljárási jogban az elmélet felismerései normákban is megjelenjenek. Természetesen csak akkor, ha a jogalkotót érdekli az elmélet.

Irodalomjegyzék

- ERDEI Árpád (1987): *Tény és jog a szakvéleményben*. Budapest, KJK.
- ERDŐ Péter (2012): *A bűn és a bűncselekmény. Két alapvető fogalom viszonya az egyházi jog tükrében*. Budapest, Szent István Társulat.
- FARKAS József – KENGYEL Miklós (2005): *Bizonyítás a polgári perben*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- FLECK Zoltán (2008): *Jogállam és igazságszolgáltatás a változó világban. Jogszociológiai vizsgálódások*. Budapest, Gondolat.
- FOUCAULT, Michel (1998): *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*. Debrecen, Latin Betűk.
- GÁSPÁRDY László – WOPERA Zsuzsa – KORMOS Erzsébet – CSERBA Lajos – NAGY Andrea – HARSÁGI Viktória (2004): *Polgári perjog. Különös rész*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- HACK Péter (2008): *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KIRÁLY Tibor (1972): *Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről*. Budapest, KJK.
- KIRÁLY Tibor (2000): *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris.
- RUDAS György szerk. (1974): *Büntetőeljárás-jog*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.
- SÁRI János (1995): *A hatalommegosztás. Történelmi dimenziói és mai értéke, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, Osiris.
- SZABÓ András (1975): A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. *Szociológia*, 4. sz. 502–509.
- TÓTH Mihály szerk. (2019): *Gyűjteményes kötet Bócz Endre írásaiból*. Budapest, Magyar Közlöny.

Gál István László¹

Egy elfeledett bűncselekmény társadalomra veszélyességének feléléde 2020-ban

„Adott magatartástípus akkor is veszélyes lehet a társadalomra,
ha azt a jogalkotó nem ismeri fel. A társadalomra veszélyesség
nem függ a jogalkotó akaratától, objektív kategória.”
(Blaskó Béla)

A szerző a jelen tanulmánnyal tisztelni kíván Blaskó Béla egyetemi tanár, ny. r. vezérőrnagy előtt, akit szakmai és emberi példaképének tekint. Blaskó Professor Úr a magyar büntetőjog-tudomány egyik legjelesebb képviselője napjainkban, aki rendőrként és ügyvédként a gyakorlatot is közről ismervé, számos ponton gazdagította a magyar büntetőjog dogmatikáját, főként az általános rész vonatkozásában. Emellett rendőrtisztek és jogászok generációit oktatta büntetőjogból évtizedeken keresztül. Gondolatébresztő előadásai tanársegéd kora óta népszerűek, ugyanakkor el is várja a tananyag alapos elsajátítását a hallgatóktól. Oktatási módszerére az a jellemző, amit Konfucius mondott két és fél évezreddel ezelőtt: „Tanulni és nem gondolkodni: hiábavaló fáradság; gondolkodni és nem tanulni pedig: veszedelmes.”

Pandémia és a közelgő gazdasági világválság

2020-ban olyan társadalmi és gazdasági válsággal kell a világ összes országának szembenéznie, amely hatásaiban lehet, hogy túlmutat majd az 1929–33-as nagy világgazdasági válságon is. A közgazdászok egyetértenek abban, hogy a kínai Vuhanból 2019 végén induló világjárvány, amelyet a COVID-19 vírus, közismertebb nevén a koronavírus okozott, komoly gazdasági válságot fog generálni 2020-ban, de a hatásai a következő években is érezhetők lesznek. Mint mindig, most is létezik egy optimista, egy mérsékelt és egy pesszimista scenárió. Egyes vélemények szerint a gazdasági válságon hamar át fog lendülni a világgazda-

¹ Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár; Nemzeti Közszoigálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék, egyetemi tanár.

ság, a többség ma már egy kisebb-nagyobb, de egy ideig elhúzódó válságra számít, a legrosszabb forgatókönyv szerint viszont akár az 1929–33-as nagy gazdasági világválságnál is rosszabb forgatókönyvekkel kell számolni.

„A Centre for Economics and Business Research (CEBR) az eddigi legborúlátóbb előrejelzést állította össze a világgazdaság rövid távú kilátásairól. Közölte: modellszámításai arra vallanak, hogy az egész éves idei világgazdasági recesszió gyakorlatilag bizonyossá vált, és várhatóan kétszer olyan mély lesz, mint a 2009-ben mért visszaesés. A ház felülvizsgált előrejelzése szerint a globális GDP-érték 2020 egészében legalább 4 százalékkal csökken. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a háborús éveket leszámítva ez lenne a legmélyebb globális recesszió 1931 óta. A CEBR londoni elemzőinek számításai szerint az olasz hazai össztermék az idén várhatóan 11 százalékkal, a német és a spanyol GDP-érték egyaránt 8 százalékkal, az amerikai gazdaság teljesítménye 5 százalékkal zuhan” (*Figyelmeztettek: 1931 óta nem látott válság köszönhet a világra* [2020]). A bűnözés várható növekedése kapcsán is beszélhetünk optimista, mérsékelt és pesszimista verziókról, egy valami azonban valószínűnek látszik: nőni fog a bűncselekmények száma – még a legoptimistább becslések szerint is.

A 2020-ban kirobbanó gazdasági világválság először egészségügyi válságként Vuhanból indult, és a már említett pesszimista scenárió szerint várhatóan jobban megrázza majd a világgazdaságot, és benne különösképpen Európát, mint a 2008-as pénzügyi válság – vagy a 2001. szeptember 11-i terrortámadás-sorozat okozta válság.² Ami a most kibontakozó válságról megállapítható, különösebb látnoki képességek nélkül is:

- a koronavírus feltételezhetően több halálos áldozatot fog követelni világszerte, mint a nemzetközi terrorizmus eddig összesen a világtörténelemben;
- a COVID–19 által generált világgazdasági válság mérhető lesz a 2008-ashoz, de akár az 1929–33-ashoz is, de az is előfordulhat, hogy komolyabb lesz, mint a 2008-as, hatásában csak az 1929–33-as válsághoz lesz mérhető, de az is lehet, hogy annál is súlyosabb lesz;

² „Az IMF ügyvezető igazgatója, Kristalina Georgieva lesújtó képet festett a járvány okozta gazdasági hatásokról, szerinte még 2021 sem feltétlenül a kilábalásról fog szólni. Szerinte az a 9 billió dollár sem lesz elég a gazdaságélénkítésre, amit már eddig megszavaztak a különböző kormányok. »Alig egy hónapja az egy főre eső jövedelem pozitív növekedését vártuk több mint 160 tagországunkban. Ma minden a feje tetejére állt, már azt látjuk, hogy több mint 170 országnál negatív lesz az egy főre eső növekedés« – mondta Georgieva. Az IMF igazgatója megjegyezte, mivel nem tudni, meddig tart a járvány, nagyon bizonytalanok a kilátások, úgy véli, ha az év második felében csillapodik a járvány, 2021 már a részleges kilábalás éve lehet, de rosszabbodhat is a helyzet. Ezekből a gazdaságokból már több mint százmilliárd dollárt vontak ki a befektetők, háromszor annyit, mint a 2008-as gazdasági válság idején” (FEHÉR 2020).

- mint minden gazdasági válság, ez is hatással lesz a bűnözésre, az ismertté vált bűncselekmények számát bizonyos bűncselekmény-kategóriákban
- legalábbis időlegesen – nagy valószínűséggel emelni fogja.

A bűnözés nagy valószínűséggel emelkedni fog 2020 második felétől, és ez az emelkedés utána legalább 1-2 éven keresztül folytatódik. A kérdés csak az, hogy milyen mértékű emelkedés várható, és hogyan tudjuk az emelkedést lassítani, illetve mérsékelni. Egy nemrég megjelent, a koronavírussal kapcsolatos anyagi büntetőjogi és szabálysértési jogi szabályokat bemutató és elemző kiváló tanulmány is hasonló következtetésre jut: „A koronavírus-járvány az egész társadalom életében jelentős hátrányokat jelent, hiszen az élet- és egészségvédelem érdekében számos, az eddigiekben természetesnek tekintett tevékenységünkről le kell mondanunk, a helyváltoztatás jogával is csak merőben korlátozott formában élhetünk. Csupán remélhető, hogy a lehető legkisebb emberáldozattal sikerül átveszelnünk azt az időszakot, amíg hatékony vakcina áll majd rendelkezésre a vírussal szembeni védekezésre. Addig is mindannyiunknak fel kell készülnie arra, hogy a rendkívüli helyzet még huzamosabb ideig tartani fog, ami a gazdaság számára várhatóan recessziót jelent. E körülménynek – például számos munkahely megszűnése miatt – kriminogén hatása is lehet. Így az utóbbi évek kedvező bűnözési trendje után sajnos nem kizárható, hogy az egész világot érintő válság folytán ismét nőni fog a bűncselekmények száma. Erre a scenárióra majd a bűnüldöző hatóságoknak és a büntető igazságszolgáltatás szereplőinek is számítani kell” (AMBRUS 2020, 22.).

A piacgazdaság büntetőjogi védelme

A társadalomban élő ember cselekedeteit mind (sokféle tartalmú) erkölcsi (köztük keresztény valláserkölcsei), mind jogi mércével mérhetjük (FENYVESI 2003, 41.). A piac szereplői is meghatározott viselkedési normák szerint cselekszenek, lépnek kapcsolatba egymással (vagy legalábbis ez lenne a kívánatos), ezek a normák részint a hatékonyságot növelik, részint szociális és egyéb szempontok alapján határolják be a gazdasági szereplők cselekvési szabadságát. A viselkedési normák lehetnek *írott* és *íratlan* szabályok (ez utóbbiak jelentősége adott esetben – fejlett piacgazdasági viszonyok között – igen komoly lehet).

A gazdaság szervezés három alapkérdése a következő: mit, kinek és hogyan termelünk. Ezekre a kérdésekre ma jelenleg vagy a piac, vagy maga az állam adja meg a válaszokat. Eszerint beszélhetünk tiszta piacgazdaságról, tervgazdaságról és a kettő egyfajta kombinációjaként a vegyes gazdaságról.

- a) A piacgazdaságban a javak, főként a termelőeszközök többsége, magántulajdonban van. A piac a legfőbb szabályozó, a javak és szolgáltatások a piacon cserélnek gazdát a kereslet és a kínálat által meghatározott egyensúlyi áron. A vállalkozók a profit érdekében gazdálkodnak, vagyis szembeállítva a várható hasznot a költségekkel, döntéseket hoznak.
- b) A tervgazdaságban a gazdaságsszervezés három alapkérdéséről az állam dönt, a termelőeszközök nagyobb része állami tulajdonban van. A megtermelt javak egy részét az állam elvonja, majd szétosztja a társadalom egyes csoportjai között a központosított újraelosztás szempontrendszer alapján. Az árakat központilag határozzák meg, tehát nem a piac értékeitélete a döntő tényező.
- c) A vegyes gazdaság – amelyre a 21. század elején Kína a legjobb példa – átmeneti alapszint a piacgazdaság és a tervgazdaság között. Kína 1978-ban szakított a tiszta tervgazdasági modellel, és áttért a szocialista piacgazdaságra. Napjainkra azonban már ennél tovább mentek: a piaci verseny dominál, kormányzati közreműködéssel. Úgy tűnik, hogy meglehetősen sikeres és versenyképes ez a szisztéma.

Kérdésként merülhet fel, hogy milyen szerepe lehet a piacgazdasági szisztémában az államnak a gazdaság működésében. Röviden összefoglalva: jogszabályi keretek megalkotásával megteremti a gazdaság szervezeti kereteit, valamint részt vesz a gazdasági életben azzal, hogy jövedelmeket von el (adóztat), és ezeket visszaosztja a gazdaság egyes szereplői között (redistribúció), ezáltal keresletet támaszt javak és szolgáltatások iránt, ami a beruházási multiplikátor segítségével alkalmas lehet a gazdasági növekedés beindítására. Néha azonban a piacgazdaságban is felmerülhetnek olyan rendkívüli helyzetek, amikor központi tervezéssel és akár az árakba való állami beavatkozással lehet csak megfelelő módon reagálni a válságra.

Állami beavatkozás az árak alakulásába

„A piacgazdaságokban az értékesítésre kerülő termékek zöme szabadárú. Ez azt jelenti, hogy a gazdálkodó szervezetek a ráfordítások, valamint a keresleti-kínálati viszonyok figyelembevételével maguk határozzák meg értékesítésre kerülő áruik árát. Ha egy termelő vagy forgalmazó monopolhelyzetben van a piacon, akkor sem emelheti korlátlan mértékben árát, mivel ennek határt szab a fizetőképes kereslet nagysága. Áránál magas ár esetén a vásárlók jelentősen csökkentik fogyasztásukat az adott termékből, vagy más, hasonló rendeltetésű termékkel elégítik ki szükségleteiket. Versenyhelyzetben a vállalkozások árelfogadó maga-

tartásra kényszerülnek, árkialakításuknál figyelembe kell venniük a velük azonos termékeket forgalmazó gazdálkodó szervezetek árait. Esetenként szükségessé válhat, hogy a gazdaságirányító szervek beavatkoznak a spontán piaci folyamatokba és korlátozzák a piac árszabályzó szerepét. A beavatkozás célja lehet egyes vállalatok monopolhelyzetből adódó előnyeinek korlátozása, vagy az adott termék túlkeresletéből adódó nagymértékű áremelkedésnek megfékezése a piacon. Az ár központi szabályozása hatósági árformába való besorolással történik. Hazánkban az 1980-as évekig az állam erőteljesen beavatkozott a gazdálkodó szervezetek árkialakításába.

A termék döntő hányada hatósági áras volt. Különböző áruknál a hatósági ár más-más formáját alkalmazzák:

- fix
- maximális
- minimális
- »től-ig«.

A fix árú termékek árát központilag rögzítették, és ettől az ártól sem lefelé, sem felfelé nem térhetett el a forgalmazó. Az alapvető élelmiszerek többsége ezen árformába tartozott. Nem fordulhatott elő az az eset, hogy a vásárló különböző vállalatok boltjaiban eltérő áron szerezze be ezeket a termékeket. A maximális árú termékeknél az eladási ár felső határát rögzítették. Ennél drágábban a forgalmazó nem kínálhatta termékét, felfelé azonban eltérhetett a hatóságilag rögzített ártól. A minimális árakat (úgynevezett védőárakat) elsősorban a mezőgazdasági termékek felvásárlási árának meghatározásakor alkalmazták. Ennél alacsonyabb áron nem adhatta a termelő, és nem vehette meg a terméket a felvásárló. Ezt a mezőgazdaság termelési sajátosságai indokolták. Egyes évek túl alacsony felvásárlási árai a következő gazdasági évben az ellátási biztonságot veszélyeztették volna. A »től-ig« árakat az jellemezte, hogy hatóságilag rögzítették az árak alsó és felső határát, s e határok között a gazdálkodók maguk alakították ki a termékük eladási árát. Napjainkban a gazdaságirányító szervek hatósági árat az áruknak csak elenyésző hányadánál érvényesítenek. Ilyenek a háztartási energia, valamint a közlekedési szolgáltatások egy részének maximált ára vagy az alapvető mezőgazdasági termékek védőára. Ezen árforma alkalmazása nincs összhangban a piaczgazdaság működési elveivel, ezzel magyarázható fokozatos háttérbe szorulása. Az árak ugyanis csak akkor adhatnak visszajelzést a gazdaság szereplőinek, és csak akkor szabályozhatják a keresletet és a kínálatot, ha a piaci viszonyok hatására változnak. Az árak piacsabályzó szerepével a mikroökonómia tárgy foglalkozik részletesen” (*A termékek, szolgáltatások árformájára vonatkozó előírások* [é. n.]).

A gazdasági szereplők, különböző vállalkozások a szabadversenyes kapitalizmus keretei között eltérő árképzési célokat követhetnek, az árképzés célja eszerint lehet a túlélés, a folyó nyereség, a folyó bevétel, az árbevétel maximalizálása, a piac lefölözése, vezető termékminőség kialakítása, de alkalmazhatók más árképzési célok is (például a költségek részleges megtérülése vagy egy nonprofit szervezet esetében a teljes költségfedezet) (KOTLER 1998, 543–545.). Az államnak a piacgazdaságban is lehetősége van arra, hogy gazdaságpolitikai céljai érvényesítésének érdekében hatósági árakat (árküszöböt vagy árplafont) határozzon meg. Ennek azonban csak akkor van értelme, ha a hatósági árakat a gazdasági szereplők alkalmazzák is, annak ellenére, hogy ez bizonyos torzulásokat idéz elő a piacon. Ha a maximált ár alacsonyabb, mint a piaci egyensúlyi ár, akkor ezen az áron a kereslet meghaladja majd a kínálatot, azaz fellép a hiány jelensége. Ha pedig a hatósági küszöbár magasabb, mint amennyi a piacon egyensúlyban kialakul, akkor ez megtévesztheti a termelőket, akik többet akarnak majd eladni, mint amennyi jószágmenyiség adott árak mellett értékesíthető, azaz az árküzöb alkalmazása legalábbis rövid távon túltermelést okozhat. Megállapíthatjuk tehát, hogy piacgazdasági viszonyok között a hatósági árak alkalmazásával óvatosan kell bánni, de ha már – kivételesen, például különleges jogrend idején – alkalmazzuk, akkor kellő garancia kell az érvényesítésükre. Ezt szolgálhatná többek között az árdrágítással kapcsolatos büntetőjogi szabályozás tényállása, amely az új Btk. megalkotásakor a dereguláció egyik áldozata volt.

Nem vonjuk kétségbe, hogy a gazdasági büntetőjog normál helyzetben csak végső eszköz, miként a büntetőjog is szubszidiárius jellegű jogág, azaz csak akkor alkalmazzuk a gazdaságban, ha a többi jogág szankciói várhatóan nem eredményeznék a kívánt hatást a gazdasági élet szereplői viselkedésének a befolyásolásában. A többi jogág szabályozza a gazdaságot, a büntetőjog védi; és míg a többi jogág viselkedési normáinak az a célja, hogy az állampolgárok aszerint tevékenykedjenek az üzleti életben, a büntetőjogban leírtak tanúsításától (azaz a gazdasági bűncselekmények elkövetésétől) mindenkinek tartózkodnia kell. A büntetőjog tehát az utolsó a jogágak között abban az értelemben, hogy csak a legvégső esetben szabad alkalmazni a gazdaságban magatartásbefolyásoló eszközként, ugyanakkor előállhatnak olyan rendkívüli helyzetek, amikor a büntetőjogi szabályozás elengedhetetlenül szükséges eszköz gazdaságpolitika támogatásához.

Az árdrágítás társadalomra veszélyessége 2020-ban

Ha egy magatartás olyan fokban veszélyes a társadalomra (KÖHALMI 2012, 15.),³ hogy a többi jogág által biztosított szankciók nem mutatkoznak elégségesnek, a törvényhozó erre úgy reagál, hogy alkot rá egy tényállást a Büntető Törvénykönyvben. Földvári József ezt a következőképpen fogalmazta meg a mára már klasszikussá vált tankönyvében: „A törvényhozó értékeli a cselekmény társadalomra veszélyességét akkor, amikor eldönti, hogy bűncselekménnyé nyilvánítson-e bizonyos magatartást, vagy ne. Ugyanígy az objektív társadalomra veszélyesség irányítja a törvényhozót annak eldöntésénél is, hogy megszüntesse-e meghatározott magatartások bűncselekményi értékelését, vagy ne. Az objektív társadalomra veszélyesség szerepet játszik az egyes bűncselekmény szankciójának a meghatározásánál is: minél veszélyesebb egy bűncselekmény a társadalomra, a törvényhozó annál súlyosabb büntetés alkalmazását teszi lehetővé” (FÖLDVÁRI 2002, 81.). Ezt a gondolatmenetet viszi tovább Blaskó Béla: „A jogalkotó számára a cselekménytípusok absztrakt társadalomra veszélyességének felismerése iránymutatóként szolgál a bűncselekménnyé nyilvánításhoz. Kimondhatjuk, hogy valamely magatartástípus absztrakt társadalomra veszélyessége a bűncselekménnyé nyilvánítás indoka. Adott magatartástípus akkor is veszélyes lehet a társadalomra, ha azt a jogalkotó nem ismeri fel. A társadalomra veszélyesség nem függ a jogalkotó akaratától, objektív kategória” (BLASKÓ 2017, 145.).

2020-ban Magyarországon átmenetileg kereslettúlsúly alakult ki egyes alapvető élelmiszerek piacain, ami rövid távon jelentős áremelkedést eredményezett.⁴ Bár Magyarországon az élelmiszerellátás biztonsága nincs és nem is volt veszélyben a belföldi termelési kapacitások miatt, a rövid távú keresletnövekedés kártékony hatásait álláspontom szerint hatósági árak alkalmazásával is lehetett volna (vagy esetleg kell majd még a következő hasonló szituációban) mérsékelni. Az árdrágítás tényállásának utolsó változata az új Btk. hatálybalépése előtt a következő volt:

„301. § (1) Aki áruért a hatósági árnál vagy a reá nézve egyébként kötelezően megállapított árnál magasabb árat kér, köt ki vagy fogad el, vétséget követ

³ „A társadalomra veszélyesség a Büntető Törvénykönyv bűncselekmény-fogalmának talán legtöbbet vitatott eleme” (KÖHALMI 2012, 15.).

⁴ „Ami a márciusi élelmiszerdrágulást illeti, ennek mértékét még megtippelni sem voltak hajlandók az általunk megkérdezett szakértők, arra azonban figyelmeztettek, hogy a pánikbevásárlások is ösztönzik az áremelkedést. Nehéz most követni, hogy mi folyik a boltokban, de az biztos, hogy lesz olyan termék, amelynek a beszerzési ára nő, ezért fog drágulni. Ez nemcsak a húsokra, hanem a zöldségekre és a gyümölcsökre is igaz lehet, amelyek ára eleve hullámozó [...]” (FACSINAY 2020).

el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az árdrágítás

a) üzletszerűen,

b) bűnszövetségben,

c) jelentős mennyiségű árura,

d) jelentős mértékű nyereség elérése végett

követik el.

[...]

(4) Aki a bűncselekményt gondatlanságból követi el, vétség miatt pénzbüntetéssel büntetendő.

302. § A 301. § (1) bekezdése szerint árdrágítás az is, ha az áruért a tényleges minőségnél jobb minőségű áru hatásági árának megfelelő árat kérnek, kötnek ki vagy fogadnak el.”

2013. július 1-je óta ez a magatartás szabálysértésnek minősül a következő tényállással:

„Szabs. tv. 232. § Aki áruért a hatásági áránál vagy a reá nézve egyébként kötelezően megállapított áránál magasabb árat kér, köt ki vagy fogad el, szabálysértést követ el.”

A cselekmény „feléledt” társadalomra veszélyességének megfelelően a jogalkotónak el kellene gondolkoznia a tényállás „reaktiválásán”, a gondatlan alakzatot azonban szükségtelennek tartjuk ismét a törvénybe iktatni. A kettős szankció⁵ elkerülése végett azonban a szabálysértési tényállást hatályon kívül kellene helyezni. Lehet, hogy erre a büntetőjogi tényállásra csak a következő egy vagy két évben lenne szükség, akkor is csak átmenetileg, de álláspontom szerint a fent vázolt okok miatt még piacgazdasági körülmények között is helye van a Büntető Törvénykönyvben. Csak remélni tudjuk, hogy ritkán lesznek olyan időszakok, amikor intenzívebben kell majd alkalmazni.

⁵ „Jogrendszerünk hagyományainak köszönhetően általában teljesen természetesnek vesszük azt, hogy számos olyan cselekmény miatt indul büntetőeljárás, amiért korábban közigazgatási eljárásban már komoly szankciót szabott ki a közhatalmi jogosítványokkal rendelkező hatóság. Esetenként a büntetőeljárás terheltjei is nehezen értik meg, hogyan lehetséges az újabb, immáron büntetőeljárás lefolytatása, ha az adott cselekményért előzőleg már megbüntette őket valamely állami szervezet. Az állatkínzás, orvhalászat miatt meginduló büntetőeljárást például megelőzheti a halászat hatóság halvédelmi bírságról szóló rendelkezése, de nincs kizárva az elkobzás foganatosítása sem a közigazgatási eljárásban. Hasonló kettős szankciót jelenthet a vadászati hatóság eljárása a vadvédelemről, vadgazdálkodásról és vadásatról szóló törvény alapján” (ELEK 2016, 229.).

Irodalomjegyzék

- A termékek, szolgáltatások árformájára vonatkozó előírások* (é. n.). Elérhető: <https://bit.ly/2XVULWO> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 01.)
- AMBRUS István (2020): A koronavírus-járvány és a büntetőjog. *MTA Law Working Papers*, 5. sz. Elérhető: <https://bit.ly/31QCzzk> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 11.)
- BLASKÓ Béla (2017): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- ELEK Balázs (2016): A közigazgatási eljárás – büntetőeljárás viszonya a ne bis in idem elvének tükrében. *Jura*, 22. évf. 2. sz. 229–239.
- FACSINAY Kinga (2020): Koronavírus: A felvásárlási láz is drágítja az élelmiszereket. *Magyar Hang*, 2020. 03. 25. Elérhető: <https://magyarhang.org/belfold/2020/03/25/koronavirus-a-felvasarlasilaz-is-dragitja-az-elelmiszereket> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 01.)
- FEHÉR János (2020): IMF-igazgató: A nagy gazdasági világválság óta nem látott gazdasági recesszió jön. *Index*, 2020. 04. 09. Elérhető: https://index.hu/gazdasag/2020/04/09/imf_igazgato_nagy_gazdsagi_vilagvalsag_ota_nem_volt_ekkor_recesszio_jarvany (A letöltés dátuma: 2020. 04. 10.)
- FENYVESI Csaba (2003): Az erkölcs és jog viszonya a büntetőjogban. *Magyar Rendészet*, 3. évf. 1–2. sz. 28–42.
- Figyelmeztettek: 1931 óta nem látott válság köszönhet a világra (2020). *Portfolio.hu*, 2020. 03. 23. Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/20200323/figyelmeztettek-1931-ota-nem-latott-valsag-koszonthet-a-vilagra-421466 (A letöltés dátuma: 2020. 03. 26.)
- FÖLDVÁRI József (2002): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Osiris.
- KOTLER, Philip (1998): *Marketing menedzsment. Elemzés, tervezés, végrehajtás és ellenőrzés.* Budapest, Műszaki.
- KŐHALMI László (2012): A társadalomra veszélyesség fogalma a büntető anyagi kódexekben. *Büntetőjogi Szemle*, 2. sz. 15–23.

Hautzinger Zoltán¹

Speciális alanyok a büntetőjogban

„[A] rendészettudomány önálló tudományágként
történi elismerésében kiemelkedő jelentőséggel bírnak
a rendészettel »ölelkező« kriminológiai
és (büntető)jogi kutatási területek.”
(Blaskó Béla)

Bevezetés helyett köszöntés

Blaskó Béla szakmai és tudományos pályafutása a bizonyítéka annak, hogy sokoldalú személyiségről van szó. Ahogy egy vele, a rendészeti felsőoktatás 45. évfordulója alkalmából készült interjúból is megismerhetők, életében egyszerre van jelen a rendőri hivatás és a repülőgépvezetés, az oktatói munka és az ügyvédi gyakorlat, a tudományos kutatói munka és a zene, nem utolsósorban a felelősségteljes vezetői beosztás és az aprólékos jogszabály-előkészítői tevékenység. Maga a tábornok-professzor életének legmeghatározóbb jellemzőjének azt tartja, hogy jelenlegi társadalmi és szakmai megbízásai mellett a legkedvesebb szakmai tevékenységének is hódolhat. *Ez pedig röviden: a korszerű, állandóan megújuló, új és újabb tudományos eredményekkel bővülő, gyakorlat-orientált ismeretátadás az ifjabb, felnövekvő, utánunk következő generációknak* (TÓTH 2016, 37).

Blaskó tanár úr tudományos érdeklődésének sokoldalúsága az általa művelt szakmai területeken is megmutatkozik. A büntetőjog-tudomány mellett tevékeny támogatója a rendészettudománynak is. Ez nemcsak tudományos közleményeket jelent e tudományterületen, hanem aktív törzstagi közreműködést és „a rendészeti jogi, kriminológiai, kriminalisztikai és társadalomtudományi aspektusa” elnevezésű kutatási terület vezetését a Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskolájában.

E rövid tanulmány szerzője nemcsak munkatárs, hanem korábbi tanítvány is egyben. A Rendőrtiszti Főiskola határrendészeti szak volt hallgatójaként rendsze-

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Bevándorlási Tanszék, oktatási dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens; r. ezredes.

res résztvevője voltam Blaskó professzor előadásainak, tanulmányaimat az általa jegyzett tankönyvek is meghatározták. A blaskói büntetőjogi tudás pedig a főiskolai oklevél megszerzését követően, pécsi jogi egyetemi tanulmányaim során is hasznosíthatónak bizonyult. Mindig fokozott érdeklődéssel tanulmányoztam a bűncselekmény általános törvényi tényállásának szerkezetét, azon belül is annak alanyi oldalát. A jogi diploma megszerzését követően megkezdett tudományos kutatásaimban pedig ennek is köszönhetően olyan, az általános alanyhoz képest többletjellemzőkkel bíró személyekkel foglalkoztam, mint a katona vagy a külföldi. Erre is tekintettel e köszöntő írás arra tesz kísérletet, hogy Blaskó Béla vonatkozó gondolatait is felhasználva, számba vegye, hogy a büntetőjogban a speciális alanyiség milyen módon jelenhet meg. Az egyes törvényi megfogalmazások mennyire tekinthetők konkrétak, beszélhetünk-e esetleg a speciális alanyiség rejtett (apokrif) típusairól?

Elkövetők és terheltek

A büntetőjog-tudományban a bűncselekmény megvalósítása miatt felelősségre vonható személyek különböző módon jelennek meg. E sokféleségre hatással van egyfelől, hogy anyagi büntetőjogról vagy eljárásjogról beszélünk, másfelől, hogy a deliktum feltételezett alanya az inkriminált cselekményben milyen módon működött közre, illetve – a büntetőeljárásba vonását követően – milyen eljárási szakaszból van éppen szó.

Büntető anyagi jogi szempontból a bűncselekmény alanyi oldalához tartoznak a tettesek és a részesek. Ők a bűncselekmény elkövetői, akikkel szemben általános törvényi feltételként jelentkezik, hogy természetes személyi mivoltuk mellett a bűncselekmény elkövetésekor már betöltötték 14. (kivételesen 12. [PALLAGI 2014, 97.]) életévüket, és legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkeznek.

A tettesi (azon belül is az úgynevezett önálló tettesi) alakzat a leggyakrabban megvalósuló és a legalapvetőbb elkövetői forma. A tettes lehet önálló tettes (aki a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósítja),² közvetett tettes (aki a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását e cselekményért gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer vagy fenyegetés miatt nem büntethető, illetve tévedésben levő személy felhasználásával valósítja meg),³ illetve társtettes (akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását egymás tevékenységéről

² A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 13. § (1) bekezdés.

³ Btk. 13. § (2) bekezdés.

tudva, közösen valósítják meg).⁴ A tettesség meglehetősen konkrét alakzat: minden bűncselekménynek van legalább egy önálló tette, emiatt a tettes az, akinek személyét a büntetőtörvény minden tényállás esetében megfogalmazza, általános vagy sajátos módon meghatározza. Ehhez képest a bűncselekmény elkövetőihez tartozó részesi alakzatok (felbújtó, bűnsegéd) a tettességhez képest tágabb jogalanyiságot feltételeznek. Szinte nincs olyan szándékos bűncselekmény, amelyhez ne társulhatna részesként bármely olyan személy, aki az általános alannyá válás feltételeinek megfelel. Ennek alapján az a sajátos következtetés is levonható, hogy nincs olyan bűncselekmény sem, amelynek elkövetői köréhez csak a törvény által az adott tényállásban meghatározott személyek tartoznának, hiszen felbújtó vagy bűnsegéd még olyan deliktumok esetén is bárki lehet, ahol tettesként a büntetőkódex az alannyá válás feltételein túl, speciális követelmények, tulajdonságok, jellemzők meglétét kívánja (speciális alany) (BLASKÓ 2016, 346.).

A büntető anyagi joghoz képest a büntetőeljárás általában különösebb sajátosságokat nem kapcsol a terhelthez. Minden büntetőeljárás esetében alapvetel, hogy terhelte az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak.⁵ A terhelte specialitása legfeljebb a terhelte sajátos alanyiságán alapuló, az általánostól eltérő olyan eljárásokban (külön eljárásokban) jelenhet meg, mint a fiatalkorú elleni eljárás vagy a katonai büntetőeljárás. Fontos azonban megjegyezni, hogy – éppen a fenti megállapításnál fogva – az ilyen eltérő eljárásokban sem zárható ki, hogy terheltként olyan személyt vonjanak be, aki már felnőttkorú vagy nem felel meg a katona büntetőjogi fogalmának. Az eltérő életkorú vagy a katona büntetőjogi fogalmába nem tartozó terheltek esetében ugyanis az eljárás alapjául szolgáló bűnügy jellege a meghatározó. Így kerülhet sor arra, hogy felnőttkorú személy fiatalkorú elleni eljárásnak, nem fegyveres hivatásrendbe tartozó személy pedig katonai büntetőeljárásnak legyen gyanúsítottja vagy vádlottja.

Szintén eljárásjogi minőséget képvisel, hogy a terhelte személye meghatározhatja az eljáró nyomozó hatóság minőségét. Ez abban az esetben lehet számottevő, ha a terhelte többszajátosságainál fogva nem az általános nyomozó hatóságnak kell eljárnia (hanem például a nyomozó ügyésznek). Maga az eljárás minősége azonban – ide nem értve a fiatalkorú vagy a katona elleni büntetőeljárást – lényegében nem tér el az általános szabályoktól, hiszen a büntetőeljárás legfontosabb paraméterei (eljárási határidők, kényszerintézkedések alkalmazásának törvényi feltételei) változatlanok maradnak.

⁴ Btk. 13. § (3) bekezdés.

⁵ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 38. § (1) bekezdés.

A bűncselekmény alanyának specialitása

Az elkövetők, illetve a terhelt fogalmának összehasonlításából látszik, hogy a bűncselekmény alanyának konkrét jogi meghatározása elsősorban a büntető anyagi jog kompetenciája. A Büntető Törvénykönyv ráadásul számos olyan alanyi specialitást határoz meg, amelynek eljárásjogi relevanciája, a terhelt személyéből következő külön eljárásban megnyilvánuló továbbhatása lenne. Az alany specialitását rendszertani szempontból is érdekes vizsgálni, azaz, hogy azt a magyar büntetőtörvény a különös részben mely fejezetnél írja elő.

Az emberiség elleni bűncselekményeknél (XIII. fejezet) a jogalkotó elsősorban a passzív alanyok (bűncselekmény sértettei) részletesebb meghatározására törekszik, de az előjáró vagy hivatali vezető felelőssége terén (Btk. 145. §) előírja azt is, hogy azonos módon felel a katonai előjáró vagy katonai előjáróként ténylegesen eljáró személy is, ha a tényleges alárendeltsége és ellenőrzése vagy tényleges hatalma és ellenőrzése alá tartozó személy követett el az e fejezetben meghatározott bűncselekményt,⁶ és e bűncselekmény elkövetéséről vagy annak előkészületéről az előjáró tudott, vagy az adott körülmények alapján tudnia kellett volna, és nem tette meg a bűncselekmény megakadályozásához szükséges, hatáskörében álló intézkedéseket, vagy haladéktalanul nem tett feljelentést azt követően, hogy a bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerzett. Az előjáró vagy hivatali vezető felelőssége mint speciális minőség megjelenik a háborús bűncselekményeket összefoglaló XIV. fejezetben is (Btk. 159. §). Emellett ugyan a Büntető Törvénykönyv minden deliktum esetében általános alanyt jelöl meg, de az egyes elkövetési magatartások értelmezése terén arra az álláspontra lehet jutni, hogy a bűncselekmények többségének⁷ elkövetői – különösen tettesi minőségben – kizárólag olyan személyek lehetnek, akik katonai szolgálatuknál fogva lehetnek érintettek.

A speciális alanyiság kevésbé jellemző a Btk. élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények esetében (Btk. XV. fejezet). E helyt legfeljebb az a személy tekinthető annak, akinek gondozási kötelezettsége áll fenn állapotánál vagy idős koránál fogva önmagáról gondoskodni nem tudó személlyel szemben.⁸ Alapvetően más a helyzet azonban az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekményeket illetően (XVI. fejezet). Ugyan az általános alanyt meghatározó „aki” jelölés mellett ebben a fejezetben sem találunk

⁶ Népiirtás (Btk. 142. §), emberiség elleni bűncselekmény (Btk. 143. §), apartheid (Btk. 144. §).

⁷ Fegyverszünet megszegése (Btk. 147. §), hadikövet elleni erőszak (Btk. 148. §), védett személyek elleni erőszak (Btk. 149. §), túlélők megölésére utasítás (Btk. 150. §), tiltott sorozás (Btk. 152. §), humanitárius szervezet elleni támadás (Btk. 156. §) stb.

⁸ Gondozási kötelezettség elmulasztása (Btk. 167. §).

többletkövetelmény meghatározását, az egyes bűncselekmények⁹ megvalósítója – már csak azok homogén jogi tárgya (KOVÁCS 2015, 66.) miatt is – tettesként szinte minden esetben csak sajátos orvosi vagy egyéb egészségtudományi szakértelemmel rendelkező személy lehet. Eleve a tényállások olyan diszpozíciókat tartalmaznak, amelyekre tartalmukat tekintve az orvostudományi kutatás, az embriókkal, ivarsejtekkel végzett, az emberi reprodukcióra irányuló biológiai beavatkozások, a szerv- és szövetátültetések, valamint az ember egészségügyi önrendelkezésének izgalmas és veszélyes kérdései vonatkoznak (PALLAGI 2018, 81.). Mindezek alapján nehezen feltételezhető ugyanis, hogy az e fejezetben meghatározott – az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendjét érintő – deliktumokhoz szükséges szakértelem bárki számára rendelkezésre állna.

Kevésbé homogén jogi tárgyi környezettel találkozunk az egészséget veszélyeztető bűncselekményeket összefoglaló XVII. fejezetben, ahol a kábítószerrel, pszichotróp anyagokkal vagy a teljesen más célokat támogató teljesítményfokozó szerekkel visszaélés éppúgy megtalálható, mint a gyógyszer vagy más egészségügyi termék hamisítása. E deliktumoknál sem találkozunk speciális alanyi meghatározással, de lényegében olyan elkövetési magatartással sem, amely – az előző fejezethez kötődő cselekményekhez hasonlóan – sajátos ismereten alapuló kompetenciákat sejtetne. E megállapítás alól kivétel, amikor a jogalkotó alanyként 18. életévét betöltött személyt határoz meg olyan bűncselekmény esetében, amelyet 18. életévét be nem töltő személy sérelmére követnek el.¹⁰

A speciális alanyiság nem jellemző az emberi szabadság elleni bűncselekményeket érintő különös részi egységben (XVIII. fejezet) sem, és lényegében – a 18. életévét betöltött alanyokat megjelölő bűncselekményeket¹¹ leszámítva – a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket (XIX. fejezet) érintően sem. Az viszont egy régmúlta visszatekintő jogértelmezési vita folytatása lehetne, hogy egyes nemi bűncselekmények (különösen a szexuális erőszak) tettesi alakzata életszerűen mennyire kapcsolódhat az általános alanyisághoz. Nem lehet vitatni azonban speciális alanyiság jelentőségét a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények (XX. fejezet) tekintetében. Ezek jelentősebb része ugyanis olyan deliktumok, amelyek alapja a kiskorú – 18. életévüket még be nem töltött – személyek, gyermekek nevelésének, tartásának jól meghatározható

⁹ Beavatkozás az emberi génállományba (Btk. 168. §), emberi ivarsejt tiltott felhasználása (Btk. 169. §), születendő gyermek nemének megválasztása (Btk. 170. §), emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése (Btk. 171. §), embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése (Btk. 172. §), genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása (Btk. 174. §), emberi test tiltott felhasználása (Btk. 175. §).

¹⁰ Kábítószer-kereskedelem [Btk. 177. § (1) bekezdés], kábítószer birtoklása [Btk. 179. § (1) bekezdés], kóros szenvedélykeltés (Btk. 181. §), új pszichoaktív anyaggal visszaélés (Btk. 184/A. §).

¹¹ Szexuális visszaélés [Btk. 198. § (2) bekezdés], szeméremsértés [Btk. 205. § (2) bekezdés].

személyekhez (szülőkhöz) köthető kötelezettségének¹² teljesítése. Ennélfogva alanyként e fejezetben megjelenik a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy¹³ (ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él), az a személy, akinél hatósági határozat alapján a kiskorút elhelyezték,¹⁴ valamint a jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettség teljesítésére köteles személy.¹⁵ E fejezetben ugyanakkor a speciális alanyiség egyéb, negatív módon kötött példái is megjelennek. Ilyen a kiskorú elhelyezésére vonatkozó végrehajtható hatósági határozattal nem érintett személy,¹⁶ de az a személy is, aki a sértett családi jogállásán kívül esik.¹⁷ Szintén sajátos alanyiség állapítható meg a kettős házasság (Btk. 214. §) esetében, hiszen ezt csak olyan személy követheti el tettesként, aki fennálló házassága mellett újabb házasságot köt.

A speciális alanyiség hagyományos, többletkövetelményt megjelölő példázatai mellett a valamilyen többletismérvén kívüli állapotot megkövetelő példái is felfedezhetők az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények (XXI. fejezet) esetében is. Előbbire felhozható az, aki a közérdekű adatokkal az adatok nyilvánosságáról szóló törvény szerint rendelkezik,¹⁸ illetve az is, akinek a foglalkozásánál vagy közmegbízásánál fogva magántitok jutott a tudomására.¹⁹ A valamilyen többletismérvén kívüliséghez mint speciális alanyiséghez kapcsolódóan pedig az a személy jöhet számításba, aki valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes (különösen fogyatékoson, nemi identitáson vagy szexuális irányultáson alapuló) csoportjaihoz nem tartozik,²⁰ de az is, aki nem címzettje vagy nem érintettje olyan küldeménynek, közleménynek, amelyet jogtalanul megismer, vagy amellyel jogellenesen rendelkezik.²¹ E fejezet rendszertanilag kevésbé érthető módon tartalmazza az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése (Btk. 218. §) tényállást is, amely esetében a speciális alanyiség ugyanolyan apokrif (rejtett) módon jelenik meg, mint az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekményeket tartalmazó XVI. fejezetben.

¹² A gyermekek mindenekfelett álló érdekének szolgálata. Vö. Rózsás 2011, 44.

¹³ Kiskorú veszélyeztetése (Btk. 208. §).

¹⁴ Kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása (Btk. 210. §).

¹⁵ Tartási kötelezettség elmulasztása (Btk. 212. §).

¹⁶ Kiskorú elhelyezésének megváltozása (Btk. 211. §).

¹⁷ Családi jogállás megsértése (Btk. 213. §).

¹⁸ Közérdekű adattal visszaélés (Btk. 220. §).

¹⁹ Magántitok megsértése (Btk. 223. §).

²⁰ Közösség tagja elleni erőszak (Btk. 216. §).

²¹ Levéltitok megsértése (Btk. 224. §).

Legfeljebb rejtett speciális alanyiságról beszélhetünk a közlekedési bűncselekmények (XXII. fejezet) esetében is. E deliktumokkal összefüggésben az általános alannyá válás feltételein felüli többlettulajdonságot – egy tényállás²² kivételével – az adott vasúti, légi, vízi vagy gépi jármű vezetésének képessége jelentheti. Ahogy a közlekedésben érintett gépjárművek eltérők lehetnek, úgy a közlekedők tudásszintje is eltér. A vasúti vagy a légi közlekedés sokkal szigorúbban szabályozott terület, és az ottani járművezetők tudásszintje is közelebb áll egymáshoz (MAJOR 2019, 74.). A közúti közlekedés viszont ennél differenciáltabb jelenség, hiszen adott útfelületen egyszerre jelenhetnek meg az alanyok személygépkocsival, csuklós autóbuszsal vagy nyerges szerelvénnel. Mindezekre az egymáshoz képest is meglehetősen szerteágazó körülményekre ezért a jogalkotó nem az alanyok meghatározásánál van figyelemmel, hanem az elkövetési magatartások mögött megjelölt közlekedési szabályok keretjellegű megállapításával.

A fentiekhez képesti sajátos alanyiság kevésbé számottevő a magyar büntetőtörvényi környezet és a természet elleni bűncselekmények összefoglalásánál (XXIII. fejezet). Ezzel szemben alapvetően más a helyzet az állam elleni bűncselekmények (XXIV. fejezet) illetően azoknál a deliktumoknál, ahol az alannyá válás feltételei kiegészülnek kötelező tényállási elemként a magyar állampolgársággal.²³ E többletkövetelmény meghatározásával a jogalkotó azt fejezi ki, hogy vannak bűncselekmények, amelyek kizárólag olyan személyek által követhetők el, akik állampolgársági jogviszonyuknál fogva hűséggel tartoznak az egyébként róluk mindenkor gondoskodni és visszafogadni köteles hazájuk iránt. Az állampolgárság magában foglalja az államhoz tartozást (LÖRINCZ–PARRAGI 2013, 5.), amely állapot mindenkor összeférhetetlen olyan magatartásokkal, amelyek célja külföldi kormánnyal vagy szervezettel kapcsolatban állni a saját állam függetlenségének, alkotmányos rendjének veszélyeztetése érdekében.

A sajátos alanyiság konkrét meghatározása kevésbé jellemző a minősített adat és a nemzeti adatvagyon elleni bűncselekmények (XXV. fejezet) esetében, nem úgy az igazságszolgáltatás elleni különös törvényi tényállásoknál, ahol olyan konkrét eljárási szereplőket határoznak meg speciális alanyként, mint a tanú,²⁴ a hatósági tanú²⁵ vagy az a személy, aki a büntetőeljárás alatt, illetve a szabadságvesztés vagy az elzárás végrehajtása során a hatóság őrizetében van.²⁶ Ez utóbbi alanyi minőség az egyes eljárásokat illetően különböző lehet (terhelt, elítélt, szabálysértést elkövető személy), de a fogolyzendület (Btk. 284. §) illetően, amelyet tettesként csak elítélt követhet el, avagy a bírósági végrehajtás akadályozásának

²² A közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény (Btk. 232. §).

²³ Hazaárulás (Btk. 258. §), hűtlenség (Btk. 259. §).

²⁴ Hamis tanúzás (Btk. 272. §), tanúvallomás jogosulatlan megtagadása (Btk. 277. §).

²⁵ Igazságszolgáltatással összefüggő titoksértés (Btk. 280. §).

²⁶ Fogolyszökés (Btk. 283. §).

(Btk. 288. §) tettese csak az lehet, akivel szemben a bírósági végrehajtás során a bíróság jogerősen rendbíróságot szabott ki.

A speciális alanyok köre meglehetősen konkrét csoportot jelent a korrupciós (XXVII. fejezet), valamint a hivatali bűncselekményeket (XXIX. fejezet) illetően. Mindkét esetben azok a deliktumok jönnek számításba, amelyek valamely természetes személy hivatali minőségével függnek össze. Ez rendszerint maga a hivatalos személy,²⁷ aki kizárólagos elkövetője lehet a bűnpártolás minősített esete [Btk. 282. § (3) bekezdés *d*) pont] mellett olyan hivatali bűncselekményeknek, mint a hivatali vesztegetés elfogadása (Btk. 294. §), bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 301. §), jogellenes fogvatartás (Btk. 304. §), hivatali visszaélés (Btk. 305. §), jogosulatlan megbízhatósági vizsgálat végzése (Btk. 308. §). Mindezekon kívül a sajátos alanyiság más hivatalos minőséghez is kapcsolódhat: közfeladatot ellátó személy,²⁸ illetve a bírósági, választottbírósági vagy hatósági eljárásban törvényes jogait gyakorló személy.²⁹ Maga a hivatalos személy a fentebb említett fejezeteken kívül még további bűncselekmények esetében is visszaköszön minősített esetek speciális alanyaként. Ezek a deliktumok: nemzetközi szerződés által tiltott fegyverrel visszaélés [Btk. 326. § (4) bekezdés *c*) pont], nemzetközi gazdasági tilalom megsértése [Btk. 327. § (2) bekezdés *c*) pont], közokirat-hamisítás [Btk. 343. § (1) bekezdés], zsarolás [Btk. 367. § (2) bekezdés *c*) pont], pénzmosás [Btk. 399. § (3) bekezdés *d*) pont], bennfentes kereskedelem [Btk. 410. § (2) bekezdés *a*) pont], tiltott piacbefolyásolás [Btk. 411. § (4) bekezdés *b*) pont]. Mindezek mellett a hivatalos személy specialitása mint passzív alany (sértett) jelenik meg a hivatalos személy elleni bűncselekményeket meghatározó XXIX. fejezetben.

Az általános alany meghatározása jellemző a közbiztonság elleni (XXX. fejezet), a nemzetközi kötelezettségen alapuló közbiztonsági célú gazdasági előírások elleni (XXXI. fejezet), a köznyugalom elleni (XXXII. fejezet), illetve a közbizalom elleni bűncselekmények (XXXIII. fejezet) tényállásai vonatkozásában. A közigazgatás rendje elleni bűncselekményeket (XXXIV. fejezet) számba véve ugyanakkor a speciális alany újra megjelenik. Ilyen a 18. életévét betöltött személy,³⁰ de ilyen az Állami Számvevőszék ellenőrzése alatt álló, közreműködési kötelezettséggel bíró személy vagy ellenőrzött szerv vezetője.³¹ E konkrét meghatározások mellett e fejezethez még olyan deliktumok is tartoznak, amelyeknél életszerűen az általános alannyá válás feltételei mellett további kritériumok lehetnek jellemzőek. Ilyen a műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása

²⁷ A hivatalos személy büntetőjogi fogalmát vö. Btk. 459. § (1) bekezdés 11. pont.

²⁸ Bántalmazás közfeladatot ellátó személy eljárásában (Btk. 302. §), közfeladati helyzettel visszaélés (Btk. 306. §).

²⁹ Vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban (Btk. 296. §).

³⁰ Családi kapcsolatok létesítésével visszaélés (Btk. 355. §).

³¹ A számvevőszéki ellenőrzéssel kapcsolatos kötelezettségek megszegése (Btk. 262. §).

(Btk. 357. §), amelynek tettese az lehet, akinek tulajdonában műemlék, védett kulturális javak körébe tartozó tárgy vagy régészeti lelőhely van. Érdekes alanyi kérdés merülhet fel továbbá a határzár tiltott átlépése (Btk. 352/A. §) kapcsán is, amely – az úgynevezett jogi határőrizet részeként (BALLA–KUI 2017, 236.) – Magyarországnak az államhatár rendje védelmét biztosító létesítmény által védett területére történő jogosulatlan belépést bünteti. Minthogy a határzár tiltott átlépése befele irányban történik, továbbá a bűncselekmény elbírálása esetén a kiutasítás alkalmazása sem mellőzhető, e deliktum alanya lényegében csak olyan külföldi (nem magyar állampolgár) lehet, aki a jogszerű határátlépés feltételeivel nem rendelkezik, és vele szemben nem áll fenn kiutasítási tilalom.³²

A vagyon elleni erőszakos (XXXV. fejezet), a vagyon elleni (XXXVI. fejezet), valamint a szellemi tulajdon-jog elleni (XXXVII. fejezet) bűncselekmények esetében a sajátos alanyiság legfeljebb abból fakadhat, hogy az elkövető tettesként olyan személy lehet, aki részben vagy egészben nem az elkövetési tárgy (dolog)³³ vagy valamilyen jog³⁴ tulajdonosa. Legfeljebb a különös szakértelemhez fűződő egyes elkövetési magatartások (például gyártási terv, műszaki leírás, számítástechnikai program)³⁵ készítése lehet differenciáló tényező az általános alannyá válás feltételein túl a pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekményeknél (XXXVIII. fejezet). Ennél konkrétabb példát találunk a költségvetést károsító bűncselekmények XXXIX. fejezetében, ahol egyes cselekmények elkövetője csak az lehet, akinek munkáltatói vagy vezető tisztségviselői minősége révén kötelezettsége a társadalombiztosítási ellátás vagy az államháztartás alrendszerei részére hozzájárulni.³⁶

Az általános alanyiság dominál a pénzmosáshoz tartozó bűncselekmények tekintetében (XL. fejezet), míg a speciális alanyiság számos változata fedezhető fel a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekményeknél (XLI. fejezet). Ilyen a jogszabályban előírt bizonylati renddel vagy könyvvezetési, beszámolókészítési kötelezettséggel bíró személy,³⁷ a csőd eljárás, felszámolási eljárás alatt vagyoni jogi

³² Bartkó Róbert éppen a menedékkérők büntethetőségének kizárását illetően nem ért egyet az általános alanyiság meghatározásával. Vö. BARTKÓ 2020, 34.

³³ Rablás (Btk. 365. §), kifosztás (Btk. 366. §), lopás (Btk. 370. §), rongálás (Btk. 371. §), hűtlen kezelés (Btk. 376. §), hanyag kezelés (Btk. 377. §), jogtalan elsajátítás (Btk. 378. §), orgazdaság (Btk. 379. §), jármű önkényes elvétele (Btk. 380. §).

³⁴ Bitorlás (Btk. 384. §), szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése (Btk. 385. §), iparjogvédelmi jogok megsértése (Btk. 388. §).

³⁵ Pénzhamisítás elősegítése (Btk. 390. §), készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisításának elősegítése (Btk. 394. §).

³⁶ Kevésbé konkrét a társadalombiztosítási, szociális vagy más, jóléti juttatással visszaélés (Btk. 395. §), míg egzaktabb a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása (Btk. 397. §), amelynek tettese csak gazdálkodó szervezet vezetője lehet.

³⁷ A számvitel rendjének megsértése (Btk. 403. §).

ügyletek megkötésére felhatalmazott személy,³⁸ a felszámoló,³⁹ a részvénytársaság, a korlátolt felelősségű társaság, a szövetkezet, az európai részvénytársaság vagy az európai szövetkezet vezető tisztségviselője vagy tagja,⁴⁰ a gazdálkodó szervezet vezető állású személye,⁴¹ illetve a bank-, értékpapír-, pénztár-, biztosítási vagy foglalkoztatói nyugdíjítok megtartására köteles személy.⁴² A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő (XLII. fejezet), valamint a tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények (XLIII. fejezet) tekintetében pedig újfent az általános alany a jellemző.

A speciális alany klasszikus példái jelennek meg a magyar büntetőtörvény különös részének utolsó két, a honvédelmi kötelezettség elleni (XLIV.), valamint a katonai bűncselekmények (XLV.) fejezeteiben is. Előbbi bűncselekményi kör esetében ráadásul az is megállapítható, hogy egyfajta sajátos átmenetet képeznek az általános alany által elkövethető bűncselekmények és a katonai bűncselekmények között, mivel olyan tényállásokat takarnak, amelyek ugyan nem katonai deliktumok, de a védett jogi tárgyat tekintve közvetve mégis a katonai szolgálati rend és harcképesség fenntartásához kapcsolódnak (HAUTZINGER 2013, 397.). A honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények sajátos tettese a hadköteles személy,⁴³ de az egyes védelmi kötelezettségek miatt az általános alannyá válás feltételei más módon is kiegészülnek. Ezek példái a polgári védelmi szolgálatra kötelezett személy,⁴⁴ a honvédelmi munkára kötelezett személy,⁴⁵ nem utolsósorban a gazdasági vagy anyagi szolgáltatásban álló honvédelmi kötelezettség címzettje.⁴⁶ Meglehetősen homogén speciális alanyi kört tartalmaznak a katonai bűncselekmények, amelyek tettesei kizárólag a büntetőjogi értelemben vett katonák⁴⁷ lehetnek, azaz olyan személyek, akik – ide nem értve a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagjait⁴⁸ – valamely katonai karakterű (FARKAS 2016, 86.) szervezet tényleges, hivatásos vagy szerződéses jogállású tagjai.

³⁸ Csődbűncselekmény (Btk. 404. §).

³⁹ Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban (Btk. 404/A. §).

⁴⁰ Saját tőke csorbítása (Btk. 407. §).

⁴¹ Gazdasági adatszolgáltatási kötelezettség elmulasztása (Btk. 409. §).

⁴² Gazdasági titok megsértése (Btk. 413. §).

⁴³ Bevonulási kötelezettség megszegése (Btk. 425. §), kibúvás a katonai szolgálat alól (Btk. 426. §), katonai szolgálat megtagadása (Btk. 427. §).

⁴⁴ Polgári védelmi kötelezettség megszegése (Btk. 429. §).

⁴⁵ Honvédelmi munkakötelezettség megsértése (Btk. 430. §).

⁴⁶ Szolgáltatási kötelezettség megszegése (Btk. 431. §).

⁴⁷ Vö. Btk. 127. § (1) bekezdés.

⁴⁸ A Nemzeti Adó- és Vámhivatal pénzügyőreinek katonai jogállását illetően lásd: ERDŐS–SZABÓ 2019, 7–30.

Összegzés

A fenti különös részi vázlatos áttekintés mutatja, hogy tettesi minőségben az általános alannyá válás feltételei milyen módon egészülhetnek ki. Az egyes különös részi fejezetekben a speciális alanyiság egyfelől lehet egzakt, amikor az „aki” kifejezésnél konkrétabb alanyi meghatározás (például hivatalos személy, katona) jelenik meg, másfelől lehet rejtőzködő (apokrif), amikor a törvény általános alanyt határoz meg ugyan, de az elkövetési magatartások csak sajátos szakértelem vagy képesség birtokában tanúsíthatók.

Egyik csoportba sem tartoznak azok a tettesi minőségek, amelyek esetében az elkövetési magatartás megvalósítása jellemző módon az általános alannyá válás feltételei mellett többletjellemzőkkel bíró személyek (például az államhatár jogszerű átlépéséhez szükséges feltételekkel nem rendelkező külföldiek) részéről várható. Ez a kategória egyfajta átmenetet jelent az általános alany és a speciális alany között, azaz a törvény bárki esetében büntetni rendeli az adott deliktum elkövetését, de más rendelkezései folytán (például kiutasítás nem mellőzhető) mégis bizonyos alanyi körrel számol csak.

A speciális alanyiság végezetül megjelenhet atipikus módon úgy, hogy az általános alannyá válás feltételei nem bővülnek további konkrét minőséggel, ugyanakkor az elkövető korábbi, büntetőjogilag releváns cselekményei válnak minősítő körülménnyé, és vonnak maguk után más alanyok esetében nem alkalmazható szankciókat. Ezek a visszaesők egyes alakzatai⁴⁹ (a visszaeső, a különös visszaeső, a többszörös visszaeső és az erőszakos visszaeső), amelyek önmagukban is megérnének egy hasonló szemezgetést, mint amilyen fentebb, Blaskó Béla professzor úr, tábornok úr köszöntése apropóján elkészülhetett.

Tisztelettel köszönöm a lehetőséget!

Irodalomjegyzék

- BALLA József – KUI László (2017): A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai. *Hadtudományi Szemle*, 10. évf. 1. sz. 222–238.
- BARTKÓ Róbert (2020): *Az irreguláris migráció elleni küzdelem eszközei a hazai büntetőjogban*. Budapest, Gondolat.
- BLASKÓ Béla (2015): Közigazgatás – rendészeti igazgatás – büntetőjog. *Magyar Rendészet*, 15. évf. 4. sz. 37–55.
- BLASKÓ Béla (2016): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- ERDŐS Ákos – SZABÓ Andrea (2019): A pénzügyőr, a katonai büntetőjog fogalmán kívül. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 1. sz. 7–30.

⁴⁹ Btk. 459. § (1) bekezdés 31. pont a)–c).

- FARKAS Ádám (2016): *Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére*. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.
- HAUTZINGER Zoltán (2013): A honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. In BLASKÓ Béla szerk.: *Büntetőjog. Különös rész. II*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- KOVÁCS Gábor (2015): *Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények, valamint az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft.
- LŐRINCZ Aranka – PARRAGI Mária (2013): *Állampolgársági jog és jogalkalmazás*. Budapest, NKE RTK.
- MAJOR Róbert szerk. (2019): *Forgalomszervezés és -irányítás*. Budapest, Dialóg Campus.
- PALLAGI Anikó (2014): Büntethető gyermekkorúak. *Pro Futuro*, 4. évf. 1. sz. DOI: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2014/1/5498>
- PALLAGI Anikó (2018): Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények. In BLASKÓ Béla szerk.: *Büntetőjog. Különös rész. I*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- RÓZSÁS Eszter (2011): *Gyermekek jogok*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus – PTE ÁJK.
- TÓTH Nikolett Ágnes szerk. (2016): *45 éves a rendészeti felsőoktatás*. Budapest, Dialóg Campus.

Herke Csongor¹

Kinek is kell aláírnia a vádindítványt?

Bevezetés

Tremmel a pótmagánvádas eljárás intézményét paradigmaváltásként értékelte: egyrészt az évtizedeken át töretlenül érvényesülő közvádmonopólium alapvető korrekatívumaként és előrelépésként a terhelt és a sértett közötti egyensúly irányában (FENYVESI–HERKE–TREMME 2004, 612.).

A pótmagánvádhoz hasonló intézmény az úgynevezett vádkikényszerítési eljárás. Németországban, ha az ügyész nem emel vádat közvadra üldözendő bűncselekménynél, a megszüntető határozattal szemben a felettes ügyésznél panaszt jelenthet be a sértett. Ha a panasz nyomán sem emel vádat az ügyész, a felettes ügyész elutasító határozatának közlésétől számított egy hónapon belül a sértett vádkikényszerítési eljárást kezdeményezhet. Erről a tartományi legfelsőbb bíróság határoz, és azt vizsgálja, hogy fennáll-e elegendő gyanú (*hinreichender Tatverdacht*) az eljárás lefolytatásához. Ha igen, úgy elrendeli a vádemelést, ekkor az ügyész köteles vádat emelni. További kötelezettséget azonban nem ír elő a német büntető perrendtartás, így az ügyész a tárgyaláson akár felmentést is indítványozhat. Roxin szerint a vádkikényszerítési eljárásnak inkább elméleti jelentősége van, mert pusztán léte alapos nyomozásra ösztönzi az ügyészt (ROXIN 1998, 227.). A statisztikai adatok szerint ugyanis Németországban a nyomozásmegszüntetések 0,3%-ában kerül sor vádkikényszerítési eljárásra, és a vádkikényszerítéses ügyek 0,04%-ában ítélték csak el a vádlottat (HERKE–FENYVESI–TREMME 2014, 308.).

A hatályos Be.² a korábbi, 1998-as büntetőeljárás törvénnyel (1998-as Be.)³ ellentétben különeljárásként szabályozza a pótmagánvádas eljárást (TREMME 2007, 430.). Ezzel megoldódni látszik az a szakirodalom által többször is kifogásolt probléma, hogy éppen a laikus, a büntetőeljárásban

¹ Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

² 2017. évi XC. törvény.

³ 1998. évi XIX. törvény.

többnyire idegenként mozgó sértettől várták el, hogy a törvény különböző pontjain lévő szabályokkal tisztában legyen (BUSCH 2004, 141.). Ugyan a pótmagánvádló jogi képviselete kötelező, ezáltal van a vád oldalán egy jogvégezett személy, aki el tud igazodni a jogszabályi rendelkezések között, ugyanakkor azt is látni kell, hogy a pótmagánvádló képviselőjeként fellépő ügyvédek többségétől igen távol áll a vádképviselet. Ez sokszor már az előterjesztett vádindítványok elnevezéséből is látszódik („vádindítvány” helyett igen gyakori a „vádiratindítvány” kifejezés, de találkoztam már „pótmagánvádirat-indítvány” elnevezéssel is; előfordul az is, hogy a pótmagánvádló egyáltalán nem nevezi el indítványát stb.). De volt olyan jogi képviselő is, aki (amikor a vádlott kifogásolta, hogy milyen alapon nyújt be vádiratot pótmagánvádló jogi képviselőjeként) a következőt írta le: „Hogy valami vádirat vagy vádindítvány, nem attól függ, hogy az ügyész nyújtja-e be, vagy nem. Ez következik abból, hogy a büntetési eljárásra tartozó ügyekben vádiratnak nevezzük a vádat tartalmazó, a bírósághoz benyújtott dokumentumot, míg vétségi eljárásra tartozó ügyekben vádindítványnak [sic!].”⁴

Az alábbiakban röviden áttekintjük a hatályos Be. pótmagánvádas eljárás feltételeire vonatkozó rendelkezéseit, majd egy kúriai határozat fényében vizsgáljuk meg az egyik kellék (nevezetesen a vádindítvány aláírása) szükségességét.

A pótmagánvádas eljárás feltételei

A sértett két fő esetben léphet fel pótmagánvádlóként:

- a) a feljelentés elutasítása és az eljárás megszüntetése, illetve
- b) vádelejtés esetén.

A feljelentés elutasításakor és az eljárás megszüntetésekor a sértett írásbeli vádindítványt nyújt be, míg ha az ügyészség a vádat ejtette, a vádemelés formája az írásbeli bejelentés (GELLÉR–BÁRÁNYOS 2010, 744.).

A vádindítványnak (és az írásbeli bejelentésnek) bizonyos tekintetben kevesebb tartalmi eleme van, mint a vádiratnak (BÓCZ 2004, 24.) (így nem kell tartalmaznia indítványt a szankciókra, nem kell bizonyítási indítványokat tenni,

⁴ Pótmagánvádló jogi képviselőjének a Pécsi Törvényszék B.416/2012. sz. ügyben benyújtott, „vádirat” elnevezésű vádindítványával kapcsolatos – 2013. március 1-jei – észrevétele. Amint látszik, sajnos nem mindig a legfelkészültebb ügyvédek vállalják el a pótmagánvádló képviseletét a büntetőügyekben. Hiszen jelen irat benyújtását közel 10 évvel megelőzően hatályon kívül helyezték a régi Be.-t (1973. évi I. törvény), amely még ismerte a büntetési és vétségi eljárás szerinti felosztást.

hatáskörre és illetékességre utalni stb.), ugyanakkor például kötelező eleme a polgári jogi igénynek (ha van) és a felolvasandó tanúvallomások körének megjelölése (Kiss 2002, 169.). A vádindítványt és az írásbeli bejelentést nemcsak a sértettnek, de a jogi képviselőnek is alá kell írnia [Be. 793. § (3) bekezdés és 798. § (2) bekezdés].

Ha az ügyben több sértett van, a megegyezésüktől függ, hogy melyikük jár el pótmagánvádlóként. Megegyezés hiányában a pótmagánvádlót a bíróság jelöli ki.⁵

A bíróság a vádindítványt nem ügyszűrő végzéssel elutasítja, ha:

- a sértett a vádindítványt a törvényben meghatározott határidő eltelte után nyújtotta be;
- a sértettnek nincs jogi képviselője;
- a törvény alapján pótmagánvádlóként történő fellépésnek nincs helye;
- a vádindítvány nem tartalmazza a kötelező tartalmi elemeket (de nem utasítható el azért, mert nem tartalmazza a terhelt személyes adatait, ha azok az ügyiratokból sem állapíthatók meg, de a terhelt személyazonossága ezek hiányában is kétséget kizáróan megállapítható) (Csák 2011, 131.);
- a feljelentés elutasítása vagy az eljárás megszüntetése esetén a mentesség felfüggesztésére jogosult a mentesség felfüggesztését elutasította (794. §).

A sértett a vádindítvány elutasításáról rendelkező nem ügyszűrő végzés kézbesítésétől számított 15 napon belül a vádindítványt ismételten benyújthatja, ha azt csak azért utasították el, mert nem volt jogi képviselője, vagy a vádindítvány nem tartalmazza a kötelező tartalmi elemeket, és az elutasítás oka már nem áll fenn.

Az írásbeli bejelentés nem ügyszűrő végzéssel való elutasítására ugyanazon okokból kerülhet sor, mint a vádindítványnál, és itt is 15 napon belül ugyanazon esetekben pótolható (799. §).

A vádindítvány aláírásának problémája

A fent említettek szerint a hatályos Be. két helyen rendelkezik a pótmagánvádló aláírásáról attól függően, hogy vádindítvánnyal vagy írásbeli bejelentéssel van-e szó:

- 793. § (3) A vádindítványt a jogi képviselő is ellátja aláírásával,
- 798. § (2) Az írásbeli bejelentést a jogi képviselő is ellátja aláírásával.

⁵ A gyakorlatban itt is volt probléma, ugyanis ezt a rendelkezést úgy értelmezték, hogy két különböző ügyben is nyújthat be közös vádindítványt két sértett (Pécsi Járásbíróság B.897/2015.). Adott ügyben a bíróság ki is jelölte, hogy melyikük jár el pótmagánvádlóként, holott ez a rendelkezés nyilvánvalóan csak az ugyanazon bűncselekmény több sértettjére értelmezhető, a vádlott személyének azonossága nem elegendő.

Az 1998-as Be. 231. § (2) bekezdés c) pontja ezzel kapcsolatosan mindössze annyit mondott, hogy a bíróság a vádindítványt elutasítja, ha a vádindítványt nem az arra jogosult nyújtotta be. A „jogi képviselő útján” kifejezés azonban álláspontunk szerint ekkor sem helyettesíthette a sértetti (pótmagánvádlói) aláírást, így ugyanis adott esetben nem lehetett volna tisztázni a büntetőjogi felelősséget sem hamis vád esetén – a pótmagánvádló ugyanis elkövethet hamis vádat, ami nem tévesztendő össze azzal, hogy a Kúria 2301/2011. sz. büntető elvi határozata szerint hamis vád esetén nincs helye pótmagánvádnak (Fázsi 2014, 20.).

Amennyire homályosan (azonban komplex értelmezés alapján mégis egyértelműen) fogalmazott az 1998-as Be., annyira egyértelmű a hatályos Be. megfogalmazása. A 793. § (1) bekezdése szerint, ha a sértett pótmagánvádlóként kíván fellépni, a panaszt elutasító ügyészségnél vádindítványt nyújt be. A vádindítványt tehát a sértettnek (és nem jogi képviselőjének) kell benyújtania. Ezt egyértelműsíti az említett (3) bekezdés is, amely szerint „a vádindítványt a jogi képviselő is ellátja aláírásával”. Az „is” szó kifejezetten arra utal, hogy a pótmagánvádlónak mindenképpen alá kell írnia a vádindítványt, és emellett a jogi képviselőjének is. Ha a törvényhozó szerint elegendő lenne a jogi képviselő aláírása, akkor csak annyi szerepelne a Be.-ben, hogy „a vádindítványt a jogi képviselő ellátja aláírásával”.

A Be. pontosan és következetesen így fogalmaz a védelejtés esetére fenntartott írásbeli bejelentés lehetőségével kapcsolatosan is: a 798. § (1) bekezdése szerint, ha a sértett pótmagánvádlóként kíván fellépni, az ügyben addig eljáró bíróságnál írásban bejelenti, hogy az ügyészség által ejtett vádat a továbbiakban pótmagánvádlóként képviselni kívánja. A (2) bekezdés szerint pedig az írásbeli bejelentést a jogi képviselő is ellátja aláírásával.

Adott ügyben⁶ az elsőfokú bíróság úgy ítélte el a vádlottat a pótmagánvádló alapján, hogy a vádindítványt a sértett nem látta el aláírásával, csak annak jogi képviselője. Miután a védelem többek között ezt is sérelmezte a fellebbezésében, a Kaposvári Törvényszék a fellebbezést elutasító határozatában⁷ így fogalmazott: „az, hogy a pótmagánvádló 2012. augusztus 9. napján jogi képviselőt hatalmazott meg, amely meghatalmazást mindkét fél saját kezűleg aláírta, pótolja a sértett (pótmagánvádló) aláírását a vádindítványon.”

Ez az indokolás azonban két okból is támadható. Egyrészt a törvény-szöveg egyértelmű: „a vádindítványt a jogi képviselő is ellátja aláírásával.” Nem azt mondja a Be., hogy „a vádindítványt a sértett vagy a jogi képviselő ellátja aláírásával” és azt sem, hogy „a vádindítványt a jogi képviselő látja el

⁶ Kaposvári Járásbíróság B.273/2017.

⁷ Kaposvári Törvényszék Bf.135/2018.

aláírásával”. Ez a három megfogalmazás három különböző nyelvtani értelmezéshez vezetne:

- „a vádindítványt a jogi képviselő látja el aláírásával”: ha ez lenne a törvényszöveg, akkor ezt úgy kellene értelmezni, hogy a jogi képviselőnek el kell látnia a vádindítványt aláírásával, de a sértettnek nem;
- „a vádindítványt a sértett vagy a jogi képviselő ellátja aláírásával”: ebben az esetben elegendő lenne vagy a sértettnek, vagy a jogi képviselőnek az aláírása;
- „a vádindítványt a jogi képviselő is ellátja aláírásával”: az „is” szó egyértelműsíti, hogy mind a sértettnek, mind a jogi képviselőnek el kell látnia a vádindítványt az aláírásával.

Másrészt azért sem fogadható el a másodfokú bíróság értelmezése, mert adott esetben, ha a sértett meghatalmazná a jogi képviselőt vádindítvány benyújtására, de a jogi képviselő olyan bűncselekmény miatt emelne vádat, amit a sértett nem is akart volna a vád tárgyává tenni, és később bűncselekmény hiányában emiatt a vádlottat felmentenék, akkor nem lehetne eldönteni, hogy ki felel a hamis vád törvényes következményeiért. Ezért a vádindítványon elengedhetetlen a sértetti aláírás is. Ugyanilyen gondolatmenet miatt nem lenne elfogadható, ha például a vádlott írásbeli vallomását nem a vádlott, hanem a védő írná alá. Valószínűleg kevés bíróság lenne hazánkban, amelyik elfogadná beismert vallomásként a védő által aláírt vallomást. Ami ugyanis a polgári eljárásban elfogadható, az bizonyos büntetőeljárás cselekményeknél nem.

Az 1998-as Be. idején a törvényi szabályozás nem volt ilyen egyértelmű. Annak értelmezéséhez nem elegendő az egyszerű nyelvtani értelmezés, hanem komplexebb értelmezéshez kell nyúlni. Ezzel kapcsolatosan iránymutatást adhat nekünk a Kommentár,⁸ amely így fogalmaz: „A Be. a pótmagánvádas eljárás keretében előírja a sértett kötelező jogi képviselését. Ennek a kötelező szabálynak a formai »következménye«, hogy a vádindítványt a jogi képviselőnek is el kell látnia aláírásával, és így kell előterjeszteni. Az »is« kitételből azonban logikusan következik a korábbi gyakorlathoz igazodóan azon feltétel, miszerint a vádindítvány joghatályos előterjesztéséhez a pótmagánvádlónak is alá kell írnia a vádindítványt. Vagyis a vádindítvány abban az esetben lesz alakilag megfelelő, ha azt mind a pótmagánvádló, mind a jogi képviselője is aláírta, és ekképpen került benyújtásra.”

A Kommentár, valamint a korábbi gyakorlat is egyértelmű volt tehát abban a kérdésben, hogy az, hogy a sértett „jogi képviselője útján” nyújtja be a vádindítványt, nem jelenti azt, hogy a vádindítványt neki ne kellene aláírnia (épp-

⁸ POLT 2019, a 793. §-hoz fűzött kommentár.

úgy, mint ahogy a magánindítványt is alá kell írnia a sértettnek, és nem lenne elegendő, ha a jogi képviselő nyújtaná azt be, meghatalmazás alapján).

Ha esetleg valakinek megfordulna a fejében, hogy egy ilyen egyértelmű törvényi rendelkezést miért járunk körül ennyiszer, akkor erre az ügy folytatása adhat választ. A jogerős elítélést követően a védelem felülvizsgálati eljárást kezdeményezett a Kúriánál, ahol az alábbi határozat született.

A Kúria a Bfv.II.771/2019/6. sz. végzésében a terhelt védője által előterjesztett felülvizsgálati indítványt elbírálva a Kaposvári Járásbíróság elsőfokú ítéletét és a Kaposvári Törvényszék másodfokú végzését hatályában fenntartotta.

A Kúria a végzés indokolásában kifejtette, hogy a Kúriának a felülvizsgálati eljárásban azt kellett vizsgálnia, hogy a pótmagánvádló jogi képviselője útján benyújtott pótmagánvád – amelyet kizárólag a pótmagánvádló jogi képviselője írt alá – alakilag megfelelt-e a cselekmény idején hatályos eljárási szabályoknak. Azt a Kúria is rögzítette, hogy az 1998-as Be. 230. § (1) bekezdés első mondata szerint, ha a sértett pótmagánvádlóként kívánt fellépni, jogi képviselője útján az ügyben addig eljáró elsőfokú ügyészégnél kellett vádindítványt benyújtania. A végzés utal arra, hogy az 1998-as Be. arról nem tartalmazott rendelkezést, hogy a jogi képviselő útján benyújtott vádindítványt a sértettnek is alá kellene írni.

A felülvizsgálati indítvány tartalma szerint így azt is vizsgálni kellett, hogy a pótmagánvádló aláírásának hiányában a pótmagánvádló által a jogi képviselőnek adott és aláírt meghatalmazás alapján a pótmagánvádló jogi képviselője által benyújtott vádindítványt az arra jogosulttól származónak kell-e tekinteni. A Kúria 4/2007. BK véleménye vizsgálja ugyan a vádindítvány elutasításának okait, de arról az esetről nem nyilvánított véleményt, ha a vádindítványt a pótmagánvádló nem írta alá. A Kúria ezért az Alkotmánybíróság 14/2015. (V. 26.) AB határozatában kifejtettakat vette alapul. Utalt arra, hogy az Alkotmánybíróság szerint a pótmagánvádas eljárásban a pótmagánvádló szabályszerű meghatalmazással rendelkező jogi képviselőjének a képviseleti jogosultsága az eljárás egészére kiterjed, illetve a képviselet jogkörének a bíróságok irányában történő korlátozása annyiban hatályos, amennyiben a korlátozás a meghatalmazásból kitűnik. Ezért a pótmagánvádas eljárásban a pótmagánvádló szabályszerű meghatalmazással rendelkező jogi képviselőjének a vádlói szerepkörben eljáró pótmagánvádló nevében tett és a meghatalmazás kereteit túl nem lépő nyilatkozatát – további feltétel megkövetelése nélkül – a pótmagánvádló képviseletében benyújtott jognyilatkozatnak kell értékelni. Az Alkotmánybíróság a határozatában azt is kifejtette, hogy a pótmagánvádló önálló fellépési (és fellebbezési) joga azt jelenti, hogy a pótmagánvádlókénti fellépésről és az eljárásban teendő jognyilatkozatokról (beleértve a fellebbezést is) a döntést ő maga hozza meg. A szakszerűség biz-

tosítása céljából ugyanakkor a vádképviselőt ellátásához szükséges cselekményeket és nyilatkozatokat – a pótmagánvádló által adott meghatalmazásban kijelölt körben – helyette és nevében (ezáltal tehát nem a pótmagánvádlótól függetlenül) a jogi képviselő teheti meg. Mindezekből az is következik, hogy addig, amíg a jogi képviselő által kifejtett tevékenység a meghatalmazás biztosította keretek között marad, soha nem önállóan jár el. Amellett, hogy ez az értelmezés van összhangban a kötelező jogi képviselő jogalkotói céljával, a Kúria szerint ez következik önmagából a képviselő szabályainak nyelvtani értelmezéséből is. A képviselő tartalma eszerint nem más, minthogy a képviselt személy „más személy útján” teszi meg jognyilatkozatát [Ptk. 6:11. § (1) bekezdés], illetve gyakorolja jogait [korábbi Be. 56. § (1) bekezdés].

Mindebből azt a következtetést vonta le a Kúria, hogy a pótmagánvádlónak a jogi képviselő részére adott meghatalmazáson lévő aláírása elegendő ahhoz, hogy az eljárási nyilatkozatokat és cselekményeket a továbbiakban ő a jogi képviselője útján, míg a jogi képviselő közvetlenül tehesse meg, azaz sem a korábbi Be. szabályai, továbbá sem a Kúria, sem az Alkotmánybíróság értelmezése nem kívánta meg azt, hogy az egyes jognyilatkozatokat – ideértve a vádindítvány benyújtását is – a pótmagánvádló aláírásával erősítse meg.

A Kúria ezen értelmezése látszólag tetszetős, ugyanakkor több sebből is vérzik. Egyrészt a Kúria nem tér ki arra, hogy a pótmagánvádas ügyben a sértett a vádló (és nem a jogi képviselő). Azaz a vádban foglaltakért a vádló (és nem a képviselője) felel. Ugyanez a helyzet a vádirattal is: senkiben nem merülne fel, hogy vádat lehet emelni úgy, hogy a vádiratot az ügyészség vezetője/arra jogosult helyettese ne írja alá, hanem csak a vádat képviselő ügyész (vagy akár titkár). Ismét utalhatunk arra is, hogy a hamis vádért való felelősség sem lenne tisztázható, ha a sértett jogi képviselője más miatt emelne vádat, mint ami miatt a sértett szeretne. Az a kúriai megállapítás pedig egész egyszerűen ellentétes az 1998-as Be. rendelkezéseivel, hogy a korábbi Be. „nem kívánta meg azt, hogy az egyes jognyilatkozatokat [...] a pótmagánvádló aláírásával erősítse meg”, illetve „a vádképviselőt ellátásához szükséges cselekményeket és nyilatkozatokat – a pótmagánvádló által adott meghatalmazásban kijelölt körben – helyette és nevében (ezáltal tehát nem a pótmagánvádlótól függetlenül) a jogi képviselő teheti meg”. Az 1998-as Be. 324. § (1) bekezdésének c) pontja például a fellebbezési jogot a pótmagánvádlóhoz telepítette (éppen úgy, ahogyan a vádindítvány benyújtását) (FÁZSI 2013, 21.). És mielőtt azt gondolnánk, hogy a Kúria értelmezésének megfelelően ez azt jelentette, hogy a pótmagánvádló jogi képviselője jogosult lett volna a fellebbezési nyilatkozat megtételére, az ezzel kapcsolatos bírói gyakorlat egyértelmű volt: fellebbezésre csak a pótmagánvádló volt jogosult (jogi képviselője egyáltalán nem, szemben a védővel, akit a terheltől független fellebbezési jog illetett meg)

(WIEDERMANN 2018, 463.). A pótmagánvádló jogi képviselője tehát csak képviseli a sértettet a pótmagánvádas eljárásban, de helyette jognyilatkozatokat nem tehet (így a vádindítványt sem nyújthatja be helyette).⁹

Ha esetleg el is fogadhatnánk a Kúria érvelését (hiszen a pótmagánvádló jogi képviselője éppen azért képviseli a sértettet, hogy a szakszerű jogi eljárás biztosítva legyen), az ezt követő kúriai értelmezés végképp érthetetlen. Az érdemi indokolást követően ugyanis a Kúria a határozatában kifejtette, hogy „a Kúria utal a hatályos Be. 793. § (3) bekezdésében írt azon szabály értelmezésére is, mely szerint a vádindítványt a jogi képviselő is ellátja aláírásával. Ez annyit jelent, hogy amennyiben csak a sértett aláírása szerepel a vádindítvány céljából benyújtott beadványon, és a sértettnek nincs jogi képviselője, akkor az indítvány valóban nem tekinthető joghatályosnak, és így ez megalapozza a Be. 794. § (1) bekezdés *b*) pontjának alkalmazását. E szabályból azonban nem következik az, hogy a sértett által adott meghatalmazáson lévő aláíráson túl a jelenleg hatályos eljárási szabályok azt a további követelményt is tartalmazzák, hogy a vádindítványt a jogi képviselő mellett a sértettnek is alá kellene írnia.”

Tehát a Kúria szerint a „jogi képviselőnek is” kifejezés helyes értelmezése: „a jogi képviselőnek”. A Kúriának akkor lehetne igaza, ha a Be. úgy rendelkezne, hogy „a jogi képviselőnek alá is kell írnia”. Ez jelentené azt, hogy a vádindítványon szerepel legalább a jogi képviselő aláírása. A Kúria ezen értelmezése azonban azt sugallja, hogy az „is” szó csak véletlenül került a törvénybe, azzal nem kell törődni. Ez „is” egy értelmezés.

Irodalomjegyzék

- BÓCZ Endre (2004): Pótmagánvádló. *Ügyvédek Lapja*, 43. évf. 2. sz. 20–31.
- BUSCH Béla (2004): Pótmagánvadás intézménye. In GELLÉR Balázs szerk.: *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- CSÁK Zsolt (2011): Találgható-e a jogalkotó akarata? Gondolatok a pótmagánvadás köréről. In BELOVICS Ervin – TAMÁSI Erzsébet – VARGA Zoltán szerk.: *Örökség és Büntetőjog – Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére*. Budapest, PPKE JÁK.
- FÁZSI László (2013): A fellebbezési jog képviselő útján történő gyakorlásának kérdése a pótmagánvádas ügyekben. *Ügyvédek Lapja*, 52. évf. 1. sz. 21–22.
- FÁZSI László (2014): A pótmagánvadás kérdése a büntetőeljárást eredményező hamis vád esetében. *Ügyvédek Lapja*, 53. évf. 4. sz. 18–21.
- FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián (2004): *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- GELLÉR Balázs József – BÁRÁNYOS Bernadett (2010): A pótmagánvadás hatályos szabályozásának egyes problémáiról. *Magyar Jog*, 57. évf. 12. sz. 741–746.

⁹ Lásd: 90/2011. BK vélemény III/7. pont.

- HERKE Csongor – FENYVESI Csaba – TREMMEL Flórián (2014): *A büntető eljárásjog elmélete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- KISS Anna (2002): A sértett eljárásjogi helyzetének erősítése, különös tekintettel a pótmagánvád intézményére. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 39*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- ROXIN, Claus (1998): *Strafverfahrensrecht*. München, Beck.
- TREMMEL Flórián (2007): A pótmagánvádas eljárás „külön eljárás” jellegéről. In FARKAS Ákos – NAGY Anita – RÓTH Erika – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika szerk.: *Tanulmányok Dr. Dr. h.c. Horváth Tibor Professor Emeritus 80. születésnapja tiszteletére*. Miskolc, Bíbor.
- WIEDERMANN János (2018): *A jogorvoslathoz való jog érvényesülése, a pótmagánvádas eljárások kapcsán*. Budapest, KRE ÁJK.

Hollán Miklós¹

Más jogágakra történő hivatkozások a büntető tényállásokban

Az Ünnepeelt tudományos munkásságának fontosabb kérdésköreire tekintettel a büntetőjog általános részének egy olyan kérdéskörét választottam tanulmányom témájául, amely a jogszabálytan és a bűncselekménytan határvidékén helyezkedik el. Ezzel a tanulmánnyal is meg kívánom köszönni Blaskó Béla Professor Úrnak, hogy amikor 2011-ben áthelyeztek a Rendészettudományi Karra, a Bűnügyi Tudományok Intézetének vezetőjeként befogadott, irányomban mindenkor nagyfokú megértéssel viseltetett, szakmai előmenetelemben pedig (a későbbiekben is) mindenben támogatott.

Problémafelvetés

A büntetőjog nem légüres térben helyezkedik el, hanem egy adott jogrendszer része. Szabályai alkalmazásánál ezért gyakorta fontos szerep jut a büntetőjogon kívüli jogszabályoknak.

Ha a büntető tényállások² kereteit más jogágak fogalmai vagy magatartási normái töltik ki tartalommal, akkor szólunk a legtágabb értelemben véve kerettényállásról (NAGY 2008, 68.).³ Ebben az esetben arra a kérdésre, hogy „történt-e bűncselekmény» [...] csak a keretül szolgáló [büntető] törvény[,] a keretet tartalommal kitöltő jogszabály” és a konkrét történeti tényállás „egybevetése után lehet választ adni” (BLASKÓ 2002, 101.).

¹ Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, tudományos főmunkatárs; Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Nemzetközi és Európai Rendészeti Tan-szék, egyetemi docens.

² A büntetőjogon kívüli jogszabályra nemcsak törvényi tényállás, hanem más büntetőrendelkezés – például jogellenességet kizáró ok [2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 24. §], másodlagos büntethetőségi feltétel [Btk. 31. § (3) bekezdés], illetve büntethetőséget megszüntető ok [Btk. 420. § (5) bekezdés] – szabályozása is hivatkozhat. Ezek elemzése azonban tanulmányunk tárgykörén kívül esik.

³ A kerettényállások alapvető kérdéseire lásd: HOLLÁN 2013.

A büntető tényállások és más jogágak viszonya kapcsán a német jogirodalomban központi jelentőségű kérdés az utalás kodifikációs technikája.⁴ Öröndes módon azt már a hazai szakirodalom egy része is felismerte, hogy a kerettényállásoknak is egy utalás szolgál alapjául. Ehhez kapcsolódva megállapítják, hogy ilyenkor az utalás tárgyát nem a büntetőjogba, hanem más jogágba (elsősorban a polgári vagy közigazgatási jogba) tartozó fogalom, jogintézmény vagy magatartási norma képezi (GELLÉR 2008, 76.; GELLÉR–AMBRUS 2017, 132.).

A hazai szakirodalom azonban még adós maradt annak kimunkálásával, hogy melyek a büntető tényállásokban szereplő hivatkozások típusai, a jogalkotónak mikor és melyiket érdemes alkalmaznia, illetve mi a megkülönböztetésük jelentősége. Jelen tanulmányomban ehhez a kérdéshez kívánok néhány adalékot szolgáltatni.

A hivatkozások fajtái a jogszabályokban

Hazai jogunkban a jogszabályokban található hivatkozások fajtáit tételes jogi norma, nevezetesen a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet szabályozza.

Ennek alapján megkülönböztethetők:

- jogintézményre,⁵ illetve
 - jogszabályra (annak rendelkezésére)⁶
- történő hivatkozások.

A jogszabályszerkesztésről szóló rendelet kimondja, hogy „a jogszabály tervezetében [...] jogszabályra vagy jogszabály rendelkezésére akkor lehet hivatkozni, ha a hivatkozás a megfelelő fogalomhasználattal nem küszöbölhető ki, vagy ha a hivatkozás alkalmazása a jogszabály értelmezését, alkalmazását megkönnyíti”.⁷ A két kategória viszonya kapcsán tehát a jogintézmény hivatkozása az elődegesen alkalmazandó módszer. A „megfelelő fogalomhasználat” fenti kategóriája magában foglalja azokat a hivatkozásokat is, amelyek tárgya nem jogszabály vagy jogszabály rendelkezése, azaz amelyek praktikusán egy vagy több jogintézményre történnek. A rendelet ezenfelül kimondja azt is, hogy „a jogintézményt meghatározó jogszabályra vagy annak szerkezeti egységére vonatkozó hivatkozás csak akkor foglalható a jogintézményre való hivatkozásba, ha a jogintézmény más jogintézményektől e hivatkozás nélkül nem határolható el”.⁸

⁴ Az alapvető kategóriák áttekintésére lásd például: HOHMANN 2007, 39–40.

⁵ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 24. § (1) bekezdés.

⁶ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (1) bekezdés, 18. § (1) bekezdés, 22. § (1) bekezdés.

⁷ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 16. § (1) bekezdés.

⁸ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 24. § (2) bekezdés.

A jogszabályra (annak rendelkezésére) való hivatkozás

- rugalmas,
 - merev vagy
 - általános
- lehet.

Rugalmas hivatkozásról akkor van szó, ha az utalás „jogszabályra vagy jogszabály rendelkezésére” a „jogszabály címének, [...] szabályozási tárgykörének vagy a felhívni kívánt rendelkezések szabályozási tárgykörének a megjelölésével” történik.⁹

Merev hivatkozás más jogszabály (vagy más jogszabály és szerkezeti egysége) „tételes megjelölésével” történik.¹⁰ Amennyiben az ilyen hivatkozás tárgya egy törvény, akkor annak megjelölése magában foglalja annak címét, a „szóló” kifejezést, a kihirdetés évét arab számmal, az „évi” kifejezést, a törvény sorszámát római számmal és a „törvény” kifejezést.¹¹

Az általános hivatkozás esetén a jogszabály egy másik törvényre egyszerűen a „törvény” megjelöléssel hivatkozik, anélkül, hogy megadná annak témakörét, címét, illetve jogszabálysámát.

Ha a hivatkozás tárgya hazai jogszabály (amely nem nemzetközi szerződést hirdet ki), akkor az elődegesen alkalmazandó módszer a rugalmas hivatkozás.¹² Ha ennek segítségével a hivatkozott jogszabály vagy annak rendelkezése nem azonosítható, akkor kerülhet sor a merev hivatkozás alkalmazására.¹³

Az azonosíthatóságot (és így a rugalmas hivatkozás alkalmazását is) megkönnyíti, hogy a jogszabály címét „úgy kell megfogalmazni, hogy [...] a módosító és a hatályon kívül helyező jogszabályok, valamint a különböző helyi önkormányzatok által megalkotott rendeletek kivételével ne legyen hatályban több azonos című jogszabály”.¹⁴

Általános hivatkozás mindezekhez képest csak harmadlagos jelentőségű lehet, arra csak akkor kerülhet sor, ha a hivatkozás „jövőben megalkotandó jogszabályra”, „jogszabályok széles vagy előre meg nem határozható körére” vagy „a hivatkozást tartalmazó jogszabály felhatalmazása alapján megalkotandó vagy megalkotható jogszabályra” történik.¹⁵

⁹ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (1) bekezdés.

¹⁰ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 18. § (1) bekezdés a) pont.

¹¹ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 20. § (3) bekezdés a) pont.

¹² Ez kifejezetten csak főszabály szerint, azaz a „rendelet eltérő rendelkezése hiányában” érvényesül. Eltérő rendelkezés van például az Alaptörvényre [61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (2) bekezdés], a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabályra és az uniós jogi aktusokra irányuló hivatkozásokra [61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 26–31. §]. Az ezekre irányuló hivatkozásokat azonban itt nem tárgyaljuk.

¹³ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (1) bekezdés, illetve 18. § (1) bekezdés.

¹⁴ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 10. § (2) bekezdés a) pont.

¹⁵ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 22. § (1) bekezdés.

Hatályos büntetőjogunk néhány hivatkozási típusa

A következőkben megvizsgáljuk, hogy a fenti hivatkozási típusok közül melyek és miként érvényesülnek hatályos büntetőkódexünkben.

Hivatkozások jogintézményre

A hazai büntetőjog kerettényállásai a leggyakrabban jogintézményekre (más törvények fogalmainra) úgy hivatkoznak, hogy nem utalnak arra, hogy a fogalom tekintetében mely jogszabály lenne irányadó.

Ennek iskolapéldája a lőfegyverrel és lőszerral visszaélés, amelyet – többek között – az követ el, aki „lőfegyvert engedély nélkül megszerez vagy tart”.¹⁶ A lőfegyver fogalmát jelenleg a 2004. évi XXIV. törvény határozza meg, amely szerint „lőfegyver: a tűzfegyver, valamint az a légfegyver, amelyből 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú, szilárd anyagú lövedék löhető ki”.¹⁷

Ehhez hasonlóan minősített adattal visszaélést – többek között – az követ el, „aki minősített adatot [...] jogosulatlanul megszerez vagy felhasznál”.¹⁸ A minősített adat fogalmát a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény határozza meg, amely szerint ilyen például a nemzeti minősített adat. Ez „a minősítéssel védhető közérdekek körébe tartozó, a minősítési jelölést [...] formai követelményeknek megfelelően tartalmazó olyan adat, amelyről – a megjelenési formájától függetlenül – a minősítő a minősítési eljárás során megállapította, hogy az érvényességi időn belüli nyilvánosságra hozatala, jogosulatlan megszerzése, módosítása vagy felhasználása, illetéktelen személy részére hozzáférhetővé, valamint az arra jogosult részére hozzáférhetetlenné tétele a minősítéssel védhető közérdekek közül bármelyiket közvetlenül sérti vagy veszélyezteti (a továbbiakban együtt: károsítja), és tartalmára tekintettel annak nyilvánosságát és megismerhetőségét a minősítés keretében korlátozza”.¹⁹

Jogszabályok rugalmas hivatkozásai

A hazai büntetőjog kerettényállásaiban a második leggyakoribb módszer a jogszabályokra való rugalmas utalás alkalmazása.

¹⁶ Btk. 325. § (1) bekezdés a) pont.

¹⁷ 2004. évi XXIV. törvény 2. § 16. pont.

¹⁸ Btk. 265. § (1) bekezdés a) pont.

¹⁹ 2009. évi CLV. törvény 3. §. 1. pont a) alpont.

Tematikus jog(szabály) hivatkozások

A Btk. ezen belül gyakran alkalmazza a tematikus hivatkozás módszerét, amikor a büntető tényállás valamilyen témát érintő (jog)szabályokra utal.

Ennek iskolapéldája a „vasúti, a légi vagy a vízi közlekedés szabályainak”,²⁰ „a közúti közlekedés szabályainak”²¹ megszegésével történő elkövetés. Az ilyen tematikus utalások több jogszabályt is átfoghatnak, így például a közúti közlekedés szabályai közé tartozik a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény, az 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendelet (KRESZ), illetve a közúti járművek forgalomba helyezésének és forgalomban tartásának feltételeiről szóló 6/1990. (IV. 12.) KöHÉM rendelet.

Látszólag a hivatkozott jogszabályok bármely rendelkezésének megszegése tényállásszerű lehet, azonban a végső soron releváns szabályok körét lehatárolja a büntetőjogi szabályozási környezet. Így a Btk. kifejezett rendelkezése szerint „nem tekinthetők közlekedési szabályoknak a gyalogosokra és az utasokra vonatkozó rendelkezések”.²² Ezen felül a szabályszegésnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a – nem tisztán blankettáris, azaz büntetőjogi többletelemet tartalmazó – kerettényállásban meghatározott eredményt előidézzék. Így például a 6/1990. (IV. 12.) KöHÉM rendelet nem mindegyik része, hanem csak a közlekedés biztonságával kapcsolatos szabályai viselkednek a tényállás kereteit kitöltő normaként. Így a fenti közlekedési bűncselekmények értelemszerűen nem valósíthatók meg például az alvázszámra (motorszámra és adattáblára) vonatkozó üzemeltetési műszaki feltételek²³ megszegésével. Ez ugyanis soha nem vezethet ahhoz, hogy a tettes „más vagy mások életét vagy testi épségét veszélyezteti”,²⁴ „más vagy mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek teszi ki”,²⁵ illetve „másnak vagy másoknak gondatlanságból súlyos testi sértést okoz”.²⁶

Tematikus utalást tartalmaz a gyermekmunka azon változata is, amely a „tizennyolcadik életévét be nem töltött személyek foglalkoztatására vonatkozó törvényi előírások”²⁷ megszegésével valósul meg. A büntető tényállás bármely ilyen tárgyú – így akár a pótszabadság mértékével kapcsolatos – törvényi előírás megsértésével megvalósulhat. Ez viszont ellentétes az *ultima ratio* elvével (SZOMORA 2013, 437.). Más esetekben is érdemes lehet figyelemmel lenni a jog-

²⁰ Btk. 233. § (1) bekezdés.

²¹ Btk. 234. § (1) bekezdés, 235. § (1) bekezdés.

²² Btk. 240. § (2) bekezdés.

²³ 6/1990. (IV. 12.) KöHÉM rendelet 25. § (1) bekezdés.

²⁴ Btk. 233. § (1) bekezdés.

²⁵ Btk. 234. § (1) bekezdés.

²⁶ Btk. 235. § (1) bekezdés.

²⁷ Btk. 209. § a) pont.

alkotónak arra, hogy a tematikus utalás – különösen tisztán blankettáris, azaz büntetőjogi többletelemet nem tartalmazó kerettényállás – a büntetőjog alapelveinek sérelmével járhat. Annak következtében ugyanis a változatos jellegű és súlyú szakjogi normasértések mindegyike automatikusan (legalábbis az objektív oldal tekintetében) büntetőjogi felelősséget keletkeztet.

Jogszabálycím szerinti hivatkozások

A rugalmas utalás másik – büntetőjogunkban az előbbiekhöz képest ritkábban alkalmazott – kodifikációs technikája az, amikor a Btk. a büntetőtörvény kerekeit kitöltő jogszabályra annak címével utal.

A hulladékgazdálkodás rendjének megsértését – többek között – az követi el, „aki arra a célra hatóság által nem engedélyezett helyen hulladékot elhelyez”.²⁸ Ezen tényállás alkalmazásában az ahhoz kapcsolt értelmező rendelkezés szerint „hulladék: mindaz, amit a hulladékról szóló törvény hulladéknak minősít, ha alkalmas az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő vagy azok összetevői, illetve élő szervezet egyedének veszélyeztetésére”.²⁹ A hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény (Ht.) szerint „hulladék: bármely anyag vagy tárgy, amelytől birtokosa megválnak, megválni szándékozik vagy megválni köteles”.³⁰

Ebben az esetben komolyan megkérdőjelezhető az értelmező rendelkezésben szereplő jogszabálycím szerinti utalás szükségessége. Ilyen konstrukció alkalmazása akkor lehetne indokolt, ha van (vagy elfogadhatnak) olyan, más jogszabály(t), amely a hulladék fogalmát meghatározza, mégpedig olyan módon, hogy az érdemben eltér a hulladékról szóló törvénytől. Ha ilyen jogszabály léte (legalábbis a jövőre nézve) nem zárható ki, de – a hulladék szaktörvényi fogalmára is figyelemmel – az attól való érdemi eltérés lehetősége bizonyosan elhanyagolható.

Az is kérdéses, hogy szükséges volt-e egyáltalán ebben az esetben jogszabályra hivatkozni. A jogszabályszerkesztésről szóló rendelet szerint ugyanis jogintézményre való hivatkozásnak akkor képezheti részét jogszabályra vonatkozó hivatkozás, „ha a jogintézmény más jogintézményektől e hivatkozás nélkül nem határolható el”.³¹ Ez utóbbi feltétel pedig a hulladék esetén nyilvánvalóan hiányzik.

Helyesebb lenne tehát, ha a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése esetén a tényállás szövege egyszerűen a hulladék kifejezést használná, ennek fogalmát pedig az értelmező rendelkezés egyáltalán nem határozná meg. Ha

²⁸ Btk. 248. § (1) bekezdés *a*) pont.

²⁹ Btk. 248. § (4) bekezdés *a*) pont.

³⁰ Ht. 2. § (1) bekezdés 23. pont.

³¹ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 24. § (2) bekezdés.

a jogalkotó a szűkítést szükségesnek tartja, akkor a büntetőtörvény csak azt mondaná ki, hogy a „cselekmény akkor minősül bűncselekménynek, ha a hulladék alkalmas az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő vagy azok összetevői, illetve élő szervezet egyedének veszélyeztetésére”.

Jogszabálysám szerinti hivatkozás

A büntető tényállások a kereteiket kitöltő jogszabályra (ha az nem egy nemzetközi szerződést kihirdető törvény³²) igen ritkán hivatkoznak merev hivatkozással, azaz annak címét, évét és sorszámát (is) megadva. Jelenleg a Btk. egyetlen esetben alkalmazza ezt a megoldást, amikor úgy rendelkezik, hogy kábítószernek minősül „az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról szóló 2005. évi XCV. törvény 2. számú mellékletében meghatározott pszichotróp anyag” is.³³

Az erről szóló rendelkezést a 2016. évi CX. törvény 21. §-a iktatta be a büntetőkódexbe – 2016. november 12. napjával. A javaslat ehhez kapcsolódó indokolása szerint e „módosítás technikai jellegű pontosítást vezet át, tekintettel arra, hogy Magyarország 2017. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2016. évi LXVII. törvény 2016. július 17-ei hatállyal hatályon kívül helyezte az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló 1998. évi XXV. törvényt, amelynek rendelkezései egyidejűleg átkerültek az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról szóló 2005. évi XCV. törvénybe”.³⁴

Ez a módosítás nemcsak a hivatkozás tárgyát, hanem annak jellegét is átalakította. Ezt megelőzően ugyanis a Btk. eredetileg hatályba lépett szövege rugalmas (azon belül is a jogszabály címe szerinti) hivatkozást³⁵ tartalmazott, hiszen „az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló törvény mellékletében meghatározott pszichotróp anyag”-ot minősítette kábítószernek.³⁶

A jogszabály címére való utalás 2016. évi LXVII. törvény által elvégzett korszerűsítése – ha némiképp elkésett is, de – indokolt volt. A merev hivatkozás büntetőjogi megjelenése azonban már sokkal inkább aggályosnak tekinthető. A jogszabálysám megjelenítése csak akkor lehetett volna szükséges, ha egy időben két olyan jogszabály van hatályban, amely „az emberi alkalmazásra kerülő

³² Amint arra már utaltunk (vö. 12. lábjegyzet), a nemzetközi egyezményeket kihirdető törvényekre való utalások más szabályok alá tartoznak [61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 29. §.].

³³ Btk. 459. § (1) bekezdés 18. pont c) alpont.

³⁴ Indokolás a 2016. évi CX. törvény javaslatának 21. §-ához.

³⁵ Erre lásd részletesen e tanulmány *Jogszabálysám szerinti hivatkozások* alfejezetét.

³⁶ Btk. 459. § (1) bekezdés 18. pont c) alpont. Hatályos 2016. november 11. napjáig.

gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról szól”, és annak mellékletében pszichotróp anyagok vannak felsorolva. A Btk. rendelkezéseit módosító 2016. évi törvény indokolása is megerősíti azonban azt, hogy nem ez volt a helyzet. Ha ebben a vonatkozásban mégis két azonos című jogszabály lett volna hatályban (amelyek érdemi rendelkezéseket tartalmaznak és azonos jogforrási szintűek), akkor a büntetőjognak nem ehhez a – jogszabályszerkesztésről szóló rendeletet sértő – helyzethez kellett volna igazodnia, hanem a jogalkotónak a szakjog körében kellett volna annak megszüntetésére törekednie.

Felmerülhet azonban az is, hogy a merev hivatkozás alkalmazását az indokolta, hogy az utalás tárgya egy jogszabály szerkezeti egysége (nevezetesen melléklete)³⁷ volt. A jogszabályszerkesztésről szóló rendelet alapján ugyanis jogszabály szerkezeti egységére való hivatkozás csak merev hivatkozásban szerepelhet, rugalmasan nem.³⁸ A rendelet azt sem engedi meg, hogy a jogszabály más jogszabályra rugalmasan, annak szerkezeti egységére pedig mereven hivatkozzon. Kifejezetten kimondja ugyanis, hogy „merev és rugalmas hivatkozás egy hivatkozásban úgy alkalmazható együtt, hogy a hivatkozás a jogszabályt merev hivatkozással, a hivatkozni kívánt rendelkezést vagy jogintézményt rugalmas hivatkozással tartalmazza”.³⁹ Erre figyelemmel egyébként a Btk. eredeti megoldása, amely a jogszabályra rugalmasan, annak szerkezeti egységére viszont mereven hivatkozott, nem volt összhangban a jogszabályszerkesztésről szóló rendelettel.

Valójában azonban a kábítószer fogalmának ezen esetkörében a szerkezeti egységre való hivatkozás szerepeltetése sem feltétlenül szükséges. A szaktörvény érdemi rendelkezése⁴⁰ ugyanis maga utal rá, hogy a kábítószerrel egy tekintet alá eső veszélyes pszichotróp anyagok listáját a 2. számú melléklet határozza meg. Ekkor viszont nem lenne semmi akadálya a rugalmas hivatkozás visszaállításának sem, amely a büntetőjogon kívüli jogszabály rendelkezéseire azok tárgykörével⁴¹ („kábitószerrel egy tekintet alá eső veszélyes pszichotróp anyag”) utalna.

A szaktörvények értelmező rendelkezéseinek önkorlátozása

Számos esetben előfordul, hogy a fenti keretkitöltő jogszabályok értelmező rendelkezései definícióik hatályát a szaktörvényre,⁴² illetve a szaktörvényre és a fel-

³⁷ A melléklet is a jogszabály szerkezeti egysége. Vö. 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 3. § (1), illetve 36. § (2) bekezdés.

³⁸ Vö. 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (1) bekezdés és 18. § (1) bekezdés.

³⁹ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 23. § (1) bekezdés.

⁴⁰ 2005. évi XCV. törvény 28. §. Hatályos 2016. július 17. napjától.

⁴¹ 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (1) bekezdés.

⁴² 2009. évi CLV. törvény 3. §; Ht. 2. § (1) bekezdés.

hatalmazására kiadott jogszabályokra⁴³ korlátozzák. Márpedig a Btk. nyilvánvalóan nem azonos a szaktörvénnyel, és nem az adott szaktörvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabály. Ennek ellenére az ilyen megfogalmazású szaktörvényi definíciók a büntetőjogban is alkalmazhatók. Ennek alapja a büntető jogszabály hivatkozása, amelyet a szakjogi norma fenti önkorlátozó (de a hatókörön kívüli érvényesülést nem tiltó) rendelkezése nem írhat felül.

Összegzés és tanulságok

A büntető törvénykönyv kerettényállásai számos – a jogszabályszerkesztésről szóló rendeletben is szereplő – hivatkozási technikát alkalmaznak, amikor a büntetőjogon kívüli jogintézményekre vagy jogszabályokra utalnak.

A leggyakoribb konstrukció az, amikor a büntetőtörvény a büntetőjogon kívüli jogintézményre – jogszabály megjelölése nélkül – utal. Ez a szabályozási technika általában nem okoz nehézséget a jogalkalmazóknak, mivel az esetek túlnyomó részében magától értetődik, hogy az adott fogalmat (például lőfegyver, minősített adat) melyik (sok esetben az adott fogalomról szóló) törvény definíciója alapján kell értelmezni.

A második leggyakoribb megoldás, amikor a büntető tényállás valamilyen témát érintő (jog)szabályokra (leggyakrabban azok megsértésére) utal. Az ilyen – úgynevezett tematikus – utalás alkalmazása alapos megfontolást igényel az olyan kerettényállások esetén, amelyek nem tartalmaznak büntetőjogi többlet-elemet (szűkítést) – így például 18. életévét be nem töltött személyek foglalkoztatására vonatkozó törvényi előírások megszegésének büntetni rendelése. Ilyen esetekben ugyanis – a tematikus utalásnál fogva – a változatos jellegű és súlyú szakjogi normasértések mindegyike automatikusan (legalábbis az objektív oldal tekintetében) büntetőjogi felelősséget keletkeztet, ami viszont az *ultima ratio* alapelv sérelmével járhat.

A harmadik hivatkozási módszer, amikor a jogalkotó a jogszabályokra címük segítségével utal. Ennek alkalmazása elsősorban akkor indokolt, ha van két olyan jogszabály, amely adott témára vonatkozik, de az egyik fogalmát a jogalkotó nem kívánja a büntető tényállás alkalmazási körébe vonni. Egy ilyen – nem igazán gyakori – szituáció hiányában viszont a büntető tényállások jogszabályra vonatkozó cím szerinti hivatkozásai tautologikusak, így szükségtelenek. Így például a hulladék fogalmát akkor is a hulladékról szóló törvény definíciója alapján kellene értelmezni, ha erre a hulladékgazdálkodás rendje megsértésének büntető tényálláshoz kapcsolódó értelmező rendelkezés nem utalna.

⁴³ 2004. évi XXIV. törvény 2. §.

A negyedik módszer az úgynevezett merev hivatkozás, amikor a büntető-törvény más jogszabályra annak címével, évszámával és sorszámával utal. Ennek alkalmazására büntetőjogunkban nincs igazán szükség, mivel a releváns és érdemi szakjogi jogszabályok (egymástól általában eltérő) címe a rugalmas hivatkozás körében megfelelő eligazítást ad a jogalkalmazónak. Erre figyelemmel viszont a kábítószer büntetőjogi fogalmának 2016. évi módosításában nem kellett volna az addigi rugalmas hivatkozást merevre változtatni.

Ha a szaktörvény az abban szereplő definíciók hatályát magára vagy felhatalmazása alapján kiadott jogszabályokra szűkíti, ez a büntetőjogi kerettényállások tekintetében nem releváns. A büntető tényállások ugyanis – az azokban szereplő utalás erejénél fogva – olyan szaktörvényi definíciókat is alkalmazandóknak minősíthetnek, amelyek hatóköre vonatkozásában a szaktörvény értelmező rendelkezése önkorlátozó jellegű.

Irodalomjegyzék

- BLASKÓ Béla (2002): *Magyar Büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Rejtjel.
- GELLÉR Balázs (2008): *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok.* Budapest, Magyar Közlöny.
- GELLÉR Balázs – AMBRUS István (2017): *A magyar büntetőjog általános tanai I.* Budapest, ELTE Eötvös.
- HOHMANN, Olaf (2007): Gedanken zur Akzessorietät des Strafrechts. *ZIS*, No. 1. 38–48.
Elérhető: www.zis-online.com/dat/artikel/2007_1_105.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 12.)
- HOLLÁN Miklós (2014): A büntetőjogi kerettényállások. In RUZSONYI Péter szerk.: *Tendenciák és alapvetések a bünyügyi tudományok köréből.* Budapest, NKE. 185–197.
- NAGY Ferenc (2008): *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, HVG-Orac.
- SZOMORA Zsolt (2013): A gyermek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In KARSAI Krisztina szerk.: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.* Budapest, CompLex. 432–450.

Horgos Livia¹

Gondolatok a jogállami büntetőhatalom és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról

Nagy örömömre szolgált a megtisztelő felkérés, hogy köszönhetem e jubileumi tanulmánykötetben Blaskó Béla egyetemi tanárt 70. születésnapja alkalmából, tisztelegve a tudós Tábornok emberi értékei, oktatói, tudományos pályafutása és eredményei előtt. Ezúton fejezem ki hálámat és köszönetemet, hogy a Jubiláns támogatta azon törekvésemet, hogy hosszabb ideje gyakorolt ügyvédi tevékenységem mellett – több év kihagyás után – egyetemi oktatóként visszatérjek a jogtudomány elméletét művelők körébe.

E jeles esemény alkalmából tanulmányomban bemutatom a jogállami büntetőhatalom büntetőjogi megközelítéséhez szükséges elemeket, hangsúlyozva, hogy a Jubiláns koherenciaelmélete (BLASKÓ 2011, 94–96.) alapján időszerű és szükségszerű az alkotmányos büntetőjog rehabilitálása.

A jogállam és a jogállamiság értelmezése

Blaskó Béla nézete szerint a jogállam egy pontosan meghatározható fogalom, amely a jog uralmát jelenti, amely a saját rendszerében az alkotmányos feltételeknek megfelel, tehát az alkotmányból levezethető (BLASKÓ 1994, 27.). A jogállam megköveteli a parlament jogalkotási monopóliumát. Ennek két oka van: az államhatalom megosztásának jogállami követelménye és a parlament demokratikus legitimitása (BRUNNER 1993, 262.). „A jogállam az élő jog egyik legfontosabb, az Alkotmánybíróság döntéseinek érvrendszerében jelentős szerepet játszó és ezért normatív szerepet is betöltő jogelméleti absztrakciója” (SZILÁGYI 2014, 32.). Szabó András² szerint „az alkotmányos jogállam azt jelenti, hogy az alaptörvény rendelkezéseinek a jogrendszer egészére nézve kötelező erejük van” (SZABÓ 2010, 116.).

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék, adjunktus.

² A Jubiláns, amint ez munkáiból is kiderül, egyik mesterének a honi büntetőjog-elmélet kiemelkedő alakját, Szabó Andrást tekintti.

A büntetőjogi problémák aspektusából leglényegesebb a jogállam materiális és alaki fogalmának differenciálása (MÜNCH–KUNIG 1992, 73.). A formális jogállam lényege a törvény, amely tartalmilag biztosítja a polgár védelmét az állami beavatkozásokkal szemben. A materiális jogállam fogalma pedig kibővül az igazságosság eszméjével, amely elsődlegesen a társadalmi igazságosságban teljesedik ki (BENDA 1984, 447.).

Ligeti Katalin szerint is „[...] csak az az állam jogállam, amelyik az állami hatalom megnyilvánulásait törvények révén mérhetővé teszi, és az igazságosság gondolatára épül” (LIGETI 1997, 88.). Ezt a gondolatot fogadta el Wiener A. Imre is, aki szerint „[a] jogállam mai felfogása magában foglalja a formális (a jogbiztonság) és a materiális (az igazságosság) elemet egyaránt. A jogállamban az állami hatalom megnyilvánulásai a törvényeken alapulnak és az igazságosság gondolatára épülnek. A jogbiztonság és az igazságosság általában harmóniában vannak egymással” (WIENER 2003b, 28.).

Az alkotmányosság a törvények által korlátozott alkotmányos jogállam eszméjének egyik alapvető eleme. Az alkotmányos jogállamban a közjogi intézményrendszerben létrehozott alkotmányos korlátok tudják megakadályozni, hogy a demokrácia önmagát vagy a törvények, azaz a jog uralmát felszámolhassa (TÓTH 2004, 310.). A jogállamiság elve az igazságszolgáltatás egyik önálló, az Alkotmányban rögzített alapelve (BLASKÓ 1995, 69–75.).

Farkas Ákos álláspontja szerint amióta az alkotmányosság (jogállamiság) vált az államiság jogi fundamentumává, magában hordoz olyan elemeket, amelyek az igazságszolgáltatással szemben állítanak fel követelményeket (FARKAS 2007, 47–48.).

Az Alkotmánybíróság szerepe a magyar jogállamban

Az Országgyűlés 1989 októberében módosította az Alkotmányt, ezzel létrehozva a magyar közjogban korábban nem ismert jogintézményt, az Alkotmánybíróságot, a jogszabályok alkotmányosságának felülvizsgálatára és az alkotmányellenes jogszabályok megsemmisítésére, rögzítve az alkotmánybíráskodás alapvető szabályait.

Az Alkotmánybíróság 1990. január 1-jén kezdte meg működését. Ezen intézmény tevékenysége során vizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát és az érvényesülő és hatályosuló jogszabályt, összeveti a jogállami, alkotmányos elvekkel.

Szabó András szavaival élve, a jogállami forradalomnak a magyar Alkotmánybíróság volt a „menedzsere”. A jogállami forradalom új törvények meghozatalával, valamint a régi jog alkotmányos felülvizsgálatával, azaz az Alkotmány-

bíróság alkotmányos kontrolljával ment végbe, a legalitás elve alapján, jogállami eszközökkel. A régi és új jognak meg kellett felelnie az új alkotmánynak, legitimitációja maga az alkotmányosság volt (SZABÓ 2010, 113–115.).

Az Alkotmánybíróság határozatában megfogalmazta a politikai rendszerváltás alkotmányjogi értelmezését, kifejtve az Alkotmánybíróság és a hatalom kapcsolatát, a legalitás, a jogállam, a jogbiztonság és az állami büntetőhatalom gyakorlásának alapvető követelményeit, amelyek a mai napig érvényesek. Az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy „[...] a jogállam megvalósítása folyamat. [...] A rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe. A legalitás elve azt a követelményt támasztja a jogállammal szemben, hogy a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályai feltétlenül érvényesüljenek. [...] A jogállam alapvető eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság – többek között – megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljesedésbe ment, vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve a múltban keletkezett, tartós jogviszonyok megváltoztathatóságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását.”³

„Az alkotmánybíróság a jogalkotás alkotmányosságát ellenőrző szervként az alkotmány normatív rendelkezéseit érvényesíti a jogalkotókkal szemben, s az alkotmány (szükségszerű) értelmezésével folyamatosan szolgálja a jogfejlesztést; konkretizálja és stabilizálja a demokratikus értékrendet” (KONDOROSI 2007, 7.).

Az alkotmánybíráskodásnak a polgárok szabadságának védelme vonatkozásában mindig és mindenhol különösen fontos szférája a büntetőjog és ahhoz kapcsolódóan a büntetőeljárás-jog. Az alkotmánybíróági döntések nagy jelentőséggel bírnak a joggyakorlatra (PACZOLAY 2014, 110.). Az Alkotmánybíróság határozataiban megköveteli a büntetőhatalom feltétlenül szükséges mértékű és arányos igénybevételét, mivel „az emberi jogokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszernek a cél eléréséhez a lehetséges legszűkebb körre kell szorítkoznia”.⁴

Wiener A. Imre szerint az Alkotmánybíróságnak joga van ahhoz, hogy a büntetőpolitika alkotmányos korlátait megállapítsa, de ez nem tartalmazhat politikai vonatkozásokat. Kiemelte, hogy ennek során különösképpen tekintettel kell lenni az alapjogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira (WIENER 2003b, 35.).

³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

⁴ 58/1997. (XI. 5.) AB határozat.

Az alkotmányos jogállami büntetőhatalom a büntetőjog viszonylatában

Király Tibor szerint a büntetőhatalom korlátokkal rendelkezik, nem lehet korlátlan (KIRÁLY 1988, 730–743.). Egyértelmű, hogy az „Alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntetőhatalma. Mégpedig azért nem, mert maga a közhatalom sem korlátlan. Az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába.”⁵

Az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy a „demokratikus jogállamban a büntetőhatalom az állam – alkotmányosan korlátozott – közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása. Ebben a büntetőjogi rendszerben a bűncselekmények a társadalom jogi rendjének sérelmeként szerepelnek, és a büntetés jogát az állam gyakorolja.”⁶

A korlátokkal ellátott alkotmányos jogállami büntetőhatalom gyakorlását a jogalkotáson és jogalkalmazáson keresztül a büntetőjog-politika és a büntető igazságszolgáltatási politika alapjaiban determinálja. A 21. században jogpolitikai – hasznosság, célszerűség – megfontolásokon alapulva a jogalkotó szűkítheti a legalitás kötelezettségét azzal, hogy bizonyos körben törvényi „felmentést” ad a köteleesség teljesítése alól. Így e körben lemond a közvédelem büntetőügyekben a bíróság előtti állami büntetőigény érvényesítéséről. Az alkotmányos jogállam egyre szélesebb körben dönt arról, hogy a bűncselekményt elkövető lehetőséget kapjon arra, hogy az általa elkövetett bűncselekmény elkövetésének jogkövetkezményei alól teljes mértékben – akár büntetés kiszabásának mellőzésével is – vagy részben mentesüljön, a jogalkotó által meghatározott törvényi rendelkezésben rögzített feltételek alapján. A büntetőhatalom kategorikus gyakorlása alól a jogalkalmazás során realizálódó kivételek – a jogalkotó felhatalmazása alapján – elsősorban az ügyész diszkrecionális jogosultságaként jelennek meg.

Szabó András 1988-ban megfogalmazta, hogy „a büntetőjog szerves része a jogrendszernek, ami viszont a maga részéről függvénye az állam és politikai rendszernek. [...] Csak a törvényhozásnak, a törvényhozásban kifejezésre jutó népszuverenitás szervének van joga az egyén magatartását diszkriminálni. A büntetőjogi üldözésnek tehát nemcsak legálisnak kell lennie, hanem legitimálnak is: a népakaratot és a konszenzust kifejezésre juttató törvényhozásnak van joga a cselekvés szabadságát büntetőjogi előírásokkal korlátozni. [...]”

⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

⁶ 40/1993. (VI. 30.) AB határozat.

A büntetőjogi megtorlás azért felel meg a jogállamiság lényegének – szemben a büntetőjogi kezelés intézményével –, mert fogalma eleve kizárja a korlátlanyságot. Hiszen a megtorlás a bűn viszonzásaként eleve a bűn nagyságához igazodik: a megtorlás korláta így maga a büntetőjogi beavatkozás tárgya: a tett és a cselekmény” (SZABÓ 1988, 459–462.). A büntetőjognak is a jogállamiság eszméjéhez és intézményrendszeréhez kell alkalmazkodni. Ez pedig a klasszikus büntetőjogi alapelvek megerősítését jelenti (SZABÓ 1988, 461–462.). „A jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek, így a büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag alkotmányos büntetőjog lehet” (KÓNYA 2017, 322.).

Az alkotmányos büntetőjog

Szabó András szerint az alkotmányos büntetőjog lényege, hogy „a jogrendszer alkotmányossága magában foglalja a büntetőjog alkotmányosságát is. Az alkotmányos jogállamban egyedül az alkotmánynak megfelelő törvény jogszerű. A büntetőtörvénynek is alkotmányosnak kell lennie. A büntetőjognak alkotmányos büntetőjognak kell lennie. Az alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módszerekkel reagálhat, és így senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Ezek a garanciák ugyanis mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend alapján garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az igazságosság és erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, büntetés-érdemlődségnek, de a tényleges megbüntetés (büntetethezesség) jogalapjának alkotmányosnak kell lennie. A jogállamisághoz szorosan tapadó jogbiztonság azt várja el a törvényhozótól, hogy a jog egésze, egységes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, és előre láthatók legyenek. [...] A jogállamiság elvéből fakadnak nemcsak a büntető anyagi jog garanciái, hanem az eljárásjogi garanciák is” (SZABÓ 2010, 116–117.).

Az alkotmányos büntetőjog definíciójával Wiener A. Imre nem értett egyet, aki szerint a „büntetőjogra számos más alapelv és alapjog is irányadó” (WIENER 1998, 26.). Álláspontja szerint a jogállamban az alkotmányos jelző felesleges, és ezt többoldalú érveléssel támasztotta alá. Egyrészt az alkotmányos büntetőjog fogalma a szocialista büntetőjog ellenpárja; másrészt a büntetőjogi dogmatika a szocializmusban – állítólag – betöltött szerepéhez kötődik; harmadrészt pedig a jogbiztonságot és az igazságosságot nem különbözteti meg, amely két értékelési alap a magyar alkotmánybírósági határozatokban is elkülöníthető (WIENER 2001, 1–6.). Nézete szerint a jogállamban a büntetőjog nem a jogszabályok összessége, hanem a dogmatika által rendszerbe foglalt

azon normák összessége, amelyek az állami büntetőhatalom gyakorlásának, más oldalról a büntetőjogi felelősségre vonásnak és a büntetőjogi szankció alkalmazásának feltételeit szabályozzák. Azzal egyetértett, hogy az alkotmányos büntetőtörvénynek kell a bűncselekményt és a büntetést meghatározni (WIENER 2003b, 41.). Wiener A. Imre szerint a büntetőjognak a maga saját rendszerében gondolkodva kell a kodifikációs és jogértelmezési kérdéseket megoldani. Ez alapján azonban csak joglogikai elemzéssel lehet megállapítani, hogy mi ütközik az alkotmánytörvénybe (BLASKÓ 2011, 94.).

Szabó András által a büntetőjog-elméletbe bevezetett alkotmányos büntetőjog fogalma és értelmezése tekintetében a büntetőjog elméleti kérdéseivel foglalkozó jogtudomány képviselői közül többen csatlakoztak az alkotmányos büntetőjog definíciójának elismeréséhez. Külön figyelmet és kiemelést érdemel e körben a Blaskó Béla nevéhez köthető koherenciaelmélet (BLASKÓ 2011, 94–96.).

Blaskó Béla nézete szerint az alkotmányos büntetőjog nem holmi szabályokhoz kötődő okoskodás eredménye. A büntetőjog alkotmányosságának elfogadása annak felismerése, hogy a büntetőjog kötöttsége, megfelelősége jogi értelemben kettős. Egyrészt a büntetőjognak koherensnek kell lennie, azaz összhangban kell lennie az Alaptörvénnyel, hiszen ez a jogrendszer egészének normatív alapja. Ebből pedig az következik, hogy a büntetőjognak is alkotmányosnak kell lennie. Minden jogi normának összhangban kell állnia az Alkotmánnyal, különösen azoknak, amelyek az egyéni és kollektív jogokra vonatkozó előírásokat hordozzák. A büntetőjogszabály így koherens az aktuális Alkotmánnyal, hiszen ha e követelménynek nem felel meg, megsemmisítik. Másrészt azonban a büntetőjogszabálynak önmagában is koherensnek kell lennie. Belső rendszerében, felépítésében figyelemmel kell lennie a joglogika, a dogmatika alapvető szabályaira. A büntetőjog saját belső koherenciája nélkül működésképtelen. A működésképtelenség, illetve a megsemmisítés végső hatásában pedig ugyanazt eredményezi, ami nem más, mint a büntetőjog működésképtelensége, Szabó András szavaival élve: a magyar büntetőjog feláldozása. Blaskó Béla kifejti, hogy a *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* elveit hagyományosan büntetőjogi alapelvekként oktatják, holott kriminalizálni egyedül csak az országgyűlés jogosult. Ezért lényeges annak elfogadása, hogy ezen elvek valójában közjogi alapelvek, már csak ezért is egyértelmű a büntetőjog alkotmányos kötöttsége. Blaskó Béla bízik abban, hogy a kettős megfelelőségi, azaz a koherenciaelmélet az a nézet, amely lehetővé teszi a két felfogás – helyes értelmezéssel – egymás melletti létjogosultságának elismerését. Reméli továbbá, hogy elmélete alapján a pozitívizmus talajáról kiinduló támadások sem tudják megakadályozni az alkotmányos büntetőjog létjogosultságának elismerését, és a büntetőjog alkotmányos kötöttsége teljes mértékben elfogadottá válik a jogtudományban (BLASKÓ 2011, 94–96.).

Összegzés

A jogállam büntetőhatalma nem abszolút és egyben meg kell felelnie a jogállami követelményeknek. Szabó András szavai a 21. században egyre jobban kiteljesednek. Eszerint a törvényes büntetőjogi felelősségre vonás, azaz a törvényes büntető-eljárás biztosítja „az igazságos jogállami büntetőhatalom gyakorlását. Az eljárási mulasztás és eredménytelenség kockázata az államot terheli” (SZABÓ 2010, 117.).

Az állam büntetőhatalmának gyakorlása és büntetőigényének érvényesítése az állam joga, de egyidejűleg a kötelezettsége is. Az állam kötelessége, hogy a társadalomra veszélyes cselekmények kriminalizálása és szankcionálása útján biztosítsa az alapvető értékrend védelmét. Az alkotmányos jogállam köteles már magasabb szinten megvédeni a polgárait. A jogállam alkotmánybíróága útján a büntetőjogi törvényben megfogalmazott tilalmat vagy parancsot, illetve a büntetőeljárás-jogi jogszabályban írt egyes rendelkezést alkotmányértő volta miatt megsemmisíti. A jogállami büntetőhatalom a jogalkalmazás vonatkozásában hangsúlyosan a legalitás és az opportunitás harcában bontakozik ki.

Álláspontom szerint a jogállam továbbra sem mond le az őt megillető büntetőjogi igényről az alkotmányosan korlátozott büntetőhatalom új intézményrendszerén keresztül. A célját azonban más eszközökkel valósítja meg, hiszen a jogállamban bizonyos átgondolt kompromisszumok, engedmények realizálásával az állam büntetéshez való jogának észszerű áértelmezése, tartalmának újragondolása megy végbe az opportunitás elvének egyre szélesebb térhódításával. Ez azt is jelenti, hogy e kompromisszumok révén az alkotmányosan korlátozott jogállami büntetőhatalom az új intézményrendszere révén kiteljesedik.

Meggyőződésem szerint Blaskó Béla koherenciaelmélete jelentős érvként, elméleti alapul szolgálhat az alkotmányos büntetőjog rehabilitálására, amelynek megvalósulása időszerű kritérium. Az alkotmányos jogállami büntetőhatalom – különösen napjainkban – ugyanis nem nélkülözheti az alkotmányos – tágabb értelemben is vett – büntetőjog eklatáns elfogadását, hiszen alapkö az alkotmányos jogállami büntetőhatalommal szembeni követelmények vonatkozásában.

Irodalomjegyzék

- BENDA, Ernst (1984): Der soziale Rechtsstaat. In BENDA, Ernst – MAIHOFFER, Werner – VOGEL, Hans-Jochen Hrsg.: *Handbuch des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin, De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110893205>
- BLASKÓ Béla (1994): *Jogállamiság – Büntetőjog – Bűnösség*. Kandidátusi disszertáció.
- BLASKÓ Béla (1995): Gondolatok a jogállamiságról. *Belügyi Szemle*, 33. évf. 7–8. sz. 69–75.
- BLASKÓ Béla (2011): Néhány gondolat büntetőjogról, alkotmányosságról. In GÁL István László szerk.: *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK.

- BRUNNER, Georg (1993): Jogalkotás a jogállamban. *Magyar Jog*, 40. évf. 5. sz. 262–268.
- FARKAS Ákos – RÓTH Erika (2007): *A büntetőeljárás*. Budapest, CompLex.
- KIRÁLY Tibor (1988): A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Jog*, 35. évf. 9. sz. 730–743.
- KONDOROSI Ferenc (2007): Jogállamiság – Jogegyenlőség – Jobbiztonság. *Börtönügyi Szemle*, 26. évf. 2. sz. 1–18.
- KÓNYA István (2017): Az állam büntetőhatalma. In BARABÁS A. Tünde – VÓKÓ György szerk.: *Bonis Bona Discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press. 317–331.
- LIGETI Katalin (1997): Jogállami büntetőjog. In WIENER A. Imre szerk.: *Büntetendőség – büntetethezőség. (Büntetőjogi tanulmányok.)* Budapest, KJK – MTA Állam- és Jogtudományi Intézete. 83–129.
- MÜNCH, von Ingo – KUNIG, Philip Hrsg. (1992): *Grundgesetz-Kommentar*. (Band 1., Aufl. 4.) München, Beck.
- PACZOLAY Péter (2014): Az Alkotmánybíróság alkotmányvédő szerepéről. *Alkotmánybírósági Szemle*, 1. sz. 105–110.
- SZABÓ András (1988): A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga. *Jogtudományi Közöny*, 43. évf. 8. sz. 459–462.
- SZABÓ András (2010): A jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. In NÉMETH Zsolt szerk.: *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF.
- SZILÁGYI Péter (2014): *Jogi alaptan*. Budapest, ELTE Eötvös.
- TÓTH Balázs (2004): Az alkotmányos jogállam egyes intézményeinek értelme, joguralom, demokrácia, alkotmányosság, alkotmánybíráskodás. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensis*, 5/2. sz. 303–320.
- WIENER A. Imre (1997): Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan). In WIENER A. Imre szerk.: *Büntetendőség, büntetethezőség. Büntetőjogi tanulmányok*. Budapest, MTA ÁJI – KJK-Kerszöv.
- WIENER A. Imre (2001): A büntető törvényhozás alkotmánybírói kontrollja. *Magyar Jog*, 48. évf. 1. sz. 1–6.
- WIENER A. Imre (2003a): *A Btk. általános része de lege ferenda*. (Közlemények 17.) Budapest, MTA JTI.
- WIENER A. Imre (2003b): Büntetőjogunk az ezredfordulón. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Tom. 40. 7–54.

Irk Ferenc¹

A munkavégzők kizsákmányolása és az európai értékek védelme

Ebben a dolgozatban az olvasó rövid áttekintést kap arról, hogy napjaink kockázati társadalmának viszonyai között miképp „újul meg” az újkor kezdetéig visszavezethető, mai értelemben vett rabszolgatartás, valamint a 19. század második és a 20. század első fele közötti időszakban az iparosodás előrehaladtával mind szélesebb körben elterjedt – és máig tartó – kizsákmányolás, továbbá annak munkavégzéssel összekapcsolódó megvalósulási formája: a modern kori rabszolgaság és a kényszermunka. Definíáljuk e fogalmak közös és elválasztó ismérveit, s arról is szó esik, hogy nemzetközi szinten az emberek védelmét szolgálni hivatott szervezetek milyen erőfeszítéseket tesznek, és milyen eredményeket érnek el e jelenségek visszaszorításában.

Bevezető

A globalizáció a 20. század utolsó évtizedeitől kezdődően lényegében megszüntette-megőrizve ugyan, ám meghaladásra készítette a *korábbi kapitalista* gazdasági berendezkedést, s mára kialakult a *kockázati társadalmak* világa. Olyan *világhálózat* jött létre, amelyben még tovább él a kapitalista termelési és elosztási mód. A korábbi időszakokból már jól ismert *erőfölénnyel visszaélés* azonban új minőségre ugrott. A kizsákmányolás régi és új formái tehát egyidejűleg, egymást kiegészítve vesznek részt a *gazdasági növekedés fenntartására* való törekvésekben. Eközben régebben nem ismert és nem tapasztalt hátrányai is jelentkeznek e látszólag jól ismert és már megszokott gazdasági módnak. E negatívumokat mind nagyobb mértékben tárják fel, és válnak általánosan ismertekké. A társadalmaknak kárt okozó magatartások hagyományos formái mellé, gyorsan változó (kaméleon-) külsőben, továbbra is a hagyományos elvekre alapozottan, de folyamatosan változó, új célokat követve fejlődnek olyan *új érdekérvényesítési formációk*, amelyek kezelése egyre gyakrabban megoldatlan, s a tradíciókra építkezve a továbbiakban mindinkább megoldhatatlannak tűnik.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, professor emeritus.

Mielőtt az alapvető fogalmak meghatározására, illetve elhatárolására sor kerülne, engedtesék meg, hogy e témakörben a *modern kori rabszolgaság* eklatáns megvalósulási területein két *termelési ágazatról* essék szó. Ezek egyike a főként a kelet-ázsiai országokban végzett *ipari tömegtermelés*, amelynek negatív következményeiről a humanitárius, illetve a környezet- és jogvédő szervezetek már évek óta szállítják a bizonyítékokat azokba az országokba, amelyekben az itt előállított termékeket eladják. A fejlett országokban az emberek – a termelési körülményekről, az ennek során okozott egészségi és környezeti károkozásokról mit sem tudva vagy azokkal nem törődve – csak arra összpontosítják figyelmüket, hogy a napi használatra szolgáló cikkeket mekkora összegért tudják megvásárolni, arra nem, hogy a termék milyen körülmények között készült el. Hangsúlyozandó, hogy a cégek versenyfeltételei között is csak a beszerzési ár és az arra „rápakolható” profit nagysága szerepel mint összehasonlítható mérőszám. A másik ágazat az *iparszerű mezőgazdasági tömegtermelés*. Ebben a körben már nem feltétlenül kell átlépnünk Európa, sőt Magyarország határait sem. Számos példa bizonyítja, hogy a reklámok által generált fogyasztást, a minél bővebb spektrumú árukínálatot olyan emberek munkája biztosítja, akik szintén a globalizált világ kereskedelmének számkivetettjei. (Minderről bővebben lásd: IRK 2020.)

A kizsákmányolásról, a kényszer- és rabszolgamunkáról

A *kizsákmányolás* (*exploitation*) olyan cselekvés, amely valaki vagy valami igazságtalan vagy kegyetlen kihasználását célozza. A kizsákmányolás módja ugyanolyan változatos, mint az abban részt vevők nagysága és összetétele. A *fogalom* alatt értendő a kényszermunka vagy a rabszolgamunka, illetve az életkori, nemi és foglalkozási specialitásokat magukon viselő elkövetők és áldozatok köre is.

A hatalommal (erőfölénnyel) visszaélés e durva formáját elemezve a szakértők leggyakrabban a *gazdasági kizsákmányolás* problémáira összpontosítanak. Ez a fogalom azt jelenti, hogy valamely személy munkájával egy másik személy számára – méltányos ellenszolgáltatás felajánlása vagy teljesítése nélkül – profitot állít elő. Két fő *formája* ismeretes: a *szervezeti* vagy *mikroszintű* és a *strukturális* vagy *makroszintű* kizsákmányolás. Az előbbi a gazdálkodó szervezetek kereskedelmi hatalmát jelenti a kereskedelmi tevékenység körében. Az utóbbi – különös tekintettel a szabadkereskedelemre – a kizsákmányolást a társadalom széles körére fókuszálja. Ez a felfogás szoros kapcsolatban van a marxista elmélettel, amely szerint a kapitalista osztály kizsákmányoló entitás, és maga a kapitalizmus is a kizsákmányoláson alapszik.²

² Lásd: <http://en.wikipedia.org/wiki/Exploitation> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 18.) A kizsákmányolásnak úgynevezett neoklasszikus és neoliberais elméletei is ismeretesek, amelyek ismertetésétől eltekintek.

A kizsákmányolás az európai értékrend szerint a *nem értékek* kategóriájába tartozik, azaz elítélendő. Vannak azonban olyan hatalmi erőközpontok, amelyek a kizsákmányolást egyrészt elítélik, másrészt aktívan (tevélegesen) vagy passzívan (mulasztással) maguk is éltetik ezt a tevékenységet – akkor is, ha tisztában vannak vele, hogy rövid távú érdekeik szembemennek e magatartásról alkotott és formálisan is elfogadott morális értékrendjükkel. Nos, ezek az intézmények gyakorlatilag tudatosan negligálják a saját maguk által deklarált elveiket.

A kényszermunkát gyakran együtt emlegetik a rabszolgamunkával. Ezért a következőkben mindkettő definiálására sor kerül.

A *kényszermunka* két, alapvetően eltérő jelentést hordoz. Az egyik kifejezetten ellenségelvű és büntetéscentrikus. Eszerint „a *kényszermunka* az ingyenmunka olyan, tiltott fajtája, amelyet háborúban vagy azt követően erőszakos, túlerővel rendelkező katonai vagy polgári hatalmak azért vezetnek be, mert *gazdasági kényszerhelyzetben* vannak, amelynek megoldása egybeesik az ellenségesnek tekintett népcsoportok vagy személyek megbüntetésével, – olykor – megsemmisítésével.”³ A másik jelentése egyrészt szorosan kapcsolódik jelen világunkban a termelés kizsákmányoláscentrikus és széles körben érvényesülő szemléletéhez, másrészt a kriminológiai vizsgálódások két központi témájához: az emberkereskedelemhez és a szexuális kizsákmányoláshoz.

A *rabszolgamunkáról* azért szükséges hangsúlyosan beszélni, mert egy 2018. július 20-án bemutatott szakanyag szerint⁴ több mint 40 millió emberrel bánnak rabszolgaként a világon. Ezt a World Wide Fund for Nature (WWF), magyarul Természetvédelmi Világalap, és az International Labour Organisation (ILO), magyarul Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, már 2017-ben tényként állapította meg. Ezért a helyzetért a fejlett országok is felelősek – hangsúlyozza az említett tanulmány –, mert 350 milliárd dollár értékben importálnak évente olyan árut, amelyről feltételezhető, hogy kényszermunkával állították elő. Az importárúk jelentős részben laptopok, számítógépek és mobiltelefonok. Az Emberi Jogok Európai Bírósága „a *kényszermunka és szolgáltatás* közti különbséget a személy kizsákmányolásának mértékében határozza meg. A *szolgáltatás* esetén a *kizsákmányolás jelentős mértékű*, (ennél már csak a rabszolgaság az erősebb), és kiterjed az emberi élet összes többi részére, és reménytelen, hogy az illető saját erejéből javítani tudjon helyzetén, míg a kényszermunka esetén a kizsákmányolás kizárólag a munkára terjed ki.”⁵ Az Európai Parlament 2018 decemberében egy

³ Lásd: <https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A9nyszermunka> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 18.)

⁴ A Global Slavery Indexet lásd: www.globalslaveryindex.org (A letöltés dátuma: 2020. 01. 18.)

⁵ Emberi Jogok Európai Bírósága 2017-es döntéséből: az Európai Egyezmény (továbbiakban: EJE) 4. cikkének megsértése okán. Lásd: <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/az-emberkereskedelem-es-kényszermunka> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

70 oldalas tanulmányban foglalta össze a modern kori rabszolgaság formáit.⁶ Ennek korlátozott hatására utal az a 2019-es szakszervezeti követelés, amely szerint meg kell szüntetni a rabszolgamunkát Európa útjain.⁷

Az Európai Unió értékeinek védelméről

A vonatkozó szakirodalom tanulmányozása alapján is jól érzékelhető, hogy a fentebb jelzett magatartások széles körben elterjedtek, és a mindennapi élet részeivé váltak. Ezeket jogi eszközökkel csak nagyon korlátozott mértékben lehet csökkenteni, megszüntetésükre pedig esély sem mutatkozik. Ezért volna indokolt a jog alapját képező erkölcs értékeire alapozva egy másfajta prevenciót kidolgozni.

Kiindulási alapként fogadjuk el azt az állítást, hogy minél szegényebb – gazdasági mutatóit (például a GDP-t) tekintve – egy ország, lakosságárányosan annál nagyobb azoknak a száma, de legalábbis a lakosságon belüli számaránya, akik a mi értékrendünk és a mi értékrendünkön alapuló jogrendünk szerint az emberi élet, testi épség, egészség tisztelgetésével tartásával össze nem egyeztethető munkát végeznek. Akár kényszermunkának nevezzük ezt munkavégzést, akár rabszolgamunkának, akár szabadon választott munkának, számunkra *elfogadhatatlan kellene hogy legyen az ilyen munkán alapuló bármiféle végtermék, árucikk vásárlása*. A morál és a jog egyik fontos konfliktuspontja az ilyen helyzetek megítélése. Az *európai értékrendet* tisztelők számára valamennyi olyan termék, amely az élet, a testi épség és az egészség közvetlen veszélyeztetését vagy sérelmét hordozza magában, a társadalomra (a társadalmakra, arra is, ahol a veszély keletkezik) súlyos mértékben veszélyes, s erre tekintettel a mi kulturális környezetünkben érvényes értékrendet követve, *morális szempontból a nem érték kategóriájába tartozik. Az ilyen munkavégzés tolerálása önmagában visszaélés a (politikai és/vagy gazdasági) hatalommal, ebből következően számunkra erkölcsileg mindenképpen elfogadhatatlan*.

Melyek ezek az értékek, amelyekről számos szerző⁸ tesz említést – többnyire akár konkrét fogalommeghatározások, akár tételes felsorolásuk nélkül? A kérdés megválaszolásához *egyrészt a jogi szabályozásokra támaszkodhatunk*. Ezek leg-tömörebben az Európai Unió működésének alapelveit tartalmazó – és a közös-ség által elfogadott – szabályokban lelhetők fel. Az *Európáról dióhéjban* című

⁶ Lásd: *Contemporary Forms of Slavery*. Elérhető: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603470/EXPO_STU\(2018\)603470_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603470/EXPO_STU(2018)603470_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2019. 08. 13.)

⁷ Lásd: *EU Governments Must Abolish Modern Slavery on Europe's Roads*. Elérhető: www.greens-efa.eu/en/article/press/eu-governments-must-abolish-modern-slavery-on-europes-roads (A letöltés dátuma: 2019. 08. 13.)

⁸ Lásd például Karikó Sándor, Tóth Tamás és Krajnik József gondolatait (KARIKÓ 2001).

kiadvány⁹ *európai értékek*ként sorolja fel a következőket: az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok. Az említett értékeket a *lisszaboni szerződésben*¹⁰ és az *Európai Unió Alapjogi Chartájában*¹¹ rögzítették, s ezek az értékek alkotják az Európai Unió alapját. A Charta az I. cím (*Méltóság*) alatt sorolja fel az alapvető értékeket, amelyek a következők: az emberi méltóság (1. cikk), az élethez való jog (2. cikk), a személyi sérthetelenséghez való jog (3. cikk), a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma (4. cikk), valamint a rabszolgaság és a kényszermunka tilalma (5. cikk).

Másrészt azonban el kell fogadnunk azt a véleményt is, amely szerint *a jogi előírások a morálisan kötelező elveknek csak egy részét tartalmazhatják*, tehát az elvek ennél szélesebb körben keresendők. A jogok és köteleességek körét vizsgáló gondolkodó embert a véleménye kialakításakor nem elsősorban a jogi, hanem a morális elvárások, számos esetben ezek súlyosabb változata, a morális kötelmek halmaza foglalkoztatja, az ezek közötti rangsorolás köti le.

Harmadrészt javaslom, hogy az EU-n belüli értékek, az azok mögött felsejlő morális elvek fogadtassanak el azokban az esetekben is, amikor azt tapasztaljuk, hogy *e régió kívül* mind az EU legfontosabb értékeit, mind az azok támaszául szolgáló európai kultúrközösséget jellemző morális elveket ott és olyanok sértik meg, ahol és akik által ezek az elvek és értékek – jogon innen és túl – megsérthetők, és megsértésük a napi élettevékenység részét képezi akár tettesi, akár sértetti oldalon.

Negyedrészt azt is láthatjuk, hogy az európai értékekre, ezek érvényesítésére – vagy épp fordítva: megsértésére (többszörre szándékuk ellenére részben éppen ezen értékek általuk történő megsértését demonstrálendő) – általában politikusok szoktak szélteben-hosszában hivatkozni. Velük e sorok írója nem kíván foglalkozni, még kevésbé szeretné megnyilatkozásaik szándékát, kiforrottságát minősíteni.

A már említetteken túl – a teljesség igénye nélkül – utalunk néhány további olyan, az egyezményeket, alapokmányokat aláíró országokat kötelezettségvállalásra inspiráló jogforrásra, amelyek jelzik a vizsgált témakör fontosságát – annak ellenére, hogy azok átültetése a napi gyakorlatba számos kritikával illethető. Elsőként az *Emberi jogok európai egyezményére*¹² hivatkozunk, amelynek – *Jogok*

⁹ Lásd: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_hu (A letöltés dátuma: 2019. 08. 13.)

¹⁰ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=HU> (A letöltés dátuma: 2019. 08. 13.)

¹¹ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=HU> (A letöltés dátuma: 2019. 08. 13.)

¹² Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről. Róma, 1950. november 4. Elérhető: www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

és szabadságok című – I. fejezetének 4. cikke a *Rabszolgaság és kényszermunka* alcímet viseli. Ennek 1. pontja szerint: „Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani.”

Ide sorolhatjuk az *Európai Unió Alapjogi Chartáját* is,¹³ amelynek I. címe (*Méltóság*) alatti 5. cikke *A rabszolgaság és a kényszermunka tilalma* elnevezést viseli. A joggyakorlatból idézhető az *Emberi Jogok Európai Bírósága* 2017-es döntése, amely az európai egyezmény (továbbiakban: EJE) 4. cikkének megsértése okán született meg.¹⁴ A döntés indokolásában felhívott jogesetből kitűnik, hogy nemcsak az emberkereskedelmet, hanem „a kizsákmányolás egyes eseteit is büntetni kell, mivel egyedül a kombinált intézkedési sorozat lehet hatékony az emberkereskedelem elleni küzdelemben”.

A hatályos magyar büntetőtörvény¹⁵ a fentebb említett három fogalom közül csak a kizsákmányolást definiálja az emberkereskedelem és kizsákmányolás címet viselő 192. §-ban. A (8) bekezdés szerint a kizsákmányolás törekvés előny szerzésére a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával. A törvény a 193. § (1) bekezdésében definiálja a kényszermunkát is. Eszerint ezt a bűncselekményt az követi el: „[a]ki más annak kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel munkavégzésre kényszerít [...]” A törvény még a 356., 459. és 465. §-ban is említést tesz a kizsákmányolásról, a kényszermunkáról pedig a 143., 193., 459. és a 465. §-okban.

A továbbiakban arra keresünk választ, hogy a fent említett nemzetközi jogforrásokból a *szakértők* szerint mi valósult meg. Az e témakörben készült tudományos írások közül kettőre különösen indokolt felhívni a figyelmet. A válogatás nem véletlen, hiszen mindkettő – más-más megközelítésből – azoknak a jogi eszközöknek a korlátozottságáról szól, amelyekkel a világot behálózó bűncselekményfajták visszaszorítását kellene elérni.

Lamm Vanda egyrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy „az ENSZ Alapokmányának és az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának nagy érdeme, hogy az emberi jogok tiszteletben tartásának tételét beemelte a nemzetközi jogba, és a nemzetközi politika részévé tette. Ettől kezdve ugyanis az államoktól számonkérhetővé vált az emberi jogok betartása, s bár a szuverenitás elve továbbra is az államközi kapcsolatok alapvető tétele maradt, arra hivatkozva többé egyetlen állam sem bújhat ki az emberi jogok biztosításával kapcsolatos kötelezettségei alól. [...] *Az emberi jogoknak van tehát egy olyan kemény*

¹³ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:12016P/TXT> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.); a tömörített vény elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133501> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

¹⁴ Lásd: <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/az-emberkereskedelem-es-kenyszermunka> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

¹⁵ Lásd: <https://ujbtk.hu/az-uj-btk-a-2012-evi-c-torveny> (A letöltés dátuma: 2019. 12.12.)

magja, amelytől az államok nem térhetnek el. Ilyenként említhető a *rabszolgaság*, a *kínzás*, a *kegyetlen, az embertelen és megalázó bánásmód*, az *élettől való önkényes megfosztás* tilalma. Bármennyire általánosan elfogadottnak tartjuk ezeket a rendelkezéseket, számos példán illusztrálható, hogy még ezeket a szabályokat is az államok éppen szuverenitásukra, alkotmányos szabályaikra hivatkozva csak akkor tekintik kötelezőnek, ha azokat valamely nemzetközi szerződésben kifejezetten vállalták” (Lamm 2013).

Gyurácz Veronika azt állítja, hogy a 20. században született legfontosabb nemzetközi egyezmények a rabszolgaság elleni védelem megvalósítása terén kudarcot vallottak. Ennek a legfőbb oka, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete még nem fogalmazta meg a modern kori rabszolgaság egyhangúan elismert definícióját. Szerinte egyelőre az áldozatok védelmének hatékonyabbá tételét elsősorban a helyi lakossággal együttműködő civil szervezetek tudják biztosítani (GYURÁ CZ 2015).

Az előadottak alapján megállapítható, hogy a közbeszéd és a szakirodalom is gyakran egymás szinonimáiként használja a kizsákmányolás két változatának, azaz a kényszerszolgálatnak és a rabszolgálatnak a fogalmát, a rabszolgaság, illetve a rabszolgálat fogalmát pedig nem is definiálja. De ami ennél is fontosabb: a szépen csengő kinyilatkoztatások gyakran semmit nem érnek a mindennapi gyakorlatban.

Következmények

Ha felületesen közelítünk a fentebb leírtakhoz, akár arra a következtetésre is juthatunk, hogy a különböző államok, államszövetségek kormányai, sőt olykor nemzetközi szervezetek is, egyszerűen semmibe veszik a – gyakran saját vezetőik által is szentesített – megállapodásokat. Medvegy Gábor hívta fel a figyelmet arra, hogy az Európai Unió olyan projektet finanszíroz Eritreában, amelyben kényszerszolgálatot alkalmaznak – legalábbis ezt állítja egy emberi jogi szervezet, amely az afrikai országban tevékenykedik. Mindez egy olyan uniós program keretében történik, amelynek célja az Afrikából Európába irányuló migráció visszafogása (MEDVEGY 2019).

A témakörrel bármilyen megközelítésben foglalkozók számára evidens, hogy a kizsákmányolás, a kényszer- és a rabszolgálat mindenféle *jogi tilalom ellenére* zavartalanul folyik. Mégpedig annak ellenére, hogy az élet, a testi épség és az egészség prioritása a különböző – leginkább a gazdálkodás területén érvényesíthető és érvényesítendő – kényszerekkel elérhető kellene hogy legyen. Napjainkban a tudományos műhelyek és a szakemberek bizonyított állításait a tőke érdekeinek képviselői többnyire figyelmen kívül hagyják – bármiféle,

őket érintő, negatív következmény nélkül. Kormányzati politikusokat igyekeznek – gyakran eredményesen – meggyőzni a tőke úgynevezett lobbistái (akiket kevésbé disztingváltan hivatásos korrumpálóknak is nevezhetünk) arról, hogy a termelésnek továbbra is a folytonos gazdasági növekedésére alapozó iránya az egyetlen hasznos módszer a világ bajainak orvoslására, legyen az a szegénység, a migráció vagy a háborúk. Erre a gyakorlatra magyarázatot az úgynevezett *Treadmill of Production (ToP) elmélet* ad. (Bővebben lásd: IRK 2020.) Ebből kikövetkeztethető, hogy ezt a mentalitást, legalábbis a *lakosság egyik részében*, a globális piacot mozgató, és már rövidtávon megtérülő, extraprofitot termelő nyereség újbóli befektetése, az ezt segítő innovációval együtt állandó mozgásban tartja. A *lakosság másik része* e termelési módnak az előnyeit csak csekély mértékben vagy egyáltalán nem élvezi, annál inkább a hátrányait. A termelés és a fogyasztás a gazdaság számos területén teljes mértékben elszakadt egymástól. Az a tény, hogy a gazdaságilag fejlett országok jogi formákba öntött normarendszerei ezt az állapotot nemcsak hogy nem tiltják, de tűrik, sőt számos esetben kifejezetten támogatják, arra utal, hogy a *tőkeérdek* – a pénzköltésre képes, a ToP-mentalitás szerint cselekvő lakosság túlnyomó többségének egyetértésével – a *politikai érdekek fölé kerekedett*. Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a *politikai elit (eminensen a kormányok és az azokat támogató pártok) nem felügyeli a gazdasági elitet, hanem – vele szimbiózisban élve – kiszolgálja azt*.

A részben jogszabályokban is lefektetett – és a polgárok többsége által tudatosan vagy tájékozatlanságból negligált – európai értékeknek, morális elveknek egyelőre nincsenek valós következményei. A globalizált világban – már csak a média egyre határtalanabb információáramlása miatt is – mind többen vágnak egy másik, egy jobb életre, olyanra, amelyben a kizsákmányolásnak legalább a mértéke elviselhetőbb, és amelyben a nyomorból feljebb lehet lépni. Ezeket a tömegeket nem túlságosan nehéz mindenféle ígéretekkel arra rávenni, hogy bekapcsolódjanak a különféle (és a mi értékrendünk szerint!) bűnözői hálózatokba, hogy a különféle szervezett bűnözési formáknak ha nyertesei nem is, de fontos végrehajtói pozíciókban „fogaskerekei” lehessenek. Így kapcsolódhatnak be emberek milliói – például a migráción keresztül – az emberkereskedelembé, a jobb élet reményében. Helyesnek tűnhet az az álláspont, amely szerint a nyomor felszámolásához helyszínen kell segítséget nyújtani. Ezzel csak egyetlen baj van: a megoldás bár elméletileg egyszerűnek, sőt akár méltányosnak is tűnhet, ez az alternatíva már elkésztet, nem más, mint időhúzás, ami a gyakorlatban egyrészt az európai értékek megtagadását, másrészt a nemzetközi szervezett bűnözés egyre nehezebb kezelhetőségét jelenti.

Irodalomjegyzék

- GYURÁ CZ Veronika (2015): A hatályos nemzetközi jog hiányosságai a modernkori rabszolgaság elleni védelem terén. *Külügyi Szemle*, 14. évf. 3. sz. 35–52.
- IRK Ferenc (2020): Az elfogadhatatlan termelési kockázatokról és következményeiről. *Kriminológiai Tanulmányok*, 57. sz. (Megjelenés alatt.)
- KARIKÓ Sándor szerk. (2001): *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Budapest, Áron. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/02000/02004/02004.htm> (A letöltés dátuma: 2019. 09. 09.)
- LAMM Vanda (2013): Az emberi jogok nemzetközi védelme és az államok szuverenitása. *Magyar Tudomány*, 174. évf. 4. sz. 401–410.
- MEDVEGY Gábor (2019): Kényszermunka finanszírozásával vádolják az EU-t. *24.hu*, 2019. 04. 01. Elérhető: <https://24.hu/kulfold/2019/04/01/kenyszermunka-finanszirozasa-val-vadoljak-az-eu-t> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

Karsai Krisztina¹

Inkriminált algoritmusok a büntető igazságszolgáltatásban

Köszöntés

Az ünnepelt, Blaskó Béla olyan jogtudós és szakember, akit a társadalom változó viszonyai, így a jogi (büntetőjogi) szabályozás előtt időről időre megjelenő kihívások újabb és újabb ötletek megvizsgálására sarkallták, azaz arra, hogy miként lehet és kell az egyébként rendkívül merevnek tekintett büntetőjognak, a büntető igazságszolgáltatási rendszernek elősegítenie a modern időkben a társadalom fejlődését, a békés együttélés feltételeinek fenntartását. Ezért olyan témát választottam ebben a köszöntő tanulmányban, amely reflektál a 21. századra és a társadalmi változások büntetőjogba való beszűrődésére, egyben kérdéseket is megfogalmaz a jövőbeli – posztmodern – büntető igazságszolgáltatás számára is, azt remélve, hogy kérdésfelvetéseim magát az ünnepeltet is megörvendeztetik.

A tanulmányban azzal foglalkozom, hogy a büntető igazságszolgáltatás láncolatában miként lehet létjogosultsága a humán tényezőt kiváltó algoritmusok általi döntéshozatalnak (vagy legfeljebb döntéstámogatásnak), ezen belül is feltárom azt a problémamátrixot, 6 kritérium mentén, amely jelenleg kemény korlátként mutatkozik az ilyen típusú megoldások igénybevételével szemben. A fejlődés azonban éppen ezzel ellentétes irányban halad, alapvető kritériumok figyelmen kívül hagyásával vetik be a legkülönbözőbb algoritmusokat (egyelőre jobbára hazánkban kívül) az emberi döntések elősegítésére, esetleg helyettesítésére, miközben ezek az algoritmusok nem-hogy nem segítenek, hanem inkább újabb megválaszolatlan kérdéseket generálnak.

Helyzetkép

A büntető igazságszolgáltatás célja az, hogy a bűncselekmény elkövetőjét, azaz azt, aki a társadalom együttélési szabályait megszegi, megbüntesse (megtorlási

¹ Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, intézetvezető egyetemi tanár.

cél), valamint annak megelőzése, hogy sem az illető személy, sem pedig bárki más (újabb) bűncselekményt kövessen el (prevenció cél és elrettentési cél). Rendszer szinten – úgy hisszük – ez biztosítja a társadalom működését és a bűnözés elleni küzdelmet, adott esetben a bűnözés visszaszorulását.

A büntető igazságszolgáltatásban értelemszerűen és szükségszerűen a rendelkezésre álló adatok (bizonyítékok) alapján történik a döntéshozatal, de nem statisztikai alapon. A bűnügyi statisztikák, az ítélezési adatok, a visszaesési ráták önmagukban tehát nem határozhatják meg a hatóságok döntéseit, ugyanakkor nyilvánvalóan figyelem irányult az ilyen típusú adatok nyilvántartására – és tudományos elemzésére is – az elmúlt évtizedekben.

Mindezekhez képest az utóbbi évtizedben két, egymással összefüggő diszruptív tényező teszi mégis meghaladottá a korábban használt megoldásokat, illetve teszi égetővé a jogi kérdések tisztázását. Egyfelől a „big data” létezése és relatíve könnyű hozzáférhetősége nagy mennyiségű adat feldolgozására teremtett lehetőséget, amely statisztikailag pontosabb és jobb eredményeket ígér a korábbi időszakokhoz képest, *bármilyen témakörrel* legyen is szó. Másfelől éppen a gigantikus adatmennyiséghez való hozzáférés engedi meg a gépi tanulás mint technológia előretörését és fejlődését, hiszen csak akkor van ennek – hétköznapi értelemben vagy bármilyen szakterületi összefüggésben is értelmezhető – haszna, ha van kellő mennyiségű adat, amely alapján az algoritmusok tanulni képesek.

Hannah-Moffat kimutatja az alapvető különbséget a kockázatelemzésen alapuló, már „hagyományosnak” mondható prevenció és becsléseket adó eszközök,² valamint az új típusú megoldások között, amely különbségből jelentős következmények adódnak az igazságszolgáltatási beágyazódást, az alapjogi követelményeket és persze a szakjogi elvárásokat illetően is. Megállapítása szerint az évtizedek óta alkalmazott eszközök pszichológiai információk matematikai (statisztikai) feldolgozásán alapulnak, a népességnek vagy a népesség egy adott csoportjának vizsgált viselkedési mintázatainak felmérési adataiból dolgoznak, és a különböző tényezők közötti esetleges kapcsolatokat megfelelő (társadalomtudományi) tudományos módszertannal feltárták és bizonyították (HANNAH-MOFFAT 2019, 453.).³ Ehhez képest az új eszközök vagy megoldási ötletek a „big data” információk feldolgozásán alapulnak, az „objektív” információk szinte

² A késői 70-es évektől a kriminológia bűnözéskontroll-irányzatai a kockázatértékelési eszközök felé fordulnak, és támogatják azok kifejlesztését és gyakorlati alkalmazását is a büntető igazságszolgáltatásban, elsősorban az USA-ban.

³ Például a visszaesési valószínűséget számító szoftverek olyan – longitudinális, nagy mintán végzett – kriminológiai kutatásokon alapulnak, amelyek korrelációt és okozati összefüggést mutattak ki a visszaesés, annak időbelisége vagy éppen hiánya és a mérhető vagy nyomon követhető személyes, illetve közösségi tényezők között.

végtelen tárháza áll rendelkezésre akár a teljes populációról, azonban az adatok felvételét és összekapcsolását tudományos módszertan vagy tudás nem jellemzi (MEHOZAY–FISHER 2019, 523.; SZŰTS–YOO 2016, 8.). A kockázatelemző eszközök statikusak, míg a „big data” alapúak állandóan változhatnak, illetve az előbbiek empirikusan védhető, megbízható, érvényes és „tiszt” módszereket követnek, a „big data” adatelemzések sokszor már módszertanilag is megkérdőjelezhetők (HANNAH-MOFFAT 2019, 458.). Ehhez azonban hozzá kell tenni még egy jellemzőt, amelynek különösen az igazságszolgáltatásban van jelentősége, még hozzá azt, hogy a „big data” felhasználását és térhódítását az a mítosz is felerősíti, hogy a nagy mennyiségű adat és adathalmaz olyan tudás megszerzését is lehetővé teszi, amelyhez eddig nem értünk hozzá, ráadásul ezeket „az igazság, az objektivitás és a pontosság aurája” lengi körül (HANNAH-MOFFAT 2019, 457.). Az objektív igazság megállapításának eléréséhez szíriénékként halljuk a „big data” hívását (lásd később).

Az algoritmizált megoldásokat – legegyszerűbben megközelítve – leírásra (preskriptív), így mintázatok felismerésére, korrelációk feltárására vagy előrejelzésre (prediktív) lehet használni. Az így előálló „új információk és tények” felhasználása a büntető igazságszolgáltatási láncban specifikus alcélok mentén azonosítható be. A leíró algoritmus alkalmas lehet arra, hogy:

- beazonosítsa a tettest, a sértettet, a tanút (arcfelismerés, személyes adatok összefűzése);
- mintázatot állapítson meg bizonyos elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatosan;
- mintázatot állapítson meg helyszínekkel kapcsolatosan;
- valószínűsítse azt, hogy a megtörtént bűncselekményt ki követte el;
- megállapítsa, miként „szokott” dönteni az adott bíróság.

Ezek az eredmények alapjául szolgálhatnak hatósági intézkedésnek, azaz hatósági döntéshozatalnak, így támogatják rendőrségi akciók, rendészeti műveletek elrendelését. Az utolsóként említett két esetleges kimenet – bár ez büntetőügyekben még nem jelent meg – azt tenné lehetővé, hogy a bíróság döntését támogassa az algoritmus eredménye, vagy esetleg annak helyébe lépjen. A prediktív algoritmus pedig a megállapított mintázatok alapján előre jelezheti:

- bizonyos bűncselekmények elkövetési valószínűségét és helyszínét;
- a visszaesői minőséget;
- a sértetté válás valószínűségét;
- az elkövetővé válás valószínűségét;
- azt, hogy miként fog dönteni az adott bíróság;
- azt, hogy várható-e öngyilkossági kísérlet az adott elítélt személytől.

Az így előálló eredmények hasonlóképpen használhatók fel, mint ahogy a preskriptív rendszerek, azonban itt még védelmi intézkedések elrendelése (konkrét bűnmegelőzés), illetve a visszaesői minőség figyelembevétele is szóba jöhet. Másfelől pedig az alapján is lehet osztályozni, hogy „big data” alapú algoritmusokról van-e szó vagy „hagyományos” kockázatértékelési (statisztikai) alapú algoritmusokról, ahol ez utóbbiak jellemzője az, hogy a kriminológiai módszertan által igazolt változók és adatok kerülnek be az algoritmus adatbázisába, míg az előzőek esetén a büntető igazságszolgáltatáson kívüli adatokkal dolgozik az algoritmus.

A tény valójában nem vitatható, hogy az algoritmikus döntéshozatali megoldások a büntető igazságszolgáltatás teljes spektrumán jelen vannak (BROADHURST et al. 2019; KARSAI 2020, 146.; MARKS et al. 2015), legáltalánosabb megközelítésben az emberi döntéshozatalt segítik valamennyire a felhasználásuknak megfelelő céllal. Megítélésem szerint – és persze a *Collingridge-dilemma*⁴ érvényesülése alapján – azonban ma ott tartunk, hogy ezen eszközök lappangó penetrációja miatt nem válaszoltuk meg az eredendő kérdéseket. Ezek véleményem szerint 6 fő kritérium mentén rendeződnek, és e kritériumproblémák egyfelől a büntető igazságszolgáltatás mint társadalmi alrendszer céljából, funkciójából, belső szabályaiból közvetlenül fakadnak, másrészt pedig az algoritmikus gondolkodás ezen alrendszerre való adaptálásának kérdéseiből adódnak.

A kritériumok

Ebben a tanulmányban az adaptációs átverésekről, a múltbeli igazság mítoszáról és a tudományos alapkérdésekről lesz szó. A rendszerimmanens értékek matematizálhatatlanságát, azaz azt, hogy a büntető igazságszolgáltatást számos olyan tényező alakítja, amelyek a szűken vett és konkrétan alkalmazott „jogi algoritmusban” nincsenek kifejezetten kódolva, mégis a jogalkalmazást alapvetően befolyásolhatják (emberi jogok, igazságosság, méltányosság), az algoritmusok tisztaságával kapcsolatos kritériumot, azaz azt, hogy az algoritmusok számításainak alapjául szolgáló adatok minősége miként hathat az algoritmus által számított eredményekre (bűncselekmény elkövetési valószínűsége, visszaesési valószínűség, elítélés valószínűsége stb.) és a szubjektumra vonatkozó céltévesztést, azaz az emberi döntéshozatal szubjektivitását kiküszöbölni gondolt algoritmikus döntéshozatal csapdáját egy következő tanulmányban mutatom be.

⁴ Ennek lényege, hogy egy technológia szabályozása a korai szakaszban korlátozó lehet, ha viszont megvárjuk, amíg az adott technológia kibontakozik, könnyen elveszíthetjük felette a szabályozói kontrollt. Vö. TÓTH 2018, 10.

Adaptációs átverések

A kriminológia alaptétele, hogy maga a bűnözés mint társadalmi jelenség (össz-társadalmi szint), illetve az egyén bünelkövetése (individuális szint) függhet a büntető igazságszolgáltatáson kívüli tényezőktől, azaz nem csupán attól, hogy például mi minősül bűncselekménynek, hogy mennyire alaposak a rendőrök, hogy mennyire működik a bűnmegelőzés. Hanem az egyén saját körülményeitől is, emiatt önmagában a „big data” felhasználása forradalminak és ígéretesnek tűnik. Nem is ez a probléma.

Az ADM-rendszerek igénybevétele legfőbb és legáltalánosabb célját tekintve azért történt és történik, hogy az emberi képességek javítására használjuk az algoritmusokat, amelyek képesek *sokkal több* információt feldolgozni *sokkal rövidebb* idő alatt, mint az ember. Ekként a hatékonysági tényező a legfontosabb elvi igazolása ezen rendszerek alkalmazásának. Ehhez párosul az a tudományosan nem bizonyított elképzelés, hogy ha több adat van, akkor a valóság új rétegeit ismerjük meg, amelyek eddig rejtve voltak az emberi elme előtt. Mindezek pedig – ha nem figyelünk eléggé, úgy is gondolhatjuk, hogy – a büntető igazságszolgáltatásban nagy segítséget nyújthatnak a múlt megismerésében (elkövetett cselekmény) és a jövő (büntetés alkalmazása) rekonstruálásában. Miközben a valóságot akár teljesen más összefüggések mozgatják.

A múltbeli objektív igazság mítosza

Az elkövető elítélése, a közösség általi felhatalmazás alapján kiszabott büntetés kényszerrel történő végrehajtása is azon alapszik, hogy a büntetőeljáráásban az igazságnak megfelelő döntés született, a vádlott követte el – úgy és ahogy – az adott bűncselekményt, ahogy az az ítéleti tényállásban szerepel. Az ítéleti bizonyosság igazságot állít, azaz azt írja le, ami történt. A múlt megismerése a maga teljes valójában nem lehetséges, a büntető igazságszolgáltatás sem tud teljes bizonyossággal számolni, hozzávetőleges módon közelít: a bírói meggyőződést követeli meg (európai rendszerek) vagy az észszerű kétség kizárását (angolszász rendszerek). S bár a szakjogi előírások ennek kockázatát a lehető legkisebbre igyekeznek csökkenteni, a tévedés lehetősége a rendszer immanens része, egyfelől a múlt megismerésének korlátait (FENYVESI 2014), másfelől ennek (emberi) értékelési folyamatát tekintve. Ez valójában azt is jelenti, hogy a bírói döntés által elfogadott igazság (múltbeli cselekmény feltárása) *felfogható valószínűségi alapon* is abban az értelemben, hogy mennyire közelíti meg a valóságos történéseket. Ennek mérésére azonban nincs eszközünk, a döntést hozó bíró vagy esküdtszék 100%-os bizonyosságot *kell hogy* feltételezzon, mindenki más – eljárási pozíció-

jától függően – ettől eltérő becslést adna, ha kérdeznénk. Ez azt is jelenti, hogy objektíve mindenképpen valószínűségi döntés születik. Ha elkészülnének azok az algoritmusok, amelyek az összes rendelkezésre álló adat alapján (a tett, a tettes, a nyomozati cselekmények adatai stb.) kiszámolnák a vádlott általi elkövetés valószínűségét (ORBÁN 2018, 42.), akkor – skálázástól függően – olyasmi eredményekkel kellene operálni, mint például „75%-nál nagyobb a valószínűsége, hogy XY követte el” vagy „50%-nál nagyobb a valószínűsége, hogy...” vagy esetleg „60%-nál nem nagyobb a valószínűsége, hogy...”. A jelenlegi gondolkodási paradigmától ez meglehetősen idegen, még akkor is, ha belátjuk, hogy a 100%-os meggyőződés – ahogy említettem – csakis a döntéshozó bíró (vagy testületet alkotó tagok) szubjektív valószínűségét jelenti. Azaz itt úgy is fel lehet tenni a kérdést, hogy melyik valószínűséget választjuk össztársadalmi szinten – a bíróság által kialakított hozzávetőleges igazságot vagy esetleg az algoritmus által kínált valószínűséget.

A teljesség kedvéért két irányban ki kell egészíteni ezt a kritikai kritériumot. Egyfelől azzal, hogy a valószínűségi döntéshozatal markánsan megjelenik a büntető igazságszolgáltatásban (ORBÁN 2018, 42–57.) *a szakértői tevékenység során* – azaz a bíró vagy a bírói testület verdiktjét megalapozandó –, méghozzá két aspektusban: „úgy, mint a hivatkozott tény előfordulási relatív gyakoriságának valószínűsége, avagy úgy, mint a konkrét állítás hihetőségének a valószínűsége” (ORBÁN 2018, 23.) (mely fegyverből lőtték ki a lövedéket, kié az ujjnyomat, kié a DNS, ki az apa, ki írta alá, kié a hang, megállhatott volna-e, ha megengedett sebességgel halad, mekkora a hatóanyagtartalma a le nem foglalt kábítószernek a minta alapján stb.). Mi több, a modern technológiáknak köszönhetően a „valószínűségi szint emelkedésének” (FENYVESI 2014, 215.) lehetünk tanúi a büntető igazságszolgáltatásban. E terület fejlődését több olyan világhírű ügy is elősegítette, amelyekben a szakértő által megállapított valószínűség pont akként szűródött át a bíró döntésébe, ahogy a fentiekben az algoritmus hipotetikus eredményeit latolgattam: a *Sally Clark* (1996, Nagy-Britannia), *State v. Pankov* (1988, USA) és a *Lucia de Berk* (2003, Hollandia) ügyeket kell megemlíteni, amelyek mindezen túlmenően egyébként a jelenség általános klasszifikálásához is vezettek, „az ügyész tévedése” elnevezéssel.

Másfelől hozzá kell tenni, hogy az *igazságszolgáltatás más ágaiban*, így például „a vagyoni jogi ügyekben elegendő lehet a valószínűségnek valamely magasabb foka, mely az általános élettapasztalatokra figyelemmel, alkalmas az ellentétes alternatíváknak, valamint az azok által gerjesztett ésszerű kétkedésnek a kizárására. A polgári perekben, a per tárgytól függően, a bírói meggyőződés kialakulásához szükséges valószínűség elvárható szintje akár ügýtípusonként is eltérő lehet. Különösen jellemző a valószínűsítés szerepe az okozatossággal, a felróhatósággal, valamint a kártérítés összesszerűségével kapcsolatban. Szintén a valószínűsítés tipikus területe a szakvéle-

mények felhasználása, ahol sok esetben a természettudományos törvényszerűségekből következően kategorikus vélemény eleve nem adható” (GELENCSÉR 2017, 37).

Mindezeket összefoglalva valójában tehát a múltbeli igazság elméletéhez és büntető-eljárásbeli szerepéhez kapcsolódóan azt kell eldönteni, hogy törekszünk-e az algoritmus által kínált valószínűség megragadására, azon elképzelés által vezérelve, hogy ez valamilyen szempontból előnyösebb lesz, mint a jelenlegi paradigma, amelyben a bírói döntést (és esetleges tévedéseit) elfogadjuk a múltbeli igazság hozzátétőleges keretének.

Tudományos kritériumok az ikertornyokból

A büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó két társadalomtudomány, a büntető-jog és kriminológia alapvető elméleti konstrukciókkal szolgál, amelyek – a rájuk vonatkozó általános konszenzus létezése és a cáfolat hiánya miatt – az algoritmikus megoldások kizárása irányába hatnak e területen. Ehelyütt a három legfontosabb paradigmát említem meg.

A bűnözés komplex társadalmi jelenség, „ez a tömegjelenség soha nem vezethető vissza csupán egy elemre, mert két, egymást kölcsönösen feltételező, egymástól el nem választható, mégis különböző sokaság egysége. Az egyik elem a büntetőjogi normaszegés mint emberi magatartás, a másik a büntetőjogi normát megszegő személy” (VAVRÓ 2012). Szakmai szempontból köztudomású ténynek tekinthető, hogy „a bűnözés egésze, a teljes bűnözés nem ismerhető meg és ezért pontosan statisztikailag sem ragadható meg. A bűnözés ismert része, az ismertté vált bűncselekmények és a felderített elkövetők köre az, melyre a statisztikai módszerek alkalmazhatók. A teljes és az ismert bűnözés különbsége a *latens bűnözés*, ennek terjedelmét, szerkezetét, időbeli és térbeli változását nem ismerjük” (VAVRÓ 2012). A kriminológia tudománya igyekszik a nem ismert halmaz feltárására, azonban ez össztársadalmi szinten is csupán a jelenség közelítő jellegű leírására alkalmas. Az is nyilvánvaló, hogy ez nem technológia kérdése – legalábbis mai tudásunk szerint, mivel pontosságot vagy bizonyosságot csakis az *összes* múltbeli esemény valós idejű rögzítése és későbbi „visszanézhetősége” adna. A bűnözés sötét oldala (a látens bűnözés) tehát feketedoboz marad (ZAVRŠNIK 2019, 7.) az algoritmusok számára is, abból a szegmensből információt, adatot nem lehet kinyerni. Ez azt is jelenti, hogy a feltárt bűnözési adatokon alapuló jövőbeli becslések nem a realitást veszik alapul, hanem annak csak egy részét, ezért szükségképpen torzítanak, így „igazságuk” elfogadása mellett aligha lehet érvelni.

A büntető igazságszolgáltatás központi eleme a bűncselekmény, amelynek elkövetése eleve mozgásba lendíti a folyamatot, s amelynek aztán közvetlen célja a bűncselekmény elkövetésének bizonyítása (és a felelősség megállapítása). A *bűn-*

cselekmény azonban *normatív kategória*, időben és térben eltérő tartalommal bír. Az, hogy egy országban mi minősül bűncselekménynek, az büntetőjog-szakmai keretbe ágyazott társadalomerkölcsi kérdés, amelynek olykor politikai színezete is van. Ez sem azonos a különböző országokban, de még ugyanabban az országban sem feltétlenül. Ebből az következik, hogy bár az itt és most bűncselekményként kezelt magatartások jelentős része a jövőben is az lesz, valamint a múltban is az volt (ölés, lopás, szexuális erőszak, rongálás stb.), de a jogi klasszifikáció még ezekhez kapcsolódóan változhat, nem beszélve azokról a cselekményekről, amelyek még ennyire sem képezik a mindenkori emberi együttélés minimumtilalmain. Ez azt jelenti, hogy még az elkövetett bűncselekményekről rendelkezésünkre álló adatok sem képezhetik alapját jövőbeli becslésnek, éppen a jogalkotó lehetőségei miatt. Tovább torzítják az adatokat a büntetőjog belső szakmai szabályai, például a korábban tiltott pornográf felvétellel visszaélés néven futó bűncselekmény (lényegében 18 év alattiakról készült felvételekkel kapcsolatos bármilyen magatartás) több éven keresztül több tízezres nagyságrendben szerepelt a statisztikában, mivel ha a tettes birtokában több felvételt is találtak, akkor az adott esetet annyi rendbeliként rögzítették, ahány darab felvételt lefoglaltak. Ez abban a pillanatban megváltozott, amikortól a bűncselekmény rendbelisége az érintett kiskorú személyek számához igazodott – a statisztikai szemlélet alapján azt is állíthattuk volna, hogy drasztikusan csökkent az ilyen jellegű bűnözés Magyarországon. Valójában viszont nem.

A modern (jogállami demokratikus) büntetőjogi rendszerek az elkövető cselekményét állítják a középpontba, a *tett-büntetőjog* dominál a tettes-büntetőjoggal szemben, azaz a büntető igazságszolgáltatásnak (a büntetőjog alkalmazásának) az elkövetett cselekményre kell koncentrálnia – maga az elkövető és annak tulajdonságai nem lehetnek az elbírálás döntő tényezői. Ezeknek szerepe lehet a jogkövetkezmény (például büntetés) kiszabásánál abban az értelemben, hogy individualizálni lehessen a büntetést, hogy annak céljai az adott személyre nézve a lehető legjobban érvényesüljenek. A tett-büntetőjog dominanciája és elfogadottsága nem korlátozza azon algoritmikus döntési mechanizmust követő eszközök alkalmazását, amelyek nem az adott egyén jövőbeli cselekményeire tesznek előrejelzést, azonban például a bűnmegelőzés legújabb „csillagfegyverei”,⁵ amelyek akár az egyén, akár a közösség adataiból az egyéni jövőbeli bűnelkövetésre tesznek előrejelzéseket, alapjaiban ássák alá a tett-büntetőjogot. Igaz, felfogható ez értelemszerűen úgy is, hogy az előrejelzések alapján tett hatósági intézkedések *nem* büntetőjogi jogkövetkezmények lesznek, így a formális eljárásjogi garanciáknak nem kell érvényesülniük, de ez nem adhat felhatalmazást az emberi jogi követelmények elkerüléséhez.

⁵ Lásd a brit rendőrség legújabb fejlesztését, az NDAS-projektet, amely személyekhez kapcsolatos fogja megbecsülni az áldozattá válást, illetve az erőszakos bűnelkövetővé válást.

Pro futuro

Bár e tanulmányban nem térhettem ki mindegyik kritériumra, álláspontomat már ez a három kritérium bemutatása is bizonyosan alátámasztja: az információk algoritmikus feldolgozása a büntetőeljáráásban csak nagyon korlátozottan alkalmas – aggálytalanul – büntető igazságszolgáltatásbeli célok elérésére. Úgy tűnik, hogy a korrelációk beazonosítása – még ha nem is fogjuk ismerni az együttmozgás okát – hasznos eszköz lehet az adott bűnözési jelenség működésének megismerésére, és amennyiben ezzel és az ezen alapuló predikció eredményének ismeretében befolyásolni tudjuk a bűnözés társadalmi mintázatait a csökkenés irányába, akkor a bűnözéskontroll (így csakis a rendészet) számára megfontolható lehet – a tudományos megalapozatlanság ellenére is – a hatékonysági tényező érvényesítése okán. Ennek ellenére azonban jómagam azon a véleményen vagyok, hogy abban a társadalmi, tudományos és szakmai paradigmában, amelyben ma a büntető igazságszolgáltatást működtetjük, az algoritmizált döntési megoldások nem hozhatnak elfogadható eredményeket – az inkriminált algoritmusok használatának további terjedését bölcsen el kellene kerülni.

Irodalomjegyzék

- BROADHURST, Roderic – BROWN, Paige – MAXIM, Donald – TRIVEDI, Harshit – WANG, Joy (2019): *Artificial Intelligence and Crime*. Canberra (AU-ACT), Korean Institute of Criminology and Australian National University Cybercrime Observatory, College of Asia and the Pacific. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3407779>
- FENYVESI Csaba (2014): *A kriminalisztika tendenciái. A bűnügyi nyomozás múltja, jelene, jövője*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- GELENCSÉR Dániel (2017): A bizonyosság a nemzetközi gyakorlatban. In *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, Kúria, Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport.
- HANNAH-MOFFAT, Kelly (2019): Algorithmic Risk Governance: Big Data Analytics, Race and Information Activism in Criminal Justice Debates. *Theoretical Criminology*, Vol. 23, No. 4. 453–470. DOI: <https://doi.org/10.1177/1362480618763582>
- KARSAI Krisztina (2020): Algorithmic Decision Making and Issues of Criminal Justice – A General Approach. In MIHEȘ, Cristian Dumitru ed.: *In Honorem Valentin Mirișan*. București, Gânduri, Studii și Instituții București, Universul Juridic SRL. 146–161.
- MARKS, Amber – BOWLING, Ben – KEENAN, Colman (2015): Automatic Justice? Technology, Crime, and Social Control. In BROWNSWORD, Roger – SCOTFORD, Eloise – YEUNG, Karen eds.: *The Oxford Handbook of the Law and Regulation of Technology*. Oxford, OUP. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2676154> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)
- MEHOZAY, Yoav – FISHER, Eran (2019): The Epistemology of Algorithmic Risk Assessment and the Path Towards a Non-Penology Penology. *Punishment & Society*, Vol. 21, No. 5. 523–541. DOI: <https://doi.org/10.1177/1462474518802336>

- ORBÁN József (2018): *Bayes-hálók a büntetőügyekben*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola.
- SZÜTS Zoltán – YOO, Jinil (2016): Big Data, az információs társadalom új paradigmája. *Információs Társadalom*, 16. évf. 1. sz. 8–28. DOI: <https://doi.org/10.22503/inftars.XVI.2016.1.1>
- TÓTH András (2018): Jog és technológia. In KLEIN Tamás – TÓTH András szerk.: *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest, Wolters Kluwer.
- VAVRÓ István (2012): A bűnözés mérésének módszerei. A magyarországi kriminalitás általános jellemzői. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer.
- ZAVRŠNIK, Aleš (2019): *Algorithmic Justice: Algorithms and Big Data in Criminal Justice Settings*. DOI: <https://doi.org/10.1177/1477370819876762>

Kerezi Klára¹

Korrupció és integritás – koncepcionális alapvetés

Jelen áttekintés az Országos Kriminológiai Intézetben folyt kutatás háttér-tanulmánya. A dolgozat a korrupció témakörének általánosabb vonásait tekinti át, elméleti alapot és segítséget nyújtva a konkrét empirikus vizsgálat eredményeinek értelmezéséhez.

A korrupció fogalma: a korrupciós definíciók koherenciája és megfeleltetése

Ha a legegyszerűbben akarjuk a korrupció és az integritás kapcsolatát és mibenlétét megfogalmazni, azt mondhatjuk, hogy a korrupció a jelenség negatív oldalát hangsúlyozza, az integritás pedig a pozitív, a visszatartó tényezőkre figyel. Napjainkban széles körben elfogadott – mind az akadémiai szférában, mind a politikában –, hogy a közszolgálati korrupció súlyosan aláássa a kormányzati munka minőségét. A korrupció növeli a bürokráciát, csökkenti az adóbevételeket, rongálja a politikai legitimitást és – talán nem is utolsósorban – alapvetően erkölcsstelen. A korrupció, akárhogyan is definiáljuk, jelentős költségekkel jár: globálisan úgy 1000 milliárd dollár veszteséget jelent minden évben – bár a becslések általában nem pontosak –, mondják a kutatók (GARDINER–PARRY–ROBINSON 2017).

A korrupció a rákhoz hasonló betegség, amely szervezeteket, teljes társadalmakat, kultúrákat vagy gazdasági és politikai ideológiákat fogyaszt, olyan dolgokat, amelyek létfontosságúak az emberi faj túléléséhez szinte mindegyik normális társadalmi környezetben. A korrupció azonban egyben olyan globális probléma, amely aránytalanul sújtja azokat, akik gyengébb humán és gazdasági forrásokkal rendelkeznek. Sims kutatási hipotézise szerint az emberi fejlődés korlátozza a korrupciót, és a hatás nagysága a nemzeti kultúra feltételeitől függ (SIMS–GONG–RUPPEL 2012). A kutatók a szükséges adatokat 68 országból

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészettudományi Doktori Iskola, Doktori Iskola vezető, egyetemi tanár.

gyűjtötték össze, s ez a minta eléri a Föld lakosságának 80%-át. Az eredmények összességükben azt jelezték, hogy az emberi fejlődésnek valóban nagy hatása van a korrupciónak. Összhangban a lehetőségelméletekkel, az eredmények azt is igazolták, hogy az emberi fejlődés és a korrupció közötti kapcsolatot alapvetően a hatalmi távolság és az individualizmus befolyásolja.

A korrupció – mint történelmi jelenség – problémáját még nem tárták fel szisztematikusan. Két olyan társadalmi formáció létezik, amelyekben a korrupció definíció szerint sem fordul elő: (1) a fennálló monarchiákban, amelyekben a korrupciót abszolút egyszemélyes szabályként értelmezik és (2) a népszuverenitás gondolatán alapuló alkotmányok esetében. Az európai monarchiák kevésbé figyeltek a korrupciónak. A korrupció arra az alapelvre épül, hogy az embereket a főhatalom tisztviselői ellenőrzik, mondja van Klaveren, aki szerint a monarchiákban sem a monarcha, hanem a közvetítő csoportok voltak a korrupció hordozói (KLAVEREN 2017). Szerinte ez általában igaz mind a hagyományos közvetítő csoportokra, mind az uralkodó által létrehozott köztisztviselői osztályra. Történetileg a korrupciós gyakorlatok két fő formája alakult ki: (1) csalás a kincstár kárára és (2) az alanyok zsarolása (KLAVEREN 2017).

A korrupció fogalmát sokféleképpen határozták meg, és igen szofisztikált változatai is kialakultak. Azonban a közös megegyezésen alapuló definíció még hiányzik. Érdemes ezért kritikai szempontból áttekinteni azokat a megközelítéseket, amelyek a korrupció fogalmának meghatározásához vezettek. A szakirodalmi megközelítések alapján úgy tűnik, hogy csak néhány megközelítés vállalja fel, illetve ismeri el, hogy a korrupció távolról sem közmegegyezésen alapuló fogalom. Úgy tűnik tehát, hogy a korrupcióval foglalkozó kutatók és a politikusok azt feltételezik, hogy (1) mivel a korrupciónak számos fogalma van használatban, valamelyik csak megfelelő a jelenség leírására, így bármelyiket is használják, tulajdonképpen nincs is koncepcionális probléma; (2) azt feltételezik, hogy a korrupció tartalma közérthető, a fogalom ezért nem lehet vitatott, így elég szimplán megfogalmazni ahhoz, hogy mindenki számára érthető legyen (ROSE 2017).

Különösen így van ez akkor, ha a Transparency International által használt fogalom („a ráruházott hatalommal való visszaélés magánhaszon érdekében”) (TI 2017a) nemzetközileg is széles körben elfogadottá válik, és sem a kutatók, sem a politikusok nincsenek rászorítva arra, hogy konceptuálisan is végiggondolják a problémát.

Definíciós kísérletek összevetése

A „korrupció” fogalom tartalmi változásának tendenciája mindemellett azt jelzi, hogy a modern definíciós kísérletek lényegesen több erkölcsi elemet illesztenek a fogalomba, mint a korábbi, tradicionális fogalommeghatározási kísérletek.

Azaz a fogalom egyre kevésbé a konkrét esetet írja le, sokkal inkább azt, hogy mi az „ördögi vagy erkölcsileg rossz” a cselekedetben (ROSE 2017).

A szabályalapú megközelítés

A szakirodalomban az első modern definíciós kísérlet így határozta meg a fogalmat: „Az ismert kötelesség szándékos elmulasztása vagy elhanyagolása, vagy a hatalom indokolatlan alkalmazása, valamilyen többé-kevésbé személyes előny megszerzése céljából” (BROOKS 1970, 58., idézi: ROSE 2018). Az 1960-as években J. S. Nye gondolta tovább a meghatározást: „olyan magatartás, amely eltér a közfeladatok formális gyakorlásától, mert magánjellege (személyes, családi vagy magánkapcsolat) van, és a célja vagyoni vagy státuszelőnyök szerzése; vagy a szabályok megsértése bizonyos fajta magánhatások elérése miatt következik be” (NYE 1967, 419.). Nye meghatározása azért is érdekes, mert nála a jogsértés kifejezetten a közszerepléssel kapcsolódik össze – a magánkorrupció tehát annyira más, hogy külön meghatározást igényel. Nye fogalma azonban korlátozó is, mivel csak a hivatalos (és feltehetően kodifikált) kötelességekre és szabályokra összpontosít.

A saját érdek és a közérdek viszonya

A korrupció definiálásában a formális, szabályalapú megközelítést Robert Klitgaard (1988) haladta meg, aki szerint a korrupciót a közszolgálatot ellátóknál a magán- és a közérdekek eltéréseben lehet tetten érni: „a korrupció akkor következik be, ha a közszolga elárulja a megbízó érdekeit azért, hogy a sajátjait kövesse” (KLITGAARD 1988, 24.). Ez a „közszolgálati feladatot ellátó szereplő” felfogás úgy képzei el a közszereplőt, mint aki folyamatosan és minden körülmények között a közérdeket szolgálja, és a korrupció ennek az ideális állapotnak a megsértése. Az természetesen kérdés, hogy ez az „árulás”, azaz a szabálysértés, milyen súlyosságú. Ha ezt a sértést nem tekintjük a közérdek megsértésének, akkor abban a pillanatban eljutunk annak a vizsgálatához, hogy van-e és mi a mértéke annak a közérdeknek, amellyel már számolnunk kell. Az ilyen megközelítések mindig személyes normákra vonatkoznak, és visszavezetnek bennünket ahhoz a definíciós elemhez, amelyben a korrupciót a kívülálló mindig morálisan problémásnak találja, de csak akkor tekintjük a cselekedetet korrupciónak, ha azt a pluszkövetelményt is beleértjük, hogy a közszolgálatot ellátó saját érdekei felülírták a közérdeket.

Philp – továbblépve Klitgaard fogalommeghatározásán – úgy véli, hogy a korrupció a politikában akkor történik, ha a közszolga megsérti azokat a for-

mális szabályokat, amelyek a közérdek figyelembevételét biztosítják és a hivatalát a maga vagy harmadik felek számára használja, illetve akkor, ha jutalmazza vagy más módon ösztönzi a vele kapcsolatban lévő személy olyan termékekhez vagy szolgáltatásokhoz való hozzáférését, amelyeket az/azok egyébként nem szerez-nének meg. Mivel ez a fogalom csak azt kívánja meg, hogy a cselekedet „káros legyen a közösség érdekeire”, elkerüli azt a problémát, hogy a szabályszegés mér-tékét is figyelembe kelljen vennünk (ROSE 2018).

Kétségtelen, hogy ha egy harmadik fél arra ösztönzi a tisztviselőket, hogy a hivatal szabályait vagy normáit a közösségre káros módon megsértsék, akkor e magatartást korruptnak kell minősíteni. Ahogy Philp meg is fogalmazza: a kleptokrácia az a korrupciós kapcsolatrendszer, amelyben egy harmadik fél követelménye/elvárása megkérdőjelezheti magának a cselekménynek a korrupttá minősítését is (PHILP 2015, 23.). Ezt látjuk a hatalmat erősen centralizáló álla-mokban, ahol az egyénnek nincs is lehetősége nem igazodni ahhoz a szervezeti működéshez, amelybe már inherensen beleépült a korrupció.

Az állam szereplőinek pártatlansága

A definíciók másik csoportja az állami tisztviselők viselkedésével kapcsola-tos pártatlansági elvárások megsértését tartja fontosnak. Ez a felfogás érvé-nyesül a modern nyugati kormányzati megközelítésekben. A legjobb példája ennek a megközelítésnek a „kormányzás minősége”, azaz a jó állam követel-ményének megfogalmazása (AGNAFORS 2013). Rothstein szerint a kormányzás minősége a pártatlanságon múlik, azaz a közszolgának semmi mást nem szabad figyelembe vennie a döntésénél, mint az állampolgár/ eset tényeit, amelyet kizá-rólag a jog határoz meg (ROTHSTEIN 2011).

Kétségtelen, hogy a kormányzás minősége inkább az integritás fogalmának konceptualizálása, semmint a korrupció fogalmához tartozó kérdés, de tény, hogy a két fogalmi kategória elvei erősen hasonlóak. A kormányzás minősége fogalmá-nak vannak korlátai – mondja Heywood és Rose –, ilyen például az integritás-nyilatkozat, amely azt is sugallhatja, hogy etikai követelmény lehet az igazság-talan törvények betartása (HEYWOOD–ROSE 2015, 112.).

Bár az idők során a tudományos definíció egyre cizelláltabbá vált, a hét-köznapi értelemben általánosan elfogadott meghatározás megmaradt „a rábízott hatalommal visszaélés magánhaszon érdekében” gondolatkörben, amelyet a TI is képvisel. Ennek a megfogalmazásnak határozott erkölcsi komponense van. Feltételezi, hogy a rábízott hatalomnak van ideális alkalmazása, de ezt a cselekvő a saját hasznára fordítja. Ez a definíció azonban kevésbé irányít el bennünket abban, hogy mit is tekintünk visszaélésnek, vagy mit is jelent a hatalom alkalma-

zása, mi több, nem mondja meg azt sem, hogy hogyan kezeljük azt a szituációt, amelyben a hatalommal visszaéltek. Nem mondja meg továbbá azt sem, hogy miként értékeljük a magánérdeket, amelyet már számításba kell vennünk (lásd fentebb). Meglehet tehát, hogy Észak-Korea korrupció – ezen értelmezés szerint –, mert Kim Dzsongunt nem hatalmazták fel akkora hatalommal, amelyet az észak-koreai polgárokon gyakorol. Mivel a TI Észak-Koreát az egyik legkorrumptabb országnak tartja, ez azt jelenti, hogy a TI alkalmazásában ez a definíció normatív (TI 2017b).

További értelmezési nehézségek

Az is nehezíti továbbá a korrupció meghatározását, hogy bizonyos fogalmak mást fejeznek ki térben és időben. A hatalommal visszaélés mindenképpen mást jelent a sztálinista önkényuralomban, mint a nyugati demokráciákban. További nehézség, hogy azt várjuk el, a meghatározás átfogóan is alkalmazható legyen (ROSE 2018). Erre reakcióként születtek azok a megközelítések, amelyek ténylegesen meghatározott körülmények között értelmezik a korrupciót, például a nyugat-európai demokráciák vonatkozásában. Egyik képviselőjük Warren, aki azt állítja, hogy demokráciákban a korrupciót az jellemzi, hogy „kétszereplőssé teszi azokat a viszonyokat és döntési mechanizmusokat, amelyekben kollektív döntéseket kellene hozni” (WARREN 2004, 329.). Az ilyen megközelítés szerint a korrupció a demokrácia alapértékeinek tagadása. Azaz ezek a megközelítések – a demokratikus értékek tagadásának közbeiktatásával – a korrupció legszélesebb felfogását teszik lehetővé, eljutva a döntésből való kizártság következményének megfogalmazásáig. Ráadásul ezek a megközelítések sem tudnak mit kezdeni azokkal a kleptokráciákkal, amelyek már csak nem is színlelik a részvételi demokrácia követelményének teljesítését.

A korrupció definíciója megfelelőségének tesztelése

Jonathan Rose a definíció megfelelőségének ellenőrzésére olyan szcenáriókat állított fel, amelyekben a magatartás korrupció lehet. Minden egyes esetben tesztelte, hogy vajon a lehetséges magatartások mennyire töltik ki a definíciós kereteket (ROSE 2018). Azt találta, hogy a korrupció fontosságát – mint a modern politikai viták központi fogalmát – addig nehéz elfogadni, amíg nincs megegyezés abban, hogy mi is a korrupció. Úgy tűnik, az általánosabb vélekedés az, hogy a korrupciót a politikai integritás hiányaként fogják fel, és így ez a fogalom segítheti a politikai integritás kialakítását (ROSE 2018).

Klaveren vet fel egy igen érdekes megközelítést: lehet-e úgy felfogni a korrupciót, mint a közszolgálatot ellátók innovatív vállalkozását arra, hogy jogszerűtlen jövedelmet szerezzenek. Ez a „piaci” megközelítés azt mondja, hogy mindenki ott és azzal vállalkozik, amivel tud, és amihez tehetsége van (KLAVEREN 2012). A korrumpált közhivatalnok tehát innovatív módon megtalálja a „saját vállalkozását”, a „piaci rést” abban a rendszerben, amelyhez hozzáfér.

Mint láthatjuk, ez a felvetés messzemenően nélkülözi a korrupció erkölcsi felfogását, és csak mint piaci, üzleti magatartást értelmezi. Klaveren elemzése ugyanis abból a feltételezésből indul ki, hogy az emberek a hivatalok ellenőrzése alatt állnak, és ahol ez létezik, ott ez a szabályozó hatalom lehetőséget ad a hivatalnokoknak vagy a közvetítő csoportoknak arra, hogy a saját hasznukra működtessék a rendszert (KLAVEREN 2012).

A korrupció definiálásának új megközelítése

Napjainkban a korrupció témakörével foglalkozó kutatók az intézményi (intézményesített) korrupció megfogalmazásával egy olyan új koncepciót dolgoztak ki, amely különbözik a hagyományos definíciótól, mind személyi, mind szerkezeti formájában (THOMPSON 2013). Az intézményi korrupció ugyanis nem a korrumpált egyéni magatartások összessége, mint a megvesztegetés vagy hasonló jogellenes cselekvések (ROSE-ACKERMAN – PALIFKA 2016), és nem is egyszerűen szervezeti korrupció, amely igen jellemző a fejlődő országokra (ACEMOGLU–ROBINSON 2010, idézi: THOMPSON 2018). Azok a kutatók, akik ebből az irányból közelítik a korrupciót, azt hangsúlyozzák, hogy ez a fajta korrupció nem egyszerűen olyan cselekvés, amely intézményben valósul meg, hanem az intézmények megsérülésének sajátos módja, vagyis az a folyamat, amelyben maga az intézmény válik korrupttá.

A normatív institucionalisták úgy vélik, hogy egy szervezetben háromféle módon jelenhet meg az intézményesített korrupció: (1) Az intézményes korrupció kétértelmű: miközben az intézménynek előnyös a korrupció, egyben alá is ássa a szervezetet, azaz a korrupció meggyengíti az intézmény legitimitását. (2) Az intézményesített korrupció személytelen: a benne dolgozó ügyintéző a szervezet feladatait valósítja meg, és nincsenek személyes korrupciós motívációi. (3) Az intézményesített korrupció általánosított: nemcsak kormányzati intézményeknél, de bárhol másutt is előfordulhat. Ilyen szervezetek lehetnek a gyógyszeripar, a tömegkommunikáció, az egyetemek, a kórházak, az agytrösztök, a bankok, a fegyvergyártók és a sportszervezetek (THOMPSON 2013).

Az intézményesített korrupció formális szempontból hasonlóknak tűnik a korrupció napjainkban használt egyéb fogalmaihoz („a közhatalom magán-

érdekekből való használata”), de a normatív institucionalisták ezt más módon értelmezik. A közhivatal fogalma alatt intézményi hivatalt értenek, és a „magán”-t is kiterjesztő módon értelmezik, így beleférnek más érdekek és más szereplők is a szervezeten kívülről. Nem kívánják meg, hogy a kapott előny privát legyen, de a visszaélés kategóriájában olyan gyakorlatokra utalnak, amelyek speciális módon ássák alá az intézmény alapvető funkcióját vagy értékeit. Távolról sem gondolják, hogy a visszaélés a pártatlanság követelményének megfogalmazásával kiküszöbölhető.

Miért fontos ez az új megközelítés? Mindenekelőtt azért, mert világosan jelzi, hogy hogyan kapcsolódik a korrupció az intézmény elméletéhez és gyakorlatához. A politikai szféra intézményesített korrupciójánál a kutatók a korrupciót a demokratikus társadalom elveihez kötik. Másodszor, koncepciójuk átfogóbban is támogatja a jogi és etikai szabályozás szükségességét. Megkérdőjelezzik azokat a meghatározásokat, amelyek szerint a korrupció csak ellenérték fejében valósulhat meg. Harmadszor, ez a megközelítés megfelelőbb és célzottabb reformokat tud elindítani. A vizsgálat fókuszát nem a korrupciós egyén visszatartására vagy eltávolítására helyezik, hanem a szabályok és eljárások megváltoztatására. Végül ez a megközelítés jobban megérteti, hogy miért nem fogható fel a korrupció egyetlen ember cselekedeteként. Azzal érvelnek, hogy az ilyen cselekedet szorosan kapcsolódik a legitimációs folyamatokhoz és azokhoz az intézményi gyakorlatokhoz, amelyekben a korrupciós cselekvő nem is tekint úgy magára, mint aki jogellenes cselekedetet visz végbe (THOMPSON 2013).

A korrupciónak van szimbolikus dimenziója is, ahogy erre Iveta Kažoka felhívja a figyelmet (KAŽOKA–BRATU 2018). A kutatók 10 éven keresztül 7 európai ország médiagyakorlatát vizsgálták, hogy azok milyen fogalmakat és kifejezéseket alkalmaznak a korrupció megjelölésére. Azt találták, hogy a korrupció megjelölést igen széles körben alkalmazzák, tehát a fogalom határai bizonytalanok, és a megjelölések nem kibontják, hanem sokkal inkább elrejtik a jellemzőket.

Huberts listája a korrupció és a csalás típusos okainak az alábbiakat tartja (HUBERTS 1998, 35.):

1. Egyéni és munka
 - 1.1. Egyéni: karakter és egyéni körülmények
 - 1.2. Munka: típusa, kollégák, kapcsolatok
2. Szervezet
 - 2.1. Vezetési stílus
 - 2.2. Szervezeti struktúra
 - 2.2.1. Méret és komplexitás
 - 2.2.2. Ellenőrzés és értékelés
 - 2.2.3. Szeparáció és felelősségek

3. Szervezeti kultúra
 - 3.1. Célok és küldetés
 - 3.2. Értékek és normák
 - 3.3. Szervezeti kód
4. Személyhez kapcsolódó tényezők
 - 4.1. Tréning és kiválasztás
 - 4.2. Jutalmazási rendszer
5. Környezeti jellemzők
 - 5.1. Jogi
 - 5.2. Politikai-adminisztratív
 - 5.3. Társadalmi (például kriminalitás)

A korrupció értelmezési kereteinek fontossága

A korrupció elméleti kereteinek megválasztása azért is fontos, mert a kutatási tapasztalatok szerint nagymértékben ez fogja meghatározni a korrupció visszaszorítására tett intézkedések tartalmi elemeit. A különböző megközelítésből eredő okszerű következtetések más megelőzési javaslatokat és más korrupciókontrollt hoznak. A szakirodalom általában különbséget tesz a korrupció okai között a fejletlen és a fejlett országok között, ugyanis az alacsony jövedelem és a rossz munkakörülmények ösztönözhetik a korrupciós magatartásformákat (FIJNAUT–HUBERTS 2002).

Gjalt de Graaf kutatása (2007), amely a fejlett államokban a korrupció oksági magyarázó elméleteit vizsgálta, hatféle elméleti alapot vagy megközelítést tárt fel:

- A szabad (racionális) választás elmélete (*public choice theory*). Az elemzés szintje az egyén, aki a szabad akaratából cselekedve hoz racionális döntést, amely többé-kevésbé meghatározott kimenetekhez vezet.
- A „rossz alma” elméletek. Szintén egyéni szintű oksági kapcsolatokat vizsgál, amelyben a legfontosabb az egyén rossz karaktere, amely a korrupciós cselekmény elkövetésének az oka.
- Szervezeti kultúra elméletek. Az oksági kapcsolat a szervezeti kultúra, mégpedig meghatározott szervezetek kultúrája, amely olyan mentális állapothoz vezet, amely a korrupciós cselekmény elkövetésének okává válik.
- Konfliktusban lévő morális értékek elmélete. A megközelítés a társadalom bizonyos értékeit és normáit veszi alapul, amelyek közvetlenül befolyásolják az egyének értékeit és normáit.
- A közigazgatási elméletek ethosza (erkölcsi világgépe). Az oksági kapcsolatot az a társadalmi nyomás teremti meg – gyakran azon keresztül, hogy

a szervezet nem figyel az integritási kérdésekre –, amely a közfeladatot ellátó személyre a hatékonyság olyan szintjét kényszeríti, amely miatt a személy korrupttá válik.

- Korreláció „elméletek”. Ezek általában specifikus összefüggésrendszerből indulnak ki, és jellemzően nem elméletek, csupán korrelációs kapcsolatok.

A közigazgatási szervezetek korrupciós helyzetével foglalkozó kutatások eredményei sokszor azért nem vezetnek sikerre – mondja Jancsics –, mert a kutatás vagy hibásan méri fel a korrupciót, vagy nem megfelelő korrupcióellenes stratégiát választ, de gyakran nem a megfelelő korrupciótípus leküzdését javasolja. Ezen akadály leküzdése érdekében Jancsics a korrupció 4 elemű tipológiáját ajánlja, amely két – a korrupt magatartásoknál mindig megtalálható – kritikus dimenziót vesz figyelembe: (1) az erőforrás-átadást és (2) az elsődleges kedvezményezett problémáját. A szerző ebből a szempontból értelmezi a korrupciót, és integrálja a korábban megfogalmazott elvek többségét (JANCICS 2019).

A korrupció pszichoanalitikus megközelítései

A korrupció elméleti megközelítései között eddig nem játszottak nagy szerepet a pszichoanalitikus megközelítések (ORAKWUE 2017). Orakwue az 1960-as évek Nigériájának példáját elemzi – amikor az ország a gyarmati sorból felszabadult, és a pénzügyi korrupció nemzetközi figyelmet is keltett. Orakwue a pénzügyi korrupció két fő aspektusát vizsgálta: (1) a „pénzt”, a maga sokrétűségében és (2) azt az egyéni belső késztetést, amely az egyénnek a pénzhez való viszonyát meghatározza, illetve azt a külső környezetet, amelyben az egyén elhelyezkedik. A szerző annak vizsgálatát tartotta fontosnak a korrupció pszichoanalitikus megközelítésénél, hogy létezik-e a pénzzel kapcsolatosan pszichoanalitikus elmélet, illetve a pszichoanalízis mit tud feltárni a pénz szerepéről a tudatalatti rétegekben.

Talán ebbe a körbe sorolható az a kutatás is, amely az altruizmus és a korrupció lehetséges kapcsolatát vizsgálta (ELDAKAR et al. 2018). A kutatók szerint az altruizmus evolúciós paradoxon, mivel az altruista egyének jók a csoport számára, viszont a csoport is érzékeny az önző egyének általi kizsákmányolásra. Állításuk szerint egy olyan csoportmechanizmus van, amely hatékonyan csökkentheti a csoporton belüli önzést: és ez a büntetés. A szerzők egy evolúciós játékelméleti modellt dolgoztak ki, részben a büntetési stratégiák hatékonyságára, részben az altruizmus magas szintjének megőrzésére a népességben. Hangsúlyozzák, hogy nem mindegyik büntetőstratégia volt ugyanolyan hatásos. A kutatók a kísérletben

– a társadalmi evolúció tipikus modelljeivel ellentétben – kifejezetten megváltoztatták az egyének által mások felett gyakorolható hatalom mértékét, mégpedig oly módon, hogy a hatalommal rendelkező egyének könnyebben büntethettek, és könnyebben is kerülhették el a mások által rájuk rótt büntetést.

Két alapvető eredményt hozott a fenti kutatás. Jelentős hatalmi aszimmetriák mellett is fenntartotta a tömeges altruizmust a hatalommal rendelkező önző kisebbség. Ezzel szemben amikor az egyének között kiegyenlítettebbek voltak a hatalmi viszonyok, azaz egy egalitáriusabb társadalom jött létre, ezt az altruizmus és a közösség által alkalmazott büntetés tartotta össze. A tapasztalt szélsőségek – mint mondják a szerzők – összhangban vannak nemcsak a társadalmi elit társadalmi folyamatokat korlátozó természetével, de az emberek büntetésének egalitárius mechanizmusaival is, amit például a közös végrehajtás és a pletykák megjelenése mutat. A kutatás eredményei jelzik a társadalmi ellenőrzés fontosságát, a társadalmi struktúrák változásának következményeit és a társadalmi rendszerek hatalmi struktúrájának változásaival kapcsolatos következményeket, valamint a képmutatás és a korrupció gyökereit az emberi társadalmakban.

Korrupció, fejlődés és tekintélyelvűség

Esteban Laso egy olyan társadalom elméleti fejlődésvonalát vizsgálta, amely elindult a tekintélyelvűvé válás útján. A kutató a mikro, azaz az egyéni szintet vizsgálta, egy hármas viszonystruktúra (bizalom, gyanú, ellenségeség) segítségével. Ezt kötötte a makro- vagy a társadalmi szinthez, ahol már a strukturális tényezők csoportjait (egyenlőtlenség és bizalmatlanság) kiváltó tényezőket (társadalmi, gazdasági vagy politikai válság) és a katalizátorok (populista diskurzus, tekintélyelvű késztetésekkel rendelkező vezető jelenléte) működését elemezte (LASO 2012).

A korrupció és a gazdasági növekedés összefüggéseit hasonlították össze egy másik kutatásban (OBAMUYI–OLAYIWOLA 2019). A korrupció gazdasági növekedésre gyakorolt hatásával kapcsolatos elméleti érvek általában két csoportra oszthatók: az elsőbe tartoznak azok, akik azt vallják, hogy a korrupció akadályozza a gazdasági növekedést, míg a másik csoportba tartozók hiszik, hogy a korrupció pozitív szerepet tölt be a fejlődésben. A Korrupcióérzékelési Index alapján az India és Nigéria összehasonlítására vállalkozó kutatás tekintetbe vette a népesség növekedését, a piac nyitottságát, a képzési rendszert, a mezőgazdasági és az ipari termelést, valamint a szolgáltatászféra fejlődését. Azt találták, hogy a korrupció megfojtja a gazdasági fejlődést Indiában, amikor nem vették figyelembe a humán tőkét, a politikai instabilitást és a tőkeképződést. Ha az előző

tényezőkkel is számoltak, akkor az indiai gazdasági növekedésre nem negatív, hanem pozitív hatást gyakorolt a korrupció. Hasonló megállapításokat tehettek Nigériával kapcsolatosan is.

A korrupció magyarországi szintjéről igen keveset mondanak el a növekedési adatok, sőt tulajdonképpen ugyanaz a tényező okozza a jó GDP-statisztikákat, ami a lopás elharapódzását is. A korrupció kifejezést annyira sokat használjuk, hogy már bele sem gondolunk, milyen különböző cselekvésformákat takarhat. Ugyanúgy korrupciónak számít a kenőpénzek adásának és elfogadásának gyakorlata, mint a közvagyon ellopása vagy éppen a haveri érdekkörök helyzetbe hozása politikai hatalommal való visszaéléssel, és mindegyik gyakorlat elterjedése más módon hat a gazdaságra (ELŐD 2019).

Mint a fentiekből is kitűnik, a korrupció témaköre nemcsak politikai, de tudományos értelemben is forró téma. Dolgozatom a hazai megközelítések diverzifikálásához kívánt hozzájárulni a rendelkezésre álló gazdag szakirodalom egy részének bemutatásával.

Megjegyzés

Lásd: OKRI Intézeti Munkaterv, 2019 (B/1/22): „A korrupciós bűncselekmények minősítésének problémái a Legfőbb Ügyészség erre vonatkozó iránymutatásai tükrében, valamint e bűncselekmények látenciája, felderítésének, bizonyításának nehézségei.”

Irodalomjegyzék

- ACEMOGLU, Daron – ROBINSON James (2010): The Role of Institutions in Growth and Development. In BRADY, David – SPENCE, Michael eds.: *Leadership and Growth*. Washington D. C., World Bank. 135–164. DOI: <https://doi.org/10.5202/rei.v1i2.14>
- AGNAFORS, Marcus (2013): Quality of Government: Toward a More Complex Definition. *American Political Science Review*, Vol. 107, No. 3. 433–445. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0003055413000191>
- BROOKS, R. C. (1970 [1910]): The Nature of Political Corruption. In HEIDENHEIMER, Arnold ed.: *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis*. New York (US-NY), Holt, Rinehart and Winston. 56–64.
- DE GRAAF, Gjal't (2007): Causes of Corruption: Towards a Contextual Theory of Corruption. *PAQ*, Vol. 31, No. 1.
- ELDAKAR, Omar T. – KAMMEYER, Oliver J. – NAGABANDI, Nikhil – GALLUP, Andrew C. (2018): Hypocrisy and Corruption: How Disparities in Power Shape the Evolution of Social Control. *Evolutionary Psychology*, Vol. 16, No. 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/1474704918756993>
- ELŐD Fruzsina (2019): Azért ilyen nagy a növekedés, mert most nem lopják el a pénzt? *Index*, 2019. 01. 22. Elérhető: https://index.hu/gazdasag/2019/01/22/korrupcio_jaradekvadaszat_magyar_gazdasagi_novekedes_orban_viktor (A letöltés dátuma: 2020. 02. 10.)

- FIJNAUT, Cyrille – HUBERTS, Leo (2002): Corruption, Integrity and Law Enforcement: An Introduction. In FIJNAUT, Cyrille – HUBERTS Leo eds.: *Corruption, Integrity and Law Enforcement*. Den Haag, Kluwer. 3–34.
- GARDINER, Simon – PARRY, Jim – ROBINSON, Simon (2017): Integrity and the Corruption Debate in Sport: Where is the Integrity? *European Sport Management Quarterly*, Vol. 17, No. 1. 6–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/16184742.2016.1259246>
- HEYWOOD, Paul M. – ROSE, Jonathan (2015): Curbing Corruption or Promoting Integrity? Probing the Hidden Conceptual Challenge. In HARDI, Peter – HEYWOOD, Paul – TORSSELLO, Davide eds.: *Debates of Corruption and Integrity*. London, Palgrave Macmillan. 102–119. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137427649_6
- HUBERTS, Leo (1998): *Blinde vlekken in de politiepraktijk en de politiewetenschap*. Arnhem, Gouda Quint.
- JANCICS, David (2019): Corruption as Resource Transfer. An Interdisciplinary Synthesis. *Public Administration Review*, Vol. 79, No. 4. 523–537. DOI: <https://doi.org/10.1111/puar.13024>
- KAZOKA, Iveta – BRATU, Roxana (2018): Metaphors of Corruption in the News Media Coverage of Seven European Countries. *European Journal of Communication*, Vol. 33, No. 1. 57–72. DOI: <https://doi.org/10.1177/0267323117750695>
- KLAVEREN, Jacob van (2012): Corruption as a Historical Phenomenon. In JOHNSTON, Michael ed.: *Political Corruption. Concepts and Context*. New York (US-NY), Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315126647>
- KLAVEREN, Jacob van (2017): The Concept of Corruption. In JOHNSTON, Michael ed.: *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis*. New York (US-NY), Routledge. 38–40. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351308366>
- KLITGAARD, Robert (1988): *Controlling Corruption*. Berkeley (US-CA), University of California Press. DOI: <https://doi.org/10.1525/9780520911185>
- LASO, Esteban (2012): Oxytocin, Trust and Corruption: A Systemic Theory of the Road to Authoritarianism. *Athenea Digital*, Vol. 12, No. 2. 69–88. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/athenea.949>
- NYE, Joseph S. (1967): Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *The American Political Science Review*, Vol. 61, No. 2. 417–427. DOI: <https://doi.org/10.2307/1953254>
- OBAMUYI, Tomola M. – OLAYIWOLA, Saheed O. (2019): Corruption and Economic Growth in India and Nigeria. *Journal of Economics and Management*, Vol. 35, No. 1. 80–105. DOI: <https://doi.org/10.22367/jem.2019.35.05>
- ORAKWUE, Stella N. (2017): *Towards a Psychoanalytic Theory of Financial Corruption*. Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/ceb4/89e9acc4da94af1a5db4883495b87cf431e1.pdf> (A le-töltés dátuma: 2020. 02. 10.)
- PHILP, Mark (2015): The Definition of Political Corruption. In HEYWOOD, Paul ed.: *Routledge Handbook of Political Corruption*. London, Routledge. 17–29.
- ROSE, Jonathan (2018): The Meaning of Corruption: Testing the Coherence and Adequacy of Corruption Definitions. *Public Integrity*, Vol. 20, No. 3. 220–233. DOI: <https://doi.org/10.1080/10999922.2017.1397999>
- ROSE-ACKERMAN, Susan – PALIFKA, Bonnie J. (2016): *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. New York (US-NY), Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139962933>
- ROTHSTEIN, Bo (2011): *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. Chicago (US-IL), University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226729589.001.0001>

- SIMS, Randi L. – GONG, Baiyun – RUPPEL, Cynthia P. (2012): A Contingency Theory of Corruption: The Effect of Human Development and National Culture. *The Social Science Journal*, Vol. 49, No. 1. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2011.07.005>
- THOMPSON, Dennis F. (2013): Two Concepts of Corruption. *Edmond J. Safra Working Papers*, No. 16. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2304419>
- THOMPSON, Dennis F. (2018): Theories of Institutional Corruption. *Annual Review of Political Science*, Vol. 21, No. 1. 495–513. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-120117-110316>
- TI [Transparency International] (2017a): *What is Corruption*. Elérhető: www.transparency.org/what-is-corruption (A letöltés dátuma: 2017. 03. 30.)
- TI [Transparency International] (2017b): *Corruption Perceptions Index 2016*. Elérhető: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (A letöltés dátuma: 2017. 03. 30.)
- WARREN, Mark E. (2004). What Does Corruption Mean in a Democracy? *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 2. 328–343. DOI: <https://doi.org/10.2307/1519886>

Kiss Tibor¹

Az eBizalom szerepe az illegális szerek online kereskedelmében

Bevezetés

Az információs technológia fejlődésével egyre szélesebb teret nyer a normasértő emberi magatartások különböző mintázatainak megjelenése a kibertérben. E deviáns magatartások egyik markáns metszéspontját adja az illegális szerek online kereskedelme, amely nemcsak a tudományos vizsgálódás, de a szélesebb közvélemény figyelmét is kivívta az utóbbi években. A virtuális feketepiac működésének mozgatórugója egyrészt az óriási adózatlan jövedelem megszerzésének lehetősége és a tiltott vagy illegális forrásból származó árukra és szolgáltatásokra való fizetőképes kereslet, másrészt az illegális szerek (kábitószer, gyógyszerek) által előidézett szükségletek kielégítésének kényszere (CASTELLS 2005, 117–119.; KISS–PARTI–PRAZSÁK 2019, 72–73.). A vevők és az eladók között az elmúlt egy évtizedben kiforralt stabil kapcsolati egyensúly az interneten zajló illegális kereskedelmet annak a globális haszonszerzési láncolatnak a meghatározó részévé tette, amely a harmadik generációs informatikai bűnözés legalsó és legfelső szintjét köti össze (WALL 2008, 55–56.). Az így kialakuló illegális adásvételi folyamatokat az erre irányuló tudományos vizsgálatok többsége a társas bűnelkövetési alakzatok online cselekvései közé sorolja, és a szervezett bűnözői körök egyik legnagyobb jövedelemszerzési forrásának tekinti, amelyben a kábítószer és az illegális gyógyszerkereskedelem a levirágzóbb. Ezzel szemben számos olyan tanulmány is napvilágot látott, amelyben több kérdés merült fel a szervezett bűnözés online formációinak entitása körül. Létezhet-e olyan szerveződés, amely alkalmas az illegális kereskedelem működtetésére az internet nehezen elérhető hálózati pontjain, valamint az ilyen csoportoknak vagy hálózatoknak van-e új, eddig nem ismert struktúrája (BROADHURST et al. 2014, 2.)?

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék, tanárségéd; r. őrnagy.

A 2000-es évek első évtizedében indított kutatások eredményei szerint napjainkra már több olyan szerveződés is működik az interneten, amely a klasszikus szervezetek jelenlétén kívül elkülöníthető, „önálló” közösséggént is értelmezhető. Leukfeldt a Hollandiában lefolytatott kutatások eredményeit szintetizáló tanulmányában például azt állította, hogy *összetételük* szerint alapvetően kétfajta formáció lokalizálható a kibertérben, mégpedig a társadalmakon belüli (helyi) közösségeké, illetve a nemzetközi kapcsolatokban gyökerező (nemzetközi) összetételű csoportoké. Okfejtésében kiemelte, hogy az efféle szerveződések homogén vagy heterogén jellegénél még fontosabb a szervezetek struktúrájának és kapcsolati elrendeződésének megismerése, ugyanis ebben rejlik a klasszikus szervezett bűnözői alakzatoktól való eltérés vagy hasonlóság körvonalazhatósága, a globális hálózat nyújtotta lehetőségek feltérképezhetősége és ezzel együtt a felszámolásukra hivatott szervezetek eredményes működése. Leukfeldt szerint a hálózatokon létrejövő szervezett közösségek működésében kulcsfontosságú szerepe van a találkozási pontoknak (konvergenciapontoknak), amelyek azon felül, hogy a bűnelkövetők kapcsolódási platformjait testesítik meg, központi szerepet töltenek be a közösségi koordinációban és a hálózatok felépítésében, és ezáltal az illegális kereskedelmi platformok működésében.

Ugyanerről szólt a szervezett bűnözés kibertérben működő csoportjainak tipológiáját felállító Kim-Kwang Raymond Choo vizsgálata, amelyben világszerte, de leginkább a kínai szervezett bűnözői csoportok interneten kialakított kapcsolatrendszerét térképezte fel. A szerzőpáros három szervezett bűnözői közösségi típust különített el egymástól annak figyelembevételével, hogy tevékenységükben milyen szerepet tölt be a kibertér és az IT-technológia, a csoportok tagjai a virtuális környezetben milyen technikai módszereket használnak, továbbá milyen célok elérésére törekednek. A kutatók szerint vannak *hagyományos szervezett bűnözői csoportok*, amelyek a technológiát és az internet hálózatát eszközként veszik igénybe olyan hagyományos bűncselekmények megvalósításában, mint a kábítószer-kereskedelem, a zsarolás, a csalás, az emberkereskedelem, a pénzmosás, illegális szerek és gyógyszerek terjesztése. Ebbe a kategóriába a hagyományos térben régóta működő, világszerte ismert, ugyanakkor kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező bünszervezeteket sorolták, amelyek a globális hálózatot és annak kommunikációs csatornáit jövedelmező piactérként és információszerzési csatornaként használják, miközben hagyományos környezetben működnek. A másik csoportba a *szervezett számítógépes bűnelkövetőket* sorolták, akik – bár a virtuális piactereken vagy platformokon kapcsolatba kerülnek a hagyományos bünszervezetekkel – azoktól mégis elkülönülnek, ugyanis a működésük és „szakértelmük” kizárólag a kibertérre korlátozódik (vagyis a kibertér inkább az elkövetésük tárgya). Jellemzően kisebb csoportokból állnak, és nem maradnak fenn olyan hosszú

ideig – eltérően a klasszikus bűnszervezetektől (például rosszindulatú támadásokat indító ötfős hackercsoportok). A szervezett számítógépes bűnelkövetők egymással is csak globális hálózatokon működő titkosított platformokon találkoznak, és tevékenységeik mentén tagozódnak (például vírusírók, megtévesztő tartalmakat közvetítő hamis weboldalak készítői, automatizált eszközöket értékesítők, online játékosok). A szerzőpáros végül a harmadik csoportba sorolta az *ideológiai, politikai irányultságú szélsőséges csoportokat támogató bűnszervezeteket*. A szervezett bűnözői körök ezen csoportja kapcsolatban áll a szélsőséges közösségekkel és terrorszervezetekkel, pontosabban szolgáltatásokat nyújt és támogatja azokat olyan tevékenységekkel, mint a pénzmosás, a fegyverek, robbanóanyagok beszerzése, a toborzás, a hacktivisták cselekvések vagy épp a kiemelt infrastruktúrák megbénítására irányuló rendszerintegritás elleni bűncselekmények. Az efféle bűnszervezetek az előző két közösség közt állnak, és az internet hálózatát, illetve az IT-eszközöket eszközként használják, ugyanakkor jellemző rájuk a hálózatokon belüli kizárólagos működés is (CHOI 2008).

Egy másik tipológia Michael McGuire kriminológus kutatási eredményeihez függ, aki az efféle közösségek három típusát vázolta fel. Az *első típus* kizárólag az internet globális hálózatán működik, és kétféle szerveződést foglal magában. Az egyik a rajszerű (*swarms group*) szerveződés, amely inkább a hacktivisták és a gyűlöletcsoportokra jellemző, és azon felül, hogy rengeteg résztvevőt gyűjt össze, inkább az ideológiájuk közös, de ehhez képest nem túl strukturáltak. A csomópontszerű (*hubs group*) szerveződés sokkal szervezettebb, strukturáltabb, mint a rajszerű. Céltudatos, komoly számítástechnikai szakértelemmel rendelkező résztvevőkkel működik, és jellemzően illeszthető az adathalász támadásokra, a rendszerintegritás elleni támadásokra létrejött közösségekre (például DoS-, DDoS-támadások, malware-ek terjesztése). A *hubs* formáció tipikus alakzata az internetes kereskedelmi platformoknak is, ahol kisebb-nagyobb bazárokat működtetnek (például Silk Road). A *második típus* a hibridek típusa, ahol a szervezetek online és offline kombinációja működik. Ezen belül is kétféle szerveződés rajzolódik ki, amelyek közül az egyik a klaszterszerű hibrid szerveződés (*clustered hybrid group*), amelyekben egy kisebb közösség az offline és az online tér között mozog (például offline térben megszerzi a bankkártyaadatokat és online térben felhasználja) egy folyamatban azonos célért. Ugyanezen típus második szerveződése a kiterjesztett hibrid szerveződés (*extended hybrid group*), amely hasonló a klaszterszerűhöz, azonban jóval nagyobb létszámban, több csoporttal, sokféle hasonló bűncselekményre specializálódva, de kevésbé centralizáltan tevékenykedik. McGuire szerint a *harmadik típusba* azok a közösségek tartoznak, amelyek az online hálózatot és a technológiát használják offline szervezett tevékenységeik megkönnyítésére. A harmadik típus is két alszerveződésre osztható. Az egyik ezek

közül a hierarchikus (*hierarchies group*) szerveződés, amelyben hagyományos hierarchikus bűnszervezetek terjeszkednek az online térben, és a leg súlyosabb bűncselekményekhez használják az internetet (például zsarolás, csalás, tiltott online szerencsejátékok, rendszerfeltörések, gyermekkorúakról készült pornográf felvételek kereskedelme). A harmadik típus második szerveződése az aggregált szerveződés (*aggregate group*), amelyben a hagyományos bűnszervezetek kizárólag offline cselekményeikhez használják a hálózatot és a technológiát. Ez utóbbinak van a legkevesebb köze a kibertérhez, vagyis kizárólag eszközként használják azt (BROADHURST et al. 2014, 4–7).

McGuire és Choo tipológiája számos további kutatásnak adott kiindulási pontot, főként azokban a csoportokban, amelyek a két tipológiában a kibertérre korlátozódtak. Az újabb tudományos munkákban már kizárólag a globális hálózatokon tevékenykedő közösségek szereplőinek viszonyrendszerét járták körül, és kapcsolati vektoraik vizsgálatai mentén kimondottan a felépítésük (decentralizáltság vagy hierarchizáltság) megismerésére törekedtek. A konvergenciapontokat ezekben a vizsgálatokban már nem a hagyományos bűnszervezetek csomópontjainak egy részeként értelmezték, hanem a kiberközösségek konkrét csomópontjaiként. A kutatók szerint mivel a szervezett bűnözés hálózati működését a kibertérben számos konvergenciapont működése tartja össze – amit McGuire és Choo eredményei is alátámasztottak –, így az ott látható közösségek tagjai *hálózatosan kapcsolódnak egymáshoz, és egyértelműen decentralizáltak*. Ezzel szemben Lu és munkatársai a konvergenciapontokban zajló közösségen belüli interakciók vizsgálatából arra következtettek, hogy ezekben a pontokban még mindig az alá-fölé rendeltségi viszony rajzolódik ki – ahol a bizalom és a hírnév a legfontosabb (Lu et al. 2010, 30–34.). Lu megállapításait később Yip munkatársaival végzett kutatása is megerősítette azzal a kitételrel, hogy a konvergenciapontokban fennálló hierarchia egyáltalán nem olyan tartós, mint a hagyományos szervezetek csomópontjain belül, ugyanis a belépő tagok hamar újabb kapcsolatokat és ezzel újabb fórumokat (konvergenciapontokat) építhetnek, gyengítve a hierarchia legfelső fokán állók központi szerepének állandóságát (YIP–SHADBOLT–WEBBER 2012, 1–6).

A tanulmányokban levezetett eredményekből következtetésként levonható, hogy a kibertérben tevékenykedő bűnszervezetek struktúrája *hálózatos, decentralizált* felépítésű és a decentralizált struktúrában megtalálható csomópontok szereplői közt működő alá-fölé rendeltségi viszony nagyon képlekeny. Így ez a konstrukció az illegális kereskedelmet működtető helyi és nemzetközi közösségek kialakítására már több mint alkalmas. A kutatási eredmények többségében az elkövetőkre koncentráltak, valamint a kereskedelmi tevékenységeknek színteret adó hálózati helyek létezését és strukturális felépítését határolták körül, de kevésbé fókuszáltak a szervezett közösségek tagjai – mint eladók és a vásárlók –

közötti kapcsolat kohéziójának és egyensúlyának fenntartására hivatott humán faktorokra. Olyan tényezőkre, amelyek függetlenek a szervezett csoportok felépítésétől, főként a vásárlói oldalon fogalmazódnak meg és a kereskedelmi tranzakciók sikerét eredményezik.

A vásárlói bizalom jelentősége

Az internetes hálózatokon zajló interakciókat tanulmányozó kriminológiai tudományterület képviselői az illegális kereskedelemnek teret adó internetes szűrkefoltok (konvergenciapontok) működésének gyökerét elsősorban a John Thibaut és Harold Kelley (1959) amerikai pszichológusok által felállított *cserelméletből* eredeztetik. Az elmélet szerint a csoport tagjai folyamatosan javakat vagy szolgáltatásokat cserélnek egymással az optimális haszon elérésére. Viszont a javak áramlásának iránya által meghatározott kapcsolatok fennmaradásának fontos alapfeltétele, hogy a javak cseréjével megvalósuló haszonnak mindkét fél esetében magasabbnak kell lennie, mint a kapcsolat fenntartásának költsége (CSEPELI 2014, 91.). Az elméletet felhasználó kiberkutatók meggyőződése szerint az internetes marketekben a csereelmélet tárgya lehet akár pénz, valamely szükséglet kielégítésére irányuló szolgáltatás vagy értékes információ, amely a közösségek fennmaradása mellett az internetes platformokat is folyamatosan revitalizálja (LEUKFELDT 2015, 94–97.). Az illegális kereskedelemre irányuló kutatások eredményeinek mindegyikében jól körvonalazható az a következtetés, hogy a hálózati pontokban a kínálati oldalon az értékesítők (a haszonszerzési szükségletek érdekében), a keresleti oldalon a vásárlók (addiktív vagy más szükségleteik kielégítése érdekében) kerülnek egymással kapcsolatba, és a haszon érdekében kölcsönösen lemondanak a morális szabályok betartásáról – vállalva az ezzel járó kockázatokat (Kiss 2019, 106.). Az így kialakuló adásvételi folyamat egyfajta szerződésen alapul, amelyet a vevők és az eladók között megformálódó érzékeny *bizalom* garantál. A legális online webkereskedelemben (például az eBayen) működő bizalom (eTrust) már jól ismert fogalom, amelyet a legális online kereskedelem háttérében az elmúlt 15 évben sokan vizsgáltak. Yi, Ahmad és Dhanapal például hosszan vizsgálta az internetes vásárlók legfontosabb bizalmi tényezőit többféle legális online kereskedelmi folyamatban. Megállapításuk szerint az online kereskedelmi platformokat látogatókat elsősorban az információbiztonsággal és az adatvédelemmel kapcsolatos aggodalmaik befolyásolják a vásárlásról való döntéseikben. Másodsorban az internet-szolgáltatók megbízhatósága, a fogyasztók kockázatérzékelése, az intézményi bizalom és a gazdasági ösztönzők határozzák meg a vásárlást elősegítő bizalom kialakulását (YI–AHMAD–DHANAPAL 2009, 154.). Lee és Turban szerint a leg-

fontosabb vásárlói bizalmi kategóriák körébe az internetes kereskedő és az internetes vásárlási közeg megbízhatósága, az internetes vásárlás kontextuális tényezői és egyéb tényezők tartoznak, beleértve az egyéni bizalomra való hajlamot (LEE–TURBAN 2001, 80.). Al-Dwairi kutatása a biztonsági és adatvédelmi funkciókra összpontosított. Véleménye szerint a weboldal olyan jellemzői, mint a dizájn, a tartalom, a biztonság és az adatvédelem nagymértékben befolyásolják a vásárlók döntését, ezért ezek az e-kereskedelem fontos bizalmi tényezői (AL-DWAIRI 2013, 5.). Ilmudeen kereskedelmi bizalomról szóló tanulmányának eredményei szerint az ügyfél döntését egy észlelt kockázati dimenzió befolyásolja, amelyet számos kockázati tényező kombinációja határoz meg. Ilyen tényezők körébe tartozik a teljesítmény-, a fizikai, a pénzügyi, a pszichológiai, a társadalmi, valamint a szállítás- és időkockázat (ILMUDEEN 2018, 3–4.).

Vásárlói bizalom az online feketekereskedelemben

A legális online kereskedelem folyamatainak bizalmi tényezőiről szóló fenti tanulmányokból nemcsak az univerzális bizalmi struktúra szintetizálható, hanem olyan egyéni és társadalmi motivációk összessége is, amely a vásárlás sikerének előfeltételei közé tartozik. Az egyéni motivációs tényezők tartalmazzák az egyén anyagi helyzetét, szükségleteit, a bizalom iránti hajlandóságot. A társadalmi motivációs tényezők viszont a vásárolt tárgy vagy szolgáltatás igénybevételének társadalmi elfogadottságát, a jogi szabályozókat és a vásárlók demográfiai diszpozícióit foglalják magukban. A bizalmi faktorok ennél szélesebb körben határozhatók meg, és legalább 6 kategóriába sorolhatók az alábbi struktúra szerint.

(1) Egyéni és közösségi kategória:

- internetes kereskedő vagy weboldal-/webtartalom-szolgáltató megbízhatósága;
- az eladó vagy a weboldal-/webtartalom-szolgáltató elérhetősége;
- az eladó vagy a weboldal-/webtartalom-szolgáltató támogatási szolgáltatása;
- a szükségletek kölcsönös kielégítése és az elégedettség.

(2) Technológia és hálózat kategóriája:

- az internetes hálózatok, az informatikai technológia (hardver és szoftver) és a számítógépes rendszerek megbízhatósága (például az árukhoz és szolgáltatásokhoz való biztonságos hozzáférés garanciája az informatikai technológiával és a hálózattal);
- a weboldal felépítése.

- (3) Adatvédelem és magánélet kategóriája:
 - a személyes adatok védelme;
 - a fizetési adatok védelme.
- (4) Fizetési tranzakció kategóriája:
 - a fizetési műveletek hozzáférhetősége és egyszerűsége;
 - pénznem vagy más fizetési eszköz versenyképes értéke.
- (5) Termékek és szolgáltatások kategóriája:
 - az áruk és szolgáltatások széles választéka;
 - az áruk és szolgáltatások garanciája;
 - az áruk és szolgáltatások minősége.
- (6) Szállítási szolgáltatások:
 - az áruk szállításának garanciája;
 - a leszállított áruk integritása.

Abban az esetben, ha a legális online kereskedelemben a motivációk és a bizalom faktorai nem vagy csak elégtelenül funkcionálnak, az üzleti kapcsolat egyensúlytalanná válik, majd összeomlik. Kétségtelenül felmerül a kérdés, hogy milyen tényezők működnek az internetes illegális gyógyszer- és drogkereskedelemben. Néhány európai darkwebkutatásban már megjelent a bizalom hatásfokának vizsgálata, amely csupán a konvergenciapontokban működő bűnelkövetői közösségek tagjai közötti attitűdök explorációját jelentette (lásd: LEUKFELDT 2015; BROADHURST et al. 2014), de az eladók és főként a vevők közötti online feketekereskedelmi folyamatokra nem tért ki. Mindezek alapján vajon feltételezhető-e az, hogy a legális és az illegális online kereskedelmet ugyanazok a motivációs és bizalmi tényezők tartják fenn, és teszik racionálissá a vásárló normasértésről hozott döntéseit (a racionális döntés elmélete: BECKER 1976; CORNISH–CLARKE 1986)? A kiberteret kutató kriminológusok egyetlen faktor eltérését már biztosan prognosztizálták, mégpedig a névtelen részvétel és azonosíthatatlan műveletek iránti igényt. Az illegális üzletekben a vevők részéről (és az eladókéről is) az egyik legfontosabb a lebukás kockázatának csökkentése. Abban az esetben, ha a bizalmi faktorok az anonimitás igényén felül megegyeznek a kétféle kereskedelmi folyamatban, és azok száma magas, akkor ugyanaz történik az online feketepiacon, mint a legális internetes kereskedelemben, vagyis a vásárlók száma emelkedik. Ebben az esetben a tiltott szereket értékesítő platformokon a bizalmi tényezők azokat a vásárlókat is illegális és visszatérő vásárlásra ösztönözhetik, akik normál körülmények között ezt nem tennék meg. Továbbá az sem kizárható, hogy a bizalmi faktorok jelen-

léte közvetett módon támogatja azoknak a kábítószereknek és gyógyszereknek a feketepiaci kereskedelmét, amelyek a törvényes kereskedelembe nem elérhetők, vagyis nyilvánvalóvá teszi a tiltott anyagok online kereskedelmének kiegészítő funkcióját a globális szerkereskedelemben.

A bizalom szerepe láthatóan felértékelődött az online feketekereskedelemben, ezért egyre időszerűbb azoknak a kutatásoknak az elindítása, amelyek elsősorban a vásárlók bizalmának feltérképezésére összpontosulnak, valamint azokra a motivációkra, amelyek az egyént és a közösséget alapvetően a tiltott szerek vásárlására ösztönzik. Az efféle vizsgálat arra is rávilágítana, hogy az online feketepiac olyan szűrkezőnát foglal magában, amelynek szerepe a szükségletek kielégítésén felül hiánypótló, ami már önmagában magyarázó erejű az online illegális kábítószer- és gyógyszerkereskedelem dinamikus működése tekintetében.

Irodalomjegyzék

- AL-DWAIRI, Radwan M. (2013): E-Commerce Web Sites Trust Factors: An Empirical Approach. *Contemporary Engineering Sciences*, Vol. 6, No. 1. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.12988/ces.2013.13001>
- BECKER, Gary S. (1976): *The Economic Approach Becker to Human Behavior*. Chicago (US-IL), University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226217062.001.0001>
- BROADHURST, Roderic – GRABOSKY, Peter – ALAZAB, Mamoun – CHON, Steve (2014): Organizations and Cybercrime: An Analysis of the Nature of Groups engaged in Cyber Crime. *International Journal of Cyber Criminology*, Vol. 8, No. 1. 1–20.
- CASTELLS, Manuel (2005): *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat.
- CHOO, Kwang-Kim Raymond (2008): Organised Crime Groups in Cyberspace: A Typology. *Trends in Organized Crime*, Vol. 3, No. 11. 270–295. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12117-008-9038-9>
- CORNISH, Derek B. – CLARKE, Ronald V. (1986): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. Berlin, Springer.
- CSEPELI György (2014): *Szociálpszichológia mindenkinek*. Budapest, Kossuth.
- ILMUDEEN, Aboobucker (2018): *Consumers' Perceived Security Risks in Online Shopping: A Survey Study in Sri Lanka*. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3344634>
- KISS Tibor – PARTI Katalin – PRAZSÁK Gergő (2019): *Cyberdeviancia*. Budapest, Dialóg Campus.
- KISS Tibor (2018): Cyberbűnözés. In FRIGYER László szerk.: *Nemzetközi jellegű szervezett bűnözés nyomozásának kutatása információáramlási szempontból. II.* Budapest, NKE.
- LEE, Matthew K. O. – TURBAN, Efraim (2001): A Trust Model for Consumer Internet Shopping. *International Journal of Electronic Commerce*, Vol. 6, No. 1. 75–91. DOI: <https://doi.org/10.1080/10864415.2001.11044227>
- LEUKFELDT, Rutger Eric – JANSEN, Jurjen (2015): Cyber Criminal Networks and Money Mules: An Analysis of Low-Tech and High-Tech Fraud Attacks in the Netherlands. *International Journal of Cyber Criminology*, Vol. 9, No. 2. 173–184.

- LEUKFELDT, Rutger Eric (2015): Organised Cybercrime and Social Opportunity Structures: A Proposal for Future Research Directions. *The European Review of Organised Crime*, Vol. 2, No. 2. 91–103.
- LU, Young – LUO, Robert – POLGAR, Michael F. – CAO, Yuanyuan (2010): Social Network Analysis of a Criminal Hacker Community. *Journal of Computer Information Systems*, Vol. 51, No. 2. 31–41.
- WALL, David S. (2008): Cybercrime, Media and Insecurity: The Shaping of Public Perceptions of Cybercrime. *International Review of Law, Computers and Technology*, Vol. 22, Nos. 1–2. 45–63. DOI: <https://doi.org/10.1080/13600860801924907>
- YI, Thaw – AHMAD, Kamil Mahmood – DHANAPAL, Durai Dominic (2009): A Study on the Factors That Influence the Consumers' Trust on E-commerce Adoption. *International Journal of Computer Science and Information Security*, Vol. 4, No. 1–2.
- YIP, Michael – SHADBOLT, Nigel – WEBBER, Craig (2012): Structural Analysis of Online Criminal Social Networks. *2012 International Conference on Intelligence and Security Informatics*, 60–65. DOI: <https://doi.org/10.1109/isi.2012.6284092>

Kovács Gábor¹

Az ítéletalkotás csapdái

Bevezetés

Az igazságszolgáltatás alapvetően múltbéli emberi magatartások, emberi cselekvések megítélésével foglalkozik. A múltban történelekről azonban legtöbbször csak közvetetten szerzünk ismereteket. A múlt eseményeit vagy pszichikai (tanúk vallomása), vagy fizikai nyomok vizsgálata alapján ismerhetjük meg, illetve rekonstruálhatjuk. A fizikai nyomok megismeréséhez végül szintén az emberi pszichikum közreműködése útján juthatunk: azokat össze kell gyűjteni, elemezni és vizsgálni, végül az ismereteket egy szakember (szakértő) által rögzített formában és tartalommal kapjuk (vélemény). Az ilyen módon megszerzett mozaikszerű ismereteket ugyancsak az emberi gondolkodás eredményeként célszerűen kell kiegészíteni (tényállás feltárása, bizonyítás), amelyhez tervszerű eljárás során jutunk. A feltárt eredmények összegzését döntéshozatali lánc követi. Azaz a múlt megismerésének jogilag szabályozott útján valamennyi sarokkő az emberi tudat közreműködésével rögzíthető, a tudati megismerés valamennyi ismert és ismeretlen hibájával és veszélyével. Valamennyi leírt tudati folyamat egy közös fogalommal írható le, ez nem más, mint a kogníció. Ha pedig a jog által megkövetelt megismerés minden lépésében az emberi gondolkodás függvénye, akkor szembeűnő, hogy az ezzel foglalkozó tudományterület – a magatartástudományok – és a jogtudomány egyaránt a vártnál kevesebb figyelmet szentel a kérdés átfogó vizsgálatának. A probléma felismerése mindazonáltal nem is új keletű, hiszen már Francis Bacon tudományoszménye életre hívta azt a gondolatot, hogy az emberi gondolkodást abból a szempontból is megvizsgáljuk, hogy képes-e a természetet vagy jelenségeket torzulások nélkül interpretálni. Nézete szerint a természetet a maga teljességében és „valóságában”, nem pedig saját előítéleteink, predispozícióink alapján kell értelmezni. „Ha valamit egyszer elfogadott az emberi értelem – akár mert régtől fogva igaznak ismerte el, akár mert örömet lelte benne –, később mindent úgy rendez, hogy ezt alátámassza

¹ Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

és összhangba hozza vele. És jóllehet seregestül jelentkeznek ellentétes értelmű tények, ezeket figyelmen kívül hagyja, semmibe veszi vagy kivételekké nyilvánítja, úgy állítja félre őket az útból, a legnagyobb károkkal és veszedelmekkel sem törődve, csak azért, hogy kezdetben felállított tételeinek tekintélyén csorba ne essék” (BACON 1995 [1620]). Bacon a mai fogalmakkal kifejezve tulajdonképpen a kognitív torzításról írt, ami nem jelent kóros állapotot, hanem sajnálatos módon az ép gondolkodás egyik természetes velejárója. Ezért nem szerencsés, ha erre a természetes jelenségre nem fordítunk kellő figyelmet olyan esetekben, amikor sorsfordító döntéseket hozunk.

A kognitív folyamatok mibenléte

Mi is a kogníció? Tulajdonképpen az emberi gondolkodás alapvető lényegét jelenti. Az érzékelés, az észlelés, a feldolgozás és a gondolkodás harmonikus együttese. Valamennyi részében hibák következhetnek be, ezek a hibák lehetnek kóros tartományban és lehetnek az ép érzékelés és gondolkodás természetes velejárói egyaránt.

A kogníció (megismerés) tehát többfajta pszichés folyamatból áll. Magában foglalja

- az ingerek érzékszervi úton történő érzékelését (percepció), felfogását (appercepció) és központi idegrendszeri szintetikus feldolgozását (amely az agykéregben történik meg);
- az emlékezeti folyamatokat, a tanulást;
- a gondolkodás azon folyamatait, amelyek a szintézishez, ítéletalkotáshoz, előrelátáshoz (tehát a jelenlegi tapasztalatok múltbeliekkel és tanultakkal történő egybevetéséhez) s ebből akár új eredmény létrehozásához is szükségesek (FÜREDI 2003, 194.).

A gondolkodás – erősen leegyszerűsítve – a lehetőségek mérlegelése. A legmagasabb rendű humán működések közé tartozik, ennek megfelelően összetett, és a legtöbb pszichés működéssel igen gazdag kölcsönkapcsolatban van. A gondolkodás a mentális folyamatok olyan része, amely képzeletet, értékelést, előrelátást és tervezést, kreativitást és akaratlagosságot foglal magában. A szokványos gondolkodás – bár úgy szeretnénk hinni – sajnos messze nem logikus. A figyelem is könnyen elterelődik, akaratlan intruziók nem ritkán megszakítják a folyamatot (TARISKA 2003, 199.). A döntés – külső vagy belső okokból – sokszor hirtelen következik be: ekkor a sztereotip gondolkodás gyakoribb, mint a logikus. Ez valamennyi szituációban igaz, így nem mellőzi a jog által érintett kérdésekben hozott döntéseket sem.

A gondolkodás klasszikus felosztása Freudtól ered (primer – gyermeki, szekunder vagy logikus), ma azonban többnyire a gondolkodás három fő formáját szokták elkülöníteni. A prepozicionális gondolkodás alapjait a fogalmak képezik. A logikus szabályokon alapuló – induktív vagy deduktív – következtetések, a fogalmak közötti viszonyt megragadó ítéletek, a szabályalkotás és előre tervezés képezik ennek a gondolkodásformának az alapjait. Az appercepció során létrejövő érzetek képzetekké, majd konkrét és absztrakt fogalmakká alakulnak. A képzet-társítás (asszociativitás) részben akaratlagos, de attól függetlenül is megjelenő művelet, amelyet a gondolkodástól az különít el, hogy utóbbi feladatmegoldóan célirányos és hierarchikusan szerveződik.

A kognitív torzítás formái

Az emberi döntéshozatal kérdései, különösen e döntések helyességének, racionalitásának dilemmái régóta foglalkoztatják számos tudományterület – többek között a filozófia, a közgazdaságtan, a kognitív pszichológia – képviselőit. A döntéselmélet és döntépszichológia egyik kulcskérdése, hogy vajon a mindennapokban meghozott döntéseink mennyiben felelnek meg a racionalitás kritériumainak, illetve mely jellemző pontokon, milyen helyzetekben térnek el azoktól. Többen vizsgálták a sztereotípiák (BATTÁ 2017) és az előítéletek (ELEK 2018) szerepét a bizonyítási eljárásban (NOGEL 2018) és a bírói ténymegállapításban (VARGA 1992), vagy éppen a közszolgáltatásban (HALLER 2018; FARKAS 2018; HEGEDŰS 2018). Ugyanakkor előre kell bocsátani, hogy a kognitív torzítások jelensége sokkal több mint sztereotípia vagy előítéletes gondolkodás. Míg a sztereotípia a felületes gondolkodás káros következménye, addig a kognitív torzítás hatása alá kerülhetünk akkor is, ha maximális figyelemmel és körültekintéssel szeretnénk megvizsgálni egy eseményt vagy jelenséget. Pontosan ez az igazi veszélye.

A kognitív torzítások kutatása a közgazdaságtudományok területére vezet bennünket. Tversky és Kahneman az 1970-es években az *előítéletekre* és a *heurisztikákra* vonatkozó kutatásokat végzett (ANGYAL 2019). Nézetük szerint a heurisztikák egyszerűsített gondolkodási módszerek, amelyek az emberek korlátozott kapacitásait hivatottak kezelni. Ezt a szemléletet követi Kindler is (KINDLER 1991), aki szerint heurisztikáknak a részletes elemzés helyett használt gondolkodásegyszerűsítő stratégiákat nevezzük. A heurisztikákat a döntéshozó tudatosan is alkalmazhatja, főleg, ha van ideje, de előnyük és egyben veszélyük is abban áll, hogy idő szűkében *önműködően* léphetnek életbe (ESSE 2012, 36.). A közgazdasági kutatások célja elsősorban a fogyasztói magatartás és döntés jobb megismerése volt. A kidolgozott elmélet szerint a valószínűségi ítéletalkotás hibái abból adódnak, hogy az egyes eseteket egyfajta prototípusként kezeljük, csak az általános

jellemzőire figyelünk, és közben az információk finom struktúráját nem vesszük kellően figyelembe. Ezeket a tudatunkban meglévő kész prototípusokat használjuk fel a döntéseinkben. Néha nem azt látjuk, nem azt érzékeljük, ami a valóság. Az emberi agy tárolási és feldolgozási kapacitása limitált. Az információkat ezért tömbösíti (a részinformációkat egy egésszé köti össze), szelektálja (egyes információkat figyelembe vesz, másokat ignorál), a problémamegoldás egy felülről lefelé haladó (*top-down*) folyamat, amelynek során a személy először a probléma egészét látja át, majd halad az alacsonyabb szintek felé (TVERSKY–KAHNEMANN 1973). A gondolkodás ezen menete számos torzító előítélet forrása. Minél fejlettebbé válunk egy adott területen, minél több a tapasztalatunk, minél hatékonyabban vagyunk képesek feldolgozni a kapott információkat, annál inkább elveszítjük a flexibilitás képességét. A rekonstrukciós folyamatok által okozott torzítás esetében például a szakértő bizonyos tényeket, körülményeket nem a pontos iratokból, jegyzeteiből veszi figyelembe, hanem abból dolgozik, amire ezekből emlékszik, illetve a korábbi ügyekben szerzett tapasztalataira támaszkodik (NOGEL 2020). A kutatások megerősítették, hogy a heurisztikáknak számos fajtája létezik, napjainkra tucatnyit sikerült azonosítani. Most csak a legfontosabbakat említjük.

Hozzáférhetőségi vagy elérhetőségi heurisztika. Hajlamosabbak vagyunk aszerint megítélni az eseményeket, hogy milyen könnyen tudunk az adott eseményhez közel álló mintát prototípusként előhívni az emlékezetünkben. Azaz bizonyos események bekövetkezését vagy körülmények előfordulásának valószínűségét túlbecsüljük, ha az adott esemény vagy körülmény könnyen előhívható az emlékezetünkben. (Például az emberek hajlamosabbak veszélyesebbnek gondolni a repülőutakat, mint az autós utazást, pedig ez pont fordítva van, de mivel a hírekben nagyobb arányban fordul elő repülőszerencsétlenség, ezért azt könnyebb előhívni.) Ez a kognitív hatás a szakértők esetében egy adott lehetőség túlbecsülését eredményezheti. A szakértő ugyanis úgy gondolhatja, hogy egy adott körülmény gyakrabban fordul elő, csak mert az gyorsan vagy hamarabb eszébe jutott.

Lehorgonyzási heurisztika. Egy igaznak vélt, vagy akár igaz kezdeti értékhez történő igazítást, igazodást jelenti. Gondolkodásunk során ehhez a kezdeti értékhez igazítjuk későbbi információinkat, becsléseinket. Ez befolyásolja az új információk megítélését, és ekképpen a döntést is.

„Szakértői” heurisztika (tapasztaltakkal való egyetértés). A tekintélyen alapuló heurisztika, amely szerint „a szakértők (előjárók) tudják, miről beszélnek”, mivel úgy gondoljuk, hogy a megfelelő képesítéssel rendelkező egyének általában meggyőző dolgokat mondanak. Ugyanakkor ha a feldolgozás nem meggyőző, akkor motiváltak leszünk alaposabban feldolgozni az információt (SMITH–MACKIE 2004).

Bizonyossági hatás. A túlzottan magabiztos és nem kellően mély tudáson alapuló döntés, amikor túl hamar abbahagyják az információkeresést. Ezért

tulajdonítunk döntő szerepet a számszerű, a „biztos” vagy elsőre megbízhatónak tűnő, meggyőző eredményeknek. Ezeket preferáljuk a bizonytalanokkal szemben. Egy szakértői vélemény esetén például – függetlenül a képlet és a számítás igazságtartalmától – könnyebben hitelt adunk egy matematikai valószínűséget tartalmazó számszerű véleménynek, mint egy, a valószínűséget csak szavakkal leírónak.

Kognitív disszonancia. A kognitív disszonancia elmélet alap gondolata, hogy amikor valamilyen új információ vagy tapasztalat ellentmond a korábbi elképzeléseknek vagy ismereteknek, akkor disszonanciát, belső feszültséget élünk át. Ez a disszonancia szorongáskeltő állapot, amelyet csökkenteni igyekszünk. A kognitív disszonancia elmélete szerint valaminek a választása melletti visszavonhatatlan elköteleződés hajlamossá tesz arra, hogy utólagos igazolásokat keresve visszamenőlegesen meggyőzzük magunkat a választás helyességéről, hétköznapi megfogalmazásban „megideologizáljuk” a döntésünket.

Keretezési hatás. A megelőző ismeretek emlékeztetítő hatását már az 1970-es években vizsgálták (LOFTUS–PALMER 1974). A keretezési hatásnak már akkor komoly szerepet tulajdonítottak a téves tanúvallomások kialakításában (LOFTUS 1991).

Visszatekintő torzítás. A dolgok alakulásának egy konkrét módja azzal az érzéssel tölt el bennünket, hogy a dolgok nem is történhettek volna másképp, az, ami végül is lett belőle, sokkal valószínűbbnek tetszik, mint az egyéb alternatívák, amelyek nem valósultak meg (KOVÁCS 2009, 9.).

Cselekvési torzítás. Ha egy helyzetben a cselekvés a norma, a nem cselekvésből eredő negatív kimenetelt sokkal inkább averzívnek érzékeljük, mint a cselekvésből származó negatív kimenetelt. Ezért van például, hogy a kapus a tizenegyes rúgásnál többször ugrik egyik vagy másik oldalra, mint azt az adatok alapján tennie kellene. Úgy érzi, legalább tett valamit.

Mulasztási torzítás. Ha egy helyzetben a nem cselekvés a norma (például „győztes csapaton ne változtass”), akkor hajlunk rá, hogy ne tegyünk semmit, még akkor sem, ha jó okok szólnának a cselekvés mellett. Úgy érezzük, ha nem válik be a döntésünk, sokkal rosszabb érzésünk lenne, mint lesz akkor, ha tartjuk a normát, de a normatartás esetleg mégsem vezet eredményre (KOVÁCS 2009).

Megerősítési torzítás (BARON 2006, 195.). Az utóbbi évtizedekben egyre több empirikus adat és kutatási eredmény igazolta azt a jóval korábbi feltételezést is, hogy döntéseink során azokat az információkat részesítjük előnyben, amelyek saját prekonceptióinkat (előfeltételezéseinket) vagy hipotézisünket erősítik, tekintet nélkül arra, hogy az adott információ helyes vagy téves (megerősítési torzítás). A megerősítési torzítás előfordulását a forenzikus gyakorlatban 2014-ben Neal és Grisso kutatása (NEAL–GRISSE 2014, 200–211.) bizonyította be. Ők arra hívták fel a figyelmet, mekkora veszéllyel jár, ha a szakértői vizsgálatot meg-

előzően a kirendelőnek a vizsgálat kimenetelére vonatkozó „jóslatát” megismeri a szakértő (NOGEL 2020, 329.). Az igazságszolgáltatásban az egyik legfontosabb jelenség a megerősítési torzítás, amely Nickerson meghatározása szerint a bizonyíték keresése vagy értékelése oly módon, hogy az a meglévő elképzeléseinknek, várakozásainknak vagy hipotéziseinknek megfelelően (NICKERSON 1998).

A kognitív torzítás veszélyei

A fenti korántsem teljes felsorolást követően érdemes néhány konkrét példán keresztül áttekinteni az igazságszolgáltatásban megjelenő kockázatokat. A kognitív torzítás igazságszolgáltatásbeli veszélyeire vonatkozó ismereteink részben elméletiek, részben pedig sajnos tapasztalatiak. A téves ítéletek „jusztizmordok” (FENYVESI 2014, 172.) okai között jelentős részben a heurisztikák hibái (KORINEK 2017) és kognitív torzulások állhatnak. Fenyvesi elemzése szerint a „jusztizmord” esetekben a téves felismerés és a téves vallomás a feldolgozott ügyek 63,3%-ban, a téves azonosítás 71%-ban, a rendőri hibák 44%-ban voltak azonosíthatók. Vagyis a számadatok pontosan kijelölik azokat az hibákat, amelyeket tipikusan kognitív torzításokra, téves heurisztikára vezethetünk vissza.

A kognitív torzítás jelenségét kezdetben repülőgépek radarképének azonosítása során felmerülő hibák esetében (ASHWORTH–DROR 2000), majd igazságügyi szakértők különböző azonosítási feladatainál vizsgálták (DROR 2007; DROR 2014; NOGEL 2019; NOGEL 2017), sőt célzott kísérletekkel igazolták létét (DROR 2014; KASSIN–DROR–KUKUCKA 2013) és veszélyeit. Kutatásokat folytattak a lőfegyver-azonosítás (MATTIJSEN et al. 2016), a daktiloszkópia (DROR 2010) és a kevert DNS-minták azonosítása során észlelhető torzításokkal kapcsolatban is (DROR–HAMPIKIAN 2014).

A daktiloszkópia már több mint 100 éve gyarapítja a forenzikus azonosítás biztosnak vélt módszereit, az elmúlt évtizedekben ugyanakkor számos nagy horderejű ügy hívta fel a világ tudományos közösségének figyelmét az emberi kognícióra, illetve a kognitív torzításra mint a szakértői döntéshozatal a daktiloszkópia területén is befolyásoló jelenségre (NIST 2012). 2004-ben tanúi lehettünk a krimináltechnika legnagyobb publicitást kapott botlásának: a Mayfield-ügynek (COLE 2005). Brandon Mayfield, egy muszlim vallású oregoni ügyvéd, akit az Amerikai Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Irodája (a továbbiakban: FBI) letartóztatott, mert a gyanú szerint (FBI Általános Felügyeleti Igazgatóság, a továbbiakban: OIG 2006) részt vett a 2004. március 11-i madridi vonatrobbanásokban. Egy olyan terrorcselekményben, amelyben csaknem 200 ember életét vesztette, és több mint 1400 fő megsérült. Az FBI által végzett nyomozási cselekményekhez a spanyol nyomozóhatóság (a továbbiakban: SNP) kriminál-

technikusai által a helyszínen talált – a detonátort tartalmazó táskáról rögzített – ujjnyomtöredék szolgált alapul. Tekintettel az ügy kiemelt jelentőségére, az SNP a Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezetén keresztül a legmodernebb forenzikus eszközökkel rendelkező FBI közreműködését kezdeményezte a helyszíni ujjnyom azonosításában. Ekkor az amerikai nyomozóhatóság Integrált Automatikus Ujjnyomazonosító Rendszerében (a továbbiakban: IAFIS rendszer) lefuttatott keresés eredményeként Mayfield ujjnyomata is a szakértői vizsgálat tárgyává vált. (Mayfield ujjnyomatait korábbi letartóztatása, továbbá katonai szolgálata miatt tartalmazta az FBI IAFIS adatbázisa.) Olyannyira, hogy a helyszíni ujjnyom és Mayfield ujjnyomatának azonosságát az FBI ujjnyomatszakértői „kategorikusan egyező”-ként állapították meg. Annak ellenére, hogy az SNP laboratóriumában végzett vizsgálatok ezt az eredményt cáfolták, Mayfieldet – az oregoni szövetségi kerületi bíróság határozatának megfelelően – az amerikai hatóságok őrizetbe vették (COLE 2005, 986.). A bírósági tárgyalás során Mayfield tagadta, hogy bármi köze volna a madridi vonatrobantásokhoz, tudniillik már több mint 10 éve nem hagyta el az Egyesült Államokat, így ártatlanságára hivatkozva szabadon bocsátását kérlemelte. A bíróság ennek ellenére elutasította Mayfield kérelmét, és egy független ujjnyomatszakértő meghallgatását kezdeményezte, aki a daktiloszkópiai vizsgálat során az FBI krimináltechnikusaival azonos konklúzióra jutott. Nem sokkal ezután a spanyol hatóságok pozitívan azonosították a helyszínen rögzített ujjnyomtöredéket egy másik személy – az algériai származású Ouhnane Daoud – ujjnyomatóval, amelyről az amerikai hatóságokat is haladéktalanul értesítették. Daoud ujjnyomatának daktiloszkópiai azonosítását követően az FBI laboratóriuma visszakozott korábbi vizsgálati eredményeitől, Mayfieldet pedig szabadon bocsátották (OIG 2006, 21.). Az FBI-nál lefolytatott belső ellenőrzési jelentésében a *kognitív torzítás* jelenségét is nevesítették a Mayfield téves azonosításában közrejátszó tényezők körében (KASSIN et al. 2013, 42.).

Ugyanakkor a kognitív torzítás jelensége nemcsak a szakértői tevékenységet érintheti, hanem a tágran vett igazságszolgáltatás valamennyi szereplőjét. Példaként említhető, hogy Wagenaar és munkatársai (WAGENAAR–KOPPEN–CROMBAG 1993) kutatásukban 35 holland büntetőügyet elemeztek, amelyek egyértelműen mutatják, hogy a nyomozás során a megerősítő torzítás hogyan nyilvánulhat meg. Valamennyi ügy közös eleme, hogy a védelem által felhozott érvek alapján a Fellebbviteli Bíróság (logikai és bizonyítási) ellentmondásokat azonosított, és új eljárásra került sor. Wagenaar és munkatársai az ügyekben esetlegesen fellelhető azonos hibákat keresték. Felfedezték, hogy valamennyi ügy közös jellemzője, hogy a gyanúsítottakat az eljárás nagyon korai szakaszában azonosították. Ezt követően a rendőrség a gyanúsított bűnösségét alátámasztó bizonyítékokat nagyobb hangsúllyal értékelte, míg az ezzel ellentéteseket nem vette figyelembe. Azaz a rendőrség kialakult munkahipotézise – amely szerint

a gyanúsított bűnös – valójában minden esetben lehorgonyzási kognitív torzítás volt. A nyomozást valamennyi esetben a lehorgonyzási torzítás diktálta, amelynek így már egyetlen célja az információt megerősítő bizonyítékok megtalálása volt (WAGENAAR–KOPPEN–CROMBAG 1993, 84–88.). Megállapításaik alapján arra a következtetésre jutottak, hogy ezekben az ügyekben nem figyeltek arra, hogy valamennyi releváns adatot elemezzenek, így nem a nyomozás általános szakmai és logikai szabályai, hanem inkább a korai hipotéziseik irányították a nyomozást. Azt is megállapították, hogy ez a hiba a korai gyanú erősségével egyenesen arányos, ezért ilyen esetekben fokozott figyelmet javasoltak.

Összegzés

A kognitív hibák és heurisztikák rejtett jelensége jól mutatja, hogy a legkiválóbb szakmai felkészültség mellett is bekövetkezhetnek olyan súlyos hibák az ítéletalkotásban, amelyek alapjaiban befolyásolják a büntetőeljárást. Éppen ezért időszzerű ezeknek a jelenségeknek a mélyrehatóbb vizsgálata. Kizárólag a jelenség interdiszciplináris vizsgálata, alaposabb megismerése segíthet abban, hogy az erre visszavezethető hibákat csökkentjük vagy kizárjuk.

Irodalomjegyzék

- ANGYAL Miklós (2019): Kognitív tudományok és kognitív ismeretek. In ANGYAL Miklós szerk.: *Kognitív kriminalisztika*. Budapest, Dialóg Campus. 241–284.
- ASHWORTH, Alan R. S. – DROR, Itiel E. (2000): Object Identification as a Function of Discriminability and Learning Presentations: The Effect of Stimulus Similarity and Canonical Frame Alignment on Aircraft Identification. *Journal of Experimental Psychology, Applied*, Vol. 6, No. 2. 148–157. DOI: <https://doi.org/10.1037/1076-898x.6.2.148>
- BACON, Francis (1995) [1620]: *Novum Organum*. Budapest, Nippon.
- BARON, Jonathan (2006): *Thinking and Deciding*. New York (US-NY), Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511840265>
- BATTA Júlia Dóra (2017): Sztereotípiák szerepe a büntetőeljárásban. *Büntetőjogi Szemle*, 2. sz. 38–46.
- COLE, Simon A. (2005): More Than Zero: Accounting for Error in Latent Fingerprint Identification. *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 95, No. 3. 985–1078.
- DROR, Itiel E. (2012): Combating Bias: The Next Step in Fighting Cognitive and Psychological Contamination. *Journal of Forensic Sciences*, Vol. 57, No. 1. 276–277. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2011.01940.x>
- DROR, Itiel E. (2013): Cognitive Technology. In *Yearbook of Science & Technology 2013*. New York (US-NY), McGraw Hill. 80–82.
- DROR, Itiel E. – HAMPIKIAN, Greg (2011): Subjectivity and Bias in Forensic DNA Mixture Interpretation. *Science and Justice*, Vol. 51, No. 4. 204–208. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scjus.2011.08.004>

- DROR, Itiel E. – MNOOKIN, Jennifer E. (2010): The Use of Technology in Human Expert Domains: Challenges and Risks Arising from the Use of Automated Fingerprint Identification Systems in Forensic Science. *Law, Probability and Risk*, Vol. 9, No. 1. 47–67. DOI: <https://doi.org/10.1093/lpr/mgp031>
- ELEK Balázs (2018): *A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban*. Elérhető: https://debrecenii-relotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/sztereotipiak.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)
- ESSE Bálint (2012): *Elmélet döntések. Heurisztikus folyamatok a beszállítóválasztási döntésekben*. PhD-értékezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola.
- FARKAS Johanna (2018): Társas interakciók. In HALLER József – FARKAS Johanna szerk.: *Pszichológia a közszolgálatban I*. Budapest, Dialóg Campus. 169–190.
- FENYVESI Csaba (2014): *A kriminalisztika tendenciái*. Budapest, Dialóg Campus. 174–186.
- FÜREDI János – NÉMETH Attila – TARISKA Péter szerk. (2003): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Budapest, Medicina.
- HALLER József – FARKAS Johanna szerk. (2018): *Pszichológia a közszolgálatban I*. Budapest, Dialóg Campus.
- HEGEDŰS Judit (2018): Előítélet-diszkrimináció-társadalmi kirekesztés. In HALLER József szerk.: *Pszichológia a közszolgálatban I*. Budapest, Dialóg Campus. 235–238.
- KASSIN, Saul M. – DROR, Itiel E. – KUKUCKA, Jeff (2013): The Forensic Confirmation Bias: Problems, Perspectives, and Proposed Solutions. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, Vol. 2, No. 1. 42–52. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2013.01.001>
- KINDLER József (1991): *Fejezetek a döntéelméletből*. Budapest, Aula.
- KORINEK László (2017): Az ártatlanság félelme. *Jogtudományi Közlöny*, 72. évf. 7–8. sz. 309–321.
- KOVÁCS Judit (2009): *Döntépszichológiai laborgyakorlatok*. Debrecen, Didakt.
- LOFTUS, Elisabeth (1991): *Witness for the Defense: The Accused, the Eyewitness and the Expert Who Puts Memory on Trial*. New York (US-NY), St. Martin's.
- MATTIJSEN, Ervin – KERKHOFF, Wim – BERGER, Charles – DROR, Itiel E. – STOEL, Reinoud (2016): Implementing Context Information Management in Forensic Casework: Minimizing Contextual Bias in Firearms Examination. *Science & Justice*, Vol. 56, No. 2. 113–122. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2015.11.004>
- NEAL, Tess M. S. – GRISSE, Thomas (2014): The Cognitive Underpinnings of Bias in Forensic Mental Health Evaluations. *Psychology, Public Policy and Law*, Vol. 20, No. 2. 200–211. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0035824>
- NICKERSON, Raymond S. (1998): Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*, Vol. 2, No. 2. 175–220. DOI: <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175>
- NIST (2012): *Latent Print Examination and Human Factors: Improving the Practice through a Systems Approach*. Gaithersburg (US-MD), U.S. Department of Commerce, National Institute of Standards and Technology. DOI: <https://doi.org/10.6028/NIST.IR.7842>
- NOGEL Mónika (2017): A szakértői minőségbiztosítási rendszer kialakításának előkérdései és alapfogalmai. *Jog, Állam, Politika*, 9. évf. 1. sz. 115–133.
- NOGEL Mónika (2018): A hazai szakértői minőségbiztosítás rendszerének vázlata és annak jelentősége a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 65. évf. 3. sz. 162–168.
- NOGEL Mónika (2019): A szakértői bizonyítással szemben támasztott követelmények szigorodása az Amerikai Egyesült Államokban. *Jog, Állam, Politika*, 11. évf. 3. sz. 11–17.
- NOGEL Mónika (2020): *Szakértői tevékenység célkeresztben, avagy a szakértői tevékenység kihívásai a büntetőeljárásban*. Budapest, HVG-Orac.

- OIG (2006): *A Review of the FBI's Handling of the Brandon Mayfield Case*. Washington, D. C., Office of the Inspector General, Oversight and Review Division, U.S. Department of Justice.
- SMITH, Eliot R. – MACKIE, Daniel M. (2014): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris.
- TARISKA Péter (2003): A pszichopathológia alapvonalai. In FÜREDI János – NÉMETH Attila – TARISKA Péter szerk.: *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Budapest, Medicina. 194–207.
- TVERSKY, Amos – KAHNEMAN, Daniel (1973): Availability: A Heuristic for Judging Frequency and Probability. *Cognitive Psychology*, Vol. 5, No. 2. 207–232. DOI: [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(73\)90033-9](https://doi.org/10.1016/0010-0285(73)90033-9)
- WAGENAAR, Willem A. – KOPPEN, Peter J. van – CROMBAG, Hans F. M. (1993): *Anchored Narratives: The Psychology of Criminal Evidence*. New York (US-NY), St. Martin's.

Kovács Gábor¹

Az idő sodrában – a hatékony vezetői időgazdálkodás jó gyakorlatai

Tisztelt Vezérőrnagy úr, kedves Béla! Születésnapod alkalmával nagy szeretettel köszöntelek, és kérlek, engedd meg, hogy egy rövid tanulmánnyal tegyem emlékeztetéssé e jeles eseményt, a 70. születésnapodat. Isten éltesen jó egészségben, boldogságban!

Bevezetés

Bizonyára sokan látták a *Lopott idő* című filmet,² amelyben az emberek alkarján egy, az időt visszafelé számláló szerkezet mérte az egyén életéből a még rendelkezésére álló időt. Ennek az időnek azonban az a sajátos természete volt, hogy nemcsak fogyott, hanem gyarapítani is lehetett, vásárlás vagy akár lopás útján. A film szereplői szerencsés helyzetben voltak, de a valós világ nem így működik.

Az idővel kapcsolatosan majdnem mindent tudunk, de igazából nem sokan gondolkodnak el azon, hogy a rendelkezésükre álló életidőt hogyan, milyen módon, mennyire hatékonyan használják ki.

Az idő önmagában nem tartalmazza annak a garanciáját, hogy minket fog szolgálni. Az idő csupán a rendelkezésünkre áll, ezt követően már csak rajtunk múlik, hogy hogyan és mennyire hatékonyan használjuk fel. A mi dolgunk megtanulni, hogy hogyan nyerjük ki a lehető legtöbbet az életünkben rendelkezésünkre álló percekből, órákból, napokból, hetekből, hónapokból és évekből.

Neked, Vezérőrnagy Úr, ez sikerült, a 70. születésnapodon mi mindannyian elismeréssel vesszük számba azt, hogy az életutadon megannyi kihívásnak tudtál megfelelni, túl vagy sok sikeres próbatételen, temérdek akadály leküzdésén, elérve a kitűzött célokat, számos eredményt mondhatsz a magadénak.

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár; r. dandártábornok.

² 20th Century Fox Regency: *Lopott idő* (*In time*), 2011.

Vezetőktől gyakran halljuk azt a kifogást, hogy nincs rá időm. Sem erre, sem arra nem érek rá, sajnos most erre nincs időm. Ugyanakkor ha figyelmesen szemléljük a környezetünket, az ott dolgozó munkatársakat, vezetőket, magunk között is látunk olyanokat, akik ugyanabban a rendelkezésre álló időben többszörösen nagyobb teljesítményt nyújtanak, mint azok a társaink, akik az idejüket kevésbé hatékonyan használják fel. Vezetői elvárás, hogy meg kell tanulnunk az időnkkel gazdálkodni, minden percet hatékonyan fel kell használni ahhoz, hogy sikeres és teljes legyen az életünk – megtartva a munka, a szabadidő, a pihenés egységét –, boldogságban, barátságban, szeretetben élhessünk, neveljük családtagjainkat, a munkánk által hasznos polgárai legyünk a munkahelyi közösségünknek és ezzel együtt a hazánknak.

Ahhoz, hogy hatékonyan gazdálkodjunk az időnkkel, elsősorban önmagunknak kell számot adni arról, hogy mit akarunk valójában az élettől. Mivel szeretnénk foglalkozni, mi legyen a szakmánk, hivatásunk, mi a célunk az életben, hová kívánunk eljutni, milyen családot szeretnénk, mekkora jövedelmet tervezünk magunknak elérni. Ha ezeket jól átgondoltuk, akkor kell az időnket úgy beosztani, hogy ezek a célok prioritások legyenek, de realitásuk miatt teljesíteni is tudjuk őket, az életidőnket rá tudjuk szánni ezen feladatok megvalósítására.

Az idő értelmezésének dimenziói

Egy sajátos felfogás szerint az időnek két dimenziója van. Maga az idő, a percek, az órák, valamint az az energia, amelyet felhasználunk az időnk és a tevékenységünk során. Az időnkkel bölcsen kell gazdálkodnunk, ugyanúgy, mint az energiával is. Legyünk megfontoltak, gondoljuk át alaposan, mit teszünk, hiszen az idő és az energia is korlátozottan áll a rendelkezésünkre, ezért elemi érdekünk, hogy jól gazdálkodjunk ezekkel.

Azt gondolhatjuk vagy mondhatjuk, hogy az időt nem lehet megvenni, nem lehet időt előállítani, és nem is tudjuk az időt elraktározni és az elmulasztott időt a jövőben felhasználni. Az idő önmagában is telik, akkor is, amikor gyakorlatilag semmit nem csinálunk. A nap ugyanúgy eltelik lustálkodással, mint megfeszített munkával, csak a nap eredménye nem mindegy. Használjuk fel tehát időnket hasznosan, életcéljaink megvalósítása érdekében! Egyéni érdekünk, hogy meg kell tanulnunk gazdálkodni az időnkkel.

Korábban említettem, hogy időt nem lehet venni. Ez azonban önmagában így nem igaz, hiszen ha elegendő pénzünk van, akkor bizonyos mennyiségű időt tudunk vásárolni azzal, hogy mentesítjük magunkat az egyes feladatok elvégzése alól. Ha automata mosógépet vásárolunk, akkor ezzel a beruházással időt vásároltunk önmagunk számára, hiszen mosáskor nem kell a mosógép mellett állni,

a gép elvégzi helyettünk a mosást. Ez alatt az idő alatt – kedvünk szerint – valamilyen más, hasznos tevékenységgel foglalkozhatunk.

Vezetőként munkatársaink is segítséget nyújthatnak abban, hogy a számunkra rendelkezésre álló időt megsokszorozzuk, munkatársaink segítségével, munkájukon keresztül hatékonyabb munkát tudunk elvégezni egységnyi idő alatt.

Azt mondjuk, nem lehet időt előállítani, ugyanakkor ha hatékony munkamódszerekkel, csapatban, a feladatokat felosztva dolgozunk, és felhasználjuk a technikai vívmányokat, rengeteg időt takaríthatunk meg önmagunk és munkatársaink számára, de ezzel együtt az adott feladatot is jó minőségben végezzük el.

Számtalan módja van annak is, hogy a mi időnkből valamennyit elraktározunk a jövő számára. Ennek számos lehetősége van, amelynek egyik eleme a tanulás, az önképzés, az önfejlesztés lehet, hiszen ha jól képzettek vagyunk és ismerjük az idő természetét, akkor megállapíthatjuk, hogy felkészülten sokkal hatékonyabban tudunk dolgozni a jövőben, így munkaidőt takarítunk meg önmagunk és munkatársaink számára is. A tanulás tehát mindig hasznos befektetés.

Az idő négy leggyakoribb ellensége

A halogatás

A halogatás egy olyan rossz szokás, amelytől meg kell szabadulnunk, ha értelmesen akarunk gazdálkodni az időnkkel és a saját előnyünkre szeretnénk használni a rendelkezésre álló energiánkat.

Általában azért halogatunk valamit, mert abban a pillanatban nincs időnk a feladat elvégzésére. Azt gondoljuk persze, hogy később úgyis lesz majd elegendő időnk, és akkor majd elvégezzük a feladatot. Régi, de igaz az a mondás, hogy *a tett halála a késlekedés* – a halogatás. A legtöbb ember előtt nem a feladat nehézsége a legfontosabb akadály, hanem a feladatok elkezdésének és elvégzésének halogatása. Az emberi természet jellemzője, hogy hajlamosak vagyunk arra, hogy komoly és merész terveket gondoljunk ki, de amikor a megvalósítás kezdetéhez érünk, akkor elhalasztjuk a dolgot, előbb csak holnapig, majd napokig, amelyből hetek és hónapok lehetnek, és minden bizonnyal lesznek is.

Mi lehet a halogatás elleni egyetlen gyógyír? A határozottság és az elszántság, amelynek első lépése, hogy mielőtt a feladat elhalasztása mellett döntenénk, néhány percben gondoljuk át, hogy mit kell tennünk, s ez azt a felismerést adja számunkra, hogy azonnal el tudjuk dönteni, mikor fogjuk elvégezni azt a bizonyos feladatot. A határozatlanság ellen az a módszer válik be a leghatékonyab-

ban, hogy mielőtt a halogatás mellett döntünk, meghatározzuk azt a pontos időpontot, amikor a feladatot elkezdjük. Ezzel a módszerrel órákat, napokat, heteket takarítunk meg. Ennek a technikának az elsajátításához célszerű használni az 5 másodperces döntés technikáját (ROBBINS 2019).

Tehát dönthetünk úgy, hogy azonnal cselekszünk – általában ez a leghelyesebb és legeredményesebb –, azonban ha későbbre ütemezzük a végrehajtást, és az időpontot önmagunktól szeretnénk kikényszeríteni, akkor pontosan meg kell határoznunk önmagunk számára a feladat határidejét. Így sokkal könnyebb belevágnunk egy-egy feladatba.

Esetenként előfordulhat az is, hogy – haladékokat adva önmagunknak – később szeretnénk elkezdni a feladatot, de a tapasztalat arra tanít bennünket, hogy később sem lesz több időnk az adott feladat végrehajtására. Vágjunk hát bele!

A kifogások keresése

A második legnagyobb ellenségünk a halogatás mellett az, hogy mindig kifogást keresünk arra, miért nem tudjuk elkezdni a feladatot. Hiába születnek meg a szép és hasznos tervek, a realitás az, hogy ezek legtöbbször megvalósíthatatlan marad. Jó példa lehet erre az 5 másodperces döntés technikájának alkalmazása, amely szerint ha valamit el akarunk dönteni, ha valamit el akarunk kezdeni, bele akarunk vágni, akkor az ötlettől számított 5 másodpercen belül álljunk neki, mert ha ezt elmulasztjuk, akkor a kidolgozott tervből nem sok valósul meg.

Önmagunk felmentése

A harmadik legnagyobb ellenségünk, hogy önmagunknak felmentést kívánunk adni a feladat teljesítése alól. Sokkal több időt fordítunk arra, hogy önmagunknak vagy másoknak megmagyarázzuk, miért nem tudunk most belekezdeni valamibe, miért nincs elég időnk valamihez.

Befejezetlen dolgok

A negyedik legnagyobb probléma, hogy nem fejezzük be az elkezdett dolgokat. Vezetőként és beosztottként is nap mint nap találkozunk olyan feladattal, amely nincs befejezve, amelynek „súlya” tovább nyomasztja a dolgozót. Az érett gondolkodású munkatársak felismerik ezt a súlyos terhet, ezért törekednek arra,

hogyan amit elkezdtek, azt fejezzék is be, lehetőleg ne hagyják félbe a dolgokat (UPDEGRAFF 2002, 18–23.).

Idő- és energiapazarló eljárás, amikor több dologgal foglalkozunk egyszerre, és gyakorlatilag egyiket sem tudjuk befejezni. Törekedjünk arra, hogy feladatainkat befejezzük, hiszen ha félretesszük a munkánkat, és csak napokkal vagy hetekkel később vesszük ismét újra elő, az plusz energiárafordítást igényel, hiszen újra fel kell elevenítenünk az előzményeket.

Örökös vezetői dilemma, hogy várjunk-e addig a feladatvégrehajrással, ameddig minden adat a rendelkezésünkre áll annak sikeres megvalósításához, vagy a rendelkezésre álló adatok nagy részének birtokában fejezzük be munkánkat, és alkalomadtán egészítsük csak ki az újonnan rendelkezésünkre álló adatokkal. Vezetői jó tanács, hogy amit lehet, igyekezzünk befejezni, ne hagyjunk befejezetlenül, esetleg félig, háromnegyedig kész dolgokat.

Az idővel való gazdálkodás

A vezetői időgazdálkodás jó gyakorlata

Vezetőként hogyan gazdálkodjunk az időnkkel és az életünkkel? A vezetői időgazdálkodás jó gyakorlatára olvashatunk most példákat. Minden vezető eldöntheti, hogy milyen vezetői munkamódszert alkalmaz. A hatékony időgazdálkodás ott kezdődik, hogy az elménkben és a környezetünkben is rendet tartunk (ez nemcsak az irodai rendre, hanem az életvitelünkre is vonatkozik). A kialakított rend, a rendszer biztosítja, hogy ha elkezdjük a munkát, akkor minden szükséges rendelkezésünkre álló dolog, anyag elérhető közelségben van az asztalunkon, így nem kell semmit keresgélni, hanem minden kéznél van. Tartsunk rendet magunk körül, ugyanezt követeljük meg a munkatársainktól is. Azzal nagyon sok időt tudunk megtakarítani, hogy semmit nem kell keresgélni, minden anyag könnyen elérhető, hiszen ha mindent mindig a helyére teszünk, onnan elő is vehetjük.

Vezetőként vagy beosztottként néha nem vagyunk teljesen urai a saját időnknek, hiszen megbeszéléseken, értekezleteken kell részt vennünk, utaznunk kell, konferenciákon kell szerepelnünk előadóként vagy esetleg hallgatóként is meg kell jelennünk. Ezek a dolgok mind-mint időt igényelnek, jobb esetben a munkaidőnk, rosszabb esetben pedig a szabadidőnk.

Igyekezzünk tehát minden feladatot munkaidőben végrehajtani, ezt népszerűsítsük munkatársaink körében is, magunk is ez alapján végezzük el a munkánkat. Természetesen ez alól a szabály alól is lehet kivétel, hiszen egy sürgős feladat mindig közbejöhet, amelyet csak munkaidőn kívül tudunk elvégezni, hogy a határidőt be tudjuk tartani.

Ha ügyesek vagyunk, és vezetői munkaidőnkkel jól akarunk gazdálkodni, akkor több módszert tudunk alkalmazni. Az egyik ilyen a feladatok osztályozása. Ez a módszer a vezetés- és szervezélméletben nem ismeretlen, lényege az, hogy készítsünk feladatlistát a kapott feladatok felsorolásával, majd azt követően lássunk hozzá azok osztályozásához.

Számos kezdő vezető – és még több kezdő beosztott is – elköveti azt a hibát, hogy a feladatok sorrendjének az elején kezdi el a megvalósítást, nem gondolva arra, hogy a fontosság és sürgősség alapján elvégzett osztályozást végrehajtsa. E módszer alkalmazása nagymértékben megkönnyíti az időnk hatékony felhasználását, a feladatok pontos és időben történő végrehajtását, az előre gondolkodást.

Hogyan osztályozhatjuk a végrehajtandó feladatainkat? Az ösztönös vezető is a sürgős és fontos dolgokkal foglalkozik, azokat próbálja megoldani. Ezek lehetnek például az azonnali intézkedést kiváltó cselekmények, a határidős munkák, a fontos problémák, a vezető által tartott különböző eligazítások és feladat-szabások. Minden olyan feladat, amely a munkavégzés folyamatossága vagy a szervezet működésének szempontjából fontos és kiemelt.

Az osztályozás második eleme a fontos, de nem sürgős feladatok csoportjának kialakítása. Ezek lehetnek különböző, a jövővel kapcsolatos tervek elkészítése, a munkatársak motiválása, új lehetőségek és kapcsolatok építése, általában azon feladatok elvégzése, amelyek a jövőbe mutatnak.

A harmadik csoportba a fontos, de nem sürgős feladatok tartoznak. Ilyenek lehetnek az olyan váratlan dolgok, mint egy telefonhívás, egy-egy váratlan, de fontos vendég érkezése, esetleg a vezetőnk által tartott váratlan eligazítás, megbeszélés, feladatszabás. Ezek a legnagyobb mértékben időigényes tevékenységek, amelyek elől nehéz egy vezetőnek kitérni. Sajnos a munkaidőnk egy részét ezek a váratlan események emésztik fel (Kovács 2018, 159.).

Az osztályozás negyedik – egyben utolsó – eleme a nem fontos és nem sürgős feladataink kezelése, sorrendbe állítása. Ezek a dolgok valójában várhatnak arra, hogy elintézzük őket, mint látjuk, nem sürgősök és nem fontosak, esetenként mégis végre kell hajtanunk, hiszen a munkavégzésünk eredményessége múlhat ezeken. Ilyen lehet például a kapcsolati tőkénk építése, amikor felhívjuk telefonon az ismerőseinket, barátainkat, munkatársainkat, szervezzük a magánéletünket vagy egyéb ügyekben egyeztetünk, és minden olyan ügy, amely nincs közvetlen kihatással a napi munkavégzésünkre, de mégis fontos, hogy ezeket is elvégezzük.

A feladatok közötti sorrend meghatározása – mint azt az előzőekben említettem – nagyon fontos feladat. Ha feladatlistát készítünk, akkor az általunk elvégzett osztályozást jelenítsük is meg a feladat mellett. Ezeket a jelzéseket megtehetjük betűjelzésekkel és az azon belüli számozással. Például a legfontosabb feladatok között, amelyeket „A”-val jelölünk, sorszámozással döntjük el, hogy melyikkel foglalkozunk először, másodszor, harmadszor és így tovább.

A „B” a „C” a „D” stb. betűkkel jelzett feladatcsoportok között is elvégezhetjük ezt a kategorizálást. Minden feladatot pontosan határoljunk be. Az osztályozás alapja a sürgősségi és a fontossági dimenziók legyenek.

Természetesen betűjelzések helyett használhatunk színjelzéseket is. Például ha digitális naptárt használunk vagy digitális eszközön dolgozunk, akkor az egyes feladatok osztályozásának számtalan lehetősége van ezen kívül is.

Önmagunk megsokszorozása, a feladatok delegálása

Sajnos a rendelkezésünkre álló idő véges. Gyakran érezhetjük, hogy minden feladatot végre tudunk hajtani, gátat csak a rendelkezésünkre álló idő szab, amelyből napról napra kevesebb van, hiszen folyamatosan fogy, ezért amennyi időnk még van, azt a lehető leghasznosabban kell felhasználnunk.

Korábban már volt róla szó, hogy életidőt nem tudunk vásárolni, de meg tudjuk magunkat sokszorozni. Egy időben több helyen is tudunk lenni, és több feladatot is el tudunk végezni egyszerre. Ennek a képtelen helyzetnek a titka a modern technikai eszközök alkalmazásában rejlik. Ha például egy előadást tartunk, és arról felvétel készül, amelyet kiteszünk a világhálóra, akkor már meg is sokszoroztuk magunkat, hiszen az előadásunk mindenki számára, minden időpontban elérhető, függetlenül attól, hogy mi éppen abban a pillanatban mivel foglalkozunk.

Vannak más technikai eszközök is, például a videókonferencia-rendszerek és más applikációk, amelyekkel időt spórolhatunk. Ha értekezletet tartunk, és jól működő videókonferencia-rendszerrel rendelkezünk, akkor rengeteg időt megtakaríthatunk önmagunk és a munkatársaink számára is, hiszen már magára a konferenciára való oda- és visszautazás ideje is jelentős megtakarítást biztosít számukra. Időszakonként (legalább havonta egyszer) persze iktassunk be személyes megbeszéléseket is.

Vezetőként egy szervezetben a munkatársaink is segítik feladataink elvégzését. Munkatársainkat úgy kell felkészíteni, hogy érdemben is helyettesíteni tudjanak bennünket, valamint az útmutatásaink alapján egyes feladatokat önállóan is el tudjanak végezni. Később ezek a feladatok rutinná válnak, és ha sikerül egy jól összehangolt munkatársi közösséget létrehozunk, akkor egy idő után már csak annyiban is kimerülhet a vezetői utasítás, hogy munkatársunk a szokásos módon készítse el az anyagot, és azt terjessze fel jóváhagyásra.

De kit is válasszunk ki egy-egy feladat végrehajtására, kinek delegáljuk a feladatot? Milyen módszert alkalmazunk annak érdekében, hogy a feladat határidőre, jó minőségben, az általunk megkövetelt elvárásoknak megfelelően legyen végrehajtva?

A feladatok delegálásánál a legfontosabb mozzanat az adott feladat, a munka elvégzésére képes személy megtalálása és kiválasztása. Ha szerencsések vagyunk, és a korábbi időszakban jól felkészítettük munkatársainkat, akkor ők megfelelő felkészítés és útmutatás mellett képesek az általunk átruházott feladat végrehajtására. Amikor egy feladatot valakire delegálunk, a legfontosabb dolog az, hogy a munkavégzésbe bevont személy pontosan és jól érti-e az általunk meghatározott feladatot. Ennek érdekében építsünk ki olyan munkahelyi légkört, amely lehetővé teszi, hogy a munkatársunknak legyen lehetősége a visszakerdezésre, és pontosan meg tudja érteni a feladat végrehajtásának minden követelményét, elemét és mozzanatát. Ezt követően győződjünk meg róla, hogy munkatársunk pontosan érti a feladatot, tudassuk vele, hogy bízunk benne, és azzal, hogy ezt a feladatot jó minőségben elvégzi, a mi szervezetünknek és nekünk segít, ezzel önmagát is előnybe helyezi, és egy-egy sikeresen végrehajtott feladat után az önbecsülése is jelentősen növekszik (JOSEPHS 1992, 90–91.).

A feladatszabás fontos mozzanata a határidők közös meghatározása, hiszen nemcsak mi szabunk feladatot a munkatársainknak, hanem az önálló munkakörükből adódó feladataikat is el kell végezniük. Vezetőként legyünk tisztában ezzel a ténnyel, ezért a határidőket úgy állapítsuk meg, hogy azok teljesíthetők legyenek.

Kezdetől tudatosítsuk munkatársainkkal azt, hogy a feladat végrehajtását folyamatosan figyelemmel kísérjük. Minden segítséget megadunk a számukra, minden új körülményről tájékoztatjuk őket, és lehetőséget biztosítunk arra, hogy probléma esetén megkeressenek bennünket.

Minden munkatársunk tevékenységét kísérjük folyamatosan figyelemmel, és állapotunk meg abban is, hogy időről időre közösen áttekintjük a munka előrehaladását. Jó és elfogadott vezetői gyakorlat, ha a feladat elején, közepén és a vége felé rövid beszámolásra kötelezzük a munkatársunkat annak érdekében, hogy tájékozódjunk az adott feladat készenléti állapotáról. Ez a módszer a munkatárs és a vezető megnyugvását is szolgálja. A munkatársunk megnyugodhat, hiszen azzal, hogy bemutatja munkájának részeredményeit, biztos lehet abban, hogy jó irányban tevékenykedik, munkája megfelel a vezetője elvárásainak. Másfelől a vezető is megnyugszik, hiszen tudja, hogy a munkatársa munkavégzése rendben halad, és az határidőre készen lesz.

Ha kész a feladat, és már csak az „utolsó simítások” vannak hátra, akkor – a modern kor igényeinek megfelelően – digitálisan kérjük be az anyagot, és a saját számítástechnikai eszközünkön ellenőrizzük, korrektúrával jelölve a szövegben javasolt módosításokat, és ha szükséges, akkor rövid írásbeli megjegyzésekkel egészítsük ki. Ezt követően a munkatársunkkal együtt tekintsük át a bejegyzéseinket, kérjük őt arra, hogy a szükséges javításokat végezze el. Ezt követően még egyszer ellenőrizzük a leadásra kész munkát.

A vezetői folyamat egyik legfontosabb, de gyakran elhanyagolt eleme az értékelés. Minden feladatvégrehajtás után röviden értékeljük munkatársunk tevékenységét, kiemelve az általa végzett munka jelentőségét és azt, hogy mennyire segítette a vezető és a szervezet munkáját. Hangsúlyozzuk, hogy a munka elvégzésével ő is sokat fejlődött, természetesen ha szükséges, akkor néhány kritikai észrevételt is tegyünk, de úgy, hogy az mindenképpen építő jellegű legyen, és a dolgozó munkavégzésének fejlődését szolgálja. Végül pedig köszönjük meg a feladat végrehajtását.

Zárógondolatok

Tisztelt Olvasó, az idő mindenki számára relatív, az életidőnket és azon belül a munkaidőnket igyekezzünk minél hasznosabban kihasználni, ez nemcsak a saját érdekünk, hanem szervezeti közös érdek is. Az imént néhány jó gyakorlatról olvashattak, kérem, gondolkodjanak el az itt leírtakon, és tekintsék példának Blaskó vezérőrnagy úr munkásságát, aki – az elért eredményei tükrében – hatékonyan használja fel az idejét!

Irodalomjegyzék

- JOSEPHS, Ray (1992): *Időgazdálkodás vezetőknek*. Budapest, Bagolyvár.
- KOVÁCS Gábor (2018): *A rendészeti szervezetekben lejátszódó vezetési folyamatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- ROBBINS, Mel (2019): *Az 5 másodperces szabály*. Budapest, Édesvíz.
- UPDEGRAFF, Robert R. (2002): *Idő, amire szükségünk van*. Budapest, Bagolyvár.

Kőhalmi László¹

A jogállami büntetőjog és büntetőeljárás rögös útjai

Blaskó Béla professzor oktatói-kutatói munkássága a bűnügyi tudományok szinte valamennyi területét átfogja. A Jubiláns hatalmas életművét a tudományos igényesség, a precizitás, a szakmai sokoldalúság és a magas színvonalú, de mégis közérthető stílus fémjelzi. Professzor Úr elaborátumai közül legszívesebben a jogállami büntetőjoggal foglalkozó tanulmányokat olvastam, olvasom, s most ehhez a témakörhöz kapcsolódó írással szeretnék tisztelegni a Közzolgálati Egyetem Rendészeti Karának iskolateremtő kriminalista jogtudósa előtt.

A hatalommegosztás

A rendszerváltás hajnalán publikált tanulmányában Blaskó professzor a jogállami büntetőjog fontos posztulátumának tekintette a hatalmi ágak megosztásának követelményét (BLASKÓ 1995, 202.). Manapság, három évtizeddel a rendszerváltozás kínkeserves, a jogállami architektúra kiépítését megcélzó, nagyüzemi törvényalkotó munka után ott tartunk, hogy komoly aggályok merülnek fel a hatalommegosztás hatékonyságának vizsgálatakor. Nem hazai jogi unikumról, hanem világtendenciáról van szó. A végrehajtó hatalom az élet egyre több és több területét igyekszik kontrollja alá vonni.

A jelenlegi, koronavírus-járvány sújtotta időkben különösen veszélyes irányokat vehet a hatalomgyakorlás. Romano Guardini helyesen látta, hogy a különböző önreklámozó szlogenekkel ellentétben demagógia „értékes” vagy „értelmes” hatalomról beszélni. A hatalom minősége akkor dől el, amikor az ember birtokába kerül, aki dönt róla és tetté alakítja. Mindez azt is jelenti, hogy felelőssé tehető érte (GUARDINI 1994, 96.).

A politikai hatalom gyakorlóit tehát könnyen illuzionistává válhatnak, amikor csak és kizárólag az érdekkörük/érdekcsoportuk elvárásaihoz igazodó kriminálpolitikai koncepciót erőltetnek rá a társadalomra.

¹ Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

A demokráciákban valóban formálisan a pártok közhatalmat nem gyakorolnak, de a jogalkotás effektíve mégis alapvetően a választáson győzelmet szerző párt(ok) kriminálpolitikáját transzformálja jogi normákká (GÁL 2019, 100–102.).

A hatalom birtokosának fokozott önfegyelmet és önmérsékletet kell tanúsítania, hogy elkerülje a jogalkotói tévedhetetlenség betegségével való megfertőződést. Ennek egyik ellenszere lehet a hatalomgyakorlás centrális erőtereitől távolabb eső hivatásrendek véleményeinek, tanácsainak (például ügyvédek, jogtudósok) – ha nem is elfogadása, de – legalább megfontolása.

Tovább bonyolíthatja a szituációt, amikor a hatalom tényleges birtokosainak helyzete lokalizálhatatlan, azaz a formális impérium gyakorlója helyett háttérhatalmak hozzák meg az igazi döntéseket, és a kinevezett bürokraták pusztán egy illegitim (nem választott) hatalom bábszerű kiszolgálói. Innen már csak egy lépésnyi távolságban van a diktatórikus hatalmi berendezkedés kiépülése. Tudnunk kell azonban, hogy a diktatúrák azért jöhettek és jöhetnek létre, mert léteztek kollaboránsok, bármit végrehajtani képes alantas bűntársak.

Az autoriter hatalomgyakorlási technika helyett a jogalkotónak az alkotmányos párbeszédre kell törekednie, tehát az egyes jogi normák, alkotmányi rendelkezések jelentéstartalmáról való döntés optimális esetben többszereplős (DRINÓCZI 2015, 19–20.). Ez nemcsak a törvények, hanem más jogszabályok megalkotásánál is hasznos lehet, hiszen egy minimális szakmai konszenzus sokat lendíthet a jogalkotói szándék minél hatékonyabb perfektuálódásában, vagy a jogalkotói-jogalkalmazói *common opinion* hiánya növelheti a normák szakmai szabotálását.

A szakmai dialógus érdemi legyen, lépjen túl a felszínes, formai egyeztetésen. A prompt – néhány órán vagy napon belül bekért – hivatásrendi vélemények legfeljebb a jogállami jogalkotás imitálására alkalmasak. Másfelől viszont azt is látni kell, hogy a világban a döntéshozatali mechanizmusok felgyorsulnak, ezért a hivatásrendi reakcióidő lerövidül. Az egyes szakmai szereplők nem spórolhatják meg a hatékony válaszadási technikák/technológiák kiépítésének költségeit.

A digitális postafordultányi válaszidőre épülő kommunikációs technológiai megoldások egyre előtérbe kerülése azonban együtt jár az árnyékjelenségek megjelenésével is, mivel a kibervilág előnyök és kriminális veszélyek sajátos kusza egyvelege.

A védelem, a védekezés, a biztonság jelszava alatt könnyű kiépíteni egy digitális diktatúrát. Ma még csak azt figyeli az általunk letöltött telefonos applikáción keresztül az „illetékes elvtárs”, hogy jogszerűen hagyjuk-e el az otthonunkat kijárási korlátozás idején, legközelebb már feddést kapunk,

ha nem az aktuális társadalmi-politikai mainstream szerinti üdítőt vásárolunk. Az állampolgárokkal aláíratnak egy biankó biztonsági csekket, de senki és semmi nem garantálhatja, hogy ezzel nem történik visszaélés. Ennek bizonyítéka az informatikai bűnözés egész története (TÓTH 2019, 193–195.). Hányszor kerültek már kínos magyarázkodásba különböző hiperbiztosnak kikiáltott informatikai rendszereket működtető szervezetek azért, mert egy nyolcéves kislány feltörte a bombabiztos belső rendszerüket? Minden jelentősebb bankkártya- vagy bankszámla-visszaélés után a pénzintézetek leteszik a nagyesküt, hogy most már egészen biztosan nem lehet feltörni az online hozzáférést, és kizárt a titkos kód megfejtése. Eddig a nemzetközi banki rendszerben alkalmazott kriptográfiai megoldások számítottak „biztonságosnak”, mert a „hagyományos” számítógépek tucatjait csatasorba állító szuperszámítógép-hadseregnek is több évtizedig tartana megfejtetni a kódot. Aztán jöttek a kvantumszámítógépek, és immár sokadszor újra kell értékelni az informatikai biztonság paramétereit.

Az emberi jogok és egyenlőség

Az egyes emberek egyenlőségébe vetett hit csak a késői modernitás korszakában vált teljesen uralkodóvá a nyugati kultúrkörben. Az egyenlőség tana a felvilágosodás korából ered, s éppúgy, mint a túlzott individualizmus doktrínája, a kereszténység tanításainak elferdítésén alapszik (SEGESVÁRY 2006, 40.). Az őskeresztény felfogás egyrészt minden embernek mint egyénnek az értékét hangsúlyozta; másrészt minden egyénnek mint bűnösnek az egyenlőségét is elismeri, ha felvállalja bűneit, profánabban mondva, ha önkritikaképes. A modern korban ezek a keresztény tanok elvesztették transzcendens gyökereiket, átminősültek individualizmussá és a minden egyén közötti egyenlőségé.

A nyugati kultúrkör különböző áramlataiban a sztoikusoktól elfogadott, hogy minden ember egyenlő a neki kijáró tisztelet szempontjából, vagyis minden embernek veleszületett méltósága van. Minden egyes egyén emberi méltóságára vonatkozó meggyőződés a humanizmusnak a legszilárdabb alapja, amely szükségszerűen elvet mindenfajta totalitarizmust, jobb- és baloldalt egyaránt.

A késői modernitás tanítása az egyenlőségről a különbségek tagadásán alapul, amely irracionális és tudománytalan állítás. A modern biológia tudományosan bizonyított tétele szerint nincs két, minden szempontból azonos egyén, hiszen mindenkinek eltérő a genotípusa (SEGESVÁRY 2004, 13.). Emellett minden személynek különbözik a valóságban való konkretizálódása, szocializációja, azaz eltérőek vagyunk fenotípus szempontjából is (SEGESVÁRY 1995, 7.).

Az egyenlőség mantraszerű hangoztatása tagadja az ember sokszínűségét, kreativitását. Miért lenne egyenlő a tömeggyilkos a koronavírústól megfertőződött beteg életét megmentő orvossal?

Egyenlőség abban van, hogy mindenkit megillet az emberi méltóság. Még a legádázabb gonosztevőt is megilleti az emberkénti tisztelet (FÖLDVÁRI 1987, 40.). A bűnelkövetők ugyanis sokszor nem a rájuk kiszabott büntetést sérelmezik, hanem azt, hogy embervoltukat negligálva bántak velük a hatóságok. Csak az tanulja meg a jót, a helyeset, csak az lesz jogkövető, aki helyes példát lát maga előtt. Ezért fontos, hogy a bűnelkövetőt a jogállami garanciák maradéktalan betartása mellett vonjuk felelősségre.

Közismert Dershowitz véleménye a tortúra alkalmazhatóságáról (DERSHOWITZ 2003, 275–278.). Az alkotmányos jogállam mintaállamában, az Egyesült Államokban lényegében a saját jogi garanciarendszerük sutba dobásával, kifacsart logikával nem tekintik katonának a terroristákat, kivonva így őket a genfi konvenció joghatósága alól, és szabad utat biztosítanak embertelen eljárásoknak.

Ezen felbuzdulva már nemcsak a terroristákat lehet lehallgatni, hanem a pedofilokat vagy a korrupciós deliktumok elkövetőit is, és szép lassan elérünk ahhoz, hogy a legcsekélyebb tárgyi súlyi kriminális megnyilvánulások megelőzése érdekében titkosszolgálati eszközöket alkalmazunk (BARTKÓ 2017, 151–152.). Egy sajátos, orwelli, a jogállami garanciákat nélkülöző intervenció-s-prevenció büntető anyagi és eljárási jog csendes kiépülése zajlik, amely a jogállam alkonyához vezethet (HASSEMER 2006, 130.).

Az emberi jogok tiszteletben tartása mellett elkötelezett államok munkája ellenére – például a dél-afrikai apartheid eltörlése – még mindig tanúi lehetünk az emberi jogok tömeges és ismételt megsértésének (DELÉTRAZ 1998, 12.). A régi demokráciákban is előfordulnak jogsértések. Az emberi jogok tisztelete befejezhetetlen feladat, állandóan újra kell kezdeni – és folytatni.

A biztonság mindent visz

A jogtudomány a fogalmi nehézségek áthidalására gyakran használja az úgynevezett negatív jellegű megközelítést. E szemantikai metodika mentén haladva megállapítható, hogy a biztonság a biztonság hiányával korrelatív viszonyban van. Ádám Antal a biztonság hiánya alatt valamiféle fenyegetést, veszélyt, ártalmat, károsodást, hátrányt, félelemmel és/vagy gyötrellemmel járó szenvedést ért (ÁDÁM 2005, 33.). A biztonság tehát az előbb leírtak reciproka, vagyis egy sajátos oltalmi, védettségi helyzetet jelent (VIDA 2013, 89.). A biztonság fogalmában benne foglaltatik, hogy az nem jelenti a jogtárgyak sérelmének teljes kizárhatóságát (ALBRECHT 2010, 17.).

A biztonság és annak hiánya rendkívül változatos értelmezésben jelent és jelenik meg a különböző civilizációkban és függ az adott veszély/hátrány volumenétől, térbeli kiterjedtségétől, műszaki kapacitásállománytól stb.

A biztonság állami megközelítésében és kezelésében jelentős cezúra a nemzetállamok létrejötte és a valós vagy fiktív „társadalmi szerződésekben” kimondott vagy kimondatlan állami biztonsági garanciavállalás (ELEK 2016, 193–194.). Az államok alapvetően három „biztonsági termék” produkálására szerződnek: az állambiztonságra, a nemzetbiztonságra és a közbiztonságra. E biztonsági triász „leszállítása” a megrendelőknek, az állampolgároknak azonban többnyire nem a szép szó, a baráti meggyőzés eszközével ment és megy végbe, hanem durvább vagy lágyabb módon, de erőszakos, militáns mechanizmusok alkalmazásával is (ÁDÁM 2006, 32–35.).

A hidegháborús opposzió, a bipoláris szembenállás megszűnését követően mind a jogtudomány, mind a politika reprezentánsainak oldaláról megfogalmazódott az igény az embert és az emberi közösséget fenyegető valamennyi hagyományos és újszerű veszélyt figyelembe vevő, összetett biztonságfogalom kimunkálására és alkalmazására (KONDOROSI 2015, 127.).

A legelterjedtebbnek tekinthető úgynevezett humán biztonság tartalmi összetevőinek meghatározása azonban nem lezárt folyamat. A humán biztonság fogalmát holisztikus szemlélettel az embert és az emberi közösségeket fenyegető valamennyi veszélyt és ártalmat figyelembe véve és interdependensen kell kezelni. Ennek részét képezi a fertőző és gyógyíthatatlan emberi, állati és növényi betegségek elleni fellépés is.

A *human security* elvileg tehát korszakunk valamennyi veszélyétől és ártalmától való mentességet jelent. Mivel ilyen tartalmú biztonság sajnos elérhetetlen, az emberközpontú biztonság rendkívül kiterjedt, összetett követelményrendszert, megelőző, védekező, oltalmat és rehabilitációt nyújtó, sokrétű erőfeszítést igényel.

A humán biztonsághoz elválaszthatatlanul kapcsolódik a védelem, az úgynevezett *human security defence* és a megelőzést, elhárítást, helyreállítást is magában foglaló oltalom, a *safety* elérése.

A humán biztonság, illetve bizonyos elemeinek megfelelő tartalmú alkotmányos (alaptörvényi) meghatározása azzal a következménnyel járt, hogy alkotmányos értékke vált, és így tartalmi befolyást gyakorol a biztonság fenntartását és védelmét szolgáló törvényi és rendeleti szabályozásra (ÁDÁM 2005, 35–37.).

A probléma akkor merül fel élesen, amikor a biztonság más alkotmányos értékkel kollízióba kerül. A planetáris szinten aktívabb működést mutató állam a globalizált tér működésének tapasztalataira hivatkozva, a „minden minden-nel összefügg” jelszava alatt egyre több és több társadalmi zónát von állami

irányítás alá. Mindezt természetesen azért, mert a biztonság csak és kizárólag így garantálható.

Az állami aktivitás eljuthat egészen addig, hogy akár a még el sem követett bűncselekmények elkövetőit pönalizálja, likvidálja (VOLKMANN 2004, 700–703.). Ez viszont már a diktatúrák gondolat-bűncselekményi kategóriáját jelenti, s innentől az adott államra a „jogállam” cédula helyett a rendőrállam feliratot kell kiakasztani.

A végrehajtói-jogalkotói biztonságot ígérő lendület egészen odáig juthat, hogy maga a közhatalom jelenti a legnagyobb veszélyt az emberre, az emberi szabadságra, ugyanis a biztonság garanciáját ígérő államhatalom leértékeli a szabadságot, és azt az üzenetet sugározza a polgároknak, hogy az alapjogok közül a biztonság *primus inter pares* (SZIKINGER 2012, 25.).

Az ilyen helyzet Szikinger István szerint kedvez a diktátori ambíciókkal rendelkező politikusoknak, hiszen kivételes állapotok, kivételes helyzetek – például tömegkatasztrófa, lázadás, terroristák, szervezett bűnözők elleni küzdelem stb. – esetén megengedhetőnek tartják a jogállamra az „átmeneti üzemzavar miatt zárva” tábla kiakasztását (SZIKINGER–DEÁK–GELLÉR 2005, 73–77.). Mindez azért veszélyes, mert a biztonságot ígérő diktátoraspiránsok könnyen meghatározó politikai szereplővé válhatnak, és „stand by” üzemmódba helyezik a demokratikus intézményrendszer garanciális szerveit (például bíróságok, alkotmánybíróság), amint erre napjaink politikai rendszereiben példák is adódnak.

Egyes politikai szereplők lényegében egy folyamatos virtuális háborús helyzetet generálnának saját politikai és jogi visszaéléseik legitimálásához. Ennek a politikai hangulatkeltésnek a jogi leképeződése az antiterrorista jog, ugyanis a biztonság jogi alapértéke jelenti a legitimáló bázist a kivételes rendelkezések meghozatalára és alkalmazására, például rögtönítélő bíróság, fellebbezés kizárása.

Jean Charles de Menezes brazil villanyszerelő, akit Londonban tévedésből, közszereplőként, hét lövéssel gyakorlatilag kivégeztek, ennek a „biztonságos” világrendnek az „üzemeltetési költsége”. Rosszkor volt rossz helyen.

Az a biztonság, amely a büntetőeljárás garanciális szabályainak leépítésével, az emberi jogok megsemmisítésével érhető el, semmit nem ér, mert az ilyen állapot a társadalom teremtő erejét pusztítja el (FINSZTER–KORINEK 2015, 575.).

Kriminalizáció és hadijogiasítás

A kiemelt tárgyi súlyú bűncselekmények (például szervezett bűnözés, terrorizmus, pénzmosás) elleni küzdelmet a folyamatosan új *modus operandi*

keresése jellemzi (GÁL–TÓTH 2004, 187–189.). Ennek a bűnözést csökkentő jogalkotási ötletbörzének a terméke, hogy a hadijogban eredményesen alkalmazott módszereket igyekeznek névértéken átültetni a civil életviszonyokra (SIEBER 2010, 133–135.).

A büntetőjog hadijogiasítása kettős hozadékkal kecsegtetett: egyrészt alkalmas lehet a bűnözés csökkentésére, másrészt növelheti a politikusok népszerűségét, hiszen végre képes valaki legyőzni az ősgonosz földi megtestesítőit.

A gyakorlat persze teljesen más fejleményeket hozott. A szervezett bűnözés ellen katonai eszközökkel és módszerekkel történő fellépés ahelyett, hogy konszolidálta volna a közbiztonságot Mexikóban, inkább tovább rontotta a helyzetet, és ennek következtében napjainkra a mexikói szervezett bűnözés militarizálódott. A rendőrség teljes mértékben alkalmatlanná vált a bűnözés kezelésére, bármi, ami jelentősebb tárgyi súlyú deliktum, az ma katonai feladatmegoldást igényel. Mexikóban az organizált kriminalitás elleni küzdelem militarizálása a szervezett bűnözés militarizálódásához vezetett (NIEMITZ 2017, 637.).

A diszkreditálódott politikusok a hadijogi szabályozási modellek kiterjesztésében és a büntetőjog extremizálásában látják az esélyt népszerűségük visszaszerzésére. Hosszú távon azonban veszítenek, mert a politikai hitelességet nem lehet a büntetőjog ostorának fenygetésével elnyerni.

Napjainkban a koronavírus-pandémia leple alatt egy sajátos egészségügyi hadibüntetőjog kialakulásának lehetünk tanúi. A politika és a büntetőjog határos támogatásával könnyen „tudományos igazsággá” válhatnak bizonytalan gyógymódok. Csak remélni lehet, hogy egyszer a vakbélgyulladás megállapítása nem képezi majd politikai vita tárgyát.

A jogállami büntetőjog művelőinek azonban nem a különböző rezsimek, hanem a szabad tudományos meggyőződés szolgálatában kell állniuk. Tartózkodni kell attól, hogy a politika a büntetőjogot a bűncselekmények elleni küzdelem olcsó eszközeként használja (NAGY 2019, 265–266.).

Fény az alagút végén

A büntetőjog klasszikusaitól tudjuk, hogy a jogállam nem teremti, hanem biztosítja a jogot. A jogállami büntetőjog fennmaradásához mind az elméleti, mind a gyakorlati jogászra komoly feladat hárul. Blaskó professzort idézve: „Modern büntető-jogtudományi gondolkodásunkban azzal is számolnunk kell, hogy a büntetőjogi, de elsősorban a jogalkalmazási gyakorlat gondolkodását nem a tudományos okosság, az egzakt tudományos eredmények »rendszerbefoglalási képesség készsége«, de nem is valamilyen hétköznapi vulgárisan

leegyszerűsítő, csupán »alapsémákban« operáló fogalomalkotási séma, vagy mechanizmus jellemzi, hanem valahol a kettő között elhelyezkedő »rendszer« (BLASKÓ 2000, 22.).

Irodalomjegyzék

- ÁDÁM Antal (2005): A biztonság az értékek között. *Jura*, 11. évf. 1. sz. 33–41.
- ÁDÁM Antal (2006): A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. évf. 7–8. sz. 26–41.
- ALBRECHT, Hans-Jörg (2010): Biztonság és bűnmegelőzés. Objektív biztonság – szubjektív biztonság. *Kriminológiai Tanulmányok*, 47. sz. 17–35.
- BARTKÓ Róbert (2017): Irregular Migration and Terrorism in the European Union: An Analysis Based on Reports of EUROPOL and FRONTEX. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 4, No. 1. 149–154.
- BLASKÓ Béla (1995): Jogállam – Büntetőjog – Bűnösség. *Magyar Jog*, 42. évf. 4. sz. 207–216.
- BLASKÓ Béla (2000): Jogállami büntetőjog: néhány tisztázandó elméleti probléma. *Börtönügyi Szemle*, 19. évf. 3. sz. 15–22.
- DELÉTRAZ, Hugues (1998): Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata ötven év után. *Távlatok*, 8. évf. 39. sz. 3–13.
- DERSHOWITZ, Alan M. (2003): The Torture Warrant: A Response to Professor Strauss. *New York Law School Review*, Vol. 48, No. 2. 275–294.
- DRINÓCZI Tímea (2015): Alkotmányos párbeszéd és hatalommegosztás. *Állam- és Jogtudomány*, 56. évf. 1. sz. 19–43.
- ELEK Balázs (2016): From Poaching to Financing Terrorism: Thoughts on Poaching Endangering Society. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 3, No. 1. 190–200.
- FINSZTER Géza – KORINEK László (2015): Maradhat-e alkotmányos jogállam Magyarországon? *Jogtudományi Közöny*, 70. évf. 12. sz. 570–579.
- FÖLDVÁRI József (1987): *Kriminálpolitika*. Budapest, KJK.
- GÁL István – TÓTH Mihály (2004): The Fight against Money Laundering in Hungary. *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 8, No. 2. 186–192. DOI: <https://doi.org/10.1108/13685200510621118>
- GÁL István (2019): Economic Policy, Criminal Policy and Economic Crime. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 6, No. 1. 100–109.
- GUARDINI, Romano (1994): *Az újkor vége. A hatalom*. Budapest, Vigília.
- HASSEMER, Winfried (2006): Sicherheit durch Strafrecht. *HRRS*, Vol. 7, No. 4. 131–143.
- KONDOROSI Ferenc (2015): A biztonság változásai és a Blackwater szindróma kérdése. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 3. évf. 2. sz. 127–138.
- NAGY Ferenc (2019): Reflexiók a jogállami büntetőjog helyzetéről. *Magyar Jog*, 65. évf. 5. sz. 262–269.
- NIEMITZ, Malte (2017): Die Militarisierung der Organisierten Kriminalität in Mexiko. *Kriminalistik*, Vol. 71, No. 10. 637–640.
- SEGESVÁRY Viktor (1995): A közeledő korváltás perspektívái. *Valóság*, 38. évf. 1. sz. 1–17.
- SEGESVÁRY Viktor (2004): *Civilizációk dialógusa. Bevezetés a civilizációk tanulmányozásába*. Hága, Mikes International.
- SEGESVÁRY Viktor (2006): *21. századi konzervativizmus*. Hága, Mikes International.

- SIEBER, Ulrich (2010): A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és a külső biztonság nyomában. *Kriminológiai Tanulmányok*, 47. sz. 131–149.
- SZIKINGER István – DEÁK Péter – GELLÉR Balázs József (2005): Terrorizmus és jogkorlátozás. *Fundamentum*, 9. évf. 3. sz. 73–86.
- SZIKINGER István (2012): Téveszmék a biztonságról. In VIRÁG György szerk.: *OKRI Szemle*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 17–36.
- TÓTH Dávid (2019): Crimes in Connention with Cryptocurrencies. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 6, No. 2. 193–206.
- VIDA Csaba (2013): A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 1. évf. 1. sz. 87–105.
- VOLKMANN, Uwe (2004): Sicherheit und Risiko als Probleme des Rechtsstaats. *Juristen Zeitung*, Vol. 59, No. 14. 696–703.

Lajtár István¹

A feltételes szabadságra bocsátásról

Az elítéltek feltételes szabadságra bocsátása a hazai büntető anyagi jog és a büntetés-végrehajtási jog olyan – komoly hagyományokkal rendelkező – intézménye, amelynek helyes alkalmazásához alapvető társadalmi érdek fűződik. Olyan jelentős kedvezményt jelent, amelynek engedélyezése során a bíróság – a jogszabályban meghatározott feltételek fennállása esetén – eltekint a büntetés meghatározott részének végrehajtásától. Annak az immár hárompólusú rendszernek az egyik eleme, amelyben az elítélt vagy teljes izolációban (büntetés-végrehajtási intézetben), vagy időszakos ellenőrzés mellett, teljesen szabadon (feltételes szabadságon) van, vagy köztes megoldásként személyi szabadsága teljes elvonásának megszüntetése mellett, mozgási szabadságának és a tartózkodási helye szabad megválasztása jogának korlátozására kerül sor (reintegrációs őrizet). A feltételes szabadságra bocsátással a szabadságvesztés büntetés tényleges végrehajtandó tartama csökken, ez azonban jogi értelemben továbbra is a szabadságvesztés szerves részét képezi, az eredménytelen feltételes szabadság ugyanis nem számít be a szabadságvesztés tartamába. A feltételes szabadságra bocsátás – az elítélt arra irányuló eltökélt szándéka esetén – annak egyik eszköze lehet, hogy mihamarabb elkötelezze magát a törvénytisztelő életmód folytatása mellett, segíti a társadalomba való visszailleszkedést, egyúttal hozzájárul a börtönzsúfoltság enyhítéséhez is. Ez utóbbi következmény azonban nem lehet szempont a jogintézmény alkalmazása során.

A szabadságvesztés végrehajtásának célja

Tekintettel arra, hogy a jogintézmény kizárólag a büntetés, ezen belül is a szabadságvesztés büntetés céljának következetes figyelembevétele mellett alkalmazható, ezért annak részletes vizsgálata előtt megkerülhetetlen ezen célok rövid áttekintése. A büntetés célja a társadalom védelme, a törvénytisztelő állam-

¹ Közjogi legfőbb ügyész helyettes; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, c. egyetemi tanár.

polgárok megóvása a bűnözéstől és a helyes társadalmi értékrend érvényre juttatása. Ennek egyik oldala az egyéni, a másik az általános megelőzés. A törvény által meghatározott büntetési célokat a bíróságok hivatottak érvényesíteni az igazságszolgáltatás során. A társadalom védelme minden jogkövető polgár érdeke, közérdek. Ezért is kiemelt fontosságú, hogy az eljáró bíróságok azt soha, egyetlen döntésük során se tévesszék szem elől. A szabadságvesztés végrehajtásának célja pedig az ügydöntő határozatban meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után sikeresen visszailleszkedjen a társadalomba, és a társadalom jogkövető tagjává váljon.²

A feltételes szabadságra bocsátás jogintézménye

A feltételes szabadságra bocsátás intézménye a nevelés gondolatának elterjedésével az elítéltnak a társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése érdekében alakult ki. A bíróság számára korrekciós lehetőség, az elítélt számára pedig perspektívát nyújt, ugyanakkor átmenetet és próbátételt is jelent a társadalomba való visszailleszkedéshez. Ennek során az elítéltet azzal a feltétellel helyezik szabadlábra, hogy amennyiben újabb bűncselekményt nem követ el, és a számára előírt magatartási szabályokat megtartja, a tetтарыos büntetésének hátralévő részét nem kell letöltenie. A jogintézmény a kriminálpedagógia eszköztárában foglal helyet, ugyanis a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására ösztönzi az elítéltet, s ezáltal segíti a büntetés-végrehajtási szervek munkáját is. A feltételes szabadságon lévő elítélt felügyelete és annak kilátásba helyezése, hogy újabb bűncselekmény elkövetése vagy súlyos magatartási szabályszegés esetén a büntetését folytatnia kell, mind olyan tényezők, amelyek szintén segítik az elítélt nevelését és reszocializálását. A korábbi szabadulás reménye pozitívan befolyásolhatja az elítéltek viselkedését, magatartását, amelynek hatása folytatódik a feltételes szabadság tartama alatt is.

A feltételes szabadságra bocsáthatóság kapcsán határozottan és egyértelműen rögzíteni szükséges, hogy az nem automatizmus, a lehetőség nem jelent alanyi jogot arra, hogy az elítélt a szükséges várakozási idő után ténylegesen szabaduljon. Az alapügyben eljáró bíróság kizárólag a kedvezmény lehetőségéről dönt, illetve csupán deklarálja a törvényi rendelkezést (BELOVICS 2018, 452.). A törvényben meghatározott „várakozási” idő eltelte kizárólag azt jelenti, hogy az eljáró bíró megvizsgálja az engedélyezés feltételeit, majd azokat mérlegelve dönt az engedély

² A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 83. § (1) bekezdés.

megadása vagy megtagadása tárgyában. Tekintettel arra, hogy a helytelen alkalmazás súlyos következményekkel járhat, ezért a bíróságnak komoly körültekintés mellett kell meghoznia felelős döntését. Az engedély megadására kizárólag akkor kerülhet sor, ha az megalapozottan szolgálja a büntetés célját. Ellenkező esetben éppen maga a bírói döntés jelenthet potenciális veszélyt a társadalomra. A feltételes szabadságra bocsátás szabályai gyakran változtak, alkalmazására hol szigorúbb, hol enyhébb előfeltételek mellett kerülhetett sor. Az utóbbi időben több olyan, jelentős tárgyi súlyú, élet és testi épség elleni bűncselekmény elkövetéséért elítélt vonatkozásában is sor kerülhetett a jogintézmény alkalmazására, ami – a büntetési célok érvényesülése tekintetében – komoly aggályokat ébresztett. Ezért a társadalom védelmének igénye szükségessé tette a vonatkozó jogi szabályozás ismételt átgondolását.

2019 végén az igazságügyi miniszter átfogó kormányzati vizsgálatot kezdeményezett. Ennek eredményeként – a hozzátartozók sérelmére elkövetett súlyos személy elleni erőszakos bűncselekmények áldozatainak fokozottabb védelme érdekében – 2020. év elején olyan komplex módosító törvénycsomag tervezete készült el (a továbbiakban: Tervezet), amely a büntető anyagi jogi szabályok szigorítását is tartalmazta. Ezzel párhuzamosan a Kúria elnöke által 2020. évre vonatkozóan felállított öt joggyakorlat-elemző csoport egyike a feltételes szabadságra bocsátás feltételeit is vizsgálatának tárgykörébe vonta a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlatban.

A feltételes szabadságra bocsátás feltételei és az alkalmazást kizáró okok

A feltételes szabadságra bocsátás büntető anyagi jogi feltételeit a Büntető törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.)³ 38. §-ának (1)–(3) bekezdése tartalmazza. Alkalmazásának objektív időbeli, valamint az elítélt magatartásával kapcsolatos szubjektív feltételei egyaránt vannak. A feltételes szabadságra bocsátás feltételeire vonatkozó törvényi rendelkezéseket a Büntetés-végrehajtási Kódex⁴ (a továbbiakban: Bv. tv.) 188–190. §-a részletezi. Ezen szabályozást a jogalkotó 2019. január 1-jei hatállyal pontosította.⁵ A feltételes szabadságra bocsátás célja a büntetés anyagi jogi jogszabályban meghatározott céljával átfedést tartalmaz, és bár a korábbi normaszöveg széles mérlegelési lehetőséget biztosított a jog-

³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

⁴ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL törvény.

⁵ 2018. évi CXXII. törvény 26. § (1) bekezdés.

alkalmazó számára, ennek ellenére – konkrét jogszabályi rendelkezés hiányában – adott volt a lehetőség egy szűkebb jogértelmezésre. A bírói gyakorlat nem volt egységes abban a tekintetben, hogy a büntetés céljának megvalósulása körében vizsgálándó-e az elkövetett bűncselekmény jellege és a kiszabott büntetés, vagy kizárólag a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartás vehető figyelembe. A feltételes szabadságra bocsátás elsődlegesen a speciális prevenciót szolgáló intézmény, azonban nem hagyható figyelmen kívül a Btk. 79. §-a alapján, hogy a büntetés célja alapvetően a társadalom védelme, ezért nem mellőzhető ennek vizsgálata a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezéséről való döntés alkalmával sem.

A feltételes szabadságra bocsátásról a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv.-bíró) a büntetés-végrehajtási intézet (a továbbiakban: bv.-intézet) előterjesztése alapján⁶ – összetett szempontrendszer figyelembe véve – dönt. A jogintézmény alkalmazásának objektív feltétele a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetés bíróság által meghatározott részének (életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a bíróság által meghatározott tartamnak) a letöltése. A Btk. a feltételes szabadság legkorábbi időpontját nem a végrehajtási fokozathoz, hanem az elkövető előéletéhez igazítja. Tekintettel arra, hogy azok a terheltek, akik korábban még nem vagy csak viszonylag régebben követtek el olyan bűncselekményt, amely miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték őket, nagy valószínűséggel könnyebben és hamarabb visszaileszkednek a társadalomba és törvénytisztelő életmódot folytatnak, ha korábban feltételes szabadságra kerülhetnek. A feltételes szabadságra bocsátás szubjektív feltételét nem a Btk., hanem a Bv. tv. 188. § (1) bekezdésének *b)* pontja tartalmazza. Ennek értelmében a feltételes szabadságra bocsátásnak akkor van helye, amennyiben alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. A jogalkotó – a hatályos szabályozás alapján – arra nézve is rendelkezik, hogy a szubjektív feltétel szempontjából a bv.-bírónak mit kell vizsgálat tárgyává tennie.⁷

A törvény a korábbi szabályozáshoz képest egyértelművé teszi, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében való döntés meghozatalakor értékelni kell az elkövetett bűncselekmény büntetési célokhoz, illetve az elítéltnak az elkövetett bűncselekményhez való viszonyát. Ez nem jelenti azt, hogy a bv.-bíró felülmérlegelné vagy újraértékelné azokat a körülményeket, amelyeket a perbíró a büntetés kiszabásakor értékel. A speciális prevenciók célok érvényesülésének vizsgálatakor az elkövetett bűncselekményt, a kiszabott büntetést és a még végrehajtásra váró tartamot együttesen kell vizsgálni, amely egyúttal viszonyítási

⁶ Bv. tv. 57. § (1) bekezdés.

⁷ Bv. tv. 188. §§ (1a) bekezdés.

alap is abban a tekintetben, hogy az elítélt a büntetés kiszabását követően milyen magatartást tanúsított. Ez utóbbi körben a megbánásnak van kiemelkedő jelentősége, amelyre utalhat az, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása alatt tett-e bármit, ami az okozott sérelem vagy kár reparálását szolgálja a sértett irányába, ideértve a bűncselekménnyel okozott kár megtérítését, a megítélt polgári jogi igény teljesítését vagy a teljesítés megkezdését.

A törvény fenntartja a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartás értékelését, ami alatt a végrehajtás rendjének való megfelelés, vagyis a fenyítések és jutalmazások, továbbá a reintegrációs programokban való előrehaladás értendő. A törvénytisztelő életmód folytatására való készség tág kategória. Nyilvánvaló, hogy pusztán az elítélt börtönkonform viselkedése, a fogvatartás rendjét és biztonságát sértő magatartástól való tartózkodása önmagában nem adhat kellő alapot a pozitív következtetés levonására. Ebben a körben értékelhető az elítélt jövőbeli lakhatására, foglalkoztatására, életmódjára vonatkozó elképzeléseiről szóló nyilatkozata, az ezzel összefüggésben benyújtott igazolások, a meghallgatás idején szerzett bűnügyi nyilvántartási adatok vagy a pártfogó felügyelői vélemény. Vizsgálható továbbá az elítélt végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását követően a végrehajtás megkezdéséig, illetve a kényszerintézkedések hatálya alatt töltött idő beszámítása folytán a szabadlábban lévő elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról szóló döntésig terjedő időben tanúsított magatartása. A törvényi szinten megjelenő mérlegelési szempontrendszer komplex vizsgálatának előírásával a jogalkotó célja egy egységes, a vonatkozó elvárásoknak és a megalapozott társadalmi igénynek megfelelő jogalkalmazási gyakorlat kialakítása volt (LAJTÁR–SZÜCS 2019, 64–65.).

A törvény a fentiek szerinti feltételek meghatározása mellett további *olyan körülményeket (kizáró okokat)* is meghatároz, amelyek fennállása esetén a jogintézmény alkalmazására nem kerülhet sor. A jogalkotó megítélése szerint a büntetés célja a szabadságvesztés büntetés teljes kiállása nélkül nem elérhető azzal az elkövetővel szemben, akit olyan szándékos bűncselekmény miatt ítélték szabadságvesztésre, amelyet korábbi határozott ideig tartó végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése után, a végrehajtás befejezése vagy a végrehajthatóság megszűnése előtt követett el. Nem bocsátható továbbá feltételes szabadságra az elítélt a három hónapi minimális tartam letöltése előtt sem. Ennek indoka, hogy az elítéltnak a meghatározott minimumot le kell töltenie a bv.-intézetben ahhoz, hogy megalapozottan állást lehessen foglalni a feltételes szabadságra bocsáthatóság kérdésében. Ezen időtartamba azonban beszámít az előzetes fogva tartásban töltött idő is. Hasonló módon kizárja a törvény a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét azon elítélt esetén is, aki a bűncselekményt bünszervezetben követte el, további kizáró körülmény a többszörös visszaesés, amennyiben a szabadságvesztést fegyházfokozatban kell végrehajtani, valamint

az erőszakos-többszörös visszaesés. Ezen elkövetői körnél ugyanis a feltételes szabadság lehetőségének megadása eleve indokolatlan, illetve célszerűtlen, mivel nincs kellő alap annak feltételezésére, hogy a büntetés célja a büntetés teljes tartamának kiállása nélkül is elérhető.⁸

A jogalkotó a feltételes szabadság alkalmazását kizáró okok körét – a 2020. év elején elkészült Novella tervezete által – tovább kívánja szigorítani. A Btk. 38. §-át kiegészítő módosítás célja, hogy a legsúlyosabb, emberi életet vagy testi épséget sértő bűncselekmény, valamint a hozzátartozó sérelmére elkövetett jelentős tárgyi súlyú személy elleni bűncselekmény elkövetője határozott ideig tartó szabadságvesztés esetén a törvény erejénél fogva legyen kizárva a feltételes szabadság kedvezményéből. Ezen kategorikus tilalmat a legsúlyosabb esetekben, a más ember életének szándékos kioltásával elkövetett bűncselekmények esetében semmilyen különös méltánylást érdemlő körülmény sem oldhatná fel. A Tervezet azonban törekszik a nyilvánvalóan méltánytalan helyzetek elkerülésére, ezért bizonyos egyéniesítésre is lehetőséget kíván biztosítani. Ennek értelmében a kivételt nem ismerő esetek körébe nem tartozik bele a gondatlan emberölés, a halált okozó testi sértés, mert ezen esetekben az eredményre csak gondatlanság terjedhet ki. A Tervezet az emberölésen kívül a halálos eredménnyel járó, egyéb bűncselekmények (népirtás, fogolyzandulás stb.) esetén kizárólag a szándékos halálokozásra korlátozza a kötelező kizárás eseteit.

A Tervezet szerinti differenciált szabályozás lehetővé tenné, hogy bizonyos kivételes, különös méltánylást érdemlő esetekben (kísérlet vagy előkészület, részeség, korlátlan enyhítés alkalmazása stb.) a bíróság továbbra is rendelkezessen a feltételes szabadság alkalmazásáról. Erre akkor lenne mód, amennyiben az elkövetés körülményeire, az elkövető személyében rejlő társadalomra veszélyesség fokára vagy egyéb büntetéskiszabási körülményekre figyelemmel a büntetés célja pártfogó felügyelet elrendelésével és külön magatartási szabály meghatározásával elérhető. A nemzetközi egyezményekben meghatározott azon elvárásra figyelemmel, amely szerint a szabadságelvonás fiatalkorúval szemben csak végső eszköz lehet, esetükben a jogalkotó a bírói mérlegelés körébe utalja a kedvezményből való kizárás lehetőségét. A Tervezet csak a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetéseket érinti, annak érdekében, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetések köre ne bővüljön.

A büntetés annál inkább képes elérni célját, betölteni rendeltetését, minél rövidebb idő telik el a jogerős határozat meghozatala és a szankció végrehajtásának megkezdése között. A fogamatba vétel időszerűségéhez alapvető törvényességi, hatékonysági és garanciális érdekek fűződnek. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatták, hogy a korábbi években folyamatosan csökkent a végrehajtandó

⁸ Btk. 38. § (4) bekezdés.

szabadságvesztést önként megkezdők aránya, ezért a jogalkotó az elítéltek ezen mulasztását igen szigorúan szankcionálja. A Bv. tv. 87. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy azt az elítéltet, aki a határozott ideig tartó szabadságvesztés letöltését önhibájából határidőben nem kezdte meg, ki kell zárni a feltételes szabadság kedvezményéből. Az elítéltet azonban erre a következményre a szabadságvesztés megkezdésére adott felhívásban, halasztás engedélyezése esetén a határozatban figyelmeztetni kell. Ennek elmaradása esetén – a bírói gyakorlat szerint – nem kerülhet sor a kedvezményből kizárásra (BELOVICS–VÓKÓ 2018, 121.).

A feltételes szabadság esedékessége és előkészítése

A feltételes szabadság esedékessége azt az időpontot jelenti, amikortól az elítélt legkorábban részesülhet e jogintézmény nyújtotta kedvezményben, akkor válik esedékessé – feltéve, hogy annak alkalmazása nem kizárt –, amikor a törvényi várakozási idő eltelt. Az esedékesség időpontja előtt kerül sor a feltételes szabadságra bocsátás előkészítésére és elbírálására. A jó előkészítés a helyes döntés egyik garanciája. A feltételes szabadságra bocsátás előkészítése mindazon intézkedések megtételét, eljárási cselekmények elvégzését jelenti, amelyek ahhoz kellenek, hogy a bv.-bíró a megalapozott érdemi döntés meghozatalához szükséges ismeretekkel rendelkezzen. Az előkészítéshez tartozik a bv.-intézet által elkészített előterjesztés (értékelő vélemény és javaslat),⁹ indokolt esetben a pártfogó felügyelői vélemény beszerzése, valamint az elítélt meghallgatása. Amennyiben a döntéshez bizonyítás felvétele szükséges, a bv.-bíró tárgyalást tart, amelyen az ügyész és a védő részvétele kötelező.

A jogalkotó az elítélt vagy a védő számára is lehetővé teszi, hogy kezdeményezzék a jogintézmény alkalmazását, de csak azt követően, hogy a bv.-bíró az elítéltet nem bocsátotta feltételes szabadságra. A kérelmet a bv.-intézet – értékelő véleményével és javaslatával – 30 napon belül továbbítja a bv.-bíróhoz. Ha azonban az elítélt vagy védője egy éven belül új körülményre való hivatkozás nélkül ismételten terjeszt elő kérelmet, úgy a bv.-intézet az általa készítendő értékelő vélemény és javaslat elkészítését mellőzheti. Értelemszerűen magát a kérelmet ez esetben is továbbítani szükséges – 8 napon belül – a bv.-bíróhoz, akinek arról határoznia kell. A törvény ezzel biztosítja, hogy a visszaélészerű joggyakorlás ne eredményezze a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységének indokolatlan és aránytalan megnehezítését.

⁹ A szabadságvesztés, az elzárás, a letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletszabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 93. §, 137. § (1)–(3) bekezdés.

A feltételes szabadságra bocsátás elbírálása

A bv.-bíró a bv.-intézet előterjesztése alapján az elítélt meghallgatását követően, az objektív és a szubjektív feltételek értékelését követő mérlegelés alapján, határoz a feltételes szabadságra bocsátásról. A feltételes szabadságra bocsátás kérdésében tartott meghallgatáson vizsgálja továbbá az elítélt személyiségét, személyi és családi körülményeit, vagyoni helyzetét, befogadó környezetét, korábbi életfelfogására és életvezetésére vonatkozó adatokat, valamint azt, hogy az elítélt ellen van-e újabb büntetőeljárás folyamatban.¹⁰ A jogintézmény alkalmazására csak akkor kerülhet sor, amennyiben az elítélt személyiségének, a büntetés-végrehajtás alatt tanúsított magatartásának, a szabadulásra való felkészülésének vizsgálata után, továbbá valamennyi jogszabályi körülmény részletes és alapos elemzését követően az a meggyőződés alakul ki a bv.-bíróban, hogy további szabadságelvonás nélkül is remény van az elítélt társadalmi beilleszkedésére, az újabb bűnelkövetéstől való tartózkodására.

Fontos garanciális elem, hogy a feltételes szabadság tárgyában hozott bv.-bírói határozattal szemben az elítélt és a védő mellett az ügyészség is fellebbezést jelenthet be, amelynek a feltételes szabadság megkezdésére halasztó hatálya van. A gyakorlati tapasztalatok tanulsága szerint a megalapozott ügyészi fellebbezések olyan elítéltek feltételes szabadságra bocsátását akadályozhatják meg, akik esetében a jogintézmény alkalmazása nem állna összhangban a büntetés céljával, a társadalom védelmével. Az alkalmazás mellőzése természetesen nem jelenti azt, hogy az elítélt egyszer s mindenkorra elesett a kedvezménytől. Ilyenkor ugyanis a bv.-bíró a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét – a törvényben írt feltételek teljesülése esetén – később újból megvizsgálhatja. Életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt vonatkozásában pedig a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét először legkésőbb két év múlva, azt követően pedig évente meg is kell vizsgálnia.

Összefoglalva megállapítható, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége jogrendszerünk fontos jogintézménye. Engedélyezésére meghatározott törvényi feltételek fennállása esetén, alapos előkészítés után, számos körülmény komplex mérlegelését követően meghozott felelős döntés alapján, jogorvoslati jog biztosítása mellett kerülhet sor. Rendeltetését azonban – a konkrét jogi szabályozástól függetlenül – csak akkor töltheti be, amennyiben mindig a büntetés céljának messzemenő fgyelembevételével alkalmazzák.

¹⁰ A fogvatartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet 117. §.

Irodalomjegyzék

- BELOVICS Ervin (2018): *Büntetőjog I. Általános rész.* (Második, hatályosított kiadás.) Budapest, HVG-Orac.
- BELOVICS Ervin – VÓKÓ György (2018): *Büntetés-végrehajtási jog.* Budapest, HVG-Orac.
- LAJTÁR István – SZÜCS András (2019): *Büntetés-végrehajtási jog. Jogi szakvizsga felkészítő kötet.* (Harmadik, átdolgozott kiadás.) Budapest, Patrocinium.

Madai Sándor¹

Foglalkozási szabály vagy közlekedési szabály? A közlekedési veszélyeztető bűncselekmények és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés elhatárolási kérdéséhez

Talán közismert tény Blaskó Béla professzor úr repülés iránti szenvedélye. Jelen tanulmánnyal is ezen elkötelezettség előtt tisztelegve kívánok Professzor Úrnak erőt, egészséget és sok, boldog, repüléssel (is) töltött évet!

A közlekedés veszélyes üzem – mondják a polgári jogászok. A büntetőjog sem szeretne adós maradni a büntetőjogi válaszokkal. Mindennapjainkban felmerülhet bennünk a kérdés, hogy azon személyek, akiknek foglalkozása a közlekedésben történő részvétel – például hivatásos járművezetők –, vajon egy esetleges szabályszegésért mely bűncselekmény alapján tarthatnak büntetőjogi felelősséggel. A törvényi tényállásban meghatározott jogalkotói kritériumok teljesülése esetén foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésért felelősek, vagy esetleg közlekedési bűncselekmény lesz a terhükre róva? Utóbbi körben elsősorban a légiközlekedés veszélyeztetése (*földi* relációban vasúti veszélyeztetés, esetleg közúti veszélyeztetés), talán a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény merülhet fel.

Egykor

A probléma nem új keletű, ugyanakkor kevésbé exponált. A Csemegi-kódex időszakában – modern fogalmainkkal élve² – az élet, testi épség elleni és a fog-

¹ Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, tanácskezelő egyetemi docens.

² Napjainkkal összevetve, természetesen számos különbség is megfigyelhető a Csemegi-kódex időszakát illetően, ezek közül az egyik, hogy a fenti szabályozás kizárólag a sértő eredmények vonatkozásában rendelte súlyosabban büntetni, ha a foglalkozással összefüggően következett be a biológiai típusú sértő eredmény. E különbségekre azonban nem kívánok jelen munkában rámutatni, tekintettel arra, hogy kizárólag a címben foglalt felvetésre törekszem észrevételeket tenni.

lalkozási deliktumok, valamint a közlekedési bűncselekmények megítélése párhuzamosan történt, maga a Kódex sem tett éles különbséget közöttük, annyit azonban a gondatlan emberöléssel kapcsolatban – a 291. §-ban – meghatározott, hogy súlyosabban büntetendő, ha „a halál, az azt okozónak hivatásában vagy foglalkozásban való járatlanságából, hanyagságából, vagy azok szabályainak megszegéséből származott [...]”. A testi sértés kapcsán – a 310. §-ban – pedig ez szerepelt: „ha azonban a súlyos testi sértés, az azt okozónak saját hivatásában vagy foglalkozásában való járatlanságából, hanyagságából vagy azok szabályainak megszegéséből származott.” E szabályozás – amit „ipari culpa”-nak (ANGYAL 1909, 358.), illetve „iparszerű culpa”-nak (FAYER 1897, 404.) is neveztek – viszont azt a terhet róta a praxisra, hogy a változó társadalom változó viszonyaiban – a technikai fejlődésre tekintettel – értékelje azon eseteket is, amelyek veszélyesek a társadalomra, azonban a jogalkotó nem nyújtott segítő kezet megoldásukhoz.³ Így például a közlekedési szabályokat eleinte egyértelműen foglalkozási szabálynak tekintették, még abban az esetben is, ha a járművezető nem volt hivatásos járművezető. Ebből az is következett, hogy az ilyen magatartásokat a 291. és a 310. §-ok alapján ítélték meg.⁴ A Degré Miklós által (DEGRÉ 1915, 1–3.) is vázolt ingadozó gyakorlat nem igazán változott az évek alatt: így volt olyan év, amikor egyik döntés csak a hivatásos járművezetőt tekintette – elkövetés esetén – foglalkozási szabályszegőnek (Büntető Jog Tára, LXXXII. köt., 1930, 54–55.), míg egy másik a nem hivatásszerűen járművet vezetőt is (Büntető Jog Tára, LXXXII. köt., 1930, 137–141.). Az ingadozó gyakorlatnak próbált meg – részben – utat mutatni a Kúria, amikor 1930-ban megalkotta a 24. számú büntető jogegységi döntvényt, amely kimondta, hogy „a Btk. 291. §-a, illetőleg 310. §-ának második bekezdése szerint minősítendő és büntetendő annak a cselekménye, aki a gépjármű vezetésénél elkövetett gondatlansága által másnak halálát okozta, vagy súlyos testi sértést idézett elő, ha a tettes a gépjármű vezetésére képesítve van, bár azzal hivatásszerűen nem is foglalkozik”.⁵

1945 nem csupán a második világháború végét jelentette a világ számára, hanem új korszakot hozott el hazánknak is. Az 1948. év a büntetőjogászok számára a Csemegi-kódex harmadik novelláját (III. Bn.) is jelenti, amely a bűn-

³ Megjegyzendő, hogy már a 19. században is volt olyan döntésgyűjtemény, amely az ilyen jellegű cselekményeket „ipari culpák” néven tette közzé (Különfélék 1899, 182.).

⁴ Így például: *Automobilvezető felelőssége* (GRECSÁK 1912, 285). (Curia, 1908. március 10. 1868.); Büntető Jog Tára, L. köt., 1905, 10–13.; Büntető Jog Tára, LXXXII. köt., 1930, 137–141.

⁵ Erre vonatkozóan a III. Büntető novella 20. §-hoz fűzött indokolása így fogalmaz: „A bírói gyakorlat az élet szükségleteinek és az igazságosság követelményeinek megfelelően tágan értelmezi a hivatás fogalmát, amennyiben azt nem korlátozza a megélhetést nyújtó foglalkozásra, hanem a fogalom alá vonja pl. az ú. n. úrvezető tevékenységét is.”

tetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény néven látott napvilágot. A vizsgálódásunk szempontjából fontos változás, hogy megszületett a napjaink foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetése közvetlen előképének tekinthető tényállás,⁶ valamint a közlekedéssel kapcsolatban is új szabály született.⁷ E körben kiemelendő, hogy a korábbiakhoz képest – egyebek mellett – jelentős változás, hogy e magatartásokat már veszélyeztető deliktumként szabályozták. A foglalkozás szabályainak megszegése nevű tényállás kodifikálásával immár alaptényállási szinten is megfigyelhetővé vált a konkurencia, hiszen a Csemegi-kódexnél ez nem volt ennyire exponált, mivel ott sértő eredményhez kapcsolódó minősítő körülményként szerepelt a foglalkozási szabályszegéssel történő elkövetés.

A Legfelsőbb Bíróságnak már az 1950-es években is állást kellett foglalni abban a tekintetben, hogy milyen a viszony az élet vagy testi épség veszélyeztetésének, a foglalkozás szabályainak megszegése (BHÖ 374. és 375. pontja)⁸ és a közlekedés veszélyeztetése (BHÖ 172. és 174. pontja)⁹ között. A döntés szerint, ha a közúton közlekedő járművezetők vezetés közben foglalkozási szabályszegést követnek el, és ezáltal a vaspályán közlekedők életét és testi épségét közvetlen veszélynek teszik ki, csak a BHÖ 374., 375. pontjaiban felvett bűntettet követik el, és cselekményük törvényszerűen csak ezek szerint minősíthető. Míg a BHÖ 172., 174. pontjaiban foglalt bűncselekményekben való bűnösség megállapítására csak akkor kerülhet sor, ha a közúti közlekedés rendjének szabályzatában meghatározott foglalkozási szabályszegés körén kívül eső bűnös (szándékos vagy gondatlan) magatartás eredményeként származik veszély személyekre vagy dolgokra a szárazföldi, a vízi vagy a légi közlekedés biztonságának megzavarása következtében.¹⁰ Ebben az időszakban egyébiránt elsősorban – bár természetesen nem kizárólagosan – a veszély megállapíthatósága jelentett kihívást a gyakorlatnak, hiszen e körben ez a III. Bn. által bevezetett „újdonosság” volt (Közlekedési bűncselekmények az ítélkezési gyakorlatban 1956, 86–89.).

Az állásfoglalás nem ad közelebbi képet arról, hogy milyen szempontok szerint minősíthető egy magatartás foglalkozási szabályszegésnek és milyenek

⁶ A büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény 20. §. E vonatkozásban érdekes, hogy a gyakorlat sokszor „Az élet és testi épség veszélyeztetésével elkövetett bűntett”-nek nevezte a bűncselekményt, holott a normaszövegben szerepelt – az előző elnevezés alatt – a „Foglalkozás szabályainak megszegése” is. Lásd például: BH 1953.27.

⁷ A büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény 41. § – A közlekedés veszélyeztetése.

⁸ III. Bn. 20. §.

⁹ III. Bn. 41. §.

¹⁰ BH 1955. 1101.

szerint közlekedési szabályszegésnek, úgy tűnik, hogy „a közúti közlekedés rendjének szabályzatában meghatározott foglalkozási szabályszegés körén kívül eső” magatartás nem szolgál kellő elhatárolási alapul. A hivatkozott szabályzat – a közúti közlekedés rendjének szabályozásáról szóló 1/1953. (XII. 4.) BM rendelet – egyébiránt az abban megfogalmazott büntetőrendelkezések kapcsán sem szolgál értelmezési segítséggel.

Az e tekintetben fennálló korábbi bizonytalanság tehát az 1950-es években is fennmaradt. A gyakorlat azonban a III. Bn. 20. § (1) bekezdéséhez – vagyis az alapeseti veszélyeztető deliktumhoz – kissé óvatosan „szokott hozzá”: „a gyakorlatban ugyanis ezt a tényállást igen ritkán alkalmazzák és a 20. § alkalmazására a közlekedés terén szinte kizárólag akkor kerül sor, amikor valamely, a (2) bekezdésben meghatározott, az alaptényállást minősítő további eredmény is bekövetkezik” (VISKI–RADNAI 1952, 157.).

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény lényegét tekintve megtartotta a III. Bn. koncepcióját, amikor a 258. §-ában a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés néven szabályozta a foglalkozási deliktumot, ugyanakkor a korábbi közlekedés veszélyeztetése immár közlekedés biztonsága elleni büntett néven a 192. és a 193. §-ban kapott helyet.¹¹ Pillanatnyilag úgy tűnhet, hogy egyértelmű helyzetet teremtett a jogalkotó, amikor a 258. § (4) bekezdésébe a következőket iktatta: „[a] járművek vezetésére vonatkozó közlekedési szabályok, valamint a lőfegyver használatára és kezelésére vonatkozó szabályok e § alkalmazásában foglalkozási szabályok.” A gyakorlat ezt a szabályt sokáig markánsan érvényre is juttatta, függetlenül attól, hogy hivatásos vagy nem hivatásos járművezető volt-e az elkövető, illetve az, hogy mi volt az elkövetés helye; s ekként a foglalkozási bűncselekmény megállapítása elsőbbséget élvezett.¹² Néhány esztendő múlva azonban új értelmezési irány is megfigyelhetővé vált. Az egyik, Legfelsőbb Bíróság által meghozott eseti döntés szerint „a Btk. 193. §-ában írt veszélyeztetés megvalósul akkor is, amikor az ott megjelölt elkövetési magatartással a tettes egyben foglalkozásának a szabályát is megszegi. Nincsen ugyanis olyan törvényi rendelkezés, amelynek alapján azt lehetne megalapítani – amint erre az elsőfokú bíróság tévesen utalt –, hogy a Btk. 193. §-ában és a Btk. 258. §-ában megjelölt büntetteket az a körülmény határolja el, hogy az elkövető foglalkozási szabályszegéssel valósította-e meg a büntettet, vagy pedig mint a vasúti szolgáltatón kívülálló személy követte azt el.”¹³ Ezzel az érveléssel pontosan a címben jelzett problémára utalt a Legfelsőbb

¹¹ Érdekeség, hogy közlekedési ágazatok szerint differenciált a jogalkotó. Előbbi a közúti, míg utóbbi a vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetését szankcionálta.

¹² Lásd például: BH 1968.5750., BH 1969.5921.

¹³ BH 1970.6345.

Bíróság, amely korábban is létezett ugyan, azonban az érvelés szintjén kevésbé volt ez megfigyelhető. Fennmaradt tehát – sértő eredmény esetén – a foglalkozási, a közlekedési és az egyéb személy elleni (például a gondatlan testi sértés), valamint – veszélyeztető magatartások esetén – a foglalkozási és a közlekedési bűncselekmények konkurenciája.¹⁴

Talán a jogalkalmazók hangját is meghallva döntött úgy a jogalkotó, hogy a Btk. novelláris módosításával – a motorizáció fejlődését elismerve – átalakítja a közlekedési bűncselekmények szabályozását. E módosítás – a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet (tvr.) – egyfelől több közlekedési bűncselekményt vezetett be, másrészt – s ez vizsgálódásunk szempontjából fontos – a szabályszegés kapcsán már utalt az adott közlekedési ágazatokra [például a közúti veszélyeztetés esetében (193. §): „közúti közlekedés szabályainak megszegésével”], s ezzel már előrevetítette az elkövetési hely jelentőségét. Ugyanakkor az új jogi szabályozás kizárólag a közúti járművezetéssel kapcsolatban megvalósított szabályszegéseknek az eddigieknél differenciáltabb büntetőjogi megítélését célozta. Az elkövetés helyének szerepe végül a Legfelsőbb Bíróság joggyakorlat-orientáló tevékenységének köszönhetően vált egyértelművé.¹⁵ A BK 498. állásfoglalás II. pontja továbbalakította a címben szereplő kérdés gyakorlati megítélését, amikor kimondta, hogy „a Btk. 258. §-a – vagyis a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés – szerint kell viszont minősíteni annak a járművezetőnek a cselekményét is, aki nem a közúton, illetőleg közútnak nem tekintendő területen a foglalkozása szabályainak megszegésével egy vagy több ember életét, testi épségét vagy egészségét közvetlen veszélynek teszi ki, súlyos testi sértést vagy halált okoz. Aki pedig nem a közúton vagy nem annak tekintendő területen és nem a foglalkozása szabályainak a megszegésével okoz balesetet, cselekményét az eredménytől függően kell minősíteni.” Ezt a Magyar Néphadsereg állományára vonatkozóan azzal konkretizálta a BK 503., hogy „amennyiben a rájuk vonatkozó előírások megszegésével mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek teszik ki, a közúton való közlekedés esetén, a Btk. 193., 194., 194/A-B. 261 §-aiban, azonkívül pedig a Btk. 258. §-ában írtak alapján tartoznak felelősséggel”. Idő kellett, amíg a gyakorlatban is tükröződött a jogalkotói törekvés, így több – elsősorban korai – döntésben tükröződött még bizonytalanság.¹⁶ A tvr. szabályozásának feltétlenül előremutató koncepciója

¹⁴ BH 1966.4899. BH 1969.6135. Volt olyan megyei bírósági döntés is, amely – az elsőfokú bíróság foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés minősítése helyett – garázdaságként értékelte a gépkocsival való ijesztgetést. A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság álláspontjával értett egyet. BH 1969.6078.

¹⁵ BK 498. I. pont: „A Btk. 193., 194., 194/A. és 194/B. §-aiban foglalt rendelkezések csak a közúton vagy annak tekintendő területen elkövetett cselekményekre alkalmazhatók.”

¹⁶ Lásd például: BH 1973.255., BH 1973.219., BH 1973.12.441.

volt, hogy törekedett a korábbi szabályozásban meglévő nehézségek orvoslására. E körben elsősorban a szabályszegés jellegére és ezzel összefüggésben az alanyi kör meghatározására (foglalkozási szabályok, közlekedési szabályok hatálya alatt álló személyek, illetőleg kívülállók).¹⁷

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény alakította ki a közlekedési bűncselekmények azon rendszerét, amelyet – lényegét tekintve csupán kisebb módosításokkal – átvett a 2012. évi C. törvény is. A címben vázolt elhatárolási probléma felmerült az 1978. évi Btk. kodifikációja során is (sőt, volt kifejezetten olyan javaslat is, amely e kérdésre fókuszált), azonban végül az elkövetési hely szerepe vált hangsúlyossá, azzal, hogy a BK 498-as állásfoglalás szempontjai szerinti kodifikációt nem látta a Kodifikációs Bizottság igazolhatónak a továbbiakban (LÁSZLÓ 1991, 70–75.).¹⁸

Érdekes utalást találunk a 2012. évi C. törvény 233. §-ához fűzött indokolásban: „A vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetésének mind szándékos, mind gondatlan elkövetésű alakzatának minősített esete nem állhat alaki halmazatban a szakmai szabályok megsértésével elkövetett foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetéssel (165. §), ugyanis – bár az ágazati közlekedési forgalmi szabályok az azok hatálya alatt álló személyek számára kétségtelenül szakmai, foglalkozási szabályok is – ám a komplex jogi tárgyú vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetése (mint közlekedési bűncselekmény) specialitása folytán alkalmazandósága szempontjából megelőzi az általános foglalkozási szabályok megszegését büntetni rendelő bűncselekményt.” A jelenlegi normaszöveg alapján nem igazán tűnik átláthatónak ez az érvelés, amelyet vélhetően a közúti veszélyeztetés kapcsán is irányadónak tekinthet a jogalkotó. Pontosan a nagyszámú – egyre növekvő – számú járművezetőre figyelemmel, talán nem tekinthető speciális szabálynak a közlekedés szabályrendszere. Annál inkább sem, mert ezzel azt mondanánk ki, hogy a járművezetési szabályok foglalkozási szabályok olyanok esetében (is), akiknek ez nem a foglalkozásuk („úrvezetők”).¹⁹ A közlekedési szabályrendszer ilyen esetben tehát azt eredményezné, hogy ugyanaz a szabályanyag egyszer minősülne foglalkozási szabálynak, másszor viszont azon kívüli, („csupán”) közlekedési szabálynak. Önmagában pedig az a tény, hogy a közlekedési szabályok hazánk büntetőjogában később önállósultak a foglalkozási deliktumhoz képest, nem tekinthető olyanoknak, amely a specialitást kellően indokolná.

¹⁷ Lásd az 1971. évi 28. tvr 43. §-ához fűzött indokolást.

¹⁸ Feltétlenül előremutató volt a javaslat abból a szempontból, hogy már a veszélyhelyzet (és nem csupán a sértő eredmény) előidézése is a közúti veszélyeztetés szerint lett volna megítélendő, ha arra nem közúton kerül sor, azonban a „foglalkozás” és „nem foglalkozás” problémáját nem érintette.

¹⁹ Hasonlóan az 1961. évi V. törvényhez, amely a normaszöveg szintjén is tartalmazta ezt.

Holnap?

A hatályos szabályozás alapján sem találhatunk tehát olyan érvet, amely kellő elhatárolási alapot nyújthat a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés és bizonyos közlekedési deliktumok között.²⁰ A jövőben nem tűnik tarthatónak tehát a „pusztán” bírói gyakorlat alapján kialakított elhatárolási metódus, tekintettel arra, hogy azt nyilvánvalóan a kényszer szülte, s minden legális alapot nélkülöz, mert a jogalkotó hosszú évtizedek óta figyelmen kívül hagyja az így felmerülő, bár napjainkra már inkább teoretikussá minősült, ugyanakkor alapvető gyakorlati kihatású kérdést. A bíróságok tehát – normaszövegben manifesztálódó jogalkotói segítség híján – kénytelenek voltak választani, s választottak – ennek a választásnak az eredménye pedig a mára kialakult gyakorlat.²¹ A választásban vélhetően több szempont is szerepet játszott: a közlekedési szabályok speciális foglalkozási szabályként történő – egyébként alaptalannak tűnő – felfogása, a szélesebb teret nyerő „úrvezetők”-kel kapcsolatos gyakorlat, valamint talán az ebben gyökerező szemlélet, miszerint egy jobban ismert, gyakrabban alkalmazott szabálytömeg mindig „elcsábítja” az ügyeket egy ritkábban alkalmazott, kevesebb tapasztalatot adó tényállástól.

Az ellentmondás feloldását egy egyszerűnek tűnő módosítással lehetne orvosolni. A kiindulási pont az, hogy a Btk. 165. § (4) bekezdése szerint „e § alkalmazásában foglalkozási szabály a lőfegyver, a robbantószer és a robbanóanyag használatára és kezelésére vonatkozó szabály is”. Amennyiben arra van lehetőség, hogy bizonyos szabályokat kötelező jelleggel beemeljünk egy körbe, akkor talán arra is van, hogy bizonyos szabályokat kirekesszünk onnan. Ezért talán jó kiindulópont lenne – a vázolt elhatárolási kérdések legalábbis egy részének megoldására – a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállásának módosítása akként, hogy „e § alkalmazásában a járművezetésre vonatkozó vasúti, légi, vízi és közúti közlekedési szabályok nem minősülnek foglalkozási szabálynak”. E megoldással talán megoldhatnánk a tényállások között – még ha az utóbbi időben inkább csak elméleti síkon – fennálló jogalkalmazási nehézséget.

²⁰ Az újabb gyakorlatban ilyen problémaként merült fel például az útépítési munkákkal kapcsolatos kérdés. A nem szabályszerű elkerítés, illetőleg előrejelzés vajon foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésnek vagy közúti közlekedés biztonsága elleni bűncselekménynek minősül? Az újabb gyakorlat a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés megállapítása irányába mozdult el. Lásd például: Kecskeméti Városi Bíróság B.1222/2008/15., BH 2008.3., BH2011.156.

²¹ Az értelmezés kérdéséhez lásd: BLASKÓ 2016, 118–120.

Irodalomjegyzék

- ANGYAL Pál (1909): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum.
- BÍRÓ Gyula (2012): *A közlekedési bűncselekmények szabályozása és nyomozása hazánkban, különös tekintettel a megelőzésre*. PhD-értekezés. Debrecen, DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- BLASKÓ Béla (2016): *Magyar Büntetőjog. Általános rész*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- Büntető Jog Tára*, L. köt., 1905, 10–13.
- Büntető Jog Tára*, LXXXII. köt., 1930, 137–141.
- Büntető Jog Tára*, LXXXII. köt., 1930, 54–55.
- DEGRÉ Miklós (1915): A fuvaros kocsis gondatlansága nem a BTK. 291. §-a, – de 290. §-a alá esik (BTK. 290., 291. § 310. §. 2. bek.). *Büntető Jog Tára*, 68. köt. 1. sz.
- FAYER László (1897): Mik veendők fel a Btk. novellájába? *Jogtudományi Közlöny*, 32. évf. 51. sz. 404.
- GRECSÁK Károly szerk. (1912): *Új döntvénytár. A Magy. Kir. Curia, a Kir. Ítéltáblák, nemkülönben más legfelsőbb foku ítélőhatóságok elvi jelentőségű határozatai. VIII*. Budapest, Grill.
- Közlekedési bűncselekmények az ítélkezési gyakorlatban (1956). *Rendőrségi Szemle*, 4. évf. 1. sz. 86–89.
- Különfélék (1899). *Jogtudományi Közlöny*, 34. évf. 23. sz. 182–184.
- LÁSZLÓ Jenő szerk. (1991): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése. VIII*. Budapest, IM.
- VISKI László – RADNAI József (1952): Egyes veszélyeztető bűncselekményekről. *Jogtudományi Közlöny*, 7. évf. 4. sz. 154–164.

Major Róbert¹

A közlekedés biztonsága elleni bűncselekményhez kapcsolódó egyes elhatárolási kérdések

A Btk. XXII. fejezetében sorolt közlekedési bűncselekmények kétség kívül speciális jellegű bűncselekmények, ezért hagyományosan külön fejezetet alkotnak a Btk. különös részében, jogi tárgyukra figyelemmel, mindjárt a személy elleni bűncselekmények fejezeteit követően. A specialitás abban rejlik, hogy az egyes közlekedési ágazatok tekintetében részletes igazgatási szabályok rendelkeznek a megengedetten kockázatos közlekedés feltételeiről. Az ágazat veszélyességével összefüggően ezek a szabályrendszerek különböző mértékben tartalmaznak mérlegelést tűrő, illetve feltétlen érvényesülést kívánó szabályokat. Tipikusan a közúti közlekedés szabályai között jelentős mértékben, míg a lényegesen magasabb kockázatúnak ítélt légi közlekedés szabályozásánál szinte egyáltalán nem találunk diszpozitív jellegű szabályozást.

Az egyes közlekedési ágazatok közlekedési rendjét szabályozó jogi normák megsértését – a társadalom védelme érdekében – a jogalkotó büntetni rendeli. Azok a normaszegések, amelyek csekélyebb fokban veszélyesek a társadalomra, szabálysértésként vagy a közigazgatási jog hatálya alá tartozó jogsértésként, míg a közlekedés biztonságát már közelebbről veszélyeztető, és az életet, testi épséget sértő, magatartásokat bűncselekményként értékelik.

Tekintettel a közlekedési szabályok rendkívül speciális jellegére, a szabályszegés és a bűnösség kérdése, ezeken keresztül a büntetőjogi felelősségről való döntés, speciális szakértelmet igényel.² „E jogterület gyakorlatában, az általános büntetőjogi fogalmakkal és elvekkel összhangban, de attól elkülönülő terminológiákat is használ” (FÜLÖP–IRK–MAJOR 2004, 3.). A közlekedési szabályok mint speciális foglalkozási szabályok, az általánosságban értelmezett foglalkozási szabályok közül való kiemelését ezen túlmenően az előfordulási arányuk is indokolja. A foglalkozás körében elkövetett és balesetet eredmé-

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Közbiztonsági Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens; r. ezredes.

² Ennek megfelelően lényeges, hogy már a rendőrképzés alkalmassá tegye a rendőröket a problémák felismerésére, analízálására és ennek megfelelő adekvát válaszadásra. Bővebben: TIHANYI 2013, 87–107.

nyező veszélyeztető cselekmények száma ugyan nem csekély, de a közlekedési szabályszegésekre visszavezethető balesetek száma mellett elenyésző. Meg kell azonban jegyezni, hogy a rendőrség adatai alapján készülő statisztikai adatok eltérhetnek a bírósági ítéletek alapján megállapítható számoktól (Mészáros 2017, 129–139.), amelyre a későbbiekben citált bírósági döntések minősítés-változtatásai is például szolgálnak.

A közlekedési bűncselekmények általános jellemzője a rejtett speciális alanyiség, ami azt jelenti, hogy – az „aki” általános alanyra utaló megfogalmazás ellenére – e cselekmények elkövetői az általános alannya válás feltételein túlmenően, valamilyen speciális ismérvvel is rendelkeznek. A közlekedésben megjelenő deliktumokat alapvetően két nagy csoportba lehet sorolni aszerint, hogy a jogi tárgyat sértő magatartást tanúsító személy, az általa veszélyeztetett közlekedési ágazatnak aktív részese vagy sem. Aktív részesnek azt tekintjük, aki az adott ágazatban járművezetői vagy irányítói tevékenységet végez. Nem tekinthető aktív részesnek, aki csupán utasként vagy gyalogosként³ vesz részt a közlekedésben, illetve az a személy sem, aki az adott ágazat tekintetében *extraneusnak* minősül. Ez utóbbi elkövetői kör magatartása tartozhat a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény körébe.⁴

A közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény⁵ megalkotásával a jogalkotó a közlekedési rendszert a kívülről érkező támadásokkal szemben védi, vagyis olyan balesetveszélyes helyzetet előidéző magatartásoktól, amelyeket nem az adott ágazat aktív részvevője hoz létre.

Ezt a helyzetet szokták felületesen úgy megfogalmazni, hogy a cselekményt csak kívülálló követheti el, olyan személy, aki nem áll az adott közlekedési ágazat szabályainak hatálya alatt. Érdekes azonban példákon keresztül megvilágítani e kitétel mélységét, valódi tartalmát. Az a járművezető, aki lakott területen kívüli útszakaszon, éjszakai sötétségben kivilágítatlan járművét leállítja az úttesten, vitán felül álló módon akadályt létesített, és kétség nem fér ahhoz sem, hogy ez

³ A 240. § (2) bekezdés rendelkezése értelmében nem tekinthetők közlekedési szabályoknak a gyalogosokra és az utasokra vonatkozó rendelkezések. E kitétel alapvető indoka a szabályok számonkérhetőségében rejlik: az állam csak azokon kéri számon a közlekedési szabályok betartását, akiket azok elsajátítására kötelezett és azokból vizsgáztatott. Utas vagy gyalogos szabályszegő magatartására visszavezethető baleset esetén a megfelelő személy elleni bűncselekmény megállapításának van helye.

⁴ Ebbe a csoportba tartozik továbbá a 238. §-ban meghatározott járművezetés tiltott átengedése és a 239/A. § (3) bekezdésében írt személyszállítást végző jármű jogellenes átalakítása. Az összes többi közlekedési bűncselekmény speciális alanyiséga a járművezetői vagy irányítói minőségben rejlik.

⁵ A közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt Magyarországon 1980-ban 124 esetben, 1990-ben 833 esetben, 2000-ben 2447 esetben, 2015-ben 1220 esetben, míg 2019-ben 995 esetben állapítottak meg.

veszélyes, azaz magatartása baleseti kockázatot fokozó magatartásnak tekintendő. Ugyanakkor a járművezető a veszélyhelyzetet a járművezetésre vonatkozó közlekedési szabályok megszegésével idézte elő, így ő a közlekedés aktív résztvevője, tehát magatartása nem közlekedés biztonsága elleni bűncselekményként, hanem – szándékától és a magatartás eredményétől függően – közúti veszélyeztetésként vagy közúti baleset okozásaként, illetőleg szabálysértésként értékelendő.⁶ Amennyiben azonban ugyanezt az akadályt egy gyalogos tolja fel az úttestre, akkor már – mivel ő nem a járművezetésre vonatkozó szabályok megszegésével hozza létre a veszélyhelyzetet – akadály létesítésével megvalósított közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt kell a terhére róni. A közúti közlekedés szabályrendszere nem kevés rendelkezést tartalmaz a gyalogosok magatartására vonatkozóan,⁷ így nyilvánvaló, hogy a közúti közlekedésben a gyalogos is a közúti közlekedési szabályok hatálya alatt áll. Ezért tekinthető felületesnek az a megfogalmazás, hogy az elkövető nem állhat az adott közlekedési ágazat szabályainak hatálya alatt. Mindent egybevetve a speciális alanyiságot és ezzel az elhatárolás alapszempontját az alábbiak szerint fogalmazhatjuk meg: a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény elkövetője az lehet, aki nem az általa veszélyeztetett közlekedési ágazat járművezetésre vagy irányításra vonatkozó szabályainak megszegésével hozza létre a veszélyhelyzetet. Másként megfogalmazva, a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény elkövetési magatartásaként, a veszélyeztetett ágazat járművezetésre vonatkozó közlekedési szabályainak megszegése, nem jelenhet meg. Hasonló fogalmazható meg a gyalogosok tekintetében is, hiszen a szabálytalanul az úttestre lépő gyalogos saját testével megvalósított akadálylétesítése nem vonható a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény körébe.⁸ Más a helyzet a gyalogos saját közlekedési ágazatán kívüli veszélyeztető magatartásával, amikor is a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény megállapítása nem kizárt. Tipikusan ez a vasúti közlekedés területén előforduló öngyilkos szándékú, saját testtel megvalósított akadálylétesítés esetén állhat fenn. A gyalogosok mellett ez a tétel általánosan is megfogalmazható minden, több ágazatot érintő eseménysor tekintetében. Ha ugyanis a járművezető saját ágazatának normáit megszegve, egy másik ágazatban is veszélyhelyzetet hoz létre, egyetlen cselekménye ellenére több közlekedési bűncselekmény valódi halmazát kell megállapítani. Például, ha közúti jármű tilos jelzés ellenére halad a vasúti átjáróba,

⁶ A veszélyhelyzetre kiterjedő szándékosság esetén közúti veszélyeztetés, a veszélyhelyzetre kiterjedő gondatlanság esetén pedig, súlyos személyi sérülés előidézése esetén közúti baleset okozása bűncselekmény, míg csekélyebb következmény esetén szabálysértés áll fenn.

⁷ KRESZ 21. §-ban meghatározott kötelezettségek, például a gyalogos haladási helyei, az úttestre lépés feltételei stb.

⁸ Ilyen esetben a szándéktól és az eredménytől függően, személy elleni bűncselekmény merülhet fel.

és vonattal ütközik, közúti baleset okozásáról, és a vasút tekintetében közlekedés biztonsága elleni bűncselekményről lehet szó.⁹ Speciális helyzetet teremt, ha a járművezető szabályszegése okán bekövetkezett baleset miatt a járművek vagy alkatrészüik kontrollálatlan mozgással egy másik közlekedési ágazat pályáján alakítanak ki balesetveszélyes szituációt. Ezen szituációkban a járművezető bűnössége, a balesetokozáson túl, a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény tekintetében még gondatlan szinten sem állapítható meg. „Ha a közúti baleset folytán az ütköző járművek a közút mellett húzódó vasúti sínekre sodródnak, a közlekedés biztonsága ellen gondatlanságból elkövetett vétség miatt nincs helye a bűnösség megállapításának.”¹⁰

Ugyanakkor előfordulhat olyan eset is, amikor a járművezető magatartásával úgy hoz létre veszélyhelyzetet saját ágazatában, hogy közlekedési szabályszegés nem róható a terhére. Ennek tipikus példája, amikor a járművezető menet közben valamilyen tárgyat dob a közlekedés másik résztvevője felé, és ezzel balesetveszélyes helyzetet teremt. Egyes vélemények szerint ez a magatartás a járművezetéshez szorosan köthető, sőt konkrét közlekedési szabályszegésnek tekinthető.¹¹ Ezen vélemények szerint a járművezető általi dobálás a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pontjába ütköző szabályszegésnek minősül. A hivatkozott rendelkezés I. fordulata kimondja, hogy aki a közúti közlekedésben részt vesz, köteles úgy közlekedni, hogy a személy- és vagyonbiztonságot ne veszélyeztesse. Bár a KRESZ ezen rendelkezése hosszas jogalkalmazói értelmezési folyamaton ment keresztül,¹² és jelenleg is megállapítható legalább hármas funkciója,¹³ egyértelműen megfogalmazható, hogy a rendelkezés a járművezető közlekedésben való részvétele körében, a járművezetésre és a jármű irányítására irányuló magatartások vonatkozásában ír elő magatartási szabályt. Ez nem terjeszthető ki olyan tevékenységekre, amelyek a jármű vezetéséhez kapcsolódó mozdulatsoroktól teljesen elkülöníthetők, azt a folyamatot nem befolyásolják. A fentieket együtt értékelve megállapítható, hogy a járművezető azon magatartása, „hogy a mozgó személygépkocsiból, azt közúton vezetve követ hajított egy másik közlekedő jármű, autóbusz szélvédőjének úgy, hogy a járművezető feje irányában célozott és talált”¹⁴ nem vonható

⁹ BH 1981. 1. és BH 1981. 49.

¹⁰ BH 2001. 211. vagy akár BH 2008. 6, mindezek mellett nehezen fogható ellenpélda: BH 2011. 270.

¹¹ Például: Budapest Környéki Törvényszék B.66/2017/42.

¹² A szabály „abszolút általános” magatartási szabálykénti létezésének a veszélyét már Viski László is felismerte. Lásd: VISKI 1974, 333., 339.

¹³ A hármas természet tekintetében egyrésztől kisegítő jellegű szabály, másrésztől az általános balesetelhárítási kötelezettség, harmadrészt pedig a veszélyes megközelítés tilalmának megjelenési helye (FÜLÖP–MAJOR 2005, 105.).

¹⁴ Budapest Környéki Törvényszék B.66/2017/42.

a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pontjának hatálya alá, hiszen az nem tartozik a járművezetéshez kapcsolódó tevékenységi körbe. Mindezek alapján megállapítható, hogy a fent hivatkozott magatartásforma helyesen a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményként értékelendő, figyelemmel arra, hogy a magatartást tanúsító járművezető nem közlekedési szabályt megszegve hoz létre veszélyhelyzetet.¹⁵

A járművezető által megvalósított szándékos veszélyeztető magatartásformák – a fentiek alapján – tehát két csoportba sorolhatók. Egyrészt vannak olyan veszélyeztető magatartások, amelyek szabályszegést foglalnak magukban, ilyenkor közúti veszélyeztetés állhat fenn.¹⁶ Másrészt vannak olyan járművezetői veszélyeztető magatartások, amelyek nem tartoznak a közlekedés körébe, nem valósítanak meg közlekedési szabályszegést, ezekben az esetekben a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény megállapításának van helye.

A közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény találkozhat a Btk. 165. § szerinti foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállásával is. Ilyenkor a közlekedés biztonsága a közlekedésen kívül eső, valamilyen másik foglalkozás szabályának a megszegése folytán kerül veszélybe. Mindkét cselekmény jogi tárgya az emberi élet, a testi épség és az egészség védelme, ugyanakkor a közlekedés biztonsága elleni bűncselekménynél ez csupán másodlagosan jelenik meg, hiszen e bűncselekmény alapvetően a közlekedés biztonságához fűződő társadalmi érdeket védi, ezért a halmazat csak látszólagos lehet. A két tényállás viszonyát e tekintetben az általános-speciális viszony jellemzi. Így amennyiben a foglalkozási szabály megszegése a közlekedés körében hoz létre veszélyhelyzetet, a speciális tényállást, a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt kell megállapítani. A bírói gyakorlat ezzel részben ellentétes álláspontot alakított ki. A közúton végzett munkálatok befejezését követően a létesített elkorlátozás az előírásoknak nem felelt meg, a munkaterület előjelzéséről egyáltalán nem gondoskodtak. Éjszakai sötétség beállta után az akadály észlelhetetlenségére visszavezethető okból halálos baleset következett be.¹⁷ Az első és a másodfokon eljáró bíróság által megállapított tényállás szerint a terhelt – aki a munkavégzés művezetőjeként dolgozott – tisztában volt azzal, hogy a munkaterületté vált helyszínen az elkorlátozás módja nem felelt meg a közutakon végzett munkák elkorlátozási és forgalombiztonsági követelményeiről szóló rendelet szabályainak. A munkaterület elhagyásakor a helyszínen saját hatáskörében a balesetveszély elhárítása érdekében semmilyen intézkedést nem tett, az üzemmnökség felé pedig nem intézkedett annak érdekében, hogy a közlekedés biztonságát garantáló jelzések szabályszerű kihelyezésére sor kerüljön. A bíróságok megállapították azt is, hogy

¹⁵ Pontosan ugyanúgy, mintha a követ gyalogos vagy utas dobta volna.

¹⁶ Természetesen akkor, ha valamennyi feltétel teljesül: elkövetés helye, veszély foka stb.

¹⁷ BH 2011. 156.

amennyiben az útfelbontás elkorlátozása a rendelet szabályainak megfelelően megtörtént volna (előjelzés, biztonsági zóna, sebességkorlátozó tábla, fényforrás), a sértett járművét az elkorlátozás előtt megállíthatta volna. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati indítvánnyal megtámadott határozatokat bár hatályukban fenntartotta, de a cselekmény jogi minősítését megváltoztatta, és a cselekményt foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésnek minősítette. A jogi indokolás szerint a „közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt gondatlanságból – többek közt – az követi el, aki a közúti közlekedés biztonságát aktív magatartással veszélyeztet. A terhelt felróható magatartása mulasztás volt. Gondatlan mulasztása miatt megszegte a rá vonatkozó foglalkozási szabályt, irányítása mellett egy közforgalmú közlekedési úton végzett útfelbontás révén balesetveszély alakult ki. A veszélyes, felbontott útszakaszt szabályszerű elkorlátozás, előjelzés nélkül ott hagyta, a rá vonatkozó foglalkozási előírást megszegve, a veszélyhelyzet elhárítása érdekében nem intézkedett.”¹⁸ A magyarázat lényegi eleme az az álláspont, hogy a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény csak aktív elkövetői magatartással valósulhat meg. Kétségtelen, hogy a tényállás exemplifikatív felsorolásában szereplő magatartásformák mindegyike aktív jellegű (megrongálás, létesítés, eltávolítás stb.), de a más hasonló módon kitélt nem lehet olyan szűken értelmezni, hogy a hasonlóság a magatartás aktív voltára is utalna. *A hasonlóság azt fejezi ki, hogy „bármely cselekmény elkövetési magatartássá válhat, ha az hatásában alkalmas a közlekedés biztonságának veszélyeztetésére”* (ERDŐSY–FÖLDVÁRI–TÓTH 1998, 148.). Tehát a hasonlóságnak a cselekmény a veszélyhelyzet mint eredmény előidézésére való objektív alkalmasságában kell megjelennie.

Mindemellett a hivatkozott példa tekintetében a bűncselekmény befejezettségét vizsgálva az is megállapítható, hogy a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés csak akkor válik befejezetté, ha az élet, a testi épség közvetlen veszélye kialakult, azaz akkor, amikor besötétedett, és jármű közeledik a helyszínhez. Az ezt megelőző időszakban csupán absztrakt veszélyről beszélhetünk. Méltánytalannak tartom azt a megoldást, ha a mulasztó művezető magatartásának büntetőjogi értékelését attól tesszük függővé, hogy az adott útszakaszon van-e forgalom, sőt a gyakorlat azt mutatja, hogy csak attól tesszük függővé, hogy bekövetkezett-e a baleset vagy sem. Ebből a szempontból is szerencsésebb a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt felhívni, hiszen annak megállapításához az absztrakt veszélyhelyzet kialakulása is elégséges, azaz e bűncselekmény esetén a művezető cselekménye abban a pillanatban befejezetté vált, amikor a helyszínt – a korábban részletezett módon – elhagyta, és az adott útszakaszon a közúti forgalom jelenléte nem kizárható.¹⁹

¹⁸ BH 2011. 156.

¹⁹ Amennyiben ugyanis a közúti forgalom megjelenése az adott útszakaszon kizárható, akkor a távoli veszély megállapításának sincs helye.

A közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés konkurálása tekintetében megállapítható, hogy amennyiben az elkövető a közlekedésen kívüli foglalkozás szabályainak megszegésével hoz létre veszélyhelyzetet, azt kell vizsgálni, hogy a veszély a közlekedés körében vagy az adott foglalkozás biztonságának körében alakult-e ki. Ez utóbbi esetben a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetést, míg ha a foglalkozási szabály megszegése kapcsán a veszélyhelyzet valamely közlekedési ágazat biztonságának körében merül fel, akkor – a specialitás elvére figyelemmel – a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt kell megállapítani.

Fontos kiemelni, hogy ha ezek a veszélyhelyzetek a veszélyeztetett közlekedési ágazat közlekedési szabályainak megszegéséből erednek, akkor az ágazathoz igazodóan közúti baleset okozása vagy közúti veszélyeztetés, illetve vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetése bűncselekmény megállapításának van helye. E körben tipikusan a közúti közlekedésben merül fel gyakorlati probléma a rakományok nem megfelelő rögzítése miatt bekövetkezett balesetek megítélése kapcsán. Figyelemmel arra, hogy a rakomány megfelelő rögzítésének szabálya, a közúti forgalomban való részvételre vonatkozó, KRESZ-jogszabályban meghatározott közlekedési szabály, a hibás rögzítés miatt leeső rakomány okozta súlyos balesetek megítélésénél a közúti baleset okozása bűncselekményt kell felhívni.²⁰ Ha azonban a rakomány leesése nem okoz közvetlenül balesetet, de a járművezető nem teszi meg a tőle elvárható és szükséges intézkedéseket a leesett rakomány közlekedési pályáról való eltávolítására, akkor – a korábban kifejtettek alapján – közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény megállapításának lehet helye. Nehezebben ítéltethető meg az a helyzet, amikor nem a rakomány, hanem a járműnek valamilyen alkatrésze „esik le”, és akadályt képezve kerül az útra. Ez esetben ugyanis a járművezető felelőssége a közvetlenül bekövetkező baleset okozása miatt általában nem állapítható meg. A felelősség kérdésében az vizsgálendő, hogy az alkatrész leválását előidéző műszaki rendellenesség, a járművezető számára elinduláskor vagy menet közben felismerhető volt-e, illetve hogy a rendellenesség visszavezethető-e műszaki-karbantartási hiányosságra vagy szerelési-technológiai hibára. Az előbbi esetben a járművezető megint csak közúti baleset okozásáért felel, míg utóbbi esetben a javítást, karbantartást végző személy tekintetében merül fel a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekménye. A gyakorlatban a leginkább a tehergépkocsik tetején összegyűlt és nagy darabokban leváló és a mögöttes jármű felé eső jég tömb okozta veszélyhelyzet, illetve létrejött baleset megítélése jelent nehézséget. Nem kétséges, hogy a vázolt szituáció rendkívül balesetveszélyes, és az sem kérdéses, hogy a leváló

²⁰ Ha a baleset kimenetele nem éri el a büntetőjogi védelem szintjét, akkor szabálysértés miatti felelősségre vonásnak van helye.

jégtömb nem minősíthető sem rakománynak, sem a jármű alkatrészének. Figyelemmel a KRESZ-jogszabály 25. § (1) bekezdésében foglaltakra²¹ megállapítható, hogy a tehergépkocsik, különösen a ponyvás felépítményű tehergépkocsik, sajátossága a jégtömeg felgyülemlésének lehetősége, így a hivatkozott jogszabályhely alapján a járművezetőnek a jármű sajátosságaira irányuló figyelme ki kell terjedjen ezen körülményre is. Ennek alapján a leváló jégtömb okozta baleset esetén – a jelzett közlekedési szabály felhívásával –, súlyos baleset bekövetkezésekor, közúti baleset okozása bűncselekmény, míg enyhébb kimenetel esetén szabálysértés megállapításának van helye.

Irodalomjegyzék

- ERDŐSY Emil – FÖLDVÁRI József – TÓTH Mihály (1998): *Magyar Büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Rejtjel.
- FÜLÖP Ágnes – IRK Ferenc – MAJOR Róbert (2004): A közlekedési bűncselekmények kodifikációja. Kodifikációs javaslatok a Btk. XIII. fejezetéhez I. rész. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 4. évf. 2. sz. 3–16.
- FÜLÖP Ágnes – MAJOR Róbert (2005): *A KRESZ értelmezése a joggyakorlatban.* Budapest, HVG-Orac.
- MÉSZÁROS Gábor (2017): A közlekedési baleset-megelőzés információs folyamatai. *Magyar Rendészet*, 17. évf. 2. sz. 129–139.
- TIHANYI Miklós (2013): A körzeti megbízotti szolgálat fejlődési lehetőségei, avagy a tudásalapú rendőrség. *Belügyi Szemle*, 61. évf. 6. sz. 87–107.
- VISKI László (1974): *Közlekedési büntetőjog.* Budapest, KJK-Kerszöv.

²¹ KRESZ 25. § (1): „Járművel a forgalmi, az időjárási és látási viszonyoknak, továbbá az útviszonyoknak (az út vonalvezetésének, az útburkolat minőségének és állapotának) megfelelően kell közlekedni; figyelemmel kell lenni a jármű sajátosságaira, az utasokra és a rakományra.”

Mészáros Bence¹

A magánlakás fogalma és a tiltott adatszerzés

Blaskó Béla rendőr vezérőrnagy, egyetemi tanár a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának, valamint jogelődjének, a Rendőrtiszti Főiskolának emblematikus személyisége, egykori vezetője, máig meghatározó oktatója idén ünnepeli 70. születésnapját. Jelen – az ünnepelt életművéhez híven büntető anyagi jogi témájú – tanulmánnyal kívánok neki boldog születésnapot, jó egészséget és további sikereket. Ha nem is nyújt számára akkora élményt, mint egy repülőgépet vezetve szelni a kék eget, azért remélem, hogy büntetőjogásként örömmel olvassa majd soraimat.

Bevezetés

2017-ben a Kúria egy felülvizsgálati határozatában kimondta, hogy nem követi el a tiltott adatszerzés büntettét, aki munkahelyének egyik helyiségében mozgásérzékelős, felvételek készítésére alkalmas kamerát szerel fel, annak érdekében, hogy az ott történeteket rögzítse. Az alábbiakban bemutatom a szóban forgó bűnügyet és megvizsgálom milyen hatással volt az abban hozott kúriai döntés a magánlakás fogalmának alakulására a magyar büntetőjogban.

A bűnügy pertörténete

A Kúria a bevezetésben említett döntés lényegét honlapján is közzétette,² valamint BH 2017. 361. szám alatt bekerült a Kúriai Döntések 2017. novemberi számába. A tanulságos bűnügyben csak két bíróság járt el: első fokon a Zalaegerszegi Járásbíróság hozott döntést tárgyalás mellőzésével, ezt követően került az ügy a Kúriára felülvizsgálati eljárás keretében.

¹ Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Nyomozáselméleti Tanszék, nemzeti közí dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens; r. ezredes.

² A honlapon közzétett hír címe: *Tájékoztató a Kúria Bfv.III.299/2017. számú jelentős ügyben hozott határozatáról*. Elérhető: <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-bfviii2992017-szamu-jelentos-ugyben-hozott-hatarozatarol> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 01.)

A tárgyalásmellőzéses végzés

A Zalaegerszegi Járásbíróság 5.Bpk.352/2015/2. számú, 2015. december 1-jén tárgyalás mellőzésével hozott végzésével a vádlottat a Btk. 422. § (1) bekezdésének b) pontjába ütköző tiltott adatszerzés büntette miatt egy év hat hónapra próbára bocsátotta. A bíróság által megállapított tényállás szerint a bipoláris affektív zavarban szenvedő vádlottnak 2015. januárban több munkahelyi konfliktusa volt, amelyek miatt úgy érezte, hogy egyes kollégái ártani akarnak neki.

A konfliktusokat követően elhatározta, hogy kideríti, kik állnak a lejárátása mögött, és az interneten rendelt egy pendrive alakú, 16 GB-os memóriakártyát magában foglaló, mozgásérzékelős kamerát azzal a céllal, hogy azt majd a munkahelyén elrejt, és felvételeket készít vele. A megrendelt és a vádlottnak kiszállított kamera a belső memóriakártyára készítette a felvételeket, vezeték nélküli összeköttetéssel nem rendelkezett, így a felvételeket csak utólag, a memóriakártya lejárátáshoz történő csatlakozásával lehetett megtekinteni.

A vádlott 2015. március 26. napján bevitte a kamerát a munkahelyére, azonban a felvételkészítés célját illetően meggondolta magát, és 10.00 óra körüli időben úgy döntött, hogy a kamerát a női WC-ben rejt el azzal a céllal, hogy megfigyelje a kolléganőit a mellékhelyiség használata közben intim helyzetben. A vádlott a jogosulatlanul megszerzett és megismert személyes adatokat, esetleges magántitkokat saját célra akarta felhasználni, a kamera által készített felvételeket stresszoldás gyanánt akarta nézegetni.

A vádlott a kamerát bekapcsolta, majd fel is szerelte a női WC-be, az ajtó fölött lévő lámpabúra mellé. A kamera 12 óra 45 percre működött, amikor is az egyik munkatárs azt észlelte, levette, majd átadta a felettesének. A kamera az észlelésig három sértettéről készített felvételeket, azonban azokat a vádlott már megnézni nem tudta. A vádlott munkaviszonyát az eset után azonnali hatállyal megszüntették.³ Mivel a törvényes határidőn belül senki nem kérte tárgyalás tartását, a végzés 2015. december 15-én jogerőre emelkedett.

A Kúria felülvizsgálati határozata

A jogerős végzéssel szemben a Legfőbb Ügyészség a terhelt javára, a tiltott adatszerzés büntette miatt emelt vád alóli felmentés érdekében nyújtott be felülvizsgálati indítványt, így az ügy a Kúriára került. Az indítvány szerint az elsőfokú bíróság végzésében megállapított bűncselekmény csak magánlakásban vagy az ahhoz tartozó egyéb helyiségében követhető el, így a terhelt cselekménye nem tényállásszerű, vagyis bűncselekményt nem követett el.

³ Zalaegerszegi Járásbíróság 5.Bpk.352/2015/2. számú végzés.

A Kúria a Legfőbb Ügyészség indítványának helyt adott, és a Bfv. III.299/2017/4. számú, 2017. május 23-án meghozott felülvizsgálati határozatában a vádlottat felmentette. A Kúria a határozat indokolásában kifejtette: a magánlaksértés jogi tárgya a lakás, illetőleg a lakáshoz tartozó egyéb helyiség és a bekerített hely zavartalan használatához fűződő érdek, vagyis az úgynevezett házijog. Nem valósulhat meg ezért a középületekben, intézményekben, hivatalokban, gyárakban, üzemekben, boltokban levő, de nem lakás céljait szolgáló helyiségekbe való jogtalan bemenetellel vagy bent maradással, mivel ezek kívül esnek a házijog körén (BJD 5128., 7501., 8177., BH 1994.523.).⁴

A határozat logikája szerint tehát a tiltott adatszerzés esetében ugyanaz a bűncselekmény jogi tárgya, mint a magánlaksértés esetén, ezért a tiltott adatszerzés esetében is ugyanez a magánlakás-fogalom alkalmazandó. A Kúria szerint a terhelt maradéktalanul megvalósította ugyan a tiltott adatszerzés elkövetési magatartását, vagyis a tárgyi oldal szükséges eleme tényállásszerű, viszont az elkövetés helye tekintetében nem, ezért bűncselekmény megállapítására sem kerülhetett sor.⁵

A tiltott adatszerzés törvénybe iktatásának okai

A tiltott adatszerzés bűncselekmény „jogelődje” a magántitok jogosulatlan megismerése nevű bűncselekmény volt az 1978. évi IV. törvényben (a továbbiakban: régi Btk.). Mindkét tényállás törvénybe iktatásának jogpolitikai indoka az volt, hogy gátat szabjon a magánszemélyek általi, magánszférába való intenzív behatolással járó adatgyűjtésének, hogy eltiltsa az állampolgárokat az olyan jellegű információszerző tevékenységektől, amelyeket a hatóságoknak is csak törvényben meghatározott esetekben és bírói vagy igazságügyminiszteri engedély birtokában van joguk végezni (MÉSZÁROS 2014, 200.).

A régi Btk. szövegébe az 1998. évi LXXXVII. törvény módosítása révén került be a magántitok jogosulatlan megismerése bűncselekmény törvényi tényállása, az alábbi indokolással:

„A törvény új bűncselekményként vezeti be a magántitok jogosulatlan megismerését. A Btk.-ban jelenleg meglévő tényállások nem védik kellően a magánszférához való jogot abban az esetben, ha azt olyan titkos eszközökkel sértik meg, amelyek alkalmazására csak a külön törvényekben meghatározott felderítő és bűnüldöző hatóságok, a törvényekben meghatározott célból, és csakis bírói engedély alapján végezhetnek.

⁴ Kúria Bfv.III.299/2017/4. számú határozat, Indokolás III/[7] pont.

⁵ Kúria Bfv.III.299/2017/4. számú határozat, Indokolás III/[10] pont.

A törvény 45. §-a ezért a magánszemélyek által az ilyen titkosszolgálati eszközökkel végzett jogosulatlan tevékenységet, illetőleg az ilyen cselekménnyel megismert magántitok továbbítását vagy felhasználását öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekménnyé nyilvánítja [...].⁶

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.), indokolása sem hagy kétséget afelől, hogy 14 évvel később a tiltott adatszerzéssel továbbra is ugyanez volt a törvényhozó célja.

„A magántitok jogosulatlan megismerése bűncselekmény elnevezését a törvény – az elkövetési magatartásokat jobban kifejező – tiltott adatszerzésre változtatja. [...] Az új elnevezés kifejezi azt is, hogy e magatartások az állami monopólium alá tartozó titkos adatgyűjtéshez, információszerzéshez hasonló, jogosulatlan magatartások szankcionálását jelentik.”⁷

A Btk. indokolása még egy helyen párhuzamot von az állam által alkalmazott titkos információgyűjtő tevékenység és a magánszemélyek által alkalmazott hasonló cselekmények között. Felhívja a figyelmet arra, hogy a törvény mindkettőt azonos szankcióval rendeli büntetni (állami szervek esetében természetesen csak akkor, ha az törvénytelenül zajlik).

„A tiltott adatszerzés büntetési tétele a törvény szerint igazodik a jogosulatlan titkos információgyűjtés vagy adatszerzés büntetési tételeihez: alapesetben három, minősített esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés.”⁸

A Btk. indoklásából és a törvény szövegéből következően tehát a tiltott adatszerzés elkövetési magatartásai párba állíthatók az állam által végzett titkos adatgyűjtő tevékenységekkel, méghozzá ellenkező előjellel: amit az állam erre feljogosított hatóságai és nemzetbiztonsági szolgálatai indokolt esetben, bírói vagy igazságügyminiszteri engedély birtokában megtehetnek, az kell hogy tilos legyen a civil állampolgárok számára (és ezt a tilalmat hivatott kifejezni a tiltott adatszerzés büntetőjogi tényállása). Felvetődik a kérdés, hogy ugyanott kell hogy tilos legyen, ahova az állam különböző hatóságainak és szolgálatainak is bírói vagy igazságügyminiszteri engedély kell az átvitt és konkrét értelemben is vett behatoláshoz. A fent részletezett párhuzamból következően nyilvánvalóan igen, és pontosan ezért érdekes a Kúria hivatkozott döntése, mert a büntető anyagi jogi magánlakás fogalmát alkalmazta egy olyan tényállásban, amelyet egyértelműen a bűnügyi (és nemzetbiztonsági) hírszerzés alkalmazása kapcsán használt, büntető eljárásjogi értelemben vett magánlakás védelmére alkottak meg.

⁶ Az 1998. évi LXXXVII. törvény indokolása a 45. §-hoz.

⁷ A Btk. indokolása a 422. §-hoz.

⁸ A Btk. indokolása a 422. §-hoz.

A büntető anyagi jogi és a büntető eljárásjogi magánlakás-fogalom eltérései

Mint láthattuk, a Kúria a magánlaksértés (Btk. 221. §) kapcsán a bírói gyakorlat által kidolgozott magánlakás-fogalmat alkalmazta a tiltott adatszerzésre is, amely nem azonos a büntető eljárásjogban a bűnügyi hírszerzés alkalmazása kapcsán érvényesülő magánlakás-fogalommal, annál jóval szűkebb (ebből következett a felmentő ítélet). A fent említett állami megfigyelés és civil megfigyelés párhuzammal szemléltetem a következőkben a kettő közötti különbséget, és végigviszem az előző pontban megkezdett gondolatmenetet. Ha a törvényhozó célja az volt a tiltott adatszerzés törvényi tényállásával, hogy minden olyan tevékenységet tiltson, amely bírói vagy igazságügyminiszteri engedélyhez kötött lenne, ha azt az állami szervek tanúsítanák, akkor a szóban forgó ügyben azt kell megvizsgálnunk, hogy minek minősült egy munkahelyi mellékhelyiség a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés szempontjából. Leegyszerűsítve a kérdést, azt kell eldönteni, hogy kellett volna bírói vagy igazságügyminiszteri engedély a bekamerázásához vagy nem.

A bűncselekmény elkövetésének idején, 2015. március 26-án a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) szabályai szerint a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés alkalmazása során magánlakásnak minősült a nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül minden más helyiség vagy terület.⁹ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Nbtv.) ugyanezen a napon hatályos szövege alapján a nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívüli minden egyéb helyiség vagy terület lakásnak minősült, és csak külső engedély (bíró, illetve az igazságügyért felelős miniszter engedélye) alapján lehetett az azokban történteket technikai eszközök segítségével megfigyelni és rögzíteni.¹⁰ Az akkor hatályos büntetőeljárás törvényben (1998. évi XIX. törvény, a továbbiakban: régi Be.) szabályozott bűnügyi hírszerzési jogintézmény, a titkos adatszerzés rendelkezéseit megvizsgálva is ugyanerre a következtetésre jutunk: bírói engedéllyre lett volna szükség egy ilyen helyiségben történtek technikai eszközökkel történő megfigyelésére és rögzítésére.¹¹

Azaz *A tárgyalásmellőzések végzés* pontban bemutatott történeti tényállásban szereplő mellékhelyiségben történeteket (mivel nem nyilvános illemhelyről van szó) a bűnüldöző hatóságok és a nemzetbiztonsági szolgálatok is csak bírói vagy igazságügyminiszteri engedéllyel lettek volna jogosultak technikai eszköz

⁹ Rtv. 69. § (7) bekezdés.

¹⁰ Nbtv. 56. § b) pont és 74. § d) pont.

¹¹ Régi Be. 200. § (5) bekezdés.

alkalmazásával rögzíteni. Ha ez így van, akkor a Kúria döntése nem felelt meg a törvényhozói akaratnak, mivel a döntést hozó bírói tanács szerint az idézett ügyben nem történt bűncselekmény. A kérdés az, hogy a Kúria állásfoglalása volt a helytelen vagy a törvényi tényállás nem megfelelő szövegezése miatt nem teljesült a törvényhozó szándéka. Mielőtt ezt megvizsgálám, még egy szempontra felhívom a figyelmet: a tiltott adatszerzés célzatos bűncselekmény, amely nemcsak személyes adat, magántitok, hanem gazdasági titok vagy üzleti titok jogosulatlan megismerése céljából is elkövethető. Utóbbi két titokfajta az általában nem az állampolgárok otthonául szolgáló lakásokban és házakban lehet hozzájutni, hanem tipikusan a munkahelyeken, a különböző irodákban, vállalati helyiségekben, gyárakban, céges telephelyeken. Egyszerűen azért, mert többnyire ezeken a helyeken tárolt információk rendszerekben, dokumentumokban találhatók az említett titokfajták, illetve ezeken a helyeken osztanak meg szóban egymással az emberek az említett két titokfajta körébe eső információkat.

A Kúria döntéséből – meghozatala idején – az következett, hogy például egy céges iroda „betechnikázása”, az ott történtek technikai eszközökkel való megfigyelése és rögzítése, ezáltal személyes adatokhoz, magántitkokhoz, adott esetben gazdasági titkokhoz vagy üzleti titkokhoz való hozzáférés a Btk. alapján nem büntethető, pedig a törvényhozó célja nyilvánvalóan erre is irányult a tiltott adatszerzés törvényi tényállásának megalkotásával.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az üzleti titok ilyen módon való illetéktelen megszerzése az üzleti titok megsértése törvényi tényállásából (Btk. 418. §) következően a Kúria döntésének meghozatala idején büntethető volt a tiltott adatszerzés – a magánlaksértés magánlakás fogalmának segítségével értelmezett – törvényi tényállása nélkül is, ha jogtalan előnyszerzés végett vagy másnak vagyoni hátrányt okozva történt. Szintén nem maradhatott volna büntetlen a személyes adatok „betechnikázással” megszerzése, ha hasznoszerzési célból cselekedett a kémkedő személy vagy jelentős érdeksérelmet okozott valakinek az így hozzá kerülő adatok kezelése, mivel a visszaélés személyes adattal törvényi tényállását (Btk. 219. §) merítette volna ki a cselekményével.

Lett volna lehetősége a Kúriának másként is dönteni? Meg lehetett volna indokolni azt, hogy a magánlaksértés és a tiltott adatszerzés törvényi tényállásában szó szerint egyező magánlakás-fogalom¹² mégsem ugyanazt takarja? Nem lett volna könnyű dolga a bírói tanácsnak, ha erre vállalkozott volna, elsősorban az említett nyelvtani egyezés okán. Az semmiképpen sem helyes egy jogállamban, hogy nyelvtani szempontból teljesen azonos jogi fogalmak különböző jelentéssel bírnak egy törvény különböző helyein. Nagy valószínűséggel a *nullum crimen sine*

¹² „Más lakása, egyéb helyisége vagy azokhoz tartozó bekerített hely” vö. a cselekmény idején hatályos Btk. 221. § és 422. §.

lege elvét sértette volna, ha olyasvalamit minősít büntetendőnek a Kúria, amit nem lehet a Btk. szövegével alátámasztani, és a bírói jogalkotás árnya vetült volna a testületre. Egészen pontosan a *nullum crimen sine lege* elvéből levezethető, büntetethez szükséges alapító bírói jog tilalmába (*nullum crimen sine lege scripta*) ütközött volna a Kúria ilyen irányú állásfoglalása (HOLLÁN 2019).

Esetleg a törvényhozói akaratra (amelynek hivatalosan elismert dokumentuma nincs), az eltérő jogi tárgyra¹³ (PALLAGI 2018, 423.), a tiltott adatszerzés célzatosságára, valamint a szituációs jogos védelemnél szereplő rendelkezésekre¹⁴ való hivatkozás adhatott volna alapot egy ilyen indokolásra. (Ott is lakásba való jogosulatlan belépésről szólnak a rendelkezések, mégis eltérő jogi megítélés alá esik a lakáshoz tartozó bekerített hely, ez valamennyire megbontja a Btk.-ban szereplő magánlakás-fogalom egységét.) De ezek nem lettek volna túl erős érvek.

Most, mikor ezeket a sorokat írom, a tanulmányban felvetett jogalkalmazási kérdés már irreleváns, hiszen a tiltott adatszerzés tényállásának szövegét a törvényhozó azóta – pontosan a Kúria hivatkozott döntése miatt – 2018. január 1-jei hatállyal módosította. Annyiban mégis lehet jelentősége a fent leírtaknak, hogy az ezen időpont előtt elkövetett tiltott adatszerzés-bűncselekményeket még a törvényi tényállásnak – a következő pontban részletezett – módosítása előtti szövege alapján kell elbírálni. Mivel a szóban forgó bűncselekmény büntetethez szükséges öt év alatt évül el, 2022. december 31-éig elvileg még indulhatnak olyan büntetőeljárások, ahol ennek a kérdésnek jelentősége lehet. Nincs kétségem ugyanakkor azonban afelől, hogy egy ilyen határozott kúriai állásfoglalás után a vádemelésig sem jutna el az ügy, figyelemmel arra is, hogy a Legfőbb Ügyészség is osztja a Kúria véleményét a kérdésben.

Helyes tehát a Kúria érvelése és döntése a magánlakás fogalmára vonatkozóan, mivel tiszteletben tartja a *nullum crimen sine lege* elvét. A terheltet esetleg a felmentése helyett a Btk. 219. § (1) bekezdésének a) pontjába ütköző személyes adattal visszaélés kísérlete miatt lehetett volna bűnösnek kimondani, ha arra az álláspontra helyezkednek, hogy jelentős érdekséreelmet okozott volna a sértetteknek, ha a vádlott a felvételeket ténylegesen meg tudta volna szerezni. Erre a felülvizsgálat keretében nem lett volna lehetőség,¹⁵ mivel a kiszabott szankció nem volt törvénytelen a más minősítés mellett sem (FENYVESI–HERKE–TREMEL 2004, 519.). A Legfőbb Ügyészség indítványát e jogi minősítés esetén alaki okból el kellett volna utasítani, mert a határozat csak törvényességi jogorvoslattal lett

¹³ A tiltott adatszerzés jogi tárgya a személyes adat, magántitok, gazdasági titok vagy üzleti titok védelméhez fűződő társadalmi érdek.

¹⁴ Btk. 22. § (2) bekezdés b) és c) pont.

¹⁵ „Önmagában a jogerősen megállapított téves minősítés miatt nincs helye felülvizsgálatnak.”

volna megtámadható. Amennyiben a személyes adattal visszaélés kísérletének lehetőségét elvetjük (mert valljuk be, elég gyenge lábakon áll a jelentős érdeksérelem tényállási elem miatt), és arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a terhelt semmilyen bűncselekményt nem követett el a kamera elhelyezésével, a Kúria felülvizsgálat keretében született felmentő ítélete eljárásjogi szempontból is helytálló. Arra azért kitérhetett volna a határozat indokolásában a Kúria, hogy a vád tárgyává tett cselekmény ugyan nem bűncselekmény, de attól még polgári jogi és adatvédelmi jogi szempontból jogellenes.

A törvényhozó válasza a Kúria döntésére

A törvényhozó nem maradt tétlen, amikor észlelte, hogy az eredeti akaratának nem megfelelő döntés született (és annak nyomán további ilyen döntések születhetnek), ezért a 2017. évi CXLIV. törvénnyel módosította a Btk.-t, beiktatva az (1a) bekezdést¹⁶ a tiltott adatszerzés törvényi tényállásának szövegébe, az alábbi indokolással:

„A Btk. 422. §-a rendeli büntetni a tiltott adatszerzés büntettét, amely az arra jogosított állami szervek által elvégezhető titkos adatszerzéshez, információgyűjtéshez hasonló, ám jogosulatlanul végzett magatartások szankcionálását biztosítja. E tényállással összefüggésben az elmúlt időszakban jogértelmezési vita alakult ki, mert az eredeti jogalkotói szándékkal szemben a joggyakorlat a »más lakása, egyéb helyisége, vagy az azokhoz tartozó bekerített hely« kifejezés alatt csak a magánlakásértés (Btk. 221. §) bűncselekményhez kapcsolódó értelmezés szerinti magánlakást érti. Erre figyelemmel tehát például a középületekben, intézményekben, hivatalokban, gyárakban, boltokban stb. lévő, nem lakás célját szolgáló helyiségekben végzett tiltott adatszerzés nem büntethető.

A jogalkotó eredeti szándéka – mint az a Btk. 422. §-ához fűzött indokolásból is kiderül – az volt, hogy minden olyan magatartás szankcionálható legyen, amely során a magánszemély elkövető alapvetően zárt térben olyan titkosszolgálati/leplezett eszközt alkalmaz, amelyhez – ha azt hatóság végezné – a hatóságnak bírói engedélyre lenne szüksége. Az ilyen helyen tartózkodók ugyanis joggal

¹⁶ „Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki személyes adat, magántitok, gazdasági titok vagy üzleti titok jogosulatlan megismerése céljából

a) nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül más helyiséget vagy területet – a közösségi közlekedési eszköz kivételével – járművet, továbbá más használatában levő tárgyat titokban átkutat,

b) nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül más helyiségben vagy területen, továbbá – a közösségi közlekedési eszköz kivételével – járművön történeteket titokban technikai eszköz alkalmazásával megfigyeli vagy rögzíti.”

számítanak bizonyos fokú védetségre személyes adataikat, magántitkaikat, gazdasági, illetve üzleti titkaikat illetően. Annak érdekében, hogy a jogalkotói szándék maradéktalanul érvényesüljön és a jogértelmezési probléma megoldódjon, a törvény a tiltott adatszerzés bűncselekmény elkövetési helyét tágabban határozza meg oly módon, hogy a bárki számára hozzáférhető helyen vagy a közösségi közlekedési eszközökön történt tiltott adatszerzés továbbra sem lesz szankcionálható.”

Az indoklás és most már a törvényszöveg sem hagy kétséget afelől, hogy mi is a tiltott adatszerzés funkciója, amelynek törvényi tényállása így összhangban van a titkos információgyűjtés és a leplezett eszközök alkalmazása során érvényesülő magánlakás-fogalommal (MÉSZÁROS 2019, 107.).

Összegzés

Érdekes epizód volt a magyar büntetőjog történetében a Kúria – tanulmányomban bemutatott – döntése, amely nyomán a Btk. – a kúriai döntés által kiváltott – módosításáig néhány hónapon keresztül a tiltott adatszerzés bűncselekménye törvényi tényállásának egy „csökkentett hatókörű” értelmezése volt érvényben. Az így kialakult helyzet nem volt összhangban a törvényhozó eredeti céljával, ezért az gyorsan orvosolta a problémát, így ma már csak jogtörténeti érdekességként tekinthetünk a magánlakás fogalmával kapcsolatos vitára, legalábbis a tiltott adatszerzés bűncselekményének a szempontjából.

Irodalomjegyzék

- FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián (2004): *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- HOLLÁN Miklós (2019): Büntetőbírói döntések az Alkotmánybíróság ítélszéke előtt a nullum crimen et nulla poena sine lege elv tükrében. In BALOGH Éva szerk.: *Alkotmányjogi panasz – az alapjog-érvényesítés gyakorlata*. Budapest, HVG-Orac.
- MÉSZÁROS Bence (2014): A magánnyomozói tevékenység jogi korlátai az új Btk. tükrében. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 16. köt. 199–206.
- MÉSZÁROS Bence (2019): *Fedett nyomozó alkalmazása a bűnüldözésben*. Budapest, Dialóg Campus.
- PALLAGI Anikó (2018): Tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények. In BLASKÓ Béla szerk.: *Büntetőjog. Különös rész II*. Budapest–Debrecen, Rejtjel. 421–436.

Molnár Gábor Miklós¹

A jogtudós jogalkalmazó² (Finkey Ferenc 1870–1949)

A mai értékvesztett és a még meglevő értékeket folyamatosan elsorvasztó világunkban különösen szükségünk van példaképekre. Olyan személyiségekre, akik nem pusztán jogászai munkásságuk nagyra becsült eredményeivel, hanem személyes életükkkel, Istenhez és a közösséghez való hűségükkel is mintául szolgálhatnak a következő generációk számára. Finkey Ferenc ilyen ember volt. Jogászai és szakmai nagyságáról mindent elmond, hogy életében közel 400 tudományos munkát készített, emellett a gyakorlati jogászai-igazságszolgáltatási vezető tisztségek majd mindegyikét betöltötte hosszú pályafutása során. Talán ő volt az első olyan magyar büntetőjogász, aki felhívta a figyelmet a büntetőjog tudományának egységére, illetve a büntetés-végrehajtás mint önálló tudományterület létjogosultságára. Mindezen példátlan szakmai eredmények és sikerek mellett EMBER tudott lenni, és minden nehézség ellenére annak maradni. Szerénység és alázat, a rábízott hatalom tisztességes gyakorlása jellemezte (MADARASSY-MOLNÁR 2008, 239.).

Miért éppen Finkey?

Finkey Ferenc munkásságát úgy ismertem meg, hogy napi jogalkalmazói munkám során kapaszkodókat kerestem az elémm került jogkérdések megoldásához. Minden jogalkalmazó, de különösen a kezdők nap mint nap szembesülnek ilyen, eldöntendő, megoldandó jogkérdésekkel. Angyal Pál jegyzetsorozata rendszerint elérhető volt, ha nem a kollégáknál, akkor a munkahelyi könyvtárban. Finkey nem volt mindennapos. És egyszer a sors elémm hozta Finkey magyarázatát (FINKEY 1914). Az összehasonlítás – elsősorban Angyal stílusával, gondolkodá-

¹ Kúriai bíró, tanácselnök; Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék, adjunktus.

² Finkey Ferenc születésének 150. évfordulója tiszteletére a Sárospataki Református Kollégiumban 2020. február 13-án tartott emlékülésen elhangzott előadás átdolgozott változata.

sával, problémamegoldásával – kézenfekvő volt. És Finkey kifejezetten közelebb állt hozzám. Ettől kezdve a napi rutinom részévé vált, hogy hozzá fordultam döntéseim megalapozásához.

Tudjuk, hogy a jogalkalmazó mindig éppen arra a kérdésre nem talál megoldást, amit meg kell oldania. Persze. Hát azért alkalmazzák a jogalkalmazót, hogy kitalálja, kialakítsa, létrehozza az adott helyzetre megfelelő megoldást. Mivel azonban a megoldandó kérdések többnyire komplexen jelentkeznek, már az egyes rész vagy előkérdések megnyugtató tisztázása, értékelése is hatékonyan segítheti a megalapozott döntés meghozatalát.

Mitől lesz megalapozott a döntés?

A büntetőjog területén legelső sorban is akkor, ha dogmatikailag letisztult, általánosan elfogadott érvrendszerrel alátámasztott.

Amint általában a jogalkalmazás, a büntető jogalkalmazás is alapvetően konzervatív, vagy másként fogalmazva értékelvű. Attól kiszámítható, hogy a jogtudomány és a joggyakorlat által már elfogadott jogi megoldásokat nem kérdőjelezi meg nap mint nap, hanem azok mintegy automatikusan érvényesülnek. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ezek a megoldások megváltoztathatatlanok, de erre letisztult, kiforrott gyakorlat esetében ritkán kerülhet sor.

És tudnék is erre egy idevaló példával szolgálni. A mi generációnk egy meghatározott korosztályt képvisel. Mi dogmaként tanultuk meg az egyetemen, hogy az adócsalás speciális bűncselekmény a csaláshoz képest. Azután 1988-tól az új adórendszer részeként belépett az általános forgalmi adó, és a kivetési adóztatást legnagyobbbrészt felváltotta az önadózás. Hamarosan világossá vált, hogy a két bűncselekmény, az adócsalás és a csalás kapcsolata – az általános forgalmi adó visszaigénylése körében – a specialitás elvével nem oldható meg. A kapcsolat valódi tartalmának meghatározásához először is pontosabban, világosabban kellett megfogalmazni a specialitás mint a látszólagos alaki halmazat feloldására szolgáló egyik elv, módszer tartalmát. Majd azután megfogalmazódott bennem az újszerű megoldás. Azt előbb csak szakmai fórumokon, gyakorló jogászok – bírák, ügyészek, nyomozók – előtt fejtetem ki személyes véleményként, majd az évek múltával már publikációkban, magyarázatokban, tankönyvekben is le mertem írni. Végül pedig, 18 év után, a Legfelsőbb Bíróság is meghozta 2006-ban a jogegységi határozatát,³ és ezzel dőlt meg végleg a korábbi dogma.

Mindez mit sem változtat azon, hogy a kiszámítható jogalkalmazás alapja a dogmatikailag kiérlelt elveken nyugvó következetes mindennapi gyakorlat.

³ 1/2006. Büntető jogegységi határozat, csalás és adócsalás bűncselekmény megvalósulásáról fiktív bizonylatok, számlák felhasználása esetén.

A Finkey-életpálya

Iskolái

Finkey Ferenc 1870. január 30-án született Sárospatakon sokgyermekes családban. A hat gyermekből ő volt a legkisebb. Iskoláit és még a jogi tanulmányait is Patakon végezte. Csak azért fejezte be Kolozsváron, mert akkor Patak még nem adhatott doktori diplomát (MADARASSY-MOLNÁR 2008, 240.).

Tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte, és tehetséges volt a nyelvtanulásban: latinul, görögül, németül és franciául beszélt, majd élete folyamán még olaszul és angolul is megtanult.

1887-ben (17 éves) kezdte meg tanulmányait a sárospataki református jogakadémián, majd a doktori cím megszerzése érdekében az utolsó egyetemi félévét a kolozsvári jogi karon hallgatta le.

A sárospataki jogakadémia virágkora 1875 és 1914 közé tehető, köszönhetően a kultuszminisztérium 1874-ben kiadott engedélyének, amelynek következtében az intézmény egyetemi jogi fakultással minősült egyenlőnek. Négyéves képzést nyújthatott, nyolc főállású jogtanár szakmai irányításával, de jogi diplomát és magántanári habilitációt nem adhatott.

Finkey 22 évesen jogi doktor lett. Úgy írják, hogy bírónak készült. Jogtudományi disszertációját a házassági vagyonyjogról írta, amelynek megvédése után 1892. január 23-án avatták a jogtudományok doktorává.

Mivel bírói pályára készült, ezért előbb az ügyvédi vizsgát kellett letennie. Ennek érdekében 1891-től Sátoraljaújhelyen Kovácsy Pál ügyvéd irodájában gyakornok, majd Poprádon Kullman János országgyűlési képviselő mellett ügyvéd-bojtár. Ezt követően egyéves önkéntes katonai szolgálatát töltötte Kassán, ahol katonai vizsgáját kitűnő eredménnyel tette le. A honvédségtől tartalékos hadnagyi rangban szerelt le (MADARASSY-MOLNÁR 2008, 241.).

Akadémiai karrier

1893-ban (23 éves) visszatért szeretett szülővárosába, Sárospatakra, mint a betegeskedő Nemes Ferenc helyettesítésére felkért helyettes-jogtanár. A jogakadémián büntetőjogot, közjogot és közigazgatási jogot oktatott, valamint több speciálkollégiumot is tartott. 1894-ben (24 éves) véglegesítették a jogtanári kinevezését. Nagy lelkesedéssel vetette bele magát az immár főállású tanárságba. Sürgette a jogi oktatás reformját. Hallgatóit – az elméleti képzés mellett – esküdtszéki tárgyalásokra, javítóintézetekbe és fegyházakba vitte.

1895-ben megírta a későbbi magántanári habilitációja alapjául szolgáló *Az egység és többség tana a büntetőjogban* című tanulmányát, amelyben a Kúria ítélezési gyakorlatát vizsgálta konkrét ügyek tükrében, és arra a következtetésre jutott, hogy az egység és többség fogalmának használata során sok az elméleti következetlenség az ítékezés és a joggyakorlat részéről.

1896-ban (26 éves) vette feleségül Radácsy Erzsébetet, aki élete végéig hű társa maradt. Ugyanebben az évben Budapesten sikeres ügyvédi vizsgát tett.

1899-ben az új Büntető Perrendtartás (1896. XXXIII. törvénycikk) hatálybalépése (1900. január 1.) előtt jelentette meg *A magyar büntetőeljárás tankönyvét*, amely rendkívül nagy szakmai sikert hozott számára. Összesen 4 kiadást ért meg, és az 1916-os átdolgozott kiadást Marczibányi-jutalommal díjazták. E kötetet maga is élete fő művének tartotta.

1900-ban Hammersberg Jenő koronaügyész felkérte a királyi főügyész-helyettesi tisztségre, amelyet ekkor még visszautasított, mivel nem értett egyet Hammersberggel az ügyészi függetlenség kérdésében.

1902-ben (32 éves) jelent meg az öt kiadást megért *A magyar büntetőjog tankönyve*, amelynek tudományos alapossága és sok esetben modern felfogása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1908-ban (38 éves) Balogh Jenő és Wlassics Gyula ajánlására az MTA levelező tagjává választották. Büntetőjogi kutatásai mellett jogbölcselettel is foglalkozott.

Az 1905-ben Budapesten tartott VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus szervezéséből aktívan és nagy sikerrel vette ki a részét, majd a következő, 1910-es washingtoni kongresszuson ő képviselte Magyarországot.

Sárospataki éveit során az egyetemi elfoglaltságok mellett számos alkalommal egyházi tisztséget látott el. Előbb Patakon presbiter, majd az alsózempléni egyházmegyében, illetve később a tiszáninneni egyházkerületben világi aljegyző, e tisztségében az egyházkerületi szabályok összeállítója.

A város megbecsült és szeretett polgára, amelyet mi sem bizonyított jobban, mint az az ünnepség, amelyet 1912-es távozásakor (42 éves) a helyiek rendeztek számára, megköszönvén a tudományért és a városért tett szolgálatait.

Finkey Ferenc 1912-ben búcsúzott el szeretett szülővárosától, midőn elfogadta a kolozsvári egyetem professzori kinevezését, amelyet nagy tisztességgnek érzett, és egyetemi pályafutása csúcspontjaként értékelte. Kolozsvári éveit alatt az anyagi és eljárásjogi előadás mellett speciálkollégiumot tartott a katonai büntetőeljárásról, amelyen külön engedéllyel a kolozsvári hadbírák is jelen lehettek.

1915-ben meghívták az újonnan alapított pozsonyi egyetemre, ahol kezdetben rektori hatáskörrel felruházott dékán, majd az universitas első rektora, s így a hagyományos oktatói munka mellett vezetői tapasztalatokat is szerezhethet. A trianoni békeszerződés következtében az egyetem csehszlovák kézbe került, aminek köszönhetően Finkeyt 1921 őszén kiutasították az ősi koronázóvárosból.

Szívesen tartott volna a Pécsre áthelyezett egyetemmel, annál is inkább, mert bátyja is a városban szolgált bíróként, de a zavaros politikai helyzet és a város átmeneti szerb megszállása miatt végül a Kolozsvárról Szegedre költöztetett Ferenc József Tudományegyetem felkérésének tett eleget. Tanári pályájának ez az utolsó állomása azonban nem okozott sok örömet a számára. A korszakra oly jellemző lakásínség miatt nem kapott lakhelyet az alföldi városban, ezért az előadások idejére Budapestről kellett leutaznia az egyetemre. A sok vonatozás miatt találóan nevezte élete ezen időszakát a „vándorméhész-tanári” korszaknak.

Finkey joggyakorlati munkássága

Tanári és elméleti munkájában kissé megfáradván 1923-ban (53 éves) – elfogadva Vargha Ferenc koronaügyész felkérését – koronaügyész-helyettesé nevezték ki. A tisztség betöltése számára nem csupán kitűnő szakmai kihívást jelentett, hanem egy igazi barátságot is, hiszen a Varghával közösen töltött évek alatt életre szóló barátság bontakozott ki a két büntetőjogász között (MADARASSY-MOLNÁR 2008, 243.).

Munkája az igazságszolgáltatási szervek joggyakorlatának elméleti és gyakorlati ellenőrzésében állt. Amennyiben az alsóbb bíróságok ítéleteiben törvényteleniséget észlelt, köteles volt jogegységi perorvoslatot kezdeményezni a Kúria előtt.

Feladatát közmegelegedésre látta el, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy az előterjesztett perorvoslataival szemben egyetlen esetben sem merült fel kifogás a Kúria ülésén.

A több évtizedes elméleti és gyakorlati munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1929-ben (59 éves) rendes tagjává választotta. Székfoglalóját 1930-ban *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt* címmel tartotta.

Akadémiai székfoglaló értekezésében kifejtette azt az álláspontját, hogy az elmélet és gyakorlat nem ellentétei, hanem próbakövei egymásnak.

A Finkey-életpálya mára szóló üzenete

A kései utódok

Finkey életútja alapján számtalan helyzet modellezhető:

- tudósból jogalkalmazó;
- ügyészből bíró;
- bíróból ügyész;
- tudós és közjogi méltóság.

Napjainkban is találkozhatunk hasonló élethelyzetekkel. És már van korábbi mintánk, példánk arra, miként (is) lehet azokat kezelni, gyakorolni.

Emlékezzünk a nyitó gondolatra: mai értékvesztett és a még meglevő értékeket folyamatosan elsorvasztó világunkban különösen szükségünk van példaképekre. Olyan személyiségekre, akik nem pusztán jogászi munkásságuk nagyra becsült eredményeivel, hanem személyes életükkel, Istenhez és a közösséghez való hűségükkel is mintául szolgálhatnak a következő generációk számára. Finkey Ferenc ilyen ember volt.

Ennek tükrében érdeklődve szemléljük, hogy Finkey életútja, milyen mára szóló üzenetet hordoz napjaink jogtudósainak és jogalkalmazóinak.

A rendszerváltást követően kinevezett első „koronaügyészünk”⁴ éppen azért nyerhette el e tisztségét, mert tudományos és oktatói tevékenységét, független személyiségét megfellebbezhetetlenül és egyöntetűen valamennyi politikai erő elismerte. Tény, hogy rendkívüli előny, ha a folyamatos egyetemi oktatás, valamint a rendszeres tudományos kutatói és publikációs tevékenység következtében mindazokra a kérdésekre, amelyek a napi jogalkalmazás során felmerül(het)nek, az elméletileg megalapozott és elfogadott dogmatikai rendszerbe is illeszthető válasz készen áll az adott jogalkalmazó fejében.

Nagyszerű érzés biztonsággal, bizonyossággal és megnyugtatóan véglegesen eldönteni a problémás kérdéseket.

Ilyen megalapozott szakmai felkészültség mellett nem lehet kérdéses, hogy ha bármikor ugyanaz a problémakör vagy ahhoz kapcsolódó kérdés felmerül – akár emlékszik még a korábbi kérdésre és megoldására, akár nem –, a válasz ugyanaz lesz, mert a letisztult, egységes dogmatikus gondolkodásból ered. Az ilyen jogtudós jogalkalmazó nem kerül szembe saját korábbi önmagával egész élete folyamán. A korábbi döntése pedig utóbb, más ügyek eldöntése kapcsán legfeljebb azért bukkan fel ismét az emlékezetében, mert – bonyolultabb, összetettebb esetekben – végigjárta azt a gondolati utat, azt a logikai láncot, amely révén önmaga eljutott a saját megoldásához.

Azok, akik már hosszabb ideje, a kialakult joggyakorlat ismeretében folytatták ügyészi tevékenységüket, néha rácsodálkoztak a joggyakorlat szempontjából laikus koronaügyészre. Ő azonban saját szakmai álláspontját – gyöngybetűs kézírásával – mindig a legnagyobb tisztelettel fejtette ki akár a határozási szinttel alatta álló beosztott ügyésznek, a nevéen szólítva őt (például: *Kedves Molnár Úr!*).

Ezek a feljegyzések ma is megtalálhatók a legfőbb ügyészégi aktákban, és szemléletesen igazolják vissza a legfőbb ügyész úr szakmai felkészültségét, tisztességét.

⁴ Györgyi Kálmán legfőbb ügyész (1990–2000).

Sajnos kevesen látják be, milyen nagy érték az igazságszolgáltatás funkcionális működése szempontjából, ha meghatározó eleme, az ügyészség valóban úgy végzi a munkáját, ahogyan azt Finkey is vallotta.

Köztudomású, hogy a Legfőbb Ügyészség vezetését ma már kinevezett egyetemi tanárok látják el. Az ő tudományos és szakmai felkészültségük értékelése, és az ügyészi szervezet szakmai tevékenységére kifejtett hatásuk elemzése, értelemszerűen az utókorra marad.

Fontos elem – mind egy koronaügyész (és helyettes), mind egy kúriai tanácselnök munkájának értékelése során – a feladatellátás, a mindennapi döntések, az ilyen személy eljárásainak, érveléseinek a szakmai és társadalmi elfogadottsága. Ez szintén összetett kérdés.

Amikor az ügyész vagy a bíró már bizonyította elmélyült és tudományos is megalapozott szakmai ismereteit, és az sem kérdőjeleződhet meg, hogy tisztségét, döntési kompetenciáját szakmai életútja és felkészültsége alapján nyerhette el, akkor a szakma és a társadalom nem vonja kétségbe azokat a döntéseit sem, amelyek első látásra nem tűnnek autentikusnak, magától értetődőnek.

A jogalkalmazó

Finkey előtt, életében és halála után is kérdés, mondhatjuk, a jogalkalmazók számára örök probléma: lehet-e egy adott büntető szakmai kérdésre adott válasz hivatásrendek szerint eltérő? Adhat-e ugyanarra kérdésre eltérő választ a bíró és az ügyész (netán a védőként eljáró ügyvéd)?

Meggyőződésem, hogy azonos szakmai kérdést, azonos jogszabályi környezetben, azonos joggyakorlat mellett (tehát adott esetben itt és most) csak azonos szakmai igénnyel (igényességgel) lehet megközelíteni. Minden hivatásrend tagja az adott kérdés (ügy) bírója. Csak úgy alakíthat ki megalapozott, a címzettek (szakma, érintettek, társadalom) számára is meggyőző álláspontot, ha független szakmai álláspont kialakítására törekszik. Úgy jár el a legjobb tudása szerint, mintha az ügy bírója volna. És remélem, mindezt senki nem érti/értelmezi úgy, hogy azonos döntésre (is) kellene jutnia, azonos döntést kellene hoznia. Nem erről van szó.

Persze a környezet, a légkör is megváltozott az elmúlt 30 év alatt. Sajnálattal tapasztalom, hogy fokozatosan teret nyert a bizalmatlanság az egyes hivatásrendek között.

Hogy mennyire más a légkör ma, mint régen, eszembe jut az alábbi történet. 25 évvel ezelőtt a Legfelsőbb Bíróság – mint másodfokú bíróság – tárgyalást tartott. Az eljáró Bf.IV. tanács elnöke, Pálincás György, a Legfőbb Ügyészség

képviselőjében eljáró ügyész jómagam, a védő pedig Békés Imre professzor úr, az ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára volt. Mindketten, tehát a bíró és az ügyész is, az ő tanszékén oktattott. Ez természetesen mindenki előtt ismert volt, akkor is, azóta is. És természetesen soha senkiben fel nem merülhetett bármiféle összeférhetetlenség, meg nem engedhető közreműködés látszata, gyanúja. Úgy gondolom, hogy ma, a mai társadalmi környezetben ugyanezt megismételni már igencsak kockázatos (még inkább lehetetlen) volna.

A jogtudós jogalkalmazó

A rendszerben, az egészben való gondolkodás a jogtudós sajátja. Amikor a jogtudós jogalkalmazó valamely konkrét kérdéssel szembesül, gondolkodása nem a végénél, tehát a konkrét problémánál kezdődik. Mindig látja az egészet. Az egészet mint az egész ügyet – és az egészet mint az eldöntendő kérdést is magában foglaló anyagi jogi vagy eljárási jogi rendszert.

A gondolkodása nem a konkrét problémánál kezdődik, és soha nem egyetlen szempontot mérlegel (nem egyetlen kérdést vizsgál), függetlenül attól, hogy adott esetben valóban csak a konkrét kérdést fogja megválaszolni, és formálisan egyéb kérdésekkel nem is foglalkozik a döntésében.

Ugyanakkor ennek a dogmatikai rendszerben gondolkodásnak lehet éppen az a következménye is, hogy a döntést igénylő konkrét kérdés megválaszolására esetleg nem is lesz szükség, miután valamely rendszerszintű kérdés megválaszolása mintegy annullálja a konkrét döntést igénylő kérdést.

Finkey egyik kutatásai témája volt a formális és a materiális jogellenesség. Ez napjainkban is számtalan kiélezett ügyben merül fel problémaként. Ha a jogtudós rendszerszintű gondolkodása folytán eleve, automatikusan vizsgálja a bűncselekmény-fogalom elemeit, a bűncselekmény megvalósulásának a feltételeit, akkor ösztönösen, elemi erővel érzi meg, ha valamely elem tekintetében annak megvalósulását kizáró körülmény merül fel. A jogtudós jogalkalmazó tehát soha nem egyetlen szempont alapján dönt, hanem dogmatikai rendszerben gondolkodik.

A jogtudós jogalkalmazó Finkey másik alapvető módszere volt, hogy mind az anyagi büntetőjog, mind pedig a büntetőeljárási jog területén magyarázta és egyúttal tovább is gondolta a tételes jog szabályait. Másként megfogalmazva, nem csupán a gyakorlatban már felmerült helyzetekre kívánta magyarázni a tételes jogot, hanem olyan általános elveket fogalmazott meg, amelyek azután a jövőben esetleg felmerülő problémák megoldásának is a kiindulópontját képezhetik.

Ennek az a kézenfekvő hozadéka, hogy amikor az élet valóban új és új helyzetek megoldását igényli, akkor az ilyen módon, előzetesen kialakított és védhető, okszerű logikai érvelésen nyugvó dogmatikai alapvetésből már egyenesen következhet a válasz az újonnan felmerült kérdésekre, helyzetekre. Talán éppen ez az a terület, ahol oly jelentős a munkássága, és amiért a mai napig hat, segítve a mi munkánkat is.

Amikor a tudományos, jogirodalmi munkásság igazán a szerző sajátja – és ez Finkey esetében utólag visszatekintve is kétségtelen –, akkor soha nem fordulhat elő, hogy a jogtudós jogalkalmazó a napi jogalkalmazói gyakorlatában szembekeverül saját jogirodalmi munkásságával. Ez köszönt vissza akkor, amikor 53 évesen, koronaügyész-helyettesként, az igazságszolgáltatási szervek joggyakorlata elméleti és gyakorlati ellenőrzésének eredményeként az alsóbb bíróságok ítéleteiben észlelt törvénytelenségek kiküszöbölését kezdeményezte a Kúriánál a jogegységi indítványaiival. Amint erre fentebb már utaltam, ezek az indítványai egytől egyig eredményre vezettek.

Finkey ezután a Kúria tanácselnöke lett, majd végül koronaügyész. Elképzelem, hogyan fogadta volna az alábbi nyilatkozatot.

Történt ugyanis, hogy 2019-ben Finkey kúriai tanácselnök egy mai utódjával egy hivatalban levő államtitkár (a Miniszterelnökség parlamenti és stratégiai államtitkára) készített interjút.⁵ A kúriai tanácselnök szerint csupán a közelmúlt hozománya, hogy egyes bírák az egyetemi katedrán fejtik ki szakmai álláspontjukat. Bezzeg „a háború előtt vagy ügyészek, vagy kifejezetten egyetemi karrierre vágyó oktatók álltak a katedrán”. „Ez valószínűleg abból az ethoszból fakadt, amely szerint a bíró a tudását döntésként beleírja az ítéletbe.” Tudniillik „az ügyésznek és az ügyvédnek célja van az üggyel, a bírónak meg dolga”.

Szegény Finkey! Amikor ezeket a sorokat olvassa odafenn, és elgondolkodik azon, hogy valóban, ügyészként célja volt az üggyel, másnap bíróként dolga volt az üggyel, majd harmadnap megint ügyészként megint célja volt-e ugyanazzal üggyel, akkor végül teljesen összezavarodik. Mert közvádoló ügyészként ugyanabban az egységes állami igazságszolgáltatásban működik közre, mint a bíróság. Az ügyésznek és a bírónak is megvan a maga feladata ugyanabban az ügyben, amint a védőnek is megvan a feladata. A vád, a védelem és az ítélezés kiegészíti egymást. Bármelyik feladatellátás csökevényes, maga az egész, tehát az igazságszolgáltatás mint állami feladat sérül. Nem véletlenül mondta például Baumgarten Izidor, hogy ahol a bírád a vádlód, ott az Isten legyen a védőd.

⁵ „A bíróság a legnemzetibb intézmény, a büntetőjog pedig a legnemzetibb jogág” (2019).

És nem véletlenül került a legutóbbi Be.⁶ legelső §-ába az eljárási feladatok megoszlásának elve – függetlenül attól, hogy valójában tisztán soha nem valósult meg.

Remélem, hogy sem az ügyésznek, sem a bírónak soha többé nem lesz semmilyen célja egyetlen indítványával vagy döntésével sem.

Remélem, hogy minden ügyész minden indítványában és minden bíró minden döntésében arra törekszik, hogy – a valóságnak megfelelő (valóságghű) tényállás megállapítása alapján – igazságos döntés szülessen a vádlott büntetőjogi felelősségéről.

Ezt pedig jóhiszemű és tisztességes eljárás útján elsősorban azzal érik el, hogy egyrésztől kiszámíthatóan, következetesen és egységesen alkalmazzák a büntető anyagi jog szabályait, másrésztől maradéktalanul és időszerűen teljesítik a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott feladataikat.

Mit fogadunk el Finkeyben és miért?

A tudományos tevékenysége, jogirodalmi munkássága lenyűgöző. Ebből azonban nem következik az elfogadottsága is. Az elfogadottság fontos eleme ugyanis maga az elfogadás. Az a ténylegesség, hogy a szakmai és tudományos közösség, illetve a laikus közvélemény ténylegesen tisztelettel tekint a teljesítményre, respektálja azt.

Az elfogadást nagymértékben előmozdítja a higgadt meggyőzés, érvelés. Ez az érvelés soha nem harsány, nem hivalkodó, inkább alázatos. Mindig kétségtelenné teszi, hogy azonos és mindenki számára kiszámítható, ismert feltételek alkalmazásával alakítható ki a végső döntés.

Finkey megfellebbezhetetlen, átlátható, nyomon követhető szakmai életútja során a büntetőeljárási tankönyvekben, a büntető anyagi jogi tankönyvekben, a büntetés-végrehajtási jogi tanulmányaiban, a folyamatosan megjelenő publikációiban és tudományos szerepléseiben megfogalmazott szakmai megállapításait, egy az egyben – tehát töretlenül – alkalmazhatta a napi jogalkalmazói munkájában – mind ügyészként, mind bíróként.

Az elfogadás másik alapvető feltétele az emberi életút és a mindennapi életben tanúsított magatartás biztos erkölcsi háttere.

És ehhez már csak a minden jogalkalmazóval szemben támasztott két legalapvetőbb követelmény kellett, a jóhiszeműség (*bona fide*) és a méltányosság (*aequitas*). Talán ezek a feltételek lehettek azok, amelyek minket, az esendő utódokat is indokolt tisztelettel és alázattal tölthetnek el.

⁶ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.

Irodalomjegyzék

„A bíróság a legnemzetibb intézmény, a büntetőjog pedig a legnemzetibb jogág” – beszélgetés Márki Zoltánnal (2019). *Mandiner*, 2019. 05. 30. Elérhető: <https://bit.ly/3gUvJ1N> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 01.)

FINKEY Ferenc (1914): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill.

MADARASSY-MOLNÁR Máté (2008): Hit – tudás – alázat. 60 éve hunyt el Finkey Ferenc. *Iustum Aequum Salutare*, 4. évf. 4. sz. 239–258.

Nagy Judit¹

Rendőri és igazságügyi együttműködés az EU és az Egyesült Királyság között a brexit után

Az emberek és társadalmak életében is vannak sorsfordító pillanatok, amelyek örökre megváltoztathatják a fejlődés irányát, a további „életutat”. Az én életemben Blaskó Béla tábornok úrral, a Rendőrtiszti Főiskola egykori igazgatójával, való 2002-es találkozásom ilyen pillanat volt. Lehetőséget adott, és ezzel elindított egy úton, a rendészeti felsőoktatás útján, amely azóta szakmai életem csúcsára is elvezetett. Köszönöm.

Bevezetés

A 2020-as esztendő első fele eddig még nem tapasztalt kihívások elé állította és egyben az együttműködés új minőségére tanította az emberiséget (koronavírus-járvány). Át kellett gondolni és alakítani a társadalmak működésének szinte minden területét, és a családok életének mindennapjait is. Az Európai Unió (EU) életében ezen globális kihívás mellett egy másik jelentős, és eddig még át nem élt történelmi pillanat is bekövetkezett, amely alapjaiban változtatta meg az EU életét, gazdasági és politikai helyzetét, jövőbeni elképzeléseit. Az Egyesült Királyság (EK) kivált az EU közösségből.

Az EK 1973-ban csatlakozott az Európai Közösségekhez, és azóta többször is felütötte a fejét a szigetállam kilépésének kérdése munkáspárti, függetlenségi párti és a konzervatív részről is. A kilépés tárgyában tartott 2016. júniusi népszavazást követően – amelyen a kilépést támogató szavazatok voltak többségben – a parlament jóváhagyásával Theresa May miniszterelnök a lisszaboni szerződés 50. cikkelyére hivatkozással 2017. március 29-én bejelentette az EK kilépési szándékát. Egy 2,5 éves intenzív tárgyalási időszakot követően 2019. december 20-án a brit parlament alsóháza 124 fős többséggel elfogadta a 2019 októberében előkészített brexitmegállapodás szövegét, amely alapján 2020. január 31-ével az EK kilépett az EU-ból, egy 2020. december 31-ig tartó átmeneti időszak beépítésével.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Nemzetközi és Európai Rendészeti Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens; r. ezredes.

Izgalmas – és az EU fennállása óta még nem „tapasztalt” – időszakot élünk meg tehát napjainkban. Kivált egy tagállam... és nemcsak *egy* tagállam, hanem az *a* tagállam, amely a világ egyik pénzügyi központjaként az EU második legnagyobb gazdaságát, harmadik legnépesebb országát, második legnagyobb nettó költségvetési befizetőjét, az ENSZ BT állandó tagjaként az EU legerősebb, nukleáris fegyverrel is rendelkező katonai hatalmát jelentette.

Az EK szerepe az uniós bel- és igazságügyi együttműködésben

Az EU-tagállamok között a rendőri és igazságügyi együttműködés nem tartozott a legátfogóbban és legintenzívebben vitatott politikák közé. El kell ismerni, hogy az ezen a területen kifejlesztett instrumentumok létjogosultsága, szerepe a legtöbb esetben akkor kapott csupán megerősítést, ha valamilyen elhíresült konkrét ügyben került a figyelem központjába egy-egy rendőri/igazságügyi együttműködés körébe tartozó eszköz.²

Milyen szerepe volt valójában az EK-nak az EU rendőri és igazságügyi együttműködésének fejlesztésében?

Egy szóval jellemezhetjük úgy, hogy komplikált. Az EK olyan tagállama volt az EU-nak, amely számos együttműködési forma vonatkozásában elutasító magatartást tanúsított. Azokban az együttműködési rendszerekben azonban, amelyekben részt vett, az EK aktív és megbízható szereplője volt az uniós együttműködési formáknak.

Az EK mindig is speciális szereplőként, „à la carte vendégként” vett részt az uniós együttműködésben, amely *opt out*okból és *opt in*ekből fakadó speciális szerepének jogi hátterét később három, a lisszaboni szerződéshez fűzött jegyzőkönyv (19. 21. 36.) alapozta meg (CZIGLER–HORVÁTHY 2011, 8.).

Így a 21. jegyzőkönyv³ rögzítette, hogy az EK és Írország nem vesznek részt az EUMSZ V. címe alapján javasolt intézkedések elfogadásában és alkalmazásában. Ez alól egy kivételt jelentett az, hogy Írország részt vett a terrorizmus elleni harcban. Egy lényeges különbséget bevezetett a jegyzőkönyv azzal, hogy az ír és brit *opt out* azt követően a büntetőügyi és rendőri együttműködésre is kiterjedt. Ezt megelőzően ugyanis, ha a harmadik pillérben hoztak egy jogi aktust, például egy kerethatározatot, az Írországra és az EK-ra is alkalmazandó volt. Ezt követően azonban az ebben a körben meghozott aktusok ezekre az államokra csak akkor

² Például Carlos Puigdemont és más a katalán politikusok ellen kiadott európai elfogatóparancs vagy a 2015. novemberi párizsi terrortámadások kapcsán létrehozott közös nyomozócsoportok.

³ 21. jegyzőkönyv az Egyesült Királyságnak és Írországnak a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség tekintetében fennálló helyzetéről.

váltak alkalmazandóvá, ha részt vettek az együttműködésben. Egy másik változást jelentett az, hogy ezután a Tanács a Bizottság javaslata alapján főszozlíthatta az EK-t és Írországot a jogszabályokhoz való csatlakozásra, amennyiben a „kívlmaradásuk gyakorlatilag lehetetlenné teszi az érintett intézkedés alkalmazását más tagállamok vagy az Unió számára” (vonatkozó jegyzőkönyv, 4a. cikk).

A 19. jegyzőkönyv⁴ alapján Írország és az EK bármikor változtatlanul jelezhetette, hogy a schengeni vívmányok rendelkezései egy részének vagy egészének alkalmazásában részt kíván-e venni. Új helyzetet teremtett viszont a jegyzőkönyv 5. cikke, amely a *Schengen-acquis*-val kapcsolatos módosítások esetében lehetővé tette, hogy amennyiben Írország vagy az EK nem jelentette be részvételi szándékát észszerű időn belül írásban a Tanácsnak, a többi tagállam – illetve Írország vagy az EK közül esetlegesen az, amelyik szintén részt kívánt venni benne – megerősített együttműködést vezethessen be. Emellett a jegyzőkönyv tisztázta azt a kérdést is, ha Írország vagy az EK már korábban elfogadta a *Schengen-acquis* valamely elemét (*opt in*), azonban az időközben javasolt módosítást nem kívánta elfogadni. A jegyzőkönyv (2)–(5) bekezdései lehetővé tették ilyen esetben azt, hogy a Tanács mérlegelje, hogy az érintett tagállam milyen mértékben maradjon részese az eredeti *acquis* által előírt kötelezettségeknek.

Az átmeneti rendelkezésekről szóló 36. jegyzőkönyv tartalmazott egy szabályt, amelynek értelmében a korábbi harmadik pilléres aktusok vonatkozásában fennálló ötéves átmeneti időszak lejártá előtt legkésőbb hat hónappal az EK bejelentette a Tanácsnak, hogy a korábban elfogadott, körülbelül 130 harmadik pilléres aktus tekintetében nem fogadja el a Bizottság végrehajtási jogait, valamint az Európai Bíróság joghatóságát. Ebben az esetben az ötéves időszakot követően a 2009. december 1-je előtt elfogadott jogi aktusok alkalmazása az EK tekintetében megszűnt. Ez az uniós jog fejlődése szempontjából is példanélküli, hiszen nem volt még korábban példa arra, hogy egy tagállamnak lehetősége legyen egyoldalú döntéssel „kiszereződni” egy számára korábban már kötelezettséget jelentő és alkalmazott szabályrendszerből.⁵

Politikai és szakmai törekvések az előkészítés kidolgozó szakaszában

2020. január 31-én az EK életében egy 47 éves időszak zárult le. A brexit következményeként minden területen jelentősen megváltozik az EU–EK eddigi kapcsolatrendszere, és így lesz ez a rendőri és igazságügyi együttműködés területén is.

⁴ 19. jegyzőkönyv az Európai Unió keretébe beillesztett schengeni vívmányokról.

⁵ A tagállamokat ez arra készítette, hogy átgondolják, módosítsák a korábbi, harmadik pilléres dokumentumokat, amely ugyanúgy tálcán kínálta az Egyesült Királyság részére az *opt outokkal* való „elkülönülés” lehetőségét. Nagy valószínűséggel ez volt az ára a brit ratifikációnak.

A referendumot követően az uniós intézmények, valamint a brit kormány is felvázolta főbb elképzeléseit, prioritásait a jövőbeni együttműködés vonatkozásában. Mindkét fél kiemelt fontosságúnak tartotta a hatékony együttműködést a belső biztonság területén.

Az EP a 2018. március 14-én elfogadott állásfoglalásában⁶ kihangsúlyozta, hogy az EK és az EU jövőbeni kapcsolataira vonatkozóan megfelelő és következetes irányítási keretet kell biztosítani, amelynek magában kellene foglalnia egy szilárd vitarendezési mechanizmust, elkerülve így a kétoldalú megállapodások elterjedését és azokat a hiányosságokat, amelyek az EU Svájjal való kapcsolatát jellemzik. A dokumentum az alábbi négy pillér vonatkozásában hangsúlyozta a jövőbeli együttműködési prioritásokat:

1. kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok;
2. külpolitika, biztonsági együttműködés és fejlesztési együttműködés;
3. belső biztonság;
4. tematikus együttműködés.

A belső biztonság területén kihangsúlyozta, hogy mindkét fél közös érdeke olyan partnerség kialakítása, amely folyamatos biztonsági együttműködést biztosít a közös fenyegetésekkel (terrorizmus, szervezett bűnözés) szemben, és elkerüli az e területen zajló információáramlás megszakadását. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt, hogy a schengeni térségen kívüli harmadik országok nem rendelkeznek az adatbázisokhoz való hozzáférés kiváltságával, nem vehetnek részt a prioritások és többéves stratégiai célok meghatározásában, az operatív cselekvési tervek és az uniós szakpolitikai ciklus kidolgozásában. Kihangsúlyozta, hogy védelmezni kell az EK-t érintő, folyamatban lévő eljárásokat és vizsgálatokat, átmeneti megállapodások révén külön kereteket kell kialakítani például a kiadatás (európai elfogatóparancs helyett) és a kölcsönös jogi segítségnyújtás vonatkozásában. A jövőbeli együttműködés kialakítása egy, a schengeni térséghez nem tartozó harmadik országokkal kötött megállapodásokhoz hasonló elven építhető ki, amely lehetővé teszi a biztonsági vonatkozású adatcserét, illetve az uniós szervekkel, ügynökségekkel (Europol, Eurojust) és mechanizmusokkal való operatív együttműködést. A kialakított együttműködésnek szem előtt kell tartania a jogbiztonság garanciáját, az emberi jogok európai egyezményében rögzített alapvető jogok védelmét, és tiszteletben kell tartania az uniós adatvédelmi szabványokat. Hatékony mechanizmust kell kiépíteni a bűnüldözési, hírszerzési és terrorellenes műveletek terén a felek közötti jövőbeni információcsere szabályozására is.

⁶ Az Európai Parlament 2018. március 14-i állásfoglalása az EU és az Egyesült Királyság közötti jövőbeli kapcsolatok keretéről [2018/2573(RSP)].

Az Európai Bizottságnak az EK-val – az EUSZ 50. cikke szerint – folytatandó tárgyalások előkészítéséért és lefolytatásáért felelős munkacsoportja (TF50)⁷ az alábbi négy alapvető területet emelte ki mint a jövőbeni együttműködés esszenciális területeit:

- hatékony információcsere;
- a rendvédelmi szervek közötti hatékony operatív együttműködés támogatása;
- büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés;
- pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni intézkedések.

Az EK kormánya által 2017. február 2-án elfogadott dokumentum⁸ *Bűnözés és terrorizmus elleni küzdelem területén történő együttműködés* című 11. pontja kihangsúlyozza, hogy az EK tovább kívánja folytatni a szoros együttműködést az EU-val a biztonság fenntartása érdekében, kiemelt figyelemmel az információcsere folyamatos biztosítására. Az új, mély és speciális együttműködésnek az alábbi három fő célkitűzés mentén kell kiépülnie:

- az állampolgárok biztonságának védelme és az igazságszolgáltatás fenntartása az EK-ban és az EU-ban;
- a legszorosabb és leginkább együttműködő partnerségi kapcsolat fenntartása, folytatva a barátság hosszú távú hagyományát az EU27 és az EK között;
- az együttműködés folytatása a közösen vallott demokratikus értékek alapján, a jogállamiság, jogrend tiszteletben tartásának szem előtt tartásával.

Mindezen főbb irányelvek és előkészítő dokumentumok alapján fogadták el 2020. január 31-én az EU és az EK közötti jövőbeli kapcsolatok keretének meghatározásáról szóló politikai nyilatkozatot.⁹ Ennek III. része a Biztonsági Partnerség tárgykörében célkitűzésként és alapelveként fogalmazta meg a széles körű, átfogó és kiegyensúlyozott biztonsági partnerség kialakítását Európa biztonságának, valamint állampolgárai védelmének szem előtt tartásával. A biztonsági partnerségnek (1) a bűnüldözési együttműködésre és a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésre, (2) a külpolitikára, a biztonságra és a védelemre, valamint (3) a közös érdekű területeken folytatott tematikus együttműködésre kell kiterjednie.

⁷ Amelynek utóda az EU–EK kapcsolatrendszerével foglalkozó munkacsoport (Task Force for Relations with the United Kingdom, UKTF) 2019. november 16-án, az Európai Bizottság Főtitkárságán belül jött létre.

⁸ UK Government White Paper, The United Kingdom's exit from, and new partnership with, the European Union.

⁹ *Politikai nyilatkozat az Európai Unió és az Egyesült Királyság közötti jövőbeli kapcsolatok keretének meghatározásáról* (2020/C 34/01) (2020). Elérhető: <https://bit.ly/3kJHqKW> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

A bűnüldözési és igazságügyi együttműködés jövőbeni kapcsolatrendszerében átfogó, szoros, kiegyensúlyozott és kölcsönös együttműködést fognak folytatni a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése és az elkövetők felelősségre vonása érdekében, annak szem előtt tartásával, hogy az EK a schengeni térséghez nem tartozó olyan harmadik országnak fog minősülni, amely nem biztosítja a személyek szabad mozgásához való jogot. Ezen együttműködés az alábbi három fő pilléren fog nyugodni:

(1) Adatcsere: Mindkét fél egyetértett abban, hogy a hatékony és gyors információcsera jelenti a modern bűnüldözés alapját, amelyet olyan módon kell jogilag szabályozni és technikailag kiépíteni a jövőre vonatkozóan, amely közel olyan minőségű adatcserét tesz lehetővé, mint a releváns uniós mechanizmusok. A nyilatkozat külön kiemeli az utasnyilvántartási adatállományban (PNR) foglalt adatok, a DNS-adatok, az ujjnyomatok és a járműnyilvántartási adatok (Prüm), valamint a körözött vagy eltűnt személyekkel és tárgyakkal kapcsolatos információk cseréjét és a bűnügyi nyilvántartási adatok cseréjét.

(2) A bűnüldöző hatóságok közötti operatív együttműködés és a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés kiemelten fontos kérdés az EK Europolon és Eurojuston keresztüli együttműködés hatékony keretrendszerének kidolgozásában, valamint egyéb sikeres instrumentumokban (például közös nyomozócsoportok) való EK-részvétel jövőbeli jogi és technikai feltételeinek kiépítése, annak érdekében, hogy közel olyan minőségű együttműködés folyhasson, mint a brexit előtti együttműködési rendszerben.

(3) A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem mindkét fél számára kiemelt hangsúlyt kap, különösen a Pénzügyi Akció Munkacsoport (FATF) által kidolgozott standardok betartása és a kapcsolódó együttműködés révén.

A jövőbeni együttműködés lehetséges forgatókönyvei

Az alábbiakban a legfontosabb instrumentumok esetében vázolom röviden a lehetséges jövőbeni együttműködési forgatókönyveket.

EK–Europol-együttműködés

A teljes jogú Europol-tagságot felváltó EK–Europol-együttműködés jövőbeni lehetséges formái:

1. Alapértelmezett opció: Az EK a továbbiakban az EU 27 tagállamával az Interpol csatornáin keresztül, valamint kétoldalú megállapodások nyújtotta keretrendszerben működik együtt.

2. Stratégiai megállapodás az Europollal (harmadik államokhoz hasonló): ez az EK szempontjából jelentős visszalépést eredményezne, ugyanis a személyes adatok kivételével általános hírszerzési, stratégiai és technológiai információcserét tesz lehetővé.
3. Operatív megállapodás az Europollal (harmadik államokhoz hasonló): a személyes adatok és személyek azonosítására alkalmas adatok cseréjével is kiegészül.
4. Kiterjesztett/egyedi operatív megállapodás: Dániához hasonlóan, mégis annál redukáltabb formában (Dánia EU-tagállam!).

EK – bűnügyi jogsegély

A brexit előtt az együttműködés jogalapját az EU tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-én elfogadott egyezmény és ennek 2001. október 16-án elfogadott kiegészítő jegyzőkönyve jelenti.

Lehetséges jövőbeni forgatókönyvek:

1. Alapértelmezett opció: Az Európa Tanács égisze alatt Strasbourgban, 1959. április 20-án kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei (1978 és 2001). Azon EU-tag-államokkal, amelyek nem ratifikálták az egyezményt (Luxemburg, Görögország és Olaszország), kétoldalú megállapodások szükségesek.
2. Együttműködés az EK–EU kétoldalú megállapodás alapján: Norvégia és Izland példájához hasonlóan az együttműködés folytatása a 2000. május 29-én kelt jogsegély egyezmény szerint.

EK – közös nyomozócsoportban való részvétel

A brexit előtt a nyomozócsoportban való EK-részvétel jogalapját a fentebb említett 2000. évi jogsegély egyezmény 13. cikke, és a közös nyomozócsoportokról szóló 2002. június 13-i 2002/465/IB tanácsi kerethatározat jelenti.

Lehetséges jövőbeni forgatókönyvként az alapértelmezett opció az, hogy az együttműködés alapját nemzetközi közjogi instrumentumok jelentik, hasonlóan a harmadik államok¹⁰ részvételéhez.

¹⁰ Például: az ENSZ keretében, Palermóban, 2000. december 14-én, megszületett a nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezmény 19. cikke, az Egyesült Nemzetek Szervezete Meridában, 2003. december 10-én kelt korrupció elleni egyezmény 49. cikke, a 2000. évi jogsegély egyezmény 2001. évi jegyzőkönyvének 20. cikke.

EK – kiadatás, európai elfogatóparancs

Az együttműködés brexit előtti jogalapját az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló 2002. június 13-i 2002/584/IB tanácsi kerethatározat jelenti.

Lehetséges jövőbeni foratókönyvek:

1. Alapértelmezett opció: Az Európa Tanács égisze alatt Párizsban, 1957. december 13-án kelt, európai kiadási egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei jelenthetik az együttműködés alapját. Minden EU-tagállam ratifikálta az egyezményt, de nem mindegyik ratifikálta mind a négy jegyzőkönyvet.
2. Az európai elfogatóparancs alapján történő további együttműködés Norvégiával és Izlanddal történő, egyedi megállapodáson nyugvó együttműködés példájához hasonlóan, amely esetben az EU-tagállam megtagadhatná a kiadást akkor, ha az politikai bűncselekményre vonatkozik vagy a saját állampolgár kiadását a tagállam alkotmánya szabályozza.
3. Az 1957-es kiadási egyezmény 28. cikk (3) bekezdése alapján az EU-tagállamok kétoldalú megállapodásokat köthetnek az EK-val, de ez kevésbé hatékony és nagyon fragmentált rendszert eredményezne a tagállami hajlandóság és kodifikáció eltérősége miatt.

EK–Eurojust-együttműködés

EU-tagállamként az EK az Eurojust együttműködési keretrendszerének teljes jogú tagja, amely az alábbiak szerint alakulhat a jövőben:

1. Nem lesz intézményesített EK–Eurojust-együttműködés, hanem *ad hoc* megkereséseken alapuló, illetve a harmadik államok kontaktpont-hálózatához való csatlakozással történhet az együttműködés.
2. Együttműködési megállapodás az Eurojusttal összekötő ügyész delegálása nélkül, Moldovához, Ukrajnához, Izlandhoz hasonlóan, amely lehetővé teszi az Eurojust által finanszírozott közös nyomozócsoportokban való részvételt, úgy, hogy az ország nem tagja az Európai Igazságügyi Hálózatnak.
3. Együttműködési megállapodás az Eurojusttal összekötő ügyész delegálásával, az USA-hoz és Svájc-hoz hasonlóan, amely lehetővé teszi a nyomozócsoportokon túl operatív és stratégiai megbeszéléseken való részvételt is, de az ország nem tagja az Európai Igazságügyi Hálózatnak.

EK-, SIS II- és ECRIS-együttműködés

A brexit előtt az EK teljes jogú tagként vesz részt az ECRIS-együttműködésben,¹¹ de mivel az EK a schengeni térséghez nem csatlakozott, ezért rendelkezik hozzáféréssel a SIS II-höz,¹² de annak csak a rendőri együttműködésében vesz részt.

Lehetséges jövőbeni forgatókönyvek:

1. Alapértelmezett együttműködés: Az EK-nak nem lesz hozzáférése a SIS II- és ECRIS-rendszerhez, ezáltal az együttműködés alapját az Interpol adatbázisai jelentik, valamint az Európa Tanács által 1959-ben elfogadott kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény 13. cikkének bűnügyi nyilvántartásra vonatkozó rendelkezései.
2. Egyedi kétoldalú megállapodás kötése az EU és EK között arra vonatkozóan, hogy az EK ECRIS- és SIS II-hozzáférése a továbbiakban is megmaradjon. Erre vonatkozóan azonban nincsen semmilyen korábbi gyakorlat harmadik államokkal.

EK–PNR-együttműködés

Az EK – Dániával ellentétben – teljes terjedelmében részt vesz az irányelv alkalmazásában, amely a jövőben az alábbiak szerint alakulhat.

1. Alapértelmezett opció: Az EU-tagállamoknak és az Europolnak nem lesz hozzáférése az EK-ba utazók adataihoz. Az EU-nak azonban lesz hozzáférése az EK-ból EU-ba utazók PNR-¹³ adataihoz. Az irányelv 13. cikke lehetővé tesz *ad hoc* információcserét harmadik államokkal egyedi esetekben.
2. Együttműködés – EU–EK kétoldalú megállapodás alapján – az USA és Ausztrália példájához hasonlóan.
3. Egyedi kétoldalú megállapodás kötése az EK és EU között, a PNR-irányelve keretének fenntartása céljából.

¹¹ Európai Bűnügyi Nyilvántartási Információs Rendszer.

¹² Schengeni Információs Rendszer II. generációja.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/681 irányelve (2016. április 27.) az utasnyilvántartási adatállománynak (PNR) a terrorista bűncselekmények és súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése, nyomozása és a vádeljárás lefolytatása érdekében történő felhasználásáról.

EK – prümi határozat¹⁴ keretében történő együttműködés

Az EK 2016 májusában csatlakozott a prümi együttműködéshez, és az 2017-től lépett életbe a gyakorlatban (bár nehézségekkel).

Lehetséges jövőbeni forgatókönyvek:

1. Alapértelmezett opció: Amennyiben nem lesz az EK-nak hozzáférése a prümi adatbázishoz, úgy ujjnyomatok tekintetében az Interpol adatbázisának használata lesz irányadó, a DNS-adatokhoz való hozzáférést pedig az EU-tag-államokkal kötendő kétoldalú megállapodásokkal lehet biztosítani.
2. EU–EK kétoldalú megállapodás alapján: Norvégia és Izland példájához hasonlóan meghatározott hozzáférés biztosítása.

EK–EURODAC-¹⁵ együttműködés

Az EK brexit előtti teljes jogú partnerként való részvételének jövőbeli lehetőségei:

1. Alapértelmezett opció: Az EK nem rendelkezik hozzáféréssel az EURODAC-rendszerhez, és egyben a Dublin III-rendelet sem lesz alkalmazandó az esetében. (Amennyiben sikerül a prümi együttműködés keretében egyedi kétoldalú megállapodást elfogadni, úgy az ujjnyomatok és DNS-adatok tekintetében az információcsere tovább folyhat.)
2. Kétoldalú megállapodás az EK és az EU között: az EK marad a Dublin III-rendelet részese, és a megállapodás alapján marad a hozzáférése az EURODAC-adatbázishoz.

Összegzés

Az EK igazán soha nem lesz klasszikus értelemben vett „harmadik állam” az EU-együttműködések szempontjából – az elmúlt közel fél évszázados szoros együttműködés, közös fenyegetettség, a kiépült szakértői hálózatok és az EK eddigi kiemeltebb, aktívabb szerepe miatt.

A 2018. július 12-én megjelent *Az Egyesült Királyság és az Európai Unió jövőbeni kapcsolata* címet viselő közlemény alapján az EK olyan együttműködésre törekszik, amelyre még nem volt példa harmadik ország és az EU között. Céljuk

¹⁴ A Tanács 2008/616/IB határozata (2008. június 23.) a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről szóló 2008/615/IB határozat végrehajtásáról.

¹⁵ 603/2013/EU rendelet a menedékkjogot kérelmező személyek ujjlenyomatainak összehasonlítását szolgáló európai rendszer létrehozásáról (EURODAC).

az, hogy – fenntartva a már megszokott adatcserét – hatékony információcsere és határokon átvéő együttműködés valósulhasson meg, a már korábban megszokott eszközök használatával – amellet, hogy biztosítják az állampolgárok adatainak védelmét.

Az EK–EU speciális egyezmények hatálybalépéséhez szükséges a tagállami ratifikációk hatékonysága, amely azonban tagállamonként nagy eltérést mutathat (az elfogatóparancs és kiadás esetében akár tagállami alkotmánymódosítást is igényelhet, amely időigényes folyamat).

Az EK és a tagállamok kétoldalú megállapodásai nem jelenthetnek minden esetben megoldást, mivel egyrészt nagyon eltérő, fragmentált szabályozási rendszerhez is vezethet, másrészt pedig vannak olyan területek, ahol az EU kizárólagos jogalkotási hatáskörrel rendelkezik.

A jövőbeni együttműködés kulcsszavai: közös érdek, kölcsönös elismerés, emberi jogok védelme, adatvédelem, kölcsönösség, bizalom és hagyománytisztelt.

Irodalomjegyzék

Az Európai Parlament 2018. március 14-i állásfoglalása az EU és az Egyesült Királyság közötti jövőbeli kapcsolatok keretéről (2018/2573(RSP)) (2018). Elérhető: <https://bit.ly/33UWorG> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

CZIGLER Dezső Tamás – HORVÁTHY Balázs (2011): A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség jogforrásainak feltárása. *Jog, Állam, Politika*, 3. évf. 2. sz. 3–25.

FIJNAUT, Cyrille (2019): *European Police and Judicial Cooperation: The Irony of Brexit*. Elérhető: <https://shoc.rusi.org/informer/european-police-and-judicial-cooperation-irony-brexit> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

KISS Lilla Nóra (2018): Az Európai büntetőügyi együttműködés és az Egyesült Királyság kapcsolata. *Miskolci Jogi Szemle*, 13. évf. 1. sz. 112–127. Elérhető: www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201801/10_kisslillanora.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

LOSONCZ Miklós (2017): *Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az Európai Integráció*. Budapest, Budapesti Gazdasági Egyetem.

Politikai nyilatkozat az Európai Unió és az Egyesült Királyság közötti jövőbeli kapcsolatok keretének meghatározásáról (2020/C 34/01) (2020). Elérhető: <https://bit.ly/348Qh3l> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

The United Kingdom's Exit From and New Partnership With the European Union (2017). Elérhető: <https://bit.ly/2XWlmTP> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

Nagy Zoltán András¹

A mesterséges intelligencia és a jogi felelősség kérdése – 2010–2020-as évek fordulóján de lege ferenda

A cím némi magyarázatot igényel, jelen tanulmányunkban napjaink mesterséges intelligencia² technológiai fejlettségét vizsgálva tudunk a jogi szabályokról gondolkodni. Bár a technológiai fejlődés fő vonulata felsejlik, de végkimenetele még nem látható előre. Az egyik szcenárió a szingularitás (az emberek képességeinek, tudásának feljavítása az orvostudomány nanotechnológiai kísérletei alapján), ám más irányt is vehet a fejlődés (a robotok érzelemnyilvánításra, erkölcsi mérlegelésre képessé tétele, ami a felelősségük megítélését is meghatározza). Valószínűsíthető, hogy mindkét kutatási irány nagyot lép előre.

Az első – úgynevezett általános célú – számítógépek építésének hajnalán egy kiváló brit matematikus, Alan Turing (aki az Enigma megfejtésén is dolgozott) megfogalmazta azt, ha egy gép beszélgetést folytat egy emberrel, akit nem gépként észlel, akkor a gép elérte az emberi intelligenciát (TURING 1950). Ez a Turing-teszt, amely azóta is tudományos viták középpontjában áll, ám egyben – valljuk meg – izgató probléma. A mesterséges intelligencia fogalmát John McCarthy alkotta meg 1956-ban (RUSSELL–NORVIG 2005, 14.).

A mesterséges intelligenciával összefüggő kutatómunka sikeressége, – ezzel el nem titkolható összefüggésben – annak finanszírozása, meglehetősen hektikusként jellemezhető az elmúlt majd hét évtizedben.

Az 1950-es évek utolsó harmadában megindult kutatómunka az 1970-es évek közepén tört meg, amikor a látványos eredmények elmaradása miatt az érdeklődés, és ezzel a költségvetési támogatás, megcsappant az AI-kutatások irányába.

Az 1980-as évek az AI felé fordulás időszaka. A brit kormány támogatta az AI-kutatásokat, hogy legalább részben versenyezzen a sikeres japán (katonai) kutatásokkal.

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűnügyi, Gazdaságvédelmi és Kiberbűnözés Elleni Tanszék, egyetemi docens; Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűntetőjogi Tanszék, egyetemi docens.

² KAPLAN 2016; ZÓDI 2018; FUTÓ 1999; BARNATT 2017; SCHWAB 2017; GOODMAN 2015; AMB-RUS 2018; KESERŐ 2019.

Majd az 1980-as évek utolsó harmadától az 1990-es évek elejéig tartó időszakban ismét hullámvölgy következett, amelynek oka részben az, hogy a tudomány és a piac érdeklődése az internet felé fordult, annak kommercializálódása, magánfelhasználók által is engedélyezett birtokbevétele új lehetőségek sorát ígérte. Ez a változás együtt járt azzal, hogy ekkortájt az úgynevezett általános számítógépek piaca is beszűkült.

Az elektronikus adattároló és -feldolgozó kapacitás, illetve a gyorsaság növekedése új lökést adott az AI-kutatásoknak. Látványos sikert (és persze reklámot) hozott a kutatásnak és a gyártóknak az IBM-féle Deep Blue számítógép 1997-es sikere a sakkvilágbajnok Garri Kaszparov ellen (BARNATT 2017, 98.).

Napjainkban sokat áldoznak a kutatásokra, s az alkalmazás szinte már valamennyi szférában megjelent a hatékony adatfeldolgozásnak köszönhetően: az üzleti célú elemzésektől, a nagyipari alkalmazásokon, kereskedelmi-logisztikai tevékenységeken, a háztartási alkalmazásokon, a számítástechnikán, a beszéd- és arcfelismerésen, az orvosi diagnosztikán, műtéti tevékenységen át a kibervédelemig. Folyamatosan fejlődik a 3D-s nyomtatás, az önvezető autók pedig már a „sarkon állnak.”

Elöljáróban szögezzük le, hogy a mesterséges intelligencia és a robotika kifejezések két külön fogalom. Azonban a kettőt kombinálva létrehozható egy intelligens robot, amelyben az AI „agyként”, a robot pedig „testként” működik.

Az AI, az öntanulás (*deep learning*), a robotok fizikai mozgási lehetőségeinek bővülése, az IoT-ba kapcsolt rendszerek és a robotok általi 3D-nyomtatása a jövő.

A modern technológiák alkalmazásának oktatása sürgető feladat. Számtalan égető kérdés kopog (dübörög) az ajtónkon: miből lesz bevétele az embereknek? lesz alapjövedelem? a robot fog adót fizetni? – *iam proximus ardet*.

A jogászok számára is kihívást jelent a modern technológiák működése során felmerülő veszélyek, károk beillesztése a hagyományos jogi keretek közé.

Az AI alkalmazása során a különböző jogágakban ismert károk keletkezhetnek:

- személyt, vagyontárgyat veszélyeztető vagy sértő;
- pénzügyi forrásokat, eszközöket érintő;
- immateriális javakat veszélyeztető vagy sértő;
- a *privacyt* érintő károk.

A továbbiakban a *Felelősség a Mesterséges Intelligencia és más feltörekvő digitális technológiáért* (Liability for Artificial Intelligence and Other Emerging Digital Technologies) című jelentést vesszük górcső alá.

A jelentésben három szereplő felelősségét vizsgálják: a gyártó, az üzemben tartó és a működtető – ez utóbbi néha egy személy (szervezet) is lehet.

Az adatalapú döntést végrehajtó technológia jogi felelősségi szabályainak kimunkálásakor az alábbi körülmények figyelembevételét javasolja a bizottság:³

- a) a technológia összetettsége,
- b) átláthatatlansága,
- c) nyitottsága,
- d) autonóm működése,
- e) kiszámíthatatlansága,
- f) sebezhetősége.

Más szempontok is relevánsak lehetnek, amelyek a jogalkotás irányát, tartalmát is befolyásolhatják.

Ad a) A digitális technológiát az AI még bonyolultabbá teszi. Képzeljünk el egy hálózatot, amelyben rendszerbe kapcsolt eszközök (*Internet of Things* – dolgok, eszközök internete) működnek, továbbá a szenzorok, radarok, webkamerák által érzékelt impulzusokat – 5G adatátviteli technológiával – valamely felhőszolgáltatónál rögzítik, és az AI az innen kapott adatokat dolgozza fel, értelmezi, és hozza meg a döntését.

Látható tehát, hogy egy ilyen rendszer rendkívül bonyolult és összetett. Ebben az adatvezérelt hálózatban több eszköz és technológia működik, és ez elsősorban gyártó és az üzembentartó felelősségének megállapítására hat ki.

Ad b) A rendszer technológiailag bonyolult, és jelen pillanatban némileg szürke zóna az AI öntanulási folyamatának megértése. A hibaforrás azonosítása (mi okozta a rendellenes működést valójában, egyedi hiba vagy típushiba), ezzel a felelősség megítélése szintén rendkívül nehéz – elemeiben, részeiben nem csak a laikusok számára átláthatatlan.

Ad c) A technológia telepítését követően a digitális világban szükségszerű az operációs rendszer, a felhasználói programok, adatforrások frissítése (*firmware update*). A frissítések viszonylagos gyakorisággal vagy egy felmerült új problémára, veszély elhárítására, kivédésére reagálnak. A technológiának tehát nyitottnak kell lennie. Ugyanakkor a frissítés is lehet hibás, okozhat kárt, ezáltal a frissítés egy újabb (gyors) frissítésre is szorulhat.

Mivel a frissítés kötelezettsége a gyártót terheli, ez a termékfelelősség körébe tartozik, és az erre vonatkozó felelősségi szabályok szerint kell eljárni. Természetesen figyelemmel arra, ha a felhasználó szakszerű tanácsadás, kiképzés vagy leírás (protokoll) ellenére szakszerűtlenül telepíti a gyártó felajánlott frissítéseit.

³ Lásd: <https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupMeeting-Doc&docid=36608> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

Ad d) A technológia bizonyos feladatokat akár teljes mértékben önállóan, emberi beavatkozás vagy felügyelet nélkül hajt végre. Az AI döntését az öntanuláshoz kapott – *input* – adatok határozzák meg. A felelősség ismét csak az emberé, *in concreto*, milyen adatok elérését teszi lehetővé az AI számára. Az AI nem tud különbséget tenni „jó” és „rossz”, „helyes” és „helytelen” között, hanem a betáplált adatokból hozza meg a „saját” döntését.

Ad e) Némileg árnyaltabbá teszi a fenti megállapítást az, hogy a technológia nemcsak előre meghatározott impulzusokra reagál, hanem képes új impulzusokat is azonosítani, osztályozni, öntanulásának részévé tenni. Minél kifinomultabb a technológia, annál nehezebb megjósolni azt, hogy az öntanulás folyamata során mi lesz az AI döntésének eredménye, következménye. Az előre modellezett döntést fogja meghozni vagy egy ettől eltérőt?

Ad f) Az adatvezérelt hálózatok minél több elemből, egységből állnak, és minél több külső forrásból nyernek információkat, annál több potenciális sebezhetőségi pontjuk van. Így különösen ki vannak téve a kibertérből érkező támadásoknak, amelyek célja sokféle lehet: hacking, adathalászat, malware- vagy terheléses támadás, a rendszer működésének megzavarása, megbénítása. Kritikus infrastruktúrák ellen rendkívül szofisztikált, nehezen észlelhető, szakaszokra osztott, különböző támadási típusokat felhasználó, a védekező figyelmét elterelő „kamuveszélyeztetéssel” zajló APT- (*advanced persistent threat* – folyamatos fenyegetést jelentő) támadások a jellemzők.

A jó hír az, hogy jelen technológiai fejlettségi szinten nóvummal nemigen kell számolnunk. De ne bízzuk el magunkat, mert a jövőben ez változhat.

(1) *A technológia működtetőjének felelőségéről.* A jelentésben megfogalmazott ajánlás szerint, akik olyan megengedett technológiát működtetnek nyilvános térben, például az intelligens robotokat, amely működésével megnöveli más személyek károsodásának kockázatát, a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint tartoznak felelősséggel a károkért. Ha nem nyílt területen működik vagy mások károsodásának lehetősége kizárható (például háztartási robot, autonóm porszívó, autonóm fűnyíró), akkor az általános kárfelelősségi szabályok is elegendők.

A magyar polgári jogban a veszélyes üzem minden olyan tevékenységet felölel, amely működési rendellenessége esetén az átlagoshoz képest fokozottabb veszélyt hordoz magában.

A veszélyes üzem fogalma törvényben nem szerepel, életszerűtlen és felesleges a felsorolás a folyamatos technikai és műszaki fejlődés folyamatában. A bírói gyakorlat e körbe vonta általában a gépjármű és az egyéb, gépi működtetésű berendezések, eszközök, szerszámok használatát, kivéve a relatíve veszélytelen

eszközök, például a háztartási gépek működtetését. A magyar bíróság jelen fel-fogása találkozik az EU-s szakbizottság javaslatával.

A veszélyes üzemi felelősség szigorúbb volta azt jelenti, hogy a veszélyes üzem működtetése esetén a károkozó csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik, tehát a károkozó felelőssége nem függ attól, hogy vétkes-e a kár előidézésben (Ptk. 6:535. §).⁴

A mentesüléshez egyfelől azt kell bizonyítani, hogy a kár elháríthatatlan ok következménye. E szempont értékelésénél azt kell vizsgálni, hogy létezik-e olyan megoldás, amellyel a káreset elkerülhető lett volna. Tehát a műszaki és technikai előírások betartása önmagában nem mentesít a felelősség alól, ha a kár elkerülhető lett volna, ám nem tett meg mindent annak elhárítása érdekében.

A mentesülés másik feltétele, hogy a kárt a tevékenység körén kívül eső körülmény hozta létre, például vis maior (természeti katasztrófák, háborúk), továbbá a károsult vagy más külső személy elháríthatatlan ténykedése.

Veszélyes üzemi felelősség esetében nem kizárt a kármegosztás, különös tekintettel a károsult esetleges közrehatására (*victim blaming*).

Sőt, a Kúria további szempont figyelembevételét tartja szükségesnek a veszélyes üzem üzemtartójának kártérítése megállapításánál, így a károkozó vagy az üzemtartó netán felróható közrehatása mellett az üzem veszélyességét is figyelembe kell venni az üzemtartó terhére, amennyiben ez a veszélyes üzem károsodásában közrehatott (PK 38.).⁵

A veszélyes üzemi felelősség három év alatt évül el, de az AI-vel vezérelt és a folyamatosan frissített gépek, eszközök esetében indokoltnak tűnik – *de lege lata* – az öt évre emelés.

Olyan helyzetekben, amikor a szolgáltató magasabb szintű ellenőrzést gyakorol, mint a mesterséges intelligencia által vezérelt tényleges termék vagy szolgáltatás tulajdonosa vagy felhasználója, ezt figyelembe kell venni annak meghatározásakor, hogy elsősorban ki a technológia üzemeltetője.

(2) *Az üzemtartó felelősségéről.* Az üzemtartó felelőssége a működési körében szükséges és alkalmazható megfelelő AI-rendszer kiválasztása, e rendszer felügyelete, karbantartása, szakszerű működtetése, beleértve a frissítések telepítésének biztosítását. E kötelezettségek megszegéséért felelősséggel tartozik.

Ha például a mesterséges intelligencia által vezérelt drónt viharos időben használták, és emiatt a drón személyben, épületben, parkoló autóban stb. kárt okozott, a károkért a drón üzemtartója a felelős.

⁴ Lásd: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

⁵ Lásd: <https://kuria-birosag.hu/hu/koll-allasfoglalasok/pk-38> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

A technológia működtetője, gyártója és az üzembentartó közötti kármegosztás akkor jön szóba, ha a rendszer, az eszköz rendellenes működésében is vétkes.

Ugyanakkor a technológia gyártóját vagy működtetőjét terheli a felelősség a rendszer telepítésével, működésével, üzemeltetésével kapcsolatos információk megosztásáért az üzemeltetővel, az üzemeltetéshez szükséges technológiai ismeretek hozzáférhetővé tételéért, a protokollok megismertetéséért szöveges vagy képi formában, akár folyamatosan, a rendszer, az eszköz frissülését követve.

(3) *Az AI által vezérelt eszközért, rendszerért való termékfelelősségről.* A gyártók felelnek a termékek, illetve a digitális tartalmak beépítésével okozott hibákért.

Digitális tartalmak – 2019/771. EU-direktíva⁶ 28–31. bekezdései szerint – önállóan adásvétel tárgyai lehetnek (az áruk adásvételére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól).

A felelősség a digitális tartalmak frissítésére is kiterjed.

(4) *A technológia bonyolultsága miatt a károsult személyeknek a bizonyítási teher megkönnyítendő.* Az EU-szakbizottság példaként említi azt az egyszerű esetet, amikor egy AI által vezérelt füstérzékelő nem jelezte a tüzet, és a lakás ezért leégett. Ugyanakkor a felhasználó azt nem fogja tudni megmondani, miért nem működött a füstjelző készülék.

(5) *A tevékenység naplózása.* A digitális világban a különféle operációs rendszerek és programok szöveges naplót (naplófájlokat) tartalmaznak, amelyek a rendszer, az eszköz működésbe helyezésétől annak befejezéséig – időbélyegzőt használva – rögzítik a végrehajtott tevékenységeket. Ezen információkat az úgynevezett *.log* fájlok tartalmazzák. Ha a *.log* fájlok hozzáférhetőek és teljesek, épek (nem manipuláltak), akkor mint bizonyítékok döntő fontosságúak a felek közötti – akár peres – vitában. Ugyanakkor a naplózott adatok mind a gyártó, mind a működtető számára rendkívül fontos információkat jelentenek a technológia működéséről, hibái jellegéről. A *.log* fájlokat tekinthetjük az AI-használat „feketedobozának”.

(6) *Immateriális javak megtérítésének kötelezettsége.* A sértett adatainak megsemmisítését károknak kell tekinteni a törvényhozás során, ezek, ha lehetséges, megtérítendőek vagy beszámítandók.

Ha az eltűnt, elveszett, „ellopott”, felülírt elektronikus adat meghatározott pénzüsszeget jelöl, akkor a kár egyértelműen megállapítható. Ha az AI szemé-

⁶ Lásd: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2019.136.01.0028.01.ENG&toc=OJ.L:2019:136:TOC (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

lyiségi jogot sért működésével, akkor a magyar jogban a sérelemdíj intézménye alkalmazhatónak tűnik.

A sérelemdíj egyfelől egyértelműen a sérelmet szenvedett fél anyagi kárpót-lása, kompenzálása, másfelől az értékelési szempontjai a büntetőjogi szankcióban rejlő generális és speciális prevenció céljához viszi közel. A szankció kifejezi a kárt okozónak, hogy viselje magatartása következményét, és egyben alkalmas tevén-kenysége társadalmi rosszallásának megjelenítésére is (Ptk. 2:52. 3. §.).⁷ Emellett a jogsértőtől a kár megtérítése a követelhető (Ptk. 2:53.).⁸

(7) *Nem szükséges jogi személyiséggel felruházni az AI-t.* Az EP előterjesztése során felmerült az a kérdés, hogy az AI felelősségét a jogi személy felelősségéhez hason-lóan kellene-e megítélni. A szakbizottság megállapítása az, hogy nem szükséges a rendszereket, eszközöket (például robotokat) jogi személyiséggel felruházni, mivel az általuk okozott károk konkrét személyekhez köthetők, akik viselik a felelősséget.

A mesterséges intelligencia ma még nem rendelkezik azon érzelmi képes-séggel, etikai mérlegelési lehetőséggel, amellyel az ember. Az intelligens robot felróhatóságon alapuló felelősségéhez az emberi agy érzelmi életét⁹ kell(ene) meg-ismernünk, és átültetnünk gépekbe. Tudjuk, hogy az agy milliárd és milliárd neuront tartalmaz. Gondolkodunk, tanulunk, érzelmeink vannak, elvontan gondolkodunk azáltal, hogy elektromos kapcsolat jön létre a különféle neuro-nok között. Megválaszolatlan kérdés, hogy eme kapcsolatok miként hozzák létre e folyamatokat. A „komplex áramkör” ma még érthetetlennek tűnik... Minden, amit évezredek során megismertünk, tudunk, tehetünk, érzünk, egy szoftverrel egy gépbe telepíthető? Ez a jövő?

Irodalomjegyzék

- AMBRUS Éva (2018): Mesterséges intelligencia a közösségi médiában. *Hadmérnök*, 13. évf. 3. sz. 353–361.
- BARNATT, Christopher (2017): *Digital Genesis: The future of Computing, Robots, and AI*. H. n., ExplainingComputers.com.
- FUTÓ Iván szerk. (1999): *Mesterséges intelligencia*. Budapest, Aula.
- GOODMAN, Marc (2015): *Future Crimes: Inside the Digital Underground and the Battle for Our Connected World*. London, Penguin.

⁷ Lásd: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

⁸ Lásd: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 10.)

⁹ Richard J. Davidson és Sharon Begley által jegyzett könyv címe. Magyarul az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg 2013-ban.

- KAPLAN, Jerry (2016): *Artificial Intelligence: What Everyone Needs to Know*. Oxford, Oxford University Press.
- KESERŰ Barna Arnold (2019): A mesterséges intelligencia néhány magánjogi aspektusáról. In GLAVANITS Judit szerk.: *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*. Budapest, Dialóg Campus. 109–123.
- KOÓS Gábor – SZTERNÁK György (2019): A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának lehetőségei. *Felderítő Szemle*, 18. évf. 4. sz. 117–134.
- MISKOLCZI Barna – SZATHMÁRY Zoltán (2018): *Büntetőjogi kérdések az információk korában. Mesterséges intelligencia, Big Data, profilozás*. Budapest, HVG-Orac.
- NAGY Zoltán András (2018): A jövő tegnap óta tart. A modern technikai-technológiai folyamatok kihívásai a jog területén. *Belügyi Szemle*, 66. évf. 10. sz. 36–55. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.10.3>
- RUSSELL, Stuart – NORVIG, Peter (2005): *Mesterséges Intelligencia – Modern megközelítésben*. Budapest, Panem.
- SCHWAB, Klaus (2017): *The Fourth Industrial Revolution*. London, Penguin.
- TURING, Alan M. (1950): Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, Vol. 59, No. 236. 433–460. DOI: <https://doi.org/10.1093/mind/lix.236.433>

Németh Zsolt¹

Rendőrség és cigányság: esélyek, lehetőségek és veszélyek

„Bénítanak az előítéletek, a korszellem önző érzéketlensége,
az egyéni fájdalmas csalódások, sérelmek.
Tisztában vagyunk azzal, hogy a cigányság nyomorúságát
nem a börtönök és az erőszak fogja megoldani.”
(Beer Miklós püspöki körlevele, 2014)

Kriminológusi közhely, hogy a büntetőjog a kriminológia nélkül életidegen: a büntetőjogász érdeklődésének fókuszában a tényállásszerűség, a bűnösség, valamint a büntetés kérdésköre áll, a megelőzés csak áttételesen foglalkoztatja, elsősorban a büntetőjogi felelősség érvényesítésében. A kriminológiai gondolkodás jellemzői: okokat kutató (multikauzalitás), a megértő megközelítés (a megismerés céljából), kezelni, segíteni akar, a megelőzést szem előtt tartva, büntetni csak végső soron (okosan és igazságosan) és végül, a kontroll intézményrendszere is érdekli (a bűnözésre gyakorolt hatásában).

A közvélekedéssel szemben azt állítom, hogy a probléma nem maga a cigányság, hanem a velük való viszony, amelynek hátterében az egyik oldalon esélynélküliség (kisebbségi részről), a másikon tudatlanság (a többségi részről) áll. A tudatlanság arról, hogy: mi a cigányság, mi a cigánylét lényege, másfelől, hogy mi a rendőrség, mi a dolga a társadalomban. A kriminológia szerint különös jelentőséget kap a társadalmi kontroll, hogy a közösség milyen módon és eszközökkel képes befolyásolni tagjai magatartását. Ez lehet informális: vallás, nevelés, nyilvánosság, illetve formális: rendőrség, büntető bíróság, börtönök. A tradicionális felfogás erősen hisz a büntetésben!

A társadalmi környezet

EU-s csatlakozásunk komoly tehertétele volt – az ország korrupciós helyzete mellett – a kisebbségekkel való bánásmód. A rendőrséget sok vád érte,

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék főiskolai tanár, egyetemi docens; ny. r. ezredes; Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, c. egyetemi docens.

itthon és külföldön egyaránt. Az Amnesty International nemzetközi jogvédő szervezet konkrét eseteket hozott nyilvánosságra a rendőri brutalitásról, és a Strasbourgban menedéket kérő romák is hivatkoztak rendőri atrocitásokra, legalábbis arra, hogy az állam és szervezetei nem védik meg őket a diszkriminációtól.

Helyes, ha abból indulunk ki, hogy a többség felelőssége és lehetősége, hogy milyen a kisebbségek helyzete és viszonya a környezetükkel. Lehet, hogy sokak számára meglepetés, de a rendőrség vezetése komoly erőfeszítéseket tett a helyzet javítására. Az eredmény persze még kevés, de vegyük figyelembe, hogy a magyar többségi társadalom bizony meglehetősen ingerült a cigányokkal való viszonyában, és ettől a rendőr nehezen tudja magát függetleníteni.

Gönczöl Katalin láttelepe viszonyainkról: „A bűnelkövetők széles körére kiterjesztették a »három csapás« és a tényleges élethosszig tartó szabadságvesztés intézményét. Nagymértékben bővítették a tényleges szabadságelvonnással fenyegetett kriminális szabálysértések körét, aminek eredményeként még a szomszédos országokhoz képest is jelentősen növekedett a börtönnépesség, túlszűfoltakká váltak a börtönök. Fokozatosan rendőri kontrollal váltották fel a társadalmi bűn-megelőzés 2003-ban bevezetett komplex rendszerét, idén szeptembertől pedig már rendőrök biztosítják az iskolai »békét«. Szankcionálni kezdték a társadalom kirekesztettjeinek nemkívánatos szokásait is. Egyes településeken máris megvonható a közmunkára vagy a rendszeres szociális segélyre való jogosultság, ha nincs megfelelő rendben az érintett háza tája. Büntethetővé vált a hajléktalanság komplex társadalmi, szociális jelensége is.” (GÖNCZÖL 2013).

A társadalmi diagnózis kedvezőtlen képet mutat: romboló társadalmi-gazdasági tényezők (mélyszegénység, kiűttalanság, egyes csoportok marginalizálása) az elosztás igazságtalanságában csúcsosodnak ki. Már nem csak relatív a depriváció, és nincs pénz a támogatásra, miközben a pazarló és feleslegesnek ítélt kiadások érzékelhetők. A társadalom intézményei (önkormányzatok, oktatás, politikai szervezetek) hozzáállására jellemző a felelőtlenség és a felelősségáthárítás. Minden téren észlelhető a konfrontatív kultúra dominanciája, a restriktív, bűnüldözői, rendészeti szemlélet. A rendőrség pedig mintegy „kívülről” szemléli a folyamatokat, miközben számos helyen a korlátolt és előítéletes szemléletet képviselők birtokolják a véleményformálók pozícióját a rendőrségen belül. A tendenciák tényezői: rizikótársadalom, fokozott biztonságigény, represszív kriminálpolitika, ellenséges büntetőjog, a (feltételezett) választói akarat kiszolgáltatása.

Az ideális rendőrség a demokratikusan elfogadott törvények pártatlan szolgálatát valósítja meg. De a közbiztonság védelme – tartalmát és irányultságát tekintve – valójában soha nem teljesen független és elfogulatlan. Az ideális rendőrség a maga lehetőségein belül szolgáltat biztonságot. A rendszerváltás időszakának híres dokumentuma, a Team Consult jelentése leszögezi, hogy biztonságot

csak az képes szolgáltatni, aki maga is biztonságban van. Ehhez pedig a helyi rendészeti működés elengedhetetlen, hisz a kezelendő rendészeti problémák döntő többsége helyileg keletkezik (KORINEK 2019).

A rendőrség által megrendelt közvélemény-kutatások szerint egyébként a probléma éppen a rendőrség viszonylatában tényleg javulónak tűnt: a cigányok többször szenvednek el diszkriminációt az önkormányzatoktól, a munkáltatóktól és a vendéglátásban dolgozóktól, mint a rendőröktől. Nem tagadható persze, hogy még nagyon sok a tennivaló, de ismerjük el, valami már elmozdult: maguk a rendőri vezetők mondják, hogy a rendőrség akkor lesz igazán polgárbarát, a közösséget szolgáló, ha lesz ereje beismerni, amikor hibázott, és elnézést is kér érte.

Magyarországon 12 kisebbségi népcsoport van, de egyedül a romákkal vannak konfliktusok, mégpedig jól megérthető okokból. Történelmi tény, hogy a cigányság a társadalmi fejlődésben súlyosan lemaradt: kiestek az oktatásból és az egészségügyi rendszerből is, jelentős részük képzetlen és rossz fizikai kondíciókkal rendelkezik, így a munkapiacra nincs szükség rájuk. Mindezek következtében könnyen sodródhatnak bűnelkövetői helyzetekbe, ez pedig azt eredményezi, hogy gyakran ütköznek a rendfenntartókkal. Alapvetően tehát erről van szó, és nem arról, hogy a rendőrök etnikai alapon üldöznék őket, márpedig ez kétségtelenül a rendőrség és a cigányság összeütközéseként jelenik meg a közvélemény előtt.

Közismert, hogy már-már robbanásközeli a feszültség a magyar társadalomban a cigányok és a nem cigányok között. Ez két markáns irányban mutatkozik meg. Az egyik a cigányoknak a rendhez és a törvényekhez, különösen a büntető törvényekhez való viszonya. Itt most az úgynevezett „cigánybűnözés” kérdéskörrel nem foglalkozunk, de természetesen le kell szögeznünk, hogy abban a formában, ahogy a közvélemény érti, vagyis hogy minden cigányember bűnöző születésétől fogva, elfogadhatatlan: nincs semmiféle igazolható alapja, és rendkívül káros a cigányok életében, de a társadalmi béke szempontjából is. Kevesebb szó esik, szinte semmi, a cigányoknak okozott sérelmekről, a bűncselekmények cigány etnikumú áldozatairól.

Még mindig várat magára, hogy a témát a hazai bűnügyi tudományos műhelyek – kiemelten a rendszettudomány szakemberei – széleskörűen megvitassák, tekintettel arra, hogy különösen kényes társadalmi jelenségről van szó, ezért a tudományos és a szakmai közvélemény támogatása nélkülözhetetlen lenne.

A cigányság és térhasználatának kulturális meghatározottsága²

Az adott közösség szükségletei – ezen belül a termelőtevékenységhez kötődő térszükséglet, a fogyasztás térszükséglete, a közösségi élet és a magánszféra tér-

² Bánlaky Pál, a Wesley János Főiskola szociológusának kutatásai alapján.

szükségei – hagyományozódnak. A cigány kultúrának a „térszervező erő” szempontjából releváns elemei:

- a cigányság kultúrája alapjellegetben közösségi kultúra;
- a cigány kultúrában – több évszázados peremhelyzet! – sok az időben is távolról hagyományozott, archaikus mintázatú elem;
- cigány kultúra kialakulásának időszakában – amely időszak elemei hagyományozódnak! – a cigányság vándorló életformában élt.

Ezek szükségleteire kellett felelnie a térszervezésnek:

- sátras szekerek utazásnak megfelelő berendezése, letáborozáskor a szekek elrendezése;
- a letelepedéskor sem volt szükségük arra, hogy átvegyék a környezet térformáló elveit és technikáit;
- a cigányok a letelepedés után is olyan foglalkozásokat űztek, amelyek nem igényelték a parasztihoz hasonló térhasználatot.

A cigányság térszervező erejében jelen vannak a következők:

- Közösségiség, nyitottság, „kerítésnélküliség”, az intim szféra szükségletelensége. A „kerítésnélküliség” azt (is) jelenti, hogy a közösség (a cigánytelep, az utca közössége) az általa belakott teret a közösség terének tekinti.
- A mindennapi élet tereinek minimalista kialakítása – a vándorló életforma ugyanis csak a minimális teret engedi meg, ez a „norma” öröklődik, hagyományozódik a kultúrában. Ez végtelenségig leegyszerűsített, funkcionális térhasználatot jelent.
- A tér multifunkcionális használata, vagyis az, hogy egyes életfunkciókra nincs külön kijelölt tér.

A cigányság térszervező erejében nincsenek jelen az alábbi tényezők:

- A kötött funkciójú közösségi terek (utcák, közintézmények) szükséglete, azaz nincs jelen az ezek alakításához szükséges térszervező erő.
- A kötött funkciójú magánterek – saját gazdasági tevékenységük csak kis mértékben determinálja.
- „Elkülönített magántér” – a vándorlások időszakában a sátoros szekérben természetesen minden együtt volt, ezért nem is lehetséges.

Veszélyek, esélyek, lehetőségek

Moldova György nagy visszhangot kiváltó szociográfiája, a *Bűn az élet...*, a rendszerváltást megelőző években nyomasztó képet festett a rendőrség

és a cigányság viszonyáról. Tauber István, kandidátus, egyetemi docens, a Rendőrtisztviselői Főiskola kriminológia tanszékének vezetője, a korabeli politikai vezetés felkérése nyomán nem javasolta a könyv megjelentetését a ma is érvényesnek tekinthető érveléssel: „Az igazság természetesen egészen más, mint amit a könyv sugall. Röviden tekintsük át a tudományos kutatások eredményei által bizonyított tényeket:

- A cigányok valóban gyakrabban követnek el bűncselekményeket, mint a nem cigányok. Csakhogy ez az összehasonlítás teljesen torz. A cigány lakosság jelentős része ugyanis a többszörösen hátrányos helyzetű társadalmi csoportokhoz tartozik. Ezért bűnözését egy olyan populáció bűnözésével lehet reálisan összehasonlítani, amely populációnak »kemény társadalmi mutatói« (jövedelem nagysága, gyermekek száma, lakáskörülmények, foglalkozási szerkezet, iskolai végzettségi szint stb.) hasonlóak. Ha ilyen csoporthoz (azaz szociológiailag egynemű sokasághoz) hasonlítjuk a cigányság bűnözését, nem találunk lényeges különbségeket. Ez is bizonyítja, hogy a cigányság bűnözése nem etnikai, hanem gazdasági-társadalmi következmény.
- A cigányság helyzete egy nagyobb összefüggésrendszer – a hátrányos társadalmi helyzetű társadalmi csoportok problémáinak – része. Ezt annyiban színezik etnikai összefüggések, hogy a cigányságnak mint etnikumnak a sajátos történeti fejlődése magyarázza azt, hogy többségük e csoportokhoz tartozik.
- A cigányok kb. 95%-a nem követ el bűncselekményt.
- A sajátos történeti fejlődés a cigányok körében kitermelt egy bűnöző életmódra berendezkedő szubkulturális csoportot. Ők alkotják a cigány elkövetők 30%-át, azaz a cigányság kb. 1,5%-át. A bűnüldözőknek velük van a legtöbb problémájuk, ezért gyakran róluk általánosítanak az összes cigány bűnelkövetőkre, sőt olykor valamennyi cigányra.
- Ezen etnikum most tapossa a társadalmi felemelkedés rögzített útját. Régóta felismert törvényszerűség, hogy a társadalom nagy átstrukturálódási folyamatai nagyon gyakran együtt járnak a bűnözés növekedésével. (Egyébként ez az alapvető magyarázata annak is, hogy hazánkban az elmúlt években miért növekedett olyan mértékben az össz-bűnözés.)
- Az elmúlt években növekedett a cigányság bűnözési aktivitása, csakhogy ez így fél igazság, az igazság az, hogy általában növekedett a szociálisan problémás rétegek bűnözése, így a cigányok kriminalitása is.”

A veszélyekre utaló körülmények

- Különböző társadalmi problémák rendszertől függetlenül terelése (érdemi beavatkozás helyett pótcselekvés);

- Végtelen és végzetesen leszakadó országglakók, tragikus egyéni sorsok, az ország közössége számára elvesző egyének;
- A cigánysággal való feszült viszony állandósulása, folyamatos éleződése, a rendőrség számára állandó konfrontáció (a szervezet és az egyes rendőr folyamatos kopása, felesleges elhasználódása);
- Miközben tehetetlennek látszik a rendőrség, a közvélemény egy része még félelmet is feltételez.

Az esélyek

- Ha a rendőrség képes lesz mindezeket szem előtt tartani, és nem kizárólag a központi akaratnak kell megfelelnie;
- ha a helyi problémák – rendőri eszközökkel történő – rendezése kerülne a munkája fókuszába, amelynek központi eleme a bűnözési félelem kezelése, csökkentése lenne.

Előrelépés lenne, ha komolyan tudnánk venni az Etikai Kódex vonatkozó, 4. passzusát *A hátrányos megkülönböztetés tilalmáról*: A rendőr elismeri és védi az emberi méltóságot, tiszteletben tartja az emberi és a személyiségi jogokat. Elfogulatlanul jár el nemre, korra, állampolgárságra, etnikai hovatartozásra, vallási és politikai meggyőződésre, társadalmi és vagyoni helyzetre tekintet nélkül.

Lehetőségek és nehézségek: A rendőri szervek kiemelten kötelesek elősegíteni a roma kisebbséghez tartozó személyek jogegyenlőségének megvalósulását, a roma szervezetekkel az egymást támogató, jó partneri viszony kialakítását, a cigányság és a rendőrség közötti konfliktus- és előítéletmentes viszony megteremtését és fenntartását.

Ennek szükségességét külföldön is felismerték, amint az kitűnik a *Romák, szintók és a rendőrség: bizalomépítést és megértést elősegítő jó gyakorlatok* című kiadváló EBESZ- (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) kézikönyvből, amelyet a magyar belügyi vezetés is üdvözölt. Ennek megfontolásai és javaslatai a magyar rendőrség számára is fontosak:

- a cigányság széles körű diszkrimináció és marginalizáció áldozata;
- aránytalan, túlzó rendőri intézkedések elszenvedői (jogorvoslathoz rendszert nem jutnak);
- az antidiszkriminációs és integrációs stratégiáit az államok nem valósítják meg;
- a politikai és rendészeti vezetés ismerje el a hiányosságok létét;
- övesse elismerés a multikulturális környezetben végzett rendészeti munkát;
- a rendészetben egyébként emberi jogi és szolgáltatásközpontú szemlélet legyen uralkodó;

- a roma és szintó közösségek kapjanak megfelelő képviseletet az állami intézményekben, különösen a rendőrségen;
- ehhez a rendőrségnek legyen megfelelő stratégiája és magatartási szabályzata;
- a rendőrségen lehessen számon kérni az intézkedéseit.

Mindezekben hatalmas adósságaink vannak. A magyar rendőrség próbálkozik: létrejött a kisebbségi kapcsolattartás rendőrségi hálózata,³ ugyanis a tapasztalatok azt jelzik, hogy a rendőrség és a cigányság közötti hatékony együttműködés a helyi szinten keletkező konfliktusok megoldásában rejlik. Ehhez az szükséges, hogy az egyes rendőri szerveknél, elsősorban helyi szinten, adott helyen, adott időben, állandó személyek (helyi rendőrségi összekötő tisztek) legyenek kijelölve, akik jól ismerik a helyi viszonyokat. A kisebbségi kapcsolattartás során figyelni kell(ene):

- az egyenrangúságra, a kölcsönös tiszteletre az egyébként aszimmetrikus viszonyban;
- arra, hogy a rendőrség közvetítse a cigányság felé a lakossági aggodalmakat, félelmeket, hiedelmeket;
- arra, hogy a cigány képviselő hozza felszínre a cigányoknak az állammal, különösen a rendőrséggel kapcsolatos sérelmeit és félelmeit;
- és arra, hogy mindezekre érdemi – cselekvésben is megmutatkozó – válaszok szülessenek.

De a rendőrség felettébb nehéz helyzetben van. A rendszerváltozáskor nem volt a polgároknak (sem a rendőrségnek mint szervezetnek) használható minta a kezében arra vonatkozólag, hogy a közöttük lévő viszonyrendszert hogyan, milyen módon, mely elméleti és gyakorlati elvek és megfontolások mentén kellene normális, a polgári demokráciákra jellemző keretek közé terelni. A magyar közgondolkodásban és szemléletrendszerben teljesen előzmény nélküli az erre vonatkozó demokratikus és funkcionális igény (BALASSA 2009).

Ebből azóta is sokirányú rendezetlenség származik: az országos rendőrfőkapitány – majd két évtizede – a Magyar Kriminológiai Társaság tudományos ülésén lehangoló jelentést adott (a mai helyzetet nem ismerjük ilyen mélységében, sőt valójában sehogyan sem!):

- ma már világos, hogy sokkal többet kell költeni a biztonságra, mint azt bárki is gondolta, ugyanis csak az tud biztonságot szolgáltatni, aki maga is biztonságban van;

³ 22/2011. (X. 21.) ORFK utasítás az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv és a roma kisebbségi önkormányzatok közötti együttműködésről, kapcsolattartásról.

- a fejlesztés rendre elmaradt, mindig a napi feladatokra kell(ett) koncentrálni;
- az átszervezések valójában soha nem követték a bűnügyi helyzet tényleges alakulását (a rendőrségi szervezet több évtizede nem változott alapjaiban);
- állandó a létszámhiány, a jól képzett szakemberek folyamatosan elmennek;
- tapasztalatlanok a fiataljaink, és jellemzően identitászavarral küzdenek;
- nincs egységes akarat, nincs stabil célrendszer;
- motiválatlanság, a testülethez való kötődés hiánya;
- aggasztó méretű a korrupció;
- állandó költségvetési hiány;
- nyomasztóan szűk elhelyezési feltételek, korszerűtlen épületek (SALGÓ 2004).

A rendőrség mindazonáltal törekszik arra, hogy állománya összetétele igazodjon a magyar lakossághoz: az Országos Rendőrfőkapitányság tanulmányi ösztöndíjjal segíti az alkalmas cigány fiatalok oktatását, hogy később rendőrré válhassanak. A baj az, hogy az érettségi mint alapfeltétel is túlságosan nagy feladat elé állítja őket, ezért kevés fiatal részese ma ennek a programnak. Újdonság az is, hogy országszerte sok közös rendezvény van a rendőrök és a cigányok részvételével: jól érzik a felelősök, hogy a kommunikációt, a beszélő viszonyt mindenáron fenn kell tartani.

Végül térjünk vissza a püspöki körlevélhez: „A mai evangéliumban Urunk elénk tárja a munkanélküliség kiszolgáltatott, reménytelen helyzetét. Egyre égetőbb problémája ez a jelenkori társadalmunknak is. Ez a világméretű nyomorúság különösképpen érinti Európában és elsősorban hazánkban a cigányságot. Ferenc pápánk sürgető felhívása egybecseng Jézus tanításával. Nem mi döntjük el, hogy ki méltó az irgalomra.

A cigányság nyomorúságos helyzetének megoldásában egyházunknak saját felelőssége van.

Tényként tapasztaljuk, hogy évszázadok óta velünk élnek. Arányszámuk a lakosság vonatkozásában rohamosan növekszik. A megszületett gyermekek aránya néhány megyében már elérte az 50%-ot.

Tényként tapasztaljuk, hogy a mélyszegénység elsősorban őket érinti. Az utóbbi 25 év alatt vált drámai méretűvé körükben a munkanélküliség, az analfabetizmus, az éhezés, a közbiztonság romlása. Megszűnt a kötelező munkahely, a sorkatonai szolgálat, megjelentek a városi gettók.

Keresztényként szemünk előtt kell tartanunk azt az igazságot, hogy egyikük sem maga választotta meg, hogy cigánynak születés. Ahogyan mi sem választottuk meg a családunkat, személyes adottságainkat.”

Hogy miért fontos ezt tudnunk? Íme egy intelem a rendőrség múltjából, a jó rendőr tízparancsolatának 8. pontja. Légy emberséges: „Ne felejtse, hogy a bűnös is ember, hogy a büntetendő cselekmények jó részének nem a rosszakarat, hanem a tudatlanság, a nemtörődomség és a nyomor a szülőanyja” (RÉDEY 1916).

Irodalomjegyzék

- BALASSA Bence (2009): Rendőrség és társadalom. Egy elhibázott viszony rövid története. *Rendvédelmi Füzetek*, 2. sz. 77–89.
- BÁNLAKY Pál (2013): Néhány gondolat „A cigánybűnözés fogalmának evolúciója” c. konferenciához. *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 9–12.
- Beer Miklós püspök körlevele (2014). *Magyar Kurír*, 2014. 09. 22. Elérhető: www.magyarkurir.hu/hirek/beer-miklos-puspok-korlevele (A letöltés dátuma: 2014. 09. 30.)
- GÖNCZÖL Katalin (2013): A „büntető populizmus” (Populizmus a kriminálpolitikában). *Élet és Irodalom*, 2013. 09. 06.
- KORINEK László (2019): Utópia. In GAÁL Gyula – HAUZINGER Zoltán szerk.: *Gondolatok a rendészettudományról. Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 181–190.
- SALGÓ László (2004): A magyar rendőrség jelene, jövője, kilátásai. *Kriminológiai Közlemények*, 61. sz.
- RÉDEY Miklós (1916): *A rendőri szolgálat vezérfonala*. Budapest, Pátria.
- TAUBER István (2009): Szaklektori vélemény Moldova György: „Bűn az élet... (riport a rendőrségről)” c. könyvről. In NÉMETH Zsolt szerk.: *Írások Tauber István emlékére 1949–2003*. Budapest, ELTE ÁJK – Magyar Kriminológiai Társaság – Rendőrtiszt Főiskola.

Pallagi Anikó¹

A szexuális cselekmény születése a magyar büntetőjogban²

Az Ünnepeletről nekem először az jut eszembe, hogy 26 éven keresztül volt a „főnököm”. 1989-ben, amikor tanársegédként a Rendőrtiszti Főiskola akkori Büntetőjogi és Büntető-eljárásjogi Tanszékére kerültem, ő volt az anyagi jogi szakcsoport vezetője. Sohasem felejttem el azt a pillanatot, amikor bemutatattak neki, mint a legújabb kollégánót, és én, a korábbi hallgatói emlékeimből kiindulva, ott vártam dermedten, mit is fog mondani. Vajon kiabálni fog vagy esetleg csak mérges lesz, és annyi feladatot kapok tőle, amivel nem tudok majd megbirkózni? Hát, alaposan csalódtam. Egy kedves, segítőkész és mindig jókedvű embert találtam a képzeletemben élő rettegett alezredes úr helyett, aki nevetve mondta: „Áh, ne hidd el! Én csak játszom a mérges embert.” És attól a naptól kezdve Blaskó Béla lett a főiskolán (később az egyetemen) a főnököm, majd a tudományos pályámon a mentorom, végül, édesapám halálát követően, a „pótapám”. Jóllehet, ma már nem tölt be vezető státuszt az egyetemen, hiszen az idő kereke megállíthatatlanul forog, de számomra ő ma is ugyanezt jelenti. Bármilyen gondom, problémám, kérdésem van, az első utam mindig hozzá vezet, és sohasem hagyott még cserben, mindig van tanácsa, útmutatása, javaslata. A tudományos munkám során, ha megfogalmazok egy gondolatot, mindig rá zúdítom először a magam vehemens módján. Ő pedig véletlenül se ad igazat, hanem ellenkezik, vitatkozik velem, és miközben érvelek, bizonygatok, sorolom az igazamat alátámasztó tényeket, látom, hogy közben mosolyog a szeme, mert a pusztá ellenállásával sarkall engem újabb és újabb kutatásokra, ösztönöz a megállapításaim alaposabb megfontolására. És ő az az ember, aki örködik az életem felett, aki még mindig „felelősnek” érzi magát értem. Aki észreveszi, ha boldog vagyok, de azt is, ha éppen csalódtam. Mindig mellettem áll, bárhogyan is alakul az életem, és mindig azt mondja: „Gyerünk tovább, mert csinálni kell!”

¹ Nemzeti Közszerológái Egyetem Rendéztudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, adjunktus.

² A kutatást a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást meg-alapozó közszolgáltat-fejlesztés” című kiemelt projekt támogatta.

Bevezetés

A társadalommá szerveződött emberiség történelme során a szexualitás, a nemi élet szabályai nagyobb részben erkölcsi és vallási normákban nyilvánultak meg, e szabályok eredetéből, tartalmából, terjedelméből fontos következtetések vonhatók le egy adott kor vagy egy adott nép társadalmi berendezkedéséről, ideológiájáról, kultúrájáról. A jogi szabályozás, és különösképpen a büntetőjog, ezen a téren „nemkívánatos vendégnek” számít, ugyanakkor rendeltetésénél fogva szükség van rá a szabadság – így kifejezetten a szexuális szabadság és szexuális önrendelkezés jogának – védelmezhetősége érdekében. A büntetőpolitika feladata tehát ebben a körben – igen körültekintő módon – annak a kérdésnek az eldöntése, hogy hol vannak a szabadság határai, melyek azok az emberi magatartások, amelyek sértik a nemi élet szabadságát, és igénylik a büntetőjogi szankcionálást.

Az erőszakos nemi bűncselekmények szabályozása a rendszerváltásig

A nemi erőszakot Magyarországon minden korban kiemelten súlyos bűncselekményként tartották számon, annak elkövetési magatartását azonban – illetve az ehhez kapcsolódó elkövetési módokat és megállapíthatóságának feltételeit – eltérően határozták meg.

A Csemegi-kódex előtt hazánkban az erőszakos nemi bűncselekmény fogalmkörébe elsősorban a nő sérelmére elkövetett erőszakos közösülés tartozott. Elkövetési magatartását az „erőszakot tesz”, „megszeplősit”, „közösködik” igékkel fogalmazták meg, s általában nem található benne elkülönítetten a közösülésen kívüli szexuális cselekmény. Sértetti körével kapcsolatban a vonatkozó rendelkezések többnyire feltételül szabták, hogy a leány vagy asszony tisztességes legyen, „mert az asszonyi szemérem főoka ezen gonosztett különös súlyosságának; márpedig a szemérem csak tisztességes személyben sértethetik meg” (SZLEMENICS 1836, 139.), amiből bizonyos szempontból következtetés vonható le a védett jogi tárgy tartalmára is. Szlemenics Pál törvényt magyarázata szerint erőszakos paráznaságon (*stuprum violentum*) csak férfi által elkövetett olyan cselekmény volt értendő, amellyel tisztességes leányt vagy asszonyt „való és állhatatos ellentállása” mellett erőszakkal testi közösülésre kényszerít. Így a pusztá fenyegetőzés az élet vagy a testi épség közvetlen veszélye nélkül, illetve a nő tettetett és ingadozó ellenállása nem volt elegendő a bűntett megítéléséhez (SZLEMENICS 1836, 139–140.). A kodifikált büntetőjogi szabályozás előtti magyar törvényekben a közösülésen kívüli erőszakos nemi cselekményeket említették, a jogalkalmazói gyakorlatban még a természet elleni fajtalankodásról mint a „természet rendjének egyébképen való felforgatásáról” találunk rendelkezést (SZLEMENICS 1836, 142.).

A Csemegi-kódex a szemérem elleni bűntettek körében első helyen rendelkezett az erőszakos nemi közösülés büntetéről. A 232. § 1. pontja szerinti elkövetési magatartása a nő nemi közösülésre való kényszerítése erőszakkal vagy fenyegetéssel, 2. pontja pedig a nő öntudatlan vagy akaratnyilvánításra, illetőleg „védelmére tehetetlen” állapotának nemi közösülésre történő felhasználása.³ A közösülés fogalmát a törvény nem határozta meg, a vonatkozó törvényt magyarázat, illetve a bírósági gyakorlat szerinti értelmezésben a közösülés befejezettségéhez csak a nemi szervek közösülés céljából történő „egyesítése” volt szükséges. (EDVI ILLÉS 1901, 356–362.; hasonlóképpen ANGVAL 1937, 43.). A kódex 233. §-a szubszidiárius tényállásként tartalmazta a szemérem elleni erőszak bűntettét, amelynek elkövetési magatartása a fajtalanság elkövetése volt. Angyal szerint a fajtalanság az a cselekmény, amely a nemi ösztön felkeltésére vagy kielégítésére irányulva, „vagy a felgerjedt nemi ösztön kielégítésre juttatását szolgálva a nemi vonatkozású erkölcsi tisztességet, a nemi életnek a korabeli erkölcs által vont határait durván megsérti” (ANGVAL 1937, 46.). A közösülés-fajtalanság fogalomkörével kapcsolatban a törvényi rendelkezés hiánya folytán a jogalkalmazói gyakorlatban kristályosodott ki azok értelmezése, bár számos esetben jelentett nehézséget és szült egymásnak ellentmondó ítéleteket, különösen az erőszakos nemi közösülés kísérlete és a szemérem elleni erőszak megállapítása során. (Lásd részletesen: EDVI ILLÉS 1901, 357. és 363.)

A passzív alany szempontjából az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak csak nő sérelmére, házasságon kívül volt elkövethető, amelynek értelmezése a 20. század közepéig egységesnek volt tekinthető, és a jogilag fennálló házasság még az életközösség megszakadása esetében is jogszerűvé tette a férj cselekményét. Ennek oka abban a nehezen változó felfogásban volt, amely szerint a házasság a feleség kötelezettségévé tette a férj szexuális kielégítését (vö. ANGVAL 1937, 34.). Nem volt azonban már jelentősége a nő „tisztességes vagy a nemi erkölcs szemszögéből kifogás alá eső” életmódjának (ANGVAL 1937, 32.).

Az 1961. évi V. törvény (szocialista Btk.), illetve az ezt követő, 1978. évi IV. törvény eredeti szabályozása is – erőszakos nemi közösülés, illetve erőszakos közösülés,⁴ valamint szemérem elleni erőszak megnevezéssel – az elkövetési magatartások Csemegi-kódex szerinti meghatározását tartotta fenn. Az 1961-es Btk. és az 1978-as Btk. eredeti szövegezése a szemérem elleni erőszakot enyhébben rendelte büntetni, mint az erőszakos (nemi) közösülést, az azonos nemű sértett

³ 1878. évi V. törvénycikk, XIV. Fejezet, 232. §.

⁴ Az 1961. évi V. törvény 276. §-ában erőszakos nemi közösülés elnevezéssel, az 1978. évi IV. törvény 197. §-ában erőszakos közösülés elnevezéssel pőnalizálta.

sérelmére történő erőszakos szexuális cselekményt mindkét kódexben külön tényállásban mint természet elleni (erőszakos) fajtalanság fogalmazták meg.⁵

A közösülés fogalmát egyik Btk. sem tartalmazta, azt az erre vonatkozó bírói gyakorlat munkálta ki, amely egyrészt lényegesen eltért a közösülés biológiai, illetve köznapi fogalmától, másrészt bizonyítási nehézségeket vont maga után, ugyanis minden olyan esetben, amikor nem történt meg a tényleges, biológiai értelemben vett behatolás a nő hüvelyébe, a bizonyításnak nemcsak a nemi vágy kielégítésére irányuló szándéktartalomra, hanem a biológiai értelemben vett közösülésre irányuló szándéktartalomra is ki kellett terjednie. (Lásd részletesen: NAGY–SZOMORA 2004, 17–18.) A szemérem elleni erőszak deliktumában megfogalmazott fajtalanság definiálása – egészen a korábbi Btk. 1993. évi XVII. törvénnyel történő módosításáig – a jogtudomány által kialakított nézetekre támaszkodott. Fajtalanságnak olyan cselekmény számított, amely szeméremsértő, sérti a társadalom tagjainak nemi vonatkozású erkölcsi érzését. Megállapításához szükséges volt, hogy az elkövető szándéka a saját, a sértett vagy harmadik személy nemi vágyának felkeltésére, fokozására vagy kielégítésére irányuljon, és megkívánta, hogy a cselekmény kerüljön a sértettel testi érintkezésbe (HALÁSZ 1973, 590.).

A sértetti kör meghatározása szempontjából mindkét kódex fenntartotta azt a szűkítő rendelkezést, amely szerint az erőszakos (nemi) közösülést, illetve a szemérem elleni erőszakot csak házassági életközösségen kívül lehet elkövetni. Ezt pedig részben még mindig az úgynevezett házastársi köteleesség teljesítésére vezették vissza,⁶ illetve a cselekmény bizonyíthatóságának nehézségét, valamint a házassági életközösségre való kiterjesztés esetén esetlegesen fellépő visszaélés-szerű alkalmazásának lehetőségét hangsúlyozták (HALÁSZ 1973, 575.; TÓTH 1997, 9–10.; KOVÁCS 2000, 55.; BLASKÓ 2004, 71.). Azonban az mindenképpen fontos mérőföldkönek volt tekinthető az 1961. évi Btk. szerinti szabályozásban, hogy már nem a házasság tényének jogi fennállása, hanem csak a tényleges házassági életközösség zárta ki a cselekmény büntethetőségét (FEHÉR–VIRÁG 2006, 41.). További jelentős elmozdulás volt a sértetti kör meghatározása során, hogy a szemérem elleni erőszakot már nem kizárólag nők, hanem férfiak sérelmére is megállapíthatták.

⁵ 1961. évi V. törvény 278. §-a és az 1978. évi IV. törvény eredeti szövegezése szerinti 200. §-a.

⁶ Így HALÁSZ 1973, 574.: „A törvény a tárgyalta tényállással a házasság intézményének erkölcsi tartalmát tartja szem előtt. A házasság erkölcsi tartalma pedig magában foglalja a házastársi köteleesség teljesítését.” Erről részletesen FEHÉR–VIRÁG 2006, 46–47.: „A korlátozó szabályozás abból a feudális szemléletből eredt, amely a nőt árunak, a feleséget megvásárolt terméknek tekintette: tárgynak, amely fölött a férj a házasságkötéssel mintegy tulajdonjogot szerez, amely az uralma alatt áll, [...] s amelyet egyéb, a tulajdonában lévő dolgokhoz hasonlóan a tulajdonos szabadságával használhat.”

A közösülés és fajtalanság dualizmusának⁷ válsága

Hazánkban a szexuális szabadságot védelmező (kezdetben inkább korlátozó) büntetőjogi szabályozás a társadalmi változásokkal együtt folyamatosan módosult, a rendszerváltozást követően pedig nagymértékben felgyorsult. Ennek oka azonban elsősorban nem az államhatalmi, politikai berendezkedés változása volt, hanem számos más körülmény, így a világ más részein is szükségszerűen bekövetkezett társadalmi változások – leginkább az évszázadok óta fennálló patriarchális társadalmi berendezkedés kezdődő átrendeződése –, az emberi jogok kiteljesedése, e tárgyban született nemzetközi egyezmények, hazánk uniós csatlakozása és az orvostudományban a fogamzásgátlásban elért eredményei generálták.

Az akkori Btk.-ban az első ilyen változást az 1993. évi XVII. törvény hozta, amely a fajtalanság fogalmának törvényalkotói definiálásával kívánta e cselekmények pönalizációját pontosítani,⁸ amelynek két konjunktív feltételeként határozta meg egyrészt, hogy a közösülésen kívüli súlyosan szeméremszértő cselekmény legyen, másrészt a nemi vágy felkeltését, illetve kielégítését szolgálja. Ezt a definíciót a bírói gyakorlat csak a sértett testének közvetlen, fizikai érintésével megvalósított cselekményekre szűkítette.⁹

A fajtalanság fogalmának törvényi meghatározását az egységes jogértelmezés szempontjából ugyan fontos lépcsőfoknak tekinthetnénk, azonban ebben az időszakban az egyes magatartások szeméremszértő jellegéről való elgondolások jelentősen megváltoztak, és már maga a „fajtalanság” szóhasználat is problematikusává vált, érthetetlen és magyarázhatatlan fogalmat jelentett a laikusok számára. Teljesen egyetérték Szomora azon megállapításával, amely szerint: „A büntetőjogi tartalmat illető problémákon túl maga a fajtalanság mint kifejezés is elavult. Etimológiai szempontból arra a vallás-erkölcsi felfogásra vezethető vissza, miszerint minden nemi cselekmény; amely nem a gyermeknemzést, a fajfenntartást szolgálja, az emberi fajtól idegen, tehát fajtalan. A szexualitás azóta gyökeresen megváltozott társadalmi megítélése és jelentősége fényében megkérdőjeleződik a terminológia létjogosultsága, hiszen konszenzuális szexuális kapcsolatban teljesen elfogadott magatartásformákat bélyegez meg” (SZOMORA 2007, 24.).¹⁰

A törvény másik kiemelten fontos módosító rendelkezése volt, hogy a szemérem elleni erőszak és a természet elleni erőszakos fajtalanság büntetési tételeit felemelte, és összhangba hozta az erőszakos közösülés büntetési tételével. A három erőszakos nemi bűncselekmény azonos büntetési tételekkel történő szankcioná-

⁷ A szexuális cselekmények közösülésre és fajtalanságra való kettéosztásával kapcsolatban írja a „duális megközelítés” kifejezést: SZOMORA 2013, 650.

⁸ 1993. évi XVII. törvény 49. §.

⁹ BH 1993. 341., BH 1994. 470.; illetve erről részletesen lásd: SZOMORA 2007.

¹⁰ Hasonlóképpen vélekedik: FEHÉR–VIRÁG 2006, 50.

lása azonban több dogmatikai problémát is előhívott, elsősorban a jogalkalmazói gyakorlatban. Említhető ezek között az egység-halmazat értékelése során az a régóta meggyökeresedett elv, amely szerint az azonos alkalommal ugyanazon sértettel véghezvitt fajtalanság és közösülés az erőszakos közösülés tényállásába olvad bele. Mivel e törvénymódosításig a büntetőjogi szabályozás enyhébben rendelte büntetni a szemérem elleni erőszakot, így az erőszakos közösülés el tudta látni a fokozott jogtárgyvédelem feladatát. A büntetési tételek összhangba hozása azonban mindezt megkérdőjelezte, és az anyagi halmazat kiküszöbölését az ítélkezési gyakorlat is csak a bűncselekmények jogi tárgyának egyezőségével tudta igazolni.¹¹ Hasonlóképpen, illetve ebből következően a stádiumok körében is problémás helyzet keletkezett, tekintve, hogy a fajtalanság kizárólag a közösülésen kívüli cselekmény lehetett. Így az egyes esetek eldöntése során központi jelentősége lett a tettesi szándék bizonyításának, hogy az közösülésre vagy csupán „fajtalan” cselekmény megvalósítására irányult. Amennyiben az erőszakos közösülés (például a sértett hatékony védekezése folytán) kísérleti stádiumban rekedt, abban az esetben (bár nyilvánvalóan megvalósult) mégsem lehetett befejezett szemérem elleni erőszakként értékelni a cselekményt, így a kísérlet mint enyhítő körülmény figyelembevétele vált alkalmazhatóvá a büntetés kiszabása során. Ezzel ellentétben azonban, ha a közösülésre kényszerítés során az elkövető még csak a nemi vágy felkeltésére irányuló, de még a közösülés fogalmi körén kívül eső magatartást fejtett ki, majd felhagyott a közösülési szándékával, így az erőszakos közösülés befejezésétől önként elállt, akkor az erőszakos közösülés kísérlete miatt ugyan nem volt büntethető, azonban az így általa befejezett stádiumba juttatott szemérem elleni erőszak miatt mint maradékselekményért fennállt a teljes büntetőjogi felelőssége (NAGY-SZOMORA 2004, 17–19.).

A büntetőjogi szabályozás változása során a második döntő jelentőségű lépésnek volt tekinthető az 1997. évi LXXIII. törvény, amely az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak passzív alanyi körének meghatározásában hozott forradalmi változást. Egyrésztől megszüntette a házassági életközösségen kívüli megzorítást a sértettek vonatkozásában, továbbá az erőszakos közösülés vonatkozásában megszüntette a nők kizárólagos passzív alanyiságát, így férfi sérelmére is megállapíthatóvá vált e deliktum.¹² A passzív alanyi kört érintő módosítás egyértelműen kimutatta a büntető jogpolitikának a szabadság és az emberi jogok biztosítása irányába történő elmozdulását, az ember személyes szabadsága, így a szexuális szabadság, szexuális önrendelkezés fokozott védelmét. A házassági életközösségen belül megvalósuló erőszakos nemi bűncselekmények büntető-

¹¹ BH 1997. 158., BH 2004. 42.

¹² További módosításokat is tartalmazott a törvény, de ezeket most a téma szempontjából terjedelmi okokból nem említem.

jogi szankcionálásával kapcsolatban az indokolás kiemelte, hogy a házastársak a házasságkötéssel nem mondanak le teljesen szexuális önrendelkezési jogukról, a házasságkötés ténye nem jogosítja fel egyik felet sem arra, hogy a szexuális érintkezést a másik fél akarata ellenére, a házastársnak lelki és sokszor fizikai gyötrelmet előidéző módon gyakorolja.

A törvénymódosítás kapcsán több pro és kontra érvet tartalmazó, a módosítás szükségzerűségét és indokoltságát igazoló vagy azt cáfoló tanulmány született. Az ellenzők érvei általában a bizonyítás nehézségeire hivatkoztak, illetve a házastársak egymással szembeni visszaélésszerű joggyakorlásának megteremtését vizionálták,¹³ bár nyilvánvaló, hogy egy bűncselekmény sértetti köréből nem lehet olyan személyeket kizárni, akik valódi elszenvedői lehetnek e deliktumnak, kizárólag azon az alapon, hogy a bizonyítás nehézségekbe ütközik. Erre az ítélkezési gyakorlatban kell megkeresni azokat a válaszokat, amelyek a bizonyítás során relevanciával bírhatnak, illetve a kriminalisztika tudományának meg kell találnia azokat a módszereket és stratégiákat, amellyel a bizonyítás sikeressé válhat, és képes lehet kiszűrni a visszaéléseket. Ezzel kapcsolatban igen megnyugtató Vaskutinak az a 2013-ban (a módosítás után 16 évvel) tett megállapítása, hogy „elvértve fordul elő, hogy házasságban élő asszonyok férjeiket erőszakos közösülés vádjával feljelentenek” (VASKUTI 2013, 93.), így mégsem vált „széles körben elterjedté” a hamis vádolás ebben a körben.

Az erőszakos közösülés férfiak sérelmére történő elkövetésének kiterjesztése ellen felhozott legtöbb indok egyrészt szintén a bizonyíthatóság nehézségeire alapozott, ugyanakkor a szemérem elleni erőszaktól való elhatárolása férfi sérelmére elkövetés esetében valódi problémát is felszínre hozott. Ugyanis az erőszakos közösülés esetében a közösülés fogalmi meghatározásában a nemi szervek érintkezése csak a közösülésre irányuló szándékkal volt megállapítható, így egy abszolút impotenciában szenvedő férfi cselekménye, amely során a nemi szervek külsőleg érintkeztek egymással, csak a szemérem elleni erőszak megállapítását tette lehetővé. Azzal azonban, hogy e bűncselekmény sértetti körét a férfiakra is kiterjesztették, ugyanezen férfi passzív alanyává válhatott egy nő által elkövetett ugyanilyen magatartással megvalósított cselekményének (GÁL 2002, 29.).

A büntetőjogi szabályozásban a szexuális cselekmények közösülésre és fajtalanságra való felosztásának a végső „kegyelemdöfést” az Alkotmánybíróság

¹³ Többek között GÁL 2002, 30.: „Az a szabályozás, amely szerint az erőszakos közösülés – teljesen differenciálatlanul – ugyanúgy büntethető házassági életközösségen kívül és belül, véleményünk szerint alapvetően hibás. Hibás azért, mert rendkívül megnöveli annak a veszélyét, hogy a »megunt« férjet erőszakos közösüléssel hamisan vádolva »félretegye« a felesége, ha az új szabályozás szélesebb körben elterjed majd a társadalom jogtudatában, és azért is, mert ennek a bűncselekményfajtának a bizonyíthatósága gyakorlatilag elképzelhetetlen.” Hasonlóképpen: KOVÁCS 2000, 55. és BLASKÓ 2004, 71.

37/2002. (IX. 4.) AB határozatával adta meg. Ugyan e határozat megszületésének egyértelműen nem ez volt a célja, azonban hatása ebből a szempontból elvitathatatlan.¹⁴ Azáltal, hogy megsemmisítette az akkori Btk. természet elleni erőszakos fajtalanság megnevezésű bűncselekményét is, a három erőszakos nemi bűncselekmény száma kettőre csökkent, közöttük csupán az elkövetési magatartás jelentette a különbséget. Tekintettel pedig a fajtalanság törvényi fogalmában megfogalmazott negatív ismervre, azaz a fajtalanság a közönségesen kívüli szexuális cselekményeket foglalta magában, azonban sem büntetési tételében nem tartalmazott, sem az egység-halmazat értékelésében nem okozott eltérő értékelést, a jogalkalmazás egyre jobban elbizonytalanodott, így egyre sürgetőbbé vált egy egységes cselekményfogalom kidolgozása, illetve ennek talaján az erőszakos nemi bűncselekmények büntetőjogi szabályozásának újragondolása.

A nemi élet szabadságának védelme a hatályos Btk.-ban

A korábbi szabályozáshoz képest a 2012. évi C. törvény a nemi szabadságot védelmező tényállások körét generálisan átalakította, amely alappontjainak tekinthető a jogi tárgy változása, a szexuális cselekmény fogalmának kialakítása, a szexuális kényszerítés deliktumának létrehozása, valamint a gyermekek kiemelt védelmével kapcsolatos rendelkezések beiktatása.¹⁵

A 2012. évi C. törvény a korábbi Btk.-ban a nemi erkölcs elleni bűncselekmények cím alatti tényállásokat önálló fejezetbe rendezte, a fejezet elnevezésével pedig a jogalkotó a nemi élet szabadságának védelmére helyezte a hangsúlyt (SZOMORA 2013, 649.). A törvény indokolása is egyértelművé tette, hogy a büntetőpolitikai nézetrendszer megváltozott, e deliktumok esetében a jogalkotó nem a nemi erkölcsöt – mint a társadalom morális rendjének megsértését – helyezi előtérbe, hanem az ember szabadságához, így a szexuális szabadságához való jogát, amely minden embernek az emberi méltóság alapjából eredő jogosultsága.¹⁶

A szexuális cselekmény fogalmának kialakításával végre megszűntek az előzőekben már részletesen tárgyalt, a közönség és fajtalanság kiüresedett meg-

¹⁴ Természetesen az alkotmánybíróági határozat a legfontosabb hatást a nemi bűncselekmények vonatkozásában a szexuális szabadság kiteljesedésére, a szexuális önrendelkezés védelmének megfelelő büntetőjogi szabályozása kialakítására gyakorolta, hiszen a természet elleni fajtalanság és a természet elleni erőszakos fajtalanság tényállásainak megsemmisítésével megszűnt a homoszexualitásra vonatkozó diszkrimináció a Btk.-ban.

¹⁵ Ez utóbbival terjedelmi okokból jelen tanulmányomban nem foglalkozom.

¹⁶ 2012. évi C. törvény Indokolása a XIX. Fejezethez.

különböztetéséből eredő jogértelmezési problémák, a törvény egy új, modern megfogalmazással nevesítette az elkövetési magatartást.¹⁷ A szexuális cselekmény fogalma az új Btk.-ban az értelmező rendelkezések közé került, és ugyan az új definíció fenntartotta a közösülés és az egyéb szexuális cselekmények megkülönböztetését, de ennek kizárólag abban a körben lehet jelentősége, hogy a törvény például a testvérrel történő vérfertőzés tényállásában kizárólag a közösülés tilalmazott (vö. SZOMORA 2013, 650.).

Gyökeres változás jött létre a nemi élet szabadságát védelmező tényállások körében, ugyanis a kényszerítés fokának megfelelően fogalmazták meg elsőként a szexuális kényszerítést, majd ezt követően, illetve erre ráépülve a szexuális erőszakot. A szexuális kényszerítés deliktuma – általában nemi zsarolás megnevezéssel – nem ismeretlen a magyar joggyakorlat számára, azonban a 2012. évi C. törvény hatálybalépéséig e cselekményeket a kényszerítés büntetteként minősítették. A jogalkotó a szexuális szabadság elleni deliktumok teljes körét az új Btk. XIX. fejezetében kívánta elhelyezni, így kiemelte a kényszerítés általános védelméből a szexuális kényszerítést, és új, speciális tényállásban, súlyosabb büntetéssel rendelte büntetni az úgynevezett nemi zsarolást. Indokolása szerint „[...] ezzel elmozdul a szabályozás a hazai és külföldi női jogvédő szervezetek, testületek (például a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöbölésével foglalkozó CEDAW Bizottság ajánlása) által is kívánt irányba”.¹⁸

A szexuális kényszerítés törvényi tényállásában a jogalkotó nem fogalmaz meg semmiféle elkövetési módot (ezzel ellentétesen: SINKU 2012, 173.), így egyedül az elkövetési magatartásból következik, hogy a szexuális cselekmény, illetve annak eltűrése nem egyezik a passzív alany akaratával. Bár a kényszerítés általában erőszak, illetve fenyegetés alkalmazásával történik, azonban nézetem szerint nem tévedett a jogalkotó. Tekintettel a kriminológia által végzett kutatásokra, ma már általánosan ismert, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetői és sértettjei hosszabb-rövidebb ideje ismerik egymást, nemegyszer áll fenn közöttük érzelmi, esetleg más, például munkahelyi kapcsolat (PARTI–SZABÓ–VIRÁG 2017, 168–169.). Ennek során nem egy esetben az elkövető által semmiféle erőszak vagy fenyegetés kifejtése nem válik szükségessé, tekintettel arra, hogy akár verbális vagy egyéb nonverbális reakcióiból a sértett úgy érzi (érezheti), amennyiben nem tesz eleget a vele szemben kimondott (esetleg még ki sem mondott, de érzékeltetett) szexuális kívánságnak, abban az esetben valamilyen nem kívánatos következménnyel kell számolnia.

¹⁷ Az elkövetési magatartás új megfogalmazása ellenére még többen tartják magukat a közösülés-fajtalanság fogalmainak alkalmazásához, így például: SINKU 2012, 173.; BLASKÓ 2018, 154–161.

¹⁸ 2012. évi C. törvény, Indokolás a 196. §-hoz.

A szexuális erőszak tényállását részben a szexuális kényszerítésre tekintettel alakították ki a Btk.-ban, attól elkövetési módjai határolják el, amelyre nézve a jogirodalom, illetve a jogalkalmazói gyakorlat régóta kikristályosodott,¹⁹ és ahogyan azt már a fentiekben megfogalmaztuk, a szexuális cselekmény fogalmának létrehozásával megszűnhetnek az ítélkezési gyakorlat során felmerült azon minősítési problémák, amelyek az elkövetési magatartások (közösülés, fajtalan-ság) megkülönböztetésével együtt jártak. (Lásd: SZOMORA 2013, 653.; BLASKÓ 2018, 157.)

Összegzés

Végső soron megállapítható, hogy a magyar büntető jogalkotás a jelenkori társadalmi berendezkedésnek, a hatályos jogszabályoknak és ezen belül a büntetőjogi dogmatikának, valamint a nemzetközi kötelezettségvállalásoknak is megfelelő, modern jogi szabályozást hozott létre, amelyben a szexuális szabadság, a szexuális önrendelkezés joga megfelelő – szükséges és elégséges – védelmet élvez. Kétségtelen, hogy e szabályok a későbbiekben további kiegészítésre, módosításra szorulhatnak (illetve szorultak), azonban nézetem szerint a büntetőpolitika ezen a téren teljesítette a rá háruló feladatokat, és hosszú időre megteremtette a szexuális szabadság védelmének büntető anyagi jogi alapjait. Napjainkban a szexuális szabadság védelme körében a bűncselekmények hatékony felderítésére, az eredményesebb bizonyításra, a gyorsabb ítélkezés megteremtésére, továbbá e deliktumok megelőzésére és az áldozatok védelmére kell a hangsúlyt áthelyezni.

Irodalomjegyzék

- ANGYAL Pál (1937): *A szemérem elleni büntettek és vétségek*. Budapest, Attila Nyomda.
- BERKES György (1986): A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In LÁSZLÓ Jenő szerk.: *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, KJK.
- BLASKÓ Béla (2004): Közösülés – „Paradigmaváltás”? In GELLÉR Balázs szerk.: *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, KJK.
- BLASKÓ Béla (2018): A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In BLASKÓ Béla szerk.: *Büntetőjog. Különös rész I.* Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- EDVI ILLÉS Károly szerk. (1901): *Az anyagi büntetőtörvények és a sajtótörvény*. Budapest, Grill.
- FEHÉR Lenke – VIRÁG György (2006): A nemi erőszak büntetőjogi szabályozása (történeti áttekintés). *Állam- és Jogtudomány*, 47. évf. 1. sz. 31–51.
- GÁL István László (2002): Szempontok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2. évf. 4. sz. 29–33.

¹⁹ Lásd: BKv 34.

- HALÁSZ Sándor (1973): A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In HORVÁTH Tibor szerk.: *Magyar büntetőjog II. Különös rész*. Budapest, BM.
- KOVÁCS Gyula (2000): Az erőszakos közöszlítés bizonyítási problémái az 1997. évi LXXIII. törvény módosítását követően. *Belügyi Szemle*, 48. évf. 4–5. sz. 39–60.
- NAGY Ferenc (1993): A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In NAGY Ferenc szerk.: *Fejezetek a magyar büntetőjog különös része köréből*. Szeged, JATE. 224–242.
- NAGY Ferenc – SZOMORA Zsolt (2004): A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIV. fejezet). De lege ferenda. II. rész. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 4. évf. 2. sz. 17–25.
- PARTI Katalin – SZABÓ Judit – VIRÁG György (2017): A szexuális erőszak jellemzői egy aktakutató tükrében. In PARTI Katalin szerk.: *Szexuális erőszak: mítosz és valóság. Kutatások a szexuális erőszakról*. Budapest, OKRI.
- PÓCZA Róbert (2005): Az erőszakos közöszlítés tényállása az „alkotmányos büntetőjog” tükrében. *Magyar Jog*, 52. évf. 1. sz. 13–19.
- SINKU Pál (2012): A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In BUSCH Béla szerk.: *Büntetőjog II. Különös rész – A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac.
- SZLEMENICS Pál (1836): *Fenyítő Törvénszéki Magyar Törvény*. Buda, Magyar Királyi Egyetem.
- SZOMORA Zsolt (2007): A fajtalanság és a nemi cselekmény. Büntetőjog-dogmatikai alapkategóriák jogösszehasonlító elemzése. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 70. köt. 17. sz. 3–56.
- SZOMORA Zsolt (2013): Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. fejezetéhez. *Magyar Jog*, 60. évf. 11. sz. 649–657.
- TÓTH Gábor (1997): Egy ágyban az ellenséggel. *Collega*, 5. sz.
- VASKUTI András (2013): Új megoldások a nemi erkölcs és a nemi szabadság elleni bűncselekmények szabályozásában. In HACK Péter szerk.: *Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium.

Pallo József¹

A büntetőjogi intézkedésekről való hazai tudományos gondolkodás a 20. század első felében

A 19. század végétől a hazai fejlődést a nemzetközi tendenciákban megjelenő értékek elfogadása vagy legalábbis az azokhoz való közelítés szándéka jellemezte. Igazán *magyar* megoldás nem volt, de ez nem azt jelenti, hogy nem voltak olyan kiemelkedő tehetségű jogtudósaink, akik nagyban hozzájárultak a korabeli európai jogi kultúra eredményeinek hazai integrálásához (PALLO 2006, 13.). Munkásságukat a korszerű nézetek mértéktartó egyeztetése és logikai összefoglalása jellemezte. A kiegyezést követően felgyorsult gazdasági fejlődést és polgárosodást széles körű társadalmi átalakulás követte. A társadalom belső feszültségei felgyülemlettek, s a századforduló után már krónikus belpolitikai válságba torkollottak, a társadalmi ellentmondások felerősödéséhez vezettek, amelyek hatására a bűnözés növekedett (NAGY 1986, 44.). A kriminalitás új formáival szemben a Csemegi-kódex klasszikus szemlélete és szankciórendszere hatástalan maradt, ezért szükségképpen felmerült az eddig nem alkalmazott kriminálpolitikai eszközök, így az intézkedések bevezetésének igénye, amelyek nyomán valósággal megpezdült az elmélet és gyakorlat. A hazánkban is érvényesülő büntetőjogi reformirányzatok, az új szemlélet következtében a múlt század végi, e század eleji irodalomban a büntető szankciórendszer szinte valamennyi alapkérdése szükségszerűen átértékelődött (HORVÁTH 1981, 32.).

Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott a magyar pozitivisták jogbölcselet két kiemelkedő alakja, Pikler Gyula (1864–1937) és Somló Bódog (1873–1920). Pikler szerint a büntetés vezérelve kizárólag a célszerűség lehet, de élesen el kell választani egymástól a javítható és javíthatatlan bűnözőket, akikkel szemben úgynevezett *minőségi büntetések* kiszabását tartja alkalmazandónak. A célszerűségi megközelítésről azt tartja, hogy a büntetés nem kívánja kivonni hatálya alól a részegeket és a félőrülteket sem, ezért nem a pusztá megtorlás kedvéért kell büntetni, hanem kizárólag azért, hogy a bűnelkövetéseket

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, tudományos dékánhelyettes, Büntetés-végrehajtási Tanszék, egyetemi docens; bv. ezredes.

csökkenteni lehessen (PIKLER 1906, 56.). Axiómája szerint ahol a büntetés képtelen ezt a célt szolgálni, ott el kell ejteni, és helyette olyan megoldást kell keresni, amely a célhoz vezet. Nem mondja ki, hogy ezek a megoldások az intézkedések, de megnevezésük² és szerepük alapján logikai értelmezéssel megállapítható, hogy egyértelműen ezekre utal. A korszakra vonatkoztatva kijelenti, hogy e megoldások (jogintézmények) közül csak a fiatal bűnösök javítóintézete fejlődött ki és működik (PIKLER 1906, 87.).

A célszerű büntetést tartja a helyes büntetésnek Somló, aki szerint még a bűncselekmény elkövetése előtt kell ezt a következményt alkalmazni. Álláspontja szerint, ha nem megtorlásnak, hanem védekezésnek tekintjük a büntetést, akkor semmi ok a védekezéssel addig várni, amíg a baj már megtörtént (SOMLÓ 1901, 55.). Érdekes pozícióba helyezkedve azt mondja, hogy ne a veszélyesség fogalmát keressük, hanem védekezzünk a veszedelemmel szemben. Látható tehát, hogy ez a fajta *ártalmatlanítás*, amely nem büntetés, megfelel az intézkedés alapkritériumainak. Mindkét szerzőnél megfigyelhető, hogy a bűnöző befolyásolásra alkalmas, de nem büntetésnek minősülő eszközöket kerestek, azonban a garanciális szempontok kidolgozását kevésbé tartották szem előtt. Somló és Pikler jogbölcseleti alapokra épülő tanai nagy hatást gyakoroltak a büntetőjogi dogmatika intézkedésekhez köthető fejlődési irányaira, amelynek fontosabb állomásait mutatom be tanulmányomban.

A klasszikus felfogás képviselői

E szerzők sorába tartozott Vargha Ferenc (1866–1940), aki a javíthatatlan bűnelkövetőkkel és munkakerülőkkel szemben elérendő célként jelölte meg annak kizárását, hogy ezek a személyek a társadalom békés polgárai között éljenek (VARGHA 1915, 12.). Álláspontját arra alapozta, hogy ezeknél a személyeknél a bűnre vezető hajlam kiirthatatlan – látható tehát, hogy Vargha alapvetően pesszimista volt az embereket illetően.

Harmat Emil (1873–1917) többek között amellett érvelt, hogy a kriminalitás elleni küzdelemben egyetlen járható út a prevenció. Kifejtette, hogy léteznek olyan büntettesek, akiknél a jogsértés nagysága és az alanyi bűnösség alapján lehetetlen fellépni, helyette esetükben a társadalmi veszélyességet kell kriminális fokmérőként alkalmazni. Elmélete szerint a közveszélyes bűnelkövetők elleni célravezető eszköz a relatíve határozatlan visszatartás, amely valamilyen nem büntetésben – tehát intézkedésben – nyilvánul meg (HARMAT 1910, 64.).

² Ezeket a fogalmakat használja: meggátlási módok, illetve előzetes közbelépési módok. (Vö. PIKLER 1906, 67.)

A büntetésfogalom támadhatóságából indult ki Rácz György (1877–1944), aki amellet érvelt, hogy a biztonsági rendszabályok alkalmasabbak a társadalomvédelmi funkciók betöltésére. Elméletének egyik sarkalatos pontja az volt, hogy a beszámíthatatlan elkövetőkkel szemben a büntetőjog tétlenségre van kárhoztatva, és ezt csak az intézkedések alkalmazásának kiteljesítésével lehet orvosolni. Szerinte a *nulla poena sine lege* elve áttörtetett, és elégséges a közveszélyesség szimptomájának fennállása, amely lehetővé teszi, hogy a jövőben a büntetőjog fokozatosan a közösség szolgálatába állítható legyen (RÁCZ 1933, 79.). Figyelemre méltó, hogy az 1930. évi olasz büntető törvénykönyv szankciórendszerét – amely élesen szétválasztja a büntetéseket és a biztonsági intézkedéseket – a klasszikus és a modern irány követeléseinek szintézisaként értékeli (RÁCZ 1937, 23.).

Az olasz születésű, de magyar állampolgár Heil Fausztin (1847–1920) arra mutatott rá, hogy a büntetések és intézkedések egymáshoz való viszonyában a túlkapásoktól is óvakodni kell, és komoly jogalkotói felelősséget jelent a kettő közötti egészséges arány megtalálása (HEIL 1885, 7.).

A vizsgált irányzatban felmerült olyan vélemény is, hogy a büntetés nem a legalkalmasabb eszköz a büntettek megátlására. Ennek a mozgalomnak elveit legtisztábban Wertheimer Manó (1875–1945) képviselte, aki szerint: amennyiben a büntetés nem javítja az embereket, akkor a hiba nem a megjavítandó emberben van, hanem abban az alkalmatlan eszközben, tehát a büntetésben, amelyet vele szemben alkalmaztak. A jogalkotás és jogtudomány fő feladatának azt jelölte meg, hogy olyan eszközöket dolgozzanak ki, amelyek képessé teszik az embert a helyes ítélet alkotására (WERTHEIMER 1903, 55.).

Bernolák Nándor (1880–1951) elsősorban a tévedést feldolgozó dogmatikai tanai (BERNOLÁK 1910, 55.) miatt mondható jelentős szerzőnek. Munkásságában amellet érvelt, hogy egy új Btk. vezérelve csakis a célszerűség lehet, amelynek értelme a jogrend védelme a büntetettek egyéniségéhez szabott eszközök bevetésével. Ugyanakkor azt állítja, hogy a büntetés elveit háttérbe kell szorítani a gyermekkorú, a fiatalok és az elmebeteg elkövetők esetében (BERNOLÁK 1903, 59.). Ez a véleménye később markánsan meg is jelent a magyar jogalkotásban, elsősorban az 1913-as Btk.-tervezet vonatkozásában.

Döntően klasszikus beállítottságú szerző volt Baumgarten Izidor (1850–1914), akiből sokszor élénk tiltakozást váltottak ki Liszt tanai.³ Kritikát elsősorban azzal szemben fogalmazott meg, hogy a modern iskolák az egyén felelősségének kikapcsolása, a bűnösség fogalmának elejtése, illetve a megtorlás helyett a megelőzés elve irányába hatnak. (BAUMGARTEN 1905, 78.). Érdekesen viszonyult a büntetés és biztonsági intézkedés közötti kapcsolathoz, amikor azt

³ Baumgarten egyébként többször utalt arra, hogy mesterének Karl Bindinget (1841–1920) tekinti.

igyekezett bizonyítani, hogy a kettő elhatárolása lényegtelen, mert ez csak a közös alkatelemek arányainak egymáshoz való viszonyára vezethető vissza, mindenféle gyakorlati haszon nélkül. Fontosnak tartja az intézkedések alkalmazásánál a pontos körülhatároltságot, mert ellenkező esetben összecserélődne a közveszélyes és az elmebajos állapot, amely óhatatlanul a büntetőjog erodálásához vezetne (BAUMGARTEN 1909, 34.).

Edvi Illés Károly (1842–1919) a vizsgált időszak kiemelkedő tehetségű jogtudósa volt, aki hervadhatatlan érdemeket szerzett a Csemegi-kódex értelmezését adó terjedelmes kommentárjával. Az intézkedésekhez kapcsolódóan abban a kérdésben, hogy szükséges-e a korlátozottan beszámítható elkövetőknek és a megrögzött iszákosoknak külön intézeteket létrehozni, nem foglalt egyértelműen állást, arra hivatkozva, hogy még a pszichiáterek is egymással ellentétes álláspontot képviseltek (EDVI ILLÉS 1905, 45.). Később álláspontja finomodott, mert az 1913-as Btk.-hoz készített javaslatában mint biztonsági intézkedést említi a szokásszerű bűnözők dologházi elhelyezését, illetve javasolja az elmebetegek és iszákosok elmeorvosintézeti elhelyezését, rámutatva arra, hogy mindez nem büntetőjogi intézkedésként alkalmazandó (EDVI ILLÉS 1913, 349.).

Az intézkedésekhez kötődő kérdések egyik legizgalmasabb képviselőjeként ismert Fayer László (1842–1906). Szakmai hírnevét az 1843. évi büntető törvényjavaslatok közzétételével alapozta meg, majd a későbbiekben a fiatalkorúak büntetőjogának reformja mellett, a büntetés végrehajtásának felfüggesztése tárgyában, valamint a kriminológián alapuló büntetőjog eredményeinek felhasználása érdekében fejtett ki sokrétű tudományos tevékenységet. Rámutatott, hogy az ilyen, *intézkedés jellegű* döntések alapvetően kérdőjelezi meg a büntetés lényegét, másrésről a bíróság közjogi jellegét üresítik ki, s folyamánnyá a törvényességi szempontok is képlékennyé válnak (FAYER 1889, 24.). Az alkoholizmussal együtt járó kriminalitást egyre fenyegetőbbnek tartotta, ezért szükségesnek látta ellene a hatékony társadalmi fellépést, azonban ambivalenciát látott az alkoholizmus által indukált *erkölcsi deficit* és annak utólagos büntetéssel vagy intézkedéssel való helyrehozatala mellett (FAYER 1889, 53.). Viszonylagos érdektelenséget mutatott a korlátozott beszámítási képességgel kapcsolatban, mert azt állította, hogy a probléma ugyan létező és aktuális, azonban – az akkor hatályos Csemegi-kódexben biztosított leszállítási lehetőségre⁴ figyelemmel – nem kell azonnali jogalkotási lépéseket tenni. Éles kritikát fogalmazott meg viszont a határozatlan büntetés vonatkozásában, amelyet a közigazgatási önkényhez sorolt, amelyben a személyi szabadság biztosítékait tárgytalannak látta. A determinizmus és a megtorlási elv egymásra hatásának tárgyában kifejtette, hogy a megtorlás és a célszerűség egymást szükségképpen korlátozza, a kettő fogalomrendszerét nem

⁴ Lásd: Csemegi-kódex 92. §.

szabad összekeverni, mert ellenkező esetben visszajutunk a korlátlan megtorláshoz (FAYER 1889, 87.). Mai szóhasználatlaltól élve a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetőivel szemben a feltételes elítélés és az erkölcsi jellegű intézkedések szükségességét szorgalmazta.

A megtorlás és a megelőzés eszméjének fiaskójára hívja fel a figyelmet báró Wlassics Gyula (1852–1937), kiemelve azt, hogy a csavargók és koldusok büntetési rendszere nem tartható fenn, illetve ijesztő mértékben szaporodott a visszaesők és a fiatakorúak száma (WCLASSICS 1892, 33.). Határozottan elzárkózott az elől, hogy a büntetőjog negligálja az egyéni felelősség és az anyai bűnösség fogalmait, vagy hogy a büntetendő cselekmény definíciója helyébe a közveszélyesség kerüljön. Álláspontja szerint a kriminalitás elleni küzdelem hatékonyságának növelése elsősorban a büntetőjog feladata, amelyben az elvont logikai fogalomrendszerek kialakítása csak gátolja az alapfeladat sikeres megvalósítását, egyben arra is rámutatott, hogy a társadalmi védekezés szükségessége nem lehet a büntetőjog kizárólagos alapértéke. Fayerhez hasonlóan Wlassics is elutasította a határozatlan ideig tartó büntetési tételek alkalmazását, mert ezekben az önkény veszélyének potenciálissá válását látta (WCLASSICS 1905, 13–34.). Ugyanakkor az elzüllő gyermekek, fiatakorú bűnösök, munkakerülők, alkoholisták és az *őrült bűnösök* esetében határozatlan idejű kényszerintézkedéseket tartott alkalmazandónak, amelyek kellő személyi biztosítékokkal körbezártak. Külön kiemelte, hogy az elmebetegek megfelelő elhelyezése érdekében gyógyintézetek és letartóztatási intézetek egész sorát kell létrehozni és működtetni (WCLASSICS 1905, 45–51.). Wlassics munkásságának érdeme alapvetően abban van, hogy a klasszikus iskola és az új tanok ütközéséből, azok eredményeit sikeresen szintetizálva előremutató javaslatokat fogalmazott meg, amelyek később Finkey munkásságában teljesedtek ki.

A büntetés és a biztonsági intézkedés éles elhatárolása mellett foglalt állást Heller Erik (1880–1958). Abból a feltevésből indult ki, hogy a büntetésnél szükségképpen fogalmi és tartalmi elem a *malum jelleg*, amelyhez, ha javító szándékú összetevőt adunk, úgy a lényegi elemtől idegen tartalmi komponens jelenik meg. Ennek a sajátos együttállásnak az a következménye, hogy a represszió egyben büntetés és intézkedés is. A biztonsági intézkedés⁵ legfontosabb elemét a javításban és az ártalmatlanná tételben látja, ugyanakkor a büntetés kiszabása szerint csakis a megtorlás elve alapján történhet, a tartam tekintetében pedig a speciális prevenció elvét tartotta követendőnek (HELLER 1924, 94.). A büntetést és intézkedést alapvetően elválasztotta egymástól, mikor az alkalmazási okként jelentkező tényálladékok, illetve a cél és tartalom mentén vizsgálta

⁵ Meg kell jegyezni, hogy Heller a szóhasználatában nem volt következetes, mert hol biztonsági intézkedés, hol biztonsági szabály megnevezést használt.

azok jellemzőit. Felhívta a figyelmet arra, hogy vannak olyan körülmények, amelyek elhomályosíthatják a kettő differenciálódását, példaként említette, hogy a büntetés a speciális prevenció eszközévé válhat, míg az intézkedés adott esetben megtorlás, tehát büntetés jelleget ölthet (HELLER 1924, 102.). Heller 1937-es tankönyvében kísérletet tett a biztonsági rendszabály, tehát az intézkedés definíciójának megalkotására, amelyet így fogalmazott meg: az állam által bűncselekményi tényálladéku cselekmények megelőzésére végzett, személy ellen alkalmazott kényszer (HELLER 1937, 143.). Nyilvánvaló, hogy az intézkedés célját nemcsak bűncselekményekben, hanem bűncselekményi álladéku cselekményekben is látta, és ezzel mintegy előképét adta a kényszergyógykezelés jelenlegi szabályozásában szereplő büntetendő cselekmény megfogalmazásának. Későbbi publikációiban amellettt érvelt, hogy a jogkövetkezmények dualizmusát továbbra is fenn kell tartani, példaként fejtette ki a beszámíthatatlanokkal és korlátozottan beszámíthatókkal szemben az intézkedések fenntartásának szükségességét (HELLER 1939, 56.). Tulajdonképpen hiányosságként fogalmazta meg 1941-ben, hogy a beszámíthatatlan elkövetőkkel szemben nem a legmegfelelőbb intézkedést alkalmazza a jogrendszer. Gyakorlati javaslatot is felvetett, mert azt szorgalmazta, hogy a beszámíthatatlan elkövetőket a bíróság döntése szerint speciális gyógyintézetbe utalják, míg a korlátozottan beszámíthatók esetében végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását javasolja, külön az ilyen elmeállapotúak részére kialakított intézetekben. Amennyiben az elkövető cselekménye az ittasságával van összefüggésben, a szabadulás után az iszákosok gyógyintézetébe kell irányítani (HELLER 1941, 34.). Heller munkásságát úgy lehetne jellemezni, hogy következetesen kiállt a társadalom védekezésének érellyesebb tétele érdekében, kiemelve a speciális prevenció, elsősorban az intézkedések eszközrendszere hatékonyabb kiaknázásának szükségességét. Ugyanakkor a klasszikus értékrend következtében a megtorló büntetést tartotta az alapvető jogkövetkezményi kategóriának, amely mellett az állam és az egyén érdekét egyaránt szolgáló intézkedéseknek csak másodlagos jelentőséget tulajdonított. Kétségtől kiemelkedő alakja volt a két világháború közötti tudományos életnek, és mély nyomokat hagyott a szakirodalomban, azonban megítélése nem volt egyértelmű, mert kritikusai többször szemére vetették elvont és nehézkes stílusát, valamint egyértelmű elkötelezettségét a német jogdogmatika iránt (BÉKÉS 1972, 132.).

A közvetítő irányzatot előtérbe helyező mozgalom

Az 1930-as években már megfigyelhető volt, hogy a büntetőjoggal foglalkozó szakemberek érdeklődésének középpontjába mindinkább a liszi kriminálpolitikai

célgondolat és annak korszerű felfogásával kapcsolatos eszmék kerültek.⁶ Egyértelműen a gyakorlatiasság és rugalmasság vált az elméleti és gyakorlati tudományos gondolkodás sarokkövévé, ezzel elvetve azokat a korábbi törekvéseket, amelyek a szankciórendszer radikális megreformálását szorgalmazták. A második világháborút követően a szellemi mozgástér egyre elviselhetetlenebbé váló beszűkülése ellenére komoly munka folyt annak érdekében, hogy az igazságos megtorló büntetés funkcióját a társadalomvédelem gyakorlati céljával és feladataival összeegyeztessék.

A korszak reformeszméinek lelkes híve volt Balogh Jenő (1864–1953), aki mint igazságügyi miniszter is befolyásolta a büntetőjogi fejlődés irányát, és kétségtávolú maradandó életművet hagyott maga után. Balogh mellett érvelt, hogy az úgynevezett szokásszerű bűnözők esetén hatástalan a büntetés folyamatos hosszabbítása, helyette célravezetőbb a büntetőjog és a börtönügy gyökeres reformja (BALOGH 1888, 35.). Ebben a gondolatkörben részletesen kifejtette, hogy a javíthatatlan bűnözőkkel szemben hathatósabb represszióra van szükség, amely nem más, mint a büntetés mellett minden lehetőséget kimerítő intézkedés megtétele, elsősorban a gyermekkorúak, az alkoholisták és a pártfogásra szorulóknak vonatkozásában (BALOGH 1910, 43.). Reformtanai között szerepelt a közveszélyes bűntettek és a csupán biztonsági intézkedést igénylő elkövetők közötti differenciálás is, amelyben bemutatja a közveszélyes elmebetegeket, a korlátolt beszámításúakat, a bűnelkövető alkoholisták önálló intézkedésben való elhelyezésének szükségességét, ahol sem a büntetés, sem a megtorlás nem domináns. Az ilyen elhelyezés elsősorban gyógyító kezelésnek, illetve ártalmatlanításnak minősül, amely párosul a szabadság elvonásával, és egy sajátos közigazgatási biztonsági intézkedésként jelenik meg (BALOGH 1910, 42.). Balogh munkásságának megítélése nem volt egyértelműen pozitív, elsősorban Vámbéry Ruzstem kritizálta, aki azt róta fel, hogy Balogh közveszélyes bűnelkövetőkkel kapcsolatos állásfoglalásai nem teljesen megalapozottak és következetesek (VÁMBÉRY 1914, 34.). Ugyanakkor Finkey Ferenc elismerően szólt, amikor az írta, hogy Balogh műveivel és kodifikátori működésével is utat tört a modern jogintézményeknek a magyar büntetőjogban.⁷

Vámbéry Ruzstem (1872–1948) kezdetben Liszt nyomdokain járva kiemelte, hogy a célszerűség és a prevenció gondolatát és elfogadott elveit át kell vinni a represszió területére. A határozatlan tartamú büntetéssel kapcsolatban álláspontja változott, mert eleinte egyértelműen azzal szemben érvelt, majd a büntetést *nevelő büntetésnek* minősítette, ezzel gyakorlatilag elismerve létjogosultságát. Ugyanakkor rámutatott arra is, hogy az a megoldás, amely a határozatlan

⁶ Ezzel persze nem arra utalok, hogy maga a közvetítő irányzatot előtérbe helyező mozgalom ekkor indult, csupán azt jelzem az 1930-as évszámmal, hogy ekkor vált erőteljessé és meghatározóvá.

⁷ Némi malíciával meg lehet említeni, hogy Finkey 1904-ben Balogh Jenő és Wlassics Gyula javaslatára került az MTA levelező tagjai sorába. Ennek fényében érthető Finkey inkább pozitív véleménye egykori támogatójáról.

büntetést a biztonsági rendszabály *bárányjelmezébe* öltözteti, és utóbüntetésként alkalmazza, súlyosan igazságtalan (VÁMBÉRY 1900, 32.). Kora haladó szellemű külföldi büntető törvénykönyveinek⁸ elemzése kapcsán üdvözölte, és a magyar jogrendbe való beemelésre alkalmasnak találta azt a megoldást, hogy a közveszélyes elkövetők elmeorvosintézetbe utalását a bíróság rendelje el, míg a korlátozottan beszámítható személyek az enyhébb büntetés kiállása után gyógy- vagy gondozóintézetbe utaltassanak.⁹ Külön kiemeli, hogy ezekben a törvénytörvényekben a büntetés és biztonsági intézkedés szembeállításával tette lehetővé azt, hogy az egyéb elbánást érdemlő kategóriák, mint például az elmebetegek, iszákosok, fiatalkorúak esetén a krimináletiológiai jellemzők figyelembevételével lehetőség legyen a személyre szabott intézkedések alkalmazására. Bindinggel egyetértve, de más indok alapján, felvetette azt, hogy a büntetést és biztonsági intézkedést külön kell választani, ugyanis Binding az állította, hogy a büntetés a nemesebb jogkövetkezmény, míg az intézkedés csupán policiális jellegű beavatkozást jelent (BINDING 1887, 89.). Vámbéry ezzel szemben azt mondta, hogy a differenciálás alapja az, hogy a büntetés a tett ellen irányul, az intézkedés pedig a tettes valamely tulajdonsága ellen (VÁMBÉRY 1910, 234.).

A későbbiekben arra a meggyőződésre jutott, hogy a büntetés és biztonsági intézkedés között elméletben könnyű, a gyakorlatban azonban szinte lehetetlen különbséget tenni. Ennek ellenére kísérletet tett a kettő elhatárolására, és ki-mondta, hogy a büntetés célzatosan *malum*, és a generális prevención alapuló hatáson nyugszik, ezzel szemben az intézkedés nem mint *malum* jelenik meg, és hatását a speciálprevención keresztül közvetíti.

Valósággal sziporkázik, amikor 1914-ben a megrögzött büntetésekről szóló törvényjavaslatban szereplő, határozatlan időre vonatkozó dologház megnevezésű jogintézményt¹⁰ a középpontba állítva fogalmaz meg éles kritikát. E helyütt teljesen jogosan tette fel a kérdést, hogy amennyiben ez nem különbözik a szabadságvesztéstől, akkor mi értelme van annak, hogy a megrögzött büntettest előbb a cselekmény súlyához igazodó szabadságvesztésre ítélik (VÁMBÉRY 1914, 234.). Vámbéry nevéhez fűződik az intézkedések sajátos rendszerben való csoportosítása: különbséget tett az olyan intézkedések között, amelyeket büntett elkövetése miatt kell alkalmazni,¹¹ és az olyanok között, amelyek nem kapcsolódnak ehhez.

⁸ Az 1909. évi német és osztrák büntető törvénykönyvre való utalás.

⁹ Vámbéry ezzel gyakorlatilag feltétel nélkül elfogadja Liszt vonatkozó javaslatát, amelyet már a marburgi programban (1882) is felvázolt.

¹⁰ A javaslat szerint ennek végrehajtása ugyanazt jelentette volna, mint a szabadságvesztés, amely azért is ellentmondásos, mert szabadságvesztés után lehetett alkalmazni. Tehát azt jelentette mindez, hogy *börtönből börtönbe* került volna az elkövető, ami nyilvánvaló jogi nonszensz.

¹¹ Értelemszerűen ezek felölelik, illetve pótolják a büntetést.

Megállapította, hogy a társadalomra közveszélyes személyek – így különösen az elmebetegek, korlátozott beszámítási képességűek és iszákosok – gyógyítását, illetve ártalmatlanná tételét a jogrendszer a közigazgatásra hárítja, rosszabb esetben nem törődik ezekkel az emberekkel. Ezekkel a közveszélyes elkövetőkkel szembeni hatékonyabb fellépést hiányolja, és a megoldás érdekében több külföldi példát is átültethetőnek tart.

Liszt tanainak lelkes híveként lépett a magyar tudományos élet színpadjára Irk Albert (1884–1952), és ennek megfelelően a büntetés és biztonsági intézkedés monizmusát hirdette. Nem talált semmilyen éles elhatároló különbséget a két szankciófaj között, viszont rámutatott a közös ismérvekre, amelyeket a joghatárányban és a bűncselekmény elkövetésében mint előfeltételben látta. Azt fejtette ki, hogy a jövőben a büntetés klasszikus fogalmát a kriminológia tudománya oly mértékben alakítja, hogy a büntetés nem lesz más, mint biztonsági intézkedés (IRK 1915, 45.).

Látható, hogy a liszti hatás itt is visszaköszön, mert Irk gyakorlatilag azt szorgalmazta, hogy a büntetés alkalmas legyen a társadalomvédelmi célok elérésére éppúgy, mint a prevenció betöltésére. A közveszélyes elkövetők vonatkozásában egyértelműen úgy foglalt állást, hogy speciális, kifejezetten erre a célra létrehozott intézetekben helyezendők el, ahol addig kell a kezelést folytatni, amíg állapotuk ezt indokoltá teszi. A közveszélyes iszákosokkal kapcsolatban az volt a meggyőződése, hogy büntetés és gyógyintézeti kezelés együttes alkalmazására van szükség, természetesen a megfelelő jogállami garanciák biztosítása mellett (IRK 1915, 66.). Ehhez az elkövetői körhöz kapcsolódóan fejtette ki nézeteit a sterilizáció és kasztráció alkalmazásának büntetőjogi megítéléséről, vonatkozó nézete szerint ez a kétfajta orvosi beavatkozás kriminálpolitikai szempontból nem javasolt, és több, súlyos etikai és morális problémát is felvet (IRK 1936, 12.). Munkásságát értékelve elmondható, hogy elveiben, gondolkodásmódjában nem tudta magát Liszt tanaitól függetleníteni.

Értékes gondolatokkal járult hozzá a fejlődéshez Friedmann Ernő (1883–1944), aki az 1910-es évek ismert ügyvédje és tudományos szakírója volt. Egyik korai munkájában azt kívánta igazolni, hogy a klasszikus iskola alapvetően a bűncselekménnyel okozott társadalmi kárt és a megtámadott jogi tárgy értékéhez mért büntetést helyezi középpontba, ezzel szemben az új tanok képviselői¹² azt a veszélyességet tartják mérvadónak, amelyet az elkövető a társadalom számára magában rejt (FRIEDMANN 1907, 12.). Rámutatott arra is, hogy figyelembe kell venni a tettes közveszélyes állapota mellett az általa veszélyeztetett jogtárgy értékét is. A büntetés és az intézkedés elhatárolása kapcsán kifejtette, hogy a büntetés célja a büntett által a sértett félben, illetve a megsértett jog-

¹² Friedmann nagy tisztelője volt Wilhelm Kahl munkásságának, itt is rá hivatkozik.

rendben előidézett káros hatások ellensúlyozása és *malum* kilátásba helyezése, valamint a végrehajtásával másokat bűncselekmények elkövetésétől visszatartani (FRIEDMANN 1910, 23.). A biztonsági rendszabályok rendeltetéséről azt vallotta, hogy feladatuk küzdeni a tettesben rejlő társadalmi fogyatkozások ellen az átalakításukkal, vagy az ártalmatlanná tételükkel. Megfogalmazta, hogy a büntetésnek mindig az elkövetett bűncselekményhez kell igazodnia, amelynek mértékét a társadalomellenes cselekmények leszűródött tartalma adja, míg a biztonsági rendszabályok az egyén közveszélyességéből indulnak ki, és mértékük az ellenük való védekezés fokához igazodik (FRIEDMANN 1907, 45.). Következésképpen kitarzott emellett, hogy a két szankciófajt nem lehet egy megítélés alá vonni, ezért olyan rendszer kidolgozását szorgalmazta, amelyben a büntetések mellett megjelennek a társadalom védelmét hatékonyan szolgáló – akár határozatlan tartamú – intézkedések. Ennek kiteljesedéséhez szükséges az új struktúra, amelynek elemei a represszió (büntetés, megtorlás) és a biztonsági rendszabály (prevenció). Ez utóbbi alkalmazási körébe kívánta vonni az elmebetegeket, a korlátozottan beszámíthatókat és a gyógyításra szoruló iszákos bűnelkövetőket. Szűkebben értelmezett tudományos tevékenységében a közvetítő álláspontot képviselte, azonban ez nem csökkenti Friedmann tudományos teljesítményének jelentőségét, amelyet Finkey is elismert és méltatott (FINKEY 1922, 11.).

Felmerült annak sürgetése is, hogy bizonyos intézkedés jellegű szankciókat a büntetőjogi jogkövetkezmények közé kell transzponálni, s ennek az elgondolásnak volt lelkes híve Angyal Pál (1873–1949). Már 1904-ben azért szállt síkra, hogy a közveszélyes bűnelkövetők kiszabott büntetésüket tébolydában vagy más alkalmas intézetben töltsék ki, ahol megfelelő ellátásban részesülnek. Azt javasolta, hogy a csekély fokú közveszélyesség esetén a büntetés kitöltése után társadalmi felügyelet alkalmazására kerüljön sor, nagyobb fokú közveszélyesség esetén munkatelepre való beutalást látott célravezetőnek, míg extrém esetben határozatlan tartamú társadalmi védőintézeti elhelyezést szorgalmazott (ANGYAL 1908, 36.). Kiemelt szerepet tulajdonított a megelőzésnek, amelynek eszközrendszerébe sorolta többek között az úgynevezett büntetést pótló intézkedéseket. Ezen jogintézmények közé helyezte azokat a megoldásokat, amelyek a büntetendő cselekmények elkövetőivel szemben alkalmazandók, és az átalakítás, illetve javítás igénybevételével a társadalom védelmét szolgálják. A csökkent szellemi értékűek és az alkoholisták gyógyintézetekbe való elhelyezése érdekében is többször szót emelt. Az 1920-as tankönyvében jelent meg az úgynevezett védelmi büntetés fogalma, amelynek sajátosságát az érzéki rosszat jelentő büntetés és a fékező erőt képviselő védelmi intézkedés sajátos viszonyával jellemezte. Az intézkedések tekintetében meghatározónak tartotta a megtorló elem hiányát, ugyanakkor rávilágított arra is, hogy a védelmi intézkedések elsősorban a biztonsági intéz-

kedések, azonban ezek nem keverendők össze a speciális közigazgatási védelmi rendszabályokkal (NAGY 1986, 32.).

Angyal sajátos véleményyt alakított ki a büntetés és intézkedés közötti viszonyról. Kifejtette, hogy a büntetés elsősorban az igazság, az intézkedés pedig a célszerűség alapján álló jogkövetkezmény, ugyanakkor nem tartja egymással ellentétes eszköznek a két szankciófajt. Sőt, úgy érvelt, hogy a biztonsági intézkedés a büntetés kiegészítéseként is felfogható (ANGYAL 1920, 72.). Figyelemre méltónak találok azt a logikai okfejtését, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy a tettes a jog által méltányolható személyi körülményei mintegy beleszővődnek a büntetőjogba, és ennek egyenes következményeként a jogalkotó ezeket az elkövetőket *ipso iure* kiemeli a megtorló büntetés alkalmazási köréből, és különleges elbánásban részesíti őket (ANGYAL 1941, 34.). Ellentmondásos, sőt meghökkenítő az a javaslata, hogy a közveszélyes pszichopatikus elkövetőkkel szemben bűncselekmény elkövetésének hiányában is alkalmazhatónak tartja a megfelelő intézkedést, amennyiben anélkül a legnagyobb valószínűség szerint megvalósulna a bűncselekmény (ANGYAL 1941, 45.).

Angyal a magyar büntető jogirodalom egyik legtermékenyebb szerzője volt, igen értékesek összefoglaló művei, azonban egyes, a törvényességi követelményekkel ellentétes nézetei erősen vitathatók.¹³

A bűnügyi tudományok valamennyi ágával, így a börtönüggyel is behatóan foglalkozott a debreceni és később miskolci jogászprofesszor, Hacker Ervin (1888–1945), aki több munkájában is érintette az intézkedések témakörét. Alapvetése szerint a büntetés és intézkedés két egymást kiegészítő szankciófaj, azonban egyértelműen elhatárolhatók egymástól, annak ellenére, hogy a biztonsági intézkedés a kialakulás állapotában van. A két jogkövetkezmény közötti különbség kapcsán azt állította, hogy a büntetéshez szükségképpen mindig kötődik a társadalom erkölcsi rosszallása, az elkövető bűnössége és inkább az osztó igazságosság eszméje hatja át (HACKER 1939, 23.). Ezzel szemben az intézkedések tekintetében azt az álláspontot képviselte, hogy az erkölcsi negatív értékítélet elhomályosul, az elkövető társadalmi veszélyessége dominál az alkalmazás tekintetében, és foganatosításukban a célszerűségi szempontok a meghatározók. Az intézkedések alkalmazását elsősorban az abnormális és alkoholisták, valamint a fiatalok elkövetőkkel szemben látja alkalmazandónak, s alapvető küldetésének a társadalom biztonságának megóvását és a bűnelkövetők ártalmatlanná tételét tartotta (HACKER 1941, 78.).

Finkey Ferenc (1870–1949) a büntető jogkövetkezmények területének egyik legkiemelkedőbb és legtermékenyebb művelője volt hazánkban

¹³ Angyal az 1940-es évek elején például odáig jutott, hogy bűncselekmény hiányában, *egyéb jelekből megállapítható* kriminális veszélyeztetettség esetén is alkalmazhatónak tartja az intézkedést.

(PALLO 2008, 87.). Tudományos munkássága elválaszthatatlanul összeforr a 19. század utolsó évtizedeinek büntetőjogi reformtörekvéseivel és az új iskolák tanainak követésével. Amellett szállt síkra, hogy a büntetendő cselekmény fenntartása mellett sem elvi, sem gyakorlati szempontok nem indokolják a közveszélyesség eltörlését. E fogalmi körbe vonta a visszaesőket, a korlátozott beszámítási képességűeket, a hivatások¹⁴ csavargókat, a közveszélyes alkoholistákat és a visszaeső fiataikorú elkövetőket.

Úgy ítélte meg, hogy a közveszélyes, korlátozott beszámítású elkövetőket a bíróságnak orvosi és közigazgatási vezetés alatt álló gyógy-letartóztató intézetekbe, a közveszélyes csavargókat kényszer-dologházba, illetve – állapotuktól függően – szegényházba kell utalnia. Az iszákos elkövetők esetében a speciális gyógyintézetet tartotta a megfelelő elhelyezésnek (FINKEY 1910, 34.). Következetes volt abban, hogy állandóan szorgalmazta a Btk. gyökeres átdolgozását az új reformeszmék szellemiségének megfelelően, s elismerte, hogy a megtorlás és az igazságos büntetés nem ellentétes jogi kategóriák az intézkedéssel szemben. Első tankönyvében részletesen szolt a megelőzési intézményekről, amelyek szerinte a javítóintézetek, a gyermekvédelem, a rabsegélyezés, a koldusmenhelyek és a gyógy-letartóztató intézetek. Kifejtette, hogy ezek megvalósítása és rendszerbe állítása a reformtörekvések és a kriminálpolitikai törekvések szükségszerű és elkerülhetetlen velejárói (FINKEY 1909, 86.). Finkey is kísérletet tett a büntetés és intézkedés elhatárolására, e szerint azonosságot mutatnak az alkalmazás előfeltétele, a joghátrány jellege és a büntető bíróság hatásköre tekintetében, egyidejűleg különbségként mutatja be alkalmazásuk alapját és célját.¹⁵ Látható, hogy a büntetés és intézkedés közötti differenciálást szükségesnek tartotta, annak ellenére, hogy a kettősség miatt a büntetés fogalma kicsit megmerevedik, bár ez ellen nem emelt éles kifogást. Alátámasztja mindezt az is, hogy később már a személyre szabott szankció alkalmazása mellett kardoskodott, amelynek legnagyobb előnyét abban ragadta meg, hogy ezzel a társadalom a közveszélyes elkövetők ellen is hatékonyan tud védekezni, illetve fellépni. Ezeknek a személyre szabott szankcióknak egyik csoportját biztonsági rendszabályoknak nevezte, és két kategóriába sorolta őket. Az első csoportba kerültek a közveszélyes elkövetők ártalmatlanná tételére és gyógyítására szolgáló intézmények, amelyek felölelik az elmebetegeket és az alkoholistákat, akiket gyógy-letartóztató intézményben kell elhelyezni. A munkakerülőket, csavargókat és koldusokat Finkey dologházakba és menedékhelyekre irányítaná. Végül a hivatások bűnelkövetők ártalmatlanná tételére

¹⁴ A korabeli szóhasználat a hivatások megnevezés alatt azokat értette, akik életvitelszerűen voltak ebben a helyzetben. Napjainkban ezt a kategóriát leginkább a hajléktalan megnevezés fedi le.

¹⁵ Nyilvánvalóan a cselekmény és az elkövetői veszélyesség alapján.

érdekében a biztonsági letartóztatás alkalmazását nevesítette. A második csoportba kerültek azon intézmények, amelyek a társadalom védelmét szolgálják, így a menedékházak, a munkatelepek, a rabsegélyezés és a gyermekvédelmi intézkedések (FINKEY 1909, 58.). Ennek megfelelően azt szorgalmazta, hogy az éppen zajló büntetőjogi kodifikációhoz kapcsolódva¹⁶ a Btk. szankciórendszerét egészítsék ki a nevelő és biztonsági intézkedésekkel. Álláspontja szerint az intézkedések eszméje nem új keletű a büntetőjogban, csupán a lényegüket a mellékbüntetések kényelmes, de tisztázatlan fogalmába vonták, egyúttal azt is kijelentette, hogy a biztosító intézkedések fogalmát és büntetéshez mért helyzetét¹⁷ tisztázni kell. Szintén értetlenül szemlélte azokat a véleményeket, amelyek a társadalmi védekezés elvét újszerűen igyekeznek felvezetni, ehhez kapcsolódva kijelentette, hogy ez mindenkor – akár deklarátlanul is – a megtorlás elve mellett a büntetőjog másik alappillére volt. A büntetések és intézkedések harmonizálása véleménye szerint a dualisztikus megoldáshoz vezetett, mert az új intézkedéseket nem lehetett a büntetés fogalomrendszerébe beszorítani, illetve a büntetés hagyományos fogalmát elejteni, és csak intézkedésekkel felváltani. Finkey a szankciókra vonatkozó elméleteit a közvetítő irányzat szellemében foglalta össze. Nevéhez fűződik, hogy a magyar jogtörténetben első alkalommal végezte el a büntetés-végrehajtás tudományos alapokra helyezését, és hosszú éveken keresztül gondoskodott annak fejlesztéséről a tudományos értékek alapján. Nem véletlen tehát, hogy napjainkban a magyar börtönügy egyik legnagyobb alakjaként tekintünk munkásságára, akinek éppen ebben az esztendőben, 2020-ban ünnepeljük születése 150. évfordulóját.

Ez az esztendő azonban más alkalomból is különösen nevezetes a hazai jogásztársadalom számára, hiszen a magyar büntetőjog egyik „magister juris criminalisa”, Blaskó Béla professzor úr betölti 70. életévét. Mi, egykori tanítványok, akik megjártuk a legendásan következetes szigort támasztó, de ugyanakkor emberarcú Blaskó-iskolát, csak köszönettel és hálával tartozunk a tanár úrnak azért, mert egészséges jogászi látásmódot, élet szemléletet kaptunk, és ugyanakkor részt vevő tudást szerezhettünk a vele töltött évek alatt.

Egyénisége, személye: eszménykép. Munkássága: példa. Isten éltesen, Professzor Úr!

¹⁶ Az 1913-as kodifikációra történik a hivatkozás.

¹⁷ Ehhez kapcsolódva friss példát is hozott, amikor megemlítette a biztonsági intézkedés magyarországi új kategóriáját, a *közigazgatási jellegű internálást*, amelyet az 1919. évi dec. 5-ei BM rendelet 17. §-a emelt be a magyar jogrendbe.

Irodalomjegyzék

- ANGYAL Pál (1908): A társadalom védelme a közveszélyes büntetéseken ellen. *Büntetőjogi Értekezések*, 1. füzet.
- ANGYAL Pál (1920): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum.
- ANGYAL Pál (1941): *A biztonsági intézkedések reformkérdései*. Budapest, Attila Nyomda.
- BALOGH Jenő (1888): Börtönügyi viszonyaink reformjához. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 4. köt. 1. füzet.
- BALOGH Jenő (1910): A büntetőjog átalakulása és a biztonsági rendszabályok. *Jogtudományi Közlöny*, 45. évf. 51. sz. 443–444.
- BALOGH Jenő (1910): A büntetőjog válsága. *Budapesti Szemle*, 38. évf. 402. sz. 321–345.
- BAUMGARTEN Izidor (1905): Socialis és individualis irány a büntetőtörvényhozásban. *Jogállam*, 4. évf. 9. sz. 653–659.
- BAUMGARTEN Izidor (1909): Az új irányok a büntetőjogban. *Jogtudományi Közlöny*, 44. évf. 44. sz. 377–378.
- BÉKÉS Imre (1972): A büntetőjogi és büntető eljárásjogi tudományok. In SINKOVICS István – BALOGH Sándor – HORVÁTH Pál – ERDEY-GRÚZ Tibor szerk.: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970*. Budapest, ELTE. 281–309.
- BERNOLÁK Nándor (1903): *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*. Budapest, Singer Wolfner.
- BERNOLÁK Nándor (1910): *A tévedés tana a büntetőjogban*. Kassa, Mildner.
- BINDING, Karl (1887): *Die Normen und ihrer Übertretung*. Leipzig, Baalbeck.
- EDVI ILLÉS Károly (1905): A börtönügyi congressus vitakérdései. *Jogállam*, 4. évf. 7. sz. 493–514.
- EDVI ILLÉS Károly (1913): *A büntetőjogi törvényelőkészítő bizottság munkálatai*. Budapest, MTA.
- FAYER László (1889): *A büntetési rendszerünk reformja*. Budapest, Franklin.
- FINKEY Ferenc (1909): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill.
- FINKEY Ferenc (1910): A csavargásról és koldulásról szóló legújabb törvényjavaslatok. *Jogtudományi Közlöny*, 45. évf. 8. sz. 65–67.
- FINKEY Ferenc (1922): *Büntetés és nevelés*. Budapest, Grill.
- FINKEY Ferenc (1925): *Társadalmi védekezés és büntetőjog*. Miskolc, Magyar Jövő.
- FRIEDMANN Ernő (1907): Büntetendő cselekmény és közveszélyesség. *Jogtudományi Közlöny*, 42. évf. 48. sz. 414–415.
- FRIEDMANN Ernő (1910): *A határozatlan tartamú ítéletek*. Budapest, Athenaeum.
- HACKER Ervin (1939): *Két kriminálpolitikai dolgozat*. Miskolc, Ludvig.
- HACKER Ervin (1941): *Büntető igazságszolgáltatásunk az utolsó években és kriminálpolitikai teendők*. Miskolc, Ludvig.
- HARMAT Emil (1910): *A büntetőjog reformja a különösen veszélyes büntetéseken elleni védelem érdekében*. Máramarosziget, Patria.
- HEIL Fausztin (1885): *Naturalismus a büntetőjogban*. Budapest, Magyar Jogászegylet.
- HELLER Erik (1924): *A büntetőjogi elméletek bírálata, bevezetéssel a büntetéskezelés elméletéhez*. Budapest, Szent István Társulat.
- HELLER Erik (1937): *A magyar büntetőjog általános tana*. Szeged, Szent István Társulat.
- HELLER Erik (1939): *A biztonsági rendszabály jövője (Angyal Pál emlékkönyv)*. Budapest, Szent István Társulat.
- HELLER Erik (1941): *Büntetőjogunk haladásának útja*. Szeged, Szent István Társulat.
- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest, Akadémiai.
- IRK Albert (1915): *A büntetőjog átalakulása*. Kolozsvár, Patria.

- IRK Albert (1936): *A sterilizáció és kasztráció kriminálpolitikai szempontból*. Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomda.
- NAGY Ferenc (1986): *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, KJK.
- PALLO József (2006): A gyógyító jellegű büntetőjogi kényszerintézkedések végrehajtásának jellegzetességei. *Börtönügyi Szemle*, 25. évf. 3. sz. 21–34.
- PALLO József (2008): A magyar börtönügy arcképcsarnoka: Finkey Ferenc (1870–1949). *Börtönügyi Szemle*, 27. évf. 2. sz. 87–88.
- PIKLER Gyula (1906): *A büntetőjog bölcselete*. Budapest, Grill.
- RÁCZ György (1933): *Az individualisztikus büntetőjogi szemlélet alkonya*. Budapest, Pallas.
- RÁCZ György (1937): *Bevezetés az olasz fasiszta büntetőjogba és az olasz büntetőtörvénykönyv*. Budapest, Franklin.
- SOMLÓ Bódog (1901): *Jogbölcsélet*. Pozsony, Stampfel.
- VÁMBÉRY Ruzstem (1900): *Büntetőpolitikai követelések*. Budapest, Politzer.
- VÁMBÉRY Ruzstem (1910): A megtorlás alkonya. *Jogtudományi Közlöny*, 45. évf. 46. sz. 399–400.
- VÁMBÉRY Ruzstem (1914): Törvényjavaslat a megrögzött büntetésekről. *Jogtudományi Közlöny*, 49. évf. 5. sz. 44.
- VARGHA Ferenc (1915): A megtorlás és védekezés pszichológiája. *Bűnügyi Szemle*, 3. évf. 6., 7., 8. sz. 241–260., 289–310., 337–358.
- WERTHEIMER Manó (1903): *A büntettek alapoka. Büntető-bölcséleti tanulmány*. Budapest, Grill.
- WLASSICS Gyula (1892): Új irányok a büntetőjogban. *Budapesti Szemle*, 20. évf. 181. sz. 22–41.
- WLASSICS Gyula (1905): Hazánk és a büntetőjog fejlődése. *Jogállam*, 4. évf. 8. sz. 573–603.

Pápai-Tarr Ágnes¹

Büntetéskiszabási kérdések, avagy néhány gondolat a visszaeső bűnelkövetőkről²

Bevezetés

A növekvő börtönnépesség problémájának megoldása az utóbbi időben egyre több állam büntetőpolitikájának kiemelt, prioritást élvező kérdése. Régi és oly sokat hangoztatott, de sajnos napjainkban is igaznak tűnő mondás, hogy a börtön a legjobb bűnözői akadémia. Tanulmányok mutattak rá, hogy a növekvő börtönnépességnek nemkívánatos hatásai közé tartozik – többek között az is –, hogy az elítéltek a szabadságvesztés büntetésből szabadulva sok esetben még veszélyesebbek a társadalomra, mint amikor megkezdték büntetésük végrehajtását (DERMINE et al. 2019, 8–9.). Az USA-ban az aktuális statisztikai adatok arról számolnak be, hogy a börtönpopuláció 20%-a a szabadulás utáni három éven belül újra erőszakos bűncselekményt követ el (YUKHNENKO–SRIDHAR–FAZEL 2019). Az Egyesült Királyság adatai alapján kétszeres a kockázata annak, hogy egy szabadságvesztésből szabadult elítélt újra bűncselekményt követ el, szemben azzal, akit korábban valamilyen közösségi szankcióval sújtottak (YUKHNENKO–SRIDHAR–FAZEL 2019).

A fenti megállapításokra is tekintettel nem véletlen, hogy a bűnözés elleni küzdelem során mind a büntetőjog, a kriminológia és a büntetés-végrehajtás is régóta keresi azokat az eszközöket, amelyekkel a leghatékonyabban tudnak fellépni a társadalomra kiemelt veszélyt jelentő bűnelkövetői csoport tekintetében (VERMES 1963, 5.). A társadalom e káros jelenségével szembeni hatékony büntetőjogi válaszok keresése, a visszaeső bűnelkövetők felelősségre vonása és a társadalomba való visszavezetése azonban régi, és úgy tűnik, mindmáig megoldatlan gondja a büntetőpolitikának és az igazságszolgáltatásnak (VÍGH 1997, 1.). A büntetőjog-történeti tradíciók (BALLA 2011, 114–122.; SZABÓ

¹ Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, egyetemi adjunktus.

² A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2016, 107–114.), a nemzetközi tendenciák, az aktuális büntetőpolitika,³ sőt maga az Alkotmánybíróság⁴ is elfogadja és támogatja azt az attitűdöt, hogy a visszaesőnek számító és a társadalomra újra és újra kiemelt veszélyt jelentő bűnelkövetőkkel szemben szigorúbb büntetőjogi eszközökkel kell fellépni. Ezt a szigorú büntetőpolitikát képviseli hazánkban a jelenleg hatályos Btk. is, amelynek indokolása egyértelműen leszögezi, hogy a Btk.-t átható általános szigor elsősorban a visszaesőkre vonatkozó rendelkezésekben jelentkezik.⁵

A veszélyes visszaeső bűnelkövetőkkel szemben a szigorúbb büntetőjogi válaszok, bár alkotmányosan is igazoltak, hatékonyságuk megkérdőjelezhető. Hiszen a „kemény kéz” büntetőpolitikája csak akkor bizonyulna igazán hatékonynak, amennyiben látványos csökkenés mutatkozna a visszaesők számában. Érdemesnek tűnik néhány gondolat erejéig elidőzni ennél a kérdésnél, és megvizsgálni a visszaesés hazai alakulását és a jogi környezeten keresztül az aktuális helyzetképet és a nemzetközi tendenciákat.

A visszaesőkre vonatkozó büntető anyagi jogi szabályok

A jelenleg hatályos Btk. a visszaeső bűnelkövetők négy kategóriáját definiálja. A visszaesői minőség megállapítása elsősorban büntetés kiszabási, nem minősítési kérdés. A Kúria az erőszakos többszörös visszaesői minőséggel kapcsolatban leszögezte, hogy ennek megállapítása vagy éppen elmaradása nem része a bűncselekmény minősítésének, hanem büntetés kiszabást érintő rendelkezés, ezért téves megállapítása vagy elmulasztása felülvizsgálati okot nem képez,⁶ legfeljebb a „büntetőjog más szabályának megsértése” címén képezhetne felülvizsgálati okot, amennyiben emiatt törvénysértő büntetés kiszabására

³ Az új Btk. kodifikációja követte a visszaeső bűnelkövetőkkel szemben azt a szigorítást, amelyet a korábbi évek büntetőpolitikai célkitűzései már megkezdtek. A Btk. (2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről) Miniszteri Indokolása a következőket tartalmazza: „[...] a Kormány kiemelt feladata, hogy helyreállítsa Magyarországon a rendet, és javítsa az állampolgárok biztonságérzetét. Ennek egyik eszköze, ha szigorú törvények születnek [...]” Az új Büntető Törvénykönyvvel szembeni egyik legfontosabb elvárás tehát a szigorúság, amely nem feltétlenül jelent tételhatár-emelést, hanem a tetтарыыos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb megjelenítését a törvényben. A szigorítás elsősorban a visszaesőkre vonatkozó rendelkezésekben nyilvánul meg.

⁴ A 1214/B/1990-es AB határozatban az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy azok a kriminálpolitikai igények, amelyek szerint a visszaeső bűnözők szigorúbban büntetendők, alkotmányosan igazolhatók, mert a büntetőjog alkotmányos garanciális szabályai nem zárják ki, hanem egyenesen szükségessé teszik a büntetettséggel szigorúbb értékelését.

⁵ Btk. Általános Indokolása.

⁶ BH 2013.2.43.

került sor.⁷ S logikusan következik az is, hogy pusztán a különös visszaesői minőség téves megállapítása, amennyiben ez a büntetéskiszabást nem befolyásolta, szintén nem képezhet felülvizsgálati okot.⁸ Az új Be. az eddigi bírói gyakorlaton annyiban változtat, hogy az úgynevezett egyszerűsített felülvizsgálati eljárás lefolytatásának van helye a 671. § 16. pont alapján, ha az elítélt visszaesői minőségéről nem vagy tévesen rendelkezett a bíróság.

A visszaesői minőség megállapításához jelenleg három alapvető feltétel szükséges. Egyrésztől mindkét bűncselekmény szándékos kell hogy legyen, másrésztől az első szándékos bűncselekmény miatt az elkövetőt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a harmadik feltétel, hogy a büntetés kitöltése vagy végrehajthatósága megszűnése és az újabb szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény elkövetése között három év még nem telt el. A várakozási idő tekintetében a bírói gyakorlat már több ízben is úgy foglalt állást, hogy a visszaesés megállapíthatóságához a törvény által megkívánt időtartam a korábbi szándékos bűncselekmény miatt jogerős, végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt időpontjával kezdődik, és tart a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől számított három évig.⁹

A visszaesés megállapítása a büntetéskiszabás körében általában súlyosító körülmény, azonban a visszaeséshez ezen kívül a jogalkotó még számos negatív jogkövetkezményt fűz. Csupán példálózóan utalva rá, a visszaeső bűnelkövetők a szabadságvesztés büntetés háromnegyed részének kitöltése után bocsáthatók feltételes szabadságra,¹⁰ s gyakran szigorúbb büntetés-végrehajtási fokozatra is számíthatnak,¹¹ nem bocsáthatók próbára, és nem alkalmazható velük szemben jóvátételi munka sem.¹²

A különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló bűncselekményt követett el.¹³ Az ugyanolyan bűncselekményen az azonos törvényi tényállásba ütköző cselekményeket értjük, és nincs jelentősége annak, hogy alap- vagy minősített eseti tényállásról, előkészületről, kísérletről vagy befejezett bűncselekményről van-e szó.¹⁴ Ahol a törvény a különös visszaesésnek jelentőséget tulajdonít, a Btk. maga rögzíti, hogy melyek az adott

⁷ Be. (2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról) 649. § (1) bekezdés második fordulata, lásd: BH 2015.11.457.

⁸ BH 2014.12.525. Ha a bíróság a terhelt különös visszaesői minőségét tévesen állapította ugyan meg, de annak büntetési tételkeret-emelő hatását nem használta ki, pusztán a különös visszaesés kimondását sérelmezve a felülvizsgálat a törvényben kizárt [1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről 97. § (1) bekezdés]. Lásd még: BH 2004.5.199.

⁹ BH 2018.3.75.; BH 2015.5.194.; BH 2005. 199.

¹⁰ Btk. 38. § (1) bekezdés *b)* pont.

¹¹ Btk. 37. § (2) bekezdés *b)* pont.

¹² Btk. 65. § (3) bekezdés *a)* pont és 67. § (2) bekezdés *a)* pont.

¹³ Btk. 459. § (1) 31. *a)* pont.

¹⁴ BH 2013.2.51.

bűncselekményhez képest a hasonló bűncselekmények.¹⁵ A különös visszaeső esetén a jogalkotó a bűnelkövető fokozott társadalomra veszélyességét abban látja, hogy mindkét alkalommal azonos, de legalábbis hasonló bűncselekmény elkövetésére kerül sor.

A különös visszaesőkkel szembeni szigorúbb fellépés kétféleképpen jelenhet meg a magyar büntetőjogban. Vagy a Btk. Különös részében szerepel minősítő körülményként, vagy a Btk. Általános része szigorított büntetékiszabási szabályt állapít meg ezzel az elkövetői kategóriával szemben. A Btk. Általános része által szabályozott jogkövetkezmény, hogy *a különös és a többszörös visszaesővel szemben – ha e törvény másként nem rendelkezik – az újabb bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a felével emelkedik, de nem haladhatja meg a 25 évet.*¹⁶

A különös visszaeső bűnelkövetővel szemben ezt a szigorított büntetékiszabási szabályt – tekintettel a kétszeres értékelés tilalmára – csak abban az esetben alkalmazhatja a bíróság, amennyiben a különös visszaesést a Btk. Különös részében a jogalkotó nem értékelte minősítő körülményként.¹⁷

A többszörös visszaesői kategória megalkotásának az volt a célja, hogy kellő szigorral lehessen fellépni azokkal szemben, akik sorozatosan követnek el bűncselekményeket. A többszörös visszaeső tehát immár a harmadik szándékos bűncselekményt követi el. A többszörös visszaesői minőség azonban csak abban az esetben állapítható meg, ha korábban bíróság az elkövetőt – mint visszaesőt – már elítélte. Amennyiben a bíróság elmulasztotta a visszaesői minőség megállapítását, holott annak törvényi feltételei fennálltak, akkor nem állapítható meg a többszörös visszaesői minőség sem.

A magyar büntetőjogban a többszörös visszaeső a Btk. Általános részében meghatározott szigorított szankció kiszabására számíthat. Vagyis a többszörös visszaesés – ellentétben a különös visszaeséssel – nem lesz soha minősítő körülmény. A kiszabott büntetés szigorítását illetően azonos szabályok vonatkoznak a különös és a többszörös visszaesőkre, vagyis szabadságvesztés esetén a bűncselekmény büntetési tételének felső határa a felével emelkedik, de nem haladhatja meg a 25 évet. Ezenkívül a Btk. Általános része még számos szigorítást tartalmaz erre az elkövetői kategóriára is.

¹⁵ A Btk. Különös része az alábbi bűncselekmények esetén rendelkezik a különös visszaesőkről. Emberölés: Btk. 160. § (2) bekezdés *h*) pont; rendbontás: Btk. 340. § (3) bekezdés *d*) pont; erőszakos vagyoni bűncselekmények: Btk. 369. §; vagyoni elleni bűncselekmények: Btk. 383. § *d*) pont; szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények: Btk. 388/B §; költségvetési csalás: Btk. 396. § (9) bekezdés *c*) pont. Például az emberölés kapcsán a különös visszaesést minősítő körülményként találjuk.

¹⁶ Btk. 89. § (1) bekezdés.

¹⁷ Btk. 89. § (3) bekezdés.

Jelenleg a magyar büntetőjogban az erőszakos többszörös visszaesővel szemben kell a legszigorúbb büntetőjogi jogkövetkezményeket alkalmazni. Az erőszakos többszörös visszaesés a többszörös visszaesés egy speciális esete, amely magában foglalja a többszörös visszaesőkénti elítélés minden elemét, azzal a többlettel, hogy már a visszaesést megalapozó korábbi elítélés is személy elleni erőszakos bűncselekmények miatt történt. A személy elleni erőszakos bűncselekmények meghatározása nem bírói mérlegelés kérdése, hiszen a Btk. ezeknek a bűncselekményeknek taxatív felsorolását adja.¹⁸

Az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a 20 évet meghaladná, vagy a törvény szerint a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.¹⁹ A Btk. Általános része ezenkívül előírja, hogy az erőszakos többszörös visszaesővel szemben kizárt a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége.²⁰

E két jogszabályhely együttes értelmezésével az a következtetés vonható le, hogy a bírónak bizonyos esetekben, mérlegelést nem tűrően ki kell szabniuk a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést. A bíró mérlegelési lehetőségét figyelmen kívül hagyó, abszolút büntetéskiszabási szabály ellentmond a magyar büntetőjog relatíve határozott szankciórendszerének követelményével, amely feladatmegosztást követelne meg a szankció meghatározását illetően a jogalkotó és a jogalkalmazó között.

A visszaeső bűnelkövetők számának alakulása

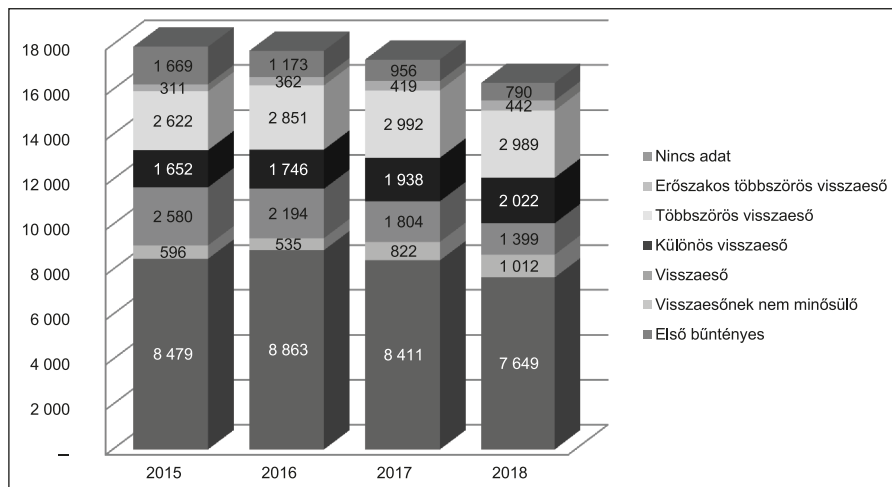
Egy ország visszaesői rátája árulkodik a büntetőjogi szankciók hatékonyságáról is, hiszen alappal feltételezhető, hogy amennyiben a kiszabott büntetőjogi szankció betölti célját, hatékonyan működik, akkor alkalmas a prevencióra, és szükségképpen csökkenni fog a visszaesői ráta is. A visszaesői ráta vizsgálatánál ugyanakkor rendkívüli körülménnyel kell eljárni, hiszen vannak az összébűnözéshez képest megállapított számadatok, és léteznek a börtönpopulációra vonatkozó vizsgálatok. Az alábbi diagram Magyarország börtönnépességének visszaesői mutatóit az elmúlt néhány évre vonatkozóan tartalmazza.²¹

¹⁸ Btk. 459. § (1) bekezdés 26. pont.

¹⁹ Btk. 90. § (2) bekezdés.

²⁰ Btk. 44. § (2) bekezdés a) pont.

²¹ Az adatok a *Börtönstatisztikai Szemle* 2015, 2016, 2017, 2018-as számaiból származnak.

1. ábra

A magyarországi börtönnépesség visszaesői, 2015–2018 (fő)

Forrás: A Börtönstatisztikai Szemle 2015-ös, 2016-os, 2017-es és 2018-as számaiból származó adatok alapján a szerző szerkesztése

A diagramról jól látható, hogy a magyarországi börtönnépesség csaknem fele első bűntényes, s az elítéltek megközelítőleg 40%-a visszaeső bűnelkövetőnek számít. Ebben a tekintetben, az utóbbi években a statisztikai mutatókban nagy eltérések nincsenek, s évről évre néhány százalékos különbséggel, de közel állandó szám-
adatokkal találkozunk. Legfeljebb néhány százalékos eltéréssel változik a különös és többszörös visszaesők aránya.

A diagram azonban nem tükrözi az összбүнözői populációhoz képest reálisan a visszaesők tényleges létszámát, hiszen nem minden visszaeső bűnelkövetővel szemben kerül sor végrehajtandó szabadságvesztés büntetés kiszabására. Ha az összбүнözéshez képest vizsgáljuk a visszaeső bűnelkövetők adatait, már némileg kedvezőbb képet kapunk. Az ERÜBS²² adatai szerint a bűnelkövetők körülbelül negyede büntetett előéletű. Azonban a büntetett előéletű elkövetőknek mintegy a 73%-a nem minősül visszaesőnek.

A visszaeső bűnelkövetőkkel szembeni hatékony fellépés mikéntje nem tekinthető új problémának, hiszen már az 1960-as években a témában megjelenő tanulmányok hasonlóan magas, sőt magasabb visszaesői mutatókról számoltak be hazánkban (lásd például: MÉSZÁROS 1963, 79.). S „mintha állni látszék az idő”, s mintha a büntetőjogi szankciók hatástalannak bizonyulnának ezzel az elköve-

²² Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika. 2009. január 1-jétől az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENyÜBS) váltotta fel.

tői körrel szemben, hiszen a későbbi éveknek is nagyon hasonlóak a statisztikai adatai. Nem véletlen az, hogy kérdésként merült fel a büntetőjogászok körében, hogy vajon a szabadságvesztés büntetés, s különösen a példát statuálón hosszú időtartamra történő bebörtönzés, hatékonyak bizonyul-e a veszélyes visszaeső bűnelkövetők esetében. S minden bizonnyal a büntetőjogban jártas szakemberek számára nem meglepőek az előbbi kérdés köré csoportosuló kutatások eredményei sem, amelyek rámutatnak arra, hogy a társadalomba való visszavezetés reményében, a jobb reintegráció érdekében nem feltétlenül a büntetés időtartamának növelése tűnik a legideálisabbnak, hanem sokkal inkább a büntetés speciális tartalmának és a nevelési eszközök kialakításának lehet fontos szerepe. (Lásd: VERMES 1963, 11.; VÍGH 1972, 96–97.)

A visszaesői ráta nemzetközi összehasonlítása több tekintetben is nehézségekbe ütközik. Mégis úgy gondoljuk, hogy érdemes egy gondolat erejéig kitekintést tenni külföldi államokra is. A visszaeső bűnelkövetőkkel szembeni hatékony büntetőjogi fellépés kialakítása ugyanis nemcsak magyarországi probléma. Az elmúlt időszakban olvashattunk szakmai folyóiratokban arról, hogy „nőtt a csehországi visszaesők száma” (KIRÁLY 2015, 102.), vagy „Málta legnagyobb börtöne fogvatartottainak 75%-a visszaeső” (KIRÁLY 2013, 109.), vagy „túl sok a visszaeső a spanyol börtönökben” (KIRÁLY 2012, 109.). Nem egyedi jelenség tehát a visszaesőkkel szembeni hatékony büntetőpolitika kialakítására való törekvés.

A visszaesői ráta nemzetközi összehasonlításának nehézségét elsősorban az adja, hogy nincs egységesen elfogadott fogalma a visszaesői kategóriáknak. Vannak olyan államok, ahol kizárólag az újra ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt elkövetőket sorolják a visszaesők közé, de létezik olyan nézet is, és az adatoknak olyan feldolgozása, amely a korábban már büntetett előéletűeket tágabb értelemben a visszaesők közé sorolja (WARTNA et al. 2014, 99–115.). Vannak olyan államok, ahol differenciált a fogalom, és rendkívül változatos az is, hogy az újabb bűncselekmény elkövetéséig mennyi várakozási időt vesznek figyelembe. Találkozunk 6 hónappal, 2, 3, 5 évvel vagy ennél hosszabb idővel egyaránt (FAZEL–WOLF 2015, 2.). Sőt, az sem egységes, hogy ezt a bizonyos várakozási időt milyen időponttól számítjuk (TORRENTE 2009, 11–12.). A statisztikai adatok egy része az újabb bűncselekmény miatti letartóztatási rátákat, míg más adatok csak az újabb bűncselekmény miatti elítéléseket tartalmazzák. S külön adatként tüntetik fel egyes országok az újból szabadságvesztés büntetésre ítélték adatait (FAZEL–WOLF 2015, 1–8.). Így aztán az eltérő definíciók természetesen pozitív és negatív irányba is képesek elmozdítani a mutatókat, s mindez természetesen az összehasonlítást is megnehezíti. S ráadásul a rendelkezésre álló adatok nem is feltétlenül azonos évre vonatkozó kimutatásokat tartalmaznak. A tendenciák figyelembevétele azonban így is igen érdekesnek ígérkezik.

1. táblázat

Néhány európai ország visszaesői adatai

<i>Ország</i>	<i>Utókövetési időszak (év)</i>	<i>Visszaesői ráta %</i>
Dánia	2	29
Finnország	2	36
Franciaország	2	40
Németország	3	48
Hollandia	2	48
Norvégia	2	20
Svédország	2	48
Ausztria	2	26

Forrás: FAZEL–WOLF 2015, 1–8.

A fenti számadatokat publikáló tanulmány beszámol arról, hogy a jellemzően kétéves utókövetés időszakán belül az újra letartóztatottak száma 14% és 60% közötti, míg az újra elítéltek 20% és 63% között mozognak, addig az újra szabadságvesztésre ítélték aránya 14–45%-ig terjed (FAZEL–WOLF 2015, 1–8.). Igen alacsony mutatókkal találkozunk a skandináv államok közül Norvégiában. A norvég 20%-os mutatók világviszonylatban is a legjobb eredménynek számítanak (BUTORAC–GRACIN–STANIĆ 2017, 115–131.). A norvég büntetőpolitika tradicionálisan azt az elvet vallja, hogy a represszív büntetés-végrehajtás és a börtönök nem működnek, sokkal inkább a humánus bánásmód és a nevelés a célravezető, s úgy tűnik, hogy a kevesebb büntetés és több reintegráció elve a gyakorlatban is eredményesebben működik (SÍPOS 2017, 184–185.).

Zárógondolatok

A büntetőjog feladata kétségtelenül a társadalom fokozott védelme a veszélyes bűnelkövetőkkel szemben. A fent bemutatottak alapján azonban felvetődik a kérdés, hogy a büntetőjog jelenlegi eszközei vajon hatékonyak bizonyulnak-e a visszaesőkkel szembeni küzdelemben. A kriminológiai kutatások eredményei és a statisztikai adatok is alátámasztják, hogy a visszaesőkkel szembeni büntetőjogi eszközrendszer megválasztásakor semmiképpen nem elégséges a „keményen a bűnözéssel szemben” elv alapján büntetni (KEREZSI 2006, 576.). A szabadságvesztés büntetés ugyan szükséges, de úgy tűnik, hogy önmagában nem megoldás erre az összetett társadalmi problémára. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ezzel a szankcióval kevésbé befolyásolható a bűnözői karrier, és alig vagy tulajdonképpen nem is csökkenthető a visszaeső bűnözők aránya.

A visszaesőkkel szembeni hatékony büntetőjogi szankció kiválasztásakor nem szabad megfélemlíteni az elkövető személyiségéről, és a bűnelkövetőt mint embert kell a büntetőjogi gondolkodás középpontjába állítani, hiszen a bűnözői személyiség minden tulajdonsága támpontként szolgálhat a „jó” szankció megválasztásához. Ehhez a még inkább egyéniesített szankciókiszabáshoz természetesen az is hozzátartozna, hogy a bírónak a büntetőjogi szankciók választékának szélesebb repertoárja álljon rendelkezésre. Jelenleg a pártfogó felügyeleten kívül nincs a büntetőjogban a szabadságvesztés mellett, vagy esetleg a büntetés kitöltése után, elrendelhető olyan intézkedés, amely a speciális prevenciót ezzel az elkövetői körrel szemben leginkább szolgálná. A visszaesőkkel szemben gyakran szabadságvesztés büntetést szabnak ki, s tekintettel a szigorított szabályokra, ez egészen hosszú időtartamú is lehet. Ennek megfelelően a visszaeső bűnelkövetőkkel való foglalkozás leghosszabb szakasza a büntetés kiszabása után következik (BODNÁR 1997, 63.). Így az egyéniesítésre, a reszocializációra a szabadságvesztés végrehajtása során van a legtöbb idő és lehetőség, s ezáltal nagy felelősség hárul a büntetés-végrehajtási szervezetre is (BODNÁR 1997, 65–66.).²³ S természetesen nem szabad megfélemlíteni arról sem, hogy a szabadulás utáni időszak, a megfelelő utógondozás, az állam és nem utolsósorban a társadalom, civil szervezetek fokozott jelenléte – és szükség esetén intervenciója – nagymértékben befolyásolhatja a bűnözői karrier alakulását. Megállapíthatjuk tehát, hogy a büntetőjog eszközei szükségesek, de önmagukban nem elégségesek ennek az összetett társadalmi problémának a megoldására.

Irodalomjegyzék

- A 2012. évi C. törvény Miniszteri Indokolása. Elérhető: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1200100.TV/ts/20170701/lr/chain2246> (A letöltés dátuma: 2019. 01. 27.)
- BALLA Lajos (2011): Adalékok a visszaeső bűnelkövetők megítéléséhez a magyar büntetőjogban. *Bírák Lapja*, 21. évf. 1–2. sz. 113–129.
- BODNÁR Imre (1997): A visszaesők börtöne: reszocializálás a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 16. évf. 1. sz. 63–78.
- BUTORAC, Ksenija – GRACIN, Dijana – STANIĆ, Nebojša (2017): The Challenges in Reducing Criminal Recidivism. *Public Security and Public Order*, No. 18. 115–131. Elérhető: https://bib.irb.hr/datoteka/912525.Butorac_et_al.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 02. 20.)
- DEADY, Carolyn W. (2014): *Incarceration and Recidivism: Lessons from Abroad*. Elérhető: https://salve.edu/sites/default/files/filesfield/documents/Incarceration_and_Recidivism.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 02. 20.)
- DERMINE, Paul – DERMINE, Thomas – HANSEEUW, Laurent – HEYMANS, Johan – PROESMANS, Sam – HANARD, Audrey (2019): *Nos prisons, un danger pour chacun de nous*. Elérhető: www.v-g-v.be/fr/publications/rapports/nos-prisons-un-danger-pour-chacun-de-nous (A letöltés dátuma: 2020. 02. 20.)

²³ Ha a végrehajtás kellő gondossággal történik, az intézet igen hasznos tapasztalatokat szerezhet a visszaesők megfelelő kezeléséről – hívja fel a figyelmet Bodnár Imre.

- FAZEL, Seena –WOLF, Achim (2015): A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. *PLoS One*, Vol. 10, No. 6. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390>
- KEREZSI Klára (2006): A karrier-bűnözés, karrier-bűnözők, bűnözői karrier. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós – CZIMBALMOS Csaba szerk.: *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex. 559–579.
- KIRÁLY Klára (2012): Hírek a börtönvilágból – Túl sok a visszaeső a spanyol börtönökben. *Börtönügyi Szemle*, 31. évf. 4. sz. 109–110.
- KIRÁLY Klára (2013): Hírek a börtönvilágból – Visszaeső elítéltek Máltán. *Börtönügyi Szemle*, 32. évf. 4. sz. 109–110.
- KIRÁLY Klára (2015): Nőtt a csehországi visszaesők száma. *Börtönügyi Szemle*, 34. évf. 1. sz. 102–103.
- MÉSZÁROS József (1963): Hozzászólás a visszaeső bűnözés kérdéséhez. *Belügyi Szemle*, 1. évf. 12. sz. 79–86.
- SÍPOS Ferenc (2017): Közérdekű munka skandináv módra I. (A norvég és a svéd példa). *Jura*, 23. évf. 2. sz. 182–190.
- SÍPOS Ferenc (2019): *Munkával kapcsolatos szankciók a magyar büntetőjogban*. Budapest, HVG-Orac.
- SZABÓ Enikő (2016): Bűnismétlők vs. büntetés kiszabás – a visszaesők megítélése, bűne és bűnhődése a magyar igazságszolgáltatás évszázadaiban. *Büntetőjogi Tanulmányok*, 17. köt. 107–126.
- TORRENTE, Giovanni (2009): *Punishment and Recidivism: The Italian Case*. Torino, UNICRI.
- VERMES Miklós (1963): A visszaeső bűnözés néhány kérdése. *Belügyi Szemle*, 1. évf. 11. sz. 5–15.
- VÍGH József (1997): Létfeltételek: a visszaeső bűnelkövetők főbb adatai. *Börtönügyi Szemle*, 16. évf. 2. sz. 1–12.
- VÍGH József – GÖNCZÖL Katalin (1972): A visszaeső bűnözés kriminológiai vizsgálata. *A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái*, 14. köt. 75–99.
- WARTNA, Bouke S. J. – KNOWLES, Ian – MORTON, Ian – ALMA, Susan M. – TOLLENAAR, Nikolaj (2014): Comparison of Reoffending Rates across Countries. An International Pilot Study. In ALBRECHT, Hans-Jörg – JEHLE, Jörg-Martin eds.: *National Reconviction Statistics and Studies in Europe*. Göttingen, Universitätsverlag Göttingen. 99–115.
- YUKHNENKO, Denis – SRIDHAR, Shivpriya – FAZEL, Seena (2019): *A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: 3-Year Update*. DOI: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.2>
- ZSIGA József (1977): A különösen veszélyes visszaeső bűnözők jogi helyzete, átnevelésük pedagógiai problémái. *Belügyi Szemle*, 15. évf. 7. sz. 30–37.

Polt Péter¹

Az egyezség²

A büntetőeljárás folyamatosan fejlődik. Az 1896-os első törvényi szintű szabályozásától kezdve sok jogszabály látott napvilágot, jelenleg a legújabb magyar büntetőeljárási kódex a 2017. évi XC. törvény. A folyamatos fejlesztés ellenére jól látható, hogy a szabályozás végső célja nem változott az eltelt mintegy 120 évben: középpontban az anyagi igazság érvényesítése és az ártatlan ember egyéni szabadságának oltalma áll. Ez a tanulmány egy új jogintézmény, az egyezség példáján keresztül mutatja be, hogy a mai eljárásjog miként hangolja össze a változót az állandóval, a kor igényeit a büntetőjog alapvető követelményeivel.

Finkey Ferenc szerint a büntető perjognak kettős célja van:

1. az anyagi igazság érvényesítése a büntető jogszolgáltatásban;
2. az ártatlan ember egyéni szabadságának oltalma az alaptalan zaklatás és jogfosztás ellen.

A büntető perjog Finkey értelmezésében kifejezésre juttatja a nemzetnek a büntető igazságról való felfogását, a bűncselekményekről táplált erkölcsi értékítéletét (FINKEY 1916). Csemegi Károly hasonló jelentőséget tulajdonít a bűnvádi eljárásnak. Meglátása szerint: „Egyetlen törvény sem viseli annyira homlokán azon kor és azon terület civilizációjának állapotát, amelyben és amelynek számára készült, mint a büntető törvénykönyv és a bűnvádi eljárás” (CSEMEGI 1882, 203.).

Az 1896. évi XXXIII. törvény, a büntető perrendtartás, az első modern magyar büntetőeljárási jogszabály megalkotása óta eltelt 126 év. Joggal merül fel a kérdés, hogy vajon a Finkey Ferenc, illetve Csemegi Károly által idézett gondolatok, amelyek a büntetőeljárás vezérfonalát jelentették abban a korban, mennyire alkalmazhatók, mennyire élők a 21. században. Nyilvánvaló, hogy az azóta eltelt idő, az új kihívások nem hagyhatták érintetlenül e fontos jogág egyes intézményeit, sőt alapelveit sem.

¹ Legfőbb ügyész; Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

² A tanulmány Polt Péter *Az egyezség* című publikációjának rövidített változata (*Magyar Tudomány*, 181. évf. [2020] 5. sz.).

Erre is figyelemmel a korábban elindított büntetőjogi reform betetőzéseként 2017. június 13-án az országgyűlés elfogadta a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényt (a továbbiakban: Be.), amely 2018. július 1-jén hatályba lépett.

E rövid tanulmány keretében nem lehet még vázlatosan sem bemutatni azokat az új jogintézményeket, amelyek fontos változást jelentettek a korábbi szabályozáshoz képest. A tanulmány célja ezért arra korlátozódik, hogy egy, az újdonság erejével bíró változás ismertetésével megpróbáljon legalább részben választ keresni a már feltett kérdésre, amelyet leegyszerűsítve úgy is fel lehet tenni, megvan-e a szükséges egyensúly az anyagi igazság érvényesítése és az egyes emberek egyéni szabadságjogainak elismerése között.

A Be. preambulumban említett célok és elvek gyakorlati érvényesülését vizsgálva úgy tűnik, hogy már több évtizede a büntetőpolitikai hangsúlyok a hagyományos vádemelésről fokozatosan áttevődtek az elterelő intézményekre, és ennek megfelelően csökkent a hagyományos értelemben vett vádemelések száma.³ Ezt a tendenciát kívánja erősíteni az új büntetőeljárás törvény is. A törvénytől a jogalkotó a büntetőeljárások hatékonyságának javulását várja, annak következtében, hogy bizonyos elterelő intézmények már a nyomozásba beépülnek. Ez jelentős erőforrás- és időmegtakarítással járna.

A megmaradó és korábban jól működő intézmények mellett a büntetőeljárás törvény a tárgyalásról való lemondás helyett egy új jogintézményt, az egyezséget emelte be a jogi szabályozásba. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez az egyezés nem azonos az Amerikai Egyesült Államok jogrendszeréből ismert vádalkuval.

Az egyezés jogintézményének alapja a terhelt beismerése, azokkal az eljárásokkal szemben, amikor a terhelt bűnösségét kell bizonyítani. Az egyezés megfelel annak az állami célnak, hogy gyors és hatékony módon érvényesítsék az állam büntetőigényét. Lehetőséget teremt azonban a terhelt számára is, hogy az általa elkövetett cselekmény miatt enyhébb szankcionálásban részesüljön. Nem elhanyagolható a sértetti előny sem, hiszen ebben az esetben a sértett kompenzálása biztosított, a sértett hamarabb és egyszerűbb módon juthat jóvátételhez. A törvény indokolása ehhez még hozzáteszi azt is, hogy az ilyenfajta egyezés a társadalom számára azt az üzenetet közvetíti, hogy a bűncselekmény elkövetőjét valóban felelősségre vonják.⁴

Kétségtelen, hogy a beismerés – amennyiben megegyezik a történeti tényállással – az anyagi igazság érvényesülését elősegítő tényező. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy a terhelti jogok oldaláról mennyiben felel meg a terheltet megillető teljes körű védekezési szabadságnak. Ezt a kérdést a tárgyalásról lemondással összefüggésben az alkotmánybíróság már korábban vizsgálta. A jogindítványt

³ Lásd Legfőbb Ügyészség statisztika, 2018.

⁴ Be. általános indokolás III. pont.

támadó indítvány szerint ugyanis mivel ebben az esetben a terhelt lényegesen kisebb büntetés fenyegeti, mint azt, aki élni kíván alkotmányos jogával, tulajdonképpen nincs másról szó, mint egy alapjog kiüresítéséről. Ilyen esetben ugyanis a terhelt nem élhet a tárgyaláshoz való jogával. Az alkotmánybíróság viszont rámutatott arra, hogy a terhelt tárgyaláshoz való joga nem tartozik az abszolút alkotmányos eljárási jogok közé, és a jogról való lemondásnak ezért nincs alkotmányos akadálya. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint is a tárgyalás azon eljárásjogok közé tartozik, amelyekről a vádlott bizonyos feltételek esetén lemondhat. A tárgyalásról lemondás viszont egy tisztességes eljárást biztosító szabályozás mellett alkalmas eszköz lehet arra, hogy hozzájáruljon az állami büntetőigény észszerű időn belüli elbírálásához és az igazságszolgáltatás megfelelően hatékony működéséhez. A beismerés ösztökélése tehát alkotmányos célt szolgál, és nem minősíthető arra irányuló állami kényszernek, hogy a terhelték feladják alkotmányos jogaikat.⁵ Ehhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy az egyezséget a bíróságnak jóvá kell hagynia, tehát aránytalan jogsérelem esetén is lehetőség van a tárgyalás megtartására. Mindez arra mutat, hogy ilyen természetű alkotmányos akadálya nincs a terhelti beismerésen alapuló egyezségnek.

Az egyezség tehát a kölcsönös érdekek felismerése és érvényesítése. Ez több tényező függvénye, amelyek közül az egyik elsődleges a törvényben egyébként meg nem jelenő bizalmi elv fennállta a felek között. „Minden konszenzuszos módnak az alapvető feltétele a bizalmi elv, szemben a ma még sokszor tapasztalható bizalmatlansággal” (ELEK 2015, 10–17.).

Mindez azt is jelenti, hogy a túlzott formalizálása az egyezségnek olyan bürokratikus akadályokat is teremthet, amelyek a felek bizalmát negatív irányban befolyásolják. Nem lehet viszont eltekinteni az egyezség egységes elveitől, amelyeket nem csupán a törvényszöveg közvetít, hanem más, az egyezségre vonatkozó szabályok is. Az egységes alkalmazás megteremtésére irányulnak a Legfőbb Ügyészség vonatkozó iránymutatásai is. Így az ügyészség elvi jelleggel mutat rá arra, hogy az egyezség nem a bíróság elé állítás vagy a büntető végzés meghozatalára irányuló eljárás alternatívája, hanem a nem egyszerű megítélésű ügyek esetén a gyorsítás és a hatékonyság növelésének eszköze. A beismerő nyilatkozat egyezség útján történő hasznosítása gyakorlatilag bármely ügyben, bármely bűncselekmény esetén megtörténhet.⁶

Az iránymutatás rámutat arra is, hogy a Be. 410. § (1) bekezdése szerint a terhelt az egyezségben a büntetőeljárás alapjául szolgáló valamennyi, vagy akár csak egyes bűncselekmények vonatkozásában is elismerheti bűnösségét. Az ügyészségnek azonban arra kell törekednie, hogy az egész ügyre vonatkozóan

⁵ 422/B/1999. AB határozat.

⁶ Legfőbb Ügyészség KSB. 3561/2018/1-I. 11. pont.

feltárja az egyezség feltételeit, figyelemmel az eltérő jogkövetkezmények miatti esetleges félreértésekre. Nem lehet tehát egyezséget kötni abban az esetben sem, ha olyan ügrről van szó, amelynek tényállása a bíróság előtti bizonyítási eljárás eredményétől függően esetleg változhat.

A szabályozás rugalmasságát támasztja alá, hogy a Be. szerint az egyezség nem kivételes eljárás. Az ügyészségnek már a vizsgálati szakasz megkezdésekor törekednie kell arra, hogy felmérje az egyezség lehetőségét. Az egyezséget azonban nemcsak az ügyész, hanem a terhelt és a védő is kezdeményezheti, ami azonban csak a két oldal konszenzusa alapján jöhet létre. Az egyezséghez a terhelti hozzájárulás mindenképpen szükséges. Technikai kérdésekről azonban az ügyész és védő személyesen, az ügyfél jelenléte nélkül is egyeztethet. Ez kérdéseket vet fel a terhelt és védő viszonylatában is, amelyeket szintén meg kell oldani. Így észszerűnek tűnik a terhelt és védője álláspontjának előzetes és részletes rögzítése is (BÉKÉS 2017, 39.).

Az egyezség létrehozatala tehát bonyolult jogi folyamat, amelynek eredményként egy részletes dokumentum kell hogy szülessen.

A törvényből és a kiegészítő szabályokból is kitűnik, hogy bár az egyezségbe belefoglaltatik, de nem lehet tárgya az egyezségnek a bűncselekmény történeti tényállása, illetve annak Btk. szerinti minősítése. Erről kizárólag az ügyészség jogosult dönteni, és ez a szabály az anyagi igazság feltárásának elengedhetetlen feltétele. E két pontról tehát nincsen alkudozás, ezt az ügyész, akár ő kezdeményezi az egyezséget, akár a terhelt, illetve védője, megváltoztathatatlan tényként tárja a másik oldal szereplői elé. Természetesen az egyezség megkötését követően merülhet fel a történeti tényállás tekintetében új tény, ennek következménye azonban az, hogy az egyezség nem tekinthető törvényesnek, a bíróság azt az előkészítő ülésen nem hagyhatja jóvá, illetve az ügyésznek az ügyben vádat kell emelnie.

A terhelt büntetőeljárásban élvezett jogait biztosítja az a szabály, mely szerint, ha az ügyészség és a terhelt nem köt egyezséget, az egyezségi kezdeményezés, valamint az ezzel összefüggésben keletkezett ügyiratok bizonyítékként, illetve bizonyítási eszközként nem használhatók fel, az ügyész az e tárgyban keletkezett ügyiratokat be sem nyújthatja a bírósághoz.⁷ Ez a szabály bár nehezítheti az anyagi igazság felderítését, mégis szükségesnek mutatkozik a kellő egyensúly megteremtése érdekében. Ilyen esetekben az eljáró hatóságnak más eszközökkel kell biztosítania az anyagi igazság teljes körű felderítését. Ezzel szemben az anyagi igazság megismeréséről való lemondást jelenti a Be. 411. § (3) bekezdés *b)* pontja, amikor a megegyezés eredményeként az ügyészség az eljárást megszünteti, vagy a feljelentést elutasítja. Ebben az esetben az együttműködéshez fűződő nemzet-

⁷ Be. 409. § (4) bekezdés.

biztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy vagy a gyanúsított büntetőjogi felelősségre vonásához fűződő érdek.⁸

Vizsgáljuk meg, hogy melyek lehetnek azok a körülmények, amelyek az anyagi igazság kibontását szolgálják egyezség esetén. A kiindulási pont természetesen a Be. XCIX. fejezete, amely szerint a bíróság ilyen esetekben akkor járhat csak el, ha a terhelt és az ügyészség a vádemelést megelőzően egyezséget kötött, és ennek megfelelően a vádemelésre a Be. 424. §-a szerint került sor. Ennek azért van jelentősége, mert a törvény teljességgel kizárja a vádemelést követő egyezséget a felek között. A létrejött egyezség a Be. szerint a vádemelés egy formája, ezért az ügyész annak tartalmáért ugyanúgy felel, mint a vád tartalmáért egyébként. Éppen ezért hangsúlyozni kell, hogy kizárólag olyan tényállás esetében lehetséges az egyezség megkötése, ahol a cselekmény bizonyítására egyébként is reális lehetőség mutatkozik. Az ügyészség tehát nem mehet bele olyan egyezségkötésbe, ahol a tényállás az egyéb bizonyítékok szerint eltér a terhelti beismeréstől, illetve azt más bizonyítékok nem támasztják alá. Nyilván ez nem jelenti azt, hogy a terhelti beismerés nem képezheti alapját az egyezségben elfogadott történeti tényállásnak, de ennek az ügyészség meggyőződése szerint az objektív valóságot kell tükröznie.

Az anyagi igazság jelentőségére azonban nem csak ez a körülmény mutat rá. Az egyezség része a jogkövetkezmények megjelölése is. Ennek során azonban az egyezség megkötésére kizárólag úgy kerülhet sor, hogy érvényesüljenek a Btk. 83. §-ában megjelölt, illetve a 80. § (1) bekezdése szerinti büntetési célok, illetve elvek, csakúgy, mint a 79. § előírásai. Ugyanez az elv alkalmazandó a Be. 410. § (4) bekezdése szerinti büntetés vagy intézkedés mértékére, illetve tartamára.

A szabályozás ugyanakkor rendkívül rugalmas, ami az intézmény minél gyakoribb használatát segíti elő. Az egyezséget a jogszabályok szerint bármelyik fél kezdeményezheti, tehát az ügyészen kívül a terhelt és a védő is. A terhelt, illetve a védő részéről jelzett egyezségkötési szándékot az ügyészség minden kötöttség nélkül köteles fogadni. Ennek megfelelően a kezdeményezés történhet írásban, szóban, telefonon, e-mailben, telefaxon vagy más módon. Az ügyészség ezt követően gondoskodik az ügyiratok beszerzéséről és azok tartalmának megismeréséről. Az ügyésznek minden esetben reagálnia kell a kezdeményezésre, és tájékoztatni a másik felet az egyezség megkötésével kapcsolatos álláspontjáról. Ez irányadó a kezdeményezés elfogadása és elutasítása esetén egyaránt. Az egyezség tartalmáról ezután személyes egyeztetést kell lefolytatni, hangsúlyozva azonban, hogy az ott elhangzottak nem kötelezik az egyik felet sem mindaddig, amíg a valóságos egyezség meg nem születik. Erről már szükséges az ügyésznek fel-

⁸ Be. 382. § (1) és 399. § (1) bekezdés.

jegyzést készítenie, amely a házi iratok részét képezi. Az egyezséget magát viszont jegyzőkönyvbe kell foglalni, ez formai követelmény. A szóbeli megállapodástól az ügyész nem térhet el, azt azzal a tartalommal kell a jegyzőkönyvben megjeleníteni.

Az anyagi igazság és a terhelt érdekeit egyaránt szolgálja, hogy a jegyzőkönyvből ki kell tűnnie, ki kezdeményezte az egyezség megkötésére irányuló eljárást, és az ügyészség milyen lehetőséget látott erre. Az egyezség kezdeményezéséről a gyanúsított kihallgatásától elkülönülő jegyzőkönyvet kell készíteni.⁹

Az egyezségkötésre bármely ügyben bármely bűncselekmény esetén sor kerülhet. A jogalkotó szándéka nem tesz különbséget aközött, hogy az adott ügy nehéz ténybeli vagy jogi megítélésű-e. Logikusnak tűnik viszont az az előzetes várakozás, hogy elsősorban az egyszerűbb ügyek esetén kerülhet sor egyezségkötésre. Az elmúlt másfél év tapasztalatai ezt nem teljes mértékben támasztják alá.

Az egyezség a jogalkotói szándék szerint egyaránt szolgálja a hatékony, észszerű határidőn belül lefolytatott eljárás igényét, valamint a sértetti jogok érvényesítését. Az észszerű, hatékony eljárás igénye nyilvánvalóan magában foglalja az anyagi igazság érvényesülésének követelményét is. Mindezek fényében merül fel egy olyan jogalkalmazási kérdés, amely választ ad arra, hogy vajon a jogalkotó szándéka a két megjelölt cél tekintetében egyensúly teremtésére irányult-e, avagy prioritásként kell kezelnünk egyiket vagy másikat.

A Fővárosi Főügyészség gyakorlatában merült fel ugyanis az a probléma, amely alapját a Be. 407. §-ához fűzött ügyészségi emlékeztető képezi, amely szerint az egyezség tartalmi meghatározására is figyelemmel a bűncselekményt, illetve bűncselekményeket már beismert terheltet illetően nem alkalmazható jogintézmény. Azaz a terhelti érdek az egyezségkötés szempontjából csak egy bizonyos pontig vehető figyelembe, azt követően azonban már nem. Ez önmagában teljesen érthető és tolerálható álláspont, hiszen a jogintézmény lényege, ahogy arra korábban rámutattunk, hogy minden olyan esetben, amikor bár a rendelkezésre álló bizonyítékok a terhelt büntetőjogi felelősségét valószínűsítik, de a bűnösség bírói kimondása kétséges, a terhelt ismerje be bűnösségét az elítélés érdekében, azaz az anyagi igazság követelményének megfelelően. Ebben az esetben kedvezmény illeti meg a terheltet, hiszen ekkor a büntetés kiszabásakor a Btk. 82. § (2) bekezdésében meghatározott enyhébb büntetési tételek alsó határát kell alapul venni, illetve az egyezség tartalmazza a terheltnek olyan nyilatkozatát, amely az ügy vagy más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva egyfajta jelentős mértékű együttműködést is magában foglal, a büntetést a Btk. 82. § (2) bekezdés soron következő pontja alapján is ki lehet szabni. Mindebből következik az, hogy

⁹ 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól 157. § (3) bekezdés.

az egyezséget kizárólag olyan személlyel lehet megkötni, aki bűnösségét még nem ismerte be, és ez következik a Be. LXV. fejezetének címéből is.

Lényegében tehát arról van szó, hogy az előbb beismerő, majd utána egyezségre törekvő terhelt hátrányosabb helyzetben van, mint az a terhelt, aki előbb felhívja a hatóságot az egyezségi eljárás megkezdésére, megállapodik az egyezség tartalmában, majd ezzel párhuzamosan beismeri a bűncselekmény elkövetését.

Joggal merül fel a kérdés, hogy ez az eljárás vajon nem sérti-e a Be. alapelveként felmerülő tisztességes eljárás követelményét. Mindemellett, bár az egyezség alapvetően a beismerés jelentőségén alapul, a terhelt a Be. 411. § (5) bekezdése szerint együttműködhet a nyomozó hatósággal, kielégítheti az érvényesíteni kívánt polgári jogi igényt, illetve magánfél polgári jogi igényét, valamint közvetítő eljáráson vehet részt, és egyéb kötelezettségeket is teljesíthet. Ezek a momentumok mind arra utalnak, hogy a terhelti érdeken kívül az anyagi igazság, illetve az ebből fakadó következmények érvényesítése is szükségessé tenné a korábbi beismerés egyezségben történő rögzítését.

A felvetett aggályok komolyságához nem férhet kétség, hiszen kétségkívül alapos érvek szólnak amellett, hogy ne tegyünk különbséget a korábban és az egyezségekötés folytán beismerő terheltek között, egyben komoly szakmai érvek alapozzák meg a hivatkozott ügyészszégi álláspontot. Valamennyi pró és kontra érv felhívása és elemzése e tanulmány kereteit meghaladná, ezért ettől eltekintek.

Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy az egyezség jelenlegi szabályozása mind az anyagi igazság felderítése, mind pedig a tisztességes eljárás elvének szempontjából nem feltétlenül kielégítő szabályozású.

Nem jutunk azonban erre az eredményre, ha a büntetőeljárás szabályok összességét vizsgáljuk, és ebben a kontextusban értelmezzük a két elvet, tehát az anyagi igazság érvényesülésének, a gyors és hatékony eljárásnak, illetve a tisztességes eljárásra való törekvésnek a megvalósulását vesszük górcső alá. Az anyagi igazság érvényesülését egyértelműen elősegítheti a terhelti hozzájárulás olyan honorálása, amely a Be. 399. § (1) bekezdésében szerepel, vagyis az eljárás megszüntetése. Ez nyilvánvalóan a legkedvezőbb lehetőség a terhelt számára egy büntetőügy következményei alóli mentességre. Másrészt a költségek, polgári igények megtérítése tekintetében sem járhat rosszabbul a terhelt, mivel a Btk. 396. § (8) bekezdése szerint korlátlanul enyhíthető annak büntetése, aki a költségvetési csalással okozott vagyoni hátrányt a vádemelés előtt megtéríti. Ugyanígy a polgári jogi igények tekintetében a hatóságok intézkedési kötelezettséggel rendelkeznek, ilyen például a zár alá vétel, amely a törvény alapján minél előbb realizálódik az eljárás folyamán, például bűnösség beismerése esetén az előkészítő ülésen.

Szükséges megemlíteni, hogy az Igazságügyi Minisztérium az elmúlt időszakban a Be. és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló előterjesztés

előkészítésén dolgozott (a továbbiakban: Be. novella tervezete), amelynek a parlamenthez történő benyújtására és a törvénymódosítások elfogadására a várakozások szerint a 2020. év első felében kerülhet sor. A Be. novella tervezetében több olyan módosítási javaslat is található, amely az egyezség szabályait is érinti. Többek között a Be. novella egy szövegezési pontosítással kívánja megválaszolni az előzőekben elemzett jogalkalmazási kérdést, hiszen egyértelművé tenné, hogy az egyezségkötésnek nem akadálya, ha a gyanúsított a bűncselekmény elkövetését korábban beismerte.

Összességében tehát az állapítható meg, hogy a hatékony és észszerű időn belül lefolytatott eljárás keretében az egyezség jogintézménye megfelelő egyensúlyt tartva került szabályozásra. Érvényesül benne az anyagi igazság megállapítására való törekvés, valamint minden egyéni szabadságjog, amelyek korlátozására csak szükségszerűen és arányosan kerülhet sor. Az egyezség tekintettel van a terhelti jogok és a sértetti jogok lehető legteljesebb körű érvényesítésére is. Mindez nem jelenti azt, hogy ne lenne helye a vonatkozó rendelkezések felülvizsgálatának és a Be. novella jogalkalmazást segítő javaslatainak. A jelenlegi szabályozás azonban addig is jól szolgálhatja a jogalkotó célját, a társadalom védelmét, a gyors és hatékony büntetőeljárását.

Irodalomjegyzék

- BÉKÉS Ádám (2017): A beismerő vallomás és az egyezség lehetőségéről – pro és kontra. Az új Be. margójára. *Ügyvédek Lapja*, 56. évf. 6. sz. 36–39.
- CSEMEGI Károly (1882): *Törvényjavaslat. Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt*. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda.
- ELEK Balázs (2015): Költség és időtartalékok a büntetőeljárásban. *Büntetőjogi Szemle*, 4. évf. 1–2. sz. 10–17.
- FINKEY Ferenc (1916): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill.

Ruzsonyi Péter¹

Egy kriminálpedagógiai kutatás margójára

Tisztelt Vezérőrnagy Úr, kedves Béla!

Amikor 1999-ben tanszékvezetőként a Rendőrtiszti Főiskolára kerültem, a „rendészeti felsőoktatási szocializáció” a Te főigazgatói időszakodban kezdődött. Annak ellenére, hogy korábban – eseti jelleggel – már tanítottam más főiskolákon és egyetemeken, ez a helyzet mégis teljesen új volt számomra.

Több mint két évtizedes munkakapcsolatunk során számtalan szakmai, majd az idő múlásával egyre több baráti beszélgetést folytattunk, nem is beszélve a sok közös élményről, amelyet átélhettem Veled. Az első pillanattól kezdve „atyai” jótanácsokkal láttál el, inspiráltad a tanszéki, később a kari fejlesztéseket – amelyek sikeréhez vezetőként személyes munkáddal is hozzájárultál. Most mégis a tudományos előmenetelemhez nyújtott támogatásodról szeretnék néhány mondat erejéig megemlékezni. Friss PhD-fokozattal kerültem a Rendőrtiszti Főiskolára, ahol kezdetben minden időmet és energiámat a Büntetés-végrehajtási Tanszék újjászervezésére fordítottam. A törekvésemet mindvégig támogattad, ugyanakkor folyamatos elvárásként közvetítetted felém, hogy a saját tudományos előmenetelem érdekében is tegyek erőfeszítéseket. Támogatásod hozzájárult ahhoz, hogy dokumentumfilmet forgathattam a világ több börtönében, vezetőségi tagja lehettem az Európai Börtönnevelési Társaságnak, egy teljes szemesztert taníthattam a Máltai Egyetemen, lehetőséget kaptam kriminálpedagógiai gondolataim külföldi konferenciákon történő ismertetésére, és számos esetben vendégelőadóként képviselhettem a Rendőrtiszti Főiskolát. Egyetemmé válásunk után is megmaradt a baráti és munkakapcsolatunk. Éveken át közvetlenül dolgoztál a Rendészettudományi Kar oktatási színvonalának emeléséért, ugyanakkor megfontolandó tanácsokkal erősítetted tudományos ambícióimat. Ennek is köszönhető, hogy jelenleg a büntetés-végrehajtási szervezetben egyedülálló fókuszcsoporthoz tartozó kutatást végzek – amelynek aktuális állásáról ebben a tanulmányban számolok be, és amelyet nagy tisztelettel Neked ajánlok.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar dékánja, Büntetés-végrehajtási Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár; bv. dandártábornok.

Bevezetés – a készülő dolgozat kivonatatos ismertetése

A jelenlegi kutatás előzményei

Az elmúlt hat évben koncentrált munkát végzek az „MTA doktora” cím megszerzése érdekében. A készülő dolgozatom alapvetően elméleti alapkutatás (nemzetközi dokumentumelemzés, pedagógiai személyiségértelmezés, rendszerteremtő törekvés), ami elsősorban gyakorlati példák helyszíni tanulmányozásán, valamint neveléstudományi tanulmányokon és kutatásokon alapszik. A dolgozat egy új típusú – kriminálpedagógiai alapokra épülő – büntetés-végrehajtási intézeti forma elméleti kidolgozásával zárul. Kutatásmódszertani szakemberekkel folytatott megbeszélések alapján az az elvárás/igény fogalmazódott meg, hogy az eddigi elméleti kutatómunkám során kikristályosodott kriminálpedagógiai koncepcióm² helyességét, illetve elfogadhatóságát egy empirikus kutatás során gyakorló szakemberek véleményével ütköztessem. Ennek legjobb módja a fókuszcsoportos kutatás.³ Esetemben ez az eljárás – feltáró kutatásként – az elméletalkotáshoz segít hozzá, de segítséget nyújthat a hipotézisalkotásban, illetve a meglévő hipotézisek finomításában, továbbá felvetethet új kreatív ötleteket, új szempontokat és dimenziókat is (VICSEK 2006).

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ez az eljárás – a feltárt véleményektől függetlenül – önmagában nem bizonyítéka az általam leírt elmélet helyességének, esetleg helytelenségének, azonban a validálásnak egy elfogadott és egyre szélesebb körben alkalmazott módja.

A dolgozat irányultsága

Készülő dolgozatom alapvetően pedagógiai és pönológiai irányultságú: elsősorban a szabadságvesztés büntetés alkalmazásától elvárt/remélt célok megvalósulásának módját és mértékét vizsgálja térben és időben; majd a tapasztalatok alapján javaslatot fogalmaz meg egy új viszonyulási formára épülő végrehajtási struktúra kialakítására. Az elemzés fókuszában a neveléstudomány, ezen belül is a kriminálpedagógia eszközeinek alkalmazási lehetőségei állnak. Fontosnak tartom ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a kriminálpedagógia nem csak módszertani repertoárt kínál, esetünkben sokkal inkább rendszerszervezési alapvetet jelent. A dolgozatban

² Alaptétele, hogy a kriminálpedagógia lehet a büntetés-végrehajtási munka rendszerszervezési alapelve.

³ A fókuszcsoportos kutatás olyan kvalitatív kutatási módszert jelent, amelynek során az adatok úgy keletkeznek, hogy a kutatás alanyai csoportosan kommunikálnak egy adott témáról (VICSEK 2006), így a „fókuszcsoport módszere a vélemények, attitűdök megállapítására és mérésére alkalmas” (HÉRA–LIGETI 2005, 203.).

– éppen a kriminálpedagógia tudományrendszertani sajátosságából következően – indokolt és nélkülözhetetlen a kriminológia és a rendészettudomány számos megállapításának a rendszerbe történő beemelése, illetve kritikai elemzése.

A dolgozat tézisei

(1) Mértékadó tudományos műhelyek, illetve szerzők megállapítása szerint a büntető igazságszolgáltatás válsága általában, de a büntetés-végrehajtás esetében konkrétan is világjelenség (KRASON 2013; CAVADINO–DIGNAN–MAIR 2013; FLIEGAUF 2011; RUZSONYI 2015). Mindenekelőtt szeretném leszögezni, hogy véleményem szerint a krízis természetes dolog, úgy tekintek rá, mint a fejlődés egyik lehetséges motorjára. A krízis meglétének tudatosulása nem hathat senkire bénítóan, sokkal inkább inspirálnia kell az új megoldások keresésére. A világon már napjainkban is sokan és sokféle módon igyekeznek új eljárásokat felkutatni. Biztos vagyok abban, hogy a krízisek kialakulásából, jellegzetességeiből és a felszámolásukra tett eddigi intézkedésekből rengeteget lehet tanulni.

(2) A börtön rendkívül drága intézményrendszer. A társadalom általában elutasító, a polgárok nem örülnek annak, ha adójuk egy részét a börtönök fenntartására és üzemeltetésére költik. A társadalom jelenlegi negatív viszonyulását azért is nehéz megváltoztatni, mert a börtön falai mögött zajló munkáról a közvélemény szinte semmit sem tud. További probléma, hogy a börtön esetleges pozitív hatását rendkívül bonyolult mérni, hiszen az eredményes visszailleszkedés/reintegráció számos összetevő eredménye.

(3) A klasszikus értelemben vett büntetés-végrehajtási kezelés kiüresedett (RUZSONYI 2017). A régi – *treatment* – ideológia csődbe ment. (Nem azért, amit Martinson [1974] leírt, hanem azért, mert a medikális megközelítés alapvetően hibás.) Magyarországon éppen a közelmúltban alakult ki hasonló helyzet: egyértelművé vált, hogy a klasszikus értelemben vett nevelés „csődbe ment” – azonban a reintegrációs törekvések központba állítása új lehetőségeket nyitott meg. Ezeknek az eljárásoknak a rendszerszerű háttere tudományos értelemben azonban még kidolgozatlan.

(4) A „korrekciós kuruzslás”⁴ (*correctional quackery*) napjainkban egyre divatosabb, de túlhajtott reakció – ráadásul hibás és káros, mert ellehetetlenít több pozitív hatású próbálkozást.

⁴ Egyes szerzők minden olyan eljárást „korrekciós kuruzslásnak” minősítenek, amelyek nem kizárólag a kriminogén tényezők csökkentésére koncentrálnak.

(5) A „megérdemelt büntetés” (*just deserts*) ideológiai irányultság szigorításhoz, a büntetési tételek növekedéséhez és a fogvatartotti létszám emelkedéséhez járul hozzá, ugyanakkor az ilyen gyakorlat a bűncselekmények számában csak minimális csökkenést eredményez (DONOHUE–SIEGELMAN 1998; KERTÉSZ 2002; LŐRINCZ 2003).

(6) A fogvatartottak eredményes kezelésének egyik alapfeltétele a racionalizálás; a meglévő – és a jövőben esetleg még bevonható – erőforrások célirányos felhasználása. Ebből következően az energiáink, valamint a személyi és anyagi erőforrásaink meghatározó részét a fiatalkorú és fiatal felnőtt bűnelkövetők és a nem vagy nem súlyosan erőszakos bűncselekményt először elkövető felnőtt elítéltek kezelésére célszerű fordítani.

(7) A szabadságvesztés büntetés végrehajtása során a generális, illetve uniformizált megoldások nem működnek. A programok megtervezése során messzemenően szem előtt kell tartani a sikeres reintegráció kriminálpedagógiai alapelveit.

(8) Kidolgozható egy olyan kriminálpedagógiai alapokon nyugvó új végrehajtási típus (saját elnevezés: PRÓBA = PROgresszív Bebörtönzési Alternatíva – RUZSONYI 2008) elméleti keretrendszere, amely a gyakorlati szakemberek véleménye szerint is működőképes lehet.

A jelenleg zajló fókuszcsoportos kutatás funkciója a dolgozatban

Ismereteim szerint fókuszcsoportos kutatást – az intézményrendszer fejlesztésének szándékával – eddig a világ egyetlen büntetés-végrehajtási szervezetében sem végeztek. A fókuszcsoportos kutatás esetünkben az utolsó tézis (8.) igazolását, illetve esetleges megcáfolását szolgálja. A dolgozat szempontjából mindkét „eredmény” jelentős következtetések levonását segíti elő: az elfogadó/támogató vélemény validálja az elképzeléseket, amíg az eltérő vélemény hozzájárul ahhoz, hogy az eredeti elképzelés esetleges hibái/gyengeségei felszínre kerüljenek.

A bevonásra kerülő személyi állomány és intézetek kiválasztásának szempontjai

A személyi állomány kiválasztásának szempontjai

A fókuszcsoportos kutatás során 9 intézetben alakítok ki 12-15 fős olyan csoportokat, amelyeket (1) önként jelentkező tisztek és főtisztek alkotnak, (2) min-

den csoportban vegyesen vannak jelen reintegrációs és biztonsági szakterületen dolgozó szakemberek, (3) a résztvevők számára garantálom az anonimitást, (4) intézetparancsnokok és helyetteseik nem lehetnek csoporttagok, nehogy jelenlétükkel befolyásolják a véleményalkotást, illetve az esetlegesen kialakuló vitákat. (A végrehajtó intézetekben reintegrációs és biztonsági területeken dolgozó tisztek és főtisztek száma 374 fő [100%].⁵ Közülük a kutatásba 100-120 fő kerül bevonásra. Ez az összlétszám 26–32%-a közé esik, amely bőségesen elegendő ahhoz, hogy a mintát reprezentatívnak tekinthessük.)

Az intézetek kiválasztásának szempontjai

Elvárásom szerint a kiválasztott intézeteknek reprezentálniuk kell a teljes hazai intézményrendszert, azaz leképezni valamennyi „nagy” elítélti kategóriát fogva tartó intézetet.⁶

(1) Fiatalkorú elítélteket fogva tartó intézetek kiválasztása. A fiatalkorú férfi elítélteket fogva tartó mindhárom intézet (123 fő = 100%) bekerül a kutatásba. (A kiemelt szerepet az indokolja, hogy az elképzelt új végrehajtási típus alapvetően fiatalkorú és fiatal felnőtt elítéltek számára készül.)

- *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet* – 67 fk. férfi elítélt (54%);
- *Fiatalkorúak Bv. Intézete (Tököl)* – 45 fk. férfi elítélt (37%);
- *Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet* – 11 fk. férfi elítélt (9%).

A fiatalkorú női elítélteket fogva tartó egyetlen intézet (9 fő = 100%)

- *Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet* – 9 fk. női elítélt (100%).

(2) Felnőttek esetében létszamarányosan történik a bevont intézetek kijelölése.

Felnőtt nőket fogva tartó intézet kiválasztása. A reprezentativitás biztosítása érdekében a vizsgálandó intézet kiválasztásának folyamata: a felnőtt női elítéltek összlétszáma 935 fő (100%). Elhelyezésük 21 intézetben történik; közülük 210 fő (22%) 11 megyei intézetben, 725 fő (78%) 10 végrehajtó intézetben tölti büntetését. Megyei intézetet nem választottam kutatási helyszínnek, mert a megyei intézetek funkciója elsősorban a letartóztatottak fogva tartása. A végrehajtó intézetekben elhelyezett 725 fő (100%) közül a legtöbben (244 fő, 34%) a *Kiskunhalasi Országos Bv. Intézetben* töltik büntetésüket, továbbá a fogház fokozatú

⁵ A személyi állományra vonatkozó létszámadatok a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (BVOP) adatszolgáltatása alapján a 2020. január 22-i állapotot tükrözik – kézirat.

⁶ A fogvatartottak intézetenkénti elhelyezésére vonatkozó létszámadatok a BVOP adatszolgáltatása alapján a 2020. január 1-jei állapotot tükrözik – kézirat.

felnőtt elítélt nők 50%-a is ebben az intézetben található, így esetünkben ezt az intézetet tekinthetjük a legreprezentatívabbnak.

Felnőtt férfiakat fogva tartó intézetek kiválasztása. A reprezentativitás biztosítása érdekében a vizsgálandó intézet kiválasztásának szempontjai: a felnőtt férfi elítéltek összlétszáma 11 484 fő (100%). Elhelyezésük – eltérő létszámban ugyan, de – valamennyi hazai büntetés-végrehajtási intézetben történik. Megyei intézetben 1211 fő (11%), végrehajtó intézetben 10 273 fő (89%) tölti a jogerős büntetését. (Megyei intézetet ebben az esetben sem választottam kutatási helyszínnek, mert a megyei intézetek funkciója elsősorban a letartóztatottak fogva tartása.) A végrehajtó intézetekben fogva tartott 10 273 felnőtt férfi elítélt (100%) fokozatonkénti megoszlása: fegyház fokozat 4423 fő (43%); börtön fokozat 5316 fő (52%); fogház fokozat 534 fő (5%).

Fegyház fokozatú férfi elítélteket legnagyobb számban fogva tartó intézet: *Budapesti Fegyház és Börtön* (841 fő, a végrehajtó intézetekben fogva tartott fegyház fokozatú férfi elítéltek 19%-a).

Börtön fokozatú férfi elítélteket legnagyobb számban fogva tartó intézet: *Pálhalmi Országos Bv. Intézet* (729 fő, a végrehajtó intézetekben fogva tartott börtön fokozatú férfi elítéltek 14%-a).

Fogház fokozatú elítélteket 12 végrehajtó intézetben tartanak fogva (534 fő = 100%). Közülük 5 olyan intézetet választottam ki, amelyekben a legtöbb fogházas található. A kutatás során a fiatalkorú és fiatal felnőtt elítélteket fogva tartó intézetek mellett azért kapnak kiemelt figyelmet a fogház fokozatú fogvatartottak, mert a későbbiekben számukra is elképzelhetőnek tartom a kriminálpedagógiai alapon működő PRÓBA intézetek hálózatának kiterjesztését. Ennek elsődleges indoka az a szakmai meggyőződésem, miszerint a fogház fokozatú elítéltek tipikusan a kriminális karrierjük elején járnak, tehát a pedagógiai ráhatások eredményeként – a felnőttek között – itt várható el leginkább a személyiség pozitív változása.

A fentiek alapján a kutatásba az alábbi intézeteket vontam be:

- *Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet I. (Baracska)* (132 fő, 25%);
- *Pálhalmi Országos Bv. Intézet* (99 fő, 19%);
- *Tököli Országos Bv. Intézet* [51 fő, 10%];
- *Szombathelyi Országos Bv. Intézet* [47 fő, 9%];
- *Szegedi Fegyház és Börtön* [47 fő, 9%].

A fókuszcsoportos kutatás menete

A kutatás előkészítése

(1) Részletes kutatási terv elkészítése és a kutatás engedélyezésére vonatkozó kérelem benyújtása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságára: a szakirányító szerv támogató hozzáállásával rendkívüli módon segítette a munkámat, mivel a fókuszcsoportos kutatást Tóth Tamás bv. vezérőrnagy, országos parancsnok néhány nap alatt engedélyezte, sőt az érintett intézetek parancsnokait levélben értesítették az engedélyezés tényéről, és kérték a segítő közreműködésüket.

(2) A fókuszcsoportos beszélgetést megelőző előadás, valamint az egyéni kérdőívek összeállítása: a kutatás sikerének egyik záloga a bevezető/tájékoztató előadás során az átgondolt, célratörő és egyértelmű információközlés, illetve a kérdőív kérdéseinek félreérthetetlen megfogalmazása. Ebben a munkafázisban nagy segítségemre volt Héra Gábor.

(3) Próbailekérdezés, valamint az előadás és a kérdőív véglegesítése: az NKE Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszékének egyik hallgatói csoportja számára megtartottam az előadást, majd felkértem a résztvevőket a kérdőív kitöltésére, végezetül lefolytattam a fókuszcsoportos beszélgetést. Ennek a próbailekérdezésnek a során számos tapasztalatot szereztem, illetve tisztázandó kérdést kaptam, amelyek figyelembevételével finomítottam és véglegesítettem az előadás diáit és a kérdőívet.

A kutatás lebonyolítása

(1) A résztvevők kiválasztása: intézetenként 12-15 önként vállalkozó, a reintegrációs, illetve biztonsági területen dolgozó tiszt és főtiszt bevonását terveztem a fókuszcsoportba.⁷ Azonban már az első intézetben igényként fogalmazódott meg, hogy büntetés-végrehajtási pártfogók is csatlakozhassanak a kutatáshoz. Ezt a kérést természetesen teljesítettem, hiszen az ő bevonásuk csak gazdagította a fókuszcsoport tagjai által megjelenített szakmai ismereteket és tapasztalatokat.

(2) A bemutatkozást követően került sor az előadás megtartására. Az előadás főbb csomópontjai: a) a kutatás céljának részletes ismertetése; b) a „Börtönvilág” jelenlegi helyzetének problémaérzékeny bemutatása – a különböző útkeresési

⁷ A szervezési munkámat nagyban megkönnyítette, hogy az adott intézetek vezetői már az érkezésem előtt tájékoztatták a szóba jöhető állományt a kutatás céljáról és az alkalmazott módszerekről.

megoldások ismertetése; c) a konstruktív életvezetés megalapozását szolgáló kriminálpedagógiai rendszer kivonatatos bemutatása; d) az elítéltek személyiség-fejlesztésen alapuló PRÓBA elméleti intézet felépítésének és programjának részletes ismertetése.

(3) Egyéni kérdőív felvétele: az előadáson elhangzottakhoz kapcsolódó 22 felvetésre, illetve állításra a résztvevők írásban egyénileg rögzítik az egyetértésük, illetve az elutasításuk mértékét állításonként egy 1-től 10-ig terjedő skálán.

(4) Fókuszcsoport-megbeszélés: az előadás tematikájához kapcsolódó – minden intézetben megegyező – két kérdésre⁸ keresik a résztvevők a közös választ, amelyet beszélgetés/vita során alakítanak ki.⁹

Kutatásom számára a szakmai reakciók, a felvetésekre adott pró és kontra érvek a fontosak, azok rögzítése és későbbi elemzése segít meghatározni, hogy a dolgozatomban felvetett tézisek közül a fókuszcsoportban feldolgozottak/érintettek milyen mértékben fogadhatók el a gyakorló szakemberek számára. A kutatás, illetve az eredmények feldolgozása és publikálása során a résztvevők anonimitása mindvégig biztosított, valamennyi résztvevő egy olyan kérdőívet kap, amelyen az intézete neve és egy sorszám szerepel. A feldolgozás során az intézet neve azért fontos, mert az elemzésben külön ki akarok térni az eltérő végrehajtási fokozatú intézetekben született jellemző véleményekre/eredményekre.

Összegzés:

tapasztalatok, az eddigi eredmények hatása az elméleti munkámra

Jelen tanulmány kéziratának leadásáig két intézetben végeztem el fókuszcsoportos kutatást, így messzemenő következtetések levonására természetesen nem nyílik lehetőség, azonban már eddig is rengeteget tanultam a kollégák megjegyzéseiből, kérdéseiből és tanácsaiból.

A rendelkezésre álló véleményekből már most kiderül, hogy a megszerkesztett előadást a hallgatóság 95%-os mértékben tartotta teljesen érthetőnek. Ez az adat azért rendkívül fontos, hiszen a büntetés-végrehajtással kapcsolatos

⁸ (1) Megítélésük szerint milyen tényezők akadályozhatnák a PRÓBA intézeti típus működését, illetve milyen tényezők segíthetik elő? Működőképes lehet-e egy PRÓBA intézet? (2) Milyen mértékben látnak reális esélyt a fiatalok és fiatal felnőtt elítéltek személyiségének formálására/alakítására egy PRÓBA intézetben?

⁹ A kérdések egy részének nyilvánosságra hozatala kutatómódszertani szempontból azért nem aggályos, mert a fókuszcsoportos kutatás jelen köszöntő kötet megjelenéséig már befejeződik.

helyzetértékelés, valamint a fejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseim irányvonalát és módszereit itt foglalom össze. A fókuszcsoportos beszélgetés során az elképzelt PRÓBA intézet köré szerveződnek a kérdések, így az előadásban ismertetett felvetések megértése alapvető fontosságú a továbblépéshez.

Az elítéltek eredményesebb reintegrációja érdekében az intézményrendszer bővítését a PRÓBA intézeti típus bevezetésével a hallgatóság jelentős mértékben (79%-os támogatással) indokoltan tartja, mert:

- a büntetés-végrehajtásban tapasztalható világméretű válság bizonyos jeleit – így a létszámhiányt és a túlszűfoztságot – a hazai bv-ben is megtapasztalták (94%-os mértékű az egyetértés);
- az első büntetett, nem erőszakos cselekményt követő fiatalok és fiatal felnőtt elítéltek személyiségének pozitív irányú változtatását a jelenlegi büntetés-végrehajtási körülmények között mindössze 59%-os mértékben tartják elképzelhetőnek, többek között azért, mert a hazai büntetés-végrehajtásnak – a válaszadók szerint – jelenleg nincs az elítéltek mindennapi életét átfogó és tudományosan megalapozott rendszerszervezési alapelve (az egyetértés mértéke 69%-os).

Legnagyobb öröömre a fókuszcsoportos beszélgetés során a résztvevők szinte valamennyi reakciója, illetve megjegyzése és felvetése a PRÓBA intézet felépítésére, működésére és specialitásaira vonatkozott. A kutatás során az eddig megfigyelt mindkét intézetben a bevont szakemberek az ismertetett kriminálpedagógiai felvetésekre vonatkozó számos kritikai észrevételt fogalmaztak meg, amelyek át- és továbbgondolása nagyban elősegíti az elméleti megközelítem pontosítását. Nagy izgalommal várom a kutatás folytatását és a megközelítően 100 további gyakorló kolléga véleményét...

Irodalomjegyzék

- Cavadino, Michael – Dignan, James – Mair, George (2013): *The Penal System: An Introduction*. London, SAGE.
- Donohue, John J. – Siegelman, Peter (1998): Allocating Resources among Prisons and Social Programs in the Battle against Crime. *The Journal of Legal Studies*, Vol. 7, No. 1. 1–43. DOI: <https://doi.org/10.1086/468012>
- Fliegauf Gergely (2011): Mivel foglalkozik a börtöntudomány? David Gordon Scott pönológiai alaptémái és néhány kritikai, illetve elméleti megfontolás. *Börtönügyi Szemle*, 30. évf. 4. sz. 11–30.
- Héra Gábor – Ligeti György (2005): *Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Budapest, Osiris.
- Kertész Imre (2002): Miért zsúfoltak a börtönök? *Belügyi Szemle*, 50. évf. 2–3. sz. 85–99.

- KRASON, Stephen M. (2013): On Our Dysfunctional Criminal Justice System. *Crisis Magazine*, 2013. 05. 01. Elérhető: www.crisismagazine.com/2013/on-our-disfunctional-criminal-justice-system (A letöltés dátuma: 2014. 11. 15.)
- LŐRINCZ József (2003): Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. *Jogelméleti Szemle*, 4. sz. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/lorincz16.html> (A letöltés dátuma: 2005. 07. 19.)
- MARTINSON, Robert R. (1974): What Works? Questions and Answers About Prison Reform. *The Public Interest*, No. 35. 22–54.
- RUZSONYI Péter (2008): Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztés-büntetésének végrehajtásában. *Börtönügyi Szemle*, 27. évf. 4. sz. 14–32.
- RUZSONYI Péter (2015): A börtön mint veszélyforrás. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 16. köt. 23–33.
- RUZSONYI Péter (2016): Az ítélet: halálíg tartó élet. In BARABÁS A. Tünde – BELOVICS Ervin szerk.: *Sapiens in sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press. 247–284.
- RUZSONYI Péter (2017): Hogyan tovább? Kérdőjelek a TÉSZ kapcsán. In BODA József – FELKAI László – PATYI András szerk.: *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Dialóg Campus. 459–481.
- VICSEK Lilla (2006): *Fókuszcsoport*. Budapest, Osiris.

Sallai János¹

Győrök Ferenc és a rendőrtisztképzés

Tisztelt Tábournok Professor! Kedves Béla!

Ismerve Téged, életutad és munkásságod, úgy gondolom, ennek meghatározó szakasza a Rendőrtiszt Főiskolához kötődik, amelynek alapítója Győrök Ferenc tábornok, a főiskola parancsnoka volt. Ez motivált akkor, amikor a tiszteletedre készített kötetben az Ő életét, munkásságát kívántam megörökíteni, tudva, hogy Számodra is példa volt Győrök Ferenc munkássága, életútja. Egyben kívánok Neked jó erőt, egészséget, és kedvező széljárást a repkedéseid során!

A rendőrtisztképzés történetéről

2020 különösen fontos a rendészet, rendőrség történetében. 1919-ben született meg az 5047-es² törvénypótló miniszterelnöki rendelet a központi, állami rendőrség létrehozására, ám ennek a közlönyben való megjelenése és gyakorlati megvalósulása 100 évvel ezelőtt, 1920-ban következett be. Az akkori belügyi és rendőrségi vezetők nagyon jól látták, hogy az egységes centralizált, a korábbi két állami és sok városi rendőrségből „összegyúrt” rendőrség csak akkor lehet ténylegesen egységes, ha a vezetői és végrehajtói állományát egységes felkészítésben részesítik. Az államosítás, 1920 után a magyar rendőrségnél a 102.837/1922-es B.M. rendelettel szabályozták az állományviszonyokat³ és a feltölthető létszámot, majd előkészítették az egységes rendőrtisztviselői képzésre vonatkozó ME rendeletet.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és -történeti Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár; r. ezredes.

² 5047/1919. számú törvénypótló ME rendelet a rendőrség államosításáról.

³ A rendőrség személyi állományát (egyrészt az) egyenruha és fegyver viselésére, (másrészt a) mindezek nem viselésére jogosult személyek töltötték be, az egyenruha és fegyver viselésére jogosultak köre a következő volt:

- fogalmazói kar;
- felügyelői kar;
- őrségi személyzet (altisztek és rendőrök).

A rendőrség felügyelői és fogalmazói karába való bekerülés csak a magas követelmények teljesítése és a képzési rendszernek megfelelő tanfolyamok és vizsgák eredményes teljesítése után vált lehetővé a pályázó számára. A helyzet fontosságát jelzi, hogy a rendőrség felügyelői és fogalmazói karának feltöltésével kapcsolatos követelményeket miniszterelnöki, míg annak végrehajtását belügyminiszteri rendeletekben fogalmazták meg. Meghatározó volt, hogy ekkor az országos szaktanulmányi felügyelői beosztást az a Dorning Henrik töltötte be, aki szívügyének tekintette a rendőrség képzését, tevélegesen is részt vett a szaktanfolyamok előadásainak, vizsgáinak megtartásában, maga több nyelven beszélő és publikáló felkészült, tudományos vénájú rendőrtiszt volt.

A rendőrtisztképzés rendőrtisztviselői szaktanfolyam elnevezéssel 1922. november 22-én, ünnepélyes tanévnyitóval vette kezdetét. A rendőrtisztviselő-jelölt számára a próbaszolgálat sikeres teljesítése után a szaktanfolyamok következtek, amelyek valamelyikének elvégzése feltétele volt a kinevezésnek, véglegesítésnek. A belügyminiszter rendelete szellemében a következő négyféle országos szintű szaktanfolyamon szerezhettek végzettséget a két világháború között a rendőrtisztviselő-jelöltek:

1. rendőrtisztviselői tiszti tanfolyam;
2. rendőrtisztviselőket továbbképző tanfolyam;
3. detektív- és detektívfelügyelői tanfolyam;
4. országos törzstisztképző tanfolyam.

A fenti képzések az akkori korszaknak megfelelően főiskolai szintű képzésnek feleltek meg. A rendőrtisztviselői szaktanfolyamok eredményeként az 1920-as évek végétől már egy új, jól felkészült fogalmazói, felügyelői és detektívkar jött létre.

A fenti folyamatnak vetett véget a második világháború és az azt követő politikai rendszerváltás, amelynek eredményeként a két világháború között felkészített és szakmai tapasztalatokra szert tett rendőrtisztviselői állományt eltávolították, illetve egy része a szovjet rendszer közeledtével elmenekült az országból.

A megváltozott politikai helyzet a rendőrségre is nagy hatással volt. A második világháború után a rendőrhány, illetve az elburjánzó bűnözés a politikai vezetést gyors döntések meghozatalára kényszerítette. Teljesen új környezetből, a korábbihoz képest lényegesen képzetlenebb munkás- és parasztfiatalok köréből kellett kiválogatni a végrehajtó rendőri és rendőrtiszt állományt, és egy gyors általános képzés – történelem, mennyiségtan, fogalmazás, helyesírás, földrajzi ismertek elsajátítása – mellett a szakmai (kriminalisztika, közbiztonság, bűnügyi, igazgatásrendészeti, katonai) tantárgyak ismeretanyagaival felvértezve kellett szolgálatba állítani őket.

Az 1950-es évek után, az 1960-as évek végére a társadalom felépült a második világháború romjaiból, és egy magasabb színvonalú, hatékonyabb rendőrséget igényelt. Ennek egyik politikai megnyilvánulása, hogy az MSZMP 1969. november 28-i határozata értékelve a BM addigi tevékenységét, kiemelte a „belügyi szervek káderállománya képzettségének a magasabb színvonalra emelését” (Györök 1971). Ez mellett a következőkre hívta fel a BM-vezetők figyelmét:

- Jobban tartson lépést a társadalom fejlődésével, elemezze a bűnözést, állítsa előtérbe a bűnmegelőzést.
- Tegyen különbséget a rendszer kritikussai és az ellenségei között.
- Határozottan intézkedjen az állam ellen támadókkal szemben.
- Fordítson nagyobb gondot a népgazdaság védelmére.
- Határozottabban lépjen fel a visszaesőkkel és az erőszakos garázda magatartást tanúsítókkal szemben.
- Szélesítsék és mélyítsék a tömegekkel a kapcsolatot.
- Tekintsék fő feladatnak a szocialista törvényesség maradéktalan érvényesítését.
- Fordítsanak kiemelt figyelmet a káderképzés és a vezetés magasabb színvonalra való emelésére (Györök 1978, 3–12.).

A fenti MSZMP-feladatszábas hatást gyakorolt a belügyi vezetésre, amelynek jeleire nem kellett sokat várni. A korszak politikai intézményrendszere működéséből adódóan a kérdéssel legközelebb a Belügyminisztérium Kollégiuma foglalkozott, amely 1970. május 8-ai ülésén döntött a Rendőrtiszti Főiskola (RTF) létrehozásáról, a rendőrtisztképzés színvonalának emeléséről és az ezt kiszolgáló belügyi tudományos tevékenység központi megszervezéséről. Az RTF alapvető feladatait, működésének főbb elveit alapító okmányai: az 1970. évi 39. számú tvr.,⁴ a 4/1971. (X. 19.) BM-MM számú együttes rendelet és a 010/1971. számú BM parancs⁵ határozták meg.

⁴ Az RTF alapító okirata szintén aktuális 2020-ban, hisz ez évben ünnepeljük a kiadott tvr. 50. évfordulóját.

⁵ A parancs szerint 1971-től a következő szakokon kellett az oktatást megkezdeni:

- politikai nyomozói,
- katonai elhárítói,
- idegen nyelvi,
- igazgatásrendészeti,
- bűnügyi nyomozói,
- közrendvédelmi,
- közlekedésrendészeti,
- büntetés-végrehajtási.

Az RTF részletes feladatait a létrehozása után, szigorúan titkos minősítéssel kiadott ideiglenes SZMSZ a következőképpen határozta meg:

- a) „Magasfokú általános műveltséggel, politikai és szakmai ismeretekkel rendelkező belügyi tisztek képzése. A világnézeti, jogi, szakmai, tudományos ismeretek olyan elméleti és gyakorlati szintű oktatása, amely képessé teszi a hallgatókat a szakismeretek elsajátítására, alkalmazására, a belügyi munkát érintő szaktudományok eredményeinek megismerésére és felhasználására.
- b) Biztosítja a meghatározott tiszti munkakörök betöltéséhez szükséges főiskolai szintű képzést, a középszintű rendőrtisztképzést, a tiszti állomány tanfolyamokon történő továbbképzését.
- c) Gondoskodik valamennyi belügyi tanintézetben és szervezetszerű tanfolyamon az idegen nyelvek oktatásáról.
- d) Ellátja a BM hívatásos tisztképző iskoláin, valamint a Magyar Néphadsereg felsőfokú tanintézeteiben az állambiztonsági ismeretek oktatását.
- e) Segíti a belügyi szaktudományok fejlesztését, előmozdítja a tudományos kádereképzést, részt vesz a kutatómunkában, figyelemmel kíséri, műveli és közreadja a tudományos kutatómunka eredményeit.
- f) Az oktató-, nevelőmunkában felhasználja a belügyi szervek, az egyes szakszolgálati ágak gyakorlati tapasztalatait.” (*A Rendőrtiszti Főiskola ideiglenes szervezeti és működési szabályzata* [1972])

Ezt a dokumentumot a főiskola alapító parancsnoka, Györök Ferenc ezredes írta alá, akit addigi pályafutása, elkötelezettsége alapján neveztek ki elsőként erre a beosztásra, és látta ezt el, több mint másfél évtizedig. A rendőrtisztképzés főiskolai beindításáról készült első jelentés⁶ szerint az alapító főiskola-parancsnoknak több nehézséggel kellett szembenéznie, amelyeket ő sikeresen leküzdött. A jelentés szerint az első hallgatói⁷ évfolyam Csopakon⁸ kapott katonai felkészítést, amelyet az ott részt vevő hallgatók sikeresen teljesítettek. A főiskola bázisán beindult oktatáshoz a tananyagok rendelkezésre álltak, ugyanakkor jelentős szakember-, oktatóhiánnyal kezdődött az első főiskolai tanév. A hallgatók körében jelentős érdeklődést váltott ki az elsőként oktatott pszichológia tantárgy. A tantárgyak oktatásához szükséges szemléltetőanyagok döntően rendelkezésre álltak, a hiányzókat folyamatosan pótolták. Az elhelyezési nehézségeket is megpróbálták orvosolni. A jelentést aláíró Györök Ferenc élete az iskolával annak alapításától a nyugdíjazásig egybeforrott.

⁶ 015-183/1971 sz. jelentés. RTF. Budapest 1971. Magyar Nemzeti Levéltár: XI-b. ai. – 304 -/1971.

⁷ 188 fő nappali szakos.

⁸ Az RTF-en hosszú ideig gyakorlattá vált, hogy a bevonulós hallgatói állomány alapfelkészítése Csopakon történt meg.

Györök Ferenc esetén a „tehetséges, szorgalmas, vidéki fiatalember és a kor egymásra találtak. Az új rendnek szüksége volt a hozzá hasonló törekvő, a megismerést, a tanulást élete végéig programszerűen nemcsak kötelességként, hanem örömforrásként élvező, elkötelezett és szorgalmas fiatalokra, neki pedig az új világ nyitott teret az önmegvalósításra” (NÉMETH 2006, 13–17.).

Györök Ferenc életét 1928-ban Alcsúton, fegyveres pályafutását 1949-ben Győrben kezdte el. Szülei egyszerű munkások voltak, apja Györök Ferenc ács segédmunkás, majd a csepeli Weiss Manfréd-gyárban segédmunkásként, raktárosként dolgozott, 1945 után a Földrendező Tanács elnöke lett, majd földet bérelt, és ott gazdálkodott. 1948 után a Könnyűfémgyárban párttitkár, ezután nyugdíjba vonulásáig a megyei tanács tervosztályát vezette. Édesanyja, Józsa Margit háztartásbeli és üzemi dolgozó volt.

Feleségével szolgálati helyén ismerkedett meg, és mivel annak idején sem dolgozhatott férj-feleség egy szolgálati helyen, ezért feleségét áthelyezték a Magyar Néphadsereghez, ahol nyugdíjba vonulásáig szolgált. Házasságuk során két gyermekük született,⁹ akik szintén a hivatásos szolgálatot választották.

Györök Ferenc a második világháború előtt, a korszaknak és származásának megfelelően négy elemi és négy polgári iskolát végzett, majd 14 évesen a csepeli Weiss Manfréd-gyárban kifutóként kezdte pályafutását, ahol később, 1943–44-ben lakatostanonc lett. Innen Budapest bombázása miatt családjával (anyjával, apjával és György nevű öccsével) visszaköltöztek nagyapjához Alcsútra. Itt a fiatal Györök Ferenc kezdetben egy vegyeskereskedésben volt minden-es-kifutó, majd apja bérelt földjén dolgozott 1949-ig, amikor a DÉFOSZ megyei szervezetének lett agitprop titkára. Fegyveres pályafutása innen kezdődött, amikor is behívták tényleges katonai szolgálatra, lövésznek a Néphadsereg győri alakulatához. Az akkori környezettanulmány szerint már a honvédségnél kitűnt társai közül képzettségével, szervezőképességével, és szabadidejében állandóan tanult.¹⁰

Pályafutása ezt követően gyökeres fordulatot vett, szolgálatot vállalt az Államvédelmi Hatóságnál, ahol 1950-ben egy hónapos tiszti iskolát végzett. Szolgálati pályafutásának főbb állomásai:

- Államvédelmi Hatóság, katonai főosztály, 1950-től operatív tiszt, 1951-től alosztályvezető-helyettes, majd pártinstruktor.
- Pártfőiskola, hallgató: 1953–55.
- BM pártbizottság, osztályvezető: 1955–56.
- Honvéd Forradalmi Tiszti Ezred, karhatalmista: 1956.
- BM Vizsgáló Főosztály, vizsgáló: 1957.
- Székesfehérvári városi-járási kapitányság, kapitányságvezető: 1957–58.

⁹ Katalin 1953, Ferenc 1955.

¹⁰ ÁBTL 2.8.1. – 12411. ifj. Györök Ferenc környezettanulmány. 1950.

- BM Főiskola Moszkva, hallgató: 1958–62.
- BM II Csoportfőnökség/1-2 osztály, osztályvezető: 1962–66.
- Budapesti rendőrfőkapitány bűnügyi helyettes: 1966–70.
- *Rendőrtiszti Főiskola parancsnoka: 1970–1986.* (kiemelés S. J.)
- Szolgálati nyugdíj: 1986–.¹¹

A pártfőiskolán írt minősítésben kiemelték Györök Ferenc jó képességét, elméleti érzékét, logikus gondolkodását és azt, hogy nagy szorgalommal, könnyen tanul. Széles érdeklődési körrel rendelkezik, sokat olvas. Komoly, megfontolt magatartást tanúsít, szerény ember.¹²

A belügyminisztériumban 1962-től osztályvezetői beosztásban nagy igyekezettel és érdeklődéssel dolgozott, amelynek eredményeként gyorsan beilleszkedett, és azt követően „otthonosan mozgott” feladatkörében. Már itt megmutatkozott a bűnügyi területen az ifjúságvédelem és a kriminológia iránt tanúsított tudományos érdeklődése. A róla itt készült minősítés szerint: „Jól képzett, alkotó munkára alkalmas. Önálló gondolatokkal és véleménnyel rendelkezik.”¹³ Valószínűleg a fenti tulajdonságaival és a későbbi budapesti rendőrfőkapitány bűnügyi helyetteseként végzett munkájával, illetve abban az időben írt tudományos munkáival hívta fel magára az előljáróinak figyelmét akkor, amikor a rendőrtisztképzésben egy történelmi helyzet állt elő, és 1970-ben megszületett az RTF létrehozásáról szóló 39/1970 tvr., amely alapján létrehozott főiskolának kiválasztották az egyes számú vezetőjévé.

Rendőrtiszti pályafutásának csúcsaként értékelhető a Rendőrtiszti Főiskola alapító parancsnoki kinevezése 1970-ben, és tábornoki (vezérőrnagyi) kinevezése 1979-ben. A főiskolai parancsnoki kinevezése előtt készült minősítés szerint „munkáját nagy szorgalommal végzi, törekszik arra, hogy minél eredményesebben oldja meg az általa irányított területeken keletkezett feladatokat. politikai, szakmai felkészültségéből fogva alkalmas feladatainak ellátására”.¹⁴ Vezérőrnagyi kinevezésre a belügyminiszter javaslatára, az MSZMP Politikai Bizottság egyetértésével, Lázár György miniszterelnök a következő sorokkal terjesztette fel a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanács Elnökének: „Elméletileg, gyakorlatilag jól képzett vezető. Komoly érdemeket szerzett a Rendőrtiszti Főiskola oktató-nevelő munkájának fejlesztésében. Elemző, értékelő munkája elmélyült [...]”¹⁵

¹¹ ÁBTL 2.8.1. – 12411. Személyi adatlap. Dr. Györök Ferenc.

¹² ÁBTL 2.8.1. – 12411. MDP feljegyzés 1953.

¹³ ÁBTL 2.8.1. – 12411. Személyi adatlap 1963.

¹⁴ ÁBTL 2.8.1. – 12411. minősítés 1969.

¹⁵ Magyar Népköztársaság Minisztertanács. 00303/TÜK. 1979.

Györök Ferenc felkészültségét, példás szolgálati életútját jelzi, hogy pályafutása során számos kitüntetéssel¹⁶ kapott, továbbá több alkalommal részesült pénz- és tárgyjutalomban,¹⁷ és vehetett részt külföldi jutalomutazásban.

Györök Ferenc hivatásos pályája során mindig kiemelt figyelmet fordított egyéni felkészülésére, folyamatosan bővítette tudását, képezte önmagát. Később a főiskola vezetőjeként szorgalmazta az oktatói állomány tudományos felkészítését és a hallgatók tudományos diákköri munkáját. Vezetői leterheltsége miatt ugyan nem sikerült a kandidátusi eljárás¹⁸ befejezése, de ha lehetősége nyílt, folyamatosan publikált. Mindig fontosnak tartotta az RTF-en a tudományos háttérmunkát, amiben ő maga is élen járt. Egyedül és kollégáival írt tudományos közleményei a következők:

- CSILLAG György – PATKOLÓ Károly – BÜRÖS Lászlóné – HOLCZMANN Gusztáv – PAPDI Illés – PAJZS Miklós – MAKOVECZ István – KERTÉSZ Imre – GYÖRÖK Ferenc – NYERGES Lajos (1980): A Belügyminisztérium munkájának fejlődéséről, 1945–1980. *Belügyi Szemle*, 18. évf. 4. sz. 29–41.
- DÉRI Pál – HUSZÁR Tibor – SZABÓ András – GYÖRÖK Ferenc – NYERGES Lajos (1970): A fiatalok bűnözés okairól. *Belügyi Szemle*, 8. évf. 8. sz. 47–57.
- GYÖRÖK Ferenc – KRATOCHWILL Ferenc – NYERGES Lajos (1992): A Rendőrtiszti Főiskola múltjáról, jelenéről és jövőjéről. *Rendészeti Szemle*, 30. évf. 12. sz. 46–52.

¹⁶ Györök Ferenc vezérőrnagy kitüntetései:

- Szolgálati érdemérem, 1953
- Árvízvédelmi emlékérem, 1954
- Államvédelmi érem, arany fokozat, 1956
- MPH emlékérem, 1956
- Közbiztonsági érem arany fokozata, 1958
- Szolgálati érdemérem 10 év, 1960
- Szolgálati érdemérem 15 év, 1965
- Haza szolgálatáért érdemérem arany fokozata, 1967
- Bolgár BM érdemérem, 1969
- Szolgálati érdemérem 20 év, 1970
- Felszabadulási jubileumi emlékérem, 1970
- 30 éves a Bolgár Népköztársaság, BM érdemérem, 1975
- Szolgálati érdemérem 25 év, 1975
- Vörös csillag érdemrend, 1976
- Szolgálati érdemérem 30 év, 1980
- Barátság érdemérem Vietnám, 1981
- Szocialista Magyarorszáért, 1985
- Magyar Köztársaság Érdemrend tisztje (katonai tagozat), 2003.

¹⁷ Aranyóra 50., aranytőr 55. születésnapjára.

¹⁸ 1961-től volt bejegyezve a Moszkvai Közbiztonsági Főiskolán aspiránsként, de nem fejezte be a doktori eljárást.

- GYÖRÖK Ferenc – VEDRES Géza (1968): A szándékos emberölések alakulása, okai és megelőzése. *Belügyi Szemle*, 6. évf. 1. sz. 35–44.
- GYÖRÖK Ferenc (1978): 1965: A szocialista kriminológia helyzete és programja: vitacikk. *Belügyi Szemle*, 16. évf. 1. sz. 118.
- GYÖRÖK Ferenc (1978): 1971: A Rendőrtiszti Főiskola szerepéről a Belügyminisztérium előtt álló feladatok megoldásában: interjú. *Belügyi Szemle*, 16. évf. 1. sz. 123.
- GYÖRÖK Ferenc (1963): A cigánylakosság társadalmi beilleszkedése: vitazáró cikk. *Belügyi Szemle*, 1. évf. 7. sz. 85–93.
- GYÖRÖK Ferenc (1966): A fiatalkorúak bűnözésének alakulása, okai és megelőzése a Magyar Népköztársaságban. *Belügyi Szemle*, 4. évf. 10. sz. 16–17.
- GYÖRÖK Ferenc (1964): A fiatalkorúak bűnözésének alakulása, okai és megelőzése. *Belügyi Szemle*, 2. évf. 4. sz. 5–28.
- GYÖRÖK Ferenc (1968): A főváros közlekedésbiztonsági helyzetének néhány kérdéséről. *Belügyi Szemle*, 6. évf. 4. sz. 40–45.
- GYÖRÖK Ferenc (1965): A rendőrség és a lakosság együttműködésének 20 éve: társadalom és bűnözés. *Belügyi Szemle*, 3. évf. 4. sz. 25–38.
- GYÖRÖK Ferenc (1984): A Rendőrtiszti Főiskola oktató-nevelő munkájának tartalmi jellemzőiről. *Belügyi Szemle*, 22. évf. 9. sz. 25–35.
- GYÖRÖK Ferenc (1971): A Rendőrtiszti Főiskola szerepe a Belügyminisztérium előtt álló feladatok megoldásában. *Belügyi Szemle*, 9. évf. 8. sz. 29–34.
- GYÖRÖK Ferenc (1965): A szocialista kriminológia helyzete és programja: vitacikk. *Belügyi Szemle*, 3. évf. 7. sz. 5–21.
- GYÖRÖK Ferenc (1978): A szocialista rendőrtisztképzés három évtizede. *Belügyi Szemle*, 16. évf. 9. sz. 3–12.
- GYÖRÖK Ferenc (1967): A szovjet kriminológiai gondolkodás 50 éve: rövid történeti áttekintés. *Belügyi Szemle*, 5. évf. 11. sz. 17–26.
- GYÖRÖK Ferenc (1964): A társadalmi erők részvétele a bűnüldözésben. *Belügyi Szemle*, 2. évf. 11. sz. 5–18.
- GYÖRÖK Ferenc (1966): A visszaesés és a fiatalok, harc az ifjúsági bűnöző csoportok ellen: galeri bűnözés. *Belügyi Szemle*, 4. évf. 9. sz. 36–45.
- GYÖRÖK Ferenc (1969): Fiatal bűnözők. *Budapest*, 7. évf. 11. sz. 26–27.
- GYÖRÖK Ferenc (1981): Tízéves a Rendőrtiszti Főiskola. *Belügyi Szemle*, 19. évf. 9. sz. 3–13.
- SEBESTYÉN László – GYÖRÖK Ferenc (1962): A bűnözés tanulmányozásának és megelőzésének néhány kérdése Fejér megyében. *Rendőrségi Szemle*, 10. évf. 5. sz. 434–442.
- SZALAI Zoltán – GYÖRÖK Ferenc (1963): Az új büntetőtörvények és a büntetésvégrehajtás néhány problémája. *Belügyi Szemle*, 1. évf. 12. sz. 14–28.

A fenti publikációkon kívül Györök Ferenc nevét hosszú ideig a volt Rendőrtiszt Főiskola körterme, illetve volt munkatársai, az RTF-en végzett hallgatók öregbítették. Mára azonban a körterem, amelyben utolsó rendezvényként a 40 évvel korábban kibocsátott hallgatók számára rendezett aranydiploma-ünnepség zajlott, csak mementóként emlékezik az alapító főiskola-parancsnokra. Végezetül munkájáról, hitvallásáról korábban készült interjújában a következőket mondta: „a gyakorlati munka frontján mindig fontosnak tartottam az elméleti háttérrel, meggyőződtem arról, hogy a rendőrszakmát a 20. század végéhez közeledve már nem elég ösztönösen jól csinálni, ellesve a nagy öregek tudományát, hanem tudományos megalapozottsággal és tervezéssel tanítani kell, felsőfokon” (NÉMETH 2006, 13–17.).

Több, az RTF-en oktató, Györök Ferenc főiskola-parancsnokot személyesen is ismerő kollégával történt beszélgetés alapján egyértelműen állítom, hogy Györök Ferenc saját gyerekének tekintette az RTF-et, amiért éjjel-nappal, ha kellett, hétféteken is dolgozott. Munkájával egy olyan értéket állított elő, amely a mai rendészeti felsőoktatásban is minta lehet mind az oktatók, mind a hallgatók, a leendő rendészeti szakértelmiség számára.

Irodalomjegyzék

- A Rendőrtiszt Főiskola ideiglenes szervezeti és működési szabályzata* (1972). Budapest, Rendőrtiszt Főiskola.
- GYÖRÖK Ferenc (1971): A Rendőrtiszt Főiskola szerepe a Belügyminisztérium előtt álló feladatok megoldásában. Interjú Györök Ferenc rendőr ezredes elvtárssal, a Rendőrtiszt Főiskola parancsnokával. *Belügyi Szemle*, 9. évf. 8. sz. 29–34.
- GYÖRÖK Ferenc (1978): A szocialista rendőrtisztképzés három évtizede. *Belügyi Szemle*, 16. évf. 9. sz. 3–12.
- NÉMETH Zsolt (2006): Dr. Györök Ferenc vezérőrnagy, az első parancsnok. In BUDAHÁZI Árpád szerk.: *Tanulmányok Györök Ferenc tiszteletére a rendészeti felsőoktatás köréből*. Budapest, RTF.

Sárkány István¹

Demográfiai robbanás

Régészeti kutatások igazolják, hogy az i. e. 4000–3000 között létrejött korai államalakulatokban az emberek a vizek mentén települtek le, itt létesültek az első városi civilizációk (például Indus-völgy, Sárga folyó menti övezet). Ennek jelentősége van napjainkban is, hiszen a Föld több mint 7,6 milliárd lakosának tekintélyes része most is a tengerpartok és a folyóvölgyek közelében él.

A Római Birodalomnak 54 millió lakosa volt. Az időszámításunk kezdetén a bolygónk népessége 100–300 millióra, 1650-ben mintegy 500 millióra volt tehető.

1776-ban 1 milliárd, 1945-ben 2,3 milliárd, 2006-ban 6,5 milliárd volt Földünk népessége. A növekedés rendkívüli méretű ütemét jól érzékelteti az a körülmény, hogy fokozatosan csökken az az időtartam, ami az újabb 1 milliárd fős emelkedéshez szükséges. Az előbbieknél megfelelően – csak az időszámítás kezdete óta – közel 1800 évre volt szükség ahhoz, hogy a Föld népessége elérje az 1 milliárd főt. Az ilyen méretű gyarapodáshoz most mindössze 12 év elegendő!

A jelenlegi népességnövekedést tekintve a század közepére a népességszám megközelíti, vagy el is éri a 10 milliárdot. A növekedés jelentős részben Afrika és Dél-Ázsia minimum 50%-ban muszlim lakosú 45 országának – már a jelenlegi lakosságszámot tekintve is – meghatározó országaiból ered. E térségen kívül Dél-Amerika és a karibi övezet fejlődő országai adják 2050-ig a népességyarapodás több mint 90%-át. A gondot tehát kevésbé a népességszám, illetve annak emelkedése, inkább területi, regionális megoszlása okozza.

Ennek megfelelően a népességszám alakulását a Föld eltartóképességével kell összhangba hozni. Ehhez azonban számos fajsúlyos feltételnek maradéktalanul teljesülnie kellene. Csak példaszerűen utalok néhányra, ilyen:

- a hivatkozott területeken a kiugróan magas népességyarapodás – a kínai megoldáshoz hasonló, rapid módon történő – leállítása, jelentős mértékű, humánus visszafogása;

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, professor emeritus; ny. r. vezérőrnagy.

- a demográfiai adatok mérsékelt növekedésének zömében a fejlett országok őslakosságára támaszkodó biztosítása;
- a fosszilis energiabázis használatának világviszonylatban való megállítása és néhány évtized alatt megvalósított megszüntetése;
- az előzővel egyidejűleg a megújuló energiák hasznosításának teljes körű elérése, ezzel a felmelegedés további erősödését okozó üvegházhatás jelentős méretű csökkentése;
- világméretű összefogással – a politikai és gazdasági érdekek teljes körű mellőzésével – különösen a trópusi országok felemelkedésének biztosítása;
- az élő természetben meglévő diverzifikáció csökkenésének, ennek következtében a tápláléklánc további károsodásának megállítása;
- a Föld tüdejének számító erdőterületek nagyságának világsszerte megvalósított – az állatállomány és az ez iránti kereslet jelentős csökkentése útján történő – növelése, a károsodott ökoszisztémák helyreállítása, az életet jelentő ivóvízbázis megőrzése, a környezetszennyezés jelentős mértékű, vízben, földön, levegőben, világűrben történő csökkentése, az élelmiszer- és vízpazarlás, röviden a túlfogyasztás megállítása, visszafogása.

A problémát nem a feltételek objektív teljesíthetősége, hanem az azok elérésére törekvés szubjektív hiánya okozhatja.

Miként ezt valaki frappánsan megfogalmazta, arra a kérdésre, hogy a Föld hány ember életterének biztosítására képes, mekkora populáció eltartását tudja biztosítani, a válasz alapvetően és képletesen attól függ, hogy hányan részesítik előnyben a parkokat, és hányan a parkolóhelyeket...

Míg a fejlett világban a gyermek születése tudatos családtervezés eredménye, addig a fejlődő világ számos országában ez a hozzáállás szinte teljesen ismeretlen. A modern világban a technológiai korszerűsítésnek, az egészségügyi ellátás fejlődésének – egyebek mellett – az alacsonyabb halálozási ráta, különösen az alacsonyabb csecsemő- és gyermekhalandóság lett a következménye. Bő 200 évvel ezelőtt a születéskor várható átlagos élettartam nem érte el a 30 évet, ma jelentősen meghaladja a 70 évet is.

A népességnövekedés azonban megközelítőleg sem egyenletes eloszlású. A felsorolt területeken egy asszonynak 5-6 gyermeke születik átlagosan. A fejlett világ számos országában viszont a születések számának csökkenése következtében öregszik a társadalom. A termékenységi ráta Európában – a 2011-es Wikipédia-összegezés szerint – az aktuális népességszám fenntartásához szükséges 2,1-es arány alatt maradt. Ezt a szintet 117 ország érte el, illetve haladta meg. Közöttük nem volt európai! A kontinens demográfiai súlya az évszázad közepére a jelenlegi 12%-ról 7%-ra esik majd vissza. Az Európai Unió részesedése a globális GDP-ből szintén csökkenni fog. Európa megindult a demográfiai lejtőn, ami minél

meredekebb, annál kilátástalanabbá teszi a megállást. A világ növekvő népességén belül az egyre kisebb arányt képviselő Európa gazdasági és politikai súlya a feltörekvő országok teljesítményétől függetlenül csökkenhet. Az ezzel összhangban álló pesszimista vélemény szerint: „A birodalmak versengésében mintha Európa egyszerre volna néző és tét” (ARON 2005, 381.). Már 2010 előtt lehetett olyan, talán eltúlzott véleményt hallani, miszerint a világ termelési központja: Kína, a világ kutatóközpontja: az USA, a világ szolgáltatóközpontja: India és a világ múzeuma: Európa. Mindez az előre jelezhetően emelkedő migrációs nyomás miatt növekvő biztonságpolitikai problémákat generálhat.

A helyenkénti népességnövekedésből, illetve népességcsökkenésből következően a túlnépesedés veszélye a globálisról – a nem kisebb problémát okozó – regionálisra változott. Miközben világviszonylatban – zömében a fejlett országok csökkenő reprodukciós rátája következtében – csökken a teljes termékenységi arányszám, a Föld népessége tovább növekszik. A két megállapítás között nincs ellentmondás, mert a hivatkozott folyamatban van néhány évtizednyi tehetetlenségi tartalék, tehát a lendület, a fiatalos korstruktúra átmenetileg a reprodukciós ráta csökkenése mellett is lehetővé teszi a népességszám emelkedését.

Megállapítható tehát, hogy korunk demográfiai sajátosságait az egyes országok, régiók társadalmi, gazdasági fejlettségének szintje határozza meg. Ennek megfelelően a fejlett országok demográfiai viszonyait a várható életkor jelentős meghosszabbodása, míg a fejlődő, főként a szegény országokét alapvetően a népességszám rendkívüli megnövekedettsége jellemzi.

Thomas Robert Malthus brit demográfus és közgazdász 1798-ban megjelentetett *Tanulmány a népesedés törvényéről* című írásában már foglalkozott a túlnépesedés problémájával, s azt összefüggésbe hozta a javak, különösen az élelmiszertermelés korlátozott lehetőségeivel. Megállapítása szerint a népességyarapodás következménye a létminimumon tartott bérek lesznek. Ha ezek mégis emelkednének, tovább nőne a népességszám, ami a létfenntartási cikkek hiányához és elkerülhetetlen életszínvonal-eséshez vezetne (BUCHHOLZ 1998, 69.). Álláspontja szerint a népességnövekedés mértani, exponenciális jellegű, az élelmiszer-előállítás csak számtani sornak megfelelően növekszik, ezért csak népességnövekedési akadályokkal (például háborúk, bűnözés, járványok, természeti katasztrófák, éhínség stb.) tartható fenn az egyensúly. Bár elmélete nem igazolódott be, de az nyilvánvalóvá vált, hogy a népesség féktelen gyarapodásával szemben bolygónk erőtartalékai végesek, ami következményeit illetően azt jelenti, hogy utóbbira tekintettel a fenntartható fejlődés értelmezhetetlen és megvalósíthatatlan.

„Malthus nem számolt azzal, hogy a lakosság számának növekedése a csökkenő halálozási rátáknak is köszönhető” (BUCHHOLZ 1998, 75.). Nem számolt az agráriummal kapcsolatos szakmai ismeretek – korábban nem tapasztalt – bővülésével, de a mezőgazdasági termelés és az állattenyésztés technikai hátterének,

műszaki infrastruktúrájának látványos fejlődésével sem. Nem számolt azzal, hogy a jövőben a túlnépesedéssel érintett területeken élők zöme a mélyszegénység következtében, fizetőképes kereslet híján nem jut a számára szükséges és megtermelt javakhoz. Ennek megfelelően nem vette figyelembe azt, hogy a növekvő termelést követően az élelmiszerek eladása nagyobb problémát jelent majd, mint amekkorát – a piac szűkülése folytán – az élelmiszerárak csökkenése jelez. Ezért téves az egy főre vetített élelmiszer-előállítás „malthusi optimizmusnak” nevezett elvakító megközelítése, mert nem veszi figyelembe a túlnépesedett területeken az élelmiszerekhez hozzájutás katasztrofális helyzetét (SEN 2003, 321–323.).

A malthusi gondolatmenettel egyetértett a klasszikus angol közgazdaságtan egyik legjelentősebb alakja, David Ricardo is. A csökkenő földhozadék törvényének lényege az, hogy „[...] a növekvő népesség az élelmiszer-kereslet növekedéséhez vezet, ami arra kényszeríti a farmereket, hogy bevonják a művelésbe a kevésbé termékeny földterületeket, ez magasabb költségekkel jár, és az élelmiszerárak növekedését vonja maga után, ezért a munkásoknak magasabb fizetést kell adni, ami viszont csökkenti a vállalkozók hasznát, és növeli a legjobb földterületek bérleti díját” (BUCHHOLZ 1998, 99–100.). Függetlenül attól, hogy Ricardo idézett okfejtése csak a mezőgazdaság változatlan technikai infrastruktúrája mellett volt helytálló, a csökkenő földhozadék törvénye az 1914-es Európa gazdasági sajátosságai között is érvényesült (KEYNES 2000, 53.).

Annak a megállapításnak a helytállóságát, miszerint a Föld vég nélkül nem kizsákmányolható, igazolja az ökológiai lábnyom mutató, amely a Föld, az egyes országok, a kontinensek viszonylatában méri annak az energiaforrásnak a mennyiségét, ami a fejlettség aktuális szintjén az önfenntartáshoz szükséges. A mutató tehát arra ad választ, hogy változatlan életszínvonal biztosításához mekkora föld- és vízterületre van szükség, ideértve az igényelt faanyagot, energiát, de a hulladékelhelyezést is. A Föld teljes lakosságára vetítve ez fejenként 1,7 hektárt jelent. Ezt a mennyiséget Földünk viszonylatában 2018-ban – az úgynevezett túllövési napon – augusztus 1-jén elértük. Az éves felhasználás jelenleg meghaladja a 2,7 hektárt! Magyarország viszonylatában ez a nap június 20-a! Megállapítható tehát, hogy az ökológiai lábnyom mutató sem az ország területével, sem az ott élő népességszámmal nem feltétlenül korrelál. Lehet nagy területen élő, magas lakosságszám mellett a mutató magas vagy alacsony, és fordítva. Például Luxemburgban ez a nap február 19-e, miközben az ország területe kevesebb mint 2600 km², a lakosságszám pedig mintegy 550 ezer főre tehető, s 2017-ben az egy főre jutó bruttó hazai termék tekintetében (közel 108 ezer amerikai dollár) az ország világlelő volt. Az ökológiai lábnyom és a termékenységi arányszám tekintetében a világátlag alapulvétele megtévesztő lehet. Az egy főre vetített – túlfogyasztásra utaló – ökológiai lábnyom nem jelenti azt, hogy például Afrikában csökkenteni kellene a fogyasztást. A helyzet azonos a termékenységi ráta esetében

is. Ennek – az elmúlt évtizedekben tapasztalt csökkenése ellenére – a magas arányból nem következik, hogy például Európában csökkennie kellene az emberek termékenységének.

Mind a gyors népességnövekedés, mind a gyors népességcsökkenés fenntarthatatlan helyzetet eredményez. A növekedés a terület eltartóképességének jelentős meghaladása, a csökkenés a népesség megszűnése, kihalása folytán teremthet ilyen helyzetet. Ebből következően a fenntarthatóság feltétele a népességszám és az adott terület eltartóképességének szimbiózisa. A történelem azt igazolta, hogy e feltétel figyelembevételének hiánya, vagyis ha a terület eltartóképességét az ott élők száma tartósan meghaladta, az kényszerű népvándorlást, ezen keresztül konfliktusok sorát generálta. A származási országokból történő elvándorlás következménye a tömeges kirajzás folyamányaként az érintett országok etnikai identitásának megváltoztatása volt.

Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Tanácsa (National Intelligence Council – NIC) *Global Trends* néven rendszeresen stratégiai elemzéseket készít. Ennek a következő közel két évtizedre vonatkozó, a jelenlegi trendekre épülő összefoglalója egyebek mellett megállapította, hogy a népességnövekedés főként Afrikát (57%) és Ázsiát (14,8%) érinti majd, ahol képzettség nélküli tömegek kívánnak belépni egy nem létező munkaerőpiacra.

A rendkívüli méretű népességnövekedés természetesen nem csak az előbbiekben jelzett területek jellemzője, de ebben a térségben markáns jelenség. A túlnépesedés okozta probléma a születésszabályozás révén Kínában megoldódni látszik. Hasonló törekvés a közeljövőben Dél-Ázsiában és Afrikában nem várható. Utóbbi földrészt a demográfusok a tizenévesek kontinensének is nevezik. Az afrikai népesség 41%-a 15 év alatti. Különösképpen a szülőképes korú nők száma magas. Nigériában a 15–19 éves lányok 40%-ának van gyereke. A szubszaharai Afrikában (Nyugat-, Közép-, Kelet-, Dél-Afrika) élők száma akár négyszeresére is nőhet a század végére. A felsorolt régiókban az átlagos élettartamnak a növekedését, illetve az egyes területek eltartóképességének mérsékelt emelkedését a termékenységi ráta ennek megfelelő csökkenése nem kísérte.

Több mint 100 jelenlegi és korábbi fejlődő országot átfogó kutatás eredménye alapján megállapítható, hogy a társadalom- és gazdaságépítés terén egyetlen ország sem volt sikeres a nagyon magas születési ráta párhuzamos csökkenése nélkül. Ez azt jelenti, hogy az országok fejlettségi állapota korrelál a népességstruktúrájukkal. Másképpen megfogalmazva: a minőségi lét feltétele a magas mennyiség csökkenése. Ennek megfelelően az országok gazdasági fejlettségének növekedésével – bár jelentős szóródást mutatva – csökken a születések száma. A fejlett világhoz tartozó országok zömében az tapasztalható, hogy az iskolázottsággal és ennek következtében a jövedelmek növekedésével a születések számának alakulása fordított arányú összefüggést mutat. A termékenységi ráta

csökkenésének hátterében a gyermekkori halálozás csökkenése, a szexualitás és a reprodukció szétválasztását lehetővé tevő korszerű fogamzásgátló módszerek elterjedése és hozzáférhetősége, továbbá a nők – egyre magasabb képzettségi szint melletti – munkaerőpiaci jelenléte és utóbbival összefüggésben a házasságkötés időpontjának kitolódása húzódik meg. Tehát a nők önérvényesítő erejének növekedésével a termékenység csökken.

Az alacsonyabb gyerekszám eléréséhez elengedhetetlen lenne:

- a nők családon belüli és társadalmi helyzetének megerősítése,
- az anyaságon túli, egyéb szerepvállalás lehetőségének biztosítása,
- a szükséges szexuális felvilágosítás,
- a jobb és színvonalasabb képzés, továbbá
- a gyermekhalandóság csökkentése.

Összegezve tehát megállapítható, hogy „a fejlődés a legjobb fogamzásgátló” (SEN 2003, 301., 331.).

Ha az utóbbit nem sikerül megvalósítani, a túlnépesedés visszafogása az említett régiókban vágyálom marad. Az 1000 újszülöttre jutó, 1 éves kor alatti halálozások kerekített éves száma a 2010-es években, Afganisztánban 149, Angolában 176, míg Svédországban 3 alatt maradt! A demográfiai átmenet lényege tehát a magas születési és halálozási ráták csökkentése. Megjegyzem, hogy miközben világszerte javul a halálozási arány mutatója, az AIDS, a malária és a tuberkulózis a mortalitás meghatározó tényezője marad Afrika számos országában az elkövetkező évtizedek során is.

A féktelen túlnépesedés rendkívül fajsúlyos következményekkel járó társadalmi rizikófaktor, s a régiók korstruktúráját évtizedekre előre meghatározza. A fejlődő országokban az ebből fakadó veszélyeket tovább fokozza a lakosság egyre nagyobb részének városokba áramlása. Ez új kihívásokat teremt a közlekedés, az egészségügyi ellátás, a levegőminőség és a közművesítés területén. Az urbanizációnak az az oka, hogy az ipar, a kereskedelem és a különböző szolgáltatások többsége a városokban koncentrálódik, s ennek révén az érintett populáció foglalkoztatása itt oldódhatna meg. A szakképzettség hiányában azonban ez a tömeg a munkaerőpiacon nem vagy alig talál lehetőséget. Utóbbitól függetlenül is a gyorsan növekvő munkaképes korú népesség lehetetlenné teszi, hogy ezzel egy időben jöjjenek létre munkahelyek a szélesebb körű munkanélküliség megelőzéséhez. A nagyvárosok nyomornegyedeit az éhség és a bűnözés uralja. Ezzel a sokasággal, különösen a 18 éven aluliak egyre növekvő tömegével sem az élelmiszer-ellátás, sem az egészségügyi ellátórendszer, sem az iskolai férőhelyek száma, sem a munkahelyteremtés nem képes lépést tartani. A környezetszennyezéssel és az energiagondokkal kapcsolatos probléma megoldását a féktelen túlnépesedés rendkívül megnehezíti. A túlszűfolttság a nyomországon élő tömegek

körében társadalmi veszélyekkel járó – agresszivitásban levezetett – személyiség-torzulást eredményezhet.

A kilátástalan helyzet – a nyugtalanság állandósulásával, a diktatórikus módszerek és eszközök alkalmazásával sem megállítható – erőszakos atrocitások terjedésével jár. Mindez a környezet pusztulására és ennek is következtében az élelmiszer- és édesvízhiányra tekintettel már jelenleg is tömeges, Európát célba vevő, a jobb élet reményével kecsegtető elvándorlást generál, ami által morálisan is nehéz helyzetbe kerülnek az érintett célországok, amelyeknek – a származási országokhoz mért összehasonlíthatatlanul magasabb életszínvonala ellenére – a gazdasági lehetőségeik végesek. A befogadás nem megszünteti, hanem tartósítja, újratermeli a migrációt, mert azt a téves látszatot kelti, hogy a kialakított gyakorlat biztonságosan és folyamatosan – nehézséget okozó probléma nélkül – működtethető.

Az afrikai lakosságot 40-45%-ban kitevő muszlimok körében a féktelen népességnövekedés – a marokkói születésű Abdesszamad Belhadzs társadalomtudós, a Leuveni Katolikus Egyetem tanárának megállapítása szerint – szorososan kapcsolódik a juttatás-, illetve az ajándékgazdasághoz. A vagyon isteni eredetű, ezért a hívő számára az nem a munka ellenértéke. Minél nagyobb a vagyon, annál nagyobb részt kell visszajuttatni isteni célok megvalósítására. Ebből a vallási előírásoknak megfelelően cselekvő muszlimok részesülnek. A részesedésnek nem feltétele a munkavégzés, viszont elvárt a lehető legtöbb utód nemzése.² Ez tehát azt jelenti, hogy a népességyarapodást a képzettség hiányában munkalehetőséghez alig jutó populáció létminimumának biztosításával garantálják. Egyebek mellett ezzel áll összefüggésben az a körülmény is, hogy a kontinensen az egy főre jutó GDP mintegy 2000 dollár évente, ami több országban csak 600 dollár körüli. A gyerekek már fiatalon dolgoznak, és ők gondoskodnak a létminimum szintjén – nyugdíjrendszer hiányában – az idős családtagok eltartásáról. A 2010-es évek Wikipédia-adatai azt dokumentálják, hogy az előzőekkel összefüggésben álló magas reprodukciós ráta mellett kirívóan alacsony az érintett országok GDP-mutatója.

A legmagasabb termékenységi rátával rendelkező 10 (valamennyi afrikai) ország közül Angolának a legmagasabb egy főre vetített GDP-je. Ezzel az ezt összegező 2018-as országlista 123. helyét foglalja el. 2011-ben az első 50 legmagasabb termékenységi rátával rendelkező ország közül 40 afrikai volt. Itt jegyzem meg, hogy az amerikai *Science Advances* című folyóiratban 2018 júliusában közzétett kutatás eredménye szerint általánosságban minél alacsonyabb az egyes országokban az egy főre jutó GDP, annál nagyobb szerepe van a mindennapi életben a vallásnak. Bár nem kivétel nélkül, de az állítás fordítottja is igaz.³

² Lásd: SPEIDL 2016.

³ Lásd: DZINDZISZ 2018.

Irodalomjegyzék

- ARON, Raymond (2005): *Az elkötelezett szemlélő. Beszélgetések Jean-Louis Missikával és Dominique Woltonnal.* Budapest, Európa.
- BUCHHOLZ, Todd G. (1998): *Új ötletek halott közgazdászoktól.* Budapest, Európa.
- DZINDZISZ Sztefan (2018): Van-e összefüggés a gazdasági fejlettség és Isten között? *Napi.hu*, 2018. 09. 25. Elérhető: <https://bit.ly/33Y5PXf> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 13.)
- KEYNES, John M. (2000): *A békeszerződés gazdasági következményei.* Budapest, Európa.
- SEN, Amartya (2003): *A fejlődés mint szabadság.* Budapest, Európa.
- SPEIDL Bianka (2016): A dzsihádban a bűntettek kegyes cselekedetek – Abdesszamad Belhadzs a Mandinernek. *Mandiner.hu*, 2016. 07. 27. Elérhető: <https://bit.ly/3am8N9p> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 13.)

Schubauer László¹

A tőkepiac tisztességes működését biztosító közigazgatási és büntetőjogi szabályok változásai a 2008. évi pénzügyi válságot követően Európában és Magyarországon²

Bevezető

A tanulmány választott címe pontosításra szorul, hiszen a tőkepiac tisztességes működését biztosító közigazgatási és büntetőjogi szabályok a tőkeeszközök piacának, az áruk piacának, valamint a pénz- és értékpapírpiaconak tisztességes működését sértő magatartásokkal szemben egyaránt védelmet teremtenek. A pénzpiacok elmúlt évtizedekben megvalósult globalizációja, a technikai fejlődés és a társadalmi-gazdasági változások hatására jelentős változáson ment át a kereskedelem „tárgya”, és a kereskedelem formája is. A pénzügyi eszközök köre robbanásszerűen bővült, a forgalom tárgyává vált gyakorlatilag minden, aminek árát a kereslet és kínálat viszonyai határozzák meg, és amire azonnali vagy határidős ügylet köthető. (Például az éghajlati, időjárás-változáshoz, fuvardíjhoz, légszennyező anyag vagy üvegházhatású gáz kibocsátásához, inflációs rátához vagy más hivatalos gazdasági statisztikához kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, határidős kamatláb-megállapodás vagy bármely más származtatott ügylet, eszköz, amelyet pénzben kell kiegyenlíteni, vagy amely az ügyletben részt vevő felek valamelyikének választása szerint pénzben kiegyenlíthető.)³ A kereskedelem formái is drasztikusan átalakultak, a tőzsdéi kereskedelem mellett új kereskedési formák jelentek meg. A határidős kereskedelem tárgyának és intézményrendszerének ilyen mértékű átalakulása rendkívüli kihívást jelent a jogalkotó számára, hiszen bármely területen tevékenykedő befektető joggal várja el a piaci verseny tisztaságának biztosítását megfelelő közigazgatási jogi és büntetőjogi eszközök által.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, mesteroktató.

² A kutatást a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást meg-
alapozó közszolgálat-fejlesztés” című kiemelt projekt támogatta.

³ Lásd a 2007. évi CXXXVIII. tv. 6. § rendelkezéseiben.

A tőkepiac védelmi rendszere a 2008. évi pénzügyi válságot megelőzően

A magyarországi rendszerváltás egyik legfontosabb gazdasági lépése volt a tőkepiac újraélesztése, amely az egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozataláról és forgalmazásáról, valamint az értékpapírtőzsdéről szóló 1990. évi VI. törvény (Épt.) megalkotásával valósult meg. A törvény elfogadása előtt nem sokkal az Európai Gazdasági Közösség a tőkepiacok védelme érdekében kiadta a 89/592/EGK irányelvet a bennfentes kereskedelemről szóló szabályok összehangolásáról, így az Épt. szabályozása figyelembe vette a nyugat-európai országok piacvédelemmel kapcsolatos elvárásait is.⁴ Az Épt. is megfogalmazta a bennfentes információ felhasználásának tilalmát, valamint szabályokat alkotott az értékpapírok nyilvános forgalomba hozatala során a befektetők védelme érdekében. A törvény a hatóságok számára lehetővé tette a befektetők megtévesztése vagy a bennfentes kereskedelem esetén érvénytelenség iránti per indítását, közigazgatási szankcióként az Állami Értékpapír-felügyelet jogosult volt bírság kiszabására vagy a forgalmazás felfüggesztésére. Az Épt. büntetőjogi védelmet is teremtett, a Btk. módosításával megalkotta a tiltott értékpapír-kereskedelem bűncselekményét, amelyben bennfentes információnak visszerthes értékpapírügylet kötése során történő jogosulatlan felhasználását rendelte büntetni.

Annak ellenére, hogy a tiltott értékpapír-kereskedelem tényállása nem szankcionálta a bennfentes kereskedelem – Épt.-ben meghatározott – minden lehetséges megvalósulási formáját, mégis különlegesnek számított a piacvédelem európai intézményrendszerében, hiszen az 1990-es években az EGK-országokban a piacvédelem büntetőjogi eszközei hiányoztak, sőt maga az irányelv sem fogalmazott meg kötelezettséget ezek rendszerbe állítására.

A büntetőjogi intézményrendszert fejlesztette tovább az 1994. évi IX. törvény, amely a Btk.-ban három új tényállást hozott létre a tőkepiac védelmében.

A bennfentes értékpapír-kereskedelem⁵ tényállás közelítette a közigazgatási és a büntetőjogi védelem eseteit, így megfogalmazta a „közvetett tettesség” formájában megvalósuló bennfentes kereskedelem büntetendőségét.

Új eszközként jelent meg a tőkebefektetési csalás,⁶ amely a befektetők megtévesztését akkor rendelte büntetni, ha a megtévesztés következményeként a befektető új befektetést eszközölt, vagy növelte korábbi befektetését.

⁴ Lásd az 1990. évi VI. tv. miniszteri indokolását.

⁵ Lásd az 1978. évi IV. tv. 299/B. § 2005. 08. 31-éig hatályos szövegét.

⁶ Lásd az 1978. évi IV. tv. 299/B. § 2005. 08. 31-éig hatályos szövegét.

Az újonnan létrehozott üzleti titok megsértése⁷ tényállás alkalmas volt arra, hogy a bennfentes információk átadását a közigazgatási szankciók alkalmazásán túl büntetőjogi üldözés alá is vonja.

A Btk.-módosítás nyomán kialakult a piacvédelem közigazgatási jogi és büntetőjogi eszközeinek közel párhuzamos rendszere, ám a jogalkotó nem tisztázta az eszközök egymáshoz való viszonyát, együttes vagy egymást felváltó alkalmazásuk feltételrendszerét.

Az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről szóló 1996. évi CXI. törvény (Épt. II.) a közigazgatási jogi eszközöket fejlesztette tovább, bővítve a piacfelügyeletet ellátó szerv jogosítványait. A törvény bennfentes kereskedelemként⁸ fogalmazta meg a bennfentes információval érintett értékpapírra vagy tőzsdei termékre vonatkozó ügyletkötésre irányuló javaslatként bennfentes információt nem birtokló személy részére. Fontos változást jelentett a piacvédelem kiterjesztése egyéb tőzsdei termékekre is.⁹ A törvény a piacvédelem új szegmenseként megfogalmazta a tiltott árfolyam-befolyásolás esetköreit is,¹⁰ amelyek miatt felügyeleti bírság kiszabására volt lehetőség.

A tőkepiac működését az uniós csatlakozásra tekintettel a 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) szabályozta újra, az 1996. évi CXI. törvényhez képest lényeges változások nélkül, bár bővültek a Felügyelet közigazgatási jogi eszközei a piacvédelmi szabályok megsértése esetén, és az alkalmazható bírság mértéke is kétszeresére növekedett. A jogalkotó nem látott okot a bűncselekményi tényállásoknak a közigazgatási szabályokhoz igazítására sem.

A jogfejlődésnek jelentős lökést adott a 2003/6/EK irányelv¹¹ elfogadása, amely a tőkepiac védelmét kiterjesztette a piaci manipulációval szemben is.

Az irányelv nemzeti hatáskörben hagyta a közigazgatási eszközenszisztéma kialakítását, de az egységesítés érdekében számos fogalmat pontosított, és meghatározta a piaci manipulációnak minősülő magatartások körét is. Az Európai Parlament és a Tanács a piaci manipuláció elleni fellépés hatékonyságát a közigazgatási intézményrendszer jogkörének megerősítésében látta,¹² az irányelv a büntetőjogi eszközök alkalmazását elfogadta, de nem preferálta.

⁷ Lásd az 1978. évi IV. tv. 300. § 2005. 08. 31-éig hatályos szövegét.

⁸ Lásd az 1996. évi CXI. tv. 148. § 2002. 01. 01-jéig hatályos szövegét.

⁹ 1996. évi CXI. tv. 3. § (2) bek. 45. pont.

¹⁰ Lásd az 1996. évi CXI. tv. 151. § 2002. 01. 01-jéig hatályos szövegét.

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/6/EK irányelve (2003. január 28.) a bennfentes kereskedelemről és a piaci manipulációról (piaci visszaélés) (HL L 96., 2003.4.12., 16. o.) bevezető 12. pont.

¹² Lásd az Irányelv 14. cikk 1. bekezdését.

A Tpt.-nek az uniós irányelvvel való harmonizálását a 2005. évi LXII. törvény végezte el, a Btk. rendelkezéseit pedig a 2005. évi XCI. törvény módosította.

A Btk.-módosítás a bennfentes kereskedelem üldözését kiterjesztette valamennyi pénzügyi eszköz – így a befektetési eszköz és a deviza – forgalmazására,¹³ valamint bűncselekményként határozta meg a bennfentes információnak előnyszerzés végett arra illetéktelen személynek történő átadását is. A tényállás alkalmazását könnyítette, hogy a bennfentes kereskedelem megszűnt célzatos magatartás lenni.

A tőkebefektetési csalás¹⁴ elkövetési magatartása kiegészült a gazdálkodó szervezet vezető tisztségviselőjének személyével vagy a gazdálkodó szervezetre vonatkozó pénzügyi eszközzel kapcsolatos megtévesztő információ szolgáltatásának, valamint a színlelt ügyletkötésnek a szankcionálásával.

A módosítások nyomán a Tpt. közigazgatási eszközöket biztosított mind az egyedi befektetők védelmére, mind a befektetők szélesebb körét sértő piaci manipulációval szemben, de a Btk. továbbra is csupán az egyedi befektetők védelmét biztosította, konkrét tőkebefektetési döntéseikkel kapcsolatban. Ez a szabályozás csupán azért nem állt ellentétben az Európai Unió elvárásaival, mert az unió kötelezően megvalósítandó célokat a büntetőjogi eszközökre vonatkozóan nem fogalmazott meg.

A piacvédelem eszközrendszerének változásai a 2008. évi pénzügyi válság nyomán

A 2008. évben pénzpiaci manipulációk nyomán kialakult pénzügyi válság¹⁵ a történelem egyik legnagyobb globális gazdasági válságát idézte elő, amelynek hatására sürgető igény fogalmazódott meg a pénzpiacok „rendbetételére”. Az Európai Unió szervei 2009-ben kezdtek egyeztetéseket a pénzügyi piacok szabályozásának egységesítése és a visszaélések elleni fellépések hatékonyságának növelése érdekében. Ennek során két cél kristályosodott ki:

- egyrészt nyilvánvalóvá vált, hogy irányelv helyett a tagállami jogrendszerek eltéréseiből adódó működési zavarok felszámolására rendeletet kell alkotni, amely kötelező szabályokat állapíthat meg a tagállamok számára, biztosítva a szabályozás egységességét az Unióban;
- másrészt határozott igény fogalmazódott meg a piaci manipulációk elleni büntetőjogi fellépés eszköztárának kialakítására is.

¹³ Lásd a 1978. évi IV. tv. 2005. évi XCI. tv.-nyel megállapított szövegét.

¹⁴ Megállapította: 2005. évi XCI. törvény 17. §.

¹⁵ Az amerikai másodlagos jelzáloghitel-válság (a sajtónyelvben subprime-válság) az Amerikai Egyesült Államok ingatlan- és bankszektarából 2006 végén kiindult, változó intenzitású pénzügyi válság,

Az első cél a piaci visszaélésekről elfogadott 596/2014/EU rendelettel valósult meg, amely megerősítette a felügyeleti rendszert, valamint szigorította a jogsértések esetén alkalmazható közigazgatási szankciórendszert is.

A rendelet kiterjesztette a piacvédelmi szabályozást a multilaterális és a szervezett kereskedési rendszerekre is, megteremtette a referenciaérték¹⁶ vagy a kapcsolódó eszköz¹⁷ fogalmát, és számos más, a piaci manipuláció lehetőségét kizáró vagy csökkentő rendelkezést is tartalmaz. Előírja például, hogy befektetési ajánlásokat vagy befektetési stratégiát propagáló vagy a piac befolyásolására alkalmas egyéb információkat újságírás vagy média útján közlő személyeknek megfelelő gondossággal kell eljárniuk, és fel kell tárniuk érdekeiket, illetve jelezniük kell összeférhetlenségüket azokkal a pénzügyi eszközökkel kapcsolatban, amelyekre az információk vonatkoznak.¹⁸

A rendelet 14. cikke meghatározza a bennfentes kereskedelemnek, illetve piaci manipulációnak minősülő jogsértések körét, amelyek esetén a tagállamok hatóságai által alkalmazandó szankciók köre a nyilvános figyelmeztetéstől a jogsértésből származó nyereség elvonásán, a tevékenységi engedély felfüggesztésén vagy megvonásán, a vezető tisztségviselő tevékenységének felfüggesztésén vagy tevékenységtől eltiltásán keresztül a természetes vagy jogi személyt terhelő – akár öt-, illetve tizenötmillió euró összegű – közigazgatási pénzbírság kiszabásáig terjedhet.¹⁹

A 2014/57/EU irányelv²⁰ a piaci manipulációk elleni büntetőjogi fellépés eszköztárát teremtette meg. Mint azt a jogalkotó megállapította: „Lényeges, hogy a piaci visszaélésre vonatkozó szabályok betartását olyan büntetőjogi szankciók segítsék elő, amelyek a közigazgatási szankciókhoz képest a társadalmi helytelenítés egy erőteljesebb formáját fejezik ki.”²¹ Az irányelv a piacvédelem történetében először fogalmazta meg a büntetőjogi eszközök rendszerbe állításának kötelezettségét. Iránymutatása szerint a jogellenes magatartás akkor von maga után büntetőjogi következményt, ha súlyos és szándékos a magatartás. A tagállam (csak) akkor jogosult közigazgatási szankciót alkalmazni, ha a fenti két követelmény közül valamelyik nem teljesül. Az irányelv hivatkozik arra, hogy a közigazgatási szankciók tekintetében nem érvényesül a büntetőjogi szankciók két legfontosabb követelménye, a bűnfelelősség elve és a szankció *ultima ratio* jellege, ugyanakkor érvényesülni kell a kettős értékelés tilalmának, a közigazgatási és a büntetőjogi szankciók alkalmazására azonos tényállás alapján csak a *ne bis in idem* elvének sérelme nélkül kerülhet sor. Mint azt Földes Stephan és Kajtár Géza

¹⁶ Az 596/2014/EU rendelet 3. cikk (1) bek. 29. pont.

¹⁷ Az 596/2014/EU rendelet 3. cikk (2) bekezdés b) pont.

¹⁸ Az 596/2014/EU rendelet 20. és 21. cikk.

¹⁹ Az 596/2014/EU rendelet 30. cikk (2) bekezdés.

²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/57/EU irányelve (2014. április 16.) a piaci visszaélések büntetőjogi szankcióiról.

²¹ A 2014/57/EU irányelv bevezető rendelkezések 6. pont.

a strasbourgi bíróság gyakorlatának elemzése során megállapította, ha az ügynevezett Engel-kritériumok vizsgálata alapján a bíróság a tagállam által alkalmazott közigazgatási szankció büntetőjogi jellegét állapítja meg, úgy ugyanezen tényállás alapján a büntetőjogi szankció alkalmazása sérti az emberi jogok európai egyezménye szerinti kétszeres büntetőeljárás alá vonásának tilalmát (FÖLDES–KAJTÁR 2014, 519–520.). A tagállam a büntetőjogi szankció alkalmazása mellett csak büntetőjogi jellegzetességet nem hordozó közigazgatási szankciót alkalmazhat a piaci visszaéléseket elkövetőkkel szemben.

Az irányelv – összhangban az 596/2014/EU rendelettel – rögzítette, hogy a tagállamok mely magatartásokat kötelesek a nemzeti jogukban bűncselekménynek minősíteni, nem korlátozva a szigorúbb büntetőjogi szabályok és szankciók megállapítását.²²

A tőkepiac védelmének rendszere a hatályos magyar Btk.-ban

A jogalkotó a 2012. évi C. törvény megalkotásakor a piacvédelem eszközrendszerét változatlan formában vette át a korábbi Btk.-ból, bár már ismertek voltak az Európai Uniónak a pénzpiacok védelme érdekében a közigazgatási jogi és büntetőjogi eszközrendszer megújítására vonatkozó kodifikációs elképzelései.

A 2016. évi CIII. törvény – a 2014/57/EU irányelv elvárásait teljesítendő – szabta újra a Btk. piacvédelmi eszközeit. A tényállások mögöttes joganyagát a Tpt. XXI. fejezetének helyébe lépő 596/2014/EU rendelet alkotja.

A tőkepiacot védő bűncselekmények elkövetési tárgyát jelentő pénzügyi eszközök köre – a Btk. 414. § szerint – a 2007. évi CXXXVIII. törvény 6. § és az 596/2014/EU rendelet 2. cikk (1) bekezdésében foglaltak egybevetése alapján határozható meg. A Btk. piacvédelmi tényállásainak hatálya alá tartoznak mindazok a pénzügyi eszközök, amelyeket:

- a) szabályozott piacra vezettek be, vagy amelyekre vonatkozóan a bevezetés iránti kérelmet nyújtottak be,
- b) amelyekkel multilaterális kereskedési rendszerben kereskednek, amelyeket multilaterális kereskedési rendszerbe vezettek be, vagy amelyekre vonatkozóan bevezetés iránti kérelmet nyújtottak be,
- c) amelyekkel szervezett kereskedési rendszerben kereskednek,
- d) egyéb olyan pénzügyi eszköz, amelyek ára vagy értéke a felsorolt pontokban említett pénzügyi eszközök árától vagy értékétől függ, vagy azokra hatást gyakorol.²³

²² A 2014/57/EU irányelv 7. cikk.

²³ Az 596/2014/EU rendelet 2. cikk (1) bek.

Az újrafogalmazott bennfentes kereskedelem elkövetési tárgya a bennfentes információval érintett pénzügyi eszköz. A bennfentes információ az 596/2014/EU rendelet 7. cikk iránymutatása szerint az az információ, amely a pénzügyi eszközök árfolyamának, értékének befolyásolására alkalmas, vagy amely ismeretében a befektetők jobban képesek az elkövetési tárgy iránti kereslet-kínálat változását prognosztizálni.

A jogalkotó a bennfentes kereskedelem két változatát határozta meg. A Btk. 410. § (1) bekezdés *a*) pontja büntetni rendeli az ügyfélmegbízás alapján végzett tevékenységet, valamint az úgynevezett saját számlás (a befektetési szolgáltató saját érdekében kötött) ügyletet.

A 410. § (1) bekezdés *b*) pontja szerint az elkövető a birtokában lévő bennfentes információra tekintettel mást vagy másokat hív fel, vagy bír rá, hogy az érintett pénzügyi eszközre vonatkozó ügyletet kössön, megbízást adjon stb.²⁴ Az elkövető speciális közvetett tettesként bennfentes információt nem birtokló személyt használ fel.

A bűncselekmény elkövetője – mindkét változatban – kizárólag a bennfentes információ birtokában levő személy lehet. Az információ megszerzésének jogszerű vagy jogszerűtlen módja nem befolyásolja a cselekmény megállapítását.

A Btk. 410/A §-ban Bennfentes információ jogosulatlan közzététele címen fogalmazta meg az 596/2014/EU rendelet 10. cikkében leírt jogellenes magatartást. A tényállás – a 2014/57/EU irányelv iránymutatásával összhangban – a bennfentes információ célzatos – előnyszerzés vagy hátrányokozás céljából történt – átadását tekinti csak olyan súlyú magatartásnak, amely büntetőjogi üldözést igényel.

A Btk. 411. § szerinti tiltott piacbefolyásolás tényállása – összhangban az 596/2014/EU rendelet 12. cikk rendelkezéseivel – a piaci manipuláció ellen teremt büntetőjogi védelmet. A bűncselekmény irányulhat az (1) és (2) bekezdés esetében a pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet, továbbá a referenciaérték értéke, árfolyama ellen, a (3) bekezdésben gazdálkodó szervezet, illetve a gazdálkodó szervezethez köthető pénzügyi eszköz manipulálására. Az (5) bekezdés az elkövetési tárgyak körébe von egyes azonnali árutőzsdei ügyleteket, valamint pénzügyi eszközök típusait is, amelyekre vonatkozó tranzakció a másik eszköztípus árára vagy értékére hat.

A jogalkotó az elkövetési magatartás három változatát határozta meg:

Az (1) bekezdés a pénzügyi eszközök és a kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügyletek keresleti vagy kínálati viszonyait, árfolyamát vagy árát, valamint a referenciaértékeket a piaci kereskedés során manipuláló magatartások büntetendőségéről rendelkezik.

²⁴ A tényállásnak ez a fordulata a 2014/57/EU irányelv 3. cikk (6) bekezdésének való megfelelést szolgálja.

A (2) bekezdés szerint az elkövető a piaci termék kereslet-kínálati viszonyait, árfolyamát vagy árát befolyásolni képes vagy azt rögzítő információt nagy nyilvánosság (média, sajtó) előtti információszolgáltatással közvetíti. Az elkövető által közölt információ lehet „saját” vagy más által már közölt információ továbbadása. Az elkövető a magatartást haszonszerzési célzattal valósítja meg.

A (3) bekezdés esetében az elkövető magatartása célzottan valamely gazdálkodó szervezetben fennálló törkeviszonyok megváltoztatására irányul. A gazdálkodó szervezet vonatkozásában valótlan adat közlésével, híreszteléssel vagy adat elhallgatásával manipulálja a befektetőket. E változat megvalósulásához a gazdálkodó szervezet tőkéjének változása is szükséges.

A jogalkotó a tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény megalkotásával először teremtett a piacvédelem közigazgatási jogi és büntetőjogi eszközei között teljes szinkront, biztosítva, hogy a piaci manipulációt megvalósító magatartások elkövetői közigazgatási jogi szankciók mellett/helyett büntetőjogi következménnyel is számolhassanak.

Összegzés

A tőkepiac tisztességes működését védelmező közigazgatási és büntetőjogi eszközrendszer fejlődése Magyarországon a kezdetektől erősen függött a nemzetközi elvárásoktól. Az Európai Unió tőkepiacának egységesülése, a határon átnyúló tevékenység elterjedése, az elektronikus kereskedelem térhódítása, valamint a gazdasági válság nyomán a pénzpiacok működésében fellépő problémák egyre sürgetőbben igényelték a nemzeti szabályoknak a közösségi szabályokhoz igazítását, és a büntetőjogi eszközök megteremtését is, a tisztességes működés biztosítása érdekében. Csak az egységesülő uniós jogi szabályozás akadályozhatja meg a piaci visszaélések elkövetőit abban, hogy az eltérő nemzeti szabályozásokból adódó lehetőséget kihasználva, tevékenységüknek a legkedvezőbb jogi környezetet nyújtó országba történő áthelyezésével biztosítsanak kedvezőbb elbírálást maguk számára. A 2016. évi Btk.-módosítás nyomán a magyar piacvédelem intézményrendszere megfelel a jelzett követelménynek.

Irodalomjegyzék

- FÖLDES Stephan – KAJTÁR Géza (2014): A piacbefolyásolás kétszeres szankcionálása: a strasbourg-i Grande Stevens ügy tanulságai. *Magyar Jog*, 61. évf. 9. sz. 519–526.
- KASZÁS Ágnes Roxán (2008): Elvi elszántság, gyakorlati tehetetlenség: a bennfentes kereskedelem első másfél évtizede. *Magyar Jog*, 55. évf. 2. sz. 96–103.

Sipos Ferenc¹

A szegénység toposza a büntetőjogban

„A szegénységgel általában legcélszerűbb bizonyos távolságból, magas filozófiai szempontok szerint foglalkozni, annál is inkább, mert ha valaki gyakorlatibb hangnemben és nézőpontból foglalkozik a szegénységgel, nemzetközi megegyezés szerint a legtöbb civilizált államban előbb-utóbb becsukják.”
(Márai Sándor)

A szegénység toposz. A szegény alakja mint a népdalokban, a szépirodalomban vagy akár a szociológiában, kriminológiában megjelenő sajátos jegyeket felsorakoztató vándortéma mindig ugyanazokat a jellemző jegyeket mutatja, bár a hozzáfűzött értékelés változhat. A szegénységet mint témát ugyanis több tudományterület is magának vindikálja, bár a vizsgálódás szempontjai és annak módszertana és eredményei is természetes módon változnak annak függvényében, hogy az mely diszciplína eszközrendszerével történik. Mielőtt a címben megígért téma kifejtéséhez hozzáfognék, szükségesnek látszik néhány mondatban jelezni a szegénység kategóriájának ismérveit más tudományok szempontjából is, főként azért, mert fogalmi meghatározást a büntetőjog nem ad, illetve fontos elhelyeznem a közgondolkodás történeti távlataiban is, amihez az irodalmat hívom segítségül. A szegénység fogalmának és az arra adott reakciók változásainak vizsgálata során ugyanis a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy nincsenek olyan közvetlen források, amelyeket a szegények maguk hagytak hátra (Cser 2002, 49.).

A szegénység mint alapvetően relatív társadalmi állapot, ami legegyszerűbben talán a létfenntartáshoz szükséges javakhoz való hozzáférés lehetőségeiben vagy azok hiányában ragadható meg, természetesen a szociológia művelőinek érdeklődését keltette föl leginkább. A szegénység ugyanis társadalmi állapotot jelöl, és ha a szegénység meghatározására törekszünk, észre kell vennünk, hogy a szegénység mindig viszonylagos, azaz relatív kategória, és ez még akkor is így van, ha a szociológia több meghatározását is kialakította a fogalomnak, és ezek egyikét abszolútnak nevezi.

¹ Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, egyetemi adjunktus.

A szociológia tudománya szerint abszolút a szegénység, ha az egyén vagy a család a létminimum alatt él. Alapja az egy főre jutó havi jövedelem vagy a dep-riváltság – azaz valamitől való megfosztottság –, vagy a hozzáférés lehetőségének hiánya: szegény, akinek nincs például hűtőszekrénye. Relatív a szegénység, ha az egyén vagy a család erősen elmarad az adott társadalom átlagos viszonyaitól, azaz ha például az egy főre jutó jövedelem kevesebb, mint az átlag 60, 50 vagy 40 százaléka. Az egy főre jutó jövedelem alapján az egyének vagy családok „alsó” 10%-át (decilis) vagy 20%-át (kvintilis) tekintjük relatív szegénynek (ANDORKA 2006, 34.).

Hogy a szegénység természetes állapot, és bele van kódolva a társadalmi berendezkedésünkbe, tény. Hegel szerint, még ha meg is volnának az eszközök, amelyekkel az elszegényedő tömegek megszokott életszínvonalát biztosítani lehetne munka nélkül, „[e]z ellenkeznék a polgári társadalom elvével és becsület érzésével” (HEGEL 1983, 254.). Ez a vélemény ma is visszaköszön, elég csak a munkaalapú társadalom létrejöttére gondolnunk napjainkban.

Az európai kultúrkör viszonyának alapjait a szegénységhez a keresztyén-ség fektette le. A „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön [...]” (Mt 6,19), a „Boldogok vagytok, szegények, mert tiétek az Isten országa” (Lk 6,20), illetve a „Milyen nehezen mennek be az Isten országába azok, akiknek vagyonuk van. Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak az Isten országába bejutni” (Lk 18,22–30) idézetek jól jelzik a Biblia állásfoglalását a téma kapcsán.

A szegényebb rétegek jelenléte a társadalomban hitéleti szempontból kifejezetten fontos volt, mivel a gazdagabbaknak szükségük volt erre a társadalmi rétegre a jócselekedetek gyakorlásában, kegyességük megélésében, hisz a szegények patronálása az üdvözlés egyik útja is volt, és egészen a reformációig (WEBER 1982) ez így is maradt. „Azokat pedig, akik földi javakban szűkölködnek, az Egyház arra tanítja, hogy Isten szemében a szegénység nem gyalázat, s nincs mit szégyenkezni azon, ha munkával kell keresniük kenyerüket. Földi életmódjával maga az Úr Jézus Krisztus erősítette meg ezt, aki az emberek üdvéért, »noha gazdag volt,... szegénnyé lett (2Kor 8,9)«” – írja Rómában 1891-ben XIII. Leó pápa *Rerum Novarum* címmel kiadott enciklikájában (XIII. LEÓ 1891, 20. pont).

Érdekes vagy inkább logikus, hogy ugyanez az attitűd jelenik meg az irodalomban is. A népmesék hősei, a szegényember, a szegényasszony vagy azok legkisebb fia vagy lánya mindig okosabb, erkölcsileg erősebb, mint a társadalom többi, elvileg szerencsésebb és gazdagabb tagja, és végül az állhatatosságuk el is nyeri méltó jutalmát. A szépirodalom is hasonló értékrendet mutat, bár a felvilágosodásig nem – és azután sem igazán – jellemző irodalmi téma; amikor a romantika végül foglalkozni kezd vele, a romlatlanságot, a tisztaságot és az erkölcsiséget társítja a szegénységhez. Ezt látjuk például Jókai Mór *Szegény gazdagok* című regényében is. A regény azokat kezeli szegényként, akiknek

vagyona igazán gazdag életet tenne lehetővé, és fordítva, a *Gazdag szegények* című regénye már azt mutatja be, hogy a lelki gazdagság erkölcsi emelkedettsége ellentéte az anyagi szűkösséget is (MARGÓCSY 2015, 51–59.). A 20. század elején Mikszáth és Móricz lesz az, aki a depriváltság állapotát már nem mint előnyt mutatja be, hanem annak személyiségtorzító hatására fektet hangsúlyt, és ez tekinthető a falukutató és a sajátos, valahol az irodalom és a szociológia határán álló szociográfiák elvi előzményének is. 1930-tól 1944-ig tart az a szakasz, amit a magyar szociográfia hőskorának nevezhetünk. Sok más szerző között Kassák Lajos (KASSÁK 1932), Illyés Gyula (ILLYÉS 1936), Szabó Zoltán (SZABÓ 1936; SZABÓ 1938), Féja Géza (FÉJA 1937), Kovács Imre (KOVÁCS 1937), Kiss Géza (KISS 1937), Kiss Lajos (KISS 1939; KISS 1943), Veres Péter (VERES 1936; VERES 1941) és Kodolányi János (KODOLÁNYI 1942) vállalta azt a feladatot, hogy tényszerűen bemutassa, milyen a valóságban a szegénység helyzete ebben az időben Magyarországon. Hogy a szociográfiák milyen elementáris erővel hatottak, és mennyire ismeretlen volt a témával kapcsolatos idealizált közgondolkodásban az általuk felsorakoztatott tényeknek a sora, jól jelzi a tudós költő, Babits Mihály recenziója, amelyet a *Puszták népéről* írt: „Én Illyés Gyulának félig-meddig földije vagyok. Gyermekei kalandozásaim nagyjában azon a vidéken folytak le, amely Illyés új könyvének, a *Puszták Népe*nek, is színhelye. Mégis úgy olvasom ezt a páratlanul gazdag és hiteles élményekkel zsufolt könyvet, mintha valami izgalmas utalást olvasnék, egy ismeretlen földrésről és lakóiról. Mintha felfedező utat tennék, amely annál inkább tele számomra szenzációkkal és izgalmaival, mert ez az ismeretlen földrész véletlenül a saját szülőföldem” (BABITS 1936, 409.).

A szegénység elleni küzdelem eszközei a büntetőjogi gondolkodásban

A büntetőjog, a kriminológia és a szabálysértési jog az irodalommal ellentétes álláspontra helyezkedik a szegénység kapcsán. (Bővebben a témáról: GÖNCZÖL 1991.) A munkátlanság, a csavargás kérdésköre a 19. századi büntetőjogi kodifikációs hullám idején Európában és a tengerentúlon is rendszeres téma. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület az 1893. évi párizsi nagygyűlésén, majd 1913-ban Koppenhágában (BERÉNYI 1913, 136.) tűzte napirendre a kérdést. A Nemzetközi Patronázs Kongresszus² pedig négy alkalommal is tárgyalta: 1890-ben, 1897-ben, 1898-ban, majd 1905-ben. 1908-ban a beszédes nevű Társadalmi Védelem Kérdéseivel Foglalkozó Nemzetközi Társaság³ Párizsban több ülésén is

² Congrès international de patronage.

³ Société internationale pour l'étude des questions d'assistance.

megvitatta a kérdés részleteit. A nemzetközi börtönügyi kongresszus⁴ pedig kétszer is – 1885-ben a római, 1895-ben a párizsi kongresszusán – vizsgálta a csavargás és koldulás leküzdésének leghatásosabb eszközeit (FINKEY 1910, 65.).

Egyetértés mutatkozott abban, hogy a problémát büntetőjogi eszközökkel (is) kezelni kell, ennek legfőbb eszköze pedig a dologház intézménye lett világszerte.

Dologház

A dologházak története szorosan összekapcsolódik a szegénység és a szociális problémák szaporodásával, azok tömegessé válásával és a kezelésükre irányuló korai kísérletekkel. Az első dologházakat valójában nem a kriminális elemek számára alapították, hanem a szegénygondozás eszközei voltak.

A dologház a gazdasági, társadalmi változás, a korai kapitalizmus intézménye volt. Olyan társadalmakban jött létre, amelyek jelentős gazdasági változásokon mentek keresztül, ahol a korábbi társadalmi rend és egyensúly megbomlott, és amelyekben új gazdasági rend volt kialakulóban. Az első dologházak lakói pedig azok lettek, akiket a feudális világ, az egyházi jótékonyosság már nem védett, a kapitalizálódó társadalom pedig még nem integrált. A munkaképesség megléte és a munka hiánya a munkára és a szerzésre épülő társadalomban csak egyet jelenthetett: a munkakedv hiányát. A dologtalan munkaképes személyek munkára szoktatására, a közterekről való eltávolításukra kitűnő eszköznek tűnt egy olyan intézmény létesítése, amely egyszerre oldotta meg mindkét problémát. A bér munka kialakulásával megjelenő munkanélküliség, a vagyontalan csavargó elemek, koldusok egyre fokozódó problémát jelentettek. Ezek a problémák elsősorban a nagyobb városokban jelentkeztek tömegesen, ezért természetesen az első dologházak felállítására is itt került sor (SIPÓS 2019).

Európában valóságos hálózata jött létre a dologházaknak, előbb Amszterdamban, Brüsszelben, aztán Lübeckben, Lipcsében, Bécsben, a svéd városokban, Angliában, I. Péter cár alatt még Szentpéterváron is. A dologházak néhány kivételtől eltekintve a protestáns államokra jellemzőek inkább, a katolikus Spanyolország sosem lépett föl teljes szigorral a koldulással szemben, és ott dologházat sem hoztak létre. A dologház intézménye nem jellemző sem Franciaországra, sem pedig az itáliai városokra (GUTTON 1974, 131–142.).

Hazánkban az 1913. évi XXI. törvénycikk vezette be a dologház intézményét, amely nevével és indoklásával ellentétben nem a munkátlanság, hanem a szegények elleni jogszabály volt. Ha megvizsgáljuk a törvényi szabályozását,

⁴ Congrès pénitentiaire international.

látható, hogy alanya „[a]z a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat”.

Tehát ha például két elkövető alapvető személyiségjegyei, életmódja, ruházata, modora, az általuk elkövetett bűncselekmény stb. tökéletesen megegyezett, de csak az egyikük volt keresetre utalt – azaz szegény –, míg a másik legalább elvileg rendelkezett a megélhetését biztosító vagyonnal, akkor dologházba csak az előbbit utalhatta a bíróság.

„Dologházba azokat utalhatta a bíróság, akik a közveszélyes munkakerülés vétségét⁵ követték el, vagy akik az élet, testi épség, szemérem vagy vagyon ellen elkövetett büntett vagy vétség miatt fegyházra, börtönre vagy legalább háromhavi fogházra ítéltettek, és ez a büntett vagy vétség a tettes munkakerülő életmódjával (1–4. §) álljon összefüggésben.”⁶ Tehát bár látszólag a munkátlanság áll a bűncselekménnyel összefüggésben, valójában a dologház alkalmazásának lehetősége a deprivált állapothoz kötődött szorosan.

Szigorított javító-nevelő munka

A téma szempontjából releváns következő jogtörténeti állomás hazánkban az 1984. évi 19. számú törvényerejű rendelettel bevezetett szigorított javító-nevelő munka volt. A szigorított javító-nevelő munka a Btk. különös részében egyedül a közveszélyes munkakerülés vétségének (266. §) büntetési között szerepelt a szabadságvesztés, a javító-nevelő munka és a pénzbüntetés négyes alternatívájának egyik elemeként. Ami annyit jelentett, hogy e büntetés csakis akkor volt kiszabható, ha az elkövető bűnösségét megállapították közveszélyes munkakerülésben, vagy pedig abban is. A módosítás kiterjesztette a közveszélyes munkakerülés törvényi fogalmát, ekkortól a tartósan elkövetett munkakerülés akkor is bűncselekményt valósított meg, ha az elkövető azt megelőzően még nem volt munkakerülésért büntetve (MOLDOVÁNYI 1985, 505–516.).

„Büntetőjogi szempontból munkakerülő életmódot [...] az a munkaképes személy folytat, aki megélhetését biztosító munkát annak ellenére sem vállal, hogy nem rendelkezik a létfenntartását biztosító anyagi javakkal. Csak ilyen körülmények között jelent magatartása veszélyt a közbiztonságra” – mondta ki a Btk. 266. §-hoz fűzött indoklás 2. pontja.

Vagyis ugyanúgy, mint a dologház esetében, amennyiben az elkövető rendelkezett a létfenntartását biztosító anyagi javakkal, hiába felelt meg egyébként minden más feltételnek, a szigorított javító-nevelő munka vele szemben nem

⁵ 1913. évi XXI. tc. 5. § és 6. § (1) bekezdés.

⁶ 1913. évi XXI. tc. 7. §.

kerülhetett alkalmazásra. A közveszélyes munkakerülést az 1989. évi XXIII. törvény iktatta ki büntetőjogunkból, de maga a szigorított javító-nevelő munka csak az 1993-as Btk.-módosítással szűnt meg, miután a 13/1992. (VIII. 7.) IM rendelet annak végrehajtását határozatlan időre felfüggesztette.

Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése

Az egyik probléma a szabálysértési tényállással kapcsolatban alapvetően nem is jogi, hanem nyelvi, szemantikai természetű. Az életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése megfogalmazás ugyanis arra utal, hogy életvitelszerűen közterületen tartózkodni bizonyos szabályok betartása mellett tulajdonképpen szabad, és csak akkor jogellenes, ha valaki ezeket a szabályokat nem tartja be. Ennek ellenére a jogszabály így folytatja: „Aki életvitelszerűen közterületen tartózkodik, az szabálysértést követ el.”

A másik gond az, hogy a 2018. október 15-én hatályba lépett életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése (lásd AMBRUS 2018, 1–7.), amelyet a 2018. évi XLIV. törvény vezetett be a szabálysértések sorába, szoros értelemben valójában nem tartozik a témánkhoz, hiszen nem a büntetőjog eszköztárát használja. Azonban a szegénységgel szemben jogi eszközökkel való fellépés egyik módjaként logikailag mégis itt van a helye. Különösen azért, mert a több évtizedes vita végére pontot téve a jogalkotó a szabálysértési törvény preambulumban elvi jelentőségű választ ad arra a kérdésre, hogy a büntetőjog és a szabálysértési jog között inkább kvantitatív vagy inkább kvalitatív különbség van-e, és a kvantitatív mellett teszi le a voksot, amikor kimondja: „A társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértő vagy veszélyeztető, a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel azonban nem rendelkező kriminális cselekmények elleni hatékony fellépés érdekében [...]” alkotja meg a törvényt.

A jogszabály a 2012. évi II. törvény 178/B szakaszának (5) bekezdése értelmében: „[...] életvitelszerű tartózkodásnak tekinthető minden olyan magatartás, amely alapján megállapítható, hogy a közterületen való életvitelszerű tartózkodás a lakó- és tartózkodási hely, valamint egyéb szállásra való visszatérés szándéka nélkül, a közterületen való huzamos tartózkodás érdekében valósul meg, és a közterületen való tartózkodás körülményeiből, vagy a magatartásból arra lehet következtetni, hogy a jellemzően lakóhelyül szolgáló közterületen végzett tevékenységet – így különösen alvás, tisztálkodás, étkezés, öltözködés, állattartás – az elkövető a közterületen rövid időnként visszatérően és rendszeresen végzi.”

A szabályozás szövegezésében itt is fölismerhető a fonák helyzetből fakadó kényszerű logikai bukfenc. Amikor a jogalkotó arról beszél, hogy „a lakó- és tar-

tózkodási hely, valamint egyéb szállásra való visszatérés szándéka nélkül”, akkor úgy tűnhet, mintha a „visszatérés” valóban létező lehetőség volna, amely pusztán a szabálysértés elkövetőjének akaratától függ, nem pedig mint ahogyan az valóban életszerű, hogy erre tulajdonképpen nincs is lehetősége.

Tanulságok, felismerések

„A pénz jobb, mint a szegénység, már csak anyagi szempontból is” – fogalmazta meg *bonmot*-jában Woody Allen, és ebben igaza is van. Látható, hogy ellentétben az irodalommal, ahol jellemzően az erkölcsileg erős szegény ember indeterminista módon végül mindig elnyeri jutalmát, és képes felülkerekedni nemcsak a helyzetéből fakadó gondjain, hanem a nála jóval kedvezőbb helyzetben lévő ellenlábasain is, a valóságban és a büntetőjogban a tetteiben determinált nincstelen csavargó, vagabond, munkakerülő folyton beleütközik a társadalom által támasztott korlátokba, és az e korlátok megerősítésére szolgáló büntető jogszabályokba. Vagyis az irodalom romantikus, idealista szemléletmódjával szemben a büntetőjog inkább realista – és így pesszimista – álláspontra helyezkedik a társadalom peremére szorultak kapcsán. A szegénység bűn – a szegénység erény dialektikus kettőssége végül nem valódi dilemma, hanem pusztán játék a szavakkal, és a nyájas olvasó is egy csavargó külsejű egyén láttán valószínű, hogy előbb gondol a Kékfényben előző nap látottakra, mint Gorcsev Iván vagy Tuskó Hopkins megnyerő alakjára.

Irodalomjegyzék

- AMBRUS István (2018): Az életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése szabálysértéséről. *Közjogi Szemle*, 11. évf. 4. sz. 1–7.
- ANDORKA Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- BABITS Mihály (1936): Puszták népe. *Nyugat*, 29. évf. 6. sz. 409.
- BERÉNYI Antal (1913): A közveszélyes bűnözők elleni törvényhozási védelem. *Jogtudományi Közlöny*, 48. évf. 16. sz. 136–137.
- CSER Erika (2002): Kísérletek a szegénység kezelésére a 19. században. *Világtörténet*, 24. évf. 2. sz. 44–65.
- FÉJA Géza (1937): *Viharsarok. Az Alsó Tiszavidék földje és népe*. Budapest, Athenaeum.
- FINKEY Ferenc (1910): A csavargásról és koldulásról szóló legújabb törvényjavaslatok. *Jogtudományi Közlöny*, 45. évf. 8. sz. 65–67.
- GÖNCZÖL Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Budapest, KJK.
- GUTTON, Jean-Pierre (1974): *La société et les pauvres en Europe (XVIe-XVIIIe siècles)*. Paris, PUF.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1983): *A jogfilozófia alapvonalai*. Budapest, Akadémiai.
- ILLYÉS Gyula (1936): *Puszták népe*. Budapest, Nyugat.

- KASSÁK Lajos (1932): *Egy ember élete*. Budapest, Dante.
- KISS Géza (1937): *Ormányság*. Budapest, Sylvester.
- KISS Lajos (1939): *A szegény ember élete*. Budapest, Athenaeum.
- KISS Lajos (1943): *A szegény asszony élete*. Budapest, Athenaeum.
- KODOLÁNYI János (1942): *Baranyai utazás*. Budapest, Magyar Élet.
- KOVÁCS Imre (1937): *A néma forradalom*. Budapest, Cserépfalvi.
- MÁRAI Sándor (1933): *A szegények iskolája*. Budapest, Révai.
- MARGÓCSY István (2015): A szegénység a magyar irodalomban. 2000, 27. évf. 11. sz. 51–59.
- MOLDOVÁNYI György (1985): A Büntető Törvénykönyv büntetési rendszerének továbbfejlesztése – a szigorított javító-nevelő munka bevezetése. *Magyar Jog*, 32. évf. 6. sz. 505–516.
- SIPÓS Ferenc (2019): *Munkával kapcsolatos szankciók a magyar büntetőjogban*. Budapest, HVG-Orac.
- SZABÓ Zoltán (1936): *A tardi helyzet*. Budapest, Cserépfalvi.
- SZABÓ Zoltán (1938): *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest, Cserépfalvi.
- VERES Péter (1936): *Az Alföld parasztsága*. Budapest, Új Magyar Könyvtár.
- VERES Péter (1941): *Falusi krónika*. Budapest, Magyar Élet.
- WEBER, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat.
- XIII. LEÓ (1891): *Rerum Novarum. XIII. Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről*. Elérhető: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125#N18> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 21.)

Sivadó Máté¹

Frontok és hidak a kábítószer-politikában

A kábítószerhelyzet kezelése, a kezelés szükségességének megítélése jelentős vitákat vált ki. Egyrészt Magyarország nemcsak a tízmillió fociédző, hanem ugyanennyi drogpolitikus országa is. A közvélemény számára a „drogosok” kiváló lehetőséget jelentenek a gyűlölködésre, ezen személyeknek az áldozati bárány szerepébe való behelyezésére. „Rohadt drogosok, szemetek, megérdemlik, ők tehetnek róla”, hallhatjuk, olvashatjuk sok helyütt. Ezeknek a negatív indulatoknak az eredője, mint oly sokszor, magában a vélemény megformálójában van. A saját függőséggel való szembenézni nem tudás tehetetlensége. A függőség valamennyiünket érinti. A *baby boomer* korosztály férfi tagjai közül talán az van kisebbségben, aki nem problémás alkoholhasználó. Érdekes módon ez a korosztály vezeti világszinten az alkoholfogyasztási statisztikákat (KARLIS 2019). A magyar nők körében az altatók, nyugtatók, szorongásoldók használata széles körben elterjedt (BITTER–HIDEG 2000, 12.). E két probléma nemcsak a deklasszált néprétegeket érinti – bár őket vélhetően súlyosabban –, hanem az egész társadalmat. Az alkoholizmustendenciákról Zacher Gábor több helyen úgy nyilatkozott (TÓTH UGYONKA 2020), hogy a korábban rendszeresen emlegetett egymillió alkoholista számadat jelentősen csökkent az elmúlt 20 évben, ma már 450–650 ezer főt emlegetnek a szakemberek. Kutatás még nem készült ennek a változásnak az okáról, megítélésem szerint ez a csökkenés az értelmiség körében nagymértékben végbement. Ma már egy diplomát elváró munkahelyen elképzelhetetlen, hogy a munkavállaló alkoholos állapotban végezze a munkáját, vagy rendszeresen másnapos állapotban jelenjen meg. Másrészt ma már egy alkoholista nem számíthat alappal arra, hogy a családját meg tudja őrizni ilyen életvitel mellett. A család és a munkahely elvesztése rövid úton vezet egy hajléktalanság felé mutató életstílushoz, amelyet azért a többség szeretne elkerülni.

Ennek a pozitív tendenciának ellene megy a magyar fiatalokról nemrégiben megjelent adatsor, miszerint a rohamivás jelenségében a magyar tinédzserek Európában az elsők, a lányok a harmadik helyet foglalják el (ESPAD 2019). Ugyanezek a források Európában évről évre javuló helyzetről számolnak be a fiatalok alkohol-

¹ Nemzeti Közszerolálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék, adjunktus; r. őrnagy.

fogyasztása kapcsán, de a magyar fiatalok esetében a helyzet nem javul (ELEKES 2019, 2.). Az elmúlt évek adatai pedig arról árulkodnak, hogy a szerhasználat más területein sem történtek áthatóan kedvező változások (ERDŐS 2018, 88.).

A fiatalok életmódja az idősebb korosztályok számára elképzelhetetlen mértékben változott és tevődött át az online térbe. Eltűnt például az unatkozás jelensége, amikor nincs mit csinálni. Az okostelefon végeérhetetlen élményeket kínál. Egyben persze rendkívül erős függőségbe is taszítja a használót. A többség a problémát fel sem ismeri, néhányan kísérleteznek időnként úgynevezett digitális elvonással, amikor néhány napra vagy hétre teljes egészében kizárják magukat a virtuális térből.

A digitális függőségek mellett ott vannak még a viselkedéshez kötődők. A folyamatos vásárlás kényszere, amely talán inkább a nőket (KUN–DEMETROVICS 2010, 24), a pornófüggőség, amely inkább a férfiakat érinti. A fiatalabb korosztályok fiúai sokszor kóros módon viszonyulnak bizonyos internetes játékokhoz, a lányokat pedig a divattanácsokat, szépségápolási akciókat tartalmazó információk utáni keresés láncolja le.

Látható tehát, hogy a függőség nem függ a generációtól, a nemtől, az anyagi, társadalmi helyzetétől, átszővi az egész közösséget. Természetesen a társadalmi helyzet és az anyagi lehetőségek jelentősen meghatározzák, hogy milyen mértékben tudja az érintett tompítani, csökkenteni a függősége okozta ártalmakat (ERDŐS 2019a, 52.). Az alkohol esetében jelentős a különbség, ha valaki olcsó kannás bort, rossz módszerrel készült házi pálinkát iszik, vagy ha van módja minőségi alkoholt fogyasztani (SIMON 2006, 4.). A drogirodalom rendszeresen emlegeti a morfiumfüggő orvosokat, akik akár fél évszázadon keresztül éltek a szerükkel, miközben praktizáltak, családban maradtak, és hosszú nyugdíjas éveket éltek meg. Velük szemben ott vannak az új pszichoaktív szerek fogyasztói, akik a „drogrehabok” dolgozóinak beszámolóí szerint egy-két év használat alatt már jelentős mentális-fizikai károkat szenvednek, sokszor képtelenné válnak az egyéni életvezetésre.

Amikor „drogosok”-ról beszél a „plebs”, természetesen mindig a nehéz sorsú férfiakra gondol, akik iránt nem érez szánalmat. Ők mások, ők elveszítették a szerükkel vívott csatát, nincs erejük felállni, segítségre sehonnan sem számíthatnak. Őket lehet gyűlölni, a gyerekeket pedig féltetni, hogy ilyenné váljanak.

A drogszakma megosztottsága

A szakma valamennyi képviselőjét nyilvánvalóan a segítő szándék mozgatja. Mindenki azt szeretné, ha kevesebb droghalál, HCV- és HIV-fertőzés, meggyomorodott élet lenne. A szakmán belüli viták leginkább két kérdés körül alakulnak ki.

Rekreációs drogfogyasztás

A szakma képviselőinek egy része rendszeresen érvel amellett, hogy a marihuánának és esetleg néhány stimulánsnak van olyan használati módja, amely hosszú távon fenntartható. Nem fenyeget túladagolással, fertőző betegségekkel, fizikai-pszichikai állapotromlással, munkaképtelenséggel, a szociális kapcsolatok meggyengülésével. Leggyakrabban úgynevezett rekreációs marihuána-használatról lehet olvasni. Ennek során elsősorban, de nem kizárólag fiatalok heti rendszerességgel közösségben használnak marihuánát. Az elmélet szerint nem alakul ki náluk fizikai vagy lelki függőség, nem kényszerülnek adagnövelésre a hatás elérése érdekében. Az érvek között olvashatjuk, hogy az alkohollal ellentétben nem szenvednek a használók másnaposságtól, nem növekszik bennük az agresszivitásra való hajlam, ellenben befogadóbbá tesz a képzőművészetek, a zene irányába, növeli a kreativitást. A marihuána-fogyasztás ártalmainak csökkentésére ezek a források tanácsokat is adnak, így például a dohányossal való összekeverés mellőzését (mert a dohányzás károsabb, mint a marihuánaszívás), úgynevezett vaporizátor használatát, ami gőz formájában oldja ki a THC-t, a hatóanyagot.

A szakma képviselőinek többi része több szempont miatt ellenzi a könnyű drogok fogyasztását, legalizálását, dekriminalizálását. Egyrészt a nemzetközi szakirodalom eredményeit összegző magyar tanulmányból (KÉRI 2007) egyértelműen kiderül, hogy vannak és lehetnek negatív hatásai a marihuána rendszeres használatának, tehát azok a vélemények, amelyek szerint tökéletesen ártalmatlan szerről volna szó, nem helyesek. Másrészt az egyes emberek jelentős mértékben különböznek az úgynevezett függőségre való hajlamot illetően (GRISEL 2019). Mindannyian ismerünk olyan dohányost, aki egész életében meg tud maradni az alkalmi használatnál, ellenben más élete első elszívott száljától élete végéig súlyos függő marad eredménytelen leszokási kísérletekkel. Van persze ezen az oldalon néhány meghaladott nézet is. Ilyen például a „kapudrog elmélet”. Eszerint minden intravénás droghasználó marihuána használatával kezd, így, ha ezt meg tudjuk akadályozni, akkor a súlyos drogfogyasztás is elkerülhető. Ez az elmélet időközben cáfolódott több irányból is. Egyrészt a problémás drogfogyasztók a karrierjüket nem marihuánával kezdik, hanem cigarettával és alkohollal. Másrészről azoknak, akik életükben a marihuánát kipróbálják, csak nagyon minimális része válik problémás drogfogyasztóvá.

A könnyű drogok dekriminalizálása körüli vita sokat változott az új pszichoaktív szerek megjelenésével. Magam is hajlottam korábban arra az álláspontra, hogy az elterelés jogintézményének bevezetésével a dekriminalizálás megvalósult, talán hasznosabb, ha a büntetőjogi fenyegetést fenntartjuk,

és ezzel néhány potenciális használót távoltartunk a fogyasztástól. Az új szerek jelentette veszély sok mindent felülírt, amit a drogok kapcsán sokan gondoltunk. Sosem hittük volna, hogy elárasztják a piacot új szerek, amelyek néhány száz forintért kínálják tömegek számára a valóságból való menekülést. Utólag nézve ezen szerek megjelenése prognosztizálható volt. A nemzetközi rendőri együttműködés eredményeképpen jelentős csapásokat szenvedtek el a nemzetközi drogterjesztő csoportok (EMCDDA 2019). A kereskedelmi gócpontonkon, Spanyolországban, Olaszországban, a nyugat-európai nagy kikötőkben (Európa kapui) többször sikerült az akár több tonnát kitevő drogszállítmányok lefoglalása. Ezek a sikerek a bűnszervezeteknél stratégiaváltást tettek szükségessé. A kockázatos csempészs helyett a sokkal sikeresebbnek ígérkező új szerek kifejlesztése mellett döntöttek. A világban szinte mindenhol az ENSZ-egyezményekben² rögzített listák alapján üldözik a hatóságok a kábítószerrel való visszaélést. Ezen listák megjelenítik, hogy az egyezményekhez csatlakozott országokban milyen szerekkel való visszaéléshez fűződik büntetőjogi felelősségre vonás. A bűnszervezetek az ismert pszichoaktív szerek képletein hajtottak végre kisebb módosításokat. Bízván egyrészt abban, hogy az anyag a pszichoaktív hatását megőrzi, másrészt hogy az említett listákról lekerül, így a fogyasztásuk, forgalmazásuk legálissá válik. Ezek az új szerek korábban nem látott problémákat okoztak. A fejlesztés egyes generációi több halálesetet is felelősek voltak, más generációk jobban sikerültek, kevesebb hátránnyal járt a használatuk. Az ellátórendszer tagjainak okozták a legnagyobb kihívást – a fogyasztók mellett – ezek a szerek, mivel nem rendelkeztek módszertannal a fogyasztók kezelése kapcsán (KAPITÁNY-FÖVÉNY 2016, 54.).

Az új szerek esetében idővel több változás is történt. Egyrészt szerencsére azok, akik rendelkeznek anyagi lehetőséggel a hagyományos szerek megvásárlására, a legnagyobb részben visszatértek azokhoz. Ezt pontosan mutatták a rendőrség kábítószer-lefoglalási adatai is (PAKSI 2017, 1.). Másrészről a probléma súlyosabb is lett, mert a nagyvárosi nyomornegyedekből a probléma kirajzott az ország legszegényebb térségeinek szegénytelepeire, és ott máig megoldhatatlannak tűnő helyzetet, gyakorlatilag közegészségügyi vészhelyzetet okoz.

Mindezek tudatában már a legkonzervatívabb szereplők, mint például Zacher Gábor is hajlani kezdtek a hagyományos könnyűdrogok dekriminálizálására.³

² Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) (1961, 1971, 1988), Egységes Kábítószer Egyezmény (1961); Egyezmény a Pszichotrop Anyagokról (1971); Egyezmény a Kábítószeres és Pszichotrop Anyagok Tiltott Forgalmazásáról (1988)

³ Puzsér Róbert Zacher Gáborral vitázik a marihuána legalizálásáról (2018).

Az intravénás droghasználók kezelése

A drogszcéna legproblémásabb szereplőinek kezelése kapcsán az alapvetésekben mindenki egyetért. Lehetőleg minél kevesebben haljanak bele közvetve vagy közvetlenül a szerfogyasztásba, kapjanak el fertőző, akár gyógyíthatatlan betegséget, vagy váljanak emberi ronccsá. Ezek az emberek tipikusan különböznek az egyetemi kollégiumok marihuánaszívó fiataljaitól. Szinte valamennyien súlyosan diszfunkcionális családból származnak. Szüleik általában maguk is szerhasználók, családjuk sok esetben csonka, a kommunikáció agresszivitásalapú. A későbbi használók esetében rendszeresen kimutatható a gyerekkori lelki, testi, szexuális abúzus, a súlyos nélkülözés. A szüleik nem tudtak a számukra megfelelő szeretetet, gondoskodást, védelmet, példát nyújtani. Jellemzően kiskamasz koruktól a számukra elérhető tudatmódosító szereket elkezdték használni. Feldolgozatlan traumák sorát hordozzák magukban, amelyek megoldásához társadalmi helyzetüknél fogva nem kapnak segítséget. Jól látható, hogy esetükben a drogfogyasztás nem maga a probléma, hanem egy problémahalmaznak a tünete. Esetükben azt elvárni, hogy mintegy varázsütésre, egyik pillanatról a másikra felhagyjanak a drogfogyasztással – amely általában az első és egyben egyetlen igazán jó dolog az életükben –, hagymázás elképzelés.

A legtöbb egykori intravénás szerhasználó arról számol be, hogy a motivációt a leszokáshoz az tudja megadni ebben az esetben, ha a használó előtt valamennyi ajtó bezáródik a halál és egy eredményes drogrehabilitáció kivételével.

A vita sok esetben azon folyik a szakma képviselői között, hogy az ártalomcsökkentő programok által nem hosszabbítjuk-e meg azt a folyamatot, amely a jó döntéshez vezet. Azzal, hogy szociális támogatáshoz juttatjuk, leszázalékoltatjuk, élelemmel, lakhatással, vitaminokkal látjuk el ezeket a személyeket, nem csak a menekülőutat biztosítjuk a számukra, ami meghosszabbítja a szenvedésüket? Az emberiesség feltétlenül azt mondhatja velünk, hogy segítenünk kell ezeken az embereken. Érdekes lehet a párhuzam a kolduló hajléktalanokkal. A szociálisan érzékeny ember automatikusan ad valamennyi pénzt a kéregetőnek, hogy segítse. A szociális munkások, akik munkájuk nagy részét a hasonló problémákkal küzdők életének segítségével töltik, azt mondják, hogy ne tegyünk. Ne adjunk pénzt a koldusnak, ugyanis az a koldulási életformára szocializálja őt. Ha elegendő pénzt tud összekoldulni, nem lesz motivált az életéért való felelősségvállalásra, a tényleges életmódváltásra. A drogfogyasztók esetén persze a tét nagyobb, az életükről van szó sok esetben, nem csupán az életmódjukról.

A rendőri beavatkozásról

Németh Zsolt kriminológus 2016-os publikációjában (NÉMETH 2016) már megfogalmazta az alapvetéseket, leginkább azokat a hiányokat, amelyek a rendőrség drogjelenséggel kapcsolatos tevékenységét jellemzik:

- az emberi jogok, az emberi méltóság feltétlen tisztelete;
- az egészséghöz, az egészséget támogató környezethez való jog;
- a tények elsőbbségének biztosítása;
- partnerség, közös cselekvés;
- átfogó megközelítés (a komplexitásból fakadó mindent átható együttműködés);
- elszámoltathatóság.

Ezek a második drogstratégia alapelvei, nos, ezek mind hiányoznak a vonatkozó ORFK-normákból (4/2014. ORFK utasítás), de persze a rendőrségi gyakorlatból is.⁴ A rendőrség munkája csak felületesen illeszkedik a nemzeti stratégia koncepcionális kereteibe, azaz:

- a drogstratégia nincs lefordítva a rendészeti tevékenységre;
- nincsenek korszerű belső szabályzók, protokollok, együttműködési keretek (sem kifelé, sem befelé);
- nincsenek alapelvek, prioritások: a kínálatcsökkentési aktivitás elégtelen, az ártalomcsökkentés racionalitását és társadalmi hasznát a rendőrök nem értik, nem fogadják el;
- a rendőrség személyi állománya nem ismeri a drogstratégiát, nincs speciális képzés, továbbképzés;
- a rendőrök számára mindezek következtében a drogfogyasztás – még mindig – mindenekelőtt és szinte kizárólag kriminális kérdés, amelyre a büntető igazságszolgáltatásnak kell válaszolnia, a közterületi állomány számára nincs is más alternatíva, mint a represszív jellegű, személyes szabadság korlátozásával járó intézkedések alkalmazása (TIHANYI 2013, 5.);
- helyi szinten nincs hozzáértés és munkaerő a drogokkal kapcsolatos feladatokra;
- más hivatásokkal együttműködési hajlandóság nincs, ha mégis kapcsolatba kerülnek, főszerepet akarnak vinni, kizárólag a bűnüldözési érdeket hajlandók szem előtt tartani;

⁴ Az országos rendőrfőkapitány 4/2014. (II. 21.) ORFK utasítása a Rendőrség Drogellenes Stratégiájáról.

- a büntetőügyekből leszűrhető tanulságok elvesznek, közhelyek és megalapozatlan általánosítások forognak közkezen rendőrségi körökben is, például az úgynevezett beszerző- vagy a következménybűnözésről egyaránt;
- valóságos megelőzési aktivitás nincs, szinte kizárólagos tevékenységi forma a különféle célcsoportok felvilágosítása a drogok veszélyeiről, hangsúlyozottan mint a bűnözés melegágyáról;
- a rendőri részvétel a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumokban formális, egyébként szabályozatlan (NÉMETH 2016, 493.).

Az említett drogellenes stratégiában kapitányságonként több speciális drognyomozó munkába állítása fogalmazódik meg. Az ő kiképzésüknek a megkezdéséről nincsenek információk. Talán a legérdekesebb, hogy az utasítás előírja, hogy a kábítószerrel összefüggő eljárásoknak egyre nagyobb százalékban terjesztők, és nem fogyasztók ellen kell indulniuk. Az utasítás végrehajtói részére ennek konkrét megvalósítására módszertant nem találunk. Az elmúlt évtizedek eljárásait tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy egy büntetőeljárás úgy épül fel, hogy a rendőrség előzetes információgyűjtést követően egy nagy akció keretében fogyasztókat állít elő, majd az ő terhelő vallomásuk alapján indul eljárás a terjesztők ellen. Mivel egy terjesztőhöz törvényszerűen több fogyasztó kapcsolódik, nehezen elképzelhető, hogy hogyan csökkenthető az eljárás alá volt fogyasztók aránya. A Kábítószerügyi Egyeztető Fórumok (KEF) tagjai a rendőrség passzivitásáról számolnak be. Jó hír, hogy a 2007 óta nagy tömegben leszerelt egykori nyomozók egy kisebb része részt vesz a KEF-mozgalomban nagy elánnal, elhivatottsággal, sok esetben megőrizve kapcsolataikat egykori kollégáikkal. Ezek a példák a droghasználat nehézségeivel és a droghasználattal kapcsolatos pozitív viszonyulásról tanúskodnak. Minderre a hivatásukat gyakorló rendőrök körében is szükség volna. A negatív rendőri attitűdök ugyanis számos probléma spóráit magukban hordozzák (ERDŐS 2019b, 78.).

Irodalomjegyzék

- BITTER István – HIDEG Katalin (2000): Nyugtatók (szedatívumok), altatók (hipnotikumok) és a szorongáscsökkentők (anxiolitikumok): abúzus és dependencia. In GEREVICH József – NÉMETH Attila szerk.: *Addikciók*. Budapest, Medicina.
- ELEKES Zsuzsanna – ARNOLD Petra (2019): A 2019. évi ESPAD kutatás előzetes adatai. In FELVINCZI Katalin – EISINGER Andrea szerk.: *A Magyar Addiktológiai Társaság XII. Országos Kongresszusa Siófok, 2019. november 28–30. Előadéskivonatok*. Elérhető: www.mat.org.hu/dok/kongresszus/00001.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 08. 09.)
- ERDŐS Ákos (2018): A gyermekek drogfogyasztásának változásai – a Gyermekek jogi Egyezmény végrehajtásáról szóló civil jelentés tükrében. *Fundamentum*, 22. évf. 1. sz. 87–98.
- ERDŐS Ákos (2019a): A drogfüggőkkel kapcsolatos rendőri attitűdök relevanciája a társadalmi dimenzióban. *Magyar Rendészet*, 19. évf. 1. sz. 77–99. DOI: <https://doi.org/10.32577/mr.2019.1.5>

- ERDŐS Ákos (2019b): Tényszerűen az addikciók hátteréről. Kritikai tanulmány. *Belügyi Szemle*, 67. évf. 7–8. szám. 51–78. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.7-8.4>
- ESPAD (2019): *Hungary*. Elérhető: www.espad.org/country/hungary (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- KAPITÁNY-FÖVÉNY Máté (2016): Örületes dizájn: az új pszichoaktív szerek ártalmait. In *Addiktológiai problémával érintett fogvatartottak kezelése a büntetés-végrehajtási intézetekben: a Budapesti Fegyház és Börtön kábítószerprevenció konferenciája*. Budapest.
- EMCDDA (2019): *Rekord szintű kokain lefoglalások a versengő drogiacon*. Elérhető: www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/11360/HighlightsEDR2019_HU_Final_web.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- KARLIS, Nicole (2019): Baby Boomers are Binge-Drinking more than Millennials. Here's Why. New Survey Data Indicates that the Boomer Generation is Going Hard at the Bar. *Salon*, 2019. 08. 10. Elérhető: www.salon.com/control/2019/08/10/baby-boomers-are-binge-drinking-more-than-millennials-heres-why (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- KÉRI Szabolcs (2007): *Tudományos evidenciák a pszichoaktív szerek hatásaival kapcsolatban: biztonságos drogpolitika és kockázatos drogfogyasztás*. Budapest, Semmelweis Egyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika.
- KUN Bernadette – DEMETROVICS Zsolt (2010): Kényszeres vásárlás. In DEMETROVICS Zsolt – KUN Bernadette szerk.: *Az addiktológia alapjai IV. Viselkedési függőségek*. Budapest, ELTE Eötvös.
- NÉMETH Zsolt (2016): Nem engedünk a hetvenhétből! Drogpolitikai töprengések. In FINSZTER Géza – KÓHALMI László – VÉGH Zsuzsanna szerk.: *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK.
- PAKSI Borbála (2017): Az ÚPSZ jelenség valósága(i)? Az új (vagy nem is olyan új) pszichoaktív szerek fogyasztásának valósága – a lakossági kutatási adatok alapján. In GARAI Dóra – BALÁZS Fanni – BRANKOVITS Anna Sára – HERPAY Kamilla Fanni – KARSAI Szilvia – NAGY Vanda Adél – PATASSY Dávid – PUSZTAI Fanni Sára – SZALAI Dorottya – SZABÓ Jennifer – SZABÓ Krisztina – TÖLGYESI Borbála szerk.: *Budapesti Pszichológiai Napok: Porondon a valóság*. Budapest, Pszichodiák Alapítvány.
- Puzsér Róbert Zacher Gáborral vitázik a marihuána legalizálásáról (2018). *YouTube*, 2018. 05. 16. Elérhető: www.youtube.com/watch?v=mQOe5ibDqKM (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- SCHILLER, Rebecca (2019): The Science of Addiction: A Personal Struggle to Kick Cocaine Gives a Neuroscientist Unique Insights. *The Guardian*, 2019. 08. 24. Elérhető: www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/aug/24/the-science-of-addiction-a-personal-struggle-to-kick-cocaine-gives-a-neuroscientist-unique-insights (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- SIMON Tamás (2006): Az alkoholfogyasztás és az alkoholizmus hatása az egészségre. In ÁDÁNY Róza szerk.: *Megelőző orvostan és népegészségtan*. Budapest, Medicina.
- TIHANYI Miklós (2013): A körzeti megbízotti szolgálat fejlődési lehetőségei, avagy a tudásalapú rendőrség. *Belügyi Szemle*, 61. évf. 6. sz. 87–107.
- TÓTH UGYONKA Krisztina (2020): 30 000-en hálnak meg évente az alkohol miatt, de mi csak a drogokkal foglalkozunk – Dr. Zacher Gábor. *Mindset*, 2020. 01. 21. Elérhető: <https://mindsetpszichologia.hu/30-000-en-halnak-meg-evente-az-alkohol-miatt-de-mi-csak-a-drogokkal-foglalkozunk-interju-dr-zacher-gabor-toxikologussal> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)

Szabó Andrea¹

A jövedéki büntetőjog fejlődése 1867 és 1928 között

Tisztelt Professor úr!

Megtiszteltetés számomra, hogy egykori hallgatódként, ma pedig oktatótársadként köszönthetek 70. születésnapod alkalmából, kívánva jó egészséget és sok boldog pillanatot!

Bevezetés

A jövedéki büntetőjog és büntetőeljárás egy állam életében kiemelten fontos tényező lehet nemcsak közgazdasági, hanem szűkebb értelemben vett pénzügyi és erkölcsi tekintetben is. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy 1928-ban a pénzügyi büntetőjog az érdeklődés középpontjába került, amikor a jövedéki büntetőjog és -eljárás szabályait tartalmazó rendelet a *Budapesti Közlöny* 164. számában megjelent. Az új rendeleteket megelőző jogállapot a régmúlt időkbe vezet vissza, a jövedéki büntetőjog elnevezés is ezt mutatja.

Mind a törvények, mind a joggyakorlat és a szakirodalom egyaránt a jövedéki büntetőjog és büntetőeljárás kifejezést használják. Azokban az időkben ugyanis, amikor ezek a jogszabályok keletkeztek, az állami bevételek nagyobb részét az uralkodó és az állam magánjogi bevételein kívül a királyi, az állami jövedékek tették ki. A legismertebb ilyen állami jövedék a vámjövedék, azaz a harmincadbevétel volt. Az állami bevételek oltalmazására irányuló büntetőjogi rendelkezések ezért születtek meg a harmincad körében.

A jövedéki büntetőjog mint jogi kifejezés ugyan ma már nem létezik, de a jövedékkel visszaélés mint bűncselekmény igen, bár 2012 óta a költségvetési csalás törvényi tényállásába olvasztva,² továbbá ismerjük a jövedékkel visszaélés

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens; püör. ezredes.

² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és egyes törvények pénzügyi bűncselekményekkel összefüggő módosításáról szóló 2011. évi LXIII. törvény 2. §-a tartalmazza az új törvényi tényállást, amely 2012. január 1-jén lépett életbe.

elősegítése (Btk. 398. §), valamint az orgazdaság (Btk. 379. §)³ bűncselekményét,⁴ amelyek szintén jövedéki termékekkel kapcsolatos jogsértéseket írnak le.

A tanulmány célja, hogy rövid történeti áttekintést adjon egy ma már nem használt fogalom jogi szabályozásáról. Mindenekelőtt tisztázandó néhány fogalom, így például a kihágás vagy a jövedék definíciója. Arra is kerestem a választ, hogy miért húzódott több évtizedig egy egységesnek mondható jövedéki büntetőjogi szabályozás megalkotása, még akkor is, ha ez mindössze rendeleti szinten valósult meg. Vizsgáltam továbbá, hogy milyen újításokat hozott az anyagi büntetőjog területén az 1928-as szabályozás.

A magyar jövedéki büntetőjog történelmi fejlődése

A Magyar Királyság jövedéki büntetőjoga alatt – 1848 előtt – a határvám-, só-, lőpor- és salétromjövedékekkel kapcsolatos szabályok megszegésére vonatkozó szabályokat értjük (*Jogtudományi Közlöny* 1881, 213.). A jövedék fogalma alatt pedig „a magyar pénzügyi terminológia az egyedáruságokat érti. Az egyedáruság által az állam a gazdasági műfolyamat bizonyos pontján, legyen az a termelés, a forgalom vagy a fogyasztás, az árképzést megragadja és ezáltal jövedelmet biztosít a maga számára. Pénzügyileg az egyedáruságok különösen nagy jövedelmek biztosítása által nyújtanak előnyöket, bár másfelől a fogyasztásra és termelésre károsan hathatnak” (*Pallas Nagy Lexikona* [1895], 982.).

A jövedéki büntetőjognak és -eljárásnak az alapforrása az 1788. évi általános harmincadrendtartás⁵ és az 1842. évi harmincadhivatali utasítás⁶ volt. Ezek a szabályozók tartalmazták az általános elveket – amelyek szerint Magyarországon a jövedéki kihágások büntetendők –, továbbá a jövedéki kihágások fogalmát és fajtáit, valamint a határvámjövedékre elkövetett kihágások esetén alkalmazandó büntetéseket és a jövedéki büntetőeljárást is (KADERZAVEK 1876, 260–263.) A vizsgálatot és a szoros értelemben vett büntetőeljárást – ebben az időszakban – a hatóságok kizárólag közigazgatási eljárás keretén belül végezték. A vizsgálat lefolytatása

³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 379. § (1) Aki

a) költségvetési csalásból származó vámenellenőrzés alól elvont nem közösségi árut,

b) jövedéki adózás alól elvont terméket, vagy

c) lopásból, sikkasztásból, csalásból, hűtlen kezelésből, rablásból, kifosztásból, zsarolásból, jogtalan elsajátításból vagy orgazdaságból származó dolgot vagyoni haszon végett megszerez, elrejt, vagy elidegenítésében közreműködik, orgazdaságot követ el.

⁴ A T/9918 A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról – 2020. 03. 31. napján benyújtott – törvényjavaslat szerint az orgazdaság a jövőben beolvad a pénzmosás tényállásába.

⁵ Allgemeine Dreyssigstordnung nebst den Dreyssigsttariffen für sämtliche hungarische Erbländer.

⁶ Amstsunterricht für die Dreissigstamter im Königreiche Ungarn.

a harmincadhivatalok feladata volt, míg a határozathozatal a királyi udvari kamara hatáskörébe tartozott, a jogorvoslati kérelmekről a király döntött.

1850-től kezdődően nyílt parancsok és kormányrendeletek rendelkeztek az egyenes és fogyasztási adókra, jövedékekre és illetékekre vonatkozó szabályok megszegésének következményeiről (ESZLÁRY 1941, 313.). A büntetőeljárást érintően továbbra is a harmincadrendtartás és harmincadhivatali utasítás volt hatályban (KADERZAVEK 1876, 260.). A jövedéki kihágások miatti vizsgálatokat a kerületi pénzügyigazgatóságok, pénzügyi felügyelőségek és pénzügyőri biztosok végezték, első fokon a kerületi pénzügyigazgatóság hozta meg a döntést, másodfokon az országos pénzügyi igazgatóság és harmadfokon a pénzügyminisztérium rendelkezett hatáskörrel.

A korábban már említett két alapforrást törvények és rendeletek sora módosította, és ezeknek a rendeleteknek egy része még az 1867. évi kiegészítést megelőző abszolutizmus korából származik. Az 1868. XXI. törvénycikk 108. §-a a tényleges állapotot ideiglenesen törvényesítette, egyúttal a pénzügyi büntetőeljárás törvényhozási szabályozását rendelte el. Az 1874. XL. törvénycikk 1. §-a pedig a törvényhozás további intézkedéséig meghosszabbította a fennálló rendelkezések érvényét (SZÉKELY 1878, 6.; *Jogtudományi Közlöny* 1881, 213.).

A Csemegi-kódex néven ismert és a polgári fejlődés védelmét szolgáló klasszikus jogelvekre épülő, európai színvonalú új jogszabály, a büntető törvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikk (Btk.), továbbá az 1879. évi XL. törvénycikk a kihágásokról (Kbtk.) nem tartalmazott rendelkezéseket a jövedéki büntetőjogot érintően, sőt még az adócsalás törvényi tényállását sem (BLASKÓ 2017, 58.; MÁTHÉ 2008, 10–11.; MADAI 2008, 21.). A Btk.-t és a Kbtk.-t életbe léptető 1880. évi XXXVII. törvénycikk 9. §-a alapján érintetlenül maradtak az egyenes adók, a jövedékek, a fogyasztási adók és az illetékek iránt fennálló törvényeknek és a törvény által fenntartott szabályoknak megsértését tárgyaló büntetőintézkedések, amennyiben a magyar büntető törvénykönyvnek intézkedései azokat meg nem változtatták (MOLNÁR 2011, 22.).

Az 1883. évi XLIV. törvénycikk 110. §-a már eltért a törvényhozási szabályozás elvétől, és felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy a pénzügyminiszterrel egyetértésben a pénzügyi büntetőeljárást ideiglenesen rendeleti úton szabályozza. Az ideiglenesség okozója a kodifikált büntetőeljárás akkori hiánya volt.

Arday Ignác magyar királyi pénzügyőri főbiztos (majd később felügyelő) 1890-ben még azt írta, hogy a német nyelvű harmincadhivatali utasítások csak néhány pénzügyigazgatóságnál, fővámhivatalnál és pénzügyőri biztos hivatalban voltak megtalálhatók, ráadásul magyarra fordítva és az időközben megjelent szabályzókkal sem voltak összehangolva (ARDAI 1890, 1.). Viszont ő volt az egyik olyan szakember, aki élethivatásának tekintette a pénzügyőrök felkészítését a jövedéki szakmára, és 1892-ben már negyedik alkalommal jelentette meg

Államegyedáruságok címmel a vonatkozó törvények és szabályok gyűjteményét (ARDAI 1892, 1.). Mi sem bizonyítja jobban az összeállítások létjogosultságát, mint az, hogy a pénzügyigazgatóságok feladatkörébe tartozott a pénzügyőrség és a határvámhivatalok irányítása mellett a fogyasztási adók, a dohányjövedék és illetékek beszedése, továbbá 1899-től a teljes adófelügyelet is, az alárendeltségükbe kerülő adóhivatalokon keresztül (SZABÓ 2017, 129.). A pénzügyőrök mellett természetesen a bírák és ügyvédek felkészítése is elengedhetetlennek bizonyult. Erre tett kísérletet többek közt Székely József magyar királyi pénzügyi közigazgatási bíró a műveiben (SZÉKELY 1878; STIPTA 2017, 372.).

A jogforrások sokszínűsége időről időre felvetette a kodifikáció szükségességét. Az 1909. évi XI. törvénycikk 101. §-a felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy a jövedéki kihágások esetében követendő eljárást a pénzügyminiszterrel egyetértésben a büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk elveinek figyelembevételével tekintet nélkül az egyes törvényekben foglalt külön szabályokra, rendelettel szabályozhassa (KLUG–MAHLER 1928, VIII.). A felhatalmazása alapján – 1916. május 1-jén – életbe lépett az igazságügy-miniszter 1916. évi 800. I. M. számú rendelete, amely a jövedéki büntetőeljárás bíróság előtti részét a modern perjog követelményeinek megfelelően építette fel. Ez a rendelet azonban csakis az eljárásnak a bíróság előtti részét szabályozta, az eljárás előkészítő, a pénzügyi hatóságok előtt folyó részére nézve, valamint az anyagi jog tekintetében nem adott támogatást (NÁDAS 1916, 41.; UJVÁROSI 1916, 123.).

Az 1920. évi XXXII. törvénycikk a pénzügyi büntetőjogba egy új fogalmat: az adócsalás fogalmát illesztette be, azonban a jövedéki büntetőjogot és -eljárást nem érintette. A pénzügyi kormányzat szükségesnek látta a jövedéki kihágások közül a legsúlyosabbat kiválasztani és azt a közönséges büntetőjogba beilleszteni (ANGYAL 1930, 42–43.). És mint úgynevezett közönséges bűncselekményre, a közönséges büntetőtörvényeket, nem pedig a jövedéki büntető szabályokat alkalmazták.

A törvény szerint adócsalást képez az a cselekmény, amelyet adóról vagy egyéb köztartozásról rendelkező törvény kifejezetten adócsalásnak minősít. Később ezt a meghatározást a 600/1927. P. M. rendelet akként módosította, hogy a törvény mellett „szabályt” is feljogosított adócsalás megállapítására. A büntetőjogi keret-tényállást különböző jogszabályok töltötték ki tartalommal (WIENER 1982, 766.).

Az adócsalás fogalma bonyolultabbá tette a pénzügyi büntetőjogot, mert a súlyos és kisebb jövedéki kihágás mellé odaállította az egész más anyagi és eljárási szabályok uralma alatt álló adócsalást.

Az 1924. évi XIX. törvénycikk (vám törvény) a helyzetet még bonyolultabbá tette. Ez a törvény ugyanis nemcsak a vámjövedéki kihágások tényállását alkotta meg, hanem a jövedéki büntetőjog általános anyagi szabályait (kísérlet, részesség, halmazat) is szabályozta, csak hogy ennek a szabályozásnak az érvényét csakis a vámjövedéki kihágásokra korlátozta. Ennek az lett a következménye, hogy most

már nemcsak adócsalásra és jövedéki kihágásra tagozódtak a pénzügyi büntető szabályok, hanem az anyagi jog tekintetében más szabályok voltak érvényben a vámjövedéki kihágásokra, és mások az egyéb jövedéki kihágásokra.

A jogszabályoknak ez a zűrzavara nagy nehézséget idézett elő a közigazgatásban és a bíróság joggyakorlatában. Évtizedekre nyúlt vissza az a törekvés, hogy az anyag és alaki jövedéki büntetőjognak egységes modern törvénykönyve legyen.

A pénzügyi kormányzat azonban 1927-re elejtette a törvényi úton való kodifikálás gondolatát, és helyett a meglévő jogszabályoknak egységes rendeletben való hivatalos összeállítás-szerű összefoglalását határozta el. Ennek érdekében az 1927. évi V. törvénycikk 66. §-a felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az igazságügyi miniszterrel egyetértve, a jövedéki büntetőjog anyagi szabályait – a vámjogi szabályozásról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk VI. Részének I. Fejezetében foglalt büntető rendelkezések szem előtt tartásával, de a vámjogi szabályozásra is kiterjedő hatállyal – rendelettel megalkossa. Arra is felhatalmazást kapott a pénzügyminiszter, hogy a jövedéki büntetőeljárás előkészítő (nem bírósági) szakaszát, valamint a feljelentői és tettenérői jutalékok kérdését a már folyamatban lévő, de még be nem fejezett ügyekre is kiterjedő hatállyal, rendeletben szabályozhassa (MOLNÁR 2011, 23.). Az indoklás (megokolás) szerint a törvényhozó a felhatalmazást egyrészt abból a célból adta, hogy a jövedéki kihágásokra vonatkozó szabályok közti eltérések megszüntethetők legyenek, másrészt pedig azért, hogy az elavult harmincadrendtartás és a harmincadhivatali utasítás hatályon kívül helyezhető legyen.

E felhatalmazás alapján bocsátotta ki a pénzügyminiszter 18400/1928. számú rendeletét a jövedéki büntetőjog anyagi szabályainak megalkotása és a jövedéki büntetőeljárás szabályozása tárgyában. A rendelet első 18 §-a az anyagi jogi szabályozás általános részét, a többi pedig az eljárás előkészítő, a pénzügyi közigazgatás előtt folyó részét, valamennyi jövedéki kihágásra, egységesen szabályozza. Az adócsalást ellenben érintetlenül hagyja. Ugyanakkor az igazságügyi miniszter a 800/1916. I. M. számú rendelet helyébe – annak szövegét majdnem szó szerint megismételve – kiadta a bíróság előtti eljárást szabályozó 31000/1928. I. M. számú rendeletét.

A pénzügyminiszter a fent említett 18400/1928. számú rendelet végrehajtása gyanánt kiadta a 45400/1928. számú rendeletét, és ezzel a jövedéki büntetőjog és büntetőeljárás szabályait összefoglalva meg lehetett találni, az egyes tényállásokat azonban továbbra is a különböző pénzügyi törvények tartalmazták (BOTH 1929, 51.). A pénzügyi büntetőjognak és -eljárásnak azonban e rendeletek nem jelentik az egységes kodifikációját, mert ezek lényegükben a jövedéki büntetőjog és -eljárás eddigi szabályainak csupán összefoglalásai. A bíróságok és pénzügyi hatóságok részére hozzáférhetővé vált összegyűjtve a joganyag, nem utolsósorban a szövegezése magyarosabb és ezért érthetőbb volt, mint a korábbiaké (Szűcs 1928, 3–4.).

A jövedéki kihágások fogalma és csoportosítása

A kihágások fogalmát a Kbt. 1. §-a írja le, és ez alapján kihágást nemcsak a törvény által meghatározott cselekmény képez, hanem például az, amelyet a miniszteri rendelet vagy a törvényhatóság annak nyilvánít (WERNER 1881, 51.).

Mariska Vilmos szerint a jövedéki kihágások definíciója a következő: „az állambevételi forrásokról rendelkező törvények és szabályok ellen elkövetett, [...] cselekmények és mulasztások” (MARISKA 1905, 845.).

A közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. törvénycikk alapján jövedéki kihágást követett el, aki

- a) az egyenes adókat,
- b) a fogyasztási adókat,
- c) a dohány-, só-, lottó-, italmérési, lőpor- és postajövedéket,
- d) a bélyeg- és jogilletékeket és a fogyasztási bélyegilletékeket,
- e) az értékpapír-forgalmi adót,
- f) határvámokat,
- g) a fémjelzést,
- h) az állami út-, híd- és révvámokat

szabályozó törvényeket és rendeleteket megsértette (ARDAI–EXNER 1896, 9.; STIPTA 2012, 442.).

A századforduló idején a következő egyenes adókat ismerték: a földadó, a házadó, a kereseti adó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adója, a bányaadó, a tőkekamat- és járadékadó, az általános jövedelmi pótagó, az országos betegápolási pótagó, a nyereségadó, a vasúti és gőzhajózási szállítás használata után fizetendő adó, a fegyveradó és vadászati adó és a hadmentességi díj (ILONKA 2004, 117.; MARISKA 1905, 211.; MAGASVÁRI 2017, 40–41.).

Az 1850 óta Magyarországon kivetett fogyasztási adók köréből a századfordulón az alábbiak voltak jelen: a szeszadó, a söradó, a cukoradó, az ásványolajadó, a borítal- és húsfogyasztási adó, a sörpótlék és a szeszpótlék (MARISKA 1905, 339.).

A pénzügyi törvények megsértését célzó kihágásokat két csoportra oszthatjuk, az első az úgynevezett súlyos jövedéki kihágások, amelyek során a fent felsorolt törvények és szabályok megszegését szándékosan követik el. A másik csoport az úgynevezett egyszerű vagy kisebb jövedéki kihágások, amelyek esetében a kincstár megkárosítására irányuló szándék nem áll fenn.

Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy az 1928-as rendeletek jelentősége igen nagy a kodifikáció szempontjából, hiszen a megalkotásuk előtt a jövedéki büntetőjog anyagi

szabályainak nagy részét a németből fordított és nem a modern jogi nyelvezetnek megfelelően átvett 1842. évi harmincadhivatali utasítás tartalmazta. Az új szabályozással megoldódott az a jogbizonytalanságot eredményező probléma, amelyet a korábbi szabályok hibás, időnként egymásnak ellentmondó megfogalmazása eredményezett.

A rendelet megfogalmazza az alapvetést is, amelyet a bírói gyakorlat már eddig is alkalmazott, azaz a Btk. első részének rendelkezéseit alkalmazni kell a jövedéki kihágások esetében is, ha a rendelet másként nem rendelkezik.

Jelentős változásként jelenik meg a fogházbüntetés alkalmazása jövedéki kihágás esetén, amely szabályozás a vámtörvény büntetőjogi rendelkezéseiből eredeztethető, ez a rendelkezés azonban ellentmond a Btk. azon rendelkezésének, miszerint a fogházbüntetés a vétségek elkövetőivel szemben alkalmazható büntetés.

A jogtudósok már akkor sem helyeselték a végrehajtó hatalomnak akár általános, akár speciális büntetőjogi területen olyan jogkörrel való felruházását, amelyet a kor tisztult államjogi felfogása a törvényhozóhoz utalt. Kényelmi és hatalmi okok szólhattak a rendeleti szabályozás mellett. A törvényi szabályozás biztosíthatta volna a törvények alaposabb előkészítését, a szabályok nagyobb súlyát és tekintélyét, köszönhetően a nyilvánosság előtt zajló törvénykezési technikának. A törvényhozás útján létrejött pénzügyi büntetőjog és büntetőeljárás méltó helyet foglalt volna el a büntetőkódexek sorában, a rendeleti szabályozás már eleve csökkentette e szabályozás erejét, és mellékes jogterületté süllyesztette.

Irodalomjegyzék

- ANGYAL Pál (1930): *Adócsalás. (A magyar büntetőjog kézikönyve, 8. kötet.)* Budapest, Athenaeum.
- ARDAI Ignác – EXNER Kornél (1896): *Magyar jövedéki büntetőjog. A jövedéki kihágások és a jövedéki büntetőeljárás kézikönyve. Pénzügyi közegek, bírák és ügyvédek számára.* Budapest, Márkus.
- ARDAI Ignác (1890): *A jövedéki kihágások, tekintettel az ezekre nézve Magyarországon fennálló büntető eljárásra. A Magy. Kir. Pénzügyi közegek számára.* Kassa, Werfer.
- ARDAI Ignác (1892): *Államgyedáruságok. Kézikönyv a Dohány-, só- és löporjövédékre nézve Magyarországon fennálló törvényekről és szabályokról.* Kassa, Werfer.
- BLASKÓ Béla (2017): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- BOTH Péter (1929): A jövedéki büntetőjog reformja. *Jogtudományi Közöny, 64. évf. 6. sz.* 51–53.
- ESZLÁRY Károly (1941): A magyar pénzügyi büntetőjog jogtörténeti vázlata. *Magyar Közigazgatás, 59. évf. 38. sz.*
- ILONKA Mária (2004): *Az adózás története az őskortól napjainkig.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KADERZAVEK Ignác (1876): *Az államgyedáruságok és jövédékek kézikönyve, tekintettel az államgyedárusági tárgyakra, a dohány-, só-, löpor-, határvám-, bélyeg-, lottó-, fémjelzés és postajövédékek pénzügykezelési és ellenőrzési módjaira, valamint a jövedéki kihágások büntető és jogszerű eljárására.* Győr, Czéh.
- KLESZKY Gyula – KERÉKFFY Gilbert szerk. (1925): *Arday Pénzügyi Évkönyve a Magy. Kir. Pénzügyőrség, Vámőrség és az összes p. ü. közegek számára.* Budapest, Kleszky.

- KLUG Emil – MAHLER Sándor (1928): *Jövedéki büntetőjog és eljárás*. Budapest, Grill.
- MADAI Sándor (2008): A csalás tényállása a Csemegi-kódex és az I. büntető novella tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 10. évf. 4. sz. 21–28.
- MAGASVÁRI Adrienn (2017): Virilizmus és adózás a polgári korban. In CZENE-POLGÁR Viktória – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes szerk.: *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében*. Budapest, MRTT Vám- és Pénzügyőri Tagozata. 34–43.
- MARISKA Vilmos (1905): *A magyar pénzügyi jog kézikönyve*. Budapest, Franklin.
- MÁTHÉ Gábor (2008): Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseihez a két nagy kodifikáció között. *Jogtörténeti Szemle*, 10. évf. 4. sz. 8–12.
- MOLNÁR Gábor Miklós (2011): *Az adócsalás*. PhD-értekezés. PTE ÁJK Doktori Iskola. Elérhető: <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/molnar-gabor-miklos/molnar-gabor-miklos-vedes-ertekezes.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- NÁDAS László (1916): A jövedéki büntetőeljárás reformja. *Jogtudományi Közlöny*, 51. évf. 5. sz.
- PALLAS Nagy Lexikona, 9. (1895). Budapest, Hehezet-Kacor.
- STIPTA István (2012): A magyar jövedéki büntetőbíráskodás fórumrendszere 1867 és 1883 között. In JUHÁSZ Zsuzsanna – NAGY Ferenc – FANTOLY Zsanett szerk.: *Sapientia sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged. 439–458. Elérhető: http://digit.bibl.u-szeged.hu/00000/00051/00439/juridpol_074.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- STIPTA István (2017): A magyar pénzügyi közigazgatási bíróság jogfejlesztő tevékenysége (1884–1896). In KIS Norbert – PERES Zsuzsa szerk.: *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára. Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*. Budapest, Dialóg Campus.
- SZABÓ Andrea (2017): A pénzügyi igazgatás szervezete és képzési rendszere a kiegyezéstől az I. világháború végéig. In CZENE-POLGÁR Viktória – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes szerk.: *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében*. Budapest, MRTT Vám- és Pénzügyőri Tagozata. 124–137.
- SZÉKELY József (1878): *Büntető eljárás a jövedéki kihágások tárgyában. Ügyvédek, bírák és pénzügyi tisztviselők számára*. Budapest, Pfeifer.
- SZÜCS Béla (1928): *A jövedéki büntetőjog reformja*. Debrecen. (Jogtudományi doctori értekezés.)
- WERNER Rezső (1881): *A magyar büntetőjog általános elvei. Az 1878: V. és 1879: XL. törvénycikkek alapján*. Budapest, Franklin.
- WIENER A. Imre (1982): Gazdasági büntetőjogunk történeti áttekintése. *Jogtudományi Közlöny*, 37. évf. 10. sz. 765–775.

Szendrei Ferenc¹

A rendészeti célú titkos információgyűjtés

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) és a hozzá kapcsolódó jogszabályi változások a bűnüldözés és a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés korábbi koncepcióját lényegesen átalakítva az előkészítő eljárás büntetőeljárásba történő elhelyezésével, illetve az ügyészség, rendőrség és NAV által végzett, tisztán bűnüldözési célú titkos információgyűjtés átemelésével az ágazati szabályok közül a büntetőeljárás keretei közé teljesen új helyzetet teremtett, új feladatok elé állította a nyomozó hatóságokat és a titkos információgyűjtési jogkörrel rendelkező szerveket.

A Be. hatálybalépésétől tisztán bűnfelderítési célú tevékenység alatt a bűncselekmény felderítése, megszakítása, az elkövető kilétének megállapítása, elfogása, bizonyítékok megszerzése, illetve a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzése értendő, ezen célok érdekében kizárólag a büntetőeljárási törvényben foglaltak szerint lehet leplezett eszközöket alkalmazni (BLASKÓ 2018, 45.).

Bár a bűnügyi hírszerzés új rendszere a korábbi modellhez hasonlóan szintén kettős, abban a leplezett eszközök alkalmazása, a büntetőeljárás keretében történő igénybevétel jóval hangsúlyosabb, mint a büntetőeljáráson kívül folyó titkos információgyűjtés (MÉSZÁROS 2019, 9.).

Amellett, hogy a Be. gyakorlatilag és nagyon helyesen kisajátította a bűnüldözési célból folytatott felderítő tevékenységet, az ágazati törvényekben is megmaradt a titkos információgyűjtés lehetősége, ahol a nagyközönség egy, eddig csak egyes szerzőknél megjelenő, új fogalommal ismerkedhetett meg, a rendészeti célú titkos információgyűjtés fogalmával.

Előzmények

Magyarországon már a 19–20. században jó néhány gondolkodó és jogtudós foglalkozott a rendőrség titkos információgyűjtő tevékenységével, amelyben már a rendészeti célú felderítés egyes elemei is megjelennek.

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűnügyi, Gazdaságvédelmi és Kiberbűnözés Elleni Tanszék, tanszékvezető, egyetemi docens; r. ezredes.

Pichler Nándor álláspontja szerint a rendőrség szabadon tehet olyan rendelkezéseket, amelyek az egyéni szabadságot ténylegesen megszorítják. Ezzel Pichler tulajdonképpen a rendőrség fedett, titkos intézkedéseinek jogszerűségét alapozta meg, amennyiben az az állampolgári jogok arányos megszorításával jár (KORINEK 2014, 35.).

Fekete Gyula a titkos rendészetről és annak polgári ágáról értekezik. „Könnyen belátható, hogy oly ágens, ki a gonosztevők előtt ösmeretlen, sokat fog észrevenni, s tapasztalni, mi az egyenruhában megjelenő rendőr előtt titok maradna. S ha a gyanús gonosztevők nem nyilvánosan, felösmerhetőleg ellenőriztetnek, ily eljárásban nem látok jogtalanságot” (FEKETE 1877, 333–335.).

Stieber szerint: „Nyomozásoknál a bűnös a titkos ágens előtt néha bizalomból, majd könnyelműségből nyilatkozhatik, s így többet használhat a ravaszságával, mint kötetekre terjedő vizsgálati irka firkálás” (FEKETE 1877, 333.).

Concha 1905-ben a biztonsági rendőrség feladatain belül elhatárolta a bűnüldözési célú felderítés hírszerző és a bíróság munkáját előkészítő, nyomozástámogató felderítő tevékenységét. Nála a biztonsági rendőrség nemcsak a megtörtént bűncselekményeket vizsgálja, hanem állandó éber őrködő tevékenységével a bűncselekményeket megelőzi, megakadályozza, ezzel a bírói működést kiegészíti, és a jogrendet fenntartja. Ez a tevékenység nemcsak tényszerű adatok alapján történik, hanem valószínűsíthető bekövetkezés, erre utaló információk, becslések alapján is. Tevékenysége a személyi szabadságjogok korlátozásával is járhat (CONCHA 1905, 315–316.).

Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, a bűnvádi perrendtartás már egészen konkrétan a rendészeti célú titkos információgyűjtésre utal, amikor úgy fogalmaz, hogy helytelenül cselekedne a csendőrzárőr, ha mindig arra várna, hogy a községi előjáróság közöljön vele mindent, maga is tevékenyen puhatoljon olyan események után, amelyek a csendőrséget közbiztonsági szempontból érdeklik (NYESTE 2018, 60.).

A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 003/1965. számú parancsa, azaz „A rendőrség bűnügyi operatív felderítő munkájának szabályzata” szerint az operatív adatgyűjtés feladata a bűnözésre utaló vagy a bűnözéssel kapcsolatba hozható elsődleges adatok ellenőrzése, további olyan adatok beszerzése, amelyek a büntett előkészületének vagy elkövetésének gyanúját megalapozzák, illetve kizárják.

A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 1/1978. számú elvi állásfoglalása megkülönböztette az általános jellegű megelőzést és a konkrét megelőzést. Az általános jellegű megelőzés a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek a visszaszorítását célozta.

Ezeket az elveket és szabályokat gondolta újra a jogalkotó az új büntetőeljárási törvényben, amely minden – legalább a bűncselekmény gyanúját feltételező – tevékenységet, illetve az annak felderítése, bizonyítása érdekében felhasznált leplezett eszközt a büntető eljárás körébe utalt, meghagyva vagy megteremtve

ugyanakkor a nem bűnüldözési célból folytatott egyéb titkos információgyűjtő lehetőségeket is az ágazati törvények szabályozta rendészeti célú titkos információgyűjtés keretei között (BLASKÓ 2018, 78.).

A titkos információgyűjtés irányulhat valamely a múltban történt, a jelenben zajló vagy a jövőben bekövetkező eseményre, jelenségre, kockázati lehetőségre, amely nemzetbiztonsági, terrorelhárítási vagy rendészeti relevanciájú.

A 2018. július 1-jétől hatályos Be. két típusú felderítést tesz lehetővé, a büntetőeljárásen kívül és a büntetőeljárás részeként szabályozott felderítést.

A büntetőeljárásen kívüli felderítést a fentiek szerint nevezhetjük rendészeti célúnak, elhatárolva a felderítés nemzetbiztonsági, belső védelmi, terrorelhárítási formáit.

A rendészeti célú felderítés olyan titkos információgyűjtésben valósulhat meg, amelynek szabályait szervezeti törvények (Rtv., Navtv.) tartalmazzák.

Az alkalmazott hatósági intézkedések lehetővé teszik:

- a nemzetbiztonsági kockázatok felderítését,
- a terrorfenyegetések elhárítását,
- a bűnelkövetéshez vezető veszélyek felismerését, értékelését, megakadályozását, megszakítását (rendészeti bűnmegelőzés),
- az Rtv.-ben meghatározott költségvetési szervek bűnmegelőzési ellenőrzését,
- a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyek védelmét, és
- az elhárítás hatékonyságát növelő humán erők, eszközök és módszerek védelmét, eredményesebb alkalmazásukat és folyamatos fejlesztésüket (FINSZTER 2018, 397.).

A rendészeti célú titkos információgyűjtés tárgya lehet olyan magatartás is, amely nem ütközik büntetőjogi tényállásba, esetleg nem is jogellenes, de a védeni szándékozott társadalmi érdekek megsértésének kockázatát hordozza.

A rendészeti és a bűnüldözési feladatok elválasztását megkönnyíti a közbiztonság kétféle megközelítése (GILLY 1998, 154.). A rendészet fő feladata a biztonságot fenyegető jogellenes magatartásokból keletkező veszélyek felismerése és ezek elhárítása. A rendészet a konfliktus korai felismerésével elérheti, hogy represszív beavatkozás nélkül elhárítsa azt.

A rendészeti célú titkos információgyűjtés

A rendészeti felderítés tárgya nem határozható meg egyszerűen, minthogy jellemzően hiányzik a bűncselekményre vonatkozó gyanú. Ilyen esetekben a felderítés mindazon személyi és tárgyi körülményekre irányulhat, amelyek bűncselekményhez vezető oksági folyamatokat indíthatnak el.

A rendészeti felderítésre jogosultak a nyomozó hatóságok mellett az e hatáskörrel nem felruházott büntetőszervek is (Nemzeti Védelmi Szolgálat, Terrorelhárítási Központ, nemzetbiztonsági szolgálatok).

A titkos információgyűjtés szabályrendszerének egyik legfontosabb eleme a célhoz kötöttség következetes érvényesítése. Ehhez nem elegendő az egyes célok nevesítése, hanem az egyes célokhoz normatív feltételrendszert, definíciót is társítani szükséges, hiszen a titkos információgyűjtés törvényességének érdemi megítélését akár az engedélyezés, akár a végrehajtás keretében csak meghatározott szempontrendszer alapján lehet elvégezni (SZENDREI 2019, 59.).

A nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a továbbiakban Nbtv.) határozza meg az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok feladatait és egyben azokat a célokat, amelyek érdekében titkos információgyűjtést folytathatnak. Ennek részletes vizsgálatától a dolgozat terjedelmi korlátai miatt eltekintünk.

A terrorelhárítási célú titkos információgyűjtés

A rendőrség terrorizmust elhárító szerve akkor folytathat titkos információgyűjtést, ha attól a hatáskörébe tartozó bűncselekmény megszakításához vagy az elkövető elfogásához szükséges információk megszerzése várható.²

A felderítés *terrorelhárítási célja* a terrorizmus elleni küzdelem keretében – annak érdekében, hogy Magyarország nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését elősegítse – megelőzni, felderíteni és elhárítani azokat a törekvéseket, amelyek Magyarország területén terrorcselekmény elkövetésére irányulnak. Köteles továbbá megszerezni, elemezni, értékelni és továbbítani egyes feladatai ellátásához szükséges, külföldre vonatkozó, valamint külföldi eredetű információkat. Emiatt a terrorelhárító szerv részben az Rtv., részben pedig az Nbtv. szabályai szerint folytatja a felderítését.

A terrorizmus elleni küzdelemben sajátosan ötvöződhetnek a rendészeti célok és a nemzetbiztonsági védelem szempontjai. Az Rtv. szerint a terrorizmust elhárító szerv nyomozó hatósági jogkört nem gyakorol, de részben büntetőszervei, részben pedig nemzetbiztonsági feladatokat teljesít.

A Terrorelhárítási Központ egy hibrid képződmény, röviden szólva egy rendőri szerv titkosszolgálati jogosítványokkal (JAKAB–SZILÁGYI 2016, 282.). Ellát

² Rtv. 65. § (2) bekezdés.

továbbá közbiztonsági, személy- és objektumvédelmi, valamint a nemzetközi rendőri együttműködéssel összefüggő további feladatokat.

A bűnmegelőzési (rendészeti) célú titkos információgyűjtés

A bűnmegelőzési célú titkos információgyűjtésnek alapját az a felfogás adja, miszerint a bűncselekmények egy speciális körében az egyszerű gyanútól az alapos gyanúig vezető bizonyítási műveletek nem szoríthatók a büntetőeljárási jog által szabályozott nyomozás keretei közé. Azok a bűncselekmények, amelyek elkövetésére a belső szervezettség, a konspiráció, a jogellenes állapot hosszú időn keresztül történő fenntartása, valamint a büntetőjogi felelősséget elrejtteni képes belső munkamegosztás a jellemző, a büntetőeljárás hagyományos eszközeivel nem leplezhetőek le.

A bűnmegelőzési cél elérhető azáltal, hogy a bűnhöz vezető tárgyi és személyi oksági és motivációs folyamatokat titkos módszerekkel már kialakulásuk kezdetén fel lehet ismerni. Megszakításukra intézkedések tehetők, mielőtt még azokból súlyosabb következmények származhatnának.

A megelőzési cél azt jelzi, hogy nincs múltbeli kriminális esemény, legfeljebb csak annak valamilyen kockázata, olyan oksági tényezők jelenléte, amelyek esetleg büntetőjogilag értékelhető közvetlen veszélyhelyzethez vagy sérelemhez vezethetnek. Ebben az esetben a felderítés nem múltbeli tényeket tár fel, hanem jelenben zajló eseményeket regisztrál, a bűnügyi helyzet vizsgálata során azt értékeli, hogy növekedett vagy csökkent a bűnelkövetés veszélye. A tevékenységnek nincsenek időbeli korlátai.

A titkos felderítés fő eszközei leplezett eszközök, az eljárás alapvetően titokban folyik, a jog inkább felhatalmaz, mintsem a részleteket szabályozza, a megismerés a jelenre és a jövőre irányul, a törvényes cél a közbiztonságot óvó rendészeti feladatokhoz szükséges információk megszerzése.

A törvény a bűnmegelőzés meghatározása tekintetében lépcsőzetes megoldást alakított ki. Erre tekintettel a legáltalánosabb jelleggel a rendőrség mint szervezet feladatai között rögzíti, hogy mit kell általában bűnmegelőzési tevékenység alatt érteni.

A rendőrség végzi a bűncselekmények megelőzését, amelynek során figyelemmel kíséri Magyarország bűnügyi helyzetét, feltárja a bűncselekmények elkövetésének kockázatait, a bűncselekmények elkövetésére irányuló törekvéseket, továbbá megszerzi, elemzi, értékeli, ellenőrzi és továbbítja a bűnözéshez kapcsolódó, a bűncselekmények megelőzése, illetve megakadályozása céljából szükséges információkat.

Ezt az általános feladatmeghatározást követi már kifejezetten a titkos információgyűjtésre vonatkozóan felállított szempontrendszer, amely azt rögzíti, hogy milyen feltételek esetén folytatható általában titkos információgyűjtés bűnmegelőzési céllal.

Bűncselekmény elkövetésének megelőzése céljából akkor folytatható titkos információgyűjtés, ha megalapozottan feltehető, hogy attól a bűnözésre vonatkozó olyan

információk megszerzése várható, amelyek elemzése és értékelése révén feltárhatók a bűncselekmények elkövetésére irányuló törekvések, és lehetővé válik a bűncselekmények megelőzése, illetve megakadályozása.

Végül a szabályozás utolsó lépcsője a legsúlyosabb jogkorlátozást megvalósító, bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazására vonatkozik. Az Rtv. az előzőhöz képest is szűkebb és konkrétabb feltételeket állapít meg a bírói engedélyhez kötött eszközök bűnmegelőzési célú alkalmazásával szemben.

Bűncselekmény elkövetésének megelőzése céljából akkor lehet bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést folytatni, ha megalapozottan feltehető, hogy attól a szervezett bűnözéssel kapcsolatos, illetve szervezett bűnözői csoportok azonosítását lehetővé tevő információk megszerzése várható (SZENDREI 2019, 68.).

A belső bűnmegelőzési célú titkos információgyűjtés

Az új Be. okozta változások miatt a titkos információgyűjtés során alkalmazható lehetőségek kibővültek, tekintettel arra, hogy a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv nemcsak a bűnfelderítő tevékenysége során, hanem a kifogástalan életvitel ellenőrzése és a megbízhatósági vizsgálat során is végezhet bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtő tevékenységet.

A Nemzeti Védelmi Szolgálat az Rtv.-ben meghatározott³ feladatai érdekében folytathat titkos információgyűjtést.

A körözött személy személyazonosságának, illetve elérhetőségének megállapítása

A körözött személy személyazonosságának, illetve elérhetőségének megállapítása céljából folytatott titkos információgyűjtés

- a) a büntetőeljárásról szóló törvény, illetve a Bv. tv. alapján elrendelt körözés végrehajtása során;*
- b) az európai elfogatóparancs végrehajtása során;*
- c) törvényben meghatározott esetekben nemzetközi körözés végrehajtása során;*
- d) az idegenrendészeti hatóság által elrendelt körözés végrehajtása során;*
- e) az eltűnt személy bejelentés alapján elrendelt körözésének végrehajtása során; valamint*
- f) az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (továbbiakban Eütv.) 9/A. § alapján elrendelt körözés végrehajtása során alkalmazható.*

³ Rtv. 7. § (1) bekezdés.

A titkos információgyűjtés humán és egyéb eszközeinek védelme

A titkos információgyűjtést szabályozó törvények közötti összhang és a szabályozás egységességének megteremtése érdekében a törvény a hatályos törvényi keretekhez képest csak minimális mértékben egészíti ki a célok körét.

Az Rtv. újdonságként lehetővé teszi titkos információgyűjtés folytatását *a bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alkalmazása során igénybe vett technikai eszköz vagy adat elhelyezése, valamint eltávolítása érdekében.*

A fedett nyomozó, illetve a fedőintézmény védelme érdekében, valamint a rendőrséggel titkosan együttműködő személy védelme, bevonása és ellenőrzése érdekében folytatható titkos információgyűjtés csak az Rtv.-t illetően tekinthető újnak.

A titkos információgyűjtés során a bűnüldöző szervek a bűnüldözési felderítés eredményes végrehajtása érdekében együttműködő személyeket, fedett nyomozókat választanak ki és foglalkoztatnak, ami önmagában egyfajta titkos információgyűjtést igényel. Az együttműködők kiválasztása, tanulmányozása, ellenőrzése és védelme érdekében – az egyes, konkrét bűncselekmények későbbi felderítését elősegítően – a rendészeti feladatokat ellátó szervek bűncselekmény gyanúja nélkül, biztonsági, ellenőrzési feladatokat hajtanak végre a titkos információgyűjtés rendszerének az igénybevételével.

A személyi védelem ellátása, illetve a Védelmi Program előkészítése és végrehajtása érdekében akkor folytatható titkos információgyűjtés, ha megalapozottan feltehető, hogy attól a fenyegetett helyzetben lévő személy veszélyeztetettségére vonatkozó, illetve az ellene irányuló személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekmény megelőzését szolgáló, a végrehajtás szempontjából lényeges információ várható.

A személybiztosítási és létesítményvédelmi feladatok ellátása érdekében akkor folytatható titkos információgyűjtés, ha megalapozottan feltehető, hogy attól a védett személy, a kijelölt létesítmény veszélyeztetettségére vonatkozó, valamint az ezek ellen irányuló erőszakos bűncselekmény megelőzését szolgáló információ várható.

Az Európai Unió tagállamával vagy harmadik országgal a bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló törvény vagy nemzetközi szerződés alapján folytatott együttműködés érdekében az Európai Unió tagállama vagy harmadik ország megkeresése alapján akkor folytatható titkos információgyűjtés, ha a megkeresésben megjelölt bírói engedélyhez kötött vagy bírói engedélyhez nem kötött eszköz alkalmazását törvény lehetővé teszi.

Elsősorban a rendvédelmi szervek központi, illetve területi szintű szerveinél a nemzetközi kötelezettségvállalások, európai uniós jogi aktusok, illetve hazai bűnüldözési célok érvényesítése érdekében igényként jelentkezik a hazai és nemzetközi bünszervezetek beazonosítása, bűnözői tevékenységük felderítése, bomlasztása, amely személy- és csoportorientált jellegű felderítő és értékelő-elemző tevékenységet igényel elsősorban. Ezek a bűnüldözési feladatok nem kötődhetnek

konkrét, folyamatban lévő bűncselekményekhez. Ilyen tevékenység lehet például a korábbi bűncselekményekkel, nemzetközi trendekkel, nemzetközi bűnözői csoportosulások vizsgálatával kapcsolatban beszerzett adatok értékelése-elemzése, stratégiai és operatív műveletek megtervezése.

Irodalomjegyzék

- BLASKÓ Béla (2018): A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság. In POLT Péter szerk.: *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer.
- BLASKÓ Béla (2018): Alapvető rendelkezések. In POLT Péter szerk.: *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer.
- BÓCZ Endre (1991): Milyen legyen a büntetőeljárás? *Rendészeti Szemle*, 29. évf. 7. sz. 3–13.
- CONCHA Győző (1905): *Politika*. Budapest, Grill.
- Deployment of Special Investigative Means* (2013). Belgrade, Council of Europe Office in Belgrade.
- FEKETE Gyula (1877): A titkos rendészet jelentősége és szervezetéről. *Jogtudományi Közöny*, 12. évf. 43. sz. 333–335.
- FINSZTER Géza (2018): *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus.
- KORINEK László (2014): Rendszerváltozás a belügyben. In GAÁL Gyula – HAUZINGER Zoltán szerk.: *Rendészettudományi gondolatok. Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság.
- MÉSZÁROS Bence (2018): A bűnügyi hírszerzés új rendszere hazánkban. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 20. köt. 173–181.
- NYESTE Péter (2016): Speciális nyomozási tevékenységek az Európai Unió tagállamaiban. *Belügyi Szemle*, 64. évf. 3. sz. 16–43.
- NYESTE Péter (2018): A titkos információgyűjtés fejlődése és egyes emberi jogi aspektusai. *Acta Humana*, 6. évf. 1. sz. 55–81.
- SZENDREI Ferenc (2019): A rendészeti célú titkos információgyűjtés. In NYESTE Péter – SZENDREI Ferenc szerk.: *A bűnügyi hírszerzés kézikönyve*. Budapest, Dialóg Campus. 57–84.

Szomora Zsolt¹

Jogtárgyi abszurditások a Btk. méltóság- és alapjogvédelmi fejezetében, avagy hogyan (nem) lesz az individuális jogi tárgyból kollektív jogi tárgy²

Ahogy az ünnepelt, Blaskó Béla professzor számos kiadást megért általános részi tankönyvében is szerepel, a büntetőjogi jogi tárgy több feladata közül az egyik, hogy a büntető törvénykönyv különös részének felépítését meghatározza: azaz a jogalkotó az azonos, hasonló jogi tárgyat védő bűncselekményeket egy fejezetbe gyűjtse a kódexen belül (BLASKÓ 2016, 157).³ Ez az a jogtárgyfunkció, amely akkor is világosan érthető, ha nem kívánunk elmerülni a jogi tárgy büntetőjogi eszme- és dogmatörténetében, és mivel – e funkciót tekintve – a jogi tárgy nagyon is pragmatikus munkaeszközt, kodifikációs módszert jelent, ezért azt feltételezhetnénk, hogy a jogtárgyak szerinti rendszerezés feladata magától értetődő a jogalkotó számára is.

Rövid tanulmányomban két olyan új bűncselekményi tényállást, ha úgy tetszik, büntetőjog-kodifikációs terméket fogok elemezni, amelyek sajnálatosan azt mutatják, hogy a jogalkotónak ma már a jogi tárgy beazonosítása is komoly problémát okoz. Egy elvétett jogi tárgyból aztán szükségszerűen folynak a további kodifikációs és dogmatikai problémák. A jelenség azért is ad komolyabb aggodalomra okot, mert a Btk. kodifikációs színvonala úgy csökken egyre inkább, hogy mindeközben az Alaptörvény 28. cikke korábban nem látott alkotmányos jelentőséget tulajdonít a teleologikus értelmezésnek.⁴ Kérdés persze, hogy mit veszünk alapul a teleologikus (jogtárgyharmonikus) jogértelmezéshez⁵ akkor, amikor a jogalkotó célképzete és annak normatív átültetése mutat defektust.

¹ Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, egyetemi tanár.

² A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta.

³ Ezeket a fejezetképző, egymással rokon közvetlen jogi tárgyakat nevezi Blaskó különös (csoport) jogi tárgynak.

⁴ Az Alaptörvény 28. cikkéhez lásd JAKAB 2011; a büntetőjogban SZOMORA 2015; GÁL 2016, 64.; HOLLÁN 2017, 21–22. és 30.

⁵ Vö. NAGY 2014, I. köt. 114–115.; SZOMORA 2009.

Mindkét választott bűncselekmény *az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények* között, a Btk. XXI. Fejezetében található. Az élet és testi épség, a személyi szabadság és a szexuális önrendelkezés, valamint a vagyoni jogok külön fejezetekben tipizált védelmén túl ez a Büntető Törvénykönyvnek az a fejezete, amely az egyénhez nagyon szorosan kapcsolódó alapjogokat véd, tényállásai az *individuális jogtárgyvédelem* egyértelmű megtestesítői.

Az egyesülési és a gyülekezési szabadság megsértése (Btk. 217–217/C. §): a jogtárgyvédelem megsúfolása

E bűncselekmény először még az 1978. évi Büntető Törvénykönyvben jelent meg az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése elnevezéssel (1978. évi IV. törvény 174/C. §). Akkori, majd a 2012. évi Btk. 217. §-ban kodifikált formájában *klasszikus, első generációs emberi jogot védő bűncselekményi tényállás* volt. Szöveg szerint az egyesülési és a gyülekezési jog erőszakkal vagy fenyegetéssel történő akadályozását büntette a törvény.⁶

A bűncselekmény eredeti tényállását a 2018. október 1-jén hatályba lépett gyülekezési törvény jelentősen módosította és kiegészítette.⁷ A korábban csak a jelenlegi (1) bekezdést tartalmazó és egyértelműen alapjogvédelmet megtestesítő bűncselekmény több jogtárgyidegen bűncselekményi alakzattal egészült ki.

⁶ „Aki mást egyesülési vagy gyülekezési jogának gyakorlásában, valamint választási gyűlésen való részvételében erőszakkal vagy fenyegetéssel jogtalanul akadályoz, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁷ 217. § (1) Aki mást egyesülési vagy gyülekezési jogának gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki valamely gyűlést akadályoz, ellehetlenít, vagy annak lebonyolítását egyébként megghiúsítja, illetve a gyűlést súlyosan megzavarja, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

217/A. § Aki a gyűlésen a gyűlés szervezőjének, vezetőjének vagy a rendezőknek rendezői feladataik jogszerű teljesítése során erőszakkal vagy fenyegetéssel ellenszegül, vagy őket rendezői feladataik ellátása alatt bántalmazza, ha más bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

217/B. § (1) Aki a gyűlés gyülekezési jogról szóló törvény szerinti békés jellegét biztosító korlátozásait megsérti, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő a gyűlés vezetője, ha az általa alkalmazott rendező a gyűlés békés jellegét biztosító korlátozásokat megsérti és annak tudomására jutásától haladéktalanul nem intézkedik a rendező leváltásáról.

217/C. § Aki megtiltott gyűlést szervez, vagy azon való részvétellel a gyülekezési jogról szóló törvény szerint felhív, ha más bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az újonnan beiktatott szakaszok kodifikációs szempontból elhibáztak, és nem, vagy csak közvetett összefüggést mutatnak a bűncselekmény elnevezésével. Annyi közös bennük, hogy valamennyi tényállás keretdispozíció, amelynek háttérben az alábbi jogszabályok állnak: az Alaptörvény VIII. cikke; az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény; a gyülekezési jogról szóló 2018. évi LV. törvény (a továbbiakban: Gytv.); a választási gyűlések vonatkozásában pedig speciális rendelkezéseket tartalmaz a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény.

A következőkben *az új tényállási alakzatok elemzését* szeretném elvégezni, amelyből nemcsak a jogtárgy-anomália, de egyéb dogmatikai problémák is felsejlenek. A bűncselekményi alcím alatt valójában három különböző tényállás-csoport rejlik:

1. az alapjogokat védő tényállások (Btk. 217. §);
2. a (gyűléssel kapcsolatos) köznyugalmat védő tényállások (Btk. 217/A–217/B. §);
3. a gyülekezési tilalmat biztosító tényállás (Btk. 217/C. §).

Az *alapjogokat védő tényállások* közül a Btk. 217. § (2) bekezdésében foglalt új alaptényállás – már csak a gyülekezési jogra szűkítve – egyfajta kiegészítő szerepet tölthet be az első alapeset mellett. Passzív alanya nincs. A tényállás négy, egymást nagy részben átfedő, alig elhatárolható, feleslegesen kodifikált elkövetési magatartást tartalmaz: akadályozás, ellehetetlenítés, a lebonyolítás más módon történő megghiúsítása, vagy a gyűlés súlyos megzavarása. Az (1) bekezdéssel való összevetés alapján elmondható, hogy e magatartások nem valósíthatnak meg fenyegetést, sem pedig személy elleni vagy dologról személyre áttevődő erőszakot, mert akkor az első, súlyosabb alapeset megállapításának van helye; a második alapeset szubszidiárius. Halmazatot a különböző gyűlések megzavarása keletkeztet.

Kiemelendő, hogy ha a releváns alapjogok gyakorlása nem jogszerű (például a Btk. 217/B–217/C. § szerinti bűncselekményt valósítja meg), akkor az akadályozás nem tényállásszerű, tekintettel arra, hogy a bűncselekmény csak a megfelelő alapjoggyakorlást védi, az alapjoggal való visszaélést vagy a jogsértő magatartásokat nem (*teleologikus értelmezés*). Kényszer alkalmazására azonban ilyen esetben is csak a rendőrség jogosult. Más személyek erőszakkal, fenyegetéssel akadályozó magatartása ilyen esetben más bűncselekmény (például kényszerítés) alapján minősülhet, de a Btk. 217. § (1) bekezdése szerinti tényállást nem valósítja meg.

A *második tényálláscsoportba* tartozó *bűncselekmények* jogi tárgya elsődlegesen a gyűlés idején és helyén fennálló (és fenntartandó) köznyugalom. A tényállások magát a *gyülekezési jog gyakorlását* ezen keresztül, valójában *csak közvetetten védik*.

A 217/A. § *passzív alanyai* a gyűléshez kapcsolódó, különböző funkciókat ellátó személyek: a gyűlés szervezője, vezetője és rendezője (Gytv. 3–5. §). Az ő pontos

feladataikat az említett törvényhelyek határozzák meg. Az elkövetési magatartás a passzív alanyoknak a törvényben meghatározott feladataik jogszerű teljesítése során történő ellenszegülés, amelynek elkövetési módja az erőszak vagy fenyegetés. Elkövetési magatartás továbbá a feladataik ellátása során történő bántalmazás. A törvényben meghatározott feladatok jellegéből kiindulva ellenszegülni elsősorban a vezetővel és a rendezővel szemben lehet, míg a bántalmazási fordulatnak a szervező esetében is relevanciája lehet. A tényállás szituációs eleme, hogy az csak a gyűlésen követhető el. Így például, aki a gyűlés szervezőjét a gyűlésre való felhívás online terjesztése során bántalmazza, ezen alakzat miatt nem büntetendő, vizsgálandó viszont a felelőssége a Btk. 217. § (1) bekezdés szerinti súlyosabb alapeset miatt, hiszen magát a szervezőt erőszakkal akadályozza a gyülekezési jog gyakorlásában. A gyülekezési jognak nyilvánvaló részjogosítványa ugyanis a gyűlés megszervezése.

A bűncselekmény *alternatív jellegű* („ha más bűncselekmény nem valósul meg”), és ebből is fakadóan sajátos, gyakorlatilag *értelmezhetetlen a viszonya a Btk. 217. §-a szerinti alapesetekhez képest*. Ha például a tettes a rendezővel szemben erőszakkal ellenszegül (Btk. 217/A. §), akkor ezt oly módon is elkövetheti, hogy egyúttal magát a gyűlést is súlyosan megzavarja. E – következményeit tekintve – súlyosabb magatartásáért elvileg enyhébben, a Btk. 217. § (2) bekezdés szerint lenne büntetendő. A Btk. 217. § (2) bekezdése viszont szubszidiárius, amelyhez képest a súlyosabban büntetendő Btk. 217/A. § alternatív. *Az alternativitási és a szubszidiaritási klauzula egymást kioltva alkalmazhatatlanná teszi a tényállásokat, amelyek egyébként nemcsak a normavilágosság követelményét, de az arányosság követelményét is sértik*. Kijelenthető, hogy a Btk. 217/A. § alaptörvény-ellenes. E problémakörön túl is elmondható, hogy a rendbontás [Btk. 340. § (1) bekezdés] mellett gyakorlatilag megállapíthatatlan ez a fordulat, hiszen a rendbontás tényállását a gyűlésekre is kiterjesztették. A jogtárgyi félreértést pedig mi sem mutatja jobban, mint hogy a rendbontás tényállása a köznyugalom elleni bűncselekmények között található (Btk. XXXII. Fejezet).

A Btk. 217/B. § szintén szubszidiárius (1) bekezdése tisztán blankettáris tényállás, amely a gyülekezés békés jellegét biztosító törvényi korlátozások megsértését szankcionálja. E korlátozásokat a Gytv. 9. §-a tételezi (ilyen például a robbanóanyag, lőfegyver magánál tartása, de akár a megfélemlítő jellegű félkatonai ruházat viselése, sőt akár – egyéb feltételektől függően – az arc eltakarása is). Amennyiben a cselekmény egyúttal rendbontást is megvalósít, akkor csak a Btk. 340. § (3) bekezdés *e*) pontja szerinti minősített esetet lehet megállapítani. A bűncselekmény közönséges, azt bárki, egy személyben is elkövetheti. Ezzel szemben a Btk. 217/B. § (2) bekezdése különös bűncselekmény, tette a gyűlés vezetője, aki a gyűlés e korlátozásokat megsértő rendezőjének leváltásáról nem intézkedik (elkövetési magatartás) a szabálysértő magatartás tudomására jutását követően haladéktalanul (szituációs elem).

A harmadik csoportot alkotó, tisztán blankettáris tényállásban meghatározott bűncselekmény (Btk. 217/C. §) jogi tárgya a gyülekezési jog gyakorlását meghatározó közigazgatási szabályok érvényesülése. Azt még a tényállást kodifikáló, a gyülekezéstről szóló törvény miniszteri indokolása és a Btk.-t módosító törvényjavaslat indokolása is felismeri, hogy ez a bűncselekmény a gyülekezési joggal való visszaélést szankcionáló szabálysértési tényálláshoz kapcsolódik [2012. évi II. törvény (Szabs. tv.) 189. §]. A tényállás tehát semmi esetre sem az egyén gyülekezési jogát védi, ellenkezőleg, a gyülekezési jog állam általi korlátozását biztosítja a büntetőjogi szankcionálás eszközével. A rendszertani elhelyezése elhibázott, a helye a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények között, a Btk. XXXIV. fejezetében lenne.

Az elkövetési magatartás első fordulata a megtiltott gyűlés szervezése. A gyülekezés megtiltásának okait a Gytv. 13. §-a tartalmazza. Megtiltott rendezvény alatt a bejelentést követően végrehajtható hatósági határozattal megtiltott gyűlést kell érteni. Az elkövetési magatartás második fordulata a megtiltott gyűlésen való részvételre felhívás. Ez a tényállás egy *quasi sui generis* előkészületi bűncselekmény:⁸ maga a tiltott gyűlésen való részvétel (a gyűlésen való megjelenés) a Szabs. tv. 189. § (3a) bekezdése szerinti szabálysértés, amelyhez kapcsolódó, felhívásban álló előkészületi magatartást viszont már a Btk. szankcionálja. Kiemelendő, hogy ezt az alakzatot csak olyan személy követheti el, aki a gyűlésnek nem szervezője, ugyanis a részvételre való nyilvános felhívás a Gytv. szerint szervezői feladat, ezért az első fordulat szerint büntetendő. A második fordulat szerint a részvételre való nem nyilvános felhívás lehet csak tényállásszerű. A szervezőnek, felhívónak a gyűlés hatósági megtiltásával tisztában kell lennie az elkövetési magatartás kifejtésének időpontjában. Ellenkező esetben szándékossága kizárt. A bűncselekmény alternatív. Így például, ha tiltott gyűlésen egyúttal garázda magatartásokat is elkövetnek, akkor e bűncselekmény helyett már – az alapesetben is súlyosabb – garázdaságot (Btk. 339. §) kell megállapítani.

Összegezve: a Btk. 217–217/C. §-aiban annak lehetünk először szemtanúi, hogy hogyan keveri össze a jogalkotó az individuális jogtárgyvédelmet a köznyugalom mint kollektív jogi tárgy védelmével, végül pedig eljut egészen addig, hogy az *alapjogkorlátozást, a gyülekezés tiltását megtestesítő állami akaratot büntetőjogi szankcióval biztosítsa*. Az alapjogvédelem ellenkezőjét individuális jogtárgyvédelmeként eladni szemfényvesztésnek is beillik. Mindennek fényében talán nem túlzás részemről ezt a jogalkotási megoldást a jogtárgyvédelmi paradigma megcsúfolásának nevezni.

⁸ A *quasi sui generis* előkészületi bűncselekmény dogmatikai kategóriájához lásd NAGY 2014, II. kötet 20–21.

A becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése és nyilvánosságra hozatala, avagy a beismerő vallomással felérő kodifikációs félreértés

A Btk. 226/A–B. §-aiban foglalt, 2013 novemberétől hatályos törvényi tényállások esetén nem szükséges az előzőhöz hasonló hosszabb elemzés annak belátásához, hogy a jogalkotási célképzet valami nagyon más volt ahhoz képest, mint ami végül a törvényben testet is öltött.⁹ A 2013 nyarán hatályba lépett Büntető Törvénykönyv esetén elemi szükség mutatkozott annak azonnali módosítására, a három bekezdésnyi szövegnek külön módosító törvényt szenteltek: 2013. évi CLXXVIII. törvény az emberi méltóság védelme és a bizonyítékok meghamisításának megakadályozása érdekében a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény módosításáról.

A törvényjavaslat indokolása szerint: „Október 21-én robbant ki a bizonyítékhamisítási botrány. Bizonyíték hamisítása alkalmas a választások tisztaságának megkérdőjelezésére. A demokratikus intézmények védelme azt indokolja, hogy a Büntető Törvénykönyvben külön tényállás és szigorúbb büntetési tételek szankcionálják a bizonyítékhamisítás esetét.” Az indokolás konkrét háttérében a 2013 októberében, Baja városában tartott időközi önkormányzati választás állt, amelynek lezárása után olyan hamis videófelvételt hoztak nyilvánosságra, amely azt a benyomást keltette, hogy a választáson győztes ellenértéket ajánlott egyes polgároknak szavazatukért cserébe. A cselekmény személyes adattal visszaélésen túl kétszeresen minősülő – nagy nyilvánosság előtt elkövetett és jelentős érdeksérelmet is okozó – rágalmazást is megvalósít, de az Országgyűlés ezt a büntetőjogi védelmet elégtelennek tartotta, ezért *ad hoc* jogalkotással (hívjuk Lex Bajának?) új tényállást iktatott a Btk.-ba.

Az idézett indokolás egyértelműen a választások tisztaságába vetett közbizalmat mint kollektív jogi tárgyat írja körül, ehhez képest a Btk. szövegében semmi ilyenre utaló fordulatot nem találhatunk. A bűncselekmény jogi tárgya azonos a rágalmazás jogi tárgyával: az ember társadalmi megbecsülése és emberi méltósága, ami a választások tisztaságába és a demokratikus intézmények működésébe.

⁹ 226/A. § (1) Aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvételt készít, ha más bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

226/B. § (1) Aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvételt hozzáférhetővé tesz, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

a) nagy nyilvánosság előtt, vagy

b) jelentős érdeksérelmet okozva

követik el.

désébe vetett bizalommal semmilyen korrelációt sem mutat. Olyannyira nem, hogy a hamis bizonyítékok hatósági eljárásban való felhasználását más, igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények büntetik. Amennyiben a hamis felvételt hatósági eljárásban bizonyítékként használják fel (azaz szó szerint bizonyítási eszközt hamisítanak), *hamis vád* vagy *hamis tanúzás* valósulhat meg, amelyek – komplex jogi tárgyakra tekintettel – e bűncselekményt (ahogy a rágalmazást is) konszumálják.¹⁰ A konszumpció egészen konkrétan azt jelenti, hogy a törvényjavaslat megalkotóinak szeme előtt lebegő szituációk legsúlyosabbikában az általuk kifejezetten ennek tiltására konstruált tényállás még csak meg sem állapítható.

E problémának további „ízt ad” az Alaptörvény 28. cikkének 2019. január 1-jétől hatályos módosítása: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. *A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni.* Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” (Kiemelés: Sz. Zs.) Az Alaptörvény hetedik módosítása az addig irányadó, a *ratio legis* a norma szövegéből levezető *objektív teleologikus értelmezés helyére a jogalkotó vélelmezett akaratát előtérbe helyező szubjektív teleologikus értelmezést* ültette. (A teleologikus értelmezés két fajtájához lásd JAKAB 2011.) Ez alapján komolyan fel kell tennünk a kérdést, hogy hogyan döntene a bíró egy olyan ügyben, amelynek tényei minden további nélkül a Btk. 226/A–B. §-ainak szövege alá szubszumálhatók, de egyébként a választási eljárással, a demokratikus intézményekkel és a bizonyítási eszközökkel semmilyen összefüggést sem mutatnak. Az lenne vajon a jogalkotó szándéka, hogy a bíróság az ilyen „egyéb eseteket” a miniszteri indoklásra hivatkozással értelmezés útján zárja ki az egyébként világos normaszöveg hatóköréből? Tényleg ez következne az Alaptörvény 28. cikkéből?

A kérdés költői. Mindenesetre jól mutatja, hogy a magyar büntetőjog-tudomány jeles képviselői nem ok nélkül értekeznek jó ideje a dogmatika és a büntetőjog-alkotás válságáról.¹¹ Ahogy Nagy Ferenc fogalmaz: „A részleges, relatív/relativizálódó dogmatika nem követendő, hiszen ha megbontjuk az alapokat, már nem épülhet rá kiszámítható, biztonságos, koherens rendszer” (NAGY 2013, 125.). Tóth Mihály erre reflektálva, alapos eszmetörténeti elemzés után jegyzi meg, hogy „a dogmatika elveivel és szemléletével szemben továbbra is reálisan támasztható és támasztandó igénytől tehát mostanra igen messze kerültünk. Reménykedjünk, hogy a visszavezető utat még nem nötte be teljesen a fű” (TÓTH 2018, 954.).

¹⁰ A hamis vád, hamis tanúzás és a rágalmazás látszólagos alaki halmazatához lásd: MEZŐLAKI 2019, 614.

¹¹ Lásd már az 1990-es évek derekán KERTÉSZ–STAUBER 1996; NAGY 1997.

A büntetőjog-alkotás válsága különböző okokból fakadhat. Érzésem szerint az itt bemutatott két példa mögött leginkább egyszerűen a szakmai felkészületlenség és a kapkodó eseti jogalkotás rejlik. A jogalkotásért felelős személyeknek elég volna elővenni és leporolni az imént idézett kiváló szerzők anyagi jogi alapmunkáit, vagy Blaskó tanár úr általános részi tankönyvéből feleleveníteni a jogi tárgyról szóló részt, s akkor képessé válnának arra, hogy az egyébként legitim kriminálpolitikai akaratot megfelelően ültessék át a büntetőjog dogmatikai rendszerébe. És akkor az a bizonyos, utat elfedő fű sem nőne olyan gyorsan...

Irodalomjegyzék

- BLASKÓ Béla (2016): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* (Hetedik kiadás.) Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- GÁL Andor (2016): Individuális jogi tárgyak a jogos védelem szabályozásában. *Állam- és Jogtudomány*, 57. évf. 3. sz. 64–89.
- HOLLÁN Miklós (2017): Alkotmánybíróság a jogágak útvesztőjében – a büntetőtörvény kereteit kitöltő normát értelmező jogegységi határozat megsemmisítése. *Magyar Jog*, 64. évf. 1. sz. 17–32.
- JAKAB András (2011): A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *JeMa*, 2. évf. 4. sz. 86–94.
- KARSAI Krisztina szerk. (2019): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.* Budapest, Wolters Kluwer.
- KERTÉSZ Imre – STAUBER József (1996): Tényállások inflációja. *Ügyészek Lapja*, 4. évf. 5. sz. 48–55.
- NAGY Ferenc (1997): Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója. *Magyar Jog*, 44. évf. 6. sz. 333–337.
- NAGY Ferenc (2013): *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban.* Budapest, Akadémiai.
- NAGY Ferenc (2014): *Anyagi büntetőjog. Általános rész. I–II.* Szeged, Iurisperitus.
- SZOMORA Zsolt (2009): A jogi tárgy funkciói és a jogtárgyharmonikus értelmezés. *Bűnügyi Szemle*, 2. sz. 11–17.
- SZOMORA Zsolt (2015): *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései.* Szeged, Pólay Alapítvány Könyvtára.
- TÓTH Mihály (2018): Adalékok a büntetőjogi dogmatika válságához. In KARSAI Krisztina – FANTOLY Zsanett – JUHÁSZ Zsuzsanna – SZOMORA Zsolt – GÁL Andor szerk.: *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, SZTE ÁJK. 945–954.

Tóth Mihály¹

A precedensek csapdái

Kedves Béla!

Tényleg mintha tegnap lett volna, hogy azon gondolkodtam, miről írjak a 60. születésnapodra szánt ünnepi kötetbe. S most tessék... Ám ne szomorkodj az évek múlásán, vigasztald magad azzal, hogy szerencsére az idő nem múlt számodra sem haszontalanul. Szerveztél, írtál, tanítottál változatlan kitartással és szorgalommal, s talán még több megértéssel és bölcsességgel, amire – ne reménykedj – továbbra is számítunk. Amúgy sem tudnád abbahagyni. Legfeljebb annyi engedményt tehetünk, hogy kicsit több időt szánhatsz kedves időöltésedre, a repülésre, feltéve, ha megnyugtatsz minket: legalább „magasból nézvést” még minden rendben lévőnek látszik. Fogadd szeretettel az itt következő rövid írásomat, amely alulnézetből készült.

Nem könnyen megválaszolható kérdés: mi várható el reálisan a harmadik évezred modern jogállami büntető kódexeitől. Képesek-e a hihetetlenül felgyorsult világban ma is korszerű, időtálló értékeket hordozni, közvetíteni és megőrizni? Megoldható, megoldandó-e, hogy egyszerre demonstráljanak és fenyegetsenek, hogy létükkel és alkalmazásukkal is hassanak? Ha kell általános értékkitételként, ha szükséges, súlyos konkrét ítéletek formájában is. S a kérdések sora folytatható. Hol húzhatjuk meg a helyes határt, mi tartozik a büntetőjogra, s mikor elég a büntetőjogi fenyegetettség helyett más, esetleg enyhébb, de akár hatékonyabb eszközök igénybevétele? A negatív értékelést érdemlő élethelyzetek sokszínűsége, változatossága felmentést adhat-e a szabályozási szintek, szabályozási módok szándékos vagy gondatlan elvételére?

Kétlem, hogy hazai viszonyainkat illetően minderre teljesen megnyugtató válasz adható, az biztos, hogy ebben a rövid írásban nem. Arra vállalkozhatom csak, hogy pár konkrét példa segítségével gyérülő bizonyosságaimnak és növekvő kétségeimnek hangot adjak.

¹ Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, kutató professor emeritus; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, egyetemi tanár; Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, professor emeritus.

Talán megengedhető, ha egy személyes történettel kezdem... Jó pár éve, az egyik tv-csatorna vitaműsorában, amelyben volt szerencsém részt venni, a beszélgetők egyetértettek abban, hogy sokat árthatnak az igazságszolgáltatás tekintélyének és egyben a jogbiztonságnak az alapvető érdekviszonyokba súlyosan beavatkozóni képes büntetőjog szinte követhetetlen változásai, folyamatos módosulásai.

Az egyik ismert filozófus vendég odáig is elment, hogy azt állította: a Btk.-nak ma is a tízparancsolat szintjén kéne állnia, és lehetőleg ott is kell maradnia: a legfontosabb tradicionális és örök értékeket kéne világos előírásokkal szigorúan védenie: ne ölj, ne lopj, ne tégy hamis tanúbizonyságot, mert csak az ilyen szintű alapvető, időtálló és erkölcsileg alátámasztott tilalmaknak lehet társadalmi fedezete.

A műsorban már nem volt módom ezzel kapcsolatos fenntartásaimat kifejezni, utána azonban elmondtam: a hasonló szemléletű jogalkotás ma aligha hozhatna létre vagy tarthatna fenn életképes végterméket. S távolról sem csupán a *nullum crimen sine lege* elvének tisztelete okán.

Véleményemet igazolandó azzal a példával éltem, hogy az 1878-as Csemegi-kódex még szabályozott egy olyan bűncselekményt, amelynek neve „férjszínlelés” volt. A tényállás így hangzott: „aki magát valamely nő férjének színli, és a nőnek tévedését felhasználja, hogy azzal nemileg közösüljön, a szemérem elleni büntetés miatt három évig terjedhető börtönnel büntetendő” (1878. évi V. tc. 245. §).

Amikor hallgatóimnak felteszem a kérdést, vajon hogyan lehetett ezt a bűncselekményt a gyakorlatban egyáltalán elkövetni, érdekes válaszokat kapok: felvetik például az egymásra megszólalásig (vagy még azután is) hasonlító egypetűjű ikrek lehetőségét, a háborút követő hosszú hadifogságból hazatért, korábbi külsejére nem emlékeztető személy esetleges visszaélését, még az utóbb érvénytelenített házasság tényét eltitkoló elkövetést is. Pedig a válasz jóval egyszerűbb: a legfontosabb kriminogén tényezőt a szemérmesebb erkölcsi viszonyok mellett a technikai viszonyok fejlettségében kell keresnünk: a lakásokban a villanyvilágítás csak a 20. század elején terjedt el, s a gyakori sötétségben, félhomályban bármi megtörténhetett. Olykor meg is történt, s ennek konzekvenciáit az akkori Btk.-nak is le kellett vonnia.

Manapság viszont például a kiberbűnözés különböző formáival, a bankkártyaklónozókkal, a robotika, a drónok, a vezető nélküli autók vagy a kriptovaluták kriminális kihívásaival kell szembenéznünk. Mi lenne velünk, ha valóban megrekedtünk volna a tízparancsolat szintjén?

Természetes követelmény tehát, hogy a Büntető Törvénykönyv is alkalmazkodjék a mindinkább gyorsuló társadalmi, technikai fejlődés új jelenségeihez, korábban nem is feltételezett formáihoz. Követnie kell ezeket, reagálnia kell rájuk, hiszen jól tudjuk, minden az életünk megkönnyítését szolgáló újdonság azonnal megszüli bűnös hasznélvezőit is.

A tényállások modernizálása és bővülése tehát elkerülhetetlen. Kérdés azonban, hogy napjainkban nem él-e vissza ezekkel az alapvetően helyes elvekkel

a túlbuzgó vagy a külső nyomásoknak könnyen engedő jogalkotó. Nem hivatkoznak-e akkor is a Btk. korszerűsítésének igényére, a „lépéstartás” fontosságára, amikor ez valójában csak üres szöveg, esetleg ürügy egy-egy meggondolatlan módosítás igazolásához?

A mögöttünk álló évtizedeknek óvatosságra kell inteni bennünket, akkor is, ha elfogadjuk az elkerülhetetlen korszerűsítés érveit.

A Btk. kodifikátorai a kiszámíthatóság igénye mentén világosan megfogalmazták, hogy az új törvénynek az elődeihez képest nagyobb stabilitást kell mutatnia. Letették a voksukat amellett, hogy az időtállóság, a kiszámíthatóság a törvény egyik legfőbb értéke, s ennek az elvnek a hitelét ideje visszaszerezni. Sajnos ez egyelőre nem sikerült.

Az új, alig több mint hatéves kódexet hatálybalépése óta máris közel 40 törvény s egy alkotmánybíróági határozat is módosította, összesen több mint 200 jogszabályhelyet, a szöveg mintegy egyharmadát érintve. Hatályos Btk.-nk tehát a mai napig átlagosan kéthavonta módosult, alkalmanként öt-hat rendelkezést megváltoztatva. Mindez kétszerese annak a jogalkotási aktivitásnak, amelyet a korábbi kódex hatályban létekor mértékadó elemzők már a jogbiztonság súlyos aláásásaként értékeltek. Kétségtelen, hogy az új törvény változásainak egy része formai helyesbítés vagy a fogalmak változásait követő pontosítás volt, ám többségük lényeges, tartalmi kérdéseket, sokszor többtucatnyi szakaszt érintett. Az általános részben változtak például a gyermekkor, az elévülés, a feltételes szabadság, a foglalkozástól eltiltás, a jóvátételi munka, a kiutasítás, az elkobzás, a halmazati büntetés, a mentesítés vagy a katonákra vonatkozó rendelkezések szabályai. A különös részbe számos új bűncselekmény mellett bekerült például a kapcsolati erőszak (212/A. §), a sporteredmény tiltott befolyásolása (349/A. §) vagy a kémkedés az Európai Unió intézményei ellen (261/A. §) (néhány további tényállásra később még visszatérek). Két év alatt háromszor módosították a termőföld védelmére alkotott bűncselekményt, s jelentősen átalakították az új pszichoaktív anyagokra vonatkozó vagy az egyesülési, gyülekezési tilalmakat érintő szabályozást. E sorok írásakor például a kiutasítás szabályozásának áttekintése, az embercsempészás, a pénzmosás, a korrupciós bűncselekmények tényállásának korszerűsítése zajlik.

Meggyőződésem, hogy az egymást követő módosítások jelentős része gondosabb előkészítő munkával, több szakmai és kevesebb populista szempont figyelembevételével nagyrészt megelőzhető, elkerülhető lett volna, s minden bizonnyal a jövőben is elkerülhető lenne.

Ennek igazolásaként külön indokolt foglalkozni egy pontosabban körvonalazható és megítélésem szerint értékromboló tényezővel, a büntetőjog „precedens-jogalkotásnak” nevezhető használhatatlan és haszontalan termékeivel.

Hosszú ideje megfigyelhető az a jelenség, hogy a politikusok (sokszor az érzelmileg determinált és alulinformált közvélemény leegyszerűsített igényeit saját érdekükben felkarolva) valamely általában persze kétségtelenül súlyos, tragikus következménnyel járó egyedi eset felmerülésekor nyomban a Btk.-t kívánják módosítani, kiegészíteni. Szinte tetszőleges számú példa található arra, hogy egy-egy – általában sajátos, egyedi, utóbb meg nem ismétlődő, de mindenképpen rendkívülinek minősíthető – eset kapcsán „erős felindulásból” azonnal büntető tényállás megalkotásáért vagy módosításáért kiáltanak, s ez az esetek zömében nem is marad pusztába kiáltott szó.

Az aktuális igények felkarolása és nyombani teljesítése alkalmas persze a politikai népszerűség ébren tartására és fokozására, szakmai szempontból azonban gyakran igen káros. Az ilyen kivétel nélkül önálló képviselői indítványokra sokszor pár héten belül született tényállásokat utóbb nincs mire alkalmazni, s ha mégis előfordulnának hasonló esetek, azokat már korábban meglévő, hagyományos eszközökkel kezelni lehetne. S még az sem mondható, hogy a konkrét eset szülte rendelkezés preventív célt is szolgál, hiszen az okot adó ügy hamar feledésbe merül, az így alkotott tilalmak „szunnyadó normává” válnak, viszont lassan behálózják az egész amúgy is túlterhelt Büntető Törvénykönyvet.

Hadd említsek erre néhány példát!

Egy szerencsétlenül végződött kutyatámadás nyomán még 1996-ban megalkották a „Lex Pitbull”, amely ha más címen is, de ma is tizenegy magatartást tilalmaz – többek között az „ivartalanításra vonatkozó szabályok megsértését” vagy „az őrző-védő feladatra való kiképzést” (Btk. 359. §). Tudjuk azonban, hogy ha egy nem megfelelően őrzött kutya sérülést okoz, gazdája e tényállás nélkül is felelősségre vonható, ám ha a veszélyesnek minősített ebet például csak a jogszabály megszegésével eladják, megszerzik vagy az országból kiviszik, annak vajon mi köze a büntetőjoghoz? Kiváltképpen akkor, ha mértéktartó módon a szabálysértési törvény is tartalmaz veszélyes ebekre vonatkozó rendelkezéseket.² Ráadásul veszélyes eb csak kifejezetten, egyenként azzá nyilvánított kutya lehet. Az ilyen egyedi hatósági esetekre kell külön büntetőjogi tényállás közel tucatnyi elkövetési magatartással?

2013 őszén nyilvánosságra hoztak egy választási kampány befolyásolását célzó, utóbb hamisnak bizonyult videófelvételt. Nem egészen egy hónap alatt Btk.-módosítás született a becsmérlés csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítésének és külön tényállás az ilyen felvétel nyilvánosságra hozatalának tilalmáról (226/A §; 226/B §). Erre, mint a módosító törvény³ indokolása írja, „demokratikus intézményeink védelmében” volt szükség. Nos, jól meg lettek védve.

² Aki veszélyes ebét nem zárt helyen tartja, vagy nem helyezi el a ház (lakás) bejáratán a veszélyes ebre utaló megfelelő figyelmeztető táblát, szabálysértést követ el [2012. évi II. tv. 193. § (2) bekezdés].

³ 2013. évi CLXXVIII. tv. 1., 2. §.

A magánindítványra és magánvád mellett üldözendő rágalalmazás és becsületsértés mellett beiktatták ezek célzatos formáját, hamis hang- vagy képfelvétel készítésére, illetve hozzáférhetővé tételére korlátozva a tett hatókörét. A cél a becsület csorbítása – ami eddig az ilyen jellegű tetteknel hagyományosan közömbös volt. Az új bűncselekmények címei sem utalnak persze a célzatra, csupán alkalmasságra, ami a tényállás értelmezése szempontjából közömbös, de az már tartalmi kérdés, hogy míg a rágalalmazás és a becsületsértés elbírálása magánvád mellett zajlik, a két új célzatos bűncselekmény magánindítvány előterjesztése esetén közvádra (ügyési közreműködés mellett) üldözendő. Eszerint ilyen feljelentés esetén a nyomozást el kell rendelni, s a közvádlnak kell bizonyítania (ha tudja), hogy a készítő vagy a megjelentető célja például egy montírozott felvétel összeállításakor vagy megjelentetésekor eleve becsületsértő volt. Ha ez esetleg sikerül, az új bűncselekmény megállapítását konstatálhatják, ha nem, ugyanott vagyunk, mint a már 140 éve a Btk.-ban szereplő bűncselekmény, a becsületsértés esetében, ahol a becsület csorbítása esetén célzat hiányában is kiszabható ugyanolyan tételkeret mellett pontosan ugyanaz, vagy akár súlyosabb büntetés is. Mi ez, ha már megint nem a precedensjog termelte merőben felesleges tényállás-szaporítás?

S persze beigazolódtott az is, hogy a hasonló töről fakadó jogalkotási termékek erősen szezonális jellegűek: a bűnügyi statisztika adatai szerint az utóbbi negyedszázad alatt veszélyes ebbel kapcsolatban csak tucatnyi feljelentést rögzítettek, marasztaló ítéletet az OBH statisztikusai nem tudtak kimutatni. Hamis hangfelvétel kapcsán a jogalkotásra okot adó eset óta – vagyis hat év alatt – két feljelentést rögzít a statisztika, vádemelésre nem került sor.

Zaklatott világunk napi történései nyomán sorra születtek a hasonló büntetőjogi rendelkezések. A tojásdobálások nyomán például a „Lex tojás” (a garázdaság kiegészítésével), néhány mérgezőpor-gyanús – valójában porcukrot tartalmazó – boríték küldése után a „látszat keltését” kriminalizáló „Lex Antrax” (a zaklatás módosításával), a nézőtér korlátján átmászó önfeledt – vagy inkább ittas – szurkolók elleni határozottabb fellépés jegyében a „Lex pályavédelem” (a rendbontás kiterjesztésével). Sor került a lopás amúgy is túlterhelt minősített eseteinek fokozatos megtöbbszörözésére is, szintén általában rosszallást kiváltó konkrét esetek kapcsán (így került a törvénybe például nemesfém, kegytárgy, régészeti lelet, áruházi lopásgátló eszközök, erdőben lévő fa stb.). Külföldi professzortársaim mosolyogva csóválják a fejüket azon, hogy az – ezúttal valóban a tízparancsolat szintjén megfogalmazott – lopást a jogalkotónak nálunk úgy sikerült cizellálnia, hogy a nem kevesebb, mint hat értékhatárt is idesorolva több mint 20 esetkört rág a törvény a jogalkalmazó szájába. A bíróság iránti bizalomvesztésnek is látványos példája, hogy ma a lopás törvényi tényállása (is) úgy néz ki a Btk.-ban, mint egy boltri kávéautomata, amelynek csak a megfelelő gombját kell

megnyomni, és jöhet ki a (központilag elvárt) ítélet. Szintén „hungarikumnak” minősíthető, hogy a graffitizés elleni elszánt küzdelem jegyében a Btk. szövegének fogalomrendszerébe bekerült a „filctoll” is [371. § (7) bekezdés].

S a kedvezőtlen folyamat napjainkban sem állt meg, akad példa a közelmúltból is.

A törvény közlekedési bűncselekményeket szabályozó fejezete – a rendkívül gyors ütemű motorizáció ellenére – negyven éven keresztül beérte ugyanazzal a hét bűncselekménnyel, ráadásul azok alig változó tartalmával. A korábban legalábbis e területen mértéktartó jogalkotó tudta, belátta ugyanis, hogy e néhány bűncselekmény képes lefedni azokat a kiemelten veszélyes magatartásokat, amelyek büntetőjogi fellépést indokolnak. 2019-ben azonban a fejezet kiegészült a *jogellenesen átalakított személyszállítást végző jármű vezetése* nevű bűncselekménnyel (239/A. §), ami külön minősített esetként szabályozza átalakított iskolabusz vezetését is. A bűncselekmény címével ellentétben maga az átalakítás csak elzárással sújtható privilegizált eset.

Az indokolás maga írja, hogy a módosítás indoka a tragikus veronai buszbaleset volt. Erre azonban nem a jogalkotásnak kell (kellett volna) adekvát választ adnia. Világos ugyanis, hogy többlépcsős felelősségi rendszerünkben helyes fel fogás szerint egy „átalakítás” – mint önmagában csupán egy potenciális, esetleges, távoli veszélyforrás – önmagában csak tisztán rendészeti jellegű szabályszegés. (Erősen kétséges az is, hogy a konkrét okot adó balesetben valóban érdemi szerepet játszott-e a busz korábbi átalakítása.) Ettől függetlenül a hasonló engedély nélküli változtatások adminisztratív eszközöket tényleg indokolhatnak, szankcionálást is érdemelhetnek, ám *büntetőjogi fellépést* önmagukban nem igényelnek. Ha viszont megállapítható, hogy az eredeti szerkezetbe történő beavatkozás a forgalomban ténylegesen részt vevő jármű utasaira konkrét veszélyt jelent (tehát akár eredmény hiányában is), akkor mind az átalakító, mind az erről tudó vezető *foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés* bűncselekménye miatt felelősségre vonható. Merőben felesleges tehát egy új, azonos büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmény megalkotása. S ha már sajnos tényleg fontosnak tartották, hogy az átalakított jármű közlekedése bűncselekmény legyen, vajon miért gondolták úgy, hogy kizárólag *személyszállító jármű* jelenthet veszélyt a forgalom résztvevőire? Csak a jármű saját utasaira gondoltak? Az engedély nélkül átalakított nyergesvontató vagy kamion vezetése eszerint nem jelent semmiféle veszélyt a közutakon, akár az iskolabuszok vagy „különleges igényű – így különösen mozgásában korlátozott, idős vagy beteg – személyek szállítására szolgáló közúti jármű” utasaira? Továbbmenve, az a sofőr bűncselekményt követ el, aki olyan járművet vezet, amelynek csomagterét kiegészítő üzemanyagtartályok felszerelésével módosították, ám az, aki ugyanott telitankolt marmonkannákat helyez el, az nem, hiszen az nem átalakítás.

Miért kellett ezzel a dilettáns precedens-jogalkotással feleslegesen megbontani a közlekedési bűncselekmények tradicionálisan koherens rendszerét? Vagy örüljünk már annak is, hogy a Btk.-ba beiktatott bűncselekményt nem ezzel a címmel és tartalommal fogadták el: „Veronába, vagy onnan hazatartó jogellenesen átalakított iskolabusz szabálytalanul épített autópálya-szakaszon történő éjszakai vezetése”?

Egy másik nemrégiben történt eset ismét a felzaklatott közvélemény nyomására indított el a jogalkotási igényeket is elérő lavinát: egy balotaszállási asszony a kutyáját állítólag büntetésként az autója után kötve húzta, az állat ebbe belepusztult. A szinte egyöntetű válasz az esetre az volt, hogy sürgősen szigorítani kell a Btk. állatkínzásra vonatkozó rendelkezéseit. Ismét persze egyéni képviselői indítványként törvényjavaslatot nyújtottak be, amely a hasonló tettekre egyébként maximálisan kiszabható 3 éves börtönbüntetést 10 évre kívánta felemelni (!),⁴ egyes ezt támogató kommentárok pedig – megismerve a súlyos aránytalanságot is felrovo szakmai érveket – hozzátették, hogy aki ezzel nem ért egyet, az bűnpártoló. Egy állatvédő liga elnöke a televízióban tett, az internetre is felkerült nyilatkozatában az eset kapcsán „joghézagnak” minősítette azt is, hogy nem büntethető „halott macska kínzása”.⁵ Talán nem kell mondanom, hogy nem az állatkínzók megbüntetése ellen érvelek. Jó lenne azonban, ha olykor ugyanilyen erőteljes kampány folyna annak tudatosítása érdekében is, mire alkalmas, mire képes a büntetőjog szigora, s mire biztosan nem. S hogy nem a jogalkotás hibája, ha a gyakorlat esetleg néha korrekcióra szorul.

Nem szabadna megengedni, hogy a büntető normák alakításában akár jogosnak vélt egyéni ambíciók, érzékenységek, sajátos csoportérdekek, a megalapozott hatástanulmányokat küldetéstudattal helyettesítő politikai törekvések meghatározó szerepet kapjanak, kiváltképpen akkor, amikor a legtöbb esetben a már meglévő általánosabb és kidolgozottabb keretek is alkalmasak a felelősség megállapítására, a megfelelő joghátrány alkalmazására, egyes intézmények hatékony érvényesülésére. Ha a szakszerűséget populizmussal helyettesítjük, az súlyos és nehezen jóvátehető sérelmet okoz a törvény stabilitásának, hitelességének és a jogbiztonságnak. A törvényhozás során tehát gondos előkészítésre és egyeztetésre, a lehetséges hatások felmérésére, az indokolt tilalmak dogmatikai, tudományos megalapozására van szükség. Arra, hogy ezáltal – mint *Szabó András* megfogalmazta⁶ – a büntetőjog a jogrendszer záróköve legyen, s ne egyre inkább alapkövévé váljék.

⁴ T/7082, 2019 augusztusában benyújtott javaslat. A javaslatot (egyelőre) nem szavazták meg.

⁵ Lásd www.youtube.com/watch?v=INTHd6M3BOW (A letöltés dátuma: 2020. 01. 15.)

⁶ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleménye 2. pont.

Végezetül – a kérdés részletesebb vizsgálatát későbbre hagyva – indokoltnak tartom röviden megemlíteni, hogy a büntető joggyakorlatot érintő „központosító törekvések” legújabbán már az egyes bírói döntések szintjét is elérték. A 2019. évi CXXVII. törvény nyíltan hitet tett a „korlátozott precedensjog” ítélezésben történő bevezetése mellett, egyes szelektíven közzétett kúriai döntéseket gyakorlatilag kötelező erővel felruházva, s végső soron – az alkotmányjogi panasz lehetőségét e körben megteremtve – az Alkotmánybíróságot téve meg a precedensjog szabályai ellen vétő döntések végső felülbírálóivá.

Magam hibásnak, a kontinentális jogi hagyományokkal összeegyeztethetetlennek tartom azt is, ha a precedensjog a jogalkalmazás alapvető rendezőelvévé válik. Mindez ugyanis további háttérbe szorulását eredményezheti a bírói egyéniesítés lehetőségének, amelyet a folyamatosan törvénybe iktatott mellőzhetetlen, kötelező rendelkezések, megdönthetetlen vélelmek gyakran már amúgy is ellehetlenítettek.

Egyébként magára a Kúriára sem vet jó fényt, ha ezek szerint az általánosabb tanulságokat rejtő, főként elvi kérdéseket érintő (bár e tekintetben mindinkább felhígult) jogegységi döntések eddig is, ezután is kötelező rendszere hatástalannak bizonyult. Valójában persze nem erről van szó, inkább arról, hogy újabb, nehezen megkerülhetővé tett intézménnyel kívánták a központilag preferált szándékok érvényesülését segíteni, a kívánatos, „elvárt” döntéseknek mintegy sorvezetőt adva. A helyes értelemben vett jogegység egyedüli jogállami záloga semmiképpen nem az ilyen uniformizálás, csak a megfelelő mozgástérrel felruházott, az egyes ügyek szükség szerű sajátosságait megfelelően érzékelni és értékelni képes helyes bírói döntés lehet. A központilag ránk oktrojált ítélet ugyanis – mint azt már Szalay László közel 200 éve megfogalmazta – „elvont leszen, kemény, hajolhatatlan, látszólag egyenlő mindnyájokra nézve, igazságtalan a valóságban” (SZALAY 1847, 78.).

Irodalomjegyzék

SZALAY László (1847): *Publicistai dolgozatok*. I. kötet. Pest, Heckenast.

Bevezetés

¹ Nemzeti Közszerolgalati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűntető-eljárásjogi Tanszék, adjunktus; r. alezredes.

sára a jelenlegi szabálysértési és a büntetőeljárás keretein kívüli, az opportunitás elvén nyugvó és alkuelemet tartalmazó innovatív rendszer kidolgozását javasolja (AMBERG 2014, 125.). Úgy vélem, hogy az értékhatár alapján történő szelekcióra alapított büntető anyagi jogi dekriminalizálás nem alkalmas válasz az említett tendenciák kezelésére, főképpen, hogy ennél lényegesen hatékonyabb és nagyobb társadalmi elégedettséget hordozó zömmel eljárásjogi intézmények ugyancsak rendelkezésre állnak.

A párhuzamos eljárási rendek a nyomozásban

A probléma nem új keletű, több évtizede fennálló konstans helyzetről beszélhetünk, amely folyamatosan a témát érintő diskurzusok homlokterében áll: „A rendőrség a maga részéről feloszthatná a bűnözést tömeges és kiemelt ügyekre. A tömeges ügyek kezelésében vannak az igazi problémáink, erre nincs megfelelő hatékony stratégiája a magyar rendőrségnek. Az ügyek háromötöde állampolgári feljelentéssel indul. A rendőrség helyi és központi szerveinek aránya torz” (NÉMETH 1999, 108.). Kétségtelen tény, hogy a rendőrség a végrehajtó hatalom részeként végzi bűnüldözési feladatait, szigorú hierarchiába ágyazva, egészen a minisztériumi felsőbb szintű irányítástól az emberekhez legközelebb lévő rendőrörsökig. Önálló szervi működésről és tevékenységvégről a decentralizáció hiánya miatt nem beszélhetünk. Ebből kifolyólag az egyszerűsítést serkentő jó gyakorlatok megjelenése alsóbb szintekről kiindulva szinte kizártnak mondható. Sokkal inkább a nyomozó hatósági munka egységesítésének központilag irányított és ellenőrzött rendszere volt jellemző tendencia a hazai nyomozó hatóságokra nézve, különösen, hogy a munka adminisztratív részének dandárját a tűpontos előírások szerint működő informatikai rendszerben kell teljesíteni. A központosított és egységesített nyomozásokból következően az eljárás rendjére és gyakorlatára nagyrészt az irányító szakmai szerve elvárásai gyakorolnak befolyást, kihatva ezzel a munkaszervezet tevékenységének szervezésére és ezzel a bűnüldöző munka gyorságára és minőségére (NYÍRI 2003, 64.), meghatározva a nyomozást folytató alacsonyabb szinten elhelyezkedő szerveknek, hogy milyen mennyiségi és minőségi elvárásokat kell teljesíteni az adott időszakban. A rendőrség a nyomozás megindítását döntően meghatározó legalitás-officialitás elv alapján kénytelen a nyomozati eljárásokat lefolytatni az ügyekben – ritka alkalmak kivételével – tekintet nélkül azok társadalomra veszélyességére. Ennek törvényszerű következménye, hogy a kisebb jelentőségű ügyek lekötik, lassítják és korlátozzák a személyi és tárgyi erőforrások hatékony felhasználását. Ami jelentősen összefügg a szűrőszerepet betöltő ügyész kettős, a nyomozás törvényességét felügyelő és közzvádó szerepkörével (MISKOLCI 2001, 20.). Ameny-

nyiben ez együtt jár – az eredményességi elvárás miatt – az erőforrás minőségi csökkenésével, úgy a differenciáltság tovább erősödik, és az olló jobban nyílik a bagatell és a makrobűnözés között (KORINEK 2003, 62.). Ilyen esetekben a nyomozó hatóság az egyszerű diverzió helyett csupán a rejtett diverzió eszközeivel tud operálni, aminek logikus következményei, hogy például a már kezdetekben eredménytelen nyomozásnak tűnő bagatell cselekményeknél lebeszéljük a panaszost, nem veszik fel a feljelentést, nem intézkednek bejelentések esetén (BLAU 1987, 29.). Válaszul a tendenciákra a bírósági szakaszt megelőzően minden európai országban az úgynevezett sztrikt legalitás elvétől elmozdultak, és az ügyek bizonyos körében lehetőséget biztosítottak a megszüntetésre vagy az egyéb formájú befejezésre a rendőrségi vagy az ügyészégi szakaszban. A széles variációs lehetőségek ellenére még mindig jelentős konvergencia tapasztalható Európában (BORBÍRÓ et al. 2009, 179.).

A nyomozások egyszerűsítésének korábbi eljárásjogi megoldásai

A büntetőeljárás észszerűsítése hazánkban az 1960-as években került előtérbe (SZABÓNÉ 1970). A büntetőeljárás e kodifikációs időszakában lett hangsúlyos az eljárások differenciálásának kérdése. Főleg ekkor születtek meg azok az egyszerűsítést szolgáló gyakorlatias nyomozati intézmények, amelyek alapján elegendő tapasztalatot szűrhetünk le, különösen a hatékonyságukat és működőképességüket illetően. Egyszerűbb eljárási szabályok érvényesüléséről akkor beszélhettünk, ha a nyomozás teljes lefolyása az általánostól az egyszerűsítés irányába tért el, ilyenek voltak.

*Az egyszerűsített nyomozás az 1962. évi 8. számú,
a büntetőeljárásról szóló törvényerejű rendeletben (I. Be.)*

A rendelet 110/A. §-a szerint az egyszerűsített nyomozás alapját az ügy ténybeli és jogi megítélésének egyszerűsége jellemzi. Az ügy ténybeli megítélése akkor egyszerű, amikor az ügy tényállása nem szerteágazó, egy epizódból áll. Tehát viszonylag kevés tény bizonyítását igényli, és a bizonyítékok közvetlenek, illetve a közvetettek mellett ezek túlsúlyban vannak. Jogai megítélése egyszerű, ha az alapvető jogi kérdések: a minősítés, a büntetethez való jog kizáró okok fennállása, továbbá a bűnösség megfelelően eldönthető (KISS 1983, 92.). A 10/1966. BM számú utasítás szerint: „Az ügy ténybeli megítélése egyszerű, ha a cselekmény nem szerteágazó, a tényállás megállapításához a bizonyítékok rendelkezésre állnak, a bizonyítékok között meglevő esetleges ellentmondások azonnal tisztázhatóak, a szükséges szakértői

vélemény, tárgy, vagy személy hosszabb időt nem igénylő vizsgálata után nyomban előterjeszthető.” Az ügy jogi megítélése pedig akkor egyszerű, ha a megállapított tényállás alapján a bűnösség kérdésében egységes a jogértelmezés, és érdemben állást lehet foglalni. A bűnösség kérdésében az állásfoglalás rendszerint akkor nem problematikus, ha a jogkérdés eldöntésére kiterjedtebb vizsgálatra nincsen szükség, a büntethetőség nem vitatott. A rendes nyomozással való viszonyára jellemző ennek az elsőbbsége. Ha tehát a nyomozó hatóság az egyszerűsített nyomozás megkezdése után – esetleg a kiegészítés folytán – azt észleli, hogy az egyik fő feltétel, például a bizonyítékok az ügyben rendelkezésre állnak, nem állapítható meg, úgy az eljárást a rendes szabályok szerint folytatja, anélkül, hogy arról külön határozatot hozna. A Be. szabályai értelmében ugyanis bizonyíték az eljáró hatóságnak az eljárási szabályok alapján lefolytatott, eljárási szabályok keretében teljesített cselekményei, amelyek ennek eredményei során képződnek. A formakötöttségen való lazítás sem történt meg, ezért nem működött, csak az ügyek 1-2%-ánál folytatták le így az eljárást (SZABÓNÉ 1970, 138–150.). A nyomozó szervek ugyanis még a legegyszerűbb ügyekben is igényelték azt, hogy a papírokon, valamint a terhelt közlésén, vallomásán kívül saját észleleten nyugvó, azaz közvetlenül megvizsgált, értékelt bizonyítékokkal alátámasztott adataik legyenek arról, hogy a büntett elkövetése valóban megtörtént-e.

A vétségi eljárás az 1973. évi I., a büntetőeljárásról szóló törvényben (II. Be.)

A vétségi eljárás kifejezetten a büntető anyagi jog kétféle társadalomra veszélyességi kategóriájához alakítva egyszerűbb eljárási rendet tett lehetővé a vétségek esetében, míg a büntetteknel büntetési eljárás alapján folyt az eljárás. A büntett és vétség elhatárolását a jogalkotó a bűncselekmény társadalomra veszélyessége és a bűnösség alapján végezte el, ami a büntetési tételben realizálódott. A vétségi eljárás egyszerűsítései a nyomozási és a bírósági szakaszban szintén megjelentek, elsősorban a bizonyítási cselekmények lefolytatásának garanciális rendelkezései kérdésében. Az írásbeliség alóli mentesítés vagy részbeni mentesítés azonban nem jelentette az általános alanyi jogok vagy törvényi előírások elmaradását (CHWALA–FÜLÖP–SLÉDER 2000, 218–220.).

A két eljárás viszonyát a további szabályok rendezték:

- fő szabály: erősebb a büntetési eljárás, vagyis vétségiben lehet büntetési eljárást, ellenben büntetési bűnben nem lehet vétségi eljárási szabályokat alkalmazni;
- kötelező áttérni: ha megállapítást nyert, hogy a vétségi eljárás szabályai nem alkalmazhatók. „Ha a hatóság megállapítja, hogy a vétségi eljárás szabályai nem alkalmazhatóak, a nyomozást a büntetési eljárás szabályai szerint folytatja” (II. Be. 155. §).

A vétségi eljárás egyszerűsítése, könnyítése volt, hogy a jegyzőkönyv helyett jelentést lehetett készíteni: tanú kihallgatásáról, szemléről, a helyszínelésről, bizonyítási kísérletről, lefoglalásról, motozásról. Ezeket ugyancsak együtt egy jelentésbe (vétségi jelentésbe) lehetett foglalni. A jelentés tartalma részletesen szabályozva volt, kifejezetten a tanú kihallgatása tekintetében. Többek között a részletességnél a kriminalisztikai szabályokat betartva a rekonstruálhatóság követelményét be kellett tartani.

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (korábbi Be.) a jelentés készítésének lehetőségét átvette a feljelentés kiegészítése és a bizonyítási eljárások esetében, de kivételként határozta meg a tanú kihallgatását. Ezzel lényegében a legdöntőbb jelentőségű könnyítés lehetőségét zárta ki az új törvény, ugyanis – ahogy az alább ismertetett adatokból kitűnik – éppen a tanúkihallgatás volt a jellemzőbb bizonyítási cselekmény, amely a jegyzőkönyv helyett jelentés készítését tette lehetővé (VÁRI 2014). További csorbát jelentett a nyomozások egyszerűsítésén, hogy a bíróság elé állítás esetében megszűnt a könnyített nyomozási formáció, amely a tettenéréses cselekmények eljárási rendjét könnyítette, ezzel gyorsította volna.

Az egyszerűsített nyomozás kívánalmai

Jogosan merül fel: milyen legyen az egyszerűsített nyomozás? Ennek kapcsán le-
szögezhető, hogy az ilyen nyomozások adatainak olyanoknak kell lenniük, hogy
egyébként csak támpontul szolgáljanak a bíróság vagy az ügyész számára, vagyis
azokra csak akkor építhet, ha saját közvetlen észlelete alapján hitelt érdemleges-
ségükről meggyőződött. Amennyiben a bizonyítékok közvetlen értékelése a nyo-
mozási szakaszban nem történik meg, úgy ez a tevékenység a bíróság kizárólagos
feladatává válik. A nyomozás során figyelembe vett adatok az ítélet alapjául
szolgáló bizonyítékokká csak akkor válhatnak, ha azokat a bíróság – a tárgyalás
során lefolytatott bizonyítási eljárás keretében – a büntető eljárás számára rele-
vánssá, értékelhetővé teszi. Az ilyen nyomozások egyszerűsége ténylegesen csak
a bizonyítékok összegyűjtésére és a bíróság elé tárására korlátozódik, azonban
azokból a nyomozás egyenként sem, összhatásukban sem nyer ki és konstatál
bizonyítandó tényt. „Túl kellene lépünk a nyomozás szerepét és jelentőségét
illetően a büntetőeljárás minden szakaszát áthatóan meggyökeresedett illúzión
és rutinon, aminek következtében az ügyésznek dominánsabb szerepet kellene
betöltenie a bírósági eljárásban, miközben a bírónak sem lenne lehetősége a nyo-
mozás eredményének reprodukálására, ami ellen akár berzenkedhet is a jog-
alkalmazó konformizmusa. [...] Mi lehet azonban a nyomozás feladata akkor,
ha lefolytatása a bírósági tárgyalás előkészítéséhez sem feltétlenül szükséges?”

(FÁZSI–FODOR 2014, 48.) Alapvetően olyan szemléletváltást kell megtenni, amely a nyomozástól nem kíván meg sem többet, sem kevesebbet, mint amire hivatott: a bírósági tárgyalás előkészítését (BÓCZ 1990, 51.). Különösen, ha a bűncselekményre már a nyomozás elrendelése előtt fény derült, elkövetőjének személye ismert, a lehetséges bizonyítási eszközök pedig hiánytalanul rendelkezésre állnak. Másrészt vajon mennyire takarékosak és racionálisak a minden eljárási szakaszt – valószínűségi szinten áthaladó – formálisan lefolytatott nyomozások, ahol a büntetőeljárások az ügyek elhúzóódásához és bonyolódásához vezetnek? (KIRÁLY 1996, 670.) Leszögezhető, hogy a tárgyalásra való előkészítés ebben az értelemben korántsem az ügy bírósági döntésre való kész állapotra alkalmassá tételét kell jelentse, amikor már a bírósági bizonyítási eljárás is pusztán formalitás, és a vádlotti védekezés is okafogyott (VÁRI 2017, 134.).

A differenciálás, voltaképpen a nyomozás egyszerűsítése leginkább akkor tölti be a szerepét, ha éppen a rendes bírósági szakaszt a társadalomra kevésbé veszélyes kategóriákban iktatja ki. Eszerint az eljárási differenciálás szorosan kapcsolódik a diverziós út és az alternatív szankciók témájához. Célja a szabadságvesztés kiváltása, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a börtön rekriminalizálódást előmozdító káros következménye (FAKÓ 2003, 10.). Evidens, hogy a bagatell bűncselekményeknél nagyobb károkat okoz a büntetés, mint amit az elkövető maga a bűncselekménnyel okozott. Különösen, hogy akár azt még jóvá is tenné vagy tehetné, amennyiben arra az igazságszolgáltatás jól működő jogintézményeket kínál. Egy büntetőjogi beavatkozás ugyanis inkább megszilárdítja azt a viselkedési formát, amely a bűncselekmény elkövetéséhez vezetett (KURY–LERCHENMÜLLER 1981, 173.).

A nyomozási szakasz egyszerűsítésének kezelése a 2018. évi XC. büntetőeljárási törvényben (hatályos Be.)

A hatályos Be. komoly reformjának tekinthető, hogy a jogalkotó helyesen ismerte fel, hogy szükséges lépés az eljárás gyorsítását és a hatékonyság javítását biztosító elterelési eszközök fejlesztése. Azonban nem az ügyek horizontális, párhuzamos eljárásrendekre osztott differenciálása mellett, hanem a nyomozás egészének vertikális felosztása mellett döntött, amellel érvelve, hogy a felderítés egyébként sem formakötött, és az ügghöz kötött rugalmasság elvárható lesz az ügyész és a nyomozó hatóság új viszonyára tekintettel (Javaslat 2017, 430.). Olyan megoldást választott, amely a nyomozó hatóságnak nagyobb önállóságot biztosít a felderítési szakaszban, ezért annak ügyészi irányítását és a határidejét is megszüntette (VÁRI 2019, 58.). Emellett hasonlóan eljárásgyorsítási szándékkal kiszélesítette a terhelti együttműködés rendszerét, amivel a bírósági

előkészítő ülés szerepét értékelte fel. Ahhoz azonban, hogy az ügyész hatékonyan tudja vádló álláspontját az előkészítő ülésen képviselni, alapos és részletes nyomozati anyagra van szükség. Ha pedig a nyomozás alapos, következőképp bőséges a reálbizonyítási cselekményekben, az kétségtelenül a nyomozó hatóság munkaterhelésében jelenik meg. Mindezekből következően, amennyiben olyan eljárásjogi helyzet jön létre, ahol konkurál egymással a tárgyalás előtti elterelési lehetőség a felderítést követő, vizsgálat előtti eltereléssel, úgy értelemszerűen a tárgyalást megelőző elterelési forma élvez majd nagyobb ügyészi támogatást. Kiváltképp, ha az előkészítő eljárás „sikere”, úgymint az ott megtett beismerő vallomás, nagymértékben a vizsgálati tevékenység bizonyítási teljesítményének függvénye. A hatálybalépés óta a jogalkalmazási gyakorlat igazolta eme hipotézist: amíg az előkészítő ülésen a terhelti beismerő nyilatkozatok száma az egekbe szökött, addig a nyomozási diverziók alkalmazása szinte elhanyagolható mértékű volt. Az előkészítő ülés ilyen jellegű térhódításával a nyomozás vizsgálati szakaszában lévő ügyek átlagos ideje megnövekedésének veszélye valós, ami kétségtelenül arra mutat, hogy a nyomozási szakasz ténybizonyítási tevékenységének növekedése tendenciózus, ami egyértelműen a túlbizonyítás következménye (AVAR 1986). Logikusan tehát a késedelem és az eljárás lassulása a jövőben a nyomozást fogja érinteni. A nyomozásban pedig, ahogy a korábbiakban kifejtettem, nincs egyszerűsített eljárási forma, de még kógens szabály sem a sommás rövidített eljárások, mint akár a bíróság elé állítás alkalmazására, ami korántsem célszerű, ha az eljárás egészét és nem csupán a bírósági és az ügyészi alrendszert nézzük (FÁZSI–STÁL 2012, 47.).

Összegzés

A bűnözés felvázolt tendenciái már az 1960–70-es évek Magyarországon reagálásra készítették a büntetőpolitikát is a kodifikáció területén. Ebben az időszakban került előtérbe a büntetőeljárás észszerűsítése (14/1973. számú NET határozat, 11. pont). Különösen ekkor lett hangsúlyos az eljárások differenciálásának kérdése, aminek köszönhetően a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényben már megszülettek az egyszerűsítést szolgáló gyakorlatias intézmények, voltaképpen már elegendő tapasztalatokat szűrhetünk le azokból, különösen a hatékonyságukat és működőképességüket illetően. A szocialista jogrendszer leváltási kényszere és a nyugat-európai demokráciákkal való harmonizálás elvárása eredményezte a második világháború előtti garanciális kötöttségekhez való visszatérést, ami a későbbi kodifikációs törekvések vesszőparipájává válva a differenciálás célszerűségi követelményét immár háttérbe szorította. Sajnálatos módon közel ugyanabban az időben jutott el az európai jogfejlődés a dif-

ferenciálás és a diverziók követelményének egyre erőteljesebb hangsúlyozási igényének megfogalmazásához, amikor nálunk a rendszerváltozás a szocialista jogrendszer teljes revíziójával annak minden intézményét ostrom alá vette. Következésképpen hiába született meg 1987-ben az Európa Tanács ajánlása a büntetőeljárás differenciálásról, az aktualitásvesztettsége miatt „gondolataiban” nem kapott polgárjogot az akkor új (1998. évi XIX.) Be. törvény koncepciójában sem [2002/1994. (I. 17.) Korm. határozat]. Mindannak ellenére, hogy indoklása több mint provizórikus képet fest a jelen és jövő bűnözéséről, leszögezve, hogy a hagyományos eljárási rendek szerint működő igazságszolgáltatási rendek szükségszerűen idézik elő a késedelmeket [Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87) 18. számú ajánlása].

Összességében megállapítható, hogy a hatályos Be. törvénnyel a jogalkotó nem kívánt az igazságszolgáltatás alrendszerait komolyan érintő szervezeti átalakításokkal járó reformokat bevezetni. Továbbá úgy döntött, hogy az egyes ügyek büntetőjogi és elsősorban társadalomra veszélyességi szempontból való differenciálására nincs szükség, ennél fogva nem indokolt a könnyített, egyszerűsített párhuzamos eljárási rend melletti nyomozás sem. Végül a horizontálisan egymás mellett futó eljárásrendek helyett inkább a számos egyéni értékelést lehetővé tevő, komplexebb külön eljárásos rendszer mellett tette le a voksot (IM előterjesztés 2015, 16.). Álláspontom szerint ez a jogalkotói megközelítés azon a téves feltételezésen alapult, amely figyelmen kívül hagyja egyrészt a nyomozó hatóságra olyannyira jellemző bűnüldözési szervezeti érdeket, másrészt a működésének alapjául szolgáló statisztikai szemléletet (KORINEK 2006, 48.). Továbbá azt az evidenciát, hogy egy a II. Be. vétségi eljárásához hasonló párhuzamos eljárási rend, illetve észszerűen egyszerűsített nyomozási eljárás esetében a nyomozó hatóság – az egyes ügyekre jutó nyilvánvalóan alacsonyabb adminisztratív munkaterhelés esetén – lényegesen nagyobb számban indítana vagy kezdeményezne eljárásokat, csökkentve ezzel a rejtett diverzió és a statisztikai manipuláció felé irányuló nyomást. A szabályozás fintora, hogy éppen az adminisztratív terhelés megnövekedését és a bizonytalanságot hozták érvül, hogy miért nem a párhuzamos eljárási rend mellett döntöttek (Javaslat 2017, 431.). Önmagában tehát a nyomozás felderítésre és vizsgálatra osztott rendszere nem járult hozzá, hogy az általános nyomozó hatóság ügyszerek mechanizmusa a korábbi eljárási törvényekhez képest kevésbé intenzív módon működjön. A hatályos büntetőeljárás törvény tehát komoly, reformszerű változást nem hozott a nyomozó hatóság életébe. Ennél fogva nem kezelte a legégetőbb kéréseket, és nem is adott hatásos választ rájuk.

Irodalomjegyzék

- AMBERG Erzsébet (2014): Büntetőjogi változások – rendészeti reakciók. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 15. köt. 121–125.
- AVAR Jenő (1968): Bizonyítási gyakorlat a nyomozásban. *Kriminálisztikai Tanulmányok*, 6. köt. 123–138.
- Az új büntetőeljárási törvény szabályozási elvei. 20150224 IM előterjesztés az új Büntetőeljárási törvény szabályozási elveiről. Elérhető: <https://bit.ly/3fRjmSU> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 20.)
- BLASKÓ Béla (2007): *Magyar Büntetőjog. Általános rész*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest, Rejtjel.
- BLAU, Günter (1987): Diversion und Strafrecht. *Jura*, 9. évf. 1. sz. 25–34.
- BÓCZ Endre (1990): Elgondolások a büntetőeljárás újrakodifikálásához. *Belügyi Szemle*, 28. évf. 1. sz. 51–58.
- BORBÍRÓ Andrea – KISS Anna – VELEZ Edit – GARAMI Lajos szerk. (2009): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. II. kötet. Budapest, IRM.
- CHWALA Tamás – FÜLÖP Edit – SLÉDER Judit (2000): *Büntetőeljárás-jog*. Budapest, Rejtjel.
- FAKÓ Edit (2003): *Diverzió a német, az osztrák és a magyar büntetőeljárásban*. PhD-értekezés. Miskolc, ME ÁJK Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola.
- FÁZSI László – FODOR Anett (2014): A bíróság elé állítás szabályozásának változásai a gyakorlat tükrében. *Belügyi Szemle*, 62. évf. 1. sz. 75–91.
- FÁZSI László – STÁJ József (2012): A nyomozás nélküli vádemelés lehetőségének kérdéséről a büntetőbíró szemszögéből. *Belügyi Szemle*, 60. évf. 12. sz. 31–49.
- KIRÁLY Tibor (1996): Az 1896. évi első büntető perrendtartás száz év távlatából. *Magyar Jog*, 11. sz. 670–672.
- KISS Daisy (1983): A bíróság elé állítás gyakorlatáról. *Belügyi Szemle*, 21. évf. 8. sz. 92–95.
- KORINEK László (2003): Tendenciák. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 1. sz. 57–67.
- MISKOLCI László (2001): Egy konferencia tanulságai, avagy a magyar büntetőeljárás továbbfejlesztésének az ügyész-e a kulcsszereplője. *Ügyeszek Lapja*, 1. sz. 5–23.
- NÉMETH Zsolt (1999): Kérdőjelek a modernizáció körül. Hozzászólás dr. Orbán Péter előadásához. *Kriminológiai Közlemények*, 57. köt.
- NYÍRI Sándor (2003): Az ügyészség és a nyomozó hatóságok kapcsolata a büntetőeljárásról szóló törvény hatálybalépése után. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 7–8. sz. 56–71.
- SZABÓNÉ Nagy Teréz (1970): *A büntető eljárás egyszerűsítése*. Budapest. KJK.
- T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról. (Javaslat) Budapest. 2017. február. Elérhető: www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf (A letöltés ideje: 2020. 02. 20.)
- VÁRI Vince (2014): Hatékonyság a nyomozásban. In SCHAU ANITA – SZABÓ ISTVÁN szerk.: *III. Interdiszciplináris doktorandusz konferencia*. Pécs, PTE Doktorandusz Önkormányzat. 177–195.
- VÁRI Vince (2017): A nyomozás szerepének változása az új Be. kódexben. In KIGLICS NORBERT szerk.: *II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Nagykanizsa, Pannon Egyetem. 128–138.
- VÁRI Vince (2019): Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban. In MARTON ZSUZSANNA – NÉMETH KORNÉL – PÉTER ERZSÉBET szerk.: *III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Nagykanizsa, Pannon Egyetem. 52–62.

Vida József¹

A sértett fogalma az új büntetőeljárási törvényben

Nem véletlen, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) szabályozásának kialakulására, különösen a kodifikációs előkészítő munka egyes szakmai kérdéseire is kitekintve szeretnék néhány gondolatot megfogalmazni a sértett fogalmának meghatározásáról. Hiszen az Igazságügyi Minisztériumban folyó jogszabály-előkészítő munka közvetlenebb szakmai támogatása érdekében 2014. évben jelentős elméleti és gyakorlati tudással rendelkező jogászokból álló fórum, a Szakértői Testület jött létre, amelynek tagja volt – többek között – Blaskó Béla professzor úr is, aki szakmai tapasztalataival és tudásával jelentősen emelte a szakértői munka színvonalát.

Egészen pontosan a sértett fogalmának evolúciójával – ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről (Fázsi 2012, 293.²) – kívánok foglalkozni, mivel a sértett fogalmának Be.-ben való rögzülése egy igen aktív, vitákat sem nélkülöző tanulságos egyeztetési folyamat kompromisszumos végeredménye.

Vajon miért fontos annyira a sértett definíciójának pontos meghatározása, és mi az akadálya a probléma végleges rendezésének? Kissé demagógnak tűnik úgy feltenni a kérdést, hogy az, akit például hamis vád eredményeként tévesen ítélnék el, vajon miért érzi fontosnak, hogy a sértetti jogok megillessék, esetleg pótmagánvádlóként felléphessen (Lásd Kiss 2017, 13.; Fázsi 2012, 292.³).

A Be. kodifikációja során a jogalkotó figyelmét nyilvánvalóan nem kerülhette el a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelvének (a továbbiakban: Áldozatvédelmi irányelv) definíciója,⁴ amely szerint „*áldozat*” az olyan természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény

¹ Legfőbb ügyész, 2014. július 1. napjától 2017. március 31. napjáig, az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkárság Büntető Eljárásjogi Főosztály vezetőjeként irányította az új büntetőeljárási kódex kodifikációjának munkafolyamatát.

² Fázsi László szerint a sértett fogalmának meghatározásában egy évszázad alatt lényegében mindössze annyi változás következett be, hogy 1973 óta a „jogos érdek” is annak elemét képezi.

³ A legtöbb szerző a definíció igénye kapcsán – nem véletlenül – elsősorban Király Tibort idézi.

⁴ Áldozatvédelmi irányelv 1. Fejezet 2. cikk (1) bekezdés a) i. pont.

következtében sérelmet szenvedett – ideértve a fizikai, szellemi vagy érzelmi sérülést vagy gazdasági hátrányt. Ezzel azonban az „áldozat” definíciója nem teljes, hiszen a kört az Áldozatvédelmi irányelv tovább bővíti, hiszen idetartoznak a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy családtagjai, akik e személy elhalálása folytán sérelmet szenvedtek.⁵

A konkrét fogalommeghatározás ellenére a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés érdekében a jogalkotónak több, a következőkben írt problémás kérdésre kellett a lehető legoptimálisabb szabályozási megoldást megtalálnia.

(1) Állást kellett foglalni abban a kérdésben, hogy az Áldozatvédelmi irányelv mely csoportja felel meg leginkább annak a személyi körnek, akiket a hazai eljárásjogban a sértetti kategóriába besorolhatónak tartunk (nyilvánvalóan abban az esetben, ha a jogalkotó nem akar a sértett mellett újabb eljárási pozíciót létesíteni „áldozat” néven). Ez csak első látásra tűnik könnyű feladatnak. A másodikra azért nem, mert az 1998-as Be. sértettfogalma⁶ meglehetősen széles körű definíciót adott a sértettek vonatkozásán, ugyanakkor pont ez vezetett oda, hogy a gyakorlat a fogalmat annak nyelvtani jelentéstartalmától eltérve, szűkítően kezdte el értelmezni. A Kúria 90/2011. BK véleménye szerint a sértett fogalma alatt lényegében kizárólag az anyagi jogi értelemben vett passzív alany és az a személy értendő, akivel kapcsolatban a bűncselekmény tényállásában megfogalmazott eredmény (ha van ilyen) megvalósult, akár passzív alanyiség nélkül is. Ez pedig minden ügyben esetileg, külön vizsgálándó.⁷ Ez az értelmezés – álláspontom szerint – leginkább a pótmagánvád „zsilipfunkcióját” volt hivatott szolgálni, ugyanakkor nem felel meg maradéktalanul az Áldozatvédelmi irányelv tágabb meghatározásának.⁸

(2) Az irányelv szövegének fordítása tekintetében problémaként jelentkezett, hogy az angol *victim* szó megfelelő fordítása: „áldozat”, amely jogi szakkifejezés már

⁵ Áldozatvédelmi irányelv 1. Fejezet 2. cikk (1) bekezdés a) ii. pont.

⁶ 1998-as Be. 51. § (1) Sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.

⁷ 90/2011. BK vélemény a pótmagánvádas eljárás gyakorlati tapasztalatai alapján felmerült egyes jogértelmezést igénylő kérdésekről II. 1. pont.

⁸ A probléma annyira nem új keletű, hogy hasonló jogi dilemmával, tudniillik hogy a sértettre anyagi vagy eljárási fogalomként kell-e tekinteni, illetve az értelmezés milyen hatással van a közvádlo helyett fellépni jogosultak személyi körére, már Csemegi Károly 1882-es törvényjavaslatában is találkozhatunk: „Hogy tehát mindazok, a kiknek joga a büntett által közvetlenül megtámadtatott, a kir ügyész netaláni tétlensége vagy a jogot veszélyeztető enyhesége esetében is, igénybe vehessék a büntető törvények oltalmát: a jelen törvényjavaslat pozitív jogkört ruházott ugy azokra, a kik a büntetendő cselekmény által közvetlen joghátrányt szenvedtek, habár az őket károsító cselekmény nem is tartozik azok közé, a melyek miatt az eljárás a B. T. K. szerint a sértett fél indítványától van föltételezve”. (CSEMEGI 1882, 266.)

foglalt, és nem azonos személyi kört foglal magában, mint a sértett eljárásjogi fogalma.⁹ Kiss Anna szerint az utóbbi egyrészről szűkebb abban az értelemben, hogy nem öleli fel azokat az áldozatokat, akikre a bűncselekmény kihatással volt, másrészről pedig tágabb, mert a magyar büntetőeljárási törvényben a hatályos szabályok értelmében sértettként nemcsak természetes személy, hanem jogi személy is fel léphet. A sértett/áldozat kettőssége abból is fakad, hogy az angol nyelv a *victim* szót használja, és ezt leginkább áldozatnak fordítják, de sértettet is értenek alatta, azonban az irányelvben foglalt követelményektől eltérően az áldozatoknak csak egy része kap aktív legitimációt a magyar büntetőeljárási törvényben (Kiss 2017, 14–15.).

Az ellentmondások feloldására végül az a megoldás mutatkozott a leg-optimálisabbnak, hogy az 1998-as definíciót kiegészítették az Áldozatvédelmi irányelvnek megfelelően, egyben azt meghaladóan is, hiszen az új fogalom nyilvánvalóvá tette, hogy a büntetőeljárási törvényben nem csak a természetes személy lehet sértett. Így került 2016-ban egyeztetésre az a szövegtervezet, amely szerint „sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette, ideértve azt is, aki a bűncselekmény közvetlen következtében testi, lelki sérelmet szenvedett, illetve akinek vagy amelynek a bűncselekmény közvetlen vagyoni hátrányt okozott”.¹⁰ Végül az utóbbi, nem taxatív felsorolást tartalmazó fordulat az egyeztetési folyamat eredményeként kikerült, és a korábbi rendelkezéshez képest – a normaszöveg pontosításai mellett – csupán a „közvetlenül” fordulat maradt meg olyan nóvumként, amely teret adhat az elméleti és gyakorló jogászoknak arra, hogy a korábbi jogalkalmazói értelmezés vagy annak elvetése mellett érveljenek.

⁹ A bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény 1. § (1) bekezdése szerint e törvény alkalmazásában *áldozat* a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény és a Magyarország területén elkövetett tulajdon elleni szabálysértés természetes személy sértettje, valamint az a természetes személy, aki a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény vagy a Magyarország területén elkövetett tulajdon elleni szabálysértés közvetlen következményeként hátrányt, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódást, illetve vagyoni kárt szenvedett el, ha

- a) magyar állampolgár,
- b) az Európai Unió bármely tagállamának állampolgára,
- c) az Európai Unió kívüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgára,
- d) Magyarország területén jogszerűen tartózkodó hontalan személy,
- e) emberkereskedelem áldozataként azonosított személy, valamint
- f) az állampolgársága szerinti államnak Magyarországgal kötött nemzetközi megállapodása vagy viszonyosság alapján erre jogosult.

¹⁰ Lásd: Előterjesztés a büntetőeljárási törvényről. Elérhető: www.kormany.hu/hu/dok?page=5&source=5&type=302&year=2016#!DocumentBrowse (A letöltés dátuma: 2020. 01. 30.)

A Be. 50. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint az *új* fogalomban *egyértelmű utalás* történik a sértett személyt ért *közvetlen* sérelemre, vagyis hogy sértett az lehet, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette. Megítélésem szerint az „új” jelző és az „egyértelmű utalás” fordulat talán adhat némi kapaszkodót, de az eltérő értelmezés lehetőségét az indokolás szövege továbbra sem zárja ki annak ellenére, hogy ugyancsak a miniszteri indokolás tartalmazza más esetben azt, hogy „a törvény a büntető-eljárásban részt vevő személyeket érintő szabályozás körében a sértetteket érintően szemléletváltást tartalmaz”.

Az Igazságügyi Minisztérium képviselője a miniszteri indokolás vonatkozó részében rögzített jogalkotói szándékot egy 2017. évben tartott előadáson azzal magyarázta, hogy a „joggyakorlat ezt jelenleg is így értelmezi, azonban a közvetlenséget a normaszövegben is szükséges volt megjeleníteni”, ami látszólag arra utal, hogy az előadó a joggyakorlat korábbi értelmezését tartja irányadónak (KARA–SZENTMIHÁLYI–SOÓS 2018, 52.).

A Legfőbb Ügyészség által a Be. alkalmazásának kérdéseiről kiadott, LFNIGA//142/2019. számú Emlékeztető szerint a Be. 50. §-a a „közvetlenül sértette vagy veszélyeztette” kifejezést használja. Ez a korábbi Be. alkalmazása során a bírói gyakorlat által kialakított, 90/2011. BK véleményben körülírt sértetti fogalmat fedi le, ezért e vonatkozásban a korábbi gyakorlat folytatása indokolt, azaz a Legfőbb Ügyészség ugyancsak a korábbi bírói gyakorlat követését tartja megfelelőnek.

Békés Ádám álláspontja szerint a sértett fogalma az 1998-as Be. fogalmához képest ugyan alakilag csekély mértékben változott, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a Be. elfogadná vagy fenntartaná a sértett már ismert és sok bizonytalansággal övezett korábbi fogalommeghatározását. „A kodifikáció során az sem volt cél, hogy a sértetti körre csupán a pótmagánvádló szabályozási fókuszának maradékaént tekintsünk, azaz olyan mesterséges – akár *contra legem* – korlátozások kerüljenek bevezetésre, amelyek a sértett fogalmát csak annak érdekében csonkítanák, hogy a pótmagánvád alkalmazási kereteit a joggyakorlat kordában tarthassa. Nem tartható az az álláspont sem, amely a sértettet a passzív alany, illetőleg a kár/vagyoni hátrány vagy más sértési/veszélyeztetési eredmény elszenvedőjének anyagi jogi sértett fogalmával azonosítja.” A sértett eljárási fogalmát az Áldozatvédelmi irányelv rendelkezéseire, valamint a Preambulumra és a Be. alapelveire tekintettel kell értelmezni, amely így nyilvánvalóan *más és szélesebb*, mint az említett anyagi jogi fogalom; ezzel együtt ugyanakkor a sértett fogalmába nem tartozik bele az áldozat fogalma (POLT 2018, 168–169.).

Fázi László tanulmányában a 3384/2018. (XII. 14.) AB határozat indokolásában kifejtettek elvi jelentőségére hívja fel a figyelmet, mivel álláspontja

szerint az túlmutat nem csupán a konkrét ügyön,¹¹ hanem a büntetőeljárást eredményező hamis vád miatti pótmagánvád lehetőségének problematikáján is (FÁZSI 2019, 15.).

Az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) a határozat indokolásában először is leszögezte, hogy a sértetti minőségnek, az egyéb feltételek teljesülésének és a kizáró körülményeknek a vizsgálata az egyedi ügyekben eljáró bíróságok feladata. Ennél azonban lényegesen fontosabb az a megállapítás, amelyet az AB a 90/2011. BK vélemény lényegének felhívását követően rögzített. E szerint a Be. hatálybalépése és a pótmagánvádlóra irányadó szabályozás megváltozása – különösen a Be. 50. §-ára és 54. §-ára, valamint a Be. 787. § (3) bekezdés *d*) pontjára figyelemmel – szükségessé teszi a BK vélemény felülvizsgálatát és a fenti megállapítások újragondolását annak érdekében, hogy a bíróságoknak szóló iránymutatás a Be. rendelkezéseivel összhangban álljon. Orvosolni szükséges továbbá a jogalkalmazás azon hiányosságát, amely a sértett mint büntető eljárásjogi, valamint a passzív alany mint büntető anyagi jogi fogalom viszonyának a rendezetlenségében, ennek következtében pedig a két büntetőjogi kategória következetlen és a jogbiztonság követelményeinek a sérelmét felvető alkalmazásában nyilvánul meg.

A konkrét ügyben az AB úgy ítélte meg, hogy az indítványozó vádindítványa alapján eljáró bíróságok nem az Alaptörvénnyel összhangban álló döntést hoztak akkor, amikor az indítványozót a hamis vád tárgyában indult büntetőügyben nem tekintették sértettnek, és emiatt a pótmagánvádlói fellépés lehetőségét nem tartották törvényesnek.¹²

Egyetértek azzal, hogy az idézett AB-döntés elvi jellegű megállapításokat tartalmaz, ugyanakkor az indokolás vezérfonalat csak a konkrét ügyhöz ad. Arról nem is beszélve, hogy az AB valójában a korábbi bírósági gyakorlat iránymutatásainak megfelelő eljárást kérte számon az eljáró bíróságokon, vagyis azt, hogy az indítványozó sértetti minőségének a hiányát a bíróságok a törvényi tényállás és a konkrét eset összes körülményének az érdemi vizsgálata nélkül állapították meg, ami számomra némileg ellentmondásossá teszi azt a megállapítást, amely

¹¹ A konkrét ügyben első- és másodfokon is olyan bírósági döntés született, amelynek indokai szerint a hamis vád bűncselekménye a Btk. XXVI. Fejezetében, az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények között található. A bűncselekmény jogi tárgya az igazságszolgáltatás rendje és a hatóságok törvényes működése, valamint az igazságszolgáltatás zavartalan működéséhez fűződő társadalmi érdek. Természetes személy esetében ezért a bűncselekmény nem okoz közvetlen érdeksérelmet és ennek megfelelően *csupán származékos sértetti pozíciót eredményez*. Mindennek következtében az indítványozó az adott bűncselekmény vonatkozásában nem minősült sértettnek, és nem volt törvényes lehetősége arra sem, hogy pótmagánvádlóként lépjen fel.

¹² 3384/2018. (XII. 14.) AB határozat a Gödöllői Járásbíróság 5.B.48/2016/2. számú végzése és a Budapest Környéki Törvényszék 14.Bf.227/2016/2. számú végzése alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről IV. 2.7. és IV. 3.2. pont.

a jogalkalmazói gyakorlat hiányosságára vonatkozik. A kérdés súlyát azonban mi sem igazolja jobban, mint az, ha az egyedi ügyben a bíróság a joggyakorlat által lefektetett elveknek megfelelő tesztet elmulasztja vagy nem helyesen alkalmazza, akkor az az Alaptörvényből fakadó jogok korlátozásához vezethet.

Ha csupán a jogász kreativitáson múlna a megoldás, lehet, hogy már nem is kellene a sértetti fogalomról mint problémáról beszélnünk, de mivel a kérdés jóval összetettebb (részletesen FÁZSI 2012, 292–301.),¹³ továbbra is a következő dilemmák merülnek fel, már a jogalkotás szintjén.

(1) Indokolt-e esetleg a sértett fogalmi kategóriájának részletesebb meghatározása? Egyáltalán lehet-e az Áldozatvédelmi irányelv követelményrendszerére figyelemmel kidolgozott, minden problémás kérdésre gyógyírrel szolgáló konkrét szövegjavaslatot kidolgozni, amely a jogalkalmazók és a jogtudósok számára sem hagy lehetőséget értelmezési vitára? Álláspontom szerint nem. Egy kazuisztikus irányba mutató fogalmi megközelítés ellen szól többek között az a tapasztalat is, hogy a Be. első szövegjavaslata az egyeztetés – szükségszerűen kompromisszumokkal lezárt – folyamatában jócskán megfogyatkozott (részletesen: BÉKÉS 2018, 115–126.; KISS 2017, 15–18.).

(2) Amennyiben viszont valójában a pótmagánvád „zsilipszabályozása” lenne a fő kérdés, akkor egész egyszerűen az *input* oldalt kellene tételesen a konkrét bűncselekmények megjelölésével meghatározni (FÁZSI 2019, 15.),¹⁴ ami világos helyzetet teremtené a jogalkalmazók számára. Könnyű azonban azt is belátni, hogy ez a szabályozási megoldás teljesen ellentétes lenne a Be.-koncepcióban meghatározott irányelvek¹⁵ közül az *egyszerűség* követelményével.

Mindezek alapján jelenleg a jogalkalmazók – megítélésem szerint – nem hagyatkozhatnak másra, mint a bírói gyakorlat iránymutatásaira, szerencsésebb esetben annak esetleges változására, ugyanis – a 3384/2018. (XII. 14.) AB határozat indokolásában kifejtettekkel egyetértve – magam is úgy látom, hogy szükség van a 90/2011. BK vélemény újragondolására a Be. jogalkotói szándékának tükrében és a nemzetközi elvárásoknak megfelelően. Utóbbi gondolatot erősíti, hogy az Európai Parlament által az áldozatvédelmi irányelv végrehajtásáról 2018. május 30-án kiadott állásfoglalás szerint továbbra is gondot jelent,

¹³ Lásd a sértetti fogalom kialakulásának történetéről és a fogalmi meghatározás problematikájáról részletesebben FÁZSI 2012, 292–301.

¹⁴ Egy ilyen verziót komolyabb támogatás hiányában a Be. kodifikációjának előkészítése során is elvetettek, illetve a javaslat szakmai körökben sem ismeretlen.

¹⁵ A Kormány által 2015. február 11-én elfogadott, az új büntetőeljárási törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztés 1.2.1. pont. Elérhető: <https://tinyurl.hu/o42S> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 09.).

hogy a tagállamokban eltérő a sértett fogalma, és több tagállamban szűkebb, mint a kriminológiai értelemben vett áldozat (Kiss 2019, 66.).

A sértett definíciójának jelentősége azonban nem degradálható csupán a szövegezési kérdés problémájára, hiszen az áldozatvédelem fontosságának felismerése nem olyan régen vált egy szükségszerűen szemléletváltáshoz vezető folyamat részévé (BÉKÉS 2011, 65.).¹⁶ Megítélésem szerint nagyon helyesen.

Befejezésül Bárd Károlynak a sértetti nyilatkozat bevezetésével kapcsolatban tett, a lényegét találóan megragadó megjegyzését idézném, amely szerint az áldozat megszólaltatása pusztán annak a felismerését jelzi, hogy legyen bár a büntetőjog a közjog része, *az absztrakt jogrend, az elvont erkölcsi rend bizony nagyon is konkrét egyéni fájdalmak, szenvedések közvetítésével sérül* (BÁRD 2019, 17.).

Irodalomjegyzék

- BÁRD Károly (2019): Az út az igazsághoz – büntetőeljárási törvényünk a jogállami elvek tükrében. *Belügyi Szemle*, 67. évf. 3. sz. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.3.1>
- BÉKÉS Ádám (2011): A sértett helyet követel magának. In GÁL István László szerk.: *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK.
- BÉKÉS Ádám (2018): A mostohagyerek álma – lehet-e önálló eljárásjogi sértett-fogalom? In KARSAI Krisztina – FANTOLY Zsanett – JUHÁSZ Zsuzsanna – SZOMORA Zsolt – GÁL Andor szerk.: *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJK. 115–126.
- CSEMEGI Károly (1882): *Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt*. Budapest, Franklin.
- FÁZSI László (2012): A sértett fogalmának dilemmái. *Magyar Jog*, 59. évf. 5. sz. 292–301.
- FÁZSI László (2019): Hamis vád és pótmagánvád. *Ügyvédek Lapja*, 58. évf. 3–4. sz.
- KARA Ákos – SZENTMIHÁLYI-SOÓS Viktória (2018): A sértett jogai az új büntetőeljárásról szóló törvényben. *Fontes Iuris*, 1. sz. 50–56.
- KISS Anna (2017): A sértett szerepének változása az új büntetőeljárási törvényben. *Magyar Rendészet*, 17. évf. 5. sz. 11–21.
- KISS Anna (2019): A sértett aktív legitimációjának minimális szintje az európai modellek és az EU irányelvei alapján 2. *Ügyészégi Szemle*, 4. évf. 4. sz. 66–71.
- POLT Péter szerk. (2018): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez. I.* Budapest, Wolters Kluwer.

¹⁶ Békés Ádám a 2011. évben megjelent tanulmányában ugyan utal a jogalkotói nyitottságra, mégis álláspontja szerint ettől függetlenül „a büntetőeljárásnak ma sem a sértett kártalanítása a célja, hanem a büntetőjogi felelősség elbírálása és marasztalás esetén a megfelelő szankció alkalmazása”.

Vigh András¹

Egy szakma életrajzi vázlata

Hazánkban a második világháborút követő, 1948-ban bekövetkezett iskolaszervezeti, illetve iskolaállamosítási fordulat az alapszintű oktatási rendszer jelentős átalakítását eredményezte. Az oktatás központosított lett, az egyházi és a magániskolákat államosították. Az intézkedések negatív oldalaival szemben pozitívumként említhető, hogy a 6 és 15 év közötti gyermekek számára meghatározott kötelező oktatási időtartam bevezetésével fokozatosan sikerült az írástudatlanságot felszámolni. Az állami általános iskolákban egységes rendszer alapján oktatták a „betűrajzolást”, minden iskolás gyermek ugyanolyan metodika szerint sajátíthatta el a kézírás elemeit. Az írni, olvasni tudás általánossá vált. Így nem volt akadály annak sem, hogy, a mindennapi élet joghoz kötődő oldaláról szemlélve, hivatalos iratokat adott személy aláírásával lásson el, vagy egyéb szerződéseket kézírásával készítsen el.

Az írógépek terjedésével a kézzel írt iratok egyre inkább háttérbe szorultak, de a névtulajdonosi aláírások továbbra is aktív szerepet játszottak az okirati hitelesítés és a személyhez köthetőség vonatkozásában. Az indigóval készült másodlati, harmadlati, negyedleti stb. példányok esetében is általános volt, hogy minden egyes szöveget tartalmazó papíroldalra külön-külön került rá az eredeti, névtulajdonosi aláírás.

A következő lépcsőfokot jelentő, számítástechnikai úton előállított, azaz számítógépes programmal megszerkesztett, nyomtató segítségével elkészített dokumentumok esetében is megmaradt az aláírások jelentősége. Mivel az iratok előállítása könnyebbé vált, nem jelentett gondot azok sokszorosítása, azonos formájú és szövegtartalmú példányának elkészítése, amelyeket a hitelesítés érdekében csak aláírással kellett ellátni. A teljes egészében kész okiratot egyszerűen, fénymásoló segítségével lehetett sokszorosítani, az esetek túlnyomó többségében fekete-fehér színben. Így azonban, mivel az eredeti aláírások általában kék színű pasztával ellátott golyósíróval vagy ritkább esetben tollal készültek, egyszerű szemrevételezéssel bárki által észlelhetővé vált, hogy eredeti vagy másolati példányt tart kezében az olvasó.

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Forenzikus Tudományok Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens; r. alezredes.

A síkágyas szkennerek, színes nyomtatók, színes fénymásolók általános elterjedésével azonban nagyot változott a kék színű aláírások tartalmazó másolati iratok felismerésének, eredetitől való elhatárolásának lehetősége, és ezzel párhuzamosan új távlatok nyíltak meg a hamisítók előtt, új módszereket dolgoztak ki, mivel egyszerűvé vált egy eredeti, névtulajdonosi aláírás másolatként történő iratra illesztése vagy nem létező fiktív dokumentumok másolati aláírással való ellátása. Sokszor annak a ténynek a megállapítása, hogy adott irat eredeti-e, vagy sem, milyen módszerrel készítették, a névtulajdonosi aláírás saját kezű vagy másolati, különleges szakértelmet igénylő okmány- vagy írásszakértői kérdéssé vált.

Jogosan vetődik fel tehát a kérdés, minek köszönhető az aláírások használatának széles körű térhódítása? Miért válhatott a névtulajdonosi aláírás sokszor egy irat hitelességének az egyik feltételévé? Elsősorban, mert írni könnyű, egy írás-alkotás könnyen elkészíthető. Az írómozgás szándékos, tudatos tevékenység, passzívan, akarat hiányában elvégezni nem lehet. Bár maga az írómozdulat-rendszer lehet magas fokon automatizált, és minél beidegződöttebb egy írómozgás, annál kisebb szellemi, fizikai energiaráfordítást igényel, magának a cselekvésnek a végrehajtását elrendelő, agyból érkező utasítás mindenképpen feltételezi a tudatos döntést. Általánosan ismertnek mondható az a tény is, hogy egy természetes, sokszor bonyolult és összetett írómozgással készített aláírás egyedi grafikai alkotás, ezért hozzáköthető a készítő személyéhez. Az elkészített írásképp újabb írástevékenységgel, a korábbival teljesen megegyező formában, a későbbiekben nem reprodukálható, mert a természetes írásvariabilitásnak köszönhetően mindig tárthatók fel eltérések az azonos személy által különböző időpontokban kézzel készített grafikai alkotások között. Ez a tény azért értékelődik fel, mert a technikai úton előállított, hamisított és formailag fedésbe hozható kézírással eredetisége viszonylag könnyen megkérdőjelezhető. Fontos jellemzője az aláírások készítésének továbbá, hogy létrehozásukhoz akaratlagos, tudatos tevékenység szükséges, így egy adott dokumentum kézírással történő ellátása önmagában nemcsak az azt készítő személyt köti az irathoz, hanem annak aktív akaratát is, vélelmezve, hogy egy névtulajdonosi, eredeti aláírás azután kerül az iratra, miután az irat tartalma számára ismertté vált, az abban foglaltakkal egyet is ért, egyben a joghatás kiváltását kívánja. Tagadhatatlan azonban, hogy számos előnyük mellett hátrányok is kimutathatók az aláírások használatának gyakorlatában. Mivel ezek a grafikai alkotások általában kisebb terjedelműek, kézírással hamisításuk is könnyebbnek mondható, mint a hosszabb terjedelmű szövegeké. Nem véletlen tehát, hogy az igazságügyi írásszakértői tevékenység arányaiban legnagyobb része az aláírások vizsgálatára irányul. Sajátossága ennek a szakterületnek az is, hogy egy-egy ügyben sokszor kiemelkedően nagyszámú, akár ezres nagyságú vizsgálati anyag keletkezik. Példaként említhetők a „számlagárak” vagy a választások során felmerülő csalás gyanúja esetén vizsgálandó aláírások halmaza.

És ezzel eljutottunk a jelen, illetve a rohamos léptekkel közeledő jövő világába. Tagadhatatlan, hogy a minket körülvevő társadalmi környezetünk és vele mindennapi életünk a számítástechnika, a digitalizáció térnyerésével jelentős mértékben átalakul. Körülvesz minket a technológiai forradalom, miáltal alapvető mértékben alakul át az írásbeli kommunikáció, változnak az iratok, okiratok előállítási módjai is, egyúttal újszerű szöveggörnyezet, szóhasználat van kialakulóban. Új fogalomként említhető például a digitális analfabétizmus vagy az elektronikus aláírás. (Ez utóbbi kifejezés írásszakértői szempontból mindenképpen tisztázásra vár, hiszen hagyományos értelemben vett írómozgás ebben az esetben nem történik. Az elektronikus aláírás egy adott személyhez köthető, kriptográfiai eljárással készült, az elektronikus úton előállított iratokhoz köthető kód, amely meghatározott feltételek teljesülése esetén, a kézzel aláírt bizonyító erejű dokumentummal egyenértékű joghatás kiváltására alkalmas okiratot hoz létre. Látható tehát, hogy valamilyen íróeszköz segítségével papíralapú íráshordozóra kézzel készített aláírásról ezekben az esetekben szó sincs, így írásszakértői kompetencia megléte sem mutatható ki. A tanulmánynak a továbbiakban ezért nem célja ennek a – 2001. évi XXXV. törvény az elektronikus aláírásról jogszabály által részletesen szabályozott – területnek a bővebb bemutatása.)

Az iratok előállításának változó, megváltozott technológiája az írásszakértői vizsgálatok tárgyain is komolyan érezteti hatását. Jól érzékelhető folyamat, hogy a természettudományok keretein túlnoe, a társadalomtudományok vonatkozásában is fokozódó mértékben jelennek meg a digitalizációhoz köthető technológiai megoldások, egyben rohamosan nő az objektívnek tartott matematikai módszerek segítségével végzett analitikai, elemző kutatások és vizsgálatok száma. Átalakulnak az írás eszközei is, az sms-ek, a rövidítések és a hangulatjelek korában egyre kevesebbet írunk kézzel, használunk hagyományos íráshordozót és íróeszközt. Ez a változás pedig alapjaiban formálja át az írásszakértői szakma általános feladatait is, súlyponteltolódásokat okozva, mozgásteret szűkítve, több oldalról éreztetve hatását.

Egyik oldalról tapasztalható, hogy a szakértőnek megküldött anyagok jelentős részét a technikai úton előállított dokumentumok, illetve az azokon lévő, szintén technikai úton az iratra kerülő aláírások, rövidebb terjedelmű kézírások vizsgálata teszi ki. Ezt a kijelentést látszik megerősíteni az a tény is, hogy míg a papíralapú ügyintézés korszakában a hivatalos okmányok igénylése esetén az ügyfelek hagyományos íróeszközöket használva, saját kezű aláírásokkal látták el a dokumentumokat, addig a jelenlegi hivatali ügyintézés során a papírmენტesség elvét követve, digitális technológia segítségével, úgynevezett aláíró tableteken készülnek el a grafikai produktumok. Így azok későbbi írásszakértői vizsgálatának lehetőségei is behatárolódnak, továbbá a kirendelő is elesik attól a lehetőségtől, hogy egy hitelesnek tekinthető, természetes írómozgással készített spontán mintát hivatalból beszerezzen.

Ez a tagadhatatlanul növekvő tendencia ismételten és erőteljesen hozta felszínre azt az írásszakértői szakmát már korábban is megosztó, de kiemelt problémakört az elmúlt időszakig nem okozó kérdést, hogy lehet-e a technikai úton előállított grafikai produktumok írásszakértői vizsgálata alapján megalapozni bármilyen szintű személyhez köthető ténymegállapítást? Ennek a kérdésnek a megválaszolása megosztja a szakmát, aminek eredményeként ugyanazon vizsgálati anyagok esetében is eltérő szintű ténymegállapítások születnek, amelyeknek a kirendelő, illetve a megbízó részéről történő értelmezése sokszor egymásnak ellentmondó következtetések levonásához vezet. Mivel egy technikai úton előállított konkrét irat készítőjére, magának a technikai eszköznek a kezelőjére írásszakértői módszerekkel következtetni nem lehet, a szakma egyik része élből elutasítja ezen másolatnak tekinthető iratok vizsgálatát. Sokan a nem eredeti grafikai produktumok alapján csak kizáró szintű véleményalkotást tartanak megalapozhatónak. Léteznek olyan nézetek is, amelyek pozitív valószínűségi fok megállapítását sem tartják kizártnak, míg vannak, akik a kézeredetet megállapító kategória létjogosultságát sem vetik el. Az eltérő szintű véleményalkotás elkerülésének érdekében kifejezetten szükséges tehát, hogy a mai napig nem egységes írásszakértői szakma következetes legyen annak megítélésében, milyen tények állapíthatók meg másolati iratok vizsgálata során. Bár a kirendelő, a megbízó oldaláról teljesen jogosnak tekinthető az az elvárás, hogy a szakértő, összhangban a szakértői törvény rendelkezésével döntse el a szakkérdést, azaz kategorikus ténymegállapítást tegyen, egyben állapítsa meg a kézeredetet, vagy zárja ki adott személyt mint a kérdéses aláírás, kézírás készítőjét, ez a lehetőség szakértői oldalról igencsak behatárolt.

A vizsgálatra küldött eredeti iratok számának csökkenésével párhuzamosan csökken azon ügyek száma is, amelyekben egy adott grafikai produktum kategorikus személyhez köthetőségére lehetőség nyílik. Annyi bizonyosan kijelenthető, hogy a másolati kézírások vizsgálata esetén, vonalrajzolati minőségük mellett, kiemelt jelentőségű az azok alapjául szolgáló eredeti grafikumban tükröződő írómozgások összetettsége. Minden egyes másolati példány vizsgálatának eredményét és a szakértői ténymegállapítás szintjét alapjaiban befolyásolja annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az eredeti kézmozgások bonyolultságuk folytán mennyire utánozhatók? Technikai úton előállított iratok esetén sem csak a pusztai formai összehasonlítás lehetősége adott az írásszakértő számára. Egy összetett felépítésű, bonyolult kézmozgással készített grafikai produktum másolati példánya esetében is, a minőség függvényében, vizsgálhatók meghatározott kézmozgások, írómozdulat-rendszerek. Ezen lehetőségek figyelembevételével szerintem egy adott, konkrét másolati aláírás, kézírás vizsgálata során az alábbi ténymegállapítások megtételének lehet létjogosultsága:

- a kérdéses aláírás nem X. Y. egyik eredeti aláírásának másolati példánya;
- a kérdéses aláírás valószínűleg igen, illetve valószínűleg nem X. Y. egyik eredeti aláírásának másolati példánya (ebben az esetben a valószínűségnek fokozatai lehetnek);
- a kérdéses aláírás X. Y. egyik eredeti aláírásának másolati példánya, de az iratra kerülés módja írásszakértői úton nem állapítható meg.

Utóbbi kijelentés alapját az a tény szolgáltatja, hogy a technikai eszközök mai fejlettségi szintjén egy eredeti kézírás vagy aláírás például fénymásoló segítségével, szerkesztett irat nyomtatásával, „nyom nélkül” átvihető egy másik iratra.

Látható tehát, hogy nem eredeti iratok esetében is lehet létjogosultsága az írásszakértői vizsgálatoknak, hiszen a ténymegállapítás alapján, adott ügyben, megfelelő következtetések levonására és továbbgondolásra, valamint újabb iratok beszerzésére nyílik lehetőség. Amennyiben egy technikai úton előállított aláírás feltehetően eredetijeként szolgáló grafikai produktum megtalálunk, a megfelelő összehasonlító vizsgálatok elvégzése után az írásszakértő nyilatkozhat arról a tényről, hogy a másolati írásképp erről az eredeti aláírásról készített kontakt másolati példány-e.

A digitális világ táguló határainak az írásszakértői szakmára gyakorolt hatásainak további következménye, hogy egyre inkább előtérbe kerülnek a költségkímélő, papírmentes ügyintézési lehetőségek. Gondoljunk az ügyfélkapurendszerre, az adózási folyamatok átalakulására, az e-receptek bevezetésére, a különböző applikációk, QR-kódok segítségével történő jegyvásárlásokra, a személyazonosság és a különböző jogosultságok elektronikus úton történő igazolására. A kézírás kiváltására irányuló törekvések jó példája a Magyar Posta által bevezetett új technológia is, amelynek keretében olyan digitális eszközök beszerzésére került sor, amelyek alkalmasak a ma Magyarországon közel 5 millió példányban kiállított eSzemélyi igazolványok elfogadására is, így akár kézi aláírás nélkül, az okmányhoz igényelhető e-aláírási PIN-kód megadásával is elismerhető a könyvelt küldemények átvétele. Az eSzemélyivel létrehozott elektronikus aláírás teljes bizonyítékul szolgál arra, hogy a küldeményt a jogosult átvevő átvette.

Bár világunk gyorsuló ütemben digitalizálódik, és a felsorolt példák is ezt a kijelentést támasztják alá, a személy akaratlagos kézmozgásával készített és hozzáköthető aláírás jelentősége még valamilyen formában együtt él velünk. Bár a platformok, az íróeszközök és íráshordozók változnak, aláírásunk használatának még megmaradt a jelentősége. Ezt a folyamatot felismerve és a számítástechnika által nyújtott lehetőségeket kihasználva, a jelen és a jövő kihívásaira válaszként az írásszakértői szakma területén is számos új irány észlelhető. Melyek ezek?

- Elkezdődtek a kézírás jellemzőit szoftveres feldolgozás segítségével elemző és kiértékelő kutatások.
- Számos eljárással kísérleteznek a kézírások automatizált összehasonlító vizsgálatának segítségével történő kézeredet megállapítása érdekében.
- Papírkímélő megoldásként megjelentek a digitalizált vagy más néven biometrikus aláírások.

Tagadhatatlan, hogy a számítástechnikai lehetőségeknek az írásvizsgálatok területére történő bevonásával új elemző, de jelenlegi formájukban kellő bizonyossággal még nem rendelkező vizsgálatok elvégzésére, mint jobb- és balkezesség megállapítása, férfi és női kézírás elhatárolása nyílik lehetőség, egyben egyszerűsödhetnek bizonyos sajátosságfeltáró vizsgálatok. Ösztönző hatást jelent az a körülmény is, hogy az elért tudományos eredmények megbízhatósága sokak szemében a matematikai módszerekkel levezetett, számszaki kimutathatóság függvénye, ebben látják az objektivitás és a megbízhatóság mércéjét. Azonban nem szabad, hogy teljesen a búvőkörükbe vonjanak minket az új módszerek, amelyek esetében pont a kézírásokra jellemző természetes variabilitás jelenti a gátat, hiszen az eddigi kutatások eredményeiként még megválaszolásra várnak azok a kérdések, hogy bizony megállapítható-e, hogy azonos tartalmú grafikai jelek között tükröződő valamilyen mértékű különbözőség egy adott személyre jellemző kézmozgásrendszerbe illeszkedő változat vagy kézeredetet kizáró eltérés. Szemben a szoftveres vizsgálati eredményekkel, ezen a területen sokszor a szakértői tapasztalat lehet a mérleg nyelvét eldöntő tudásbázis. Ki kell jelenteni tehát, hogy az írásszakértői szakmai területen nem alkalmazhatók a tisztán matematikai módszerek.

Bár az automatizáltság területén jelentős előrelépés tapasztalható az aláírások összehasonlító vizsgálatának vonatkozásában, számos kérdés még megválaszolásra vár, mivel ezeknek a módszereknek az eredményességét számos körülmény befolyásolja. Ismert, hogy ugyanazon személy által készített íráskép formai felépítését számos belső és külső körülmény befolyásolja, amelyek mértéke változó, így a különböző időpontokban készített írásprodukumok automatizált összehasonlító vizsgálatának megbízhatósága több esetben megkérdőjelezhető.

Nem véletlen az sem, hogy az írásszakértői módszerek alkalmazásával történő személyazonosítás esetében a különböző grafikai produkumok egymáshoz viszonyított keletkezési ideje sok esetben kulcsfontosságú tényező, mivel az íráskép, szándékosság hiányában is, akár rövid időn belül jelentősen elváltozhat. Tovább árnyalja a képet, hogy az írómozgás tudatos odafigyeléssel befolyásolható, így a készített íráskép formai felépítése is elváltoztatható. Ennek a változásnak a mértéke pedig alapjaiban befolyásolja a kézírás összehasonlító vizsgálatának és a személyhez köthetőségének lehetőségét. Mivel az automatikus összehasonlító vizsgálatok jelenlegi fejlettségi fokukon csak csekély szinten képesek értékelni

a fenti körülmények kiváltotta írásképi eltérések okait, megbízhatósági szintjük alacsonynak mondható.

A papíralapú ügyintézés kiváltásának jelenleg talán legsikeresebb módszerének a digitális vagy jobb kifejezést használva biometrikus aláírásoknak az egyidejűleg elkészülő dokumentumokhoz rendelése tűnik. Az okirat összeállítása után, annak tartalmát megismerve adott személy az írómozgásának biometrikus adatait is mérő speciális felületen, speciális íróeszközzel, akaratlagos kézmozgással készíti el aláírását. Azt egy szoftver azonnal a kérdéses irathoz csatolja, és azokat a továbbiakban együtt kezeli. Az elkészített grafikai anyag más irathoz nem csatolható, más ügyben nem használható fel, a későbbiekben szöveggörnyezetéből el nem távolítható. Ez a technológia követhető nyomon például az OTP Bank Nyrt. fiókjaiban is. Hátránya azonban ennek az eljárásnak, hogy ha az így elkészített iratokkal kapcsolatban írásszakértői kompetenciába tartozó kérdés megválaszolására van szükség, a dokumentumokat csak nyomtatott formában bocsátják a szakértő rendelkezésére, emiatt azok csak másolati és nem eredeti iratként vizsgálhatók. Tovább ront a helyzeten az a természetesnek tekinthető következmény, hogy a szokatlan íróeszköz és a szokatlan író felület használatának következtében a hagyományos módszerekkel produkált írásképektől akár jelentősen különböző felépítésű és formájú, eltérő biometrikus adatokkal rendelkező aláírások készülhetnek, tehát ezekben az esetekben a klasszikus értelemben vett mintavétel nem mindig támogatható. Ezért az ezzel a technológiával készített, digitálisan tárolt dokumentumok és aláírások kézeredet-megállapító, összehasonlító írásszakértői vizsgálatához több, az adott felületen készített mintára és azoknak a kérdéssel megegyező módon történő feldolgozására lenne szükség. Megfelelő minták hiányában azonban ezen iratokhoz köthető kérdéseknek a megválaszolására irányuló írásszakértői vizsgálatok elvégzése még korlátokba ütközik.

A jövő vonatkozásában annyi már bizonyosan látható, hogy a kézzel készített aláírások szerepe csökken, és az írásszakértői szakma területén még sok a megoldandó feladat. A rövid történeti leírás alapján egyértelműen kijelenthető az a tétel is, hogy ez a terület, ez az ismerethalmaz komoly, relatíve gyors átalakuláson megy keresztül, és a változásokat kiváltó tendencia láthatólag a jövőben sem fog megtorpanni. Ezzel együtt átalakul a kézírások, aláírások készítéséhez köthető technológiai háttér, visszaszorulnak a papíralapú íráshordozók, így változniuk kell az írásszakértők által alkalmazott vizsgálati módszereknek is.

A digitalizáció hatására a hagyományos eljárással készített eredeti iratok száma és így beszerzésük lehetősége is jelentősen csökken, aminek logikus következményeként szakértői szinten fő irányvonalként a technikai úton előállított, valamint a biometrikus aláírással ellátott dokumentumok vizsgálata várható. Hogy ezeknek a kihívásoknak az írásszakértői szakma meg tud-e felelni, a digitális környezet változásaira reagálva meg tud-e újulni, vagy szép lassan eltűnik a süllyesztőben, a jövő zenéje.

Vókó György¹

Nyugat-európai kutatások a rövid tartamú szabadságvesztés büntetések és az elektronikus felügyelet alkalmazásáról

A rövid szabadságvesztés büntetések számának növekedése a börtöninfláció egyik jelentős alkotóeleme Nyugat-Európa országaiban, amely egyben a fogvatartotti létszám nagyarányú rotációját is eredményezi.

Egy Hollandiában 2010-ben végzett vizsgálatot hoznak fel példaként a rövid tartamú büntetéssel szemben. Ez a vizsgálat összehasonlította a legfeljebb hat hónap szabadságvesztésre ítélt, első alkalommal bv. intézetbe került személyek és az első alkalommal közérdekű munkát végző személyek bűnismétlési mutatóit. A vizsgálat feltárta, hogy a bűnismétlés mutatója sokkal alacsonyabb a közérdekű munkát végzett személyek esetében (WERMINK et al. 2010). Ilyen eredményre jutottunk mi is öt évvel előtte Magyarországon. Franciaországban 2003-ban elvégzett vizsgálatok azt bizonyították, hogy minél hosszabb a szabadságvesztés büntetés fogva tartásban eltöltött része, annál nagyobb a bűnismétlés veszélye. Belgiumban a rövid idejű büntetéseket illetően nem lehet meghatározni, hogy pontosan hány százalékkukat hajtják végre börtönben. Az sem határozható meg, hogy hány százalékkukat egyszerűen nem hajtják végre. A Fogvatartási Főigazgatóság adatai ugyanis a fogvatartási jogcímen, tehát a végrehajtott büntetések adatain alapulnak. Ezért nem veszik figyelembe a végrehajtás ügyessége általi fogamatba vételére váró rövid idejű büntetések számát.

A mutatók gondolkodásra késztették Európa bűnügyi szakembereit. A hazánkhoz hasonló lélekszámú Belgium például az egyedüli olyan nyugat-európai ország, amelynek nincsenek országos számadatai a bűnismétlésről.

2012-ben a Belga Nemzeti Kriminálisztikai és Kriminológiai Intézet jelentést tett közzé a „börtönbe való visszatérés”-ről. Az ismételt börtönbe jutás azonban nem szükségszerűen áll kapcsolatban újabb bűncselekmény elkövetésével. Következménye lehet például a feltételes szabadon bocsátás visszavonásának is.²

¹ Az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója; Pázmány Péter Katolikus Egyetem, professor emeritus.

² Lásd a Nemzeti Kriminálisztika és Kriminológiai Intézet kutatási jelentését: *Réincarcération après libération* [Visszatérés a börtönbe szabadulás után] 2012. Elérhető: <https://bit.ly/2Eku6fi> (A letöltés dátuma: 2020. 08. 14.)

A jelentés több érdekes megállapításra világított rá:

- 2003-ban szabadult fogvatartottak 48,2%-a 2011 augusztusáig ismét börtönbe került;
- a büntetésük kitöltésekor szabadult fogvatartottak fele a szabadulását követő első két év folyamán visszatér a börtönbe;
- az ismételten börtönbe került személyek közül a létszám felénél is kevesebb tért vissza csak egyszer a börtönbe; 50%-nál valamivel több tért vissza többször is a büntetés-végrehajtásba;
- az ismételten börtönbe jutott létszám fele legfeljebb 1 éven át volt a büntetés-végrehajtásban;
- az elektronikus felügyelet alá helyezési időszak után szabadultak kevesebbszer jutnak vissza a büntetés-végrehajtásba a felügyeleti intézkedés után, mint azok, akik börtönidőszak után közvetlenül szabadultak.

Kezdetben utasításokat adtak az ügyészségeknek (ott kormányzati alárendeltségben működnek), hogy hajtassák végre az ilyen büntetéseket, akár úgy, hogy hagyják a büntetéseket elévülni, vagy meghatározott határidő eltelte után javasoljanak egyéni kegyelmet. Ez a gyakorlat már 1939-ben is létezett, írásba foglalása első ízben csak az 1954. június 21-i körlevéllel történt meg, amelyet a három hónapos vagy annál rövidebb idejű szabadságvesztés büntetésekre alkalmaztak (BEERNAERT 2007, 79–80.).

13 évvel később az 1967. szeptember 11-i körlevél mondta ki, hogy az ügyészség tartózkodhat egyes, három hónapnál rövidebb szabadságvesztés büntetések végrehajtásától, azon személyek kivételével, akik korábban egy hónap vagy annál hosszabb, nem felfüggesztett büntetést töltöttek le, vagy akik Belgiumban bejelentett lakcímmel nem rendelkező külföldiek, illetőleg akiket bizonyos kategóriába sorolt bűncselekmények miatt ítélték el. Így csalásért, a család elhagyásáért, nem szándékos emberölésért vagy nem szándékos testi sértésért, közterületen történő lerészegedés, alkoholos befolyásoltság alatti gépjárművezetés és kötelező biztosítás nem léte miatt.

Majd az 1972. október 11-i miniszteri körlevél bevezette az ideiglenes szabadon bocsátást, egyéni kegyelmi intézkedés elősegítésére. Az 1984. április 9-i miniszteri körlevél kiterjesztette a végrehajtás mellőzésének szabályát a négy hónapos vagy annál rövidebb büntetésekre, négy kivétel fenntartásával.

Az Európa Tanács több ajánlást bocsátott ki az államok arra biztatása végett, hogy ne alkalmazzanak rövid idejű szabadságvesztés büntetéseket, így például az 1992. október 19-i (92)17. ajánlás felkéri a tagállamokat, fogadjanak el a szabadságvesztés büntetések, „különösen pedig a rövid szabadságvesztés büntetések” kiszabhatóságát korlátozó törvényi rendelkezéseket, továbbá az 1999. szeptember 30-i (99)22-es ajánlást, amely felkéri a tagállamokat, hogy törekedjenek a hosszú

idejű büntetések alkalmazásának csökkentésére, amelyek erősen igénybe veszik a büntetés-végrehajtási rendszert, és a rövid idejű szabadságvesztés büntetések helyett közösségben alkalmazott büntetéseket és intézkedéseket szabjanak ki.

E sorba tartozik a 2003. április 18-i 1756. körlevél a rövid idejű büntetések végrehajtása mellőzéséről, amely a rövid idejű büntetések végrehajtásának új rendszerét vezeti be: az olyan elítéltek automatikus és feltétel nélküli ideiglenes szabadon bocsátását, akiket egy vagy több, összesen hat hónapnál nem hosszabb szabadságvesztés büntetésre ítélték.

2004. március 30-án és 31-én a miniszteri tanács határozatot fogadott el, amely koherensebb politika folytatását célozta a büntetések végrehajtásában. Különösen a vétségi és szabálysértési ügyekben kiszabható rövid idejű szabadság-elvonó büntetések megszüntetéséről rendelkezik.

Az elítélt feltételes szabadon bocsátásban részesül akkor, ha feltételes szabadsága alatt újra négy hónapnál rövidebb szabadságvesztés büntetésre ítélik. Ha feltételes szabadságát újabb elítélése miatt visszavonják, nem csupán az első elítélésből fennmaradt időt, hanem azt a rövid büntetést is le kell töltenie, amelyre utóbb ítélték. Már nehezebb eset a következő: ha a fogvatartott letartóztatási parancs hatálya alatt áll, és abban az esetben, amikor vizsgálati fogsága alatt négy hónapra vagy annál rövidebb büntetésre ítélik, amelyet még nem hajtottak végre, a 2005. évi 1771 és 2014. évi 1816-os körlevél alkalmazásával, és amennyiben később más cselekmények miatt letartóztatásba helyezik, a letartóztatási parancs nem éleszti fel a régi büntetést. Következésképpen a letartóztatási parancs hatályának megszűnése után az érintettet azonnal szabadon kell bocsátani, és a rövid idejű büntetés végrehajtását akkor kell foganatba tenni, amikor az új büntetést kiszabják majd. Ez semmiféle szabályozásban sem szerepel, de így alkalmazzák.

A „rövid szabadságvesztés büntetés” fogalmának nincs sehol egységes törvényi meghatározása, nincs közmegegyezés, mennyi időt kell takarnia. Nemzetközi gyakorlat a rövid időtartamú börtönbüntetéseket általában a hat hónapnál rövidebb vagy hat hónap végrehajtandó szabadságvesztésekként határozza meg. A Francia Együttműködési Bizottság a rövid időtartamú büntetés küszöbét egy évben határozta meg, és megállapította, hogy 2010-ben a francia fogvatartottak 35,1%-a rövid időtartamú szabadságvesztés büntetést töltött, miközben az európai átlag 16,4% volt.³

A 2014. január 10-i 1816-os számú körlevél, amely elrendelte Belgiumban valamennyi négy hónapnál hosszabb szabadságvesztés büntetés végrehajtását,

³ Az Együttműködési Értekezlet közmegegyezési bizottságának (*jury de consensus*) jelentése: *Pour une nouvelle politique publique de prévention de la récidive – Principes d'action et méthodes* [A bűnismétlés megelőzésének új közpolitikájáért – Cselekvési elvek és módszerek]. Párizs, 2013. február 20. 156. Elérhető: <http://conference-consensus.justice.gouv.fr/wp-content/uploads/2013/01/fiche-6-peines-privatives-de-liberte.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 20.)

vélhetően négy hónapban határozta meg ezt a küszöböt, vagyis sokkal alacsonyabban, mint a többi nemzetközi és az európai viszonyítási értékek.

Egyes kutatók a maguk részéről e kifejezés alatt a 15 naptól 18 hónapig terjedő büntetéseket értették (SNACKEN 1986a, 555.; SNACKEN 1986b, 363.).

A rövid időtartamú szabadságvesztés büntetések végrehajtásáról szóló vita nem új keletű: már a 19. században nyilvánvalóvá tették a rövid idejű büntetések hatástalanságát: az ilyen büntetések a börtönbe zárás összes hátrányát hozták, azok egyetlen „előnye” nélkül (SNACKEN 1986a, 555. és következő oldalak; SNACKEN 1986b).

A rövid idejű büntetések változatlanul kemény ütközőpontot jelentenek a különféle pedagógiai áramlatok között, ezen belül az abolicionista mozgalmakkal, amelyek a rövid idejű börtönbüntetések tiszta és egyszerű megszüntetése mellett szállnak síkra, továbbá a neorealistákkal, akik ellenkezőleg, azzal az indokkal értékeli fel a rövid büntetések alkalmazását, miszerint a rövid büntetések végrehajtása a büntetőrendszer megfélemlítő jellegének ismételt megerősítése révén lehetővé teszi a bűnözés növekedése elleni küzdelmet.

Kétségtelen, hogy a fogva tartás kezelésének, irányításának elnehezülését is magával hozza (befogadási eljárások és felkészítések a szabaduláshoz).

Franciaországban már több éve folytatják a rövid idejű büntetések átváltoztatásának politikáját (törvényi rendelkezések, ösztönző körlevelek, a büntetések végrehajtásának foganatba vételét ellátó iroda⁴ létrehozása). A végrehajtás előtt a két évet meg nem haladó büntetésre ítélt helyzetét a büntetés-végrehajtási bíró megvizsgálja, hogy a börtön helyett más büntetés adható-e neki (pénz, közérdekű munka stb.).

A valóságban nagyszámú dossziét át sem tesznek a bv. bíróhoz a határozatok (kézbesítendő kontra viktorius ítéletek) és a kézbesítési módok jellege miatt. Hasonlóképpen, a büntetés-végrehajtás beilleszkedést segítő és próbára bocsátást felügyelő szolgálatai, amelyek a későbbiekben megkapják a büntetés átváltoztatásában részesíthető elítélteket, gyakorlati nehézségekkel találják szemben magukat az eljárás tényleges érvényesítésében. A rövid büntetések átváltoztatása nem módszeres. A tömeges méretű átváltoztatás nem lehetséges, ha szükséges is, tekintettel a bv. intézetek jelenlegi befogadási kapacitására, amelyek nem képesek felszívní teljes egészében az összes kiszabott büntetést.

A humanista filozófia, a minden ember számára elismert alapjogok és szabadságok áthatotta modern társadalmában a börtönbe zárás, mint ellenőrzési intézkedés, fokozatosan a represszió másfajta jövőképeként adja át a helyét: a nyomomkövethetőségnek (Une autre philosophie de la peine 2013, 5.). A nyomon-

⁴ Amikor az elítélt a tárgyalásról kijön, ez az iroda azonnal intézkedik a büntetés foganatosítása érdekében.

követhetőség akarása többek között a francia, a belga és a magyar (reintegrációs örizet) büntetés-végrehajtási (a továbbiakban: bv.) jogban is felismerhető. Belgiumban – ahol a legmesszebbmenőkig mentek el a három évnél rövidebb büntetéseket illetően – a 2013. március 12-én kiadott miniszteri körlevél világosan kifejezi az elektronikus felügyelet eszközének privilegizálására irányuló akaratot. Az elektronikus felügyelet és a próbára bocsátás (bizonyos feltételek megtartásának ellenőrzése) hamarosan talán már önálló büntetés lesz. Ugyanilyen értelemben a három évnél hosszabb büntetéseket illetően a legtöbb büntetés-végrehajtási bíróság azt igényli, hogy a feltételes szabadon bocsátás megadása előtt a fogvatartottaknál elektronikus felügyelet intézkedéssel kezdjenek, amelyet a feltételes szabadon bocsátásban részesítés átmeneti és előzetes intézkedésének tekintenek. Ezenkívül a 2013. március 17-i törvény érezhetően keményítette a feltételes szabadon bocsátás megtagadásának és végrehajtásának a feltételeit. Végül a nyomomkövethetőség a tartózkodási jogosultsággal nem rendelkező elítéltek helyzete miatt is fontos, miután nem szabadságvesztés büntetésre ítélték, lehetetlen, hogy különböző büntetési módzatokhoz jussanak. Az ország területén nincs állandó lakóhelyük, túlságosan nagy az ellenőrzés megkerülésének veszélye.

A „nyomomkövethetőség” elgondolása azonban nem választható le a felelősség tudatosításának fogalmáról. Mindenekelőtt a szabadságvesztés legtöbb alternatív intézkedéséhez hasonlóan, amelyeket büntetőbíróságok szabtak ki, a büntetések végrehajtási módzatait az elítéltek el kell fogadnia, sőt kérnie kell, mivel azok önkéntes és tevékeny közreműködését igénylik. Továbbá ezekhez a végrehajtási módzatokhoz olyan feltételek kapcsolódnak, amelyeket az elítélt elfogadott, s ezért meg kell tartania. A feltételek az elkövető szocializálását célozzák (az alkohol- vagy kábítószer-fogyasztás mellőzése, bizonyos helyszínek vagy régi bűntársak látogatásának tilalma, szállás találása, munkahely léte stb.). Magyarországon a pártfogó felügyelet esetén ez már a múlt században fő szemponttá vált.

E fejlemények ellenére a szabadságvesztés marad továbbra is a referencia- (leggyakoribb) büntetés. Ezt bizonyítja az általános megnevezésként használt „szabadságelvonó büntetés alternatívái” kifejezés is, amely egészében jelöli az összes börtönön kívüli szankciót.

A próbára bocsátás is végeredményben egy sorozat, bíró által felügyelt biztonsági intézkedésből tevődik össze. Egy francia számára a büntetésnek ez a felfogása nehezen fogadható el: a Francia Köztársaság erkölcsi közösség, a büntetésnek minden esetben kötelezően jelképes megtorló dimenzióval kell rendelkeznie (Une autre philosophie de la peine 2013, 5.).

Európa sok országában túlsúlyosak a börtönök, még ha emiatt nincs is ellenük annyi panasz, mint Magyarország ellen. A hasonló nagyságú Belgiummal kapcsolatban a CPT 2014. január 3-i záró észrevételeiben kijelentette a következőket: „a Bizottságot nyugtalanítja az a tény, hogy egyes fogvatartási közpon-

tokban a túlszűfoltosság 50%-nál is nagyobb, ami a fogvatartottak egymás közötti erőszakos cselekményeit és azt okozza, hogy az őrszemélyzet gyakran alkalmaz erőszakot. A Bizottságot nyugtalanítják továbbá a rossz higiéniai körülmények, az egészségügyi ellátáshoz való elégtelen hozzáférés, és több fogvatartási helyszínen az egészségügyi személyzet hiánya, a fogvatartottak terheltek és elítéltek szerinti különválasztásának, illetőleg a felnőttek és fiatalok elkülönítésének a hiánya; sajnálatát fejezi ki, mert a rossz munkakörülmények sztrájkokra készítik a büntetés-végrehajtás személyi állományát, amelyek negatívan befolyásolták a fogvatartási körülményeket” (11., 12., 13. és 16. bekezdések).⁵

Az Európai Büntetés-végrehajtási Tájékoztató Füzet különböző országok börtönnépességének állapotáról adott képet. Feltárta, hogy a belga börtönnépesség-sűrűség és a jelenlegi magyar szinte azonos (100 férőhelyre 127,2 fogvatartott jut).⁶ Magyarországon közben évről évre csökkenés tapasztalható, e sorok írásakor 112%-os a börtöntelítettség.

Jóllehet régi keletű a büntetőpolitikának a rövid büntetések miatti problémája, még most is időszerű.

Az elítéltek számára káros következmények közül a következők emelhetők ki:

- szakítás a külvilággal (hivatás, lakásbérlet stb.), ami a fogvatartott számára hátrányos helyzetet teremt a börtönből való szabaduláskor;
- a társadalmi és a családi kapcsolatok sérülése, mind mennyiségi, mind pedig minőségi téren;
- stigmatizáció, a „bűnözőkénti” megbélyegzés erősödése és a bűnügyi nyilvántartásba való bekerülés;
- a túlságosan rövid börtönben töltött idő a fogvatartottat nem készíteti igazán gondolkodásra, továbbá nem ad lehetőséget bármilyen utánkövetésének kialakítására, és a *sharp short shock* (heves rövid megrázkódtatás) technika kevésbé hatékonyak bizonyul;
- kapcsolatok kialakulása vagy megerősödése a bűnözők világával;
- alkalmazkodás a börtön mikrokozmoszához, az arra jellemző, a börtönön kívüli társadalométól igencsak eltérő jelrendszerhez és értékrendhez;
- a túlzott kábítószer- vagy gyógyszerfogyasztás megnövekedett veszélye;
- a „börtöntrauma”, az elítélt testi vagy pszichológiai állapotának leromlása, különösen a rossz fogvatartási körülmények miatt.

⁵ A Kínzás Elleni Bizottság: Záró észrevételek Belgium harmadik időszakos jelentésére, CAT/C/BEL/Q/3. Belgium, 2014. január 3. 5.

⁶ Európa Tanács: Annual Penal Statistics/Éves Büntető Statisztikai Adatok, Space I. 2011. évi felmérés, Strasbourg, 2013. május 3. 41. Elérhető: http://www3.unil.ch/wpmulspace/files/2013/05/SPECE-1_2011_English.pdf (A letöltés dátuma: 2020. február 20.)

A rövid szabadságvesztés büntetések alkalmazásának magára a büntető igazságszolgáltatási rendszerre gyakorolt hatásai között tartják számon Belgiumban és Franciaországban:

- a büntető igazságszolgáltatási rendszer gyengülését, amely olyan büntetéseket rendel, amelyeket ezután nem hajtanak végre;
- annak a veszélyét, hogy miután a bíróságok tisztában vannak a rövid idejű büntetések végre nem hajtásával, szigorúbb büntetéseket fognak kiszabni;
- annak a veszélyét, hogy ugyanezen bíróságok „jelképes” és „példás” ítéleteket fognak kiszabni, a szankcionált magatartás súlyosságának hangsúlyozására, miközben arra számítanak, hogy a kiszabott büntetés végre nem hajtása lehetővé teszi, hogy az elítélt megússza a büntetés súlyos következményeit: mindezt a szabadságvesztés helyett alternatív büntetés választásának kárára;
- a hatalommegosztás elvének aláásását, amennyiben a végrehajtó hatalom dönt bírói határozat végre nem hajtásáról;
- a büntetlenség érzésének kialakulását mind az elkövetőkben, mind pedig a sértettekben;
- a fogvatartottak magas fluktuációját, ami általánosan megnehezíti a fogvatartás menedzselését.

A 2012-ben a Belga Nemzeti Kriminalisztikai és Kriminológiai Intézet által készített jelentés több érdekes megállapításra világít rá, így arra is, hogy az elektronikus felügyelet alá helyezési időszak után szabadultak kevesebbszer jutnak vissza a büntetés-végrehajtáshoz, mint azok, akik a börtönidőszak után közvetlenül szabadultak.⁷

Közismert a rövid tartamú szabadságvesztés büntetések alkalmazásának gyakorisága. Szorgalmazták az ezeket helyettesítő ún. közösségben (lakóhelyen, munkahelyen) történő büntetések, intézkedések alkalmazását, hogy az elítéltek ne kelljen börtönbe bevonulnia, ahol rövid idő alatt is érhetik prizonizációs ártalmak.

Az okok, amelyek miatt a bírák kiszabnak rövid idejű büntetéseket, a következők:

- a rövid idejű szabadságvesztés büntetés alkalmazása lehetővé teszi a vizsgálati fogságban töltött idő „lefedését”;
- lehetővé teszi a hosszabb büntetés kiszabásának elkerülését;
- a bíró számára alternatívák hiánya, aki olyan visszaesővel találja szemben magát, aki már nem felel meg a büntetés kiszabása és végrehajtása felfüggesztési feltételeinek, és aki már részesült önálló büntetésként közérdekű munkára kötelezésben;

⁷ Lásd: www.researchgate.net/publication/260407539_Retourner_en_prison_apres_en_etre_sorti_Quand_on_est_jeune_y_retourne-t-on_plus_plus_vite_etou_plus_souvent/link/0a85e5316400d50ec3000000/download (A letöltés dátuma: 2020. 02. 20.)

- egyes specifikus bűncselekményekre a szabadságvesztés lenne az alkalmas „szokásos, normális büntetés”. Ez az elképzelés annyira mélyen beivódott a gondolkodásmódokba, hogy „igen gyakran elfogadhatatlan lenne, ha nem azt szabnák ki”;
- a börtönbüntetésnek jelképes dimenziója van, amely cselekményének súlyosságára emlékezteti az elítéltet;
- az észszerű határidő túllépése törvényi minimumnál alacsonyabb büntetés kiszabásához vezethet;
- azok az információk, amelyekkel a bíró az ítélelhozatalakor rendelkezik, meghatározók az ítélet szempontjából, amelyet ki fog szabni.

Az útkeresés során eljutottak a törvényi szabályozásig. Belgiumban a 2006. május 17-i törvény 22. és 23. §-ai kimondják, hogy a három évre vagy annál rövidebb büntetésre ítélt személyek számára az elektronikus felügyelet megadása a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozik, de ezek a szakaszok még nem léptek hatályba.

Ezt a területet ezért a 2013. július 17-i ET/SE-2. számú miniszteri körlevél rendezi, amely a szabadságvesztés büntetés végrehajtási módoként szabályozza az elektronikus felügyeletet, amikor a végrehajtás alatt lévő összes büntetés nem haladja meg a három év szabadságvesztést. A körlevél bevezetőjében kimondja, hogy az elektronikus felügyeletnek főszabálynak kell lennie az olyan szabadságvesztés büntetések végrehajtásában, amelyek végrehajtandó része három évnél nem több.⁸

A 2013. július 17-i körlevél az Elektronikus Felügyelet Nemzeti Központjának mérlegelésére bízta az eszköz kiválasztását. Ez a központ előnyben részesíti a „voice” hangrendszer alkalmazását a nagyon rövid (egy hónapnál rövidebb) elektronikus felügyeleti időszakokra.

A felismerő rendszer számítógép segítségével hívja az ellenőrzött személyt. A számítógép (véletlenszerű) számkombinációt ad ki, amelyet az érintettnek el kell ismételnie. Ha az eljárás lehetővé teszi hangjának azonosítását és annak ellenőrzését, hogy az általa kimondott számkombináció helyes-e, a felügyelet alatt álló személyt felhívja hangrögzítésre, és hangját számítógép elemzi. Az érintettre vonatkozó koordinátákat és rezsimit azután kódjelekkel beírják a számítógépbe.

A 2012. augusztus 28-i miniszteri körlevél kiegészítette ezt az első körlevelet, és hangfelismerés melletti, úgynevezett „voice” háziőrizet-rendszert állított fel, amelyet a 8 hónapot meg nem haladó szabadságvesztés büntetésekre alkalmaznak. A körlevél előírja, hogy „voice” rendszer nem alkalmazható azokra az el-

⁸ A leggyakoribb szabadulási mód a vizsgálati fogság végén történő szabadon bocsátás, amelyet 2012-ben a 13 855 szabadulás közül 7901 esetben alkalmaztak (Szövetségi Igazságügyi Minisztérium, a Büntetés-végrehajtási Intézetek Főigazgatósága: *Eves jelentés 2012*, 109.).

ítéltekre, akiknek ideiglenes szabadon bocsátását a Fogvatartási Főigazgatóság hatáskörébe utalták, és azokra az elítéltekre sem, akik nem járulnak hozzá büntetésük házi őrizet formájában történő végrehajtásához. A hívásokat véletlenszerűen programozzák, olyannyira, hogy az elítéltet bármilyen időpontban hívhatják. Olyan típusú mondatokat többször, folyamatosan kell ismételni, mint például „az oroszán a dzsungel állatainak királya”, jóllehet mások is lehetnek a lakásában. Ebben a tekintetben az elektronikus karperec kevésbé toladó: az eszköz ott van, de kevésbé van – jelen – az elítélt életében.

Az elektronikus karperec formájában megvalósuló elektronikus felügyeletet a három év vagy annál rövidebb időtartamú büntetésekre alkalmazzák.

Az elektronikus bokaperecrendszer abban áll, hogy az érintettnek karikát kell viselnie a bokája körül, amely lábperec rádiófrekvenciás kapcsolatban áll egy helyi adóvevővel. Amennyiben a karika jelenlétét és jelzését az előre meghatározott övezeten kívül szűri ki, az adóvevő egy telefon útján vészjelzést bocsát ki. Ugyanez a jelenség történik, amikor az érintett eltávolítja az eszközt. Az ellenőrzési időpontokat az adminisztráció határozza meg.

Amikor nem tartja az időbeosztást, a készülék riaszt, és az Elektronikus Felügyelet Nemzeti Központja az esettől függően értesíti a büntetés-végrehajtási intézet igazgatóját vagy az Igazságügyi Hivatalt.

Az elektronikus felügyelet csak az elítélt előzetes hozzájárulásának megszervezésével lehetséges, akinek abban a helyzetben kell lennie, hogy az intézkedés végrehajtására alkalmas állandó tartózkodási helyet (a villamoshálózatra csatlakozott, zárt térség), továbbá olyan telefonszámot tudjon felajánlani, amelyen elérhető. Ha az elítélt nem azon a címen lakik, mint ahol az elektronikus felügyelet megvalósul, az intézet igazgatójának meg kell bizonyosodnia az ezen a címen tartózkodó állandó lakótársa hozzájárulásáról.

Az elítélt ideiglenes standard időbeosztása délelőtt 8 és 12 óra között hagy számára szabadidőt. Amikor azonban már kitűzték az aktiválás időpontját, az elítéltnek a lehető legrövidebb időn belül értesíteni kell a Nemzeti Elektronikus Felügyeleti Központot elfoglaltságáról (munkavégzés, képzés és más tevékenységek) a helyzetéhez igazított időbeosztás meghatározása végett. A második hónaptól kezdve az érintettet havi 36 óra büntetés-végrehajtási szabadságban részesítik.

A szabályok megsértése az elítélt rendreutasítását vonja maga után. A harmadik meg nem tartáskor a késések időtartamát levonják az elítélt számára adott szabadidőből. Ha a helyzet hosszan eltart, a Nemzeti Elektronikus Felügyeleti Központ igazgatója jelentést küld a börtönigazgatónak, aki az intézkedés meghosszabbításáról vagy akár annak visszavonásáról is dönthet.

Többórás késés vagy az intézkedés végrehajtása alóli nyilvánvaló kibúvás esetén a Nemzeti Elektronikus Felügyeleti Központ igazgatója jelzést küld

az elítéltről a rendőrségnek, és tájékoztatja a bv. intézet igazgatóját, aki dönthet az intézkedés meghosszabbításáról vagy visszavonásáról.

Ha újabb elítélés folytán az elítélt a három évet meghaladó szabadságvesztés büntetésre ítélték kategóriájába lép át, az elektronikus felügyelet intézkedés megszűnik, az elítéltnak be kell vonulnia a börtönbe, és jövője a büntetés-végrehajtási bíróságtól függ.

Ha újabb elítélése ellenére az elítélt a hároméves vagy annál rövidebb szabadságvesztésre büntetettek kategóriában marad, a büntetés-végrehajtási intézet igazgatója beidézi a börtönbe, és tájékoztatja új helyzetéről. Az elektronikus felügyelet intézkedése meghosszabbodik az ideiglenes szabadon bocsátásra való jogosultság új időpontjáig.

Csupán 1545 elítélt tölti hároméves vagy annál rövidebb büntetését Belgiumban elektronikus felügyelettel.

A „progresszivitás” megkerülhetetlen filozófiává vált a büntetés-végrehajtási jogban. A fogvatartottnak „lépésről lépésre” kell előrehaladnia a társadalomba való újbóli beilleszkedés során, olyannyira, hogy feltételes szabadon bocsátása előtt az elektronikus felügyelet alá kerülése követelmény, amire egyre gyakrabban kerül sor.

Amikor a fogvatartott munkáltatói igazolást mutat be arról, hogy alkalmazni fogják szabaduláskor, szigorú ellenőrzéseket folytatnak le. Számos munkaadó, aki „belement abba a szívességbe”, hogy fogvatartottat segítsen a társadalmi beilleszkedésben, most már vonakodik ettől a segítségtől a tolakodó ellenőrzések elkerülése végett. A fogvatartottak többsége tehát szabadulásakor képzéssel kezd, amely alatt nem tudja a megélhetését biztosítani.

Az igazságszolgáltatás alakulása és a büntetés-végrehajtási bíróság szerepének előtérbe kerülése a rendszer újabb reformját hívta életre, amelyet a 2013. március 17-i törvények szentesítettek.

Bebizonyosodott, hogy az új rendelkezések a börtönnépesség nagy része számára szabadságvesztési időtartama érezhető meghosszabbodásának veszélyét keltik, jöllehet számos vizsgálat az elhúzódnak kontraproduktív hatásait tárja fel.

Előrelátható következmény, hogy a fogvatartottak nagy része inkább letölti teljes büntetését, mintsem hogy a büntetés teljes kitöltése előtt néhány hónappal korábban szabaduljon annak fejében, hogy egészen 10 évig terjedő időtartamban egy sor szigorú feltételt kelljen megtartania. Márpedig „a büntetésüket teljesen kitöltő elítéltek számának növekedésével, a börtönből ténylegesen társadalmi beilleszkedési terv nélkül, külső támogatás nélkül, az igazságügyi hatóságok ellenőrzése nélkül, és a külvilág nehézségeivel való megküzdéshez elégséges források nélkül, hosszú elszigeteltség és deszocializáció után szabaduló személyek száma az, amely igazán nő” (HOFFMANN 2013, 206.).

Az új rendelkezések kimondják, hogy a visszaesőként 30 év fegyházbüntetésre ítélt személynek 23 évet kell fogva tartásban töltenie, mielőtt jogosulttá válik a feltételes szabadon bocsátásra. Felmerül tehát a kérdés, hogy milyen reális esélyei vannak a társadalmi beilleszkedésre az olyan személynek, aki 30 éven át deszocializálódott.

A túlszűfolttság ugyanis az egész büntetés-végrehajtási rendszer teljes leblokkolását is magával hozza. A belső pszichoszociális szolgálatok ismét abba a helyzetbe kerültek, hogy nem képesek kezelni a jelentéseknek azt a tömegét, amelyeket el kell készíteniük; az elégséges személyi állomány hiánya akadályozza a külső szociális szolgálatokat az elítéltekkel való találkozásban, akik nem jutnak hozzá a már megkezdett pszichológiai gondozás folytatásához vagy szociális életvezetési irányításhoz, ami képzéshez vagy munkahelyhez juttathatná őket.

Egy 2011-ben elvégzett kutatás kimutatta, hogy a teljes idővel szabadult elítéltek ismételt elítélésének veszélye 1,6-szor nagyobb, mint azoké, akik feltételes szabadon bocsátásban részesültek; az ismételt szabadságvesztésre ítélet veszélye kétszer nagyobb (KENSEY–BENAOUDA 2011). A feltételes szabadon bocsátásnak az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás összes szereplője egyöntetűen elismeri a hatékonyságát a bűnismétlési mutatók csökkentésében.

Két fejlemény mutatja, hogy egyébként a belga büntetés-végrehajtási jog, valamint a büntető anyagi jog a nyomkövethetőség irányába indult el: ez a két fejlemény az elektronikus felügyelet alkalmazási eseteinek megsokszorozódását és a büntetések bővítését hozza magával.

Az 1997-ben még kísérletként indult elektronikus felügyelet 2011 óta tartó igénybevételét használatának fejlődése és diverzifikálása jellemzi (DEVRESSE–KAMINSKI 2013, 227.). Jelenleg három környezetben alkalmazzák:

- a vizsgálati fogság végrehajtási módozataként;
- a hároméves vagy annál rövidebb idejű büntetések végrehajtási módozataként;
- a három évnél hosszabb büntetések végrehajtási módozataként.

Az elektronikus felügyelet önálló büntetéssé tételére vonatkozó törvényjavaslat vizsgálata folyamatban van.

A használatoknak ez a bővülése szükségszerűen az elektronikus felügyelet alá helyezett személyek számának növekedésével jár. 2004. március 1-jén 278 elítélt volt elektronikus felügyelet alá helyezve. Ez a szám 4 év alatt négyszeresére emelkedett, és 928-ra nőtt 2010. március 1-jére (MOUTON 2012, 227.).

2014. január 21-én az aktív elektronikus felügyelet alatt lévő összes népesség száma 1686 elítélre emelkedett, amely számhoz hozzá kell adni azt a 2122 elítéltet is, akiknek az elektronikus felügyeletre várva büntetésük végrehajtását felfüggesztették. Összesen nem kevesebb, mint 3808 személyt érintett ez az intézkedés.

Az elektronikus felügyelet alatti vizsgálati fogsághoz ugyanazok a jogok társulnak, mint a büntetés-végrehajtási környezetben végrehajtott letartóztatással járóknak (egy nap elektronikus felügyelet alatti vizsgálati fogság egyenlő egy nap fogva tartással).

Az engedélyezett tartózkodásihely-elhagyások a következők: a bírósági eljárás keretében szükséges eltávazások, ideértve a rendőrségre járást is; sürgős orvosi ellátás céljából történő eltávazások és *vis maior* miatti eltávazások.

Az elektronikus felügyelet előnyeit a korábban említett kutatók a következőkben emelték ki: az elítélt személy hollétét továbbra is ellenőrzik; az elítélt megtartja kapcsolatát a családjával, és elkerülhetők a börtönbüntetés deszocializáló hatásai. A végrehajtási módzatokban még az is elképzelhető, hogy az elítélt tovább dolgozzon, kártalanítsa a sértetteket, és megtérítse a károkat.

A büntető törvénykönyv módosítását célozza a szankcióknak az elektronikus felügyelettel való kiegészítése a szabadságvesztés és a közérdekű munka büntetés mellett. Nem lehetne kiszabni, ha a cselekményt kiskorúak sérelmére vagy kiskorúak segítségével követték el. A bíróság csak akkor szabhatja ki, ha a terhelt vagy képviselője a tárgyaláson jelen van, vagy személyesen, vagy ügyvédje révén hozzájárulását adta.

Az önálló elektronikus felügyelet büntetést a pártfogó-felügyeleti bizottság ellenőrzi az igazságügyi hivatalok munkatársa által készített jelentések alapján. Az elektronikus felügyelet teljes vagy részleges végre nem hajtása esetén a bizottság beidézi az elítéltet, és adott esetben rövid vagy indokolással ellátott jelentést készít helyettesítő büntetés alkalmazásáról. Ezt a jelentést végül megküldik az ügyésznek, aki dönt az elítélő határozatban rendelt helyettesítő büntetés végrehajtásának fogamatba vételéről.

A belga Nemzeti Kriminálisztikai és Kriminológiai Intézet készített áttekintő tanulmányt az elektronikus felügyelet témájáról. E szerint az elektronikus felügyelet és a lakóhely-kijelölési rendszer elfogadása költséges technikai berendezések választását és személytelen ellenőrzési formákat jelent, és nem emberi vonatkozású befektetéseket. A büntetőpolitikai szolgálat úgy véli, hogy az elektronikus felügyelet és a lakóhely-kijelölés több alapvető akadályba is ütközik: veszélyezteti az emberi méltóság és a magánélet védelmének bizonyos mellőzhetetlen követelményeit (növekvő társadalmi ellenőrzés olyan intézkedések bevezetésével, amelyek a magánéletbe való beavatkozás veszélyét hordozzák).

Előnye a büntetés-végrehajtásban lévő népesség számának csökkentése, és az elítélt kapcsolata nem szakad meg a környezetével, a bűnismétlési mutató pedig jelentősen csökken.

Az elektronikus felügyeletnek ugyanakkor káros pszichológiai hatásai is lehetnek, mert az egész család *de facto* arra van ítélve, hogy együtt éljen valakivel, aki nem mehet el otthonról, még csak nem is vásárolhat, s aki olykor rendkívül

frusztrált. Úgy látszik, hogy ezek a tényezők fokozzák a családra nehezedő nyomást, és családi viszályokat szítanak. Ebből a társadalmi környezet romlása ered, amelyben az elítélt él, és végső soron a bűnisméltés veszélyének növekedése is. Bőségesen vannak a szabadságvesztés büntetéseknek olyan alternatívái, amelyek már bizonyítottak, különösen a közérdekű munkavégzés, a büntetőjogi közvetítés (mediáció) és a feltételes szabadon bocsátás. A döntő kérdés itt az, hogy vajon az elektronikus felügyelet megfelelő és hatékony intézkedés-e a polgár biztonsága és a bűnelkövető társadalomba való újbóli beilleszkedése szempontjából. A gyakorlatban az elektronikus felügyelet általában egyszerű ellenőrzésre korlátozódik, bármilyen aktív és önkéntes együttműködésnek a bűnelkövetőtől való elvárása nélkül, és felveti a módszer hatékonyságának kérdését a bűnelkövető magatartására gyakorolt hatását vagy a kriminogén elemek kiküszöbölését illetően. Egyenlőtlenséget is szül. Azok, akik tágas és kényelmes otthonokban élnek, kedvezőbb helyzetben vannak. Sőt, ez az intézkedés a hajléktalanokra nem is alkalmazható. Következésképpen a tanulmány óva int az elektronikus felügyeleti rendszer elsietett bevezetésétől. Ez a rendszer hangsúlyozhatja a büntető igazságszolgáltatási rendszer szívóhatását, és erősítheti a repressziót.

Az elektronikus felügyelet „ígéretei” – vagyis a technológiai hatékonyság és a költségcsökkentés (egynapi elektronikus felügyelet körülbelül 8,1 euróba kerül a börtön mintegy 135 eurójával szemben), a büntetés-végrehajtás túlsúlyosságának csökkenése és a büntetés „humanizálása” – szemben állnak a megfontolt javaslatokkal. „Napjainkban, amikor oly nagy jelentőséget tulajdonítunk a szabadságnak, az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének, különös gondossággal, körültekintéssel kell eljárunk a személyi szabadság elvonásakor” (VISNYEINÉ 1997, 27.).

A folyamatosan növekvő börtönnépesség ellenére az elektronikus felügyelet intézkedés igénybevételének erősödése nem kérdőjelezhető meg.

Bár tagadhatatlan, hogy az elektronikus felügyelet segít elkerülni a rövid szabadságvesztés büntetések számos hátrányát, és számos tanulmány kimutatta, hogy az intézkedés képes csökkenteni a bűnisméltést, meg kell állapítanunk, hogy az elektronikus felügyeletről nem készült egyetlen mélyreható értékelés sem, és egyáltalában nem kaptunk választ az alábbi kérdésekre, amelyeket felvet:

- a meghatározott időbeosztás szigorú megtartásának követelménye nem számol a mindennapi élet különféle váratlan eseményeivel (késés a tömegközlekedésben stb.), és nagyon nehezen igazítható számos szakmai tevékenységhez (önálló vállalkozó, építőipari szektor vagy vendéglátóipar stb.), olyannyira, hogy végeredményben erős szorongás forrása lehet az elítélt számára;
- a szigorú időbeosztás tiszteletben tartása is az elítélt társadalmi kapcsolatainak elvesztéséhez vezethet, amennyiben arra kényszerül, hogy lemondja a társadalmi élettel járó meghívásokat (vacsora munkatársakkal, családi

- ünnepek stb.), még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy egyértelműen kevésbé deszocializáló, mint a börtön;
- az elektronikus felügyeletnek lehetővé kell tennie többek között, hogy az elítélt keresőtevékenységet folytasson. Megjegyezhető e helyütt azonban, hogy számos elítélt számára súlyos terhet jelent bevallani munkaadójának, hogy ilyen intézkedés hatálya alatt áll. Mégsem lehet azonban eltitkolnia;
 - rendkívül tolakodó jellege az elítélt és hozzátartozói életébe;
 - az intézkedés által keltett feszültség, anélkül azonban, hogy megengedné a fogvatartott „lazítását” (mert nem mehet ki, hogy „tegyen egy kört a ház-tömb körül”, és „kiengedje a feszültséget”);
 - igazolások megszerzése az elítélt minden egyes tevékenységéhez. Ebben a megközelítésben ugyanis a sportklubba, esti tanfolyamra vagy kórusba való beiratkozás nem elég, mert nem bizonyítja az egyes tevékenységekben való aktív részvételt.

Az elektronikus felügyeletet a börtönnél „olcsóbbként” mutatják be, nincsenek azonban egyértelmű számadatok. Egyébként még ha rendelkezésre állnának is ilyen statisztikák, nem vennék figyelembe az intézkedés meghíúsulása miatt keletkezett laterális költségeket, továbbá az ismételt büntetés-végrehajtási intézetbe vétel kiadásait.

Az elektronikus felügyelet felszerelése (a doboz és a karperec ára 4800 euró) nem tulajdona az Elektronikus Felügyelet Nemzeti Központjának, magáncégektől bérlik. A pontos időbeosztás előírása s az elítélt arra kötelezése, hogy minden időbeosztás-változtatásához igazolásokat mutasson be, „inkább akadály, mint ugródeszka a társadalomba való újbóli beilleszkedéshez” (DEVRESSE 2012, 23.).

Az elektronikus felügyeletről szóló vita úgy tűnik, lebénult, egyrészt „a műszaki tárgy iránti csodálat” miatt, másrészt pedig azért, mert az elektronikus felügyelettel módszeresen „a börtönnel való összehasonlítási viszonyban” foglalkoznak, ezért tehát irgalmasabbnak, enyhébbnek tekintik, ami lehetővé teszi azoknak a hátrányoknak a figyelmen kívül hagyását, amelyekkel mégis együtt jár (DEVRESSE 2012, 23.).

Megállapították, hogy az elektronikus felügyelet nem váltotta be ígéreteit a börtönnépesség csökkentésében, amely a világon folyamatosan növekszik néhány ország kivételével. Vannak, akik arra a veszélyre mutatnak rá, hogy az intézkedés része a büntetőjogi fogalom alatt ismert kiterjesztés jelenségének: olyan személyekre is alkalmazható lenne, akik jelenleg semmiféle ellenőrzés alatt sem álltak, s akikre viszont pénzbüntetés lenne kiszabható, a végrehajtás felfüggesztése vagy próbára bocsátás intézkedés lenne alkalmazható.

A büntetőjogi háló ilyen irányú kiterjesztése különféle módzatok szerint nyilvánulhat meg:

- a rövid idejű szabadságvesztés büntetések végrehajtását foganatba veszik, utána pedig elektronikus felügyelet intézkedés felé orientálják: az elekt-

- ronikus felügyelet ennél fogva lehetővé teszi azoknak a büntetéseknek a végrehajtását is, amelyek helyhiány miatt nem hajtánának végre;
- a tapasztalat azt mutatja: egyes próbára bocsátási bizottságok mindinkább hajlanak arra, hogy módszeresen szabadságvesztés másodlagos büntetést kérjenek a közérdekű munka büntetés teljes vagy részleges végre nem hajtása helyett, az érintett pedig nem vonul börtönbe, hanem elektronikus felügyelet alá fogják helyezni;
- a büntetés-végrehajtási bíróság megköveteli, hogy az elítélt feltételes szabadon bocsátásban részesítése előtt elektronikus felügyelet átmeneti intézkedést töltsön: következménye a büntetőjogi háló kiterjesztése, mert emiatt késik, vagy akár meg is tagadják a feltételes szabadon bocsátást azokban az esetekben, amelyekben az elektronikus felügyelet végrehajtása problémás lenne, noha a két eszköz teljesen különböző logikákon nyugszik.

Tagadhatatlan viszont, hogy az elektronikus felügyelet lehetőséget ad a társadalom nyomomonkövethetőségre vonatkozó igényének kielégítésére, állandó ellenőrzés alatt tartva a bűnelkövetők egy részét.

A rövid idejű büntetések állítólagos „végre nem hajtása” vagy az elektronikus felügyelet alkalmazása a hároméves vagy annál rövidebb büntetések végrehajtása végett nem hozta meg a börtönök kiürítésének várt eredményét, sőt, ellenkezőleg.

Jogos kétségeink lehetnek azt illetően, hogy a rendszer „dehumanizálása” elősegíti az elítéltek deklasszálódását (társadalomból való kiszorulását). Még az olyan intézkedések is, mint például a feltételes szabadon bocsátás, az önálló közérdekű munkavégzésre kötelezés, a felfüggesztés, a próbára bocsátás, társadalmi befektetéseket igényelnek az elkövető rehabilitációjában különféle közreműködők révén; ugyanakkor az elítéltnak felügyelet alatti, egyszerű „kikapcsolása” magára hagyja problémáival.

A büntetés célját tekintve most már senki sem kételkedik abban, hogy a büntetés végső céljának az elítéltnak abba a társadalomba való újbóli beilleszkedésének kell lennie, amelynek tagadhatatlanul részét képezi.

Az elektronikus felügyelet alá helyezésről már 2000. évi bevezetése óta folyik kutatás. Noha az elektronikus felügyelet alá helyezett személyek profilját többször elemezték, számos kikérdezéses vizsgálat létezik az intézkedés alakulásáról a bűnismétléshez való viszonyában. Amikor a bevezetése óta eltelt öt év, akkor megvizsgálták, hogyan alakul az eredményessége. Negyedüknél kevesebbre (23%) újabb ügy miatt végrehajtandó szabadságvesztés büntetést szabtak ki. Ez az eredmény az elektronikus felügyelet alá helyezést eleve kedvezőbb helyre sorolja a visszaesés vonatkozásában, mint a szabadságvesztést. A bűncselekmények jellege, a bűnözői előélet és az életkor szerint az intézkedéssel érintettek és a fogvatartottak közötti különbségek magyarázók részben az elektronikus felügyelet kisebb bűnismétlési mutatóit.

Ha a nem szabadságvesztéssel járó elítéléseket is nézzük, vagyis minden büntetéstípust együttvéve, a büntetés alóli mentesítéstől a fegyházbüntetésig, az elektronikus felügyelet alá helyezettek 42%-át ítélték el ismét az ötéves időszakban elkövetett cselekmény miatt. Másképpen fogalmazva; az elektronikus felügyelettel érintettek 58%-át nem ítélték el ismét a bűnügyi nyilvántartásból szerzett adatokból kitűnően. Meg kell jegyezni, hogy a közkegyelemmel vagy a rehabilitációval végződő elítéléseket törlik a bűnügyi nyilvántartásból, ezért bizonyos korábbi elítélések kiestek az adatgyűjtés köréből.

A vagyon elleni bűncselekmények miatt elítéltek erősen felülreprezentáltak az elektronikus felügyelet alá helyezettek között. A lopás alapesetei és minősített esetei az első helyen állnak, mivel az alapcselekmények 23%-át teszik ki. Az „erőszakos” bűncselekmények, amelyek a személy elleni erőszakos bűncselekmények vétségi alakzatait és a rablást foglalják magukban, az általuk képviselt 20%-kal szintén gyakoriak. Azután következnek a „kábitószerre vonatkozó jogszabályok megsértésével elkövetett bűncselekmények” (16%), továbbá az ittas vezetés, amely a bűncselekmények 13%-át adja. Az „erőszakos közösülés” és a „csalás” a legalacsonyabb, egyenként 7-7%-kal.

Az elektronikus felügyelet alá helyezett, a vizsgálatban részt vevő személyek többségükben rövid idejű büntetésre ítélték (első profil); 89%-uk büntetése vagy büntetési együttese nem haladják meg az egy évet.

A büntetés-végrehajtási lajstromból való kivezetéskor átlagosan 33,5 évesek voltak, 51,6%-uk 30 évesnél idősebb volt. Egy korábbi vizsgálat kimutatta, hogy az elektronikus felügyelet alá helyezett személyek idősebbek, mint a börtönből szabadulók. Figyelembe kell venni az életkornak a bűnisméltés mutatószintjére gyakorolt hatását, amivel szintén foglalkozni kell. A férfiak erős többségben vannak, mert ők adják a szabadulók 93%-át. A kohorsz⁹ női aránya azonban magasabb a büntetés-végrehajtási lajstromban szereplők arányánál (7%, 3,5%-kal szemben). Ha az elektronikus felügyelet alá helyezettek populációjára alkalmazzuk a francia népességben ugyanolyan életkorú személyek körében megfigyelt házasságkötési arányszámot, 37%-uk lenne házas. Négy-hétszer magasabb a 30 év alattiak esetében, mint az 50 évesek vagy annál idősebbek között az újabb ügy miatti elítélés, attól függően, hogy végrehajtandó szabadságvesztésről van-e szó, vagy bármilyen más elítélésről.

Az elektronikus felügyelet alá helyezett személyek 2/3-a (65%-a) mondta azt, hogy középiskolába járt. Érettségivel vagy annál magasabb iskolai végzettséggel 12% rendelkezett.

Az elítéltek jelentős része gazdaságilag aktív (64%) az elektronikus felügyelet alá helyezés időpontjában a büntetés-végrehajtási kartonja szerint.

⁹ Szociológiai felméréshez mintául vett azonos korú személyek csoportja.

A bűnügyi nyilvántartásban vizsgálódás az egyes szabadságvesztéssel nem járó büntetéseknek megfelelő népesség akképpen történő „átszabásában” áll, mintha valamennyi ugyanolyan életkorú és büntetett előéletű struktúrában lenne, mint a börtönből szabadultak, ami ennek a kombinált változónak állandóként történő megtartását jelenti (egyenlő: összehasonlítható mutatók). Ennélfogva az elektronikus felügyelet alá helyezés rosszabb eredményt mutatott, mint a közérdekű munkavégzés, de jobbat, mint a büntetés-végrehajtás felfüggesztése, a későbbi büntetéstől függetlenül.

A végrehajtandó szabadságvesztés büntetés mutatója 19%, a felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték korrigált mutatója 41%. A mutatók aránya 23%-ról 35%-ra emelkedik elektronikus felügyelet alá helyezettéknél. Mivel az elektronikus felügyelet alá helyezés megadása a bűnügyi jövőt befolyásoló tényezőkhez kötött (tanulás, munkavégzés), és korrelál¹⁰ a szóban forgó két jellemzővel (életkor és bűnügyi előélet), valószínű, hogy nem kizárólag ez a két tényező hat. A fenti kutatást Franciaországban 2001–2004-ben végezték el¹¹ (KENSEY et al. 2002, 175.; LÉVY–PITOUN 2004, 411–437.).

Fontos a szabadságvesztés belső dinamikája iránt érdeklődő büntetés-végrehajtás-kutatók szempontjából az előzetes fogvatartásban töltött idő. A valószínűsítésben a gyanúsított valószínűleg a vizsgálati fogságot nagyon is büntetesként éli meg, különösen, ha csak fogdában tölt időt, s ezután kiengedik. Azt is megfigyelték, hogy az életkörülmények az előzetes fogva tartásban, illetve az új szabályozások szerint a letartóztatásban Európa-szerte gyakran rosszabbak, mint az elítélteket befogadó börtönökben. Például Franciaországban az úgynevezett rövid távú tartózkodásra szánt létesítményekben hatalmas a túlszűfolttság (140%-nál is magasabb a betöltöttségi ráta), amit – magától értetődően – az Európa Tanács emberi jogi biztosa már 2008-ban is bíralt a francia büntetés-végrehajtási intézetekben tett látogatása után.

A hazai eredmények értékelése és a fejlesztés feladatainak meghatározása nem nélkülözheti más országok ezen a területen elért eredményeinek, folytatott gyakorlatának ismeretét. Napjainkban már mindenki számára természetes, hogy tanulmányozzuk, kutassuk más országok intézményeit, tapasztalatait, és ami abból nálunk használható – sajátosságai figyelembevételével –, ami beilleszthető a mi jogi kultúránkba, az itthoni jogi környezetbe, azt esetleg át lehet venni kipróbálásra. Pusztán azon az alapon viszont, hogy ott, ahol már van, bevált, nem ítéltető meg egyetlen intézmény sem. A jogharmonizáció ugyanakkor nem törheti le az ország belső kívánalmait.

¹⁰ Korrelációban áll.

¹¹ Igazságügyi Minisztérium, Büntetés-végrehajtási Igazgatóság. Travaux & Documents Gyűjtemény, 61. szám, 223.

Irodalomjegyzék

- BEERNAERT, Marie-Aude (2007): *Manuel de droit pénitentiaire*. Louven-la-Neuve, Anthemis.
- DEVRESSE, Marie-Sophie – KAMINSKI, Dan (2013): Surveillance électronique des justiciables. Sur le métier cent fois l'ouvrage. *Annales de droit de Louvain*, Vol. 73, No. 2. 227–244.
- DEVRESSE, Marie-Sophie (2012): La surveillance électronique provoque un brouillage des pistes dans la dynamique de contrôle. *Journal du droit des jeunes*, No. 311. 23.
- HOFFMANN, Clothilde (2013): *Le tribunal de l'application des peines: enjeux et perspectives*. Limal, Anthemis.
- KENSEY, Annie – BENAOUA, Abdelmalik (2011): Les risques de récidive des sortants de prison. Une nouvelle évaluation. *Cahiers d'études pénitentiaires et criminologiques*, No. 36. 1–8.
- KENSEY, Annie – PITOUN, Anna – LÉVY, René – TOURNIER, Pierre V. (2002): *Sous surveillance électronique. La mise en place du 'bracelet électronique' en France (octobre 2000 – mai 2002)*. Paris, Ministère de la Justice.
- LÉVY, René – PITOUN, Anna (2004): L'expérimentation du placement sous surveillance électronique en France et ses enseignements (2001–2004). *Déviance et Société*, Vol. 28, No. 4. 411–437.
DOI: <https://doi.org/10.3917/ds.284.0411>
- MOUTON, Amélie (2012): Vers une diversification des usages de la surveillance électronique? *Journal du droit des jeunes*, No. 311. 227.
- SNACKEN, Sonja (1986a): L'application de la courte peine de prison en Belgique. *Revue de droit pénal et de criminologie*, 555–560.
- SNACKEN, Sonja (1986b): Les courtes peines de prison. *Déviance et Société*, Vol. 10, No. 4. 363–388.
- Une autre philosophie de la peine (2013). *Le Monde*, 2013. 11. 09. 5.
- VISNYEINÉ JUHÁSZ Zsuzsanna (1997): Gondolatok az előzetesről. Hónapok helyett napok? *Börtönügyi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 27–37.
- WERMINK, Hilde – BLOKLAND, Arjan – NIEUWBEERTA, Paul – NAGIN, Daniel – TOLLENAAR, Nikolaj (2010): Comparing the Effects of Community Service and Short-Term Imprisonment on Recidivism: A Matched Samples Approach. *Journal of Experimental Criminology*, Vol. 6, No. 3. 325–349. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11292-010-9097-1>

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: kiadvanyok@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztők: György László, Szabó Ilse
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt

DOI: https://doi.org/10.36250/00869_00

ISBN 978-963-531-305-1 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-306-8 (PDF)
ISBN 978-963-531-307-5 (ePub)

